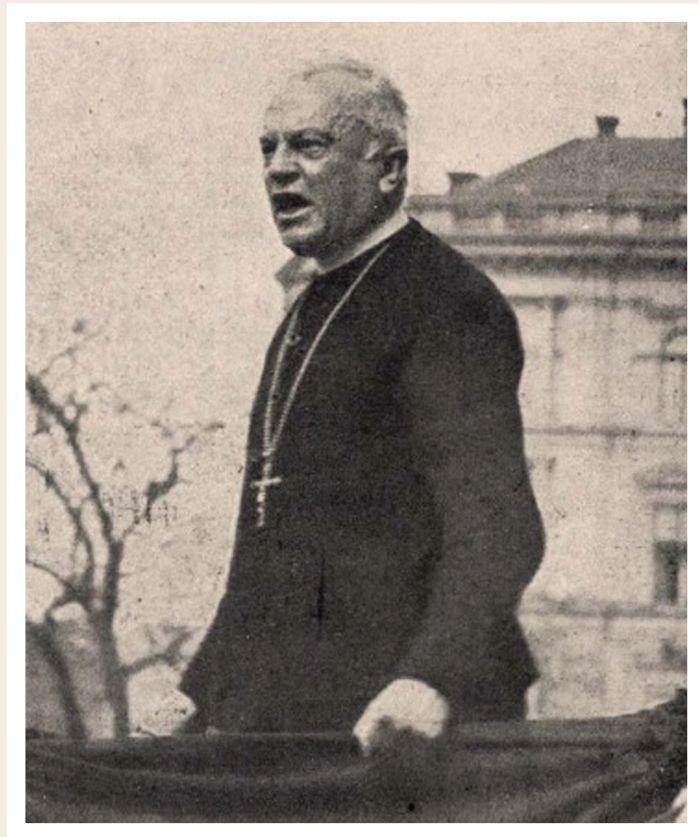

„Jelen válogatás közreadását azért tartottuk fontosnak, mert épp a túlfűtött történeti érdeklődés nyomán kialakulhat az a benyomásunk, hogy Prohászka Ottokár sokat olvashatunk, Prohászka Ottokárról viszont keveset. (...) A Horthy-kor Prohászka Ottokárját szeretnénk megidézni ismeretlen és alig ismert szövegeinek közlésével. A válogatás legfontosabb motivációja a »közzsereplő« vagy »politikus« Prohászka Ottokár eszméit megszólaltató dokumentumok felkutatása volt. A püspök ebben a korban is élénk egyházi, szépirodalmi és tudományos tevékenységet fejtett ki, amelyek gyakran kapcsolódtak aktuális közéleti tartalomhoz, mégis igyekeztünk olyan szövegeket válogatni, amelyek azt dokumentálják: hogyan gondolkozott Prohászka Ottokár a politikáról és hogyan akart, illetve tudott beavatkozni annak folyamataiba.”

Fazekas Csaba (1968) történész, a Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Karának habilitált egyetemi docense. Kutatási területe a 19–20. századi Magyarország politika- és eszmétörténete, különös tekintettel az állam-egyház viszonyának történeti kérdéseire. Az *Egyháztörténeti Szemle* folyóirat egyik szerkesztője. Számos publikációja foglalkozik a Horthy-korszak egyház- és politikatörténeti kérdéseivel, az utóbbi években több publikációja jelent meg Prohászka Ottokár közéleti tevékenysége köréből. Fontosabb írásai: *Kisegyházak és szektakérdés a Horthykorszakban* (1996); *Collaborating with Horthy. Political Catholicism and Christian Political Organisations in Hungary, 1918–1944*. (2001); *Deák Ferenc egyházpolitikája a reformkorban*. (2008); *Egyházak, egyházpolitika és politikai eszmék az Osztrák-Magyar Monarchiában*. (2008); *Az Országos Vallásügyi Tanács, 1989–1990*. (2011); *Prohászka Ottokár és a numerus clausus*. (2011); *Prohászka Ottokár és a „hungarizmus” fogalmának genezise*. (2015); *Jehova Tanúi Magyarországon, 1989–2016*. (2017); *Keresztény kultúra és közzsereplés Prohászka Ottokár „hatyúdalaiban”*. (2019)

Válogatás Prohászka Ottokár közzserepléseiből, 1919–1927.

**Válogatás Prohászka Ottokár
közzserepléseiből, 1919–1927.
(Cikkek, interjúk, beszédek)**

**Válogatás Prohászka Ottokár
köszerepléseiből, 1919–1927.**

(Cikkek, interjúk, beszédek)

Válogatás Prohászka Ottokár köszzerepléseiből, 1919–1927. (Cikkek, interjúk, beszédek)

Válogatta, sajtó alá rendezte, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta:

Fazekas Csaba

Miskolc

2019

A kötet megjelenését az NKA Könyvkiadási Kollégiuma,
a *Bíbor Kiadó 2018/2019. évi könyvkiadási tevékenységének támogatása*
című pályázat keretében támogatta (203131/00553.)

Címlapfotó forrása: *Új Idők*, 1927. április 3. 371. p.

© Bíbor Kiadó, 2019

© Fazekas Csaba, 2019

Megjelent a Bíbor Kiadó gondozásában
Felelős kiadó: dr. Borkuti Eszter ügyvezető

www.biborkiado.hu

Nyomta és kötötte
BOOKTAPRESS Bt., Miskolc

ISBN 978-615-5536-76-2

ELŐSZÓ

Fazekas Csaba, a Miskolci Egyetem tudós tanára nagy feladatra vállalkozott. Ismeretlen vagy rég elfeledett Prohászka Ottokár-szövegeket kutatott fel, sokszor fáradságos, nagyon sok időt-energiát igénylő levéltári és könyvtári kutatásokkal. Még helytörténészek által is ritkán forgatott kis vidéki lapokat és országos terjesztésű újságokat tucatjával nézett át, és amikor kellett, csaknem százéves levéltári fondokban is utána járt, hogy pontosan hol, mikor, mit mondott, vagy írt le Prohászka Ottokár. Mint értő, alapos előszavában maga is megjegyzi, a Schütz Antal által óvatosan „Össze- gyűjtött munkák”-nak nevezett 25 kötet-folyam, amely az 1920-as évek végén jelent meg és manapság CD-n és a világhálón is könnyedén hozzáférhető minden érdeklődő számára, távolról sem tartalmazza a volt székesfehérvári püspök valameny-nyi írását, beszédét, a vele készített interjúkat stb. Most Fazekas főleg és elsősorban a politikus Prohászka akarja bemutatni, tehát a Tanácsköztársaság bukása utáni időszakról 1927 tavaszáig nyomtatásban megjelent politikai tartalmú megnyilatkozásait gyűjtötte karcsú kötetbe. 150 hosszabb-rövidebb Prohászka-szöveget olvashatunk és csaknem mindegyikhez készített a sajtó alá rendező magyarázó lábjegyzeteket is, összesen jóval többet, mint félezeret.

Komoly kérdés, mi értelme, milyen célja lehet egy ilyen, alapvetően tudományos forráskiadványnak? Felvetődhet, hogy a sajtó alá rendező a mai jobboldali, sőt szélsőjobboldali „ideológusok” és főleg párt-propagandisták, kurzus-újságírók kezébe haszonnal forgatható, tetszés szerint idézhető Prohászka-szövegeket, mondatokat ad. Véleményünk szerint ez az aggodalom, vagy bírálat alaptalan. Akik akarnak, ma is, az eddig is ismert Prohászka-szövegekből, ha néha nehéz is, bármit idézhetnek a püspöktől. Akik viszont elfogulatlanul, vagy legalább az objektivitásra törekedve meg akarják ismerni az „igazi”, a nagyon is politikus és politizáló, ideológus és propagandista Prohászka, azok számára ez nélkülözhetetlen forrásmunka, fontos szöveggyűjtemény, a Horthy-korszakkal foglalkozó egyetemi-főiskolai tanárok számára jól felhasználható kézikönyv.

Prohászka Ottokár a Horthy-korszak „alapító atyáinak” egyike, és viszonylag rövid ideig a kormánypárt elnöke, nemzetgyűlési képviselő, a „keresztény-nemzeti”-nek nevezett rezsim és ideológia egyik nagy hatású propagandistája volt. Ám ő lett a Horthy-korszak egyik legkeményebb bírálójának is egyike, aki le merte írni, és többször hangoztatta, hogy ez a rendszer „nem igazán keresztény és nem pozitíve nemzeti”. Jó érzés ma tőle olvasni, hogy „keresztény-nemzeti kurzust akartunk csinálni keresztény emberek nélkül...” Meg is adja az egyik magyarázatot arra, mi volt a rendszer egyik fő rákfeneje: „Selejtes és jellemtelen firmák maradtak hivatalban a keresztény nemzeti kurzus alatt is, olyanok, kik, ha kell, kalapot emelnek a templom előtt, de azért tudnak cincogni a patkányokkal és üvölteni a farkasokkal is.”

1922-ben már „rájött”, hogy püspök nem lehet „pártember”, de e viszonylag késői felismerés értékét csökkenti, hogy erre csak akkor döbbsen rá, amikor kiderült, hogy esetleg, talán, mégis lehet valaki, aki még ellene is merészelhetne az „ő” körzetében a képviselői helyért indulni, tehát neki valóban részt kellene venni egy választási küzdelemben.

1920-ban még örömmel fogadta, természetesnek vette, hogy az egyik fehérvári választókörikerületben egyhangúlag, ellenjelölt nélkül lett a Nemzetgyűlés képviselője, és tudjuk róla, hogy a kormánypárt elnöke is, és nagyon nem utolsó sorban a numerus clausus-törvény ötletadó „atyja” és ennek az antiszemita törvénynek haláláig elszánt védelmezője volt. Ugyanakkor már 1920 végén megjegyezte, hogy „a politika egy nagy piszok” – amivel ma is maximálisan egyet lehet érteni. Később egyszer megvetően jelentette ki, hogy fele annyi képviselő is bőven elegendő lenne, „akkor sem volna kevesebb a szószátyárkodás, a hozzánemértés, a demagógia, az izgatás...”

Világézete sokrétű és bonyolult volt, hosszasan lehetne sorolni, mi minden ellen próbált küzdeni: antiszemita és antimaterialista, antiliberalis, anti-protestáns és antimarxista is volt, hogy csak néhányat említsünk eszmei-ideológiai-politikai ellenségei-ellenfelei közül. Ugyanakkor, talán egyes mai olvasói számára meglepő módon, az általános, egyenlő választójog híve is volt, a nők választójogát örömmel üdvözölte. Nyilván úgy vélte, hogy a nők, ha már egyszer megkapják a választójogot, mindig „jól”, a baloldali-liberalis-marxista stb. pártok ellen fognak szavazni. Ámde azt is ki-mondta, leírta, hogy a nő élethivatása az, hogy elsősorban anya legyen, ne a „kenyérkeresetben elfér-fiasodó, vagy az intellektuel irányzatban fölényesnek induló, de tulajdonképpen elfajult némből, mely élni, élvezni és szép akar lenni”.

A kötetben olvasható írásokból, beszédekből, interjúkból nem derül ki egészen pontosan, miért vonult ki a Nemzetgyűlésből, és az aktív, napi politizálásból, de ennek okait lehet sejteni, sőt tudni. Őszinte híve volt a nagyszabású, radikális földreformnak, ebből semmi sem lett a Horthy-korszakban. Legitimista volt, és némileg ellentmondásos módon Horthy Miklós kormányzó őszinte híve, csodálója. Annak a kormányzónak, aki a legitim uralkodót, IV. Károlyt és maroknyi hívét, amikor kellett, fegyveres erővel távolította el az országból. Bizonyos, hogy számára Horthy nem volt elég radikális vezetője a nemzetnek. Őszintén rajongott Mussoliniért, aki szerinte igazán össze tudta fogni nemzetét, és már 1924-ben, amikor a fasiszta diktátor még csak totális rendszere kiépítésének kezdetén tartott, lelkes beszédekben ünnepelte őt. Azt a kérdést is érdemes felvetni, hogy ha nem hal meg 1927-ben, mit szolt volna a Nemzeti Szocialista Német Munkáspárt (NSDAP) 1933-as hatalomra jutásához, hogyan ünnepelte volna annak Führerét, Adolf Hitlert az 1930-as évek második felében... A náci ősgermán, pogány ideológiáját és propagandáját, és főleg – a XI. Piusz által is nyíltan bíralt – antiklerikális politikáját, mint saját korának délibábos, turánista, ősmagyarkodó irányzatait is, határozottan bírálta volna.

Prohászka meggyőződéses keresztény-nemzeti-szocialista volt. Ezzel kapcsolatos propaganda szólamai, és ma már tudjuk, hogy alapvetően utópikus elképzelései, pél-

ELŐSZÓ

dául a munka és a tőke „összebékítéséről”, a mindenkinek „járó”, sőt „megfelelő” bér, majd nyugdíj stb. biztosításáról nagy mértékben hatottak például Szálasi is. A püspök, amikor a napi politikai életből „kivonult”, de lankadatlan lelkesedéssel hirdette eszméit-gondolatait, elsősorban kora (és talán napjaink...) szélsőjobboldali ideológiáinak, politikusainak, propagandistáinak nyújtott szellemi „táplálékot”, „muníciót”, nem véletlenül idézték őt halála után is, és főleg a második világháború idején a nyilasok és a magyar nemzeti szocialisták olyan sokat.

Manapság felmerült, hogy a Károlyi-kertben ismét felállítsák az 1947-ben lerombolt szobrát. Mint azt a jelenlegi jobboldali kurzus egyik hivatásos történésze 2019 elején kijelentette, Prohászka csak „mondják”, hogy antiszemita volt. Hívei számára ő „egyházfejedelem”, a „modern apostol”, „az egyre diadalmasabb világnézet prófétája” volt. Bárki, aki ma is azt próbálja állítani, hogy Prohászka nem volt antiszemita, ám figyelmesen olvassa ebben a kötetben közzétett azokat az írásait, beszédeit, interjúit, amelyekben a zsidókat egyáltalán megemlíti, meg kell, hogy győződjön arról, hogy Prohászka meggyőződéses, rasszista antiszemita volt. Ha valakit még ezek az eredeti, Fazekas Csaba által most feltárt és élénk bocsátott szövegek sem győznek meg arról, hogy valójában milyen politikus, milyen világnézet ideológusa és propagandistája, nagy hatású terjesztője volt Prohászka, arra illenek Ezékiel próféta szavai: „Embernek fia! Pártos ház közepette lakol, kiknek szemeik vannak a látásra, de nem látnak, füleik vannak a hallásra, de nem hallanak, mert ők pártos ház.”

Budapest, 2019. július 1.

Karsai László
az MTA Doktora
professor emeritus
Szegedi Tudományegyetem

BEVEZETÉS

Prohászka Ottokár (1858–1927) 1905-től a székesfehérvári római katolikus egyházmegye püspöke összetett egyéniség volt. Nemcsak főpap, teológus, író, filozófus és tudós, hanem a szó hétköznapi értelmében vett politikus is. Már saját életében kiemelkedő jelentőségű példaképnek tekintették, a Horthy-korszakban gyakran emlegették és foglalkoztak az életművével, az 1990-es évektől kultuszának újraéledéséről beszélhetünk. Emlékezete kétségtelenül megosztó hatású, követői számára megkérdőjelezhetetlen példakép, mások az életmű vállalhatatlan részeire igyekeznek ráirányítani a figyelmet. Nem véletlen, hogy Prohászka a 2000-es évek történetpolitikai vitáiban rendszeresen a középpontba került. Az elmúlt harminc esztendőben a történetírás is igyekezett feltárni életműve számos elemét, elkészült például két átfogó életrajza,¹ és még felsorolni is nehéz volna a személyével foglalkozó, ha nem is könyvtárnyi, de több könyvespolcnyi újabb szakirodalom tételeit. Tevékenységét külön kutatócsoport tagjai elemzik, folyamatosnak mondhatók a Prohászka-életművel foglalkozó konferenciák, az azokat reprezentáló tanulmánykötetek közzététele stb.

Jelen válogatás közreadását azért tartottuk fontosnak, mert épp a túlfűtött történeti érdeklődés nyomán kialakulhat az a benyomásunk, hogy Prohászkaról sokat olvashatunk, Prohászkatól viszont keveset, pontosabban, amit olvashatunk, az jelentős részben egy forráskiadvány-sorozatra koncentrálódik. Ez persze valamelyest érthető, hiszen a *Prohászka Ottokár Összegyűjtött Munkáit* közvetlenül a püspök halála után sajtó alá rendező Schütz Antal (1880–1953) piarista szerzetes, teológus óriási munkát végzett, amikor viszonylag rövid idő alatt 25 kötetben sajtó alá rendezte az életmű reprezentatív válogatását. Talán maga sem gondolta, mennyire igaza lesz, amikor saját munkáját értékelve az első nagyobb szabású Prohászka-életrajzban így fogalmazott: „A következő nemzedékeknek elsősorban az Összegyűjtött Munkák mondják majd meg, ki volt Prohászka.”² Kétségtelen, hogy a püspök életművét felidézni hivatott elemzésekben azóta is ez a gyűjtemény áll a középpontban, de a Prohászka-val foglalkozó kutató lépten-nyomon szembesül azzal, hogy a nagy sorozatból mennyi minden kimaradt, ami tevékenységének megismeréséhez szükséges lehet. Talán jellemzőnek is tekinthetjük, hogy a Horthy-korszak nagyszabású irodalomtörténeti összefoglalása is úgy fogalmazott, hogy Schütz Prohászka „összes munkáit” kiadta, és abban levelezése kivételével „minden Prohászka-írás benne van”.³ A Schütz-féle kiadás viszont

¹ Gergely, 1994.; Szabó, 2007.

² Schütz Antal: Prohászka pályája. In: POÖM. XXV. 1–152. p., 3. p.

³ Pintér, 1941. I. 174., 185. p. Pintér Jenő abban is túloz, hogy „kritikai kiadásnak” nevezi a gyűjteményt, amelyben a „szövegeket körültekintő magyarázatok kísérik”. (Schütz ugyanis csak a közreadott Prohászka-írások eredeti megjelenési helyét tüntette fel, a szövegközléseket nem kísérik magyarázó jegyzetek, a megjelenés körülményeit bemutató ismertetések stb.) Érdekesség, hogy Pintér Jenő maga is említ olyan Prohászka-szöveget, amelyek a POÖM. kötetekben nem láttak napvilágot. Pintér, 1941. II. 1244. p.

távolról sem tekinthető „Prohászka-összesnek”, a püspök írásban utókorra hagyott öröksége ennél jóval nagyobbnak tekinthető, jelen válogatásunkkal ezen a hiányon is szeretnénk enyhíteni.

* * *

Kötetünk témájáról és céljáról: Prohászka egész életében élénken érdeklődött a közélet, a politika világa iránt, abba kezdeményező, meghatározó módon kívánt bekapcsolódni. Különösen igaz ez a Tanácsköztársaság bukását követő időszakra, amikor „öszöntszerűen feléje fordult minden szem, politikusok és nép benne látták a titkos tájékozási középpontot”,⁴ és kétségtelenül a Horthy-rendszer létrehozásának egyik legfontosabb személyisége lett mind annak politikai, mind pedig eszmei-ideológiai megalapozása időszakában. Bár nagyon is fontosnak érezzük, nem kívántuk újabb dokumentumok felkutatásával árnyalni Prohászkanak a századfordulón kifejtett közéleti tevékenységét, a katolikus politika megújítására, a keresztényszocializmus elveinek propagálására kifejtett erőfeszítéseit, az első világháborúban tett megnyilatkozásait, az első magyar köztársaság vagy a proletárdiktatúra időszakában regisztrálható közszerepléseit. A Horthy-korszak megalapozásának, és kezdeti konszolidációjának az idős püspök életére eső mintegy hét és fél esztendeje is bőségesen kínál elemezni és felidézni való tanulságot, hiszen nemcsak a magyar állam több évszázados keretei omlottak össze a háborút lezáró trianoni békekötéskor, de az új határok között egy teljesen új politikai berendezkedés is kiépítésre került, melynek sajátosságai máig számos (olykor „áthallásos”) történeti elemzés tárgyául kínálkoznak.

Vagyis a Horthy-kor Prohászka-ját szeretnénk megidézni ismeretlen és alig ismert szövegeinek közlésével. A válogatás legfontosabb motivációja a „közszereplő” vagy „politikus” Prohászka eszméit megszólaltató dokumentumok felkutatása volt. A püspök ebben a korban is élénk egyházi, szépirodalmi és tudományos tevékenységet fejtett ki, amelyek gyakran kapcsolódtak aktuális közéleti tartalomhoz, mégis igyekeztünk olyan szövegeket válogatni, amelyek azt dokumentálják: hogyan gondolkozott Prohászka Ottokár a politikáról és hogyan akart, illetve tudott beavatkozni annak folyamataiba.⁵ (Utóbbi alatt értve kora társadalmának, politikai eszméinek, közszereplő-társainak, politikai pártjainak és egyesületeinek állapotával kapcsolatos véleményét.) Jelen dokumentumközlés kereteit meghaladná az általa képviselt álláspontok háttérének részletes megrajzolása, Prohászka közszerepléseit ezúttal nem részleteiben elemezni, hanem dokumentálni kívánjuk. (Jóllehet, előbbi is fontos és a közeljövőben elvégzendő feladatnak tekintjük.⁶) Prohászkanak nem elsősorban az egyházi működé-

⁴ Schütz Antal: Prohászka pályája. In: POÖM. XXV. 1–152. p., 107. p.

⁵ Hasonló problémafelvetésre – a fent említett életrajzok vonatkozó fejezetei (Gergely, 1994. 180–203., 211–222. p.; Szabó, 2007. 228–235. p.) mellett – ld. önállóan pl.: Gergely, 1996.; Markó, 2006.; Markó 2012.; Horváth, 2012.

⁶ A „történeti közszereplés-kutatás” első felvetéseire Prohászka kapcsán ld.: Fazekas, 2017/a.

BEVEZETÉS

se során tett megnyilatkozásaira koncentrálunk (jóllehet, ennek pontos szétválasztása nem mindig lehetséges), hanem azokra a közéleti szereplésekre, amelyekben társadalmi problémák, aktuális politikai kérdések fogalmazódtak meg

Prohászka 1919–1920-ban tevékeny részese volt az új politikai rendszer kialakításának, 1920–1922 között Székesfehérvár képviselőjeként a nemzetgyűlés tagja, 1920. július – 1921. február között az Egyesült Keresztény Nemzeti Kisgazda és Földművespárt néven fuzionált kormánypárt elnöke, de ezt követően („visszavonulásának” nem annyira deklarálása, inkább „lebegtetése” után) is aktív közszereplő maradt, s az egész 1919–1927-es időszakra igaz, hogy folyamatosan jelen volt a közéletben. Rendszeresen volt közéleti fórumok szónoka, jórészt a szellemiségéhez közel álló lapokban megjelentek nyilatkozatai, publicisztikai írásai, ezek pedig gyakran „tematizálták” az aktuálpolitikai folyamatokat, azokat támogató vagy épp kritizáló vélemények jelentek meg működésével kapcsolatosan. (A „köszereplés-kutatás” összetett folyamatának éppen ezt, az életrajzírás szintjét továbbgondoló álláspontot, vagyis az egyes közszereplések hátterének, mozgatórugóinak, hatásvizsgálatának, a közszereplővel kapcsolatosan megnyilvánuló kortársak motivációinak komplex elemzését tekintjük.)

* * *

Bár dokumentumközlésünk bevezetéseként nincs arra mód, hogy Prohászka Ottokár közszerepléseit részletesen elemezzük, szükséges néhány – éppen a Schütz-gyűjteményt kiegészítő beszédek, interjúk és cikkek kapcsán felvetődő – összegző megállapítás megfogalmazása.

Az mindenképp szembeűnő, hogy Prohászka, mint közszereplő is rendkívül energikus, tiszteletet parancsoló munkabírással megáldott személyiség volt. Az utókor elemzőjének az a benyomása, hogy állandóan „pörgött”, maga is kereste a közszereplés lehetőségeit, hogy felhívja mondanivalójára a magyar társadalom figyelmét. Különösen beszédeiben azonban az is megfigyelhető, hogy energikussága mondanivalójának megformálására is igaz volt: állandóan mozgósítani akart, mintha soha nem lett volna elégedett valamiféle elért eredménnyel, a magyar társadalmat az 1920-as években is úgy látta, hogy a keresztények soha nem eléggé keresztények, szinte mindig az ellankadást, elfáradást, csüggedést regisztrálta, amely mögött a magyarság lelkét megbontó „idegen” elemek aknamunkáját vizionálta. Állandóan az elszánt, buzgó keresztény életet kérte számon, illetve javasolta hallgatóságának. Mindez abból fakadhatott, hogy 1919–1920-ban az összeomlás hátterében a kereszténységtől való elfordulást, az „idegen” szellemiség térnyerését feltételezte, és bár megnyílt a lehetőség az „újjászületésre”, az mintha szerinte csak folyamatosan elodázódott volna. Nem fukarkodott olyan megfogalmazásokkal, amelyekben „népfelkelésre”, a keresztény magyarság egy emberként történő fellépésére szólított fel. Küldetéstudattal bíró személyiség volt, hitt abban, hogy „apostolkodását” a közéletben kell ilyen energikus módon folytatnia.

Prohászka – hasonlóan Szekfű Gyula: *Három nemzedék. Egy hanyatló kor története* vagy a jezsuita Bangha Béla: *Magyarország újjáépítése és a kereszténység* c. 1920-ban megjelent műveihez – Magyarország akkori közelmúltját egy nagy hanyatlás történeteként értelmezte, a háborús veszteségeket, az 1918-as őszi forradalmat és a proletárdiktatúrát pedig e hanyatlási folyamat utolsó, nemzethalál előtti stációiként. Prohászka ugyan az említettekhez hasonló formátumú történetpolitikai esszét nem írt, cikkeiből, illetve röpirataiból (ld. pl. 8. és 13. sz. dokumentumokat, illetve ott hivatkozott irodalmat) hasonló felfogás rajzolódik ki. A hangsúlyt viszont erőteljesebben helyezte az „idegenség” beszüremkedésére, mely elgyengítette a magyar lelket, és ebben a zsidóság szerepét mind a társadalmi osztályokat felforgató, mind pedig szellemi szempontból súlyosan kárhoztatta. Nem véletlenül beszélt sokat kora ifjúságába vetett reménységéről, úgy vélhette, hogy csak egy, a korábbi időszakban meg nem „fertőződött”, új és „megtisztult” generáció tudja majd valóra váltani a nemzeti felemelkedés keresztény alapozottságú programját.

A kereszténységet – annak vallási, spirituális tartalma mellett – nyilvánvalóan közéleti magatartásként, politikai ideológiaként is tekintette, az általa értelmezett vallási tanoknak politikai eszközökkel való megvalósításáért küzdött. Ebből fakad egyrészt szociális elkötelezettsége, az elesettek, a szegények megsegítésére, a társadalmi felzárkóztatásra irányuló tevékenysége. A 19. század végén kialakult keresztényszocialista meggyőződését⁷ általánosságban ekkor is vallotta, a társadalomban kialakult vagyoni egyenlőtlenségek felszámolását nem a baloldal egy része által képviselt „osztályharc” ideológiája, hanem a kereszténység alapján tartotta megvalósíthatónak. Gyakran szólította fel híveit a nyomorgó diákok, a nélkülöző falusi szegények iránti érzékenységre, amely szorosan kapcsolódott konkrét politikai reformok igényléséhez, például a földreform hangoztatásához is.

1919 utáni politikai nézetei a haláláig tartó kevesebb mint nyolc esztendő minden periódusában leginkább korának szélsőjobboldali mozgalmával mutatnak párhuzamot.⁸ A közéletben a „keresztény feltámadás” állandó hangoztatása, a nemzeti elkötelezettség túlhangsúlyozása mind a rendszer kiépülésével azonosítható „keresztény kurzus” 1919–1921 közötti periódusára, mind a Bethlen István miniszterelnök nevével fémjelvezhető későbbi szakaszára igaz. Legelszántabb hívei, a nevét már életében zászlajukra tűző radikálisok („ébredők”, „fajvédők”) hozzá hasonlóan mindenkor elégedetlenek voltak a nemzet és a kereszténység iránti elkötelezettség szintjével, a megtörtént intézkedésekkel.

⁷ Ld. erről pl. Gergely, 1977.; Szabó, 2015.

⁸ Az 1920-as évek fajvédőinek vezető csoportját egy szociológiai szempontból jól körülírható társaságnak tekintette: Gyurgyák, 2012. 13., 107–108. p. E leírás több eleme nem vonatkoztatható Prohászka (nem számított teljesen „homo novusnak” a politikában stb.), de ami az ideológiai alapelemeket illeti, nagyon is vonatkoztatható rá az idézett elemzés szempontrendszere. (Antiliberalizmus, anti-parlamentarizmus, kapitalizmus-kritika és antiszemitizmus, Horthy támogatása, az alkotmányos módszerekkel szemben a „prompt, diktatórikus megoldásokkal” való szimpátia stb.)

Az 1919–1920-as rendszerépítési periódusban azt hitte, az általa szorgalmazott „keresztény-nemzeti” politikai berendezkedés iránt mindenki ugyanannyira elkötelezett, mint ő, és az így egy csapásra meg is valósítható (ezért is vállalt képviselőként és pártelnökként aktív politikai szerepet), de politikai törekvéseinek egyetlen igazi, jogszabályba öntött „sikerét” csak a zsidók felsőoktatásba való jelentkezését korlátozó numerus clausus keresztülvitelében jelölhette meg. Alig néhány hónapja alakult meg 1920-ban az új nemzetgyűlés és választotta Horthyt kormányzónak, amikor Prohászka már elégedetlen volt az átalakulás túlzottan lassúnak tartott tempójával, sőt, irányítévesztése miatt kesergett,⁹ azt állapította meg, hogy a „keresztény kurzus” csak névlegesen keresztény, mert a zsidóságnak még mindig túl erősek a gazdasági pozíciói¹⁰ stb. (Kétségtelen, hogy 1919 végén, 1920 elején alkotott, nagyon is komplex politikai programtervei – ld. pl. 12., 20. sz. dokumentumok – nem, vagy csak időben elhúzódva váltak valóra, ami frusztrálóan hathatott közéleti szerepvállalására.) Később is gyakran ostorozta az elgyengülést, például a numerus clausus tompítására irányuló törekvéseket (ennek fenntartásához végig ragaszkodott, sőt kiterjesztését szorgalmazta). A korszakban nem egyszer terjedt el annak a híre, hogy Prohászka megcsömörlött a politika stílusától, ezért visszavonul, aztán tényleges visszavonulás egyszer sem következett be, továbbra is aktív közszereplő maradt, legfeljebb más fórumokat keresett a korábbiak helyett. Ezek a hírek azonban jók voltak arra, hogy személyére, politikai felfogására irányítsák a figyelmet, egyben lehetőséget adtak híveinek is arra, hogy nyilvánítsák vezető szerepe, útmutatása iránti igényüket.¹¹

Száma a nemzeti elkötelezettség jelentette a legfőbb értéket, meggyőződése volt, hogy Magyarország felemelkedése csak a lakosság forró, nacionalista lelkesedésével érhető el. E nemzetfogalom azonban egyáltalán nem befogadó jellegű volt, mert annak tartalmát – a „keresztény-nemzeti” ideológia alapvetésének megfelelően – a kereszténységgel azonosította.¹² Fontosnak tartotta a nemzeti kultúra és a hagyományok ápolását, azonban azzal önmagában nem elégedett meg, következetesen megkülönböztette azokat, akik „magyarul éreznek” és akik csak beszélnek magyarul. A nemzeti egységet tehát nem pusztán a magyar nyelvi-nemzeti közösség összefogá-

⁹ Ld. pl.: A keresztény kurzus kisiklása. In: *Új Nemzedék*, 1920. június 20. 1. p. (= POÖM. XXII. 243–245. p.)

¹⁰ Prohászka gyakran idézett mondatát ld.: Prohászka-napló, 2013. (1920. június 30.)

¹¹ Ld. pl.: Kiss Menyhért: Nyílt levél Prohászka Ottokár megyéspüspök úrhoz. In: *Hazánk*, 1921. március 13. 1–2. p.; Prohászka Ottokár: Felelet Kiss Menyhért „nyílt levelére”. In: *Hazánk*, 1921. március 27. 1. p. (= POÖM. XXII. 271–272. p., a *Fejérmegyei Napló* későbbi újraközlése alapján.) Vö. 48. sz. dokumentum. Hasonló volt a helyzet, amikor 1922-ben nem jelöltette magát újra nemzetgyűlési képviselőnek, de arról szó sem volt, hogy emiatt hátat fordítson a közszereplésnek. Vö. 66. sz. dokumentum.

¹² Találó megfogalmazás szerint: az egyetemes katolicizmus helyett egyfajta sajátos „nemzeti katolicizmus” alapvetését végezte el. Gyurgyák, 2012. 73. p. (Legfeljebb annyiban pontosíthatjuk, hogy Prohászka politikai ideológiája sokkal inkább felekezeteken átívelő „nemzeti kereszténység” volt, amelynek nem a vallási, hanem a közéleti tartalma volt erőteljesebb.)

sával, hanem a „nem eléggé” magyarok háttérbe szorításával képzelte el, s úgy gondolta, hogy egy ilyen nemzeti összefogás lehet képes elérni az ország háború után elveszített európai pozícióinak visszaszerzését.

Prohászka többször beszélt elítélően általában a politikáról, mint valami piszkos, folyton megalkuvásra készítő jelenségről – ennek ellenére mindig igényt formált arra, hogy beleszóljon, véleményt alkosson arról. Nemcsak a nyugati típusú demokráciákat szemlélte görbe szemmel, hanem általában a parlamentarizmust is (ld. például 79. sz. dokumentum), nemcsak a karrierista politikai magatartást ítélte el, hanem általában a plurális törvényhozást felesleges, időrabló szócséplésnek minősítette, a nem „keresztény-nemzeti” alapon álló politikai erőknél (szociáldemokratáknak és liberálisoknak) már a pusztán közéleti jelenlétét is kifogásolta. Sokkal szimpatikusabbak voltak számára a gyors, határozott megoldásokat követelő vagy megvalósító, mozgalmi jellegű szerveződések. Nem véletlenül szimpatizált a pártok helyett a szélsőjobboldali mozgalmakkal, különösen az Ébredő Magyarok Egyesületével, amelyek szintén a feleslegesnek tartott politikai alkudozások helyett a kemény kezű megoldásokat szorgalmazták.

Mindehhez hozzátartozik, hogy Prohászkanak kifejezetten politikusi pályafutását nem lehet egyértelműen sikeresnek minősíteni, sőt, több alkalommal is inkább bizonytalannak tűnt, saját politikai irányvonala szempontjából is hibákat követett el, következetlenségről tett bizonyosságot. Például: mint a „keresztény-nemzeti” politika mindenki előtt nagy tekintélynek örvendő, népszerű személyisége lett 1920 júliusában a kisgazdapártból és a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjából létrehozott egységes kormányzópárt elnöke, személyétől azt várhatták, hogy az egységes párt tekintélyes vezetőjeként hozzájárul a belső frakcióharcok lecsendesítéséhez, a kormányválságok helyett a stabilizálódást segíti elő. Prohászka azonban inkább öntörvényűnek tűnt, pártelnökként többször is szembe ment saját kormányával.¹³ Ugyanarról a konkrét politikai kérdésről is olykor eltérően nyilatkozott. 1919–1920-ban a választójog kiterjesztésének ismert szószólója volt (például a nők választójoga kapcsán), 1922-ben pedig már úgy nyilatkozott, hogy nagyon is támogatja a választójog szűkítését (ld. pl. 66. sz. dokumentum); 1920 elején a keresztényszocializmus iránti elkötelezettségét hangoztatta (ld. 18. sz. dokumentum), aztán az irányzat helyi képviselőit valósággal cserben hagyta;¹⁴ 1926-ban a felsőház visszaállításával kapcsolatosan szkeptikusan és érdektelenül nyilatkozott, miután maga is tagja lett, már nagyon is pozitív, fontos intézményként jellemezte (ld. 142. ill. 150. sz. dokumentum) stb. Vagyis, bár közéleti tevékenységének nagyon sok következetes elemét lehet felmutatni (elsősorban politikai gondolkodása tekintetében), nehéz volna azt kizárólag „egységes egészként”¹⁵ kezelni.

¹³ Ilyennek tekinthető a numerus clausus esete is, hiszen saját vallás- és közoktatásügyi miniszterének törvénytervezetéhez nyújtották be azt módosító indítványként, 1920. december elején többek között egy antiszemita módosító indítvány felkarolásával saját kormánya pénzügyminiszterének bukásához járult hozzá, de az is jelzésértékű, hogy több alkalommal is demonstratív módon kiállt amellett az Ébredő Magyarok Egyesülete mellett, amelynek betiltását éppen a Teleki-kormány fontolgatta stb.

¹⁴ Ld. erről pl.: Farkas, 1972. 154–155. p.

¹⁵ Orvos, 2009. 16. p.

Több alkalommal is leplezetlen szimpátiával beszélt Mussoliniról és az olasz fasizmusról, amelyben a nemzeti jellegű politikai összefogás megnyilvánulását látta, ráadásul mindezt a kereszténység közéleti tartalmára alapozva. (Ld. pl. 79., 88., 94. stb. sz. dokumentum.) Hasonlóan a „rend” megteremtésére irányuló, nemzeti elkötelezettségű mozgalomnak látta saját korában a bajor nemzeti szocializmust (ld. 92., 116. sz. dokumentumok), de erősen kifogásolta annak pogány vallási hátterét (99. sz. dokumentum), ahogyan az ősmagyar szimbolika elemeinek magyar jobboldali politikában való megjelenését is elítélte. (142. sz. dokumentum.) Olykor megértően nyilatkozott a tekintélyuralmi vagy éppen diktatórikus törekvésekről (150. sz. dokumentum), s többször is szót emelt az erőszak alkalmazása (például antiszemita garázdaságok) ellen (pl. 12. sz. dokumentum), ugyanakkor úgy vélte: a „keresztény magyarság” felemelkedésének ügye fontosabb, mint az emberi jogok tiszteletben tartása (ld. 69., 98. stb. sz. dokumentum), az erőszaknak is „lehetnek történelmi feladatai” stb.

Prohászka számára – úgy tűnik – fontos volt az országot vezető személyek tekintélye, elismerte és fontosnak tartotta irányító szerepüket, mintha a vezető személyiségében erőteljesebben bízott volna, mint az államot megtestesítő intézményrendszer működésében. Ez magyarázhatja, hogy mindig nagy tisztelettel beszélt Horthy Miklós kormányzóról és Bethlen István miniszterelnökről is, mintha az ő irányító szerepüktől, személyes döntéseik befolyásolásától várta volna a számára kívánatos politikai irányvonal érvényesülését. Ezzel együtt megfigyelhető, hogy folyamatos elégedetlenségével, a keresztény elkötelezettség alacsony szintjének hangoztatásával a szélsőjobboldal kormánykritikus magatartását is erősítette. (A konszolidáció sikerei, például az oktatáspolitikában vagy a külpolitikában csak élete legvégén váltottak ki belőle kifejezetten elismerő szavakat.)

Úgy is fogalmazhatunk, hogy Prohászka rendkívül sikeresnek bizonyult, mint a „keresztény-nemzeti” ideológia szellemi iránymutatója, apostola, a „keresztény” politika iránt lelkesítő szónok, de inkább sikertelen, mint tényleges, gyakorlati politikus.¹⁶ (Ennek ellenére, különösen interjúiban részletesen véleményt formált konkrét aktuál- vagy társadalompolitikai kérdésekről, az egykézéstől a házasságjogon és az erkölcsrendészeten át a földreformig a legkülönbébb témákról.) 1922 tavasza, vagyis a nemzetgyűlési képviselőség lemondása után folyamatosan megmaradt annak, aki 1919 óta volt, vagyis a „keresztény-nemzeti megújulás” közélet felett álló apostolának, s bár a hangzatos jelszó a bethleni konszolidáció kibontakozása után mint program „elveszítette szalonképességét”, mint jelszó, továbbra is megmaradt¹⁷ – és Prohászka ugyanúgy igyekezett is céljai iránt mozgósítani. Továbbra is kereste például a kormánykritikus jobboldali szervezetekkel való kapcsolatot, az Egyesült Keresztény Nemzeti Ligával, az „ébredőkkel” (67., 74., 115. sz. dokumentum), a „fajvédőkkel” (88., 132. sz. dokumentum), de az ellenzéki pártként újjászerveződő keresztényszocialistákkal (112., 117. sz. dokumentum) is.

¹⁶ Vö. Gergely, 2010. 26. p.

¹⁷ A találó szóhasználatra ld.: Spannenberger, 2009. 196. p.

Közszerepléseinek egyik leggyakoribb témája a zsidókérdés volt. Meggyőződésünk szerint már a Schütz Antal által közölt Prohászka-szövegek alapján is egyértelműnek tűnik, hogy a püspök zsidósággal kapcsolatos nézetei pontosan megfeleltek a saját kora szélsőjobboidala által képviselt antiszemitizmusnak, a jelen dokumentumgyűjteményben ilyen vonatkozású állásfoglalásai finoman szólva is erőteljesen reprezentáltak. A Prohászka-val kapcsolatos történetpolitikai diskurzus egyik leg-többet vitatott kérdése, több elemzője igyekezett cáfolni azt, hogy antiszemita lett volna,¹⁸ mások viszont a konkrét történeti források feldolgozása nyomán érveltek Prohászka nézeteinek antiszemitizmusként való jellemezhetősége mellett.¹⁹ Ezúttal a témába való részletesebb beleereszkedés helyett, az alább közölt dokumentumok kapcsán csak azt állapíthatjuk meg, hogy Prohászka számára kiemelten fontos társadalmi és politikai problémát jelentett a zsidóság magyarországi jelenléte, vonatkozó megnyilatkozásai olyan nagy számúak, rendszeresen visszatérők és részletesek, hogy azokat nem lehet közéleti szereplésében marginálisnak, az antiszemita gondolatokat szövegkörnyezetükből kiragadottaknak minősíteni. E témakört tekintve valóban nem lehet következtetlenséggel vádolni a püspököt, 1919-től haláláig hangoztatta azt a meggyőződését, miszerint a zsidókat magyarul beszélő, de a magyarságtól idegen etnikumnak tekintette. 1919 után nem egyszerűen a Tanácsköztársaság zsidó származású vezetőiről beszélt, de úgy tekintette a proletárdiktatúrát, mint a zsidó „faj” magyarelles uralmi törekvéseinek megnyilvánulását, osztotta és propagálta az ekkoriban széles közvéleményre szert tevő antiszemita sztereotípiákat például a háborús frontok előtt a hátszágban bujkáló zsidókról, magyarelles összeesküvésekről²⁰ stb. Beszédeiben és írásaiban megkülönböztette a zsidó és a magyar „fajt”, előbbi a destrukcióval és a nemzetköziséggel, utóbbit a kereszténységgel és nemzeti elkötelezettséggel azonosítva. Úgy tűnik, nála nem egyszerűen csak szlogen volt például a baloldali és liberális lapok „zsidó sajtóként”, a számára nem szimpatikus politikai irányzatok „zsidó liberalizmusként” vagy „zsidó szociáldemokráciaként” való emlegetése. Következtesen harcolt a zsidóság jogainak korlátozásáért, ami nemcsak a numerus clausus kapcsán mutatkozott meg. Mint említettük, elítélte ugyan az erőszakot, de arra is volt példa, hogy a zsidóellenes propagandáért, illetve atrocitásokért is végső soron a zsidókat tegye felelőssé.²¹ Gondolatainak alapvetően antiszemita konstrukcióját igazolja az is, hogy a zsidóellenességet („a magyar faj

¹⁸ Ld. pl. terjedelmesebb formában: Barlay, 2003.; Szabó, 2007. 238–252. p.; Orvos, 2006. stb.

¹⁹ Pl.: Gárdonyi, 2005.; Ungváry, 2012. 239–243. p.; Kovács M., 2012. 89–100. p. stb. Vö. még: Gyurgyák, 2001. 295–299. p. A történetpolitikai diskurzus értékeléséről: Karsai, 2016. 12–14. p.

²⁰ Ld. ezekről pl.: Paksy, 2013.

²¹ Ld. pl.: „Ide lehetne sorolni az antiszemita hangulat által inspirált erőszakoskodásokat is, melyeket felelőtlen elemek és sokszor valóságos gonosztevők követtek el. Ugyancsak idesorolhatók azok a szikrázó kiszólások, melyek az Ébredő Magyarok gyűlésein pattannak ki, s melyek elkeseredett visszahatásai mindannak a gázságnak, melyet a zsidó csöcselék mint vezető eleme a vörös forradalomnak, elkövetett.” Prohászka Ottokár: Válasz Raffay Sándor püspöknek. In: *Nemzeti Újság*, 1920. november 27. 1. p. (= POÖM. XXII. 260–264. p.)

védelmét” stb.) nyíltan propagáló szervezetek számára igazolást és bátorítást jelentettek Prohászka szónoklatai, saját közlélete egyöntetűen a zsidóság korlátozására irányuló jobboldali radikalizmus nézeteit fedezte fel a püspök közéleti megnyilatkozásaiban.²² „Időnként patetikus nyelvét alig-alig értették a fajvédők” – írja szellemesen a kérdés monográfiája,²³ de mint a mellékelt szövegekből látjuk, Prohászka nemcsak értette, hanem ha úgy látta jónak, használta is a szélsőséges szervezetek tömegeinek leegyszerűsítő, mozgósító antiszemita beszédmódját. A zsidóság elleni fellépést olyannyira fontosnak tartotta, hogy például még az 1925-ös nemzetközi antiszemita kongresszust is megértően és támogatóan kommentálta. (Ld. 129. sz. dokumentum.)

A zsidóságot, mint a keresztény magyar lakosságra veszélyes társadalmi csoportot és mint a magyar néplélekre veszedelmes szellemiséget terjesztő irányzatot egyaránt tekintette. Gyakran fejtegette például, hogy azért nem szabad „zsidó” lapot olvasni, mert az úgy fertőzheti meg a keresztény magyar lelket, mint egy vírus, úgy pusztíthatja el, mint valami szervezetbe fecskendezett mérég. Gyakran és erőteljesen kelt ki a számára nem szimpatikus sajtótermékek ellen, folyamatosan harcolt a „keresztény” (a gyakorlatban inkább jobb- és szélsőjobboldali) lapok terjesztéséért,²⁴ s ugyanezt képviselte például a szépirodalommal kapcsolatosan is. Meg volt arról győződve, hogy az igazi magyar kultúra nemzetnevelő hatását nem tudja kifejtetni, ha zsidó szellemiségű (vagy származású) író vagy költő műveit olvassák a magyarok, ilyen, az erkölcstelenséggel kapcsolatba hozott színházi előadást látogatnak stb. A legtöbb közéleti eseményből is képes volt annak szélsőjobboldali radikális értelmezését ki-domborítani, például a frankhamisítás ügyében az igazi és fontosabb bűnöst a „magyarellenes” sajtóban, és nem a pénzhamisítókban vagy politikai hátszágukban jelölte meg. (Ld. 139. sz. dokumentum.)

A sokrétű tevékenységet kifejtő püspök egy vonatkozásban bizonyosan sikeresen lavírozó közszereplő volt: a Horthy-korszakban egészen haláláig a teljes, önmagát „kereszténynek” minősítő politikai jobboldal iránymutató apostolként tekintett rá. A kormánytámogató, mérsékelt konzervatívok ugyanúgy, mint az őt lelkesen ünneplő szélsőjobboldali radikálisok, utóbbiak iránti szimpátiájának kinyilvánításával mindig csak addig a pontig ment el, ami nem sérti a Horthy-rendszer stabilitása iránt elkötelezett kormánypárti közvéleményt. Ez is arra utal: valóban a szó kiváló mestere, remek rétor és lenyűgöző képekben fogalmazó publicista volt – kortársai számára minden lehetőséget megadott arra, hogy „Magyarország apostolaként és tanítómesztereként”, a „keresztény-nemzeti” eszme alapvető ideológusaként tekintsenek rá.

* * *

²² Ugyanez mondható el Prohászka közszerepléseinek utóhatásaként is: Kovács M., 2009.; Karsai, 2009.

²³ Gyurgyák, 2012. 73. p.

²⁴ Ld. erről pl.: Monori, 2003.; Klestenitz, 2010.

Válogatás Prohászka Ottokár közszerepléseiből, 1919–1927.

Kötetünkben 150 Prohászka-szöveget, pontosabban azoknak többnyire rekonstruált változatát (ld. alább) közöljük, ezért röviden e válogatásnak a Schütz-féle gyűjteményhez való viszonyát kell tisztázni. Az 1928–1929-ben megjelent 25 kötetes Prohászka-kiadás sajtó alá rendezője a teljes életmű válogatását tekintette céljának, ezért a kiadvány-sorozatnak csak kisebb részét alkotják a püspök 1919. augusztus 1. után keletkezett szövegei, ezek az alábbiak:

POÖM. kötet sor-száma	POÖM. kötet címe	Dokumentumok száma	Közölt szövegek jellege
VIII.	Magasságok felé	2	szépirodalmi, vallásos elmélkedések
IX.	Világosság a sötétségben. Pásztorlevelek	10	egyházmegyéjéhez intézett pásztorlevelek
XII.	Ünnepnapok. Emlékezések	9	emlékbeszéd, vallásos elmélkedések
XIII.	Élet igéi. I. Beszéd	3	Országos Katolikus Nagygyűléseken elmondott beszéd (1922, 1923, 1926)
XIV.	Az elme útjain. Bölcséleti dolgozatok	5	tudományos dolgozatok
XV.	Hit és ész. Hitvédelmi dolgozatok	1	vallásos elmélkedés
XVIII.	Élet igéi. III. Beszéd	3	beszéd (2 emlékbeszéd, 1 vallásos beszéd)
XIX.	Új elmélkedések	11	vallásos cikkek, egyházi ünnepek (karácsony, húsvét stb.) alkalmából
XX.	Az Úr házáért	6	vallásos elmélkedések
XXI.	Az igazság napszámában	1	közéleti cikk (felhívás a keresztény társadalomhoz)
XXII.	Iránytű	36	6 közéleti beszéd, 30 publicisztikai írás
XXV.	Sion hegyén	15	11 vallásos elmélkedés, 1 közéleti beszéd, 1 prédikáció, 2 publicisztika

Schütz Antal keveset foglalkozott az egyes szövegek műfaji sajátosságainak megkülönböztetésével, vagyis az előszóban elhangzott beszéd, és például a publicisztikai írások közötti eltérésekkel. (A püspökkel készült interjút egyet sem vett fel gyűjteményébe.) Témánk, vagyis Prohászka Horthy-kori közszereplései szempontjából fontosak az Országos Katolikus Nagygyűlések „plenáris” összejövetelén elhangzott beszéd (XIII. köt., bár e típusból kettőt nem közölt, vö. küln. 38. és 109. sz. dokumentumok), az

emlékbeszéd (XVIII. köt.), az utolsó kissé eklektikus válogatásba (XXV. köt., nyilván a korábbiakból kimaradtak alapján), valamint különösen a XXII. kötetbe szerkesztett szövegek. Korszakunkban ez utóbbi kötet esetében 36 szöveggözlésről beszélhetünk, amelyek közül műfaját tekintve 6 beszéd (3 a nemzetgyűlésben, 2 az Ébredő Magyarok Egyesületében, 1 a Keresztény Nők Szövetségében tartott beszéd), a többi 30 közéleti lapokban megjelent publicisztikai írás. Rendszerint ezek alkotják a Prohászka politikai arculát megrajzolni hivatott elemzések gerincét.²⁵

Schütz Antal saját filológiai módszerére vonatkozóan kifejtette,²⁶ hogy minden, kétségtelenül Prohászka-tól származó, vagy „neve alatt forgalomban volt” szöveget be- válogatott, „rossz sztenogramok” (gyorsírástól feljegyzések) alapján készült, vagy nyilvánvalóan hiányos beszédektől eltekintett, akkor is, ha „megcsillant bennük Prohászka szelleme”. Schütz is elismerte ugyanakkor, hogy az eredeti kéziratok legtöbbször már nem álltak neki sem rendelkezésére, illetve megnehezítette a dolgát a püspöknek az a szokása, hogy a nyomdába adott kéziratok útjával, korrektúrával nem foglalkozott, saját írásainak sorsát nem követte figyelemmel, nem gyűjtötte azokat, ezért neki kellett egyfajta „katasztert” felállítani. Nem levonva semmit a sajtó alá rendező monumentális vállalkozásának érdemeiből, meg kell ugyanakkor említeni néhány (meglét, csak az utókor szempontjából annak tűnő) következetlenséget. Például hangsúlyozta, hogy csak hiteles gyorsírói feljegyzések alapján tulajdonított egy szöveget Prohászka-nak, de egy alkalommal maga is elismerte, hogy „nem egészen kifogástalan sztenogram alapján” is vett fel beszédet a gyűjteményébe.²⁷ Továbbá az ő gondos szerkesztői figyelmét is elkerülték olyan szövegek, amelyekhez hasonlókat pedig közölt.²⁸ Számos publicisztikát jelentetett meg a püspökhöz közel álló, egyik „szócsövének” is számító²⁹ *Fejérmegyei Napló* hasábjairól, de számos, itt megjelent cikkének felvételétől eltekintett.³⁰ Összes-

²⁵ Megemlítjük ugyanakkor, hogy az utóbbi évek Prohászka-kutatásában mások részéről is felerősödött az igény a POÖM.-ben nem szereplő közszereplések dokumentumainak önálló kiadására, ld. pl.: Klesténitz, 2015/b.; Szalay, 2017.; Veszprémy, 2017. Egyes újraközlésekre nem Prohászka miatt került sor, pl. a *Nemzeti Újság* cikkeinek újraközlése kapcsán: Rónay, 2012.; helytörténeti gyűjteményben: Paksy, 2006.

²⁶ P.K.: Megjelentek Prohászka Ottokár összegyűjtött művei. In: *Magyarság*, 1928. február 19. 29. p.; Prohászka Ottokár egész életén át naplót vezetett. Újból kilenc kötet jelent meg összegyűjtött munkái sorában. Beszélgetés Schütz Antallal. In: *Új Nemzedék*, 1929. október 1. 2. p. (Az első interjú a POÖM. első 16, a második a következő 9 kötet kiadásakor készült.)

²⁷ POÖM. XIII. 382. p.

²⁸ Például *A nők hivatása* címmel kiadta Prohászka-nak a Keresztény Nők Szövetségének 1921. októberi közgyűlésén elhangzott beszédét a *Fejérmegyei Napló* alapján (POÖM. XXII. 282–286. p.), hogy miért csak ezt, nem tudhatjuk, hiszen Prohászka szinte minden évben ugyanezen szervezet közgyűlésén megnyitó beszédet tartott. (Ld. 5., 36., 72., 90., 131., 145. sz. dokumentumok.)

²⁹ Ld. erről pl.: Klesténitz, 2009/a. 221. p. Vö. Horváth, 2009. 521. sz.

³⁰ Például Prohászka hagyatékában (Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár. Prohászka-gyűjtemény) fennmaradt a *Feketevasárnapi világosság* c. kétrészes cikkének gépelt kézírata, ezzel pontosan megegyezik a megjelent változat: *Fejérmegyei Napló*, 1921. március 13. 1. p., március 15. 1. p. Schütz gyűjteményéből ez az alapvetően vallási jellegű, egyházi ünnepre időzített elmélkedés mégis kimaradt.

ségében az a benyomásunk alakult ki, hogy Schütz is a kétséget kizáró hitelesség érvényesítése mellett sokkal inkább reprezentatív válogatásra törekedett, már csak terjedelmi okok miatt is, hiszen munka közben őt magát is megdöbbentette a Prohászka által alkotott írásos hagyaték hatalmas mérete.³¹

* * *

Alábbi dokumentumgyűjtemény, mint a címben is hangsúlyozni igyekeztünk: *válogatás*. Nem törekedtünk arra, hogy Prohászka valamennyi beszédét, cikkét összegyűjtsük, inkább egyfajta reprezentatív gyűjteményre törekedtünk, már csak terjedelmi okokból is. A válogatás szempontjai a következők voltak:

1. Bár Prohászka közéleti tevékenységének megítélése csak a *Prohászka Ottokár Összegyűjtött Műveiben* újraközölt szövegekkel együtt lehet teljes, a Schütz Antal által közzétett dokumentumok beválogatásától eltekintettünk. Ezek egyrészt nyomtatott és digitális formában is jól hozzáférhetők a kutatók és érdeklődők számára, másrészt – mint említettük – a Prohászka-kutatásnak sokkal inkább középpontjában álltak az elmúlt évtizedekben. (Csak akkor tettünk kivételt, ha a megjelent szöveg változatáról volt szó, ld. 84. sz. dokumentum.) Hangsúlyozzuk ugyanakkor, hogy alábbi válogatásunk csak a Schütz-gyűjteményben közöltekkel együtt adhat teljesebb (koránt sem teljes) képet a közszereplő Prohászka Ottokárról. A POÖM. köteteiben nem szereplő, viszont az elmúlt évek forráskiadásai során elszórtan (különböző folyóiratokban, kötetekben), részben saját sajtó alá rendezésünkben megjelent dokumentumokat beválogattuk, a jegyzetekben az újraközlés tényét feltüntettük.

2. Eltekintettünk továbbá a sajtóban csak röviden, utalásszerűen megjelent szövegek közlésétől. A püspök közszerepléseinek teljes elemzéséhez természetesen szükség lesz azokra a néhány mondatos ismertetésekre is, amelyek a sajtóban napvilágot láttak, ezek azonban gyakran csak tartalmi összefoglalást adnak az egyes eseményekről, egy-egy jellemző mondatot emelnek ki például a Prohászka által elmondott beszédekben, néhány mondatos nyilatkozatot közölnek csupán valamely konkrét ügyben stb. (Ezek száma jelentősen meghaladja a többé-kevésbé részletes szövegközléseket.)

3. Eltekintettünk továbbá a kifejezetten vallási jellegű elmélkedések, prédikációk közlésétől. Bár Prohászka esetében különösen nehéz a műfaji elhatárolás, hiszen gyakran egyházi környezetben (vallási egyesület rendezvényén) sem csak az evangélium magyarázatával, a keresztény erkölcsről stb. beszélt, hanem kifejezetten politikai eszmefuttatásoknak is teret engedett. Rendszeresen tartott lelkigyakorlatairól a sajtóban legtöbbször csak a rendezvények tényét említették. E lelkigyakorlatok (például az ifjú-

³¹ Idézett interjújában (ld. fentebb 26. sz. jegyz.) elmondta, hogy eredetileg legfeljebb 10–12 kötetre tervezte gyűjteményét, „menet közben” azonban az anyag csak gyűlt, olyannyira, hogy az a – kissé talán túlzó – benyomása alakult ki, hogy Prohászka életművének nagysága senki máséhoz nem mérhető, legfeljebb Szent Ágostonéhoz.

ságnak, férfiaknak, a Szociális Missziótársulat tagjainak stb. tartott beszédek) egy része megjelent nyomtatásban, az ezekben elszórt közéleti állásfoglalások külön elemzés tárgyát képezhetik.³² Néha a napisajtó is foglalkozott ezekkel a lelkigyakorlatokkal, például az 1924. március 24-én férfiak számára hirdetett alkalommal a keresztény kultúráról szólva Prohászka beszélt Oswald Spenglerről (vö. 109. és 111. sz. dokumentumok), Nyugat-Európa gazdasági és kulturális válságáról, vagy arról, hogy a valódi „egyenlőség, testvériség, szabadság, sőt a most sokat hangoztatott demokrácia” eszméje valójában a kereszténységből fakad, ellenben „a francia revolúció semmi újat nem adott”.³³

Hasonló okokból nem tekintettük jelen gyűjteménybe illőnek a kizárólag vagy döntően szépirodalmi jellegű eszmefuttatásait. Válogatnunk kellett továbbá a Prohászka által írt bevezetők, előszók, ajánlók között is (ld. 37., 120. sz. dokumentum), ezek jó részében ugyanis kevesebb a közéleti mondanivaló.³⁴ Nem volt ritka továbbá, hogy még Prohászka életében újraközölt a sajtó 1919 előtti cikkeiből (akár az átvétel említése nélkül), mint aktuálisnak tekintett tartalmat, értelemszerűen ezekből sem válogattunk.³⁵

A dokumentumgyűjteménybe három különböző műfajhoz tartozó szöveget vetünk fel: cikkeket, interjúkat és beszédeket. Mindhárom esetben érdemes felvetni a szövegközlés szempontjait, különös tekintettel a források hitelességének módszertani kérdéseire, vagyis arra, hogy mennyire megbízhatóan Prohászka-szövegekről van szó.

I. Az általa írott, neve alatt megjelent *publicisztikai írások* kapcsán ez lényegében nem kérdés, biztosra vehető, hogy saját megnyilatkozásairól van szó, amelyek közlésénél csak a szövegformázás, illetve a hivatkozások jelentenek – nem túl jelentős

³² Prohászka Angéla (1888–?) a Szociális Missziótársulat kültagja (a püspöknek csak névrokona) például elkötelezetten jegyzetelte gyorsírással a budapesti Egyetemi templomban tartott lelkigyakorlatok alkalmával elhangzottakat, ezek kis füzetekben meg is jelentek. Az 1927-ben tartott lelkigyakorlatainak kiadásaira legutóbb: Fazekas, 2019. 261. p. 80. sz. jegyz. Stb.

³³ Szeretetet hirdet Prohászka Ottokár püspök. In: *Az Újság*, 1924. március 25. 4. p. Korábban: Az élő Krisztus. In: *Budapesti Hírlap*, 1923. március 15. 6. p.; „Romok közt élünk, de ne legyünk romok.” In: *Budapesti Hírlap*, 1923. március 16. 4. p. Hasonló mondható el az 1925 áprilisában Szolnokon tartott lelkigyakorlatokról: *Szolnok és Vidéke*, 1925. április 30. 1–3. p. stb.

³⁴ Például még az egyébként szélsőjobboldali írásokat jegyző, *A Cél* c. „fajvédő” folyóiratban publikáló, majd azt szerkesztő Altenburger Gyula (1866–1945) verseskötetéhez írt előszóban is: Altenburger Gyula: *Hiszkegy*. Bp., 1921. 9–11. p. (Prohászka előszava: 1921. szeptember 14.) A püspök kedvelte az ifjúságnak szánt kiadványok, szépirodalmi művek bevezetését, amelyben a keresztény hitélet gyakorlására intette a gyerekeket és a fiatalokat, ld. pl. 31. sz. dokumentum, illetve: Prohászka Ottokár: *Elüljáróban*. [Sic!] In: Tóth Tihamér: *Levelek diákjaimhoz. A tiszta férfúság*. Bp., 1919. (2. kiad.) 3–5. p.; Czike Imre: *Jézus születése és gyermekkora*. Bp., 1925. 5. p. (Prohászka előszava: 1925. október 10.)

³⁵ Pl.: Prohászka Ottokár: A szociáldemokrácia ellenségeskedése a kereszténységgel. I–II. In: *A Munka [Salgótarján]*, 1925. május 9. 1. p., május 16. 1. p. (Eredetileg a *Kultúra és terrorban* jelent meg: POÖM. XI. 257–267. p.) Volt, hogy angolul adták ki egy 1911-ben az *Élet* hasábjain megjelent irodalmi szövegét: Prohászka, Ottokár: *Ingress and Egress*. In: *The Hungarian Nation. A monthly review, political, economic and literary*, 1922. No. 3–5. 47–48. p. (Eredetileg: *Bemenőm s kimenőm*. In: POÖM. VIII. 122–126. p.) stb.

– forráskiadási problémát. Prohászka újságokban megjelent cikkei kapcsán általános-ságban elmondható, hogy aligha feltételezhető szövegromlás vagy csonkítás, a szerkesztőségek kifejezetten örültek annak, ha változatlan formában közölhetik a jelentős közéleti személyiségnek tekintett püspök gondolatait.

II. Az *interjúk* közlésével kapcsolatosan felvethető kritikai szempont, hogy az élőszóban elmondott, a riportot készítő újságíró által formába öntött szöveg nem pontosan tükrözi vissza a riportalany által elmondottakat, sőt, akár a „szájába adhat” általa nem képviselt álláspontokat. Ez az egyébként önmagában reális veszély a következőkben közölt Prohászka-riportok kapcsán nem fenyeget, az alábbiakra tekintettel:

1. Egyrészt azért, mert a püspök rendszerint olyan orgánumoknak adott interjút, amelyek nemcsak közel álltak a szellemiségéhez, hanem kifejezetten iránymutatónak tekintették a gondolatait, egyáltalán nem indokolható, hogy a Prohászka szándékával részben vagy egészben ellentétes tartalmaknak, sugalmazásoknak adjanak teret. Az *Új Nemzedék*, *A Nép*, a *Szózat*, a *Fejérmegyei Napló* stb. szerkesztőségei kifejezetten igényelték, hogy akár általános, akár konkrét közéleti kérdésekben orientálja őket a „szellemi vezetőnek” tekintett Prohászka, sokkal inkább érdekükben állt szavainak minél pontosabb megörökítése.³⁶

2. Ebben a korban is előfordult, hogy amennyiben mégis félreérthető, vagy kifejezetten a befolyásolás szándékát felvető interjúszöveg látott napvilágot, annak lettek következményei, minimálisan az, hogy az interjúszöveg hitelessége a nyilvánosság előtt megkérdőjeleződhetett. Elhatárolódhatott attól maga a riportalany, vagy vethették fel mások, hogy ilyet nem mondott, nem mondhatott, a lényeg, hogy a hitelesség kérdésének felvetődése politikai következményeket vont maga után, az újságírói befolyás (akár vélt, akár valós) szándéka utólag nyilvánosan megfogalmazódott, akár botrányos hullámokat is kelthetett.³⁷ Prohászka maga is alátámasztja a tendenciát. 1921 tavaszán, miután megszűnt az addigi egységes kormánypárt, aminek a püspök volt az elnöke, elterjedt a híre (nem először és nem utoljára), hogy Prohászka kiábrándult lett, visszavonulását fontolgatja stb. A liberális irányvonalú, a Horthy-rendszerrel szemben kritikus, kassai *Szabadság* c. lap riportot közölt vele,³⁸ amelyben a meg hasonlott, korábbi álláspontját feladni készülő püspökről írtak („a kurzus elve-

³⁶ Gyűjteményünkbe egy olyan interjút vettünk fel, amely kifejezetten nem elfogultan keresztény-nemzeti újságban, hanem 1919 őszén *Fényes László Hetilapjában* jelent meg, ennek tartalma, a megjelenés körülményei azonban ebben az esetben is valószínűsítik, hogy pontosan adták vissza Prohászka nyilatkozatát. (Ld. 7. sz. dokumentum.) Illetve ide sorolható a *Zsidó Szemlében* megjelent nyilatkozata a cionizmusról (ld. 47. sz. dokumentum), egy karácsonyi interjú a *Budapesti Hírlapban* (ld. 135. sz. dokumentum).

³⁷ 1924 végén a bécsi *Neues Wiener Journal*nak adott interjúban Csernoch János esztergomi érsek tett az antiszemitizmustól elhatárolódó, azt megelégedő nyilatkozatot, szavainak kétségbe vonásából nagy közéleti botrány kerekedett. Ld. erről: Fazekas, 2014. A kor egyik legnagyobb vihart kavarázó belpolitikai eseménye során, az ún. frankhamisítási ügyben is felmerült, hogy egyes nyilatkozók szavait tendenciózus módon meghamisították – botrány is lett belőle. Ld. 139. sz. dokumentum.

³⁸ Prohászka Ottokár a liberálizmusról. In: *Szabadság*, 1921. április 23. 3. p.

szította Prohászka”), s bár a vele közölt interjú legtöbb mondata nem tűnik teljesen idegennek Prohászka szellemiségétől (akár mondhatta is), a püspök elhatárolódott a nyomtatásban megjelent szövegtől, amelyből a szintén kassai, ám jobboldali, magyar keresztény-nemzeti elkötelezettségű *Esti Újság* csinált botrányt, megragadva az alkalmat, hogy rivális laptársa szavahihetőségét megkérdőjelezhesse.³⁹ Erőteljes megfogalmazásban ünnepelte a „lelepleződött” liberális lap erkölcstelen magatartását, és közölte a megkeresésükre Prohászka által írt véleményt is, amelyben a püspök ingerülten elhatárolódott a *Szabadságtól*, elismerve egy mondatot abból, amit valóban mondott, a többiről azonban lesújtóan írta: „Az egész cikk zsidó-firkász agyváladék.”⁴⁰

A lényeg, hogy az interjú-szövegek hitelességének kérdése, a vélt vagy valós nyilatkozat-hamisítás (torzítás) ügye már ekkor is következményekkel járhatott.

3. A Prohászka által riportokban kifejtett gondolatok, hivatkozások esetenként más típusú szövegeiben, beszédeiben vagy írásaiban is felbukkannak, vagyis inkább az valószínűsíthető, hogy az abban képviselt álláspontok valóban tükrözik tényleges véleményét.

Az itt közölt interjúkban foglaltakat mindezek alapján nyugodtan tekinthetjük Prohászka személyes álláspontjának az adott időszakokban.

III. A legtöbb módszertani probléma a *beszéd*ek, mint történelmi források közreadása kapcsán fogalmazódhat meg. A nem levéltári iratok forráskiadásával kapcsolatosan nem beszélhetünk kialakult vagy jelentős szakirodalomról, még csak „kanonizálási” kísérletekről sem. A magyar történettudományban született, forrás-publikálással kapcsolatos szabályzatok, útmutatók, elméleti kérdéseket tisztázni hivatott tanulmányok is alapvetően a levéltárakban őrzött dokumentumok sajtó alá rendezésére koncentrálnak, a beszéd kiadásának metodikai kérdéseivel érintőlegesen, meglehetősen mostohán bánnak.⁴¹ Ez elmondható egyébként a kifejezetten a 20. századi forráskiadás kérdéseivel foglalkozó szabályozásokról vagy szabályozás-tervezetetről, a vonatkozó szakmai diskurzusokról is.⁴²

Az egyik legfontosabb, ugyanakkor legtöbb módszertani kérdést felvető műfaj pedig kétségtelenül a beszéd. A közszereplők által a nyilvánosság különböző fórumai előtt elmondott beszéd jelentőségét aligha kell részletesebben ismertetni. A politikai élet kiemelkedően fontos eseményeinek számítanak, amikor vezető közéleti személyiségek felszólalnak a törvényhozásban, kampányeseményen, megnyitnak politikai vagy kulturális rendezvényt, tartanak tájékoztató fórumot, vagyis próbálják a modern média eszközei segítségével megszólítani az érdeklődőket, bátorítani támogatóikat, „üzenni”

³⁹ „A cél szentesíti az eszközt.” In: *Esti Újság*, 1921. május 14. 1. p. Az *Esti Újság* (1919–1921) illetve a *Szabadság* (1921–1922) politikai irányzatáról: Balassa, 2014. 18–19. p.

⁴⁰ A püspök megkeresésére ld.: Prohászka Ottokár levele Nagy Józsefnek. Székesfehérvár, 1921. április 24. – Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár. Prohászka-gyűjtemény. Levelek.

⁴¹ Ld. pl. ebben a gyűjteményes kötetben: Bárdi–Pándi, 2000.

⁴² Ld. pl.: Sipos, 2000.; Szűcs, 2000.; Vita, 2000.

a kritikusaiknak stb. (A rádió-, a televízió, illetve az internet által teremtett nyilvánosság később különösen felértékelte a közszereplők által elmondott beszédeket.) Ezek a szónoklatok, beszédek kifejezetten fontos csomópontjai a politikatörténetnek (gondoljunk csak például háborús események meghirdetésére és megindokolására, programhirdető eseményekre stb.), a kortársak és az utókor mindenkor igyekezett a beszédekben elhangzottakat felidézni, azok szövegét közölni, újraközölni vagy idézni. Mégis a politikus-beszédek közreadásának alig beszélhetünk valamiféle módszertanáról, bár az utóbbi évek szövegközléseiben rendszeresen felmerülnek ilyen szempontok.

Felmerülhet egyáltalán a kérdés, hogy érdemes-e a forráskiadás elméleti oldaláról foglalkozni mindezzel, hiszen a hangrögzítés technikai lehetőségének megjelenése – pontosabban sokkal inkább: tömeges elterjedése és jellemzővé válása – előtti korban keletkezett, előszóban elmondott beszédek pontos szövegének rekonstruálása nyilvánvalóan lehetetlen. Az ilyen jellegű beszédek továbbá rendszerint fésületlenek, akkor is, ha előre megkomponált szöveg elmondásáról volt szó, vagyis forráskiadás során történő írásos rögzítésükkor valamiféle szerkesztésre, szövegrekonstrukcióra mindenképp szükség van. (Prohászka esetében hangrögzítéssel készült szöveg nem ismert.) A beszédek közlésével kapcsolatos módszertani kérdések „körüljárása” szempontunkból azért is fontos, mert a püspök köztudottan kiváló szónok volt, nagyon kedvelte az előszóban, jelentős részben az őt amúgy is kedvelő közönség előtt elmondott beszédeket, közélettel kapcsolatos véleményét legtöbbször ebben a műfajban összegezte.

Vagyis a politikus-beszédek közlése kapcsán elmondható, hogy – mivel az előszóban elmondott, audiovizuális eszközökkel nem rögzített – szövegek hajszálpontos felidézése utólag tulajdonképp lehetetlen, a beszédek szövegközlése mindenképp csak *szövegrekonstrukció* útján lehetséges. (A mondanivaló, a gondolatmenet, az érvek és ellenérvek azonban nagyon is megismerhetőek a beszédek felidézése segítségével.) A beszéd szövegközlésének az alábbi szempontok szabhatnak új irányt, amelyeket a Prohászka-szónoklatok közlésénél is figyelembe kellett vennünk:

1. A szövegközlés szempontjából is kiemelten fontos, hogy az milyen jellegű fórumon hangzott el, abból a szempontból, hogy a rendezvényen *vezettek-e* az elhangzottakról valamiféle hivatalos (hitelesített) *jegyzőkönyvet*. Tipikusan ilyennek tekinthetők például a törvényhozásban elhangzott beszédek, ahol kifejezetten fontos volt a szónokok által elmondottak (valamint a további szövegelemek, közbeszólások stb.) minél pontosabb rögzítése. Prohászka korszakunkban 1920–1922 között nemzetgyűlési képviselő volt, itt elhangzott beszédeit az egykorú napló alapján többször újraközlötték,⁴³ a püspök közéleti tevékenységével kapcsolatos feldolgozásokban ezeket gyakran elemezték. Különösen nagy jelentősége volt, amikor 1920. szeptember 16-án nagy beszéd-

⁴³ Ld. pl.: POÖM. XXII. 225–232., 245–259., 276–280. p. (Megjegyezzük, Schütz kihagyta Prohászka negyedik, igaz, rövid és egy módosító indítványt tartalmazó beszédét, amelyet a nemzetgyűlés 1920. november 12-i ülésén tartott.); Barlay-Kiss, 2006. (valamennyi parlamenti beszéde); Vajda, 2007. 95–101. p. (a numerus claususról szóló beszéd) stb.

ben érvelt a numerus clausus elfogadása mellett, és meghatározó szerepe volt abban, hogy a zsidóság számára korlátozó módosítás elfogadásra került. De hasonló a helyzet az „alkotmányosság helyreállítása” tárgyában 1920. február 26-án elmondott beszédével kapcsolatosan is. Alábbi gyűjteményünkben csak egy esetben beszélhetünk nem ilyen, de hasonló esetről, a Fejér Megyei Törvényhatósági Bizottságban mondott beszéde kapcsán. (Ld. 139. sz. dokumentum.) De ezekben az esetekben is fontosak lehetnek további szemtanúk által rögzített és megőrzött szövegelemek.

2. Lehetőség szerint meg kell vizsgálni, hogy a beszédnek készült-e előzetesen írott szövege, amelyet a szónok előszóban felolvasott. Bár ilyenkor is kérdéses, hogy a nyilvánosság előtt pontosan ugyanazt mondta-e el, vagy előszóban esetleg újabb szövegelemeket is beleszúrt a szónok a mondandójába. Prohászka kapcsán ritka eset lehetett, hogy egyszerűen csak felolvasott egy előre megírt beszédet (a korabeli források alapján ezt nehéz elképzelni), ha voltak is előzetes vázlatai, szónoklatait „fejből” tartotta, vagyis elhangzott beszédnek azt kell tartanunk, ami ott és akkor a közönség fülébe jutott. (Ezt erősíti Prohászka közszerepléseinek sűrűsége, vagyis az, hogy számos esetben nehéz feltételezni, hogy minden beszédére lett volna ideje előzetes szöveg vázlat írásával felkészülni.)

Prohászka maga örökölt meg egy történetet naplójában, amikor megkérdezték tőle, hogy megtanulja-e előre a beszédeit. A püspök azt válaszolta, hogy a beszédek javát előre kidolgozza, meg is tanulja, de egyáltalán nem köti magát ahhoz. Saját retorikai ars poeticáját ezután így fogalmazta meg: „A szónoki léleknek az aktusban kell produktívnak, termelőnek lenni, s szónokolni nem annyit tesz, mint szónoklatot írni. A szónoklat a szó-akcióban van. De jó előkészület, jó anyag és anyagkezelő tudás kell hozzá; azután pedig a szónoki érzeket s lelket szabadjára kell bocsátani; alakítson, teremtsen, szórjon tüzet s szórja magát. Non ex penna, sed ex penu-nak⁴⁴ kell lennie minden szónoklatnak; egy darab életnek, élő műnek; a szónoki léleknek alakítania kell; s azt érezni kell. Aki recitál vagy olvas és pislog az írásba, az nem szónokol.”⁴⁵ A szónoklataival kapcsolatos kortárs vélemények egybehangzóan emelik ki kivételes szónoki képességeit, azt, hogy elragadta beszéd közben a saját mondanivalója, amely magával sodorta és azonosulásra készítette a hallgatóságát is.⁴⁶ Az utókor elemzője is találóan mutat rá, hogy „Prohászka számára [...] az írás retorikai vázlat, s akik hallották beszélni, azt tanúsítják, hogy szívesen rögtönzött, magával ragadta saját szavainak sodra, akusztikátlan térben ezért lesz stílusa egyenetlen.”⁴⁷

⁴⁴ „Ne tollból, hanem gondoskodásból.”

⁴⁵ Prohászka-napló, 2013. (1919. november 8.)

⁴⁶ Ez nemcsak az utókor elfogult véleménye, már életében is úgy vélekedtek beszédeiről, hogy azok formabontóak, nem foglalkozik klisékkel, s hallgatóságával bizalmas viszonyt épít ki. A számos egykorú vélemény közül ld.: Luttor, 1925. 13., 15. p.

⁴⁷ Csányi, 1991. 93. p.

A történeti forráskiadásokban a politikus-beszédeket rendszerint egy sajtótermékben közölt változat alapján jelentetik meg,⁴⁸ Prohászka-gyűjteményében Schütz még azzal sem törődött, hogy például a nemzetgyűlési naplóban megörökített hangulati elemeket (közbeszólásokat, tetszésnyilvánításokat stb.) rögzítse. Amennyiben nem áll rendelkezésünkre sem írott beszéd (vagy fogalmazvány), a szöveg nem hitelesített jegyzőkönyvben jelent meg, a közléskor kizárólag az egykorú szemtanúk által lejegyzettek, elsősorban a nyomtatott sajtóra vagyunk utalva. Mivel a szónoklatok szinte mindig aktuális politikai jelentőségűek, így a másnapi (vagy nem sokkal későbbi) lapokban jelentették meg a többnyire gyorsírással lejegyzett és áttett szövegeket, amelyek valamilyen szinten szerkesztett formában jelentek meg, tekintettel az élőbeszéd – jellegéből fakadó – sajátosságára. Ezek gyakran megőriznek olyan, a közszereplés szempontjából fontos elemeket, mint a hallgatóság tetszésnyilvánításai, a szónok nonverbális gesztusai stb. – álláspontunk szerint mindezek hozzátartoznak a beszédek közléséhez, a közszereplés megítéléséhez.

Fentiek végiggondolását követően a Prohászka-beszédek közlésekor az alábbi eljárást alakítottuk ki: Az egykori sajtóban megjelent beszédeket *szöveghűen*, vagyis mai helyesírási és központoszási szabályoknak megfelelően közöljük, a régies helyesírási szavakat (pl. cz helyett c használata stb.) javítottuk, egyébként azonban megőriztük a szövegek gördülékenységét, tiszteletben tartva a beszélő eredeti – feltételezhető vagy rekonstruálható – szándékát, a kihagyásokat, pl. technikai okokból előállt nyomda- és szöveghibákat [...] jelöléssel tüntettük fel.⁴⁹ Amennyiben egy Prohászka-beszédet csupán egyetlen sajtótermék publikált, úgy azt közöljük, azonban nem ritka eset, hogy több szemtanú többféle lejegyzést készített ugyanarról a szónoklatról. Ilyenkor kiválasztottunk és *alapszövegnek* tekintettük azt, amelyik a leghosszabb, legértelmesebb vagy leginkább igényes formában jelent meg, és kiegészítettük a más lapokból származó *szövegváltozatokkal*.⁵⁰ (Elég gyakori, hogy más a szórend, kimarad egy-egy mondatrész vagy bekezdés, aminek oka lehetett a lejegyző rövidítése és a nyomdai területi korlátok egyaránt.⁵¹) A változatokat, amennyiben betoldás-jellegűek, *dőlt* betűvel iktattuk a megfelelő szöveg helyre, amennyiben ugyanannak a szövegrésznek más szavakkal megfogalmazott és azt árnyaló változatáról van szó, úgy a vonatkozó mondat vagy bekezdés végén szintén *dőlt* szedéssel [...] -ben tüntettük fel. Ezáltal az is igazolható, hogy Prohászka valóban ugyanarról beszélt, csak más szavakkal, il-

⁴⁸ Ld. pl.: Bethlen-beszédek, 2000. 134–136. p. stb.

⁴⁹ Ezt az elvet követte beszédgyűjteménye szerkesztésekor: Vajda, 2007. 23. p.

⁵⁰ Hasonló filológiai eljárást követett a katolikus nagygyűlési beszédek közlésekor (alapszövegnek a *Nemzeti Újság*, kiegészítőnek a *Budapesti Hírlap* szövegközléseit tekintve): Gianone–Klestenitz, 2016. 36–38. p.

⁵¹ Megjegyezzük, volt olyan eset is, amikor a megjelent beszéd-szövegben szereplő nyomdahibát egy szerkesztőség – éppen azért, hogy Prohászka élőszóban elhangzott szavait minél pontosabban adhassa vissza – helyreigazított, így járt el például a *Zalai Közlöny* 1920 decemberében Prohászka nagykanizsai beszéde kapcsán, ld. 44. sz. dokumentum.

letve hangsúlyokkal került lejegyzésre. Visszautalhatunk arra a fenti megállapításra, hogy nem a pontos, előszóban elhangzott szöveget kívánjuk rekonstruálni, hanem Prohászka Ottokár mondanivalóját, gondolatmenetét, azokat az érveket, amelyekkel hallgatósága szimpátiáját elnyerni, híveit valamely közéleti álláspont iránt lelkesíteni tudta stb. – vagyis *közzereplését* igyekeztünk minél körültekintőbben dokumentálni.⁵² Összességében úgy gondoljuk, hogy ezekkel a körülményekkel együtt sem vonható kétségbe a hitelesség, vagyis merülhet fel az, hogy Prohászka illet vagy olyat nem mondhatott. A követhető, de kissé körülményes rekonstrukciós módszert azért alakítottuk ki, mert minden eltérő változat lehet valamiért érdekes, a gondolatmenetet jobban tükröző elemeket is tartalmazó. Megőriztük továbbá az olykor csapongó egyes szám első vagy harmadik személyű közléseket (ez az interjúk esetén is előfordult), továbbá a beszéd elhangzása szempontjából fontos körülményeket, a hallgatói tetszésnyilvánítások megörökítéseit stb. Eljárásunkat esetenként maga Prohászka is hitelesítette eredetileg, hiszen számára is elmosódtak a műfaji korlátok. Előfordult például, hogy előszóban elmondott beszédének megjelent (szerkesztett) szövegét később önálló publicisztikai írásként közölte újra, legfeljebb kisebb változtatásokat eszközölt és új címet adott neki.⁵³

Gyűjteményünkbe összesen 35 önálló *publicisztikai írást* és 34 *interjút* vettünk fel, utóbbiakhoz sorolva néhány újságírói megkeresésre adott nyilatkozatot, sajtó útján eszközölt felhívást stb. A közölt *beszéd*ek száma 81, és ismét hangsúlyoznunk kell, hogy ez csak egy erőteljes válogatás, amelynek leginkább az egykori források rövidsége az oka. A közlések sorrendjének kialakításakor a kronológiai elvet, vagyis a megjelenés idejét vettük alapul.

A Prohászka szónoki teljesítményét dokumentálni hivatott válogatást gyakran éppen az a körülmény nehezítette meg, hogy a püspök szinte egyik közzerepléséről ment a másikra, nagyon sűrű programot bonyolított le, számos politikai vagy társadalmi szervezet kívánta szónokának felkérni. (Nem is tudott mindnek eleget tenni, s nem volt ritka, hogy már széles körben propagált eseményen való részvételt kellett lemondania.) Példaként felidézhetjük 1923 decemberét, amikor Prohászka amellett, hogy cikkeket írt, 12-én Hódmezővásárhelyen lépett fel a helyi Katolikus Nőegylet kultúrestjén,⁵⁴ 16-án beszédet tartott a Regnum Marianum évfordulós ünnepségén (ld. 94. sz. dokumentum), 19-én a Katolikus Unió nevű szervezetben,⁵⁵ 21-én pedig

⁵² Megjegyezzük, egyetlen esetben sem találkoztunk azzal, hogy a beszédváltozatok között tartalmi eltolódás lett volna kimutatható.

⁵³ Ilyen volt pl. az 1920 februárjában a Nemzeti Hadsereg tisztjei számára tartott „védelmi tanfolyam” keretében, vagy a 1923. évi kecskeméti katolikus nagygyűlésen elmondott beszéde (ld. 23. és 84. sz. dokumentumok), melyeket önálló publicisztikaként is megjelentetett.

⁵⁴ A Katolikus Nőegylet kultúrestélye. Melegen ünnepelték Prohászka püspököt. In: *Vásárhelyi Reggeli Újság*, 1923. december 12. 1. p.

⁵⁵ *Nemzeti Újság*, 1923. december 20. 6. p.; *Új Nemzedék*, 1923. december 23. 6. p.

a Terézvárosi Keresztény Kaszinóban.⁵⁶ Utóbbiakról a sajtó csak röviden tudott beszámolni, egy-egy gondolatot idéztek lelkesítő beszédeiből, ezért önálló közlésüktől is el kellett jelen kötetben tekintenünk, bár kivonatosságuk ellenére is jól mutatták, mi foglalkoztatta Prohászka-t ebben az időszakban, és milyen eszmék mellett igyekezett mozgósítani.⁵⁷ Hasonló történt egy évvel később, amikor nagy visszhangot kiváltó szónoklatot mondott a nacionalizmusról az Ébredő Magyarok Egyesületének kongresszusán,⁵⁸ az erről szóló tudósítások mellett alig maradt hely arra, hogy beszámoljanak az ekkori napokban a MÁV gépgyári munkásoknak „a kereszténység időszerűségéről” tartott előadásáról, pedig érdekes gondolatokat fogalmazott meg arról, hogy a világ nem más, mint „Isten diktatúrája”.⁵⁹

E gyakori közszerepléseivel is magyarázható, hogy – más-más helységben és alkalmakkor, tehát más-más közönség előtt tartott – beszédeiben gyakran ugyanazokat a példázatokat, visszatérő szónoki fordulatokat, ismétlődő paneleket használta az egyetértés kiváltásának előidézésére. Kedvelt befejezése volt szónoklatainak például az, hogy – Clemenceau francia miniszterelnök mondásának parafrázisával – reményét fejezte ki, hogy hallgatósága megértette, mert magyarul beszélt hozzájuk, vagy sokszor emlegette a Wekerle Sándornak tulajdonított mondást, miszerint a miniszternek egykor mindegy volt, zsidók fizetnek-e adót vagy mások (neki nem volt mind-egy), IX. Piusz pápa pestisnek nevezte a liberalizmust stb.

Több olyan esetről is tudunk, amikor csak a közszereplésének ténye ismert, elmondott beszéde nem, vagy csak nagy vonalakban. 1920. június 9-én például ő maga írt naplójában arról, hogy Balassagyarmaton járt a helyi Jótékony Nőegyletben, abban az

⁵⁶ Szózat, 1923. december 22. 3. p.

⁵⁷ Előbbi alkalommal a „keresztény önvédelmi harc módjait” állította gondolatai középpontjába, s azt hangsúlyozta, hogy a kereszténységnek „erősen bele kell kapcsolódnia a nacionalista mozgalmakba”, továbbá erőteljes szociális tartalmat kell képviselnie. A kereszténységre leselkedő veszélyeket három csoportra osztotta, a keresztény kultúra mellett megfigyelhető „idegen kultúrára” (ezt rendszerint „zsidónak” minősítette), a keresztény hitélet meggyengülésére és a szociáldemokráciára. Elkötelezte magát a kereszténység „nagy, közös érdekeinek a tömegekbe való beleszuggatására” iránt, s alapvetően szögezte le, hogy a „nemzeti kultúra lelke a kereszténység”, ezért minden, a keresztény felfogást az emberekre erőltető tevékenységet „önvédelemként”, egyben a nemzet iránti kötelesség teljesítéseként értelmezett. Két nappal később ugyanezt a gondolatot folytatta, amikor arról beszélt, hogy a keresztény-nemzeti eszmerendszer hívei élethalálharcot vívnak, a különböző keresztény felekezeteknek felre kell tenni minden különbséget, és „zárt sorokban” felvonulni a „zsidósággal” szemben. Ha ez nem következik be, a kereszténység halálra van ítélve – fejtegette. Sokszor megfogalmazott felfogása szerint a kereszténység a pozitív, alkotó szellemiséget képviseli, a zsidóság pedig („ez a szellemileg rokkant társaság”) a dekadenciát, a rombolást, a hitetlenséget, melynek célja a „társadalmi és állami rend” felbomlasztása. A „keresztény romlás megállítását” és a különböző keresztény felekezetek összefogását tekintette közvetlen feladatnak, hogy elő lehessen segíteni az „idegen” fertőzéstől szenvedő keresztények gyógyulását. (Az „idegen”, zsidónak nevezett kultúra elemeit máskor is hasonlította a testi egészséget felemészítő és elpusztító bacilusokhoz.)

⁵⁸ Megjelent: POÖM. XXII. 331–337. p.

⁵⁹ A Nép, 1924. december 23. 7. p. Ld. még ugyanerről: 115. sz. dokumentum végén.

évben decemberben viharos parlamenti szereplését követően, nagykanizsai útja előtt (ld. 43–44. sz. dokumentumok) egy gödöllői látogatásáról van információnk⁶⁰ stb. Utóbbiról csak annyit írt a helyi sajtó, hogy a „kiváló tudós és pártvezér” másfél órás „feledhetetlen” előadást tartott aktuálpolitikai kérdésekről, a közerkölcsök állapotáról, és Magyarország „siralmas helyzetéről”.⁶¹

A közszereplései sűrűségével is magyarázható, hogy több jelentős vidéki fellépésével az országos lapok csak rövid terjedelemben foglalkoztak, a helyi orgánumok viszont különös ünnepnek tekintették, igyekeztek az elhangzott beszédét is minél teljesebb formában közzétenni, amelyet még később is iránymutató szövegekként emlegettek és idéztek. (Például az Ébredő Magyarok Egyesülete debreceni szervezete, ld. 41. sz. dokumentum.) Évente több alkalommal kértek tőle a lapok kisebb nyilatkozatokat (rövidségük miatt ezeket sem tudtuk gyűjteményünkbe felvenni), viszont több-kevesebb rendszerességgel adott nagyobb, átfogó interjúkat is, talán az is jellemző, hogy előfordult: egy nap két különböző Prohászka-interjú is napvilágot látott. (102–103. sz. dokumentumok.)

Bár közszereplésének értékelése szempontjából egyáltalán nem közömbös, a püspököt egyaránt motiválta, ha országos figyelmet kiváltó eseményen szónokolt ugyanúgy, mint amikor egy vidéki katolikus egyesület meghívásának tett eleget. Természetesen jelentősebbek azok a beszédei, amelyeket például az országos katolikus nagygyűlések előadójaként tartott, ezeket nemcsak a vallásos lakosság, hanem a politikai útmutatására fogékony közélet is iránymutató, programadó beszédeknek tekintette,⁶² és hasonló mondható el a nagygyűlési forma vidéki adaptációiról is.⁶³ Ugyanakkor éppen a közszereplés-kutatás során a sajtóban feltárt források azt mutatják, hogy kisebb fórumokon elhangzott gondolatai is kaphattak országos publicitást, a lapok olykor átvették egymástól a vonatkozó tudósításokat, így teremtve nagyobb nyilvánosságot a Prohászka által mondottaknak, vagy általa írottaknak. (Például a székesfehérvári közszerepléseit dokumentáló *Fejérmegyei Napló* információit átvették országos lapok stb.)

* * *

Prohászka 1919 őszén megjelent kétrészes német cikkét (8. illetve 13. sz. dokumentumok) Klestenitz Tibor fordította e kötet számára magyarra, a Magyar Nemzeti Levéltár Fejér Megyei Levéltárából Czetz Balázs küldte el a Prohászka-beszédet tartalmazó jegyzőkönyvet (139. sz. dokumentum), egyes szövegek begépelésében pedig Graholy Éva és Mecsei Zita nyújtott segítséget. Köszönöm Mózessy Gergely levéltáros hosszú

⁶⁰ Prohászka-napló, 2013. (1920. június 9. ill. 1920. december 12.)

⁶¹ *Gödöllő és Vidéke*, 1920. december 12. 1. p.

⁶² Ld. erről pl.: Mózessy, 2015.; Gianone–Klestenitz, 2017.

⁶³ Vö. pl.: Klestenitz, 2014.

Válogatás Prohászka Ottokár közszerepléseiből, 1919–1927.

évek óta támogató közreműködését. Egyes adatok pontosításában Fazekasné Seri Katalin, Gesztelyiné Darab Ágnes, Bödők Gergely és Zeidler Miklós volt segítségemre. Valamennyiük közreműködését ezúton is hálásan köszönöm! Külön ki kell emelnem Karsai László – egy átlagos lektori véleményt meghaladó részletességű – észrevételeit, nagyon sokmindenre felhívta a figyelmem, javaslatai, pontosításai nélkül jóval hiányosabb lenne ez a dokumentumközlés! Meg kell továbbá említenem, hogy a papír alapú sajtótermékek feldolgozása után a kiegészítések, pontosítások kapcsán munkámat jelentősen segítették a digitális közgyűjtemények utóbbi időben felgyorsult fejlesztései, elsősorban az Arcanum Digitális Tudománytár (adtplus.arcanum.hu), illetve a Hungaricana Közgyűjteményi Portál (library.hungaricana.hu), munkatársaiknak ismeretlenül is köszönettel tartozom.

Fazekas Csaba

*A kötetben ismertetett kutató munka az EFOP-3.6.1-16-00011 jelű
„Fiatalodó és Megújuló Egyetem – Innovatív Tudásváros – a Miskolci Egyetem
intelligens szakosodást szolgáló intézményi fejlesztése” projekt részeként –
a Széchenyi 2020 keretében – az Európai Unió támogatásával,
az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.*

DOKUMENTUMOK

1. Prohászka Ottokár: Zászlóbontásra. (1919. szeptember.)¹

A Keresztény Szociális és Gazdasági Párt székesfehérvári szervezetének megalakulása kapcsán fejtette ki nézeteit a püspök, amelyben a Tanácsköztársaság öröksége mellett az irányzat elméleti kérdéseivel is foglalkozott.

A keresztényszocialista párt Székesfehérváron is zászlót bontott, sőt, lapot is indít, s lapjának első számában² beköszöntő látogatásának mintegy névjegyét küldi minden házhoz, nemcsak azért, hogy jelentse, itt vagyok, hanem azért is, hogy meghívjon, tessék, jertek velünk!

Szocialistának nevezi magát, mert igazán az akar lenni, – akarja a modern szocialista bajokat orvosolni, akarja a szociális kérdést időszerűen, s nem általános receptek szerint oldozgatni, s kereszténynek nevezi magát, mert agyrémnek tartja azt a balhitet, hogy aki szocialista akar lenni, annak meg kell tagadnia Istent, Krisztust, s az egész keresztény nemzeti kultúrát. Nem, nem – itt a keresztényszocialista párt maszlagot érez, és kútmérgezést sejt, s ezzel szemben a keresztény kultúra alapjára áll, s azt semmiféle német doktrinerizmusért sem árulja el.

A szocializmus és a kereszténység a mi programunkban tehát ki van egyenlítve, s nincs ellenségesen s irányzatosan egymás ellen kiélezve. Mi nem állítjuk egymással szemben a szociális haladást s a gazdasági bajokból való kibontakozást a keresztény nemzeti kultúrával, s nem ütjük fejbe a vallást, a nemzeti érzést, a keresztény erkölcsi alapot, a házasságot, a nevelést egy gazdasági, fejlődéstani elmélettel. Mi a német filozófia egy holdkóros rendszeréért nem tagadjuk meg a hitet, a krisztusi erkölcsöt, a nemzetet, s ha hisszük is, hogy Marx jó osztálykeltegető és agitátor volt – s ezt jól tette –, de nem tartjuk őt lelkünk megváltójának s boldogságunk megalapítójának.³

A keresztényszocializmus világosan látja a mai helyzetet. Nem szaval egyenlőségről boldog-boldogtalannak, munkás-munkátlanak föltétlenül kijáró évi 20–30 ezer koronáról – mert azt nemcsak ígérni, hanem megadni is kellene –, hanem látja, hogy a modern technikának s a tőke elhatalmasodásának korában a termelés harmadik tényezője, a munkásság gyakran nem kapja meg azt, ami neki jár, vagy csak a szervezkedés s az osztályharc erőszakoskodásával bírja a munkabért tisztességesen magas szín-

¹ Székesfehérvári Újság, 1919. szeptember 7. 1. p. A helyi keresztényszocialista csoportra ekkor: Farkas, 1980. 48–49. p.

² A lap első száma augusztus 9-én jelent meg.

³ Karl Marx (1818–1883) német társadalomfilozófus, a munkásmozgalom elméletének megalapozója és szervezője, főműve A tőke.

tájon⁴ fönntartani, s mivel ezt látja, ezen akar segíteni. Meg van győződve, hogy a most dívó anarchia mellett a termelés szervezését kell célul kitűzni, s a termelésbe a munkásságot, mint egyenjogú tényezőt beállítani. Nem akarja túrni, hogy a vállalkozás, a tőke, a munkásság idegen, sőt ellenséges, s egymást kihasználni s megtevesztteni kész hatók álljanak egymással szemben, hanem mint egymásra utalt, szerves tényezők, s arra akar törekedni, hogy a három tényezőnek szerves kooperációjában a munkás lehetőleg, mint részvényes is szerepeljen, – mondjuk, hogy a munka s a tőke egy kézben egyesüljön. E részben pedig nem foltozni, hanem alapos munkát akarunk végezni.

A keresztényszocialisták szükségesnek tartják a szervezkedést úgy gazdaságilag a szakszervezetben, mint politikailag a pártban. Tudják, s vallják azt, hogy a munkásságnak magának kell érdekeit képviselnie, s hogy nem szabad mások kegyelméből élnie: azért erős szakszervezeteket, s erős érdekképviselőket, mely azonban az osztályharcban ne fajuljon el osztályuralommal, nehogy az ördögöt Belzebúbbal űzzék. Igazságot akarnak, s azért elhelyezkedést keresnek a társadalmi szervezetben, mint részt az egészben.

Van-e szocialista, ki minderre kezet ne adna, s fegyverbarátságot ne kötne? Van azonban, ami elválaszt a szociáldemokratáktól; ide tartozik mindaz, ami üres dogmatika, ami illúzió és szószátyárság, – mindaz, ami körül szociáldemokraták és kommunisták, többségbeliek és függetlenek egymással hajba kapnak, s egymást kölcsönösen kiközösítik, a marxizmust értem.

Ezért a fogalmi rendszerért lehet lelkesülni, lehet azt megcsodálni, de nem lehet a világot a kaptájára húzni. A marxizmusnak nincs igaza. Nem igaz, hogy a termelés csakis a munkának a funkciója. Egy példát mondok: manapság a szövőgéppel dolgozó leány 2000-szer annyit termel, mint száz év előtt a sziléziai takács, s hozzá a leány néhány órával kevesebbet dolgozik, mint az dolgozott; már csak nem a leány munkája az egyetlen termelő tényező, hanem ami minden benne rejlik abban a mai termelésben, ész, technika, tapasztalat, tőke, vállalkozás, – egy egész világ és történelem.

Ugyancsak a marxizmusnak nincs igaza, hogy csak a termelés hordozza a szellemi világot, s teremti meg annak tartalmait; hanem amint van termelés, úgy van lélek, szellem és akarat, kultúra. Ezt a kettőt egymásra visszavezetni akarni csak doktrinér kötéláncolás, s a legdurvább materializmus. Miért kellene nekünk materialistáknak lennünk, miért, mert nemzetgazdaságot fejleszteni akarunk?

Annyi tény, hogy a marxizmussal lehet agitálni, de nem lehet vele valóságot kimeríteni! S itt egy új elem, gondolat vetődik föl, az agitálás, a proletárok ébresztése, az internacionálé szervezése, Erre a marxizmus igazán kitűnő eszköz volt. Vitája egyszerű és világos, de csak annyi igazság van benne, hogy sok igazságtalanság van a világban, s hogy az egyes nem győzi azokat, hanem a tömegeknek szervezkedniük kell, hogy letörjék a kapitalizmus kegyetlenségeit. Igen, letörni, vagy mondjuk inkább, legyőzni a kapitalizmus olyképpen, hogy ne uralja, hanem szolgálja a termelést, s abban a munkát! Ezt természetesen akarjuk mi is, de nem szögezzük le magunkat doktrinér emberek téziseihez!

⁴ Szintájon = szinten.

Csak az ilyen állásfoglalásban van értelem és tapintat. Igaz, hogy nem ígér a munkásnak sült galambot, még pedig szájbarepülő kiadásban; délibábos paradicsomot sem fest az égre proletárdiktatúrák gyorsmeszelővel: de harcot üzen minden kizsákmányolásnak, harcot minden osztályuralomnak és elnyomásnak, biztosítani akarjuk a munka jogait, fejleszteni a szociális törvényhozást, s minderre szervezni akarja gazdaságilag s politikailag a munkásságot. Emellett mindig gondja van az erkölcsi értékekre, a munkás jellemre, az emelkedett öntudatra, – gondja van az idealizmusra, a hitre, az élet harmóniájára, s a megnyugvásra. A munka méltóságát s az öntudat nemességét akarja fölébreszteni a munkásokban, kiket az osztályharc a lelkiismeretlen, piszkos sajtó gyanakodókká, bizalmatlanokká s hitetlenekké tett.

Lesz-e itt még virradat, lesz-e belátás s magábatérés számunkra? A keresztényszocialisták szívvel-lélekkel dolgoznak majd az emancipáción, dolgoznak a munkás tömegeknek felszabadításán a tévely s a hitetlenség béklyóiból. Föl kell szabadítaniok társaikat attól az agyrémtől, hogy a munkásságot a kereszténység verte bék[ly]óba. Igen, épp úgy van, a kereszténység verte bék[ly]óba, s a zsidóság szabadítja azt ki! Elhíheti-e ezt elfogulatlan ember? Nem kell-e az ily gondolatban a fajilag színezett aggyelők váladékát látnunk? Az ily sötétséget csak az elnyomásból s az elnyomás nyomában nagyranövő gyűlöletből lehet magyarázni. Művelt munkásság azonban más szemszögből akarja nézni a világot. Munkás is, de keresztény is, s magyar is akar lenni. Elméletek s elvont frázisok helyett rendezett viszonyokat s fejlődő jólétet kíván; a testvériséget s egyenlőséget nem palotákba való bekvártélyozástól, hanem tisztos, kedves polgári otthonoktól várja; a munkásöntudat megerősítését nem a hazátlanságtól s a nemzeti öntudat megtagadásától reméli; a kar gondtalanságot s jobb módot, de azért lelkét, hitét s lelkiismeretét áruba nem bocsátja, szóval eszménye a keresztény magyar munkás, erős szakszervezeti s politikai összetartásban.

Ez majd kivívja jogait s megvalósítja a keresztényszocialista programot.

2. Interjú a zsidókérdésről. (1919. október.)⁵

Az Új Nemzedék tudósítója kereste fel Prohászka, nem sokkal korábban ugyanis ünnepséget tartottak Székesfehérváron abból az alkalomból, hogy újra elfoglalta püspöki rezidenciáját, ahonnan a Tanácsköztársaság idején ki kellett költöznie. A püspök a szószékről is köszönetet mondott a város katolikusainak az iránta megnyilvánult szeretetért és ragaszkodásért. Az interjú ugyanakkor elsősorban a proletárdiktatúra és a zsidóság viszonyára irányult, amelyben azokról a kérdésekről kérte ki az újságíró Prohászka véleményét, amelyek a „magyarság lelkét égetik”.

⁵ Prohászka Ottokár a felebaráti szeretetről, nemzetvédelemről és a sajtóról. In: *Új Nemzedék*, 1919. október 12. 3. p. (Komáromi János riportja)

Az a kérdés vetődött fel, hogy a magyarországi kommunizmus valóban egy faj uralmi törekvése volt-e?

– Azt hiszem, igen – felelte a püspök. A kommunizmust a zsidók csinálták, felhasználva az akkori zűrzavart és elégtelenséget, egyúttal pedig a társadalmi kérdésnek azt az el nem készült, éretlen voltát, amely Magyarországon akkoriban megvolt, és amely természetesen ma is megvan.

A püspök arcán finom megvetés árnyéka suhant át.

– Azt mondják, szabadságharca volt ez Magyarországnak! Szabadságharc, amelyet egy Pogány, egy Landler, egy Kun, egy Szamuely és hasonló alakok vezethettek!⁶ Ahol ilyen nevek görbéllenek, ott azt hiszem, elég világos, hogy csak zsidó faji uralomról lehet szó. Ez a faj általában hajlik erre, és amilyen szertelen, hát egyszerűen ráült a szociáldemokráciának nevezett engedelmes elefántra, és nagyon-nagyon visszaült Magyarországhelyzetével.

A beszélgetés átsodródott ennek a faji kérdésnek lehetséges és kíváncsi megoldására. Prohászka Ottokár azon az állásponton van, hogy a zsidókérdés ma Magyarországnak legégetőbb kérdése, amelyet azonban nem lehet, és nem szabad akárhogyan megoldani.

– Az ország csak annyi zsidót tűr meg, amennyit elbír – mondja –, a megoldásnak csak ez lehet a vezető gondolata. Ez az álláspont nem lehet az a bizonyos „vad antiszemitizmus”, hanem ez egy okos nemzetvédelem, mely a méltányos humanizmusnak és a felebaráti szeretetnek is meg akar felelni.

Most egy olyan mondatot hallok a püspök szájáról, amely sok keresztény ember belső vívódásába világít bele, és amely a szeretet igazán kipróbált püspökének tekintélyével adja meg a vívódóknak a helyes és megnyugtató feleletet:

– Olyan felebaráti szeretetet én nem ismerek, amely az önmaga vesztére diktálna rá az emberre, nem tudom, miféle helyzeteket.

Beszélünk az új magyar sajtóról, irodalmi mozgalmakról, a nemzeti géniusz, a magyar erkölcsiség felocsúdásáról.

– Az új magyar lapokkal a legnagyobb mértékig meg vagyok elégedve – jelenti ki Prohászka – elsősorban éppen az Új Nemzedékkel.⁷ Ez kell ide, ez az acélos egyenes-

⁶ Pogány József (1886–1938) újságíró, szociáldemokrata politikus, a Budapesti Katonatanács vezetője, a Tanácsköztársaság idején több népbiztosság vezetője is volt, a Vörös Hadsereg parancsnoka, emigrált, a nemzetközi kommunista mozgalom szervezője, a sztálini tisztogatások során kivégezték. Landler Jenő (1875–1928) szociáldemokrata, majd kommunista politikus, népbiztos, a Vörös Hadsereg parancsnoka. Szamuely Tibor (1890–1919) újságíró, a Tanácsköztársaság idején több népbiztosságon is dolgozott, elsősorban nevéhez fűződik a vörösteror, megszervezett fegyvereseivel a diktatúra vélt és valós ellenségeit üldözte, statáriális kivégzéseket vezényelt, letartóztatása előtt az osztrák-magyar határon öngyilkos lett. Kun Béla (1886–1938) szociáldemokrata újságíró, az első világháborúban orosz fogságba esett, kommunista lett, külügyi népbiztosként az 1919-es Tanácsköztársaság tényleges vezetője, először Bécsbe menekült, majd a Szovjetunióban telepedett le, a sztálini tisztogatások idején vesztette életét.

⁷ Az *Új Nemzedék* a Központi Sajtóvállalat Rt. délben megjelenő napilapja, Milotay István szerkesztésében indult 1919. szeptember 28-án. A vállalat reggeli lapja, a *Nemzeti Újság* ugyanezen a napon jelent meg először, Turi Béla szerkesztésében.

ség, ez az elszánt, szókimondó nyíltság, különösen pedig a hangnak ez az öntudatos előkelősége.

– Íróinknak külön szövetségbe való tömörülését faji szempontból és keresztény szempontból legmelegebben üdvözlöm, mert hiszem, hogy tisztító hatása igen nagy lesz a felfogásra, a gondolkodásra, az egész magyar közérzésre.⁸ A destruktív sajtó, és a vele való örökös kacérkodás, amilyen zavaróan és bántóan hatott nemzeti tekintetben, amilyen mételyező volt ez a sajtó morális szempontból, amennyire elborított és elsötétített minden eseményt, épp úgy hiszem, hogy a magyar írók és újságírók különállásának feltétlenül meglesz az ellenkező, tehát nemzeti hivatású nagy hatása.

– Kegyelmes uram szintén egyik díszelnőke a szövetségnek...

– Igen, s én ezt a megtiszteltetést nagy kitüntetésnek veszem. Vigye meg kérem, bajtársi üdvözetemet a magyar írók szövetségének.

3. Beszéd a Nemzeti Hadsereg zászlajának felszentelésakor. (1919. október.)⁹

Horthy Nemzeti Hadseregét 1919. október 12-én impozáns ünnepségek fogadták Székesfehérvárra történő bevonulásakor. A hadsereg zászlaját Prohászka szentelte fel:

Az Isten áldását kérjük le a független magyar nemzeti hadseregnek első zászlajára. Tesszük ezt Székesfehérváron, ahol Szent István a koronát vette az oltárról, felkötötte a megszentelt kardot, és kezébe vette ezt a Máriás lobogót, amely ott lobogott Hunyadi János, Kapisztrán Szent János, Rákóczi György és Ferenc kezében, s amelyre a visszavonásnak, a félreértésnek, az árulásnak soha még csak az árnyéka sem vetődött rá. Legyen ezen a zászlón az Istennek áldása! Legyen ez a zászló a magyar vitézség, a magyar jogtisztelet, a magyar tisztesség, a magyar hűség fényes szimbóluma! Lengjen ez a zászló: soha nem támadó, mindig csak védelmi harcban! Suttogja körül redőit a győzelemnek géniusza, koszorúzza azt meg babér, pálma és dicsőség! Legyen ez a zászló a fegyelemnek, a szubordinációnak, az engedelmeskedni tudásnak és az áldozathozásnak a lelkes szimbóluma! Mert nagyot csak akkor tehetünk, életre csak

⁸ A Magyar Írók (Nemzeti) Szövetségét 1919 augusztusában hozták létre Szabó Dezső vezetésével, a díszelnökök közt volt található Ábrányi Emil, Gárdonyi Géza, Herczeg Ferenc, Rákosi Jenő, Szabolcska Mihály stb. mellett Prohászka Ottokár is. A kifejezetten zsidóellenes alapon szerveződő írószövetség később Szabó Dezső botrányai (konfliktusa Pekár Gyulával, Kosztolányi Dezsővel stb.) miatt háttérbe szorult, 1921-ben Milotay István vette át a vezetését, majd meg is szűnt.

⁹ Hajós József: A nemzeti hadsereg bevonulása Székesfehérvárra. In: Fejérmegyei Keresztény Nemzeti Naptár, 1920. Székesfehérvár, 1920. 52–64. p., 59. p. (Eredetileg megjelent: *Fejérmegyei Napló*, 1919. október 14.; ill. *Testvér. Székesfehérvári Újság*, 1919. október 14. 2. p.) Horthy szállása is a püspöki palotában volt, Prohászka nagyon lelkesen kommentálta a látogatását: „Mély megindulással néztük a halottaiból feltámadó nemzet hatalmának első szervezkedését; az élni-akarási nagy vágya, mint izzó érzés hevítette lelkünket.” Prohászka-napló, 2013. (1919. október 12.)

akkor vagyunk érdemesek, ha az eszményekért halni, az eszményekért tönkremenni, a tönkremenésünkben diadalmaskodni tudunk.

Legyen ez a zászló a magyar nemzet reményeinek a zászlaja. Bízunk az Istenben, de tegyünk róla, hogy kiállni is tudjunk jogainkért, a jogfolytonosságért, a magyar koronáért, a magyar nemzet reményeiért és tenni tudjunk, s tűrni és áldozni tudjunk addig, amíg azok a remények meg nem valósulnak.

Ezekkel az érzelmekkel kérem le erre a zászlóra az Isten áldását, adom rá az Anya-szentegyház áldását, és bízom abban, hogy ennek a lerongyolt s szenvedő nemzetnek ez a zászló győzelmi utakat nyit saját jogainak kivívására, saját történelmi nagyságának megkoszorúzására.¹⁰

4. Pohárköszöntő a Nemzeti Hadsereg tisztikarára. (1919. október.)¹¹

Horthy és a Nemzeti Hadsereg tiszteletére a bevonulás napján (október 12.) díszebédet is tartottak Székesfehérváron, a vármegyeházán, ahol több köszöntő, illetve politikai tartalmú beszéd is elhangzott. Prohászka szavait a szemtanú így örökölte meg:

Prohászka püspök felköszöntötte a nemzeti hadsereg tisztikarát. Beszédében kiemelte, hogy Széchenyi gróf az előbbi felszólalásakor világosságot ültetett abba az éjszakába, melybe[n] a magyar nép – úgy látszik – a becsületét is elveszítette. Hol vannak a nemzet férfiai? Ez a fekete aggodalom nagy kérdésként lebegett előttünk, mintha fekete szemfedő alatt éltünk volna. Vannak férfaink! E teremben február elején felállott egy férfiú, Károlyi József főispán, aki programot adott a nemzet elé, mikor a vörös rém megnyergelte a közvéleményt. Férfiak: Friedrich és kormánya,¹² melynek programjához a magyar kereszténység reményeket fűz. Férfi Horthy Miklós, kinél ősi magyar tradíciót s vitézséget látunk, kinek géniusza nyomában kifejtett egy lelkes tisztikar és legénység. Ezt a géniuszt a magyar nemzeti hadsereg tisztjeiben keresi, s előtte s a fővezér előtt meghajtja a megkoszorúzott zászlót. Magyar tiszt az, akinek érzékenysége a magyar lélek inspirációja.

¹⁰ A *Testvér. Székesfehérvári Újság* tudósításában az utolsó szó: „visszaállítására”.

¹¹ Hajós József: A nemzeti hadsereg bevonulása Székesfehérvárra. In: Fejérmegyei Keresztény Nemzeti Naptár, 1920. Székesfehérvár, 1920. 52–64. p., 60. p. (Eredetileg megjelent: *Fejérmegyei Napló*, 1919. október 14.)

¹² Friedrich István (1883–1951) 1919. augusztus 15. – november 24. között miniszterelnök, a Huszár-kormányban hadügyminiszter, 1920-tól parlamenti képviselő, ekkoriban szélsőjobboldali, gyakran a kormányt támadó közéleti tevékenységet folytatott, ilyen szervezeteket hozott létre. Károlyi József (1884–1934) földbirtokos, Károlyi Mihály féltestvére, 1919 februárjában a köztársasági kormánnyal szembeni bizalmatlanság egyik vezető személyisége, 1919-től 1921 októberéig Fejér vármegye főispánja, elkötelezett legitimista politikus, 1922-től nemzetgyűlési képviselő. Az említett gróf: Széchenyi Viktor (1871–1945) ekkor Fejér vármegye főispánja.

A magyar hadsereget nem csináltatták, hanem azt a nemzet vértől való iszonyódása hozta létre. (Viharos éljenezés.) A nemzet iszonyodott a nyílt sír előtt, s keresett magyarokat, kik a nemzetet, a szakadó parton álló nemzetet a sírba való zuhanása előtt megállítsa. A magyar nép tragikumája az idegenség, Ausztria fennhatósága, a vezetőség idegensége. Az utolsó évtizedek antihungarikum fejlődése, mely meghamisította a magyarságot és internacionális elemekkel megalkudott. Ez nem kell többé. De kell a nemzeti. A tisztikarba nemzeti lélek kell. De nem kellenek Kunok, akik Khónokból lettek, nem kell az a világnézet, mely orosz zsidó koponyák vérbajos agyváladáka, s melyhez galileisták¹³ adták az irányt, kik nem a mieink akartak lenni. Horthy az eszménység híve s a destruktív irány letiprója. Eszménységet tisztelő tisztikara legyen, mely áldozni tud a hazáért, sőt mindent feláldozni a hazáért, mely őket méltóztatott Grál lovagjaivá avatni. Szent Lélek: a „kegyelem lelke” kell, mely szubordinációt terem, egyöntetű fegyelmet, melynek egy a lelke. Meghajtjuk a zászlókat a tisztikar előtt, s kérjük, támaszkodjanak bizalommal a magyar keresztény társadalomra, kik a tisztikarral együtt élünk s együtt akarunk meghalni. Tiszteljük bennük a Rákóczi népét, s zászlójukra fonunk koszorút a tisztult nemzeti érzés napsugaraiból.

Horthy Miklós megköszönte Prohászka szavait, és elismerte, hogy fegyelem kell a Nemzeti Hadseregbe is (anélkül csak „csűrhe”), majd arról beszélt, hogy a forradalmak csak „destrukciót” és demagógiát hoztak, nem teremtették meg a békét, s nem adtak kenyeret sem az embereknek. Ebben a rombolásban – Prohászka nézeteivel teljes összhangban – Horthy szerint a sajtónak is szerepe volt, majd hozzátette: „ez kútforrása minden becstelenségnek, hazafiatlanságnak. Ez csírájában akarja megfojtani a nemzeti hadsereget, de még torkukra forrasztjuk a szót!”

5. Beszéd a Keresztény Nők Szövetségének székesfehérvári közgyűlésén. (1919. október.)¹⁴

Az egyesület a jobboldali női politikai mozgalmak legfontosabb helyi szerveződése volt, Prohászka támogatta tevékenységüket, főleg a nők közéleti szerepvállalása és választójoga tekintetében. A püspök rendszeresen tartott szónoklatot a szervezet éves közgyűlésein, így 1919. október 19-én is. A kezdetben keresztény feminista egyesület később jelentős szociális, karitatív tevékenységet is kifejtett.

¹³ A célzás a Galilei Kör (1908–1919) tagjaira vonatkozik. Prohászka később is gyakran emlegette, annak megfelelően, hogy a Horthy-korszakban a szabadgondolkodó diákok körét is a Tanácsköztársasághoz vezető előzményként emlegették.

¹⁴ Megyéspüspök megnyitója a Ker. Nők Szövetségének közgyűlésén. In: *Fejérmegyei Napló*, 1919. október 23. 1–2. p. A beszédet Maron István, a helyi Árpádházi Boldog Margit Leánygimnázium igazgatója gyorsírással rögzítette, ezt közölte a lap.

A közgyűléseket nem veszik nagyon komolyan, inkább a hiúság vására bódéjának nézik, ahol folyik a bemutatkozás. Ebben a bemutatkozásban nem is szokás nagyon hinni és úgy látszik az öreg, de híres Bismarcknak igaza van, aki azt mondta, hogy háromféle hazugság van: Nothlüge, ha valaki szükségből hazudik, Gemeinelüge, ha valaki komizásból és Statistiklüge,¹⁵ aki a statisztikában hazudik. A statisztikában mindent ki lehet számítani. A közgyűléseket is oly bemutatkozásoknak nézik, ahol mindent ki lehet mutatni, de én meg vagyok győződve arról, hogy minket nem úgy néznek. Mi nem akarunk bemutatkozni, hanem számot adni és nem is a nagyközönségnek, hanem voltaképpen önmagunknak. Mi ezt a közgyűlést tükörbe nézésnek tartjuk. Mikor az ember tükörbe néz, azt látja, hogy voltaképpen, hogy néz ki. Hát hogyan néz ki a keresztény nők szövetsége önagsága, mily baglyas feje, hogy van kiöltözve? És ezt nem hiúságból kérdezzük, hanem hogy az ember javítson önmagán, hogy a nagy célok tudatára ébredjen, hogy megdobbantsa lábával az alapokat, melyekre rá akart állni kezdet óta, hogy tudja, ott vannak-e még, nem szitálnak, nem omlanak-e és hogy a mi közösségünk, szövetségünk megállja-e helyét, megállta-e s hogy mit tegyen, hogy ezután minden tekintetben helytálljon.

Ha így nézzük ezt a közgyűlést, akkor mindenesetre van az egésznek értelme. És hogy ezt az értelmet kimutassam, három nagy célt látok egyletünk előtt, amelyekre rá akarok mutatni és három irányban látom nagy törekvéseink útját.

Az első nagy cél az általános női kultúrproblémáknak összessége, a második a mi különféle rétegeinknek gyakorlati érdekei és ezen érdekek kielégítése, a harmadik pedig a nagy keresztény kultúrirány, amelyet egyletünkben szolgálni akarunk.

Ami az elsőt illet, a nő világa egész más zónájába került az életnek 30–40 év óta. Valamint a tenger folyton hullámokat görgöt, az élet is új problémákat ad. És ily probléma a női világ kultúrproblémája: hogy a kultúrában, vagyis mindabban, amit szellem, ész, szív, művészet, mesterség fog meg és akar kihámozni, a nőnek mi a része. Új része, új hivatása, szükséglete és kötelessége van. Nem mi csináljuk ezeket. Van, aki azt gondolja, hogy most divat, hogy az asszonyok előtolakodjanak. Téves felfogás: nem maradnak a háztartás különben rendkívül fontos és a szociális tudományok által kellően méltott munkájában, mert ki kényszerülnek lépni az élet küzdőterébe. Nincsenek ma elszigetelten, szentélyekben, hanem kilépnek, mert kisodortatnak az élet terére. Ezt nem paragrafusok csinálják, nem rendelet okozza, nem valami szüfrazsett¹⁶ boglyas, fésületlen fejéből pattant ki, ismétlem ezt az élet diktálja, az élet vas törvényhozó szava, nem is törvény, hanem kiáltó szükséglet, melyet mindenki meghall, még az is, aki nagyot hall.

A nővilág ma egészen másképp van beleállítva a kultúrvilágba, mint hajdan. Ha kérdezik, hogy voltaképp mi hozta ki ezt az új regisztert, azt mondjuk, nemcsak a női psziché, amelyet mások nagyon is kiemeltek, hanem az éhség, a szükség, a nagy

¹⁵ Notlüge = kegyes hazugság, gemeine Lüge = aljas hazugság, Statistik Lüge = statisztikai hazugság.

¹⁶ Szüfrazsett = a francia suffrage (szavazat) szóból származik, a nők politikai egyenjogúságáért, elsősorban szavazati jogáért harcoló mozgalom, főleg a 20. század eleji Angliában.

kényszer, amely a világra ránehezedett és amely új erőket fakaszt, új segédcsoportokat toboroz, új seregeket állít a világ nagy kultúr harcmezejére.

Az a női psziché, az a női lélek, szív, női kedély, női finomság, erkölcsi érzék mindenestre nagy hatalom, de nem ez tolaodott elő, hanem a kényszer, a kenyér, az éhség, az törte be az ajtaját a családi szentélynek és kényszerítette ki azokat a lapangó lelkiismereti finomságokat, erkölcsi erőket, a kedély erőforrásokat, amelyeket a női kedélyvilág rejteget. Még a világháború előtt is mennyit disputáltak arról, hogy legyen-e választójoga a nőnek, vagy ne legyen. Ki disputál most erről? Ezen túl vagyunk. És mi okozta ezt, hogy ezen egészen túl vagyunk? Okozta a világháború. A világnak új anyagra van szüksége az élet anyagcseréjében, új építési anyagokat kell szállítani, kitörni az emberiség életbányáiból, amelyek anyagával felépíthesse az új világot. Nekünk pláne szükségünk van új erőforrásokra Magyarországon.

Az egész világ számára új erőtelep a nővilág, az emberiségnek a fele, a felének ki nem használt egész lelke s az most bekapcsolódik az élet vágyának ösztönével, amelyet nem tanult, amely sugárzik agyából és szívéből – bekapcsolódik az élet tényezőibe. És ez a régi kultúra modern kikezdése.

A régi világban volt sok vér, germán vér, kelta vér, Afrikában az arab és mór vér – a maga fájában mind kitűnő. Ezzel a vérral fel lehetett locsolni, frissíteni a kultúrát, ma már úgy látszik, hogy vérral nem lehet, hanem kedéllyel, lélekkel, a női lélek sajátos nüanszaival. Ezt nekünk be kell látnunk. Aki nem látja be, az egy elmaradt alak, nagyon tisztességes, derék nő lehet, de nincs a modern szintájon¹⁷ és a modern igények fokán, aki szégyenlősködik, hogy hát én, én a régi divatot tartom. Isten mentsen, én nem akarom a családot megbolygatni, de az urna elé menni, a választásokban a nép asszonyait, akik szégyenlősek, segíteni; nekik új példát adni, a női kultúrprobléma igényeit felébreszteni: kötelesség, és ezáltal működésünk teljes súllyal esik bele abba a mérlegbe, amelynek serpenyője nagy hiányt: a felértés és érzés hiányát mutatja.

Én a szövetség első céljának ezt látom. Konstatálom és köszönetet mondok érte, hogy a keresztény nők szövetsége ezt a célt jól megfogta, szolgálta, hogy valóban megfelelt annak a jó véleménynek, mellyel felőle voltak.

A második cél a gyakorlati igényeknek, bizonyos gyakorlati szükségeknek a kielégítése. A nő világban s minden társadalmi világban vannak különféle rétegek és ezeknek vannak érdekeik. Általában a világban egy ember csak egy betű, egy hehezet, az egyes emberek csak lélegzetek; erős és latba eső fellépése csak a tömegnek van. Semmit se lehet elérni szervezkedés, csoportosulás nélkül. A nőnek, munkásnőnek, tisztviselőnőnek, leányoknak érdekeit másképp, mint szervezkedés által nem lehet előmozdítani. Az első ezen érdekek közül a gazdasági érdek. Ezt a gazdasági érdekot, amelyet az egyes el nem ér, szervezkedéssel, – gyűlöletes szót mondok – az osztályharc bizonyos nemével akarjuk elérni. Nem lehetünk meg nélküle, de legyen mindig a szociális gazdaság szemmeltartásával, a gazdasági érdekek előmozdításával párosítva. Itt van továbbá

¹⁷ Szintájon = szinten.

a társulási, szórakozási, művelődési, bajtársi érdek, hogy a nők: tisztviselőnők, munkásnők, a középosztály női valamiféle köröket alkossanak és azokban az eszmecsere- és szórakozásnak, a női léleknek kedves otthont teremtsenek. Mindezeket az érdekeket mi a keresztény nők szövetségében akarjuk szolgálni. De van ezenkívül még másféle érdekünk és ezt első sorba tenném: az egészségügy, az üdülés, az erők felfrissülésének érdeke. Valamint Németországban és Ausztriában, ezek az egyesületek azon iparkodnak, hogy az üdülésre rászoruló tagoknak valamiféle lehetőséget nyújtsanak, úgy nekünk is ez a célunk, de kezdetben szerényen kell szolgálnunk. Én azt gondolom, hogy sokan Balatonra vágyódnak és ha ott valamiféle otthont teremtünk, mily áldás lesz az leányainknak, tisztviselőnőinknek, a munkában megviselt munkásnőinknek, ha néhány hétre elmehetnek lubickolni és hervadó egészségüket helyreállítani. Vagy ha el akar valaki menni Tésre¹⁸ és ott üdülni, (igaz, hogy ott a kommunisták mindent elraboltak, még a vánkosokat is, de hát majd csak lesz, ami szükséges) akkor magam leszek az első, aki felajánlom a kastélyt Kegyeteknek.

A harmadik cél, az a keresztény elveknek és a keresztény nagy érdekek[nek a] felkarolása és szolgálata. Nem kell itt hosszasan magyaráznom, hogy a kereszténység valami olyan, amit nem lehet kiolvasni könyvekből, nem lehet megtanulni a katekizmusból és bibliából, hanem azt meg kell tapasztalni. Az Írás mondja, hogy szellem és élet, de hogy az micsoda, azt kitapogathatják az élet szenvedéseiben, a világtörténelem forгатagában, kataraktáiban: ott lehet megtapasztalni, mi a kereszténység. Öt évig szenvedtünk. A négy év előbb nagy szenvedés volt, de az csak kereszt volt, a hívő nemzetek szenvedése; az utolsó év az istentelenség és pokol volt és ebben megtanulhattuk, hogy a kereszténység nem csak kegyelem, hit, hanem család, tisztesség, rend és nem anarchia, egy darab kendőzött mennycsászár, ami, ha nincs közöttünk, hát lenn látjuk magunkat a pokolban.

A falak a régiek maradtak, de az emberek kivetkőztek az emberiségből és – állatiasságba öltöztek, baromságba, kegyetlenségbe és lettek emberek, akik Istent nem ismertek. Hol nincs eszmény, nincs világító csillag, az nem föld, hanem pokol.

Ebből látjuk, hogy a földet, házat, követ, közigazgatást bele kell akasztani az égbe, még a legközönségesebb életet is az ég tartja. Amint a földet a nap tartja, úgy az anyagi világot a szellemi tartja fenn. Némelyek azt mondják, hogy tisztességesnek is kell lenni. Nem úgy, hanem azt kell mondanunk, hogy nem lesz kenyerünk, ha nem lesz Istenünk, nem lesz házunk, nyugalomunk, ha nem lesz eszményi hitünk. Azért mondja egy híres angol író: „A legnagyobb szociális érdem az embereket hitre tanítani.” Mikor hitet mond, az egész erkölcsiséget és tisztességet érti. Nincs társadalom tisztesség, becsület, hit nélkül; nincs emberiség, konyha, kenyér, nincs család, nincs gyermek. Hisz láttuk, hogy vetköztették ki a gyermeket a gyermekségből, mikor gyermeki tisztelet, szeretet és engedelmesség szálait el akarták vágni az anyai szívtől. Mi a hit: fides substantia sperandarum rerum.¹⁹ A hit alapja minden reménynek, nemcsak az égi reményeknek, hanem

¹⁸ Tés: Veszprém megyei település, a székesfehérvári püspökséghez tartozik.

¹⁹ „A hit a reménylett dolgok valósága.” (Zsidókhöz írt levél, 11,1.)

a földieknek is. Amit itt akarsz remélni, gyermeket, szülőt, társadalmi békét, rendet, virágzást, nemzetet, hatalmat, erőt, mindennek sziklaalapja, egyedüli alapja az Isten szellemétől áthatott ember és emberség. Hála Istennek, hogy ez az irány a keresztény nők szövetségében védőket, hitvallókat talált. Azt mondhatnám, hogy ebben a városban a leggerincesebben, leghitvallóbban éppen a mi derék tanítónőink és tanárnőink, ezen egyesület tagjai viselték magukat. A gerincességből a kereszténységnek oly felséges típusait adták szemünk elé, amelyek minden tiszteletet megérdemelnek.

M.[élyen] T.[isztelt] Közgyűlés, nekünk ezekben az irányokban kell haladnunk. Tehát először a női kultúrproblémákat kell felkarolnunk, másodszor a gyakorlati szükségeket, a társas és társadalmi érdekeket, ezeknek szövetkezeti kielégítését és harmadszor a keresztény alapelvnek védelmét és tiszteletét.

Felétlen elismerésemet kell kijelentenem a ker.[esztény] nők szövetségének szolgálataiért. Elismerésemet a politikai agitációért, elismerésemet a hitközségi agitációért, melyben az Oltáregylet²⁰ és régi tiszteletreméltó egyleteinkkel közösen dolgoztak.

Kérem Önöket, mélyen tisztelt Hölgyeim és Kedves Leányaim, álljanak bele a jelzett hármaskör munkába! Mikor Rómában nagy baj volt és a seregek bomladoztak, akkor: res ad triarios devenit,²¹ vagyis a mustra csapatok léptek elő. Én nem azt mondom, mostanában, mikor az egész társadalom vajúdik és vajúdása nagy: res non ad triarios, hanem ad matres et filias nationum devenit.²²

Mindenki hivatva van kiállni és amit most a férfiak már nem bírtak, a keresztény ügy zászlaját diadalra vinni, segítsék azt megcsinálni a nők. Ha minden nő törekszik megütni a keresztény és nemzeti törekvések mértékét, ha mindenki helyén állónak akar bizonyulni, és én meg vagyok győződve, hogy ez az akarat hatja át az egész keresztény nők szövetségét, ha ily szellemmel átitatott sorok állnak a keresztény férfi mellé, nem kételkedem, hogy a győzelem ölünkbe hull s evvel az áldással: hogy úgy legyen, – köszöntöm a jelenlévőket és a közgyűlést megnyitom.

6. Prohászka Ottokár: Életföltételeink. (1919. október.)²³

Prohászka ezt a cikkét még valamikor 1919 októberében írhatta, s későbbi megnyilatkozásaihoz hasonlóan már ekkor igyekezett az őszirózsás forradalom és a Tanácsköztársaság következtében kialakult helyzetet szélesebb történelmi kontextusban értelmezni.

²⁰ Oltáregylet, oltáregyesület: a 19. század közepén Németországból indult katolikus egyesületi forma, mely az Eucharisztia tiszteletét népszerűsítette, a szegényebb templomok oltárainak ellátásáról gondoskodott

²¹ Res ad triarios devenit (venit, rediit) = „A tartalékra került a sor”, vagyis válságosra fordult helyzetet kifejező latin mondás.

²² Nem a tartalékra, hanem a nemzet anyáira és gyermekeire került sor.

²³ Fejérmegyei Keresztény Nemzeti Naptár, 1920. Székesfehérvár, 1920. 35–37. p.

Végre a halál pillanataiban lettünk látókká, akkor, amikor a rettenetes vérvesztés után a szégyenletes proletárdiktatúra sajgó sebeinken, fölszakadt idegszálainkon s reszkető porcikáinkon keresztül öntudatunkra hozta nemcsak mindazt, nemcsak mindazt, amit veszítettünk, hanem azt is, amire szükségünk van, ha élni s boldogulni akarunk. Szóval, a nemzetvég percében fölismertük összes nyomorúságunkat, hiányainkat s létföltételeinket, s e megismerés után már hozzá akartunk látni, hogy magunkon segítsünk, s a nemzetet lábra állítsuk.

S mi az, amire mindenekelőtt s leginkább van szükségünk?

Először is hitre, eszményeink tiszteletére, s mindennel megküzdő s mindent elviselni tudó lelkesedésre, vagyis oly lelkeségre, melyet az ember magában hordoz, s melynek erejében ellentállást legyőzni, s nehézségei fölé emelkedni tud. A nemzetek is faji lelkük erejében győznek és élnek. Így tettek eddig is, s így kell boldogulniok ezután is. Nem számíthatnak arra, hogy útjaik simák s akadálytalanok lesznek, hanem erőről és lélekről kell gondoskodniok, mely fussa. Hiszen háborúk, megalázó szenvedés s embertelenség, a nemzettetek eleven megnyúzása s keresztrefeszítése eddig is volt sokszor, de a népeknek volt hozzá hitük és lelkük, mely lehetővé tette nekik poklaikból való kiemelkedésüket. A háborúk s szenvedések útjain jártak szent királyok, istenfélő lovagok; Szent István s IX. Szent Lajos bizonyára szintén láttak sebeket; Hunyadi János s Szkander bég tudtak rabságra fűzött s kardélre hányt százazrekről; de azért Istent hittek, s az eszményeket meg nem tagadták. S ez volt erejük, hogy a feldúlt világra egy Istenben magát föltaláló lélekkel néztek, s a sötétségbe hitük fényét sugároztták.

Az ember mindent eltűr, s a pokol helyén mennyországot teremt, ha isteni hit s eszményiség vezet; de viszont semmit sem tűr el s zűrzavarba meríti a világot, ha a hit alapjait kirúgja lábai alól, s ha az elvek s erkölcsök csillagos eget lerontani s leszakadni engedi.

A proletárforradalom ebbe az örvénybe akarta sodorni a magyarságot. Levigyorogta minden eszményünket, hirdette a vallás kiküszöbölését, s egy szabadkőműves erkölccsant; istentelenné, piszkossá s naplopóvá akarta nevelni a népet. Hál' Istennek, hogy ez nem sikerült neki, de viszont nekünk két kézre kell fognunk e szégyenletes törekvésekkel szemben álló feladatokat: ki kell feszítenünk a nemzet feje fölé az ideálok mennyországát, el kell oszlatnunk a népbutítás s üres szólamok ködét, ki kell dörzsölnünk szemeinkből a mámort, hogy lássuk megint azt a fölséges, lelki világot, melyben eszményeink ragyognak s vezetnek.

Szükségünk van másodszer a szenvedések tüzeiben egybeforrt egységes, összetartó nemzeti érzésre. A magyar nemzet történelmi átka, hogy nemzeti élete nem fejlett ki egységessé s ezáltal erőssé. Látjuk ezt azon, hogy a nép s vezető osztályai nem voltak szoros kapcsolatban, s hogy valami rendi idegenség kísértett a nemzet rétegei közt. A nép távol s idegenül állt az ország nagy ügyeit s érdekeit képviselő s intéző osztályokkal szemben. Az óriási gazdasági különbség, a sok ezer holdas gazdaságok s a földnélküli Jánosok földfoszlányai között a megnevezést, az ellenkezést s irigységet táplálta, s így nép és vezető osztályok nem alkottak egyöntésű szervezetet. Ez volt

az oka annak is, hogy a nép nem volt beállítva a nemzeti élet anyagcseréjébe, s nem szállított a felsőbb osztályoknak új életerőket, el nem használt életet s ki nem merült idegzetet. Pedig a népnek ezt kell tennie: nemcsak bort, búzát, tojást és szalonnát, hanem vért, ideget, kedélyt, lelket kell a nemzeti társadalom számára följánlania. A nép a nemzeti erők forrása, ebből kell felfrissülnie az életnek, ebből a gyökérből kell belebimbóznia sok ezer fakadással a szürke életuntságba.

Ezt a feltörést, ezt az átáramlást azonban nem lehet az arra való fiúk s leányoknak valamiféle kiválogatása és sorozása által eszközölni, hanem azt a jó gazdasági berendezkedés, a művelődés s az élet szintájának²⁴ emelkedése csinálja meg. Ha a nép földhöz jut, ha vagyonosodni bír, ha az iskolázást győzi, akkor a nemzeti alsó erők fölfelé törnek, a nép fiai a felsőbb osztályokba jutnak, a kapcsolat a nép s vezető osztályok közt egyre szorosabb s egységesebb lesz.

Egységesebb, közös nemzeti érzésektől átjárt s áthatott nép, ez a magyarságnak második életföltétele!

Teremtsük meg ezt a két létföltételt: a hitet, az eszményiséget egyrészt, s a nemzeti egységességet másrészt, s a nemzet ismét talpra áll. Eddig anyagilag egyre koldusabbak lettünk, s koldusságunkban mégis urat játszva, önmagunkat csaltuk, hogy ilyen, hogy olyan a magyar, ilyen nemzet, nagy és független, pedig hát csak kinullázott gibicei voltunk más idegen hatalmaknak. Legyen vége e szégyenletes játéknak! Eszméljünk hivatásunkra, dobbantsuk meg a földet úgy, hogy érezzük, hogy a mienk, s legyen fejünk fölött mennyországunk, telve hittel, napsugárral s végtelen távlatok kékségével!

7. Interjú a zsidókérdésről. 1919. október.)²⁵

A riportban nem nevezik meg Prohászkat, mint riportalanyt, de a szövegkörnyezetből egyértelmű, hogy vele beszélgetett Fényes László²⁶ rövid életű, 1919 őszén néhány számban napvilágot lapjának munkatársa. (A Prohászka-ra való egyértelmű utalások között még olyasmit is megállapított, hogy „egykor igen liberális érzéseiről híres főpapunkról” volt szó.²⁷) Fényes egyébként ekkor lényegében osztotta a zsidósággal

²⁴ Szintája = szintje.

²⁵ (p–zs.): Antiszemitaizmus vagy hungarizmus? (Beszélgetés egy főpappal.) In: Fényes László *Hetilapja*, 1919. október 30. 6–9. p. (Az interjúra nem sokkal a megjelenése előtt kerülhetett sor, a pontos napot nem tudjuk.)

²⁶ Fényes László (1871–1944) újságíró, 1917-től parlamenti képviselő, a polgári radikálisokhoz állt közel, tagja lett 1918-ban a Magyar Nemzeti Tanácsnak, a Nemzetőrség kormánybiztosa és hadügyi államtitkár. A kommunisták visszaszorítását követelte, ezért a Tanácsköztársaság idején letartóztatták. A kommün bukása után tiltakozott a fehérterror során elkövetett bűnök ellen, 1919. november végén letartóztatták azzal a váddal, hogy felbujtóként részt vett Tisza István meggyilkolásában, csak 1921-ben szabadult. A *Népszava* újságírója lett, nem sokkal később emigrációba kényszerült.

²⁷ Vö. Paksa, 2010.

kapcsolatos kritikákat, nem vitatta a numerus claususra irányuló tervek jogosságát, hozzátéve: „Ma igen divatos antiszemitának lenni, és ez a mesterség – valljuk be őszintén – a legtöbb embernek nem is olyan nehéz.” Miközben azt is megállapította, hogy zsidóellenesség szinte minden társadalmi csoport, még a liberális keresztények körében is megjelenik, bizonyosra vette, hogy az ekkor még zajló fehérterror megszüntével az antiszemitizmus nem fog csökkenni. Hangsúlyozta ugyanakkor, hogy elítéli az „ólmosbotot”, a fehérterrorban testet öltő zsidóellenes erőszakot, kizárólag a békés politikai eszközöket találta igazolhatónak. Prohászka először nem fogadta Fényes munkatársát (mondván, csak „nemzeti irányultságú” lapnak nyilatkozik, „zsidó lapnak” nem), aztán magánemberként szóba állt vele, a mintegy két órás „privát diskurzusban” elhangzottakat így adta vissza a lap:

Az első szavak után teljesen kidomborodott a nagy változás mindent eluraló túlzása. A főpap a mostani mérkőzésben a szemiták és a keresztények élet-halál harcát látja. Az a keresztény, aki most nincs a harcossal keresztények táborában, az ellenünk van, rosszabb, mint a zsidó, áruló. Rettenetes, lemondó öntudattal vívja a harcot, mert bizalma kevés. A magyarok összessége nem fogja tudni a háborút egy táborban végigharcolni, és el fog bukni a zsidókkal szemben. Még ennek a tudatában is verekedni kell, mert a helyzetnek mai kiéleződésében visszariadás már nem lehet.

– Nem antiszemita vagyok, hanem hungarus! – harsant el az ajkáról, és ez a finom disztingválás rögtön más irányban lendítette a probléma élet.

Borzalmas kép alakult ki teremő agyának foszforeszkáló munkája közben. A zsidóság a nemzet nagy megpróbáltatása közben visszavonult és amíg mi véreztünk, pusztultunk, addig ők a Hinterland biztos fedezékeiben gazdagodtak, hájasodtak, még a vér és pusztulás árán is.²⁸ Nem változtat a tényen az a körülmény sem, hogy megsemmisítő törekvéseikben segítségükre voltak egyes tisztek is. Papírbakancsot, szétmálló szövetet, rothadó lisztet elseftelni a hadseregben csak panamázó tisztek segítségével lehet. A folytonos társadalmi érintkezés, a zsidósággal való összeforradás megrontotta őket is.

A magyar középosztály valósággal eltűnt. A keresztény intelligenciát a zsidók valósággal mindenünnen kitérték. Az örökös nyugtalanság, a nagy aktivitás, a fegyverek meg nem válogatása hamarosan előkelő helyet biztosított nekik az ügyvédek, orvosok, tanárok, újságírók és politikusok között. Fajiságukat nem vetették le, nem olvadtak a magyarsághoz.

Mint valami vészkiáltás harsogott a főpap szájából:

– Hungarusnak kell lenni! Most, most, míg nem késő!

²⁸ A háború idején egyik leginkább elterjedt antiszemita vád, miszerint a zsidóság tudatosan távol maradt a frontszolgálatától, s a „hazáért” kizárólag a keresztények hoztak áldozatokat, a zsidók pedig csak anyagiilag gyarapodtak a háború során. Hinterland = hátszország.

A küzdelem programját is megjelölte.

A védekező, most már támadó akciónak háromirányúnak kell lenni. Harcolni kell politikai téren, társadalmi úton és gazdaságilag.

Politikailag a törvényhozásban kell biztosítani, hogy a szellemi pályára a magyarság és a zsidóság csak számarányának megfelelő mennyiségben mehessen. Ugyanez áll minden engedélyhez kötött foglalkozási ágban. Ez nem reakció, sőt szabadság, az igazság és a helyzetnek elismerése.

Társadalmi úton meg kell csinálni nemcsak a zsidóság összetartozását – amely megvan, hanem ezzel szemben a keresztények összefogását – ami nincs meg. Pillanatnyi előnyökért nem szabad az elvet feladni. Ha egy-egy zsidó valamivel tehetségesebb is, inkább a kereszténynek, a magyarnak kell a hóna alá nyúlni.

Különös figyelmet érdemel a főpap álláspontja a kikeresztelkedett zsidók ügyében:
– Három generációig kell őket figyelemmel kísérni!

Házassággal, vérkeveredéssel lehet csak beolvasztani a kereszténységbe, de a ki-mért időre szükség van, legalább ennyi ideig vigyázni kell rájuk, hogy fajuk rossz tulajdonságai még önhibájukon kívül se uralkodjanak el rajtuk.

Ugyanilyen módon kell gazdaságilag is szervezkedni, a keresztényt pártolni, s a magyaroknak utat engedni az érvényesüléshez. Csak azt csinálni, amit a zsidók évtizedek óta csinálnak.

Még az individualitás problémáját is felhánytorgattuk.

– Nem lehet, nem szabad, nem igazságos az általánosítás, az általános ítéletet nem szabad az egyes emberekre is kiterjeszteni, akiknek becsületességét, értékét és korrektségét megismertük, tisztelni tanultuk! Ez volt az én álláspontom.

– Ilyen nagy fontosságú kérdésekben, mint a haza, a nemzet és a jövő, nem lehet szentimentálisnak lenni – hangzott el az ítélet –, azért van szükség az elvre. Az elv takarója alatt ezek a kicsinyes nézőpontok eltűnnek. Nem lehet egy problémát úgy megoldani, hogy nekem, neked, mindenkinek van egy jó zsidaja, tehát minden marad a régiben...

A szavak és kijelentések vágtak, mint az éles szavak, de keménységük mintha megoldadt volna a főpap nyílt tekintetének tüzeiben.

– Én nem tudnék kegyetlen lenni – szoltam.

– Az ember gyenge, de a filozófia magaslatán csak így láthatja a magyar antiszemitizmust! – szegeződött a mellemre a felelet.

A beszélgetéshez Fényes László kommentárt is fűzött, mondván, „a megindult faji harc egyik vezérének felfogását, mint megvilágító kortörténeti adatot” adta közre a beszélgetést. Elmondta, hogy a korábban liberális hírében álló Prohászka mára „hungarus főpap” lett, akiből teljesen hiányzik a politikai taktikázás iránti érzék, ellenben „lelke minden erejéből és hitéből beszél”, egyéniségének szembevető vonása a fáradtságot nem ismerő agitáció. A szerkesztő hozzátette a cikkhez, hogy a numerus

clausus számára is elfogadható, a Prohászka által ekkor vizionált megoldás (a zsidó szülőktől származott emberek három generáción át történő kirekesztése a társadalomból) azonban nem, a szellemiség elleni harcot tartotta fontosnak.

8. Prohászka Ottokár: Magyarország sorsa. (1919. november.)²⁹

Prohászka 1920-ban angolul, 1921-ben németül írt történeti-politikai esszét a zsidókérdésről, továbbá munkája franciául is megjelent.³⁰ A püspök alighanem rendkívül fontosnak tartotta az európai és amerikai közvélemény tájékoztatását a zsidókérdés kapcsán kialakított álláspontjáról. Kétrészes német nyelvű cikkében is megírta a zsidóság – úgymond – káros befolyásáról, az okokról és a kommunizmussal való összefüggésekről megfogalmazott nézeteit. A háborús vereség, a forradalom és a Tanácsköztársaság háttérében a zsidók nemzetekre gyakorolt káros befolyását feltételezte, s bár próbált szélesebb történeti háttérrel feltételezni, következtetéseiben pontosan megfelelt az első világháború után (különösen a vesztes országokban) elterjedt antiszemita összeesküvés-elméleteknek. Emellett foglalkozott számos társadalmi problémával, a földreform kérdésével stb.

Hogy mit tett a bolsevizmus Oroszországban, milyen romlást hozott az országra és a népre, arról, bár sokat olvashattunk, de mégis, minden tudósítás ellenére tulajdonképpen a saját képzeletünkre vagyunk utalva. De hogy mit követett el a forradalom és a kommunizmus Magyarországon, milyen lehetetlen, aljas emberi söpredéknek szolgáltatott ki a kormányzást, hogy ennek következtében a gazdaság és a javak hogyan mentek tönkre és az adósságok hogyan emelkedtek a végtelenbe, hogy a kormány és annak hóhérlégényei hogyan pusztítottak és gyilkoltak, és hogy hogyan menekültek azután ép bőrrel Ausztriába, ezt az egészet átéltek, és kóválygunk és sóhajtozunk az elmondhatatlan fájdalom és szenvedés súlya alatt. Arról a szégyenről, amelyet ezek a gonosztevők okoztak nekünk, egyáltalán nem akarok beszélni. Mi, akik már előrehaladott korban vagyunk, aligha fogunk valami jobbat megérni; de adja Isten, hogy

²⁹ Prohászka, Ottokár: Das Schicksal Ungarns. In: *Das Neue Reich*, 1919. 23. November, 115–117. p. (Klestenitz Tibor fordítása.)

³⁰ Prohászka, Ottokár: Jewish Question in Hungary. The Hague, 1920. (Ugyanezt egy amerikai folyóiratban: *Daily American Tribune*, 3–4. November, 1920.) Ennek két magyar fordítása is készült: *Új Magyarország*, 1937. december 25. (Új Magyarország I. karácsonyi melléklete.) 27–28. p. (Ford.: Bosnyák Zoltán.); Barlay, 2003. (Ford.: Barlay Ö. Szabolcs.) A német kiadvány: Prohászka, Ottokár: Die Judenfrage in Ungarn. Hamburg, 1921. A korabeli magyar sajtóban két franciaországi változatról is jelent meg híradás: A zsidókérdés Magyarországon. In: *Nemzeti Újság*, 1921. április 3. 7. p. (Eszert a *Revue Internationale* c. folyóirat 1921. március 12-i számában jelent meg Prohászka cikke.) Illetve: Egy francia lap Prohászka püspökről. In: *Fejérmegyei Napló*, 1921. július 22. 1. p. (Ez arról tudósít, hogy önálló francia kiadványként is megjelent Prohászka *La question juive* c. cikke, amelynek ismertetése a *La Vieille France* c. folyóiratban látott napvilágot.)

a fiatalság, amelynek a kezéből most az iskolában kiverték a keresztet és a katekizmust és látta az országot az orosz-zsidó kiküldöttek gyalázatos uralma alatt, megemberelje magát és megérje jobb reményeink beteljesülését.

Oroszország és Magyarország a két leginkább tönkrement és lerongyolódott ország, amelyeken átviharzott az agyalágyult ideológusok boszorkányszombatja és a legaljasabb gyilkos- és rablóbandák kegyetlensége. Ha ennek a szomorú sorsnak az okait kutatjuk, akkor ezekre bizonyos hasonló társadalmi és gazdasági körülményekben találunk rá – az alapos földreform elmaradásában –, a nép és a vezető osztályok közötti elidegenedésben, és, last but not least,³¹ az aránytalanul nagy, a teljes nemzeti fejlődést megterhelő zsidóságban.

Amikor hasonló társadalmi és gazdasági körülményekről beszélek, akkor tulajdonképpen a földreform problémáját és a parasztságnak a felsőbb osztályokhoz való viszonyát értem, anélkül, hogy hivatkoznék minden árnyalatra, amelyek itt is fennállnak, és jelentős különbségeket jelenítenek meg, vagy hogy ezeket a különbségeket összemosni akarnám.

Itt, ebben az országban és Oroszországban is az alapos földreform elhalasztása volt a legnagyobb véték a nép és a nemzeti fejlődés ellen – azt mondhatnánk, hogy ez a halasztás volt az ősbűn és a mérgező gyökér, amelyből a forradalmi összeomlás táplálkozott. Minden máshogy alakult volna, ha a földreformot már korábban véghezvittük volna. A bolsevizmus, illetve a forradalom örült és kegyetlen lényé nem tudott volna világra jönni egy saját lábára állított és elégedett vidéki népesség ellenében. Talán semmilyen visszhangra sem talált volna, de ha mégis, az bizonyára egészen más lett volna, és Magyarország nem hanyatlott volna a szegénbe és pusztulásba. Hiányzott nálunk az államférfíui tekintet a birtokeloszlás szörnyűségének és tarthatatlanságának a felismerésére, a tekintet az idők jeleire, amelyek komolyan figyelmeztettek minket, hogy még az olyan emberek sem tudják feltartóztatni az idők kerekét, mint gróf Tisza István, és ha ők a szükséges reformokat visszatartják, akkor a forradalom fogja bepótolni az elmulasztott dolgokat.³² Amikor aztán egy rövidlátó és beképzelt

³¹ „Végül, de nem utolsósorban.”

³² Tisza István (1861–1918) a dualizmus második szakaszának egyik legfontosabb magyar politikai személyisége, 1903–1905, illetve 1913–1917 között Magyarország miniszterelnöke. Erőskezű, határozott politikai vezető volt, már az országgyűlés elnökeként, illetve a kormánypart Nemzeti Munkapárt néven való újjászervezésekor. 1914-ben először ellenezte, majd határozottan pártolta a Monarchia háborús szerepvállalását. A politikai jogok kiterjesztését (nemzetiségek jogainak vagy a választójognak a szélesítését) és a társadalmi reformokat ellenezte. 1918. október 31-én katonák gyilkolták meg budapesti villájában. Károlyi Mihály (1875–1955) 1916-tól lett ismert politikus, amikor megalapította Függelenségi és 48-as Párt (vagy ismertebb nevén: Károlyi-párt) nevű formációját. Demokratikus reformokat (választójogot, a nemzetiségek jogainak kiterjesztését), valamint a háború befejezését követelte. 1918-ban az őszirózsás forradalom meghatározó alakja, miniszterelnök, az 1918. november 16-án kikiáltott első magyar köztársaság elnöke. Az antant bizalmának elnyerésére irányuló politikája nem bizonyult sikeresnek, a választások kiírását halogatta, míg végül az antant teljesíthetetlen feltételei nyomán lemondott, így kiálthatták ki a kommunisták a Tanácsköztársaságot. 1919 júliusában külföldre távozott, a Horthy-rendszerben őt kiáltották ki az egyik legnagyobb bűnbaknak a trianoni békéért.

ember, gróf Károlyi Mihály került az evezőhöz, pontosabban szólva: a kerekék közé és alá, és földet akart osztani, akkor már túl késő volt és ez a vállalkozás inkább volt póz, mint mentő tett.

Ami a zsidóságot illeti, szintén ugyanazon a vágányon haladunk Oroszországgal. „A férfi sorsa a nő”, tartja a közmondás, azt is mondhatnánk: a Kelet sorsa a zsidó. Bizonyos, hogy ha az etikailag nevetlen és anarchisztikus érzületű zsidóság nálunk nem ugrott volna fejest a lázadás szolgálatába és az anarchia garázdálkodásába, akkor nem került volna sor nálunk a mértéktelen borzalmakra, minden szokás és jólneveltség galád megdöntésére. Az embereknek látniuk kellett egy példát a szégyentelenségről és szemtelenségről, a kegyetlenségről és kéjsóvárságról, hogy teljesen megfélemlítsenek magukról. A mi népünk, még az alja is, túlságosan szerény és túlzottan hagyományos alázattal él a szokások iránt ahhoz, hogy mindent meg akarjon dönteni és ki akarjon gúnyolni, és hogy mindent, ami szent és nemzeti, megcsúfoljon. Ehhez szükség volt a cionizmusra, amelyben csak a degenerált zsidók és a kereszténység ellenségei vesznek részt. Erről világos fogalmat kell alkotnunk és nem szabad továbbra is a liberális mámorban gondolkodnunk, amelyben állam és társadalom játékszerévé válik egy értetlen, de cinikus kisebbségnek.

A zsidó szellem elterjedt Budapesten: a magyarizmus maszkja mögött húzza meg magát a tagadás grimasza mindazzal szemben, ami keresztény-nemzeti. Károlyi forradalma és Kun-Kohn Béla hóhérdiktatúrája is innen indult. A fővárosban fortyogott a boszorkányüst, és a szegény kéregető, gróf Károlyi a józsefvárosi plébánossal, Hock Jánossal³³ azon volt, hogy világtörténelmet írjon. E hatalmas, fényesen világitó ikerocsillag körül forgott a körtánc. Az alantas, pénzért mindenre hajlandó sajtó gondoskodott arról, hogy a szélhámosság és a politikai hadonászás állambölcsességként és népmentésként, a pénzszerzés és adósságcsinálás demokráciaként emelkedjen a fellegekbe. Miniszterek, követek, diplomaták és kiküldöttek léteztek minden megnyílt helyen, és Izrael volt a kimeríthetetlen forrása minden szellemi nagyságnak és tetterőnek. A szolgálatkész szellemek, az inspiráló zsenik ebből a törzsből származtak; akár férfiak, akár nők, mind az új Magyarországért, az új ígéret földjéért égtek és lobogtak. Schwimmer Róza a nagy nemzeti remények árjában úszott Magyarország követeként Bernbe,³⁴ és amint egy finom dámához illik, az egyik legelőkelőbb hotel első emeletén lakott, virágfolyosóval övezve. A kertészek és virágkereskedők szám-

³³ Hock János (1859–1936) katolikus pap, író, 1918-ban a Magyar Nemzeti Tanács elnöke. A Tanácsköztársaság kikiáltásakor emigrációba vonult, több ízben bírálta a Horthy-rendszert, amiért 1933-ban történt hazatérése után perbe fogták és egy éves börtönbüntetésre ítélték.

³⁴ Bedy-Schwimmer Rózsa (1877–1948) a magyar nőjogi mozgalom meghatározó alakja, a Feministák Egyesületének alapítója és lapjának szerkesztője, 1918-ban csatlakoztak a Magyar Nemzeti Tanácshoz, Károlyi Mihály november 19-én a Magyar Népköztársaság svájci nagykövetének nevezte ki, igaz, pozíciójából az év végén vissza is hívták.

lái aztán az utódjának, Szilasy úrnak³⁵ meg kellett kifogásolnia, mert Róza asszony a rózsák árával adós maradt és nem tudjuk, hogy a koldusszegény Magyarország vajon kiegyenlítette-e már az összes számlát.

Az úgynevezett függetlenségek kezdetben részt vettek ebben. Az ő csillaguk, Károlyi, dicsfényben ragyogott és villámokat szórt minden nemzetre, különösen az antantra, amely azonban a villanásokat egy villámhárítóval, amely a papírkosárra hasonlított, biztonságosan elvezette. De a függetlenségek, akik többnyire keresztények voltak, hamarosan rájöttek, hogy őket csak együttérzésből és csak díszként, álcaként tűrik meg, és hogy a zárt radikális, szociáldemokrata zsidó társaságban, amelynek a katolikus plébános állt az élén, a keresztény-nemzeti Magyarországért semmit sem lehet tenni; ezért tehát kivonultak. A plébános egy ideig még tovább szónokolt, míg nem őt is kiselejtezték, és időt és késztetést talált arra, hogy tisztába kerüljön a világtörténelemmel, amire hatással volt.

A nemzeti hatások helyett a teljesen zsidók által irányított szociáldemokrácia tört az első sorba és ezzel vállalta a felelősséget mindenért, aminek a bolondság és örülség, a rombolás és kegyetlenség következtében be kellett következnie. A szakszervezetekbe tömörített és felheccelt munkástömegek magukkal vitték a szabadságba és a testvériségbe az öklüket, és mivel a legmagasabb szellemi elit a Károlyi-palotában nem tudta nélkülözni a rendet nyújtó, nyers erőt, így a szociáldemokráciát magához kellett vonzania. Ezt kiadósan megtette és mindenhol ezzel hadonászott; letaposott mindent, ami nem volt szociáldemokrata, és olyan babérokat aratott, amelyek nem voltak sem szociálisak, sem demokraták. Az országot, amelyet, mint egy bolondot, felültetett a sok szép jóslat a szabadságról, egyenlőségről és a sok pénzről, mindenütt megbízhatatlannak tartották és hátraszorították. A fegyvereket elvették a néptől, hogy az ne tegyen kárt magában, a sajtó söpredéke kigúnyolta és szidta mindazt, ami nem volt istentelen és szociáldemokrata és zsidó. A vármegyék és városok igazgatását kőműves- és henteslegényeknek, pénz-, kenyér- és naplopóknak adták, és ahol nem akartak engedelmeskedni, ott a szabadságnak ököllel csináltak helyet, és így vitorláztak dagadó vitorlákkal az internacionálé vörös tengerére. Ennek során zsidók nem mentek tönkre.

A szociáldemokrácia nem tudta, hogy hol kellene megállnia. Még Marx sem tud földet tenni az ember lába alá. Így lett a szociáldemokrácia minden gonosz kiszolgálója. Ez hozta nekünk a kommunizmust is. Ez volt a bamba és egyáltalán nem okos elefánt, amelynek a hátán öt-hat, abnormális zsidó, frígiai sapkával a fején Magyarország lovasainak – nem Magyarország megrontóinak, ahogy pedig maga Kun Béla mondta – és a világ megújítóinak tette magát. Pogány (Pollak), Böhm, Hamburger,

³⁵ Báró Szilassy Gyula (1870–1935) diplomata, 1913–1916 között az Osztrák-Magyar Monarchia görögországi nagykövete, Károlyi politikájának támogatója, Bedy-Schwimmer utódaként berni nagykövet 1919 áprilisáig.

Szamuely, Landler és Kun (Kohn),³⁶ így hívták a nagyokat. Csak el kell olvasnunk a neveket, hogy tisztába jöjjünk a magyarság ezen felszabadító harcával. Afféle idefutott lógósok csörömpöltek most kardokkal, gyilkoltak és raboltak ki városokat és falvakat, és mivel ők nem voltak ott a Karszton, az Isonzónál,³⁷ Rawaruskánál³⁸ és a Kárpátokban, ezért a Tiszánál szereztek maguknak tábornoki babérokat, és szegény ördögöket, munkásokat és kommunistákat vezéreltek olyan ügyességgel, hogy az emberek ott maradtak, ők viszont ép bőrrel menekültek Ausztriába, fivérek és nővérek karjaiba. Ott csörömpölnek most is, bár már kard nélkül!

Igen, de – fogja kérdezni az egész világ – hol maradtak akkor magyar hősök, a pusztai fiai, a grófok és a mágnások, a nemesség, a vármegyék, a sovinsztának kikiáltott nemzet? Hogyan volt az lehetséges, hogy semmi sem mozdult meg, hogy a vidék és a városok bénultan heverték és hogy idefutott zsidók ide-oda rohangálhattak és pusztíthattak? Már utaltam a szociáldemokrácia manőverére, amellyel szemben nem volt ellenállásképes szervezet – valamint a hadsereg és a nép lefegyverzésére is, miután a szájhősöknek a gépfegyverekkel könnyű dolguk volt; de abban, hogy egyáltalán nem jelentkezett komoly ellenállás az országban, elsősorban a földreform elmaradása a bűnös.

Hogy ezt valóban megérthessük, szem előtt kell tartanunk a magyar társadalom felépítését, amely nem egyöntetű és még mindig két réteget mutat fel: az urakat és a parasztokat. Ez a két osztály nem illeszkedik organikusan egymásba, amin a tökéletlen demokrácia semmit sem változtat, ezek osztálykülönbségeket mutatnak, amelyeket az alkotmány és a paragrafusok csak összeragasztanak, de nem szüntetnek meg.

De ennek az építménynek éppen az alapja laza és nem tud biztos támaszt nyújtani a felépítménynek. Az ország és a föld eloszlásának szörnyűsége azt eredményezte, hogy a parasztság elnyomva érezte magát és nem tudott a vezető réteggel organikus egységbe szerveződni. Tulajdonképpen nem volt egységes nép, demokráciáról nem is beszélve. A parasztok nem tudták egynek érezni magukat az urakkal, ahol olyan hatalmas különbségek léteztek, és ahol viszonylag kis részt birtokolhattak a területből és a földből. Nem láthatták a saját javukat az egész jólétében, mivel a jóból kevés jutott nekik, ám a terhek egészét kellett viselniük. Meseszerű az aránytalanság a földek és birtokok eloszlásában, és amit Magyarországnak mindenekelőtt meg kellett volna tennie, az éppen ennek a felháborító egyenlőtlenségnek a felszámolása lett volna.

³⁶ Pogány József eredeti neve nem Pollak, hanem Schwartz volt, erről magyarosított 1903-ban. Böhm Vilmos (1880–1949): szociáldemokrata politikus, 1918-ban hadügyi államtitkár, majd hadügyminiszter, a Tanácsköztársaság hadügyi népbiztosa, a Vörös Hadsereg egyik parancsnoka. Hamburger Jenő (1883–1936): orvos, szociáldemokrata politikus, 1919-ben földművelésügyi népbiztos, a Vörös Hadsereg egyik parancsnoka.

³⁷ Karszt-fennsík: ennek nyugati részén található a Doberdói-fennsík, ahol az Osztrák-Magyar Monarchia és Olaszország között zajlott csatákban jórészt magyar katonák harcoltak. Isonzó: az olasz fronton 1915–1917 közötti 12 nagyobb ütközetben mintegy 300 ezer magyar katona vesztette itt életét.

³⁸ Rawa-Ruska: a przemysli erőért folyó küzdelemben 1914 szeptemberében az orosz csapatok mértek itt vereséget a Monarchia haderejére.

1916-ban, a hadigondozók megnyitásával összefüggésben, előterjesztettem egy javaslatot a nagybirtokok haszonbérbe adásáról, méghozzá örökbérletek formájában.³⁹ A latifundiumokat fel kellett volna parcellázni, és mivel a nép tökeszegény, a parcellákat örökbérletbe adni. Hogy aztán később, az évek folyamán az örökbérleteket fenn lehet-e tartani, vagy valamilyen tehermentesítéssel teljes tulajdonba vételt lehet engedélyezni, az számomra későbbi probléma volt, amelyre még van időnk, ha csak a következő lépéssel foglalkozunk és a nép farkasétvágyát a vidéken csillapítjuk. Aztán többek között Tisza kimondta a végzetes szót: ez nem lehet – ezzel a dolog kútba esett, Magyarország pedig a szerencsétlenség pocsolyájába zuhant.

Amit Tisza nem akart, a forradalomnak kellett akarnia. Amikor felütötte zilált fejét és elhatározta, hogy történelmet ír, az első gondolata a földreform volt. Ez volt egyben a legjelentősebb és legszerencsésebb fogása, amivel megérintette a nép szívét. Semmi sem tudta úgy megfogni a népet, lekötni és magához vonni, mint a földosztás programja. Minden nagybirtokot parcellázni, a hitbizományokat felszámolni, az egyházi birtokokat szekularizálni kellett. A népi lelkesedés hulláma a magasba szökkent a népbarát köztársaság iránt; a nép szívét egy pillanat alatt megnyerték. Ugyanakkor a felheccelt nép gyanakodva nézett fel a nagybirtokosokra, a grófokra és a prelátusokra; mert ezt tőlük hiába várta, ezért tehát elfordult tőlük, igen, frontot nyitott ellenük. Itt, Székesfehérváron, ahol keresztény érzületű parasztnép lakik, abban fejeződött ki ez az érzület, hogy azt mondták: „a kereszténységet nem hagyjuk el, de az egyházi javakért sem lelkesedünk”. Ezért semmit sem tettek a forradalom ellen, és ennek következményeként a nemzeti elem többé nem tudott a galíciaiakon felülkerekedni, mert már túl késő volt.

Most sokak fejében – Istennek hála! – világosság gyúlt, és arra a belátásra jutottak, hogy a legszükségesebb feladat, amit meg kell oldani, az alapos földreform. A földreformnak jönnie kell! Az a kár, hogy csak most jön.

Ezzel összefügg egy másik társadalmi momentum, amely Magyarországon ugyanannyira fontos: az életerős, keresztény középosztály megteremtése.

Ennek is első feltétele az erőteljes, a földreform talaján felvirágzó paraszti rend, amelyből az életrevaló elemek felemelkedése lehetségessé válik. Ettől függ a polgári társadalom megfiatalítása. Mert nem az életképes és építő jellegű, ami fentről lefelé zuhan, a lehulló, még ha a legmagasabb rétegekből érkezik is, hanem az, ami lentől felfelé törekedik. Panaszkozhatunk az emberek felhasználásáról és sóhajtozhatunk, de ezen semmit sem lehet változtatni, sőt még a kulturális életben és az agymunka

³⁹ Az első hadiárvaház valóban 1916-ban nyílt meg a Pest megyei Gyón községben, és ekkor kezdték meg a Szociális Missziótársulat szervezésében a csobánkai Ottokár Hadiárvaház létesítését, mely Prohászka 60. születésnapján, 1918. október elején nyílt meg. Ld. erről pl.: Valentyik, 2016. Az utalás második fele arra vonatkozik, hogy Prohászka 1916-ban terjesztette elő javaslatát a földosztásra vonatkozóan, elsősorban a leszerelt katonák bérlet formájában történő földhöz juttatásáról. Ld. erről: Agrártörékvések és birtokpolitika. A Magyar Gazdaszövetség 1916. ápr. 13-iki közgyűlésének naplója. Darányi Ignác elnök Károlyi-émlékbeszédével és Prohászka Ottokár igazgató-választmányi tag birtokreform-javaslatával. Bp., 1916.; a téma ismertetéséről: Balogh, 1998.

gépezetében is elhasználnának az emberek. A kultúrát vérrel táplálják, ez egy szörnyeteg; ezért szüksége van arra, hogy az emberi vér és a felhasználatlan, vidéki erők folyamatosan hozzá áramoljanak.

A középosztály is a népből él, ő is használja a nép életerejét. Nos, Magyarországon vannak emberek, ha nem is sokan, de elegendően, akikből a középosztály kitermelődhet; de ami középosztály most az országban létezik, az szegényes és szűkös. Ez a középosztály mindenféle náció keveréke kevés magyar vér beütésével, kevés köze van a valódi magyar néphez, amellyel szemben természetesen többé-kevésbé idegenül áll. Ez az osztály is uralkodó nép [Herrenvolk], bár üresek a zsebei, de benne van a természetében, hogy amennyire csak lehet, az urat játssza. A népnek viszont nincs köze hozzá, és inkább terhet lát benne, mint segítséget. Ezt a nyavalyát csak akkor lehet elhárítani, ha a középosztály éppen a népből fejlődik ki, és a nép lehet a termőtalaj, amelyből az életerős elemek felemelkedése a középosztályba lejátszódik. Ez azonban csak akkor történhet meg, ha mi erős, tősgyökeres parasztságot állítunk talpra.

A mostani középosztállyal, az úgynevezett intelligenciával nem sokat lehet tenni. Férges, erőtlen a hitben és erkölcsökben, nem tudott helytállni. Jellemgyenge, híján van a férfias bátorságnak és kitartásnak, a bolsevikok játékszerévé vált. Meghajolt, megadta magát lépten-nyomon. „Hol vannak a férfiak?” – hallatszott mindenhol, és a különlegesen bátor nők a fejük búbjáig elvörösödtek a férfiak gyávasága miatt. Ezek alig törődtek bármilyen problémával, ha a kenyerükről volt szó. Ezért mindent odaadtak. A „non licet” egyszerűen felfoghatatlan volt és az embereknek egyszerűen nem jutott az eszükbe. Senki sem gondolt arra, még kúriai bírók sem, hogy az ember a likvidálással, szocializálással, szekularizációval, kommunizálással még az Isten, az egyház és a haza ellen is vétezhet. Az emberek élni akartak és fizetést kapni, másról alig akart egyik-másik közülük mondani valamit. Ilyen pereputtyal nem lehet szellemi csatákban lesújtani, különösen nem lehet nemzeteket megmenteni, és Magyarországot meg kellett volna menteni, mert a néptől elidegenedett főnemesség és a szokásaiban és viseletében idegenszerű intelligencia között ott tántorgott a magyar nép a Pollák, Böhm, Hamburger és a többiek karjaiba, akik, mielőtt hadvezérek lettek, ügynökök, kereskedők és ügyvédek voltak.

Prohászka cikkének második részére ld. 13. sz. dokumentum.

9. Nyilatkozat a szükséges politikai reformokról. (1919. november.)⁴⁰

A székesfehérvári lap tudósítója az egy napra Budapestre utazó Prohászkaival találkozott november végén, s rövid nyilatkozatot kapott tőle:

⁴⁰ Testvér. Székesfehérvári Újság, 1919. november 30. 1. p.

Egy nagy reneszánsz aranykapujában állunk, mint vihar után a tiszta égre, úgy tekintünk a magyarság jövődjére. Lehet, hogy kicsinyek leszünk, de erősek. Lehet, hogy megkevesbedünk, de egységesek maradhatunk. Lehet, hogy szegények leszünk, de amink van, az a miénk lesz.

Minden ország olyan erős, amennyire hisz önmagában, s a mennyit dolgozni képes önmagáért, s a magyarság e reneszánsza most keresztény nemzeti irányban nyilvánul.

Ha azt mondom: nemzet, ha azt mondom: keresztény, ezzel nem politikai pártot, nem egy felekezetet jelölök, hanem kitarul vele és benne egész történelem. Nemzeti és keresztény nem is jelent mást, mint a magyarság történelmi egyéniségét, a magyar földből, a magyar nép gyökerein és törzsén át történelmi egyéniségeknek életerejét felszívunk a magyar értelmi osztályokba, hogy végül kultúrában és művészetben mint virág kipattanjon gazdaságunkban, mint gyümölcs megérjen. A földet a magyar nép kezébe kell adni, hogy ő szántsa és vesse és ő arassa. Egy olyan becsületes birtokrendezésre gondolok, mely a földet a paraszt tulajdonába adja, de egyszerre megteremti a kisbirtoknak együttműködését is parcellázással és szövetkezettel a komoly, átgondolt magyar természettel számoló földreformmal a nép becsületes gazdasági nevelése mellett, egy emberöltő alatt gazdag és boldog Magyarországot teremthetünk.

Egyszerre kell emelnünk a nép gazdasági és szellemi színvonalát. Ezért épp oly fontos az iskola átalakítása, mint maga a földreform. Fontosabb, hogy a nép fia megismerje a gabonanemesítést vagy a burgonyatermelés fokozásának módját, mint a deklinációt.

A felekezeti béke érdekében sürgősnek látom a katolikus autonómia megteremtését. Rendezni kell az egyházi vagyon hovaforrását és rendezésének új módjait úgy, hogy az közmegnyugvást keltsen.

Végül a székesfehérvári s Fejér megyei népet dicsérte, mely becsületesen védelmére kelt a nehéz idők alatt, s amelytől a bolsevikiek alaposan féltek. Egymilliót vetettek ki sarcba a fehérváriakra az elvtársak – mondta Prohászka –, de bizony nem kaptak egy fillért sem, mert a föld megvédte népét, és a földhöz nem mertek nyúlani.

10. Felhívás a gabonabeszolgáltatással kapcsolatosan. (1919. november.)⁴¹

1919. november 18-án a Friedrich István vezette kabinet közéleti minisztere, Erekly Károly (1878–1952) a kormány nevében felhívással fordult a papsághoz, melyben hosszan ecsetelte a háború és a „származás, erkölcsi felfogás és érzületvilágra nézve a nemzettől egyaránt idegen elemek által felidézett rettenetes országégés” súlyos közellátási következményeit, a fűtőanyag-, ruházati cikk- és élelmiszerhiányt. Arról tájékoz-

⁴¹ *Fejérmegyei Napló*, 1919. november 30. 1. p.

tatta a katolikus egyházat, mint a közbizalom és a stabilitás helyreállításért leginkább tenni képes intézményt, hogy a gabonafeleslegek felmérésére és összegyűjtésére országos kormánybiztost nevezett ki, kérte a papságot, hogy segítsék munkáját. Prohászka a miniszteri levelet megküldte papjainak, saját kommentár kíséretében:

A magyar kormány e sikolyával, e vészkiáltásával fordulok a tiszt.[elendő] papsághoz. Ha valamikor, most kell népünket belátásra s könyörületre indítani! Azért arra kérem mindnyájukat, hogy tegyék az ügyet becsületük s szorgoskodásuk tárgyává, s egyértelműleg a jegyzővel s a képviselőtestülettel beszéljék meg ezt a község vezető férfiával, kik a nyomort s a szégyent átérezve propagandát csináljanak a gabonafeleslegek összegyűjtésére, s maximális áron való eladásának a kormány részére. Szégyen, gyalázat lenne az, ha népünk a köznyomort felhasználva, mások ínségéből hasznot húzni akarna. De oktalanság is volna, mert nem nyer vele semmit, ha drágán el is adja gabonáját, hiszen a nyomorult országnak a pénze annál inkább veszt értékéből, minél nagyobb a nyomor s a tehetetlenség.

Minden összejövetelnél – körökben vagy másutt – ez eszméket kell terjesztetni, s a hová a központból e célra küldöttek jönnének, azokat kérem, fogadják szívesen. A társadalmi előkészítéssel kapcsolatban pedig tartsanak erről felvilágosító s lelkes prédikációt, melyre külön figyelmeztessék az előljáróságot s a híveket. A beszéd tárgya ez lehetne:

a) Itt az Advent, mikor az Úr jön, a könyörület s irgalom útján. Szegényen jött régen, szegényen jön most is, a mi éhező testvéreink képében. Ecseteljék a háromszor is leégett ország sorsát, melyet most az éhség tetéz.

b) Nagy bűne lesz annak, aki nem könyörül! Mennyi baj, betegség, szenvedés és elkeseredés jár az éhség nyomában. Elcsenevészedett nemzedékek, vérszegény gyermekek, a tüdővészések beláthatatlan sora támolyognak sírjuk felé.

Ez vérszopás és borzasztó uzsora. A visszatartott bér égbe kiált bosszúért, hát a visszatartott kenyér, az elfojtott élet mit csinál! Kővé lesz az a kenyér a kőszívű ember kezében; átok lesz és malomkő a nyakában.

c) Nem használ a pénz, ha még kevesebb lesz az értéke. Pedig azok értéktelenítik azt el, kik a népet éhséggel gyötrik, s munkaképtelenné teszik. Hiába rakják zsebre a bankót, ha ott a zsebükben veszt el értékét, ha ipar s munka pang, s csak a koporsóipar s a sírás csendül fel.

d) Igazság ellen vétének s nemzetgyilkolást követnek el. Senki se álmítsa magát azzal, hogy ez is, az is teszi. Isten ments, mások alávalósága s kegyetlensége ne legyen példánk, nemzetünk, hazánk letörésében ne legyen részünk. Az Úr útján járjunk, az éhezőknek kenyeret adjunk. Ne mondják, hogy a pesti zsidóknak nem adnak; azok megszerzik maguknak drága pénzen is; adjanak a szegényeknek, testvérüknek.

Legyen Isten áldása ez akción.

11. Beszéd a Fejér megyei egyetemisták egyesületében. (1919. november.)⁴²

A Főiskolai Hallgatók Fejérmegyei Szövetségének november 30-i ünnepségén elmondott beszédet a székesfehérvári főgimnázium önképzőkörének keresztényszocialista szakosztályának lapja kivonatossan közölte:

Grünwald Béla, a nyolcvanas évek politikusa megírta a két Magyarország történetét.⁴³ A régi Magyarországot, melynek szimbóluma a felséges Hungária, panyókára vetett mentéjével, aki bátran néz előre, de idejét múlta. Az új Magyarországot, melynek szimbóluma egy nagyvilági kokett nő, inkább nemzetközi alak, aki sokat ígér, keveset ad. Grünwald Béla megírta a két Magyarország történetét és azután fejbe lőtte magát,⁴⁴ mintha csak azt akarta volna jelezni, hogy egyik Magyarorszáért sem érdemes élni. A történelmi fejlődés igazat adott neki. Az új Magyarország, melyhez 1867 óta annyi remény fűződött, életképtelennek bizonyult. Letört; nem, mert világháború volt, nem, mert Károlyi elárulta a hazát, azért sem, mert a proletárdiktatúra végiggázolt rajtunk, hanem letört belső romlottsága miatt! Ez a specifikus magyar romlás, a magyar középosztály végleges letörése. De ha egyik osztály letörik, fejlődik helyette alulról a másik. Nálunk nem így történt, amikor a középosztályunk elpusztult, helyét nem egy újabb, frissebb magyar osztály foglalta el, hanem egy idegen, mely meghamisította a magyarság szellemét, erkölcsét.

Mi hát a mi feladatunk, ha élni akarunk? Honfoglalással kell kezdenünk, de ezt sem az arisztokráciától, sem a parasztságtól nem várhatjuk. Egy új középosztály létesítése lesz a program, gyógyító tapasz a mi sebeinkre. Roppant baj az, ha valamely társadalomban épp a középosztály mállik szét, mert a kultúrát a művelt középosztály teremti meg. És ez az osztály elszegényedett, leromlott, és így lerongyolódva képtelen a megélhetésre. Fiúk, kik képtelenek családot alapítani, lányok, kik sohasem mehetnek férjhez, otthonok, melyeket berendezni nem lehet, a drágaság 30-3000 %-kal emelkedett, és a fizetés legfeljebb 150 %-kal.

A leromlásnak azonban mélyebb okai is vannak. A középosztály örököse annak a magyar nemességnek, mely 1848-ig tunyán, de elegánsan élt, akkor azután lemondott a reális alapokról. Mikor az ideálisan liberális Eötvös József híres beszédét

⁴² *Törekvésünk*, 1920. január. 2–3. p. (A *Törekvésünk* később a székesfehérvári cserkészkerület hivatalos lapja lett.)

⁴³ Grünwald Béla: A régi Magyarország, 1711–1825. Bp., 1888.; ill. Uő: Az új Magyarország. Gróf Széchenyi István. Bp., 1890.

⁴⁴ Grünwald Béla (1839–1891) vármegyei pozíciókban kezdte politikai pályafutását, majd országgyűlési képviselő volt, történelmi munkákat írt, Franciaországban követett el öngyilkosságot.

elmondotta a zsidó emancipációról, Széchenyi István találóan és előrelátóan jegyezte meg: „Nagyon szép, de azután ki fog minket recipiálni?”⁴⁵

Megtörtént a recepció, s a romlott szellem átszüremlett hozzánk, a mi középosztályunkba, mely a dzsentrí sok rossz s jó tulajdonsága mellett gazdasági életrevalóságra nem tett szert. 1867-től kezdve sok új állás nyílt meg a középosztály előtt, fényes, de cifra nyomorúság. Ezalatt pedig a zsidóság elárasztotta a legjobb jövedelmet hajtó vállalatokat, állásokat, és csak későn kaptak észbe a legjobb hazafiak.

Egy új középosztályt teremteni, ez legyen a mi legégetőbb feladatunk! De ezt ne az idegenektől, a magyarrá mázoltaktól, hanem a magyar ifjúságtól várjuk. Érezze át az ifjúság a nagy missziót, melyet a génius ad neki. Ifjúság kell, mely ideális, tiszta erkölcsű, mely lelkesen áldozatokat hoz. A magyar liberalizmus az ő féligazságaival megbűvölte a középosztályt, de ugyanakkor téves irányba is lökte a fejlődés szekerét. Ifjúság kell, mely oly naiv, mint a gyermek, mint a költő; aki naiv és hisz. Az naiv, ami születik, ami fakad, ami gyökérből való. Nekünk nem blazírt ifjúság kell, de pártoszos lelki! Nem profitot vadászó, hanem áldozatos, nem materialista, hanem akiben Isten és lélek van. Azonban nem elég, hogy ideális ifjúságunk legyen, szükséges, hogy az ideáлизmus realizmussal egyesüljön. Reméljük, hogy most a magyar másképp fogja majd meg a földet; a szövetkezetek pedig a tisztességtelen versennyel szemben felveszik a küzdelmet. De a sajtót, az irodalmat és a művészeteket meg kell tisztítani. Így egyesül az ideáлизmus a realizmussal.

⁴⁵ Széchenyi István valóban több alkalommal fejtette ki azt a véleményét a reformkorban, hogy elsie-tettnek tartja a zsidóság emancipációját. Prohászka itt vélhetően Széchenyinek 1844. október 1-én a főrendi házban mondott beszédére akart célozni (ennek leginkább ismertté vált hasonlata szerint Angliában vagy Franciaországban a zsidók jelenléte olyan, mint ha egy nagy tóba öntenének egy pal-lack tintát, Magyarország esetében viszont olyan, mint ha egy tányér levesbe), de pontatlanul tet-te. Széchenyi ugyanis a Prohászka által neki tulajdonított idézetet ebben a formában nem használta. A frappánsan hangzó „ha mi emancipáljuk a zsidókat, ki fog minket emancipálni a zsidók alól” (és nem „recipiálni”) szófordulat valójában a 19. század második felének antiszemita mozgalmában szü-letett és kötődött Széchenyihez. (Az emancipáció inkább az egyének egyenjogúsítására irányuló kife-jezés, a befogadás értelmű recepció viszont az izraelita felekezet 1895. évi bevetté nyilvánítása kapcsán terjedt el.) Jellemző például, hogy Zimándy Ignác (1831–1903) katolikus pap, az Istóczy Győző-féle Országos Antiszemita Párt képviselője, zsidóellenes röpiratok szerzője 1885. január 16-án pontosan, oldalszám szerint hivatkozott Széchenyi *Hitel* c. munkájában kifejtett gondolatokra („a zsidó annyira örül s nevet, midőn mi fölemelkedett büszke érzéssel függetlenségünkéről álmodozunk, de magunkat egyszersmind általa megköttetni engedjük [...]”), de az idézet felolvasásakor egyszerűen beleszötte abba ezt a Prohászka által is hivatkozott, az eredetiben viszont nem szereplő mondatot: A 1884. évi szeptember hó 27-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. III. köt. Bp., 1885. 42–43. p. Vö. az eredeti kiadás szerint: *Hitel*. Írta Gróf Széchenyi István. Pesten, 1830. 46–47. p. A Széchenyinek tulajdonított mondas a zsidóellenes megnyilatkozások kedvelt idézete volt, jellemző, hogy Grieger Miklós (1880–1938) nemzetgyűlési képviselő, katolikus pap 1920. április 21-én ugyanezt elmondta a parlamentben: Az 1920. február 16-ára hirdetett nemzetgyűlés naplója. II. köt. Bp., 1920. 117–118. p. Széchenyi említett 1844. évi beszédére: Széchenyi István beszédei. Szerk.: Zichy Antal. Bp., 1887. (Széchenyi István munkái, 2.) 352–356. p.

Kell még, hogy a kollegialitás szelleme erősödjék meg az ifjúság életében. Ha mint jó barátok s mint bajtársak fognak kezét, s ha segítik a segélyre szorulókat. Ez a fehérvári egyesülés ezt a gyakorlati célt is felvette programjába. A társadalom rokonszenve ennek biztosítva van. Így aztán a magyar keresztény ifjúság percentje is emelkedni fog az egyetemeken.

Építsük fel az új Magyarországot lélekkel és lelkesen! S miből? Megint csak lélekből, érzésből, szellemből és a hont visszafoglaló munka kincseiből, de ne csak egy új, hanem egy magasabb kultúrájú Magyarországot is!

Ifjak, a magyar nő néz rátok, azt nézi, vajon a jobb Magyarországnak feltámasztói, vagy sírásói lesztek-e?

12. Prohászka Ottokár: Magyarország éledése. (1919. december.)⁴⁶

A cikk keletkezésének pontos ideje nem ismert, az azt közlő naptár alapján november második vagy december első felére becsülhető. Prohászka ebben nemcsak helyzetelemzést ad az akkori közelmúltról, hanem az újjáépítés feladatait is mintegy pontokba szedett program formájában gondolta végig. A program erőteljesen anti-liberális, zsidóellenes, a „keresztény Magyarország” gyors és határozott megteremtésének igénye rajzolódik ki belőle, amit szociális elkötelezettséggel, az életszínvonal emeléséhez szükséges intézkedések szorgalmazásával kötött össze.

Magyarország a sír szélére került, nemcsak megfogyva, de megtörve is tekinthet le vesztének tátongó örvényébe. Beleszédül-e vagy megembereli-e magát, ettől függ sorsa, s ez a döntés nála van.

Rémsokat veszítettünk s veszítettünk; gonosztevők s hóhérok kezeibe estünk, kik förtelmesen gázoltak életben, vérben, a nemzet verejtékében s Magyarország becsületében, akik a nemzeti vagyont pazarolták, s minden értéket pocská törtek, úgy, hogy megbecstelenítve s lerongyolódva állunk szégyenszemre a világ előtt. Láthattuk s megtapasztalhattuk, hogy a szép szavak s a nagyhangú szólamok mögött, melyek szabadságot s boldogságot ígértek, mily szolgaság s hazugság rejlett, s hogy akik az ilyen szópuffancsokból teleszedték a szájukat, mint tudtak kivetkőződni minden tisztességből, sőt emberségből. A szociáldemokrácia borzasztó bűne volt, hogy győngeelméjűségében fokról-fokra süllyedt, s végre is nem szégyellte a kormányt öt-hat zsidónak, Kun-Kohn, Szamuely, Böhm, Landler, Hamburgernek kezeibe letenni. Olvassátok át e neveket s gondolkozzatok egy kicsit, a magyar nép szabadságharca-e vagy nem inkább örülete s tébolya volt-e az a rémuralom s kapkodó kegyetlenkedés, melynek élén ily nevek görbélnek?

⁴⁶ A Katholikus Népszövetség Naptára 1920-ra. Bp., 1919. 11–13. p.

Mi volt ebben magyar, mi volt ebben keresztény?

Az egész véres hepciáskodás azonkívül tele volt a kereszténység gyűlöletével. Első dolguk a népbiztosoknak a vallásszabadság megcsúfolása volt, amennyiben a vallást az iskolából kizárták, a szerzetesrendeket eltörölték, a kórházakból a betegápoló apácákat kikergették, a papokat hitehagyásra csábították. Azt mondták, hogy vallásszabadságot adnak, ezt a vallásszabadságot azonban úgy magyarázták, hogy szidták, káromolták, gúnyolták a vallást. Kunfi (Kohn)⁴⁷ közoktatásügyi népbiztos legfontosabb teendőjének nézte, hogy otromba támadásokat intézzon a kereszténység ellen; ebben a portékában utazott városról városra, s még annyi finom ízlést sem tanúsított, hogy legalább mint zsidó tartózkodott volna a kereszténységnek pellengérre állításától. Mert a zsidók tudnak érzékenyek lenni, de mások érzései iránt nincs érzékük. Ugyan mily jajveszékelés támadna Szalonikitől Trondjemig a „művelt világban”, t.i. a zsidó sajtóban, ha egy katolikus vezérférfi, hogy ne mondjam, egy püspök utazná be az országot, hogy szidja a zsinagógát?! Isten a megmondhatója, aki a lelkeket is tudja mérni fonttal, hogy mindezen alávalóság révén mily károkat szenvedtünk erkölcsiség, lelkiesség, emberségesség tekintetében, s mily romlottság, durvulás és alávalóság szállta meg főleg a felcseperedő nemzedék lelkét.

Hát bizony ez a pokol nem az Istennek világa, de nem is embernek való világ! S azért borzalommal fordulunk el tőle, s a mélységből megalázott dölyfünk, elrontott világunk, megszegyenített hazánk s szegénységünk s ínségünk mélyéből kiáltunk föl Istenhez: Uram, könyörülj rajtunk, s szabadíts meg átkunk s visszavonásunk végzetétől s ellenségeink kezeiből! Tévelyek, agyrémek, bűnök rabságába estünk, tőled várjuk szabadulásunkat!

Tőled; de hozzá kell látnunk magunknak is, s nyakára kell hágnunk a végveszedelem szörnyének, mely már az utolsó karikában göngyölődik ránk s megfojtással fenyeget. Az egész népnek, mint egy férfinak föl kell állnia s védekeznie! Mert most van ideje az eszmélésnek, a véres lidércnyomásból való felocsúdásnak, most van ideje a nagy lelkiismeretvizsgáltnak, melyet mindenki maga végezzen, hogy lássa, mi a bűne s baja a magyarságnak, a társadalomnak éppenúgy, mint az egyeseknek, hogy mit kell tennünk, mit kerülnünk az élet kegyetlenségének enyhítésére, a gazdasági különbségek kiegyenlítésére, s egy boldogabb Magyarország feltételeinek megteremtésére!

Teendőink. Az első az volna, hogy eszméljünk rá a szenvedések keménységével arra a csalásra és szemfényvesztésre, melyet a szabadság jelszavával üzték. Első dolguk volt Magyarország keresztény jellegét eltörölni, s a népet vallásából s hitvallásos iskoláiból kiforgatni. Joggal kérdezhetjük: ez-e a szociális haladás? Ez-e a munka jogos bérének kivívása? Ez-e a proletárok osztályérdekének, lakásügyének és jobb háztartásának rendezése? Ez-e a társadalmi fejlődés előmozdítása? Hej, itt bizony nem a gyárból, nem a konyhából, nem éléstárból s pincéből fúj a szél, hanem a szabadkő-

⁴⁷ Kunfi Zsigmond (1875–1929) újságíró, irodalmár, szociáldemokrata politikus, 1918-ban a Károlyi-kormány minisztere, a Tanácsköztársaságban népbiztos, de már 1919 júniusában lemondott és szembefordult a diktatúrával, Bécsbe emigrált. (Kunfi nevét még az apja magyarosította Kohn-ról.)

míves páholyból! Hát így néznek ki az internacionálé hősei, kötényesen, kalapáccsal kézben s a mogendoved hat szarvával homlokukon?⁴⁸ Ez bizony nem tiszta munka. De hogy is legyen tiszta munka ott, hol Krisztus, a vallás s a keresztény Magyarország ellen sorakoznak?! A sajnálatos a dologban csak az, hogy a szociáldemokrácia az az elefánt, melynek hátán a világreformerek nyargalnak. Vajon hordozza-e még ezentúl is ez a nemes állat a nemtelen terhet és meddig?

Ez a teherhordozás különben az ő dolga, a mienk pedig az, hogy e vallást s kereszténységet sikkasztó áramlatnak gátat vessünk. Komoly vallásosságot s gyakorlati kereszténységet sürgetünk. Társadalmunk eddigi kereszténységével senki nem lehet megelégedve. Ez a nálunk divatos kereszténység inkább szó és szokás, de nem élet s valóság volt; inkább valamiféle tiszteletben tartott hagyomány volt, melynek a kuckóban került házi oltár is, de az élet nagy nyilvánossága nem törődött vele. Becsüljük meg s mentsük meg e kincset, melyből népünk s országunk él. Állítsuk bele ez őserőt iskoláinkba s intézményeinkbe s csak oly képviselőket válasszunk, kik igazi keresztények, s kik vérükkel s életükkel is készek megvédeni s biztosítani legelső életföltételünket s erőnk s bizalmunk isteni forrását.

Második teendőnk a gazdaságilag életképes Magyarország kiépítése. Ehhez munka, eszély, szorgalom, takarékoság kell. Nem pénzimádás, hanem a föld s a munka szeretete. Élni s boldogulni akarunk; ezt csak úgy fogjuk elérni, hogy ha mindenki két kézre fogja meg a munkát s ha talajt, s azzal hazát teremt a lábai alá. Magyarország a magyaroké legyen, de csak munkás magyaroké lehet. Ha a magyarok munkások nem lesznek, hazájuk idegeneké lesz, s ők maguk hazátlanok lesznek. Az ál-liberalizmus, mely 1867 óta csillogó ködöt borított a mi neves politikusaink agyára, a pénz és gazdagság varázsát terjesztette, s ezáltal nem a munkának s az erők kifejtésének, hanem a szédülésnek s világraszóló csalásnak egyengette útját. Kártyavárakat épített aranyos kártyákból magyar tökfilkók számára, a sápot pedig elszedték mások. Félre ez ostobasággal! A munka akarjuk megteremteni, nem pedig milliókat egyesek zsebébe csúsztatni.

Erre a célra akarunk szervezkedni, akarjuk a szociális államot létbe hívni. S ez volna harmadik teendőnk. Több igazságot, a munka jogait, s az életviszonyok igazságosabb rendezését akarjuk. Minden hivatásnak s osztálynak s állásnak megvannak érdekei, s ha azokat igazság szerint érvényesítjük, s egymással kiegyenlítjük, azáltal az összesség javát s boldogságát szolgáljuk. Szervezkedést akarunk az egész vonalon s érdekképviseletet. Fogjuk össze az erőket, hogy kifejlődhessenek. Védje meg mindenki a magát, de ugyanakkor rendelje alá a magát is az egésznek, s hozza azt összhangba az igazság s méltányosság követeléseivel.

Azután száműzzük magunktól az erőszak, a megtorlás s az osztálygyűlölet alacsony gondolatait s érzéseit s tiszteljük meg önmagunkat a felebaráti érzések, az emberi jogok s a társulás szabadságának elismerésével. Nincs szó közöttünk arról, hogy

⁴⁸ Mogen Doved = Dávid csillaga, a zsidó vallás jelképe, illetve ortodox zsidóknál régen imádkozáshoz használt fényforrás. A szocialista-kommunista mozgalommal kapcsolatos emlegetése a zsidóság megbélyegzésére szolgáló antiszemita szóhasználat.

egyik elnyomja a másikat; nincs szó reakcióról és megtorlásról. Megértést, jóakaratot s erkölcsi lelkületet viszünk magunkkal az életbe, az üzletbe, a gazdaságba is, mindenhová, hol emberrel találkozhatunk. Ismerjük fel minden felebarátunk arcán a velünk való hasonlatosságot, ismerjük fel, hogy testvérünk.

Ez az a lélek, melytől a nemzet még új életre ébredhet, mely a boldogulás s a nemzeti föltámadás reményét élesztheti benne. Ez a lélek él s dolgozik bennünk. E lélek áldása legyen rajtunk s törekvéseinken; akkor Magyarország megint csak s mégis csak lesz ... lesz!

13. Prohászka Ottokár: A zsidókérdés Magyarországon.

(A probléma: Nyugat-Magyarország.) (1919. december.)⁴⁹

Az osztrák jobboldali lapba írt cikkének (ld. 8. sz. dokumentum) második részében Prohászka újra részletezte a zsidókérdéssel kapcsolatos nézeteit. A zsidóellenes sztereotípiák mellett megfogalmazza a korlátozással kapcsolatos nézeteit, valamint azt is, hogy a magyartól idegen önálló etnikumként tekint a zsidókra, tételezen tagadja az asszimiláció és az integráció lehetőségét, továbbá nem véletlen, hogy már ekkor támogatóan hivatkozott a cionizmusra. Cikkének végén Prohászka foglalkozott Nyugat-Magyarország területének kérdésével is.

A második fatális sajátosság, amely közös Magyarországon és Oroszországban, a zsidóság elhatalmasodása. Azt kell mondanunk, hogy ez a nyavalya Magyarországon komolyabb, mint Oroszországban, mert a zsidóság itt nem felemelkedőben van, hanem már felül és Magyarország kevésbé tősgyökeres népi erőkkkel szállhat szembe ezzel az áradattal, mint Oroszország.

A földkérdés után ez a legégetőbb probléma és egyben egzisztenciális kérdés Magyarország számára, amelyet többé már nem lehet elvitatni el és figyelmen kívül hagyni. Két tény pillant ránk a legújabb fejlemények nyomán borzalmas komolysággal: a zsidó elemek túlhatalma – ami nálunk szinte kizárólag a középosztályban jelentkezett –, illetve a kifejezetten zsidó öntudat és zsidó közösségi érzés megerősödése és növekedése. A forradalom Károlyi-féle periódusában a radikális budapesti zsidó körökben megfogalmazták a követelést, hogy a jövőndő magyar – jobban mondva, zsidó – köztársaságban valamennyi állást, így az elnöki állást is a zsidó értelmiség arányszámának megfelelően kell betölteni,⁵⁰ és egyben azt is kimondták, hogy az intelligencia Magyarországon már túlnyomóan zsidó.

⁴⁹ Prohászka, Ottokár: Die Judenfrage in Ungarn. In: *Das Neue Reich*, 1919. 7. Dezember, 150–152. p. (Klestenitz Tibor fordítása.) Egykorú (erősen rövidített) magyar fordítása: Prohászka Ottokár a zsidókérdésről. In: *Gondolat*, 1920. január 1. 8. p.

⁵⁰ A köztársaság korában efféle zsidó összeesküvés feltételezése része volt a korabeli – Prohászka által is osztott – antiszemita sztereotípiáknak. A témáról ld. pl.: Paksy, 2013.

Magyarország megmentését ezeknek a tapasztalatoknak megfelelően kell megszervezni. Ha ez így megy tovább, akkor Magyarország néhány évtizeden belül elveszik: ennek azonban nem szabad megtörténnie és ezért szükséges álláspontunkat kifejteni a zsidóság kapcsán. Indítóokunk a cselekvésre nem a gyűlölet bárkivel, így a zsidókkal szemben, hanem a szeretet, amellyel magunknak tartozunk. Nem pogromok és erőszaktevések járnak a fejünkben – ezt meg kell mondanunk az angol uraknak is –, mert ez mind gonoszság és nem vezetnek jóra; hanem mindig csak jogszerű és a törvényhozás által meghatározott módról kell és lehet szó, hogy hogyan tudjuk megvédeni magunkat az ellen, ami túl sok és olyan, mint a kolonc a nyakunkon. Fel kell emelnünk a nemzeti elemet és fékeznünk kell a zsidót. Ki kell kiáltanunk a világba és nem szabad titkot csinálnunk abból, hogy Magyarország nem tudja elviselni az ideofutott és az itt már megtelepedett zsidók által testvériesen támogatott zsidóságot. Meg kell szabadulnia tőlük; nem hozzá tartozik. Ez minden jog ellenére csempészte be saját magát és fészkelte be magát ide; távoznia kell!

Magyarország tovább nem viselheti el, hogy az egyetemeit ilyesféle idevándorolt zsidó fiatal emberek árasztják el. A zsidó a gyermekeiben, tehát az első generációban már a középosztályhoz tartozik és elkezd az értelmiségi pályafutást. Ezt a nyavalyát csak úgy lehet szabályozni, ha numerus clausust állapítanak meg, még ha ez olyan antidemokratikusan is hangzik. A mi demokráciánk nem azért van, hogy egy behatoló demokrácia felfalja; ez egyáltalán nem lenne demokratikus. Ha a művelt Nyugatot csábítja egy ilyen demokrácia, akkor először tapasztalja meg a saját testén a felfalás következményeit. Nem tiltjuk meg neki, de nem hagyjuk, hogy nekünk ilyen receptet írjon elő akár a humanizmus, akár a demokrácia nevében.

Magyarország keresztény-nemzeti ország akar lenni és maradni. Ehhez megvan a maga joga és ezt a jogot egyetlen oldalról sem vitathatják el tőle, beleértve a zsidókat is. Vagy meglenne valakinek a bátorsága, hogy ezt a jogot elvitassa tőlünk? Elő az érvekkel! A kormányok eddig bambán végignézték, ahogy a nemzeti keresztény elem elhatalmasodott a felkapaszkodó és önmagát felfanggal, intrikával, szorgalommal és hamissággal szórakoztató zsidóság. Voltak olyan hazafiak és miniszterek, akik az asszimilációval, vérkeveredéssel és ezáltal egyenesen fajtajavítással vigasztalták magukat; de ezek a butaságok is elpárologtak. Világos a számunkra, hogy ameddig a zsidó zsidó marad, ameddig nem fordít hátat a zsidóságnak, mint vallási és törzsi közösségnek, addig az asszimilációról szóló fecsegés hiú locsogás csupán. Ki kell nyitnunk a szemünket, látnunk kell, meg kell érintenünk a valóságot és nem a levegőbe beszélnünk, vagy a platói zsidókról. Asszimilált csak akkor lehet a zsidóság, ha a magyarságban és a kereszténységben maradéktalanul feloldódik; amíg valakit, bármilyen szempontból is, zsidóként tartanak számon, addig ő nem magyar. A magyar zsidók magyarországi zsidók, akik magyarul beszélnek.

Erről már sokat beszéltek, sok jóindulatú zsidó megsértődött ezen álláspont miatt, amelyet felekezeti korlátoltsággal és intoleranciával vádoltak. De őket megbüntették a hazugságok. A fejlődés, az események kemény realitása minden hiú szövegelést feleslegessé tett és megtanított minket valami jobbra, ami sajnos számunkra keserűbb is.

A fejlődés folyamatos elzsidósodásról is tanúskodik, amely az elmúlt 5-6 évben óriási léptekkel haladt előre. Magyarország félig elvérzett a világháborúban, mialatt a zsidó nép csak a legkisebb áldozatot hozta, mivel minden módon átcsalta és előtérbe tolta saját magát. Aztán átlépett a tömegsírokon, hogy forradalmat csináljon, és hogy a kereszténységet eltiporja a szociáldemokrácia által. Üzleteket csinált a háború előtt, a háborúban és üzleteket akar kötni a háború után; mindig jól alkalmazkodott és Izraelt a háború sem vérben, sem pénzben nem tette szegényebbé. De nekünk ebben a viselkedésben egy öntudatos gesztust is fel kell fedeznünk: Izrael végre megtalálja a bátorságot annak szabad kimondásához, hogy faj, nemzetiség, nem pedig felekezet és igényli magának a jogot a világtól, hogy ezt elismerje. És a nagy falitérkép-szabók Párizsban és Saint Germain-ben szintén erre a belátásra jutnak és ünnepélyesen kinyilvánítják, hogy Izrael nemzet és joggal igényli magának Palesztinát a hazájaként.⁵¹

Ez jelentős lépés a zsidókérdés tisztázásában. Bár mi és a zsidók mindig tudtuk, hogy ez így van; ők azonban hallgattak a meggyőződésükről és megtámadtak minket emiatt a napnál is világosabb igazság miatt. Most erről már nem lesz több vita, hanem tárgyalás. Ennek következtében mi Magyarországon nemzetiségként állunk szemben egy másik, még ha magyarul is beszélő, de a nemzeti alkatot és a saját, zárt közösséget mindenekfölött nagyra tartó zsidó nemzetiséggel, és azt kérdezzük: „Kié legyen az ország, a miénk vagy az övék?” Ez a helyes kérdésfeltevés, amelyre azonban csak egy válasz van.

Ez a beállítódás jelenleg általános Magyarországon és vezető erővé válik. Lehet, hogy antiszemitizmusnak és reakciónak nevezik: én kereszténységnek és hungarizmusnak hívom. Lehet, hogy az emberek megrémülnek és a liberalizmus nevében tapsolnak a fejük fölött; de mi nem akarunk felesküdni egy megfáradt liberalizmusra, amely megfoszt egy népet minden tulajdonától és kiűldözi a hazájából. Az elvek és az ideálok elvégre mégsem azért vannak, hogy az ember kimúljon és tönkremenjen miattuk. Az nem liberalizmus, hanem rabszolgasorba taszító butaság, ha hagyjuk, hogy Galícia és Lengyelország minden gettója Magyarországon kössön ki és hogy ezek a vérszívó, kártékony rovarok az ártatlan nép testére támadjanak. Liberális népboldogítók talán felelősséget vállalnának ezért, mi azonban ilyesmit nem tudunk. Az ilyen liberalizmus bizonyosan hazaárulás, és csak olyan időben lehetséges, amikor jelszavak uralkodnak, amelyeket nem lehet igazságokkal leküzdeni. Azonban ezeket a borús időket már régen magunk mögött hagytuk, és a hamis rendszerek hatásait szemléljük szomorú állapotunkon. A jelszavakból már csak az ütések maradtak.⁵²

Ennek a két kérdésnek, a földreformnak és a zsidókérdésnek a megoldásától függ Magyarország sorsa. Megismétlem: nem gyűlölet, nem szűkkeblű türelmetlenség veti

⁵¹ Utalás az 1917 októberében készült, nyilvánosságra került ún. Balfour-nyilatkozattal előállt helyzetre, melyben a britek támogatták a zsidók letelepedését a háború utáni Palesztina területén létrehozandó „nemzeti otthonban”. A palesztinai brit mandátumot létrehozó, Törökországgal megkötött békeszerződésbe is bekerült.

⁵² Lefordíthatatlan szójáték: Schlagwörter = jelszavak, Schläge = ütések. (A fordító megjegyzése.)

fel ezeket a kérdéseket, hanem a kemény, kérlelhetetlen valóság. Én semmiféleképpen sem akarok ezáltal elmarasztaló ítéletet mondani a képzett és jóindulatú zsidóink felett. Köztük sok tiszteletreméltó, rendes férfiú van; de még ha a jó és legjobb zsidók lennének is többségben, az rossz lenne, mert Magyarország megszűnt volna.

És még valami Nyugat-Magyarországról, a mi jó „svábjainkról” és „vízi horvátjainkról”⁵³ a három várban, Ödenburgban, Wieselburgban és Eisenburgban.⁵⁴

Lehetséges lenne, hogy ez a keresztény nép a szintén elzsidósodott Bécsre vágyik és az ottani farizeus és ezért ájult gazdaságra? Ez megvan nekik Budapesten is és egy második kiadás a számukra bizonyosan nem kívánatos. A mostani Budapestnek ezért megvan az az előnye, hogy már túl van a véres mámoron, és hogy Kun-Kohn örült ideológiájában és zsarnokában másodjára aligha fog megbízni. Mit kellene keresniük tehát Rennernél, Deutsch-nál⁵⁵ és a többi hasonló kalibernél, ha tőlünk garantáltan megkapják a teljes autonómiát, az iskoláikat és a német igazgatási nyelvet?

Magyarország egyébként bizonyára nem hajlandó hagyni, hogy a nyugati vármegegyeit elvegyék tőle, és nem jut eszébe, hogy komolyan vegye az antant rábeszéléseit és fenyegetéseit. Az antant elvégre maga sem tudja, hol menjen ki és hol be, és önmaga előtt szégyellnie kell magát az országokkal zajló alkudozás és a nemzetek élő bőrébe és húsába való vagdosás miatt. A középkorban persze az országokat odaadományozták a házasodó kedvű császári vagy királyi kisasszonyoknak hozományként az emberek megkérdezése nélkül, de ez akkor volt, és az antant azóta a népek felszabadítójaként lépett fel, Wilson pedig sikeresen áthozta a tengeren az önrendelkezési jogot az elfajult Európa nemzeteinek.⁵⁶ Most ez megvan nekünk és használni is akarjuk; ezt megtehetjük mi is és a nyugat-magyarországi svábok is. Az utolsó szót azonban nekik maguknak kell kimondaniuk és nem kell hagyniuk, hogy ide-oda ráncigálják őket és kötekedjenek velük.

Egyébként reméljük, hogy a szétszakított és felháborító tudatlansággal és arcátlansággal „széttrancsírozott” Magyarország ismét kiismeri magát és egyesül. Mert az „ars poetica” ismeri ugyan a „disjecta membra poetae”-t,⁵⁷ de az élet tartósan nem tűri a „disjecta membra nationum”-ot.⁵⁸

⁵³ Vízi horvát (krobót): a nyugat-magyarországi és ausztriai horvát (főleg szórvány) települések lakóinak elnevezése.

⁵⁴ Ödenburg: Sopron, Wieselburg: Moson, Eisenburg: Vas megyék német neve.

⁵⁵ Karl Renner (1870–1950): szociáldemokrata politikus, 1918–1920 között az Osztrák Köztársaság államkancellárja, az osztrák delegáció vezetője a Saint Germain-i béketárgyalásokon, az osztrák Nemzeti Tanács tagja, majd elnöke, 1945-től haláláig köztársasági elnök. Julius Deutsch (1884–1968): szociáldemokrata politikus, Renner kormányának hadügyminisztere.

⁵⁶ A célzás Woodrow Wilsonra (1856–1924) vonatkozik, aki az Egyesült Államok 28. elnökeként (1913–1921) jelentős szerepet játszott az első világháborúban. 1918 januárjában ismertette 14 pontos béketervét, melynek a közép-európai térségben legnagyobb visszhangot kiváltó pontja a népek önrendelkezési jogára vonatkozott.

⁵⁷ „A költő szétszórt tagjai”: Horatiusra (Szatírák, 4,62.) visszavezethető szólás.

⁵⁸ „A nemzet szétszórt tagjai.”

14. Beszéd az Új Nemzedék matinéján. (1919. december.)⁵⁹

Az Új Nemzedék szerkesztősége nagy szabású kulturális rendezvényt tartott december 7-én, melynek fővédnöke Horthy Miklós és felesége volt. A Városi Színházban megtartott, zeneszámokat, szavakat is magába foglaló rendezvény bevétele az Erdélyben internált Székely Hadosztály katonái részére ajánlották fel. Prohászka előtt Milotay István⁶⁰ is tartott beszédet. A püspök ugyan kicsit kedvetlenül, betegeskedve utazott Budapestre, de szónoklatával utólag nagyon elégedett volt.⁶¹

Magyarországon irtóztató erdővágás volt. A háború szekercéje ezerszámra és milliószámra döntötte ki a magyar erdőből a sudárfákat és a törzseket, amelyeknek ágain és dombjain mennyi virág és mennyi fészek hullott alá a hervadás és pusztulás avarjára! De a véres szekerce nem bántotta a gyökeret és a gyökér finom hajtásait, amelyek a pusztító vihar után annál erősebben és szívósabban kapaszkodtak az egyetlen magyar földre. Míg a föld a mienk, amíg a gyökér az ősi föld rögébe tudott fonódni, a pusztulás nem jelentette az erdő halálát, mert az ősi földből kinőtt volna az új törzs, az új ágak, az új rügyek. De ekkor jött a vörös, szőrös szörnyeteg, aki a gyökér alatt gyeptüzet gyújtott, hogy elperzselje és megeméssze, ami az erdőből megmaradt, s ami ígéret volt és jövő, s ami csak az új tavaszt várta, hogy lombba boruljon. De a földet az sem tudta megsemmisíteni. Nem a szekerce és a gyeptűz, de a titkos belső féreg rágása örli meg a gyökeret, pusztítja a törzset s ítéli halálra az erdőt.

Ez a belső, titkos, idegen elem, amely magyarul beszélt, de idegenül szólt hozzánk, aki idegen szemmel nézte Kárpátjainkat és Balatonunkat, aki idegen lélekkel olvasta nemzeti történelmünket s értetlenül állott meg a magyar Génusz megnyilatkozásai előtt. Aki, ha Hunyadi és Zrínyi küzdelmeit hallotta, nem a magyarság és a nyugati civilizáció hőseit látta bennük, akik vállukat feszítették neki a török áradatnak, hanem feudális oligarcháknak tekintette, akiket kalandos vérük és nagyúri önzésük kergetett határszéli villongásokba és hatalmi marakodásba. Oly idegen volt nekik a magyar föld és a magyar história levegője, mint ahogy idegen a falutól az a beduin vagy tarnopoli karaván, amely sátrat rak a faluvégén. Mennyire mások nekem a székesfehérvári tornyok, a pozsonyi vár romjai, a debreceni házak, mint annak, aki a kíváncsi turista idegen szemével tekint ki a gyorsvonat Pullmann-kocsijaiból! Nekem a székesfehérvári hársak illata a szent királyok hamvát jelenti, költészetet jelent,

⁵⁹ Pannonhalma és Debrecen. In: *Új Nemzedék*, 1919. december 9. 1–2. p.

⁶⁰ Milotay István (1883–1963) radikális jobboldali újságíró, 1919-ben az *Új Nemzedék* szerkesztője, de egy évvel később új lapot alapított *Magyarság* címmel, amelynek szerkesztőjeként rendszerint a Bethlen-kormány szélsőjobboldali kritikájának adott hangot. 1920–22-ben nemzetgyűlési képviselő, később is többször bejutott a parlamentbe. Az 1930-as években is szélsőjobboldali nézeteket képviselt, *Új Magyarság* címmel újraindította lapját, Gömbös Gyula, majd Imrédy Béla híve is volt, 1939 után a kormánypárt képviselője. Ld.: Gyurgyák, 2012. 169–184. p.

⁶¹ Prohászka-napló, 2013. (1919. december 6. és 9.)

de az idegennek mindez csak kamomilla és tea, semmi más. A tölgyfa csak tölgylevelet hajt, soha hagymaszárat.

Egy nemzet, amelynek karja nincs, tehetetlen. Ez a kar, a nemzeti hadsereg, amelynek erőssége és erkölcsi diszciplinája azt ígéri nekem, hogy Erdély az enyém, hogy sohasem szakíthatják le a Kárpátok koszorúját a magyar fejről, hogy hiába van idegen hódítás és sanyargatás, ez a föld, amelyhez annyi szent nevet egy ezredév csatolt,⁶² csak a mienk. Pompeius mondta: „Navigare est necesse, sed vivere non est necesse.”⁶³ Hadsereg kell nekem, hogy éljek, s nem az élet kell nekem, hanem hogy harcolni tudjak, hogy kimondjam a nagy magyar igent. El a pacifizmus nyávogásával, el a csüggedés sorvasztó szózatával, el a tagadással és kétellyel, merjük mondani a nagy igent! Magyar célt, magyar reményt, magyar erőt, magyar igent, magyar öklöt akarok, nemzeti politikát, nem olyat, mint a múltban volt, amely csak azt nézte, hogy begyűljön az adó, de nem nézte azt, kik az adózók. Nem olyan politikát, amely a nemzeti vagyron szaporítására gondolt csak, de nem törődött, kinek a kezébe került a vagyron. Ki kell tűznünk a nemzeti zászlót, amelynek azonban Veronika kendőjévé kell lennie,⁶⁴ hogy a szenvedések könnyeit és a munka verejtékét letörölje. Fel kell építenünk a házat, de ne csak a tulipános ládát rejtjük el benne, hanem ablakokat kell vágnunk a falakon, hogy szabad perspektívánk legyen az Ég végtelen kékje felé. Az a ház, amelynek nincsenek ilyen ablakai, nem otthon, hanem börtön. Lábam a földön áll, de tekintetemet az Égnek szegezem: Ég és Föld azon egyetlen perspektívába olvad, amelyet Szent István ujja mutat nekem, mióta beoltotta a magyarság törzsébe a kereszténységnek magját...

A népek nagy karácsonyára megkapjuk ajándékkul a koldustarisznyát, amelyben az a béke van, amit a világ ad nekünk. De mi nem szólunk, nem panaszkodunk, csak állunk a népek országútja szélén, mi szegény koldustarisznyás magyarok, rongyosan és könnyezve és a mi szomorú tekintetünk rámutat a Kárpátokra és Erdélyre, amely a mienk, mint a tölgy-erdő is, ha kivágták a fákat s tarlott kopár, a mi földünk maradt. Majd jön a télre tavasz s a sírokra feltámadás. A hatalmas tölgy, melynek ágai a Kárpátoktól az Adriáig értek, megingott a rettentő fejszecsapások alatt, de gyökerét nem tudták a földből kitépni.

Szent László pénze kell a nemzeti hadsereg lovainak patkói alá, hogy a megkísértésre és csábításra szánt aranyak kővé váljanak, amerre a gondviselés útja vezeti őket a dicsőség felé. Ne felejtsük, hogy csak egyek vagyunk katolikus és protestáns testvéreim. Szeretném, ha Pannonhalma és Debrecen közt a szeretet szivárványhídja húzódnék, amelyen a megértés angyalai járnának, s ez a híd egy új délkör lenne, egy új magyar meridián.

⁶² Vörösmarty Mihály *Szózat* c. versére történt utalás.

⁶³ „Hajózni szükséges, de élni nem szükséges.”

⁶⁴ A hagyomány szerint a Golgota felé tartó keresztúton Veronika kendőjével törölte le Jézus Krisztus arcát, amely megőrizte a vonásait.

15. Beszéd a MOVE székesfehérvári díszközgyűlésén. (1919. december.)⁶⁵

1919 őszén egyre élénkebb tevékenységet fejtett ki a Magyar Országos Véderő Egylet, melynek legfontosabb vezető személyisége Gömbös Gyula⁶⁶ volt. December 14-én tartott székesfehérvári közgyűlésükön Prohászka is beszédet mondott, melyet kivonatos formában közölt a sajtó.

Prohászka püspök nagyszabású beszédet mondott. A lerombolást siratjuk – úgy mond –, de vigaszunk az, hogy ezt a lerombolást nem magyar kéz csinálta: a magyar kéz csak a felbérelt betyár szerepében működött. Most 14 akasztófáról olvasunk, melyekre csak három zsidó kerül, a többi fufanggal utat talált a szabadulásra oly országba, mely Magyarországnak kölönc⁶⁷ volt (Ausztria).⁶⁸ – A reakció gyors ütemben jelentkezett, szervezkedett. Szervezkednünk kell társadalmilag, gazdaságilag a munkában. A szövetkezeti eszme megvalósításában kihámozzuk a magyar értékeket. Iparkodjunk lenni, hogy boldoguljon a magyar!

Lezüllött országunknak szüksége van elszánt katonákra s katonás szellemre, fegyelmeltségre, ezt akarja élesíteni a MOVE.

Az ország lezüllésének karakterei: 1. a hadsereg eltörlésével járt fegyelmetségtelenség, 2. a nemzetközi téboly, s megrendülése a magyar szellemnek. – Ahol nincs szervezett erő, ott a fegyelem tótágast áll. Nekünk szellem s erő kell, mely kardját Brennusként mérlegbe veti,⁶⁹ hogy a szomszédok ne fricskázzák s fittyet ne hányjanak.

Az illusztris szónok rámutatott az ország lerombolásának mélyen fekvő okaira. Ezek egyike a túlzó pacifizmus s humanizmus eszméje, mely a halálbüntetés ellen

⁶⁵ A MOVE díszközgyűlése. In: *Fejérmegyei Napló*, 1919. december 16. 1. p.

⁶⁶ Gömbös Gyula (1886–1936) katonatiszt, 1918 októbere után is a katonai ellenállást képviselte, 1919. január 19-én létrehozta a MOVE-t. 1920-ban a kisgazdapárt színeiben nemzetgyűlési képviselő, 1922-ben Bethlen Egységes Pártjában alelnök, majd eltávolodott a kormányzattól és létrehozta a Magyar Nemzeti Függetlenségi Pártot, közismert nevén, a fajvédő pártot. A párt sikertelen választási szereplését követően 1928-ban ismét a kormány szolgálatába állt államtitkárként, majd honvédelmi miniszterként. 1932-től haláláig miniszterelnök.

⁶⁷ Kölönc = kolonc, súly.

⁶⁸ Prohászka itt a Tanácsköztársaság idején a vörösteror során elkövetett kegyetlenségeiről hírhedt, Cserny József (1892–1919) által irányított „Lenin-fiúk” elfogott vezetőire célzott. A 14 fős csoport perében 1919. november végén hoztak halálos ítéletet, melyet 1919. december 18-án hajtottak végre a budapesti Margit körúti fogházban. (A püspök „felekezeti statisztikája” egyébként pontos, valóban csak 3 izraelita származású volt közöttük.) Az utalás második része a Tanácsköztársaság Bécsbe menekült politikai vezetőire, például Kun Bélára vonatkozik.

⁶⁹ Brennus gall hadvezér a Kr. e. 4. században győzte le a rómaiakat és fosztotta ki a várost. A legenda szerint a hadisarc fizetésekor a rómaiak szóvá tették, hogy mérőszóként nehezebb fémeket használ, ekkor tette kardját a mérleg serpenyőjébe és mondta a szállóigévé vált mondást: „Vae Victis!” („Jaj a legyőzötteknek!”)

szónokol s világbékéről álmodik. Ne ideálokat hajhásszunk, hanem realitásokat az ideálok fényébe állítsunk!

Kultúrprelúdiumok után óriási pauzák következtek,⁷⁰ taglóval fejbekólintották az emberiséget, mely fejével nekiment az ideálok kemény falának. Talán most kijózanodik. A történelem, mint az élet mestere rámutatott arra a parancsra: szeressétek jobban a hazátokat, mint a képtelen elméletek szisztémáit. – Mi most más regisztert húztunk ki: katonát akarunk, mert rendet, fegyelmet kívánunk. Rend vezet a nagy célok felé. Anarchiával szemben a szervezett uralmat követeljük.

A nemzetköziség bacilusai épen a magyarországi szociáldemokráciában van beoltva úgy, mint sehol másutt. Bebel⁷¹ a német parlamentbe[n] felkiáltott: ki meri a német szoc.[iál] demokráciát nemzetköziségről vádolni?! Miért éppen a magyar szoc.[iál] demokraták túlzóan nemzetköziek? Mert idegen elem vezeti. (Felkiáltás: Zsidók!) Ezek az idegen írók s agitátorok lesajnálnak minket,⁷² ami magyar, nekik a nemzeti hőseink csak betyárok voltak...

Nemzeti érzés kell, mely áthatja a magyar ifjúságot és a társadalom minden rétegét.

Hogy lehetséges az pl. [például], hogy városunk kávéházaiból hiányoznak a keresztény nemzeti lapok. Tessék ezeket ott követelni! Legyen magyar országos véderő az egész vonalon! Püspökünk e szavakkal zárta beszédét: „Én itt beszéltem magyarul, értsék meg önök!”

16. Prohászka Ottokár: A magyar békesség. (1919. december.)⁷³

Prohászka karácsonyi vezércikkének témája ekkor egyértelműen a békeszerződés várható tartalma és következménye volt. 1919 decemberében az ünnep apropóján megfogalmazott gondolatai így egyértelműen közéleti jellegűek lettek, kitért kora politikai irányzataihoz fűződő véleményére is.

Világbéke, mily nagy szó, s nekünk mégis mily keveset ad! Bizony, inkább koldustarisznya s nem karácsonyi ajándék a magyar nemzetnek, nem öröm, nem vigasz neki! Aki ezt az ajándékot hozza, az egy furcsa angyal, a versailles-i ötös bizottság,⁷⁴ s ez az angyal nem énekel, hanem diktál, s nem karácsonyi himnuszt, hanem dicsőségünk búcsúztatóját mondja el. No, ez a búcsúztató neki sem válik dicsőségére!

⁷⁰ Prelúdium = itt: bevezetés, felvezetés; pauza = szünet.

⁷¹ Ferdinand August Bebel (1840–1913) német szociáldemokrata politikus, a munkásmozgalom egyik nagy elméleti megalapozója, több kérdésben is más nézeteket képviselt, mint Marx és Engels, parlamenti képviselőként hatásos szónoklatairól is ismertté vált.

⁷² A szó valószínűleg „minket” helyett: „mindent”.

⁷³ *Testvér. Székesfehérvári Újság*, 1919. december 25. 1. p.

⁷⁴ Célzás a Párizs környéki békét meghatározó 5 nagyhatalomra: Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Olaszország, Franciaország és Japán. (Az európai határok meghatározásában nagyon is eltérő mértékben vettek részt.)

Elgyötörve s kimerülten kitarjuk karjainkat, s kezeinket, mint az útszéli koldusok a hatalomnak ez ajándéka után. Elfogadjuk, mert másképp nem tehetünk, de tudjuk azt is, hogy magunknak kell a békét megteremtenünk, azt a békét, mely nekünk nyugtot ad, mely az országnak a munka s ügyekvés áldásait meghozza, s az új, az igazabb s boldogabb Magyarországot megalapozza.

Több munkát, több megértést, több összefogást ebbe a boldogabbnak elgondolt s megsóhajtott Magyarországba!

Nálunk minden politikává lesz: politikává a kultúra, politikává a gazdasági élet, politikává a szociális gondoskodás, s ez a politika azután meddő a gyakorlati sikerekben, s kultúrából és gazdasági életből keveset ad, a szociális gondoskodásból pedig szintén nem eleget, s amit ad, az olyan szociálpolitikai vegyes kereskedés.

Kevesebb programot, kevesebb politikát, több gazdasági jót s emberi megelégedést produkálni. Minden politikának ez volna különben is a célja, de kell, hogy célja legyen az oly Magyarországnak, mely a nagyzás, a nagyhatalmi álmok felhőiből földre pottyanva, a mámort ugyancsak kidörzsölheti szeméből, s kijózanodva maga előtt látja az egész programot: „adj kenyeret s egy marék boldogságot”.

Nem tudom, hogy lesznek-e bús honfiak, akik ezt a programot szegényesnek, s a három tenger-mosta haza tradícióihoz méltatlannak tartják, de bármily nagy legyen is az ily irreális idealistáknak megrökönyödése, mégis csak azt ismétlem, hogy több realizmust a politikába, több valóságot a nagy szavakba; mert a politikának végre is az a célja, hogy boldog „polites”-eket v.i. [vagyis] polgárokat állítson a világba. Eddig az ellenkezőjét tette: sok szép szót adott, de reális jót keveset.

Az országnak birtokos uralkodó osztályai eddig a divatos kormányok liberális politikáját, a szocialisták az idegen érzésű marxista ideológiát, s az osztályharcot harsogtatták. S mit adott a reális jóból a liberalizmus s mit teremtett meg a szociáldemokrácia? Hát a liberalizmus egyáltalában semmit sem tett a küszködő munkásságért, a szociáldemokráciának pedig az az érdeme, hogy kikönyökölte a munkásbiztosítást, de azt is úgy, hogy vezetői mindjárt bele is ültek az elnökségekbe, kasszákba s munkásbiztosító fiókokba. A munkásoknak ez nem volt elég jó, de a vezetőknek nagyon is jó volt.

Értsük meg a karácsonyi békét, s az azt biztosító programot: Ne legyen az egész szociális kérdés, nevezetesen, a javak, a kenyér, a lakás, az egészség, a boldogulás, a munka, a politikai pártoknak versengése, hanem legyen az mindnyájunknak, az egész társadalomnak törekvése! Dolgozzon azon kormány, közigazgatás s az egész társadalom. Amely program azt nem szolgálja, az pusztuljon!

Ábránduljanak ki elsősorban a mi liberálisaink, ábránduljanak ki azokból a csillogó eszmékből és szép szavakból, melyek féligazságok, s melyek mellett eddig mindent elvesztettek. A szabadság szép, azt senki se bántja, de a szabadság csak keret, s minden attól függ, hogy mit állítunk bele.

Ábránduljanak ki szociáldemokratáink is abból a fogyatékos ideológiából, azokból a nemzetköziségi, világfelforgatási, osztályharci mámorokból. Ne uszítsanak embert ember ellen! Erre már nincs szükség. A társadalom már látja a nagy egyenlőt-

lenségeket és igazságtalanságokat, de látja azt is – s ezt a szociáldemokraták még nem látják –, hogy azokat nem egymás ellen, hanem kezét fogva s csak egyértelemmel lehet megoldani.

Így indul majd meg a karácsonyi béke nyomán az új élet, s így lesz a kétszer, sőt háromszor leégett Magyarországon ismét aratás, javul a boldogulás.

17. Beszéd képviselővé jelölésekor. (1920. január.)⁷⁵

1919 szilveszterén terjedt el a hír Székesfehérváron, hogy a választásokra történő jelöltállítás körüli huzavonát úgy oldják meg, hogy a nyilvánosság előtt vonakodást mutató Prohászka mégis vállalja a képviselőiséget. A helyi városházán január 3-án tartott értekezleten a pártok képviselői abban állapodtak meg, hogy küldöttség keresse fel a püspököt, kérje fel a jelöltség elvállalására. A küldöttség szónoka a helyben népszerű, idős ügyvéd, Nagy Ignác lett, aki a Prohászka iránt lelkesedő tömeg élén vonult a püspökségre. A felkérés elhangzása után a püspök válaszolt, szavait a helyi újságíró a tömeg hangulatait is megörökítő beszámolóban adta vissza:

– Uraim! – mondotta a püspök úr – én a politikától mindig is irtóztam. Az én foglalkozásom, lelküлетem, eddigi működésem mind idegen volt attól, hogy én a politikai élet zűrzavarába, a pártok tülekedésébe beleártsam magamat. Egyszer voltam képviselőjelölt Vágvecsén 1896. évben, s akkor Bánffy őirgalmatlansága szerencsémre kibuktatott.⁷⁶ Nagyön örültem neki, s hálát adtam az Istennek, hogy így – nem lehettem képviselő. (Erre a várakozás elernyed, az emberek csüggedten engedik le szárnyaikat.) Azonban – folytatja – (ebben a pillanatban éreztem, hogy fejem megszédül, a szívem újra galoppnak indul, szemmel-szájjal figyelek) a mostani zűrzavaros idők, az ország válsága, a teendők roppant súlya mindenkinek kötelességévé teszi, hogy édes hazája és polgártársai javára minden tehetségét érvényesítse (az arcok kipirulnak, a szemek ragyognak, valaki elkezd éljenezni s egyszerre olyan orkán támad, hogy az ablakok is remegnek), de – folytatja – (általános megrökönyödés, a szívek verése megáll, az emberek elfelejteneak lélegzeni, érzem, hogy szédülök) az én erőim nem alkalmasak arra, hogy ilyen nagy feladatra vállalkozzam (az arcok újra reményre gyúlnak, kapaszkodunk újra, talán mégis) ha önök meglegszenek velem, hát köszönöm a szíves bizalmat és vállalkozom (az elfojtott indulatok keresztültörték a gátat, s a püspöki teremk talán soha nem hallottak olyan riadó éljenezést, amilyen fölszakadt. Valamennyien uj-

⁷⁵ *Fejérmegyei Napló*, 1920. január 3. 1. p.

⁷⁶ A célzás Bánffy Dezsőre (1843–1911) Magyarország 1895–1899 közötti miniszterelnökére vonatkozik, aki az 1896-os választáson mindent elkövetett az ellenzéki pártok, így az 1895-ben létrejött katolikus Néppárt visszaszorítására. (Más kérdés, hogy a néppárti választási agitáció sem válogatott az eszközökben, ld. erről pl.: Bertényi, 2009. 52–53. p.)

jongani, a világba kikiáltani szeretttük volna, hogy mekkora tisztesség ért bennünket.) Csak a keresztényszocialistákkal intézzék el az ügyet.⁷⁷ Ezzel fejezte be a beszédét.

18. Interjú a parlamenti képviselővé jelölésekor. (1920. január.)⁷⁸

A Nemzeti Újság kért interjút Prohászkaótól abból az alkalomból, hogy elvállalta a székesfehérvári képviselőjelöltséget. (Ld. az előző dokumentumot.) A városban nem volt könnyű megállapodniuk a különböző pártoknak, végül a püspök azzal a feltétellel vállalta, hogy ő lesz az egyetlen jelölt, a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja (KNEP) színeiben indulva. (A vonatkozó szabályok értelmében egy jelölt esetén nem tartották meg a választást.) Négy alkalommal is külön delegációk keresték fel a képviselőiséget elvállalni nehezen akaró Prohászkaót, végül ötödik alkalommal az összes párt „monstre” küldöttségének igent mondott a felkérésre. A jobboldali közéletben szenzációnak számított a közéleti szerepvállalást nyíltan demonstráló püspök bejelentése, aki eleinte vonakodásáról beszélt, majd nagy erővel vetette magát a politikai életbe.

– Engem igazán, hogy úgy mondjam, beugrattak a dologba – kezdi tréfásan az ősz főpap. – Itt a legáldatlanabb párttusák dúltak a különböző pártfrakciók közt, amelyek sehogy sem tudtak megegyezni a jelölt személyében.

– Székesfehérvár földművesváros és van itt egy erős földműves- és kisgazdapárt, amely keresztény szellemű. Van aztán egy igen elszánt, igen harcias keresztényszocialista párt, amelynek volt is már helyi jelöltje s amellől nem akart tágitani. Folytatott tárgyalásokat a földművespárttal is, de megegyezés nem jött létre. Végül nem lehet figyelmen kívül hagyni Székesfehérváron, mint megyeszékhelyen a hivatalnok- és lateiner-intelligenciát sem, amely régi idők óta függetlenségi.

– A legkülönbözőbb jelöltek jöttek itt ezek közt a pártok közt kombinációba. Szó volt például gróf Hadik Jánosról is,⁷⁹ aki itt a közelben lakik, Seregélyesen. Azonban

⁷⁷ A helyben erős támogatottságú, Ketskés Elek (1876–?) énektanár, kántor vezette keresztényszocialisták szerettek volna önálló jelöltet állítani Tamás Viktor személyében, aki a megegyezést követően nyilatkozatban jelentette be visszalépését és Prohászka támogatása mellett kötelezte el magát. Ld. pl.: *Testvér*, 1920. január 6. 1. p. Prohászka naplójában azt említette, hogy bár vonakodást mutatott, készségesen vállalta a képviselőiséget, elsősorban azért, mert attól félt, hogy „különben a keresztényszocialisták csillaga itt alkonyul”. Prohászka-napló, 2013. (1920. január 1.) Prohászka végül az alábbi pártok jelöltjeként vett részt a választási eljárásban: Keresztény Nemzeti Párt (vezetője: Nagy Ignác), Keresztényszocialista Párt (Ketskés Elek), Egyesült Keresztény Kisgazda és Földműves Párt (Paulovits Béla), 48-as Függetlenségi Párt (Csöppenszky Mihály), Keresztény Nők Szövetsége (Sréter Istvánné). Erre, illetve az itt közölt beszéd idézésére ld.: Farkas, 1980. 53–54. p. A beszámoló által tükrözött hangulatra: Horváth, 2009. 29. sz.

⁷⁸ Miért vállal mandátumot Prohászka Ottokár? In: *Nemzeti Újság*, 1920. január 4. 3. p.

⁷⁹ Hadik János (1863–1933) nagybirtokos, a háború előtt parlamenti képviselő, a harmadik Wekerle-kormányban közlelmezési miniszter, 1918. október végén kijelölt, de – az őszirózsás forradalom miatt – hivatalba nem lépett miniszterelnök. A Tanácsköztársaság idején börtönben is volt, szabadon bocsátására a seregélyesi uradalmának alkalmazottai, a falu lakosságának követelésére került sor. Később számos gazdasági egyesület vezetője, tagja.

nem volt elég garancia arra, hogy megválasszák, különösen a keresztényszocialisták voltak ellene.

– Mikor már ez a nagy széthúzás kezdett veszedelmes mérveket öltetni, a főispán és a polgármester összefogtak, értekezletet hívtak össze, ahonnan aztán nagy deputáció jött el és felkért, hogy fogadjam el a jelöltséget.

– Bennem természetesen a legellentéteesebb érzelmek küszködtek. Én a politikától mindig irtóztam és legnagyobb örömöm volt az, midőn 1896-ban a Vág mellett megbuktam,⁸⁰ másrészt láttam az áldatlan széthúzást és éreztem, hogy most a keresztényeknek össze kell fogniok. Nem gondolok én arra, hogy ez egy politikai pálya kezdete, előttem csak az lebegett, hogy szolgálatot teszek a keresztény pártoknak. Hatvankét esztendővel már nem adom a fejem politikára. Most igazán helyesen mondják a vén politikusoknak, hogy állítsák már régi vesszőparipájukat a sarokba.

Azután a programról kerül szó.

– Az én programom – mondja a püspök – a nemzeti keresztény irányzat programja. Erre azonban még rá kell nevelni az embereket. Mert ami most észlelhető, az egy nagy, szép kilobbanás, de ezt állandósítani kell, hogy egységes, kompakt történelmi alapokon továbbépítő, erőteljes irányzat legyen belőle.

– Hogy erre milyen szükség van, látom abból, hogy ma igazán elégtelen és lehetetlen az úgynevezett kesztyűs kéz politikája.

– Ebben az országban még egy darázsfészek van, amelyből ki-kirajzanak a darazsak. Ebbe a darázsfészekbe bele kell nyúlni és alaposan összemorzsolni.

– De a nemzeti keresztény irányzat nemcsak a bolsevizmussal szemben szükséges, hanem a körülbelül hatvanhét óta lábrakapott antikeresztény áramlattal szemben, azóta itt igazán nem volt se keresztény, se nemzeti élet.

– Ebben a programban adva van már részben a közoktatási és kulturális program is.

– A másik irány, amelyet rendkívül fontosnak tartok, a keresztényszocialista irányzat.

– Én nem értek egyet azokkal, akik félnek ettől a névtől. Én nyíltan hirdetem, mert én magam is keresztényszocialista vagyok.

– A szocialista szót ma rossz szónak, kompromittált szónak tartják. Ez azonban tájékozatlanságból és tudatlanságból fakad s fölöttébb veszedelmes, mert összezavarja a szocializmust a szociáldemokráciával, az életet egy betegséggel.

– Mi akarjuk is a harcot a szociális eszmékért, mi igenis akarjuk a harcot a tőke ellen, de nem osztályharcot, hanem egy olyan harcot, amely több igazságosságra vezet.

– Előttem elvben nem ellenszenves a szocializálás sem, amennyiben az általános közkincsekre, bányákra, kőszénre, földgázra és más ilyen természetű dolgokra terjed ki.

– A szociális program magában foglalja a földreformot is. Magyarország agrárállam és erőteljes népe minden államiság ideálja. De erőteljes a nép csak úgy lesz, ha

⁸⁰ A vágvecsei választókerületben Prohászka az újonnan alakult Katolikus Néppárt jelöltjeként indult a választáson, de a kormányzó Szabadelvű Párt jelöltjét, Széchényi Aladárt (1862–1936) juttatták a szavazók a törvényhozásba. Vö. 17. sz. dokumentum, 76. sz. jegyz.

földhöz jut. De természetes az is, hogy a földnek nem szabad parlagnak maradnia kezében, hanem a modern technika színvonalán álló termelési eszközzé kell válnia.

– A szociális irányzatban szükségesnek tartom nemcsak a hadirokkantakról való gondoskodást, hanem a hadviseltek felkarolását, nemcsak érdemeik elismerése céljából, hanem azért is, hogy elérhessék fegyelmezettségüknek és munkaképességüknek helyes beállítását Magyarországnak épp ez irányban hiányt érző közéletébe.

A beszélgetés végén az összeülő nemzetgyűlés összetételére és helyes tagozódására fordult a figyelem. Erre nézve a székesfehérváriak nagyszerű jelöltjének az a nézete, hogy a parlament, ha jó és eredményes munkát akar végezni, csak olyan összetételű lehet, amely az egész magyar társadalmat képviseli és pedig nemcsak számszerinti arányokban, hanem az intelligencia és a hagyományos történeti irány kellő érvényesülésével. Mert az egyes képviselőknél nem is az elsősorban fontos, hogy milyen pártiak, hanem hogy milyen emberek.

19. Szózat a magyar nemzethez. (1920. január.)⁸¹

Az év elején a püspök az ország legégetőbb problémáival kapcsolatosan szózatot intézett az ország népéhez. A terjesztéshez érdekes módon az Országos Központi Hitelintézetet⁸² választotta, amely az ország újjáépítésére felszólító szózatot eljuttatta tagszervezeteihez és tagjaihoz, de kivonatos formában a sajtóban is megjelent.

Föld, otthon, haza kell minden nemzetnek, mely a polgárosodás útjain halad; de ugyanakkor a fejünk fölé mennyország, napsugár, s a kékségnek végtelen tengere is kell; csak így lesz igazán otthonunk s hazánk is.

A nemzeti, keresztény eszményiséget, a hazát s a családot, így a mi földi mennyországunkat támadta meg az orosz-zsidó bolondgombáktól megőrzített proletárdiktatúra. Levigyorogta összes eszményeinket, megrendítette az állam alapjait; bepiskázott királyi palotát és otthont s alaposan kiürített állampénztárt és élestárt, csűröket és vermeteket s a népet erkölcsi és anyagi csődbe kergette bele. Íme, itt az ideje a nemzetmentésnek! Ezt a beszakadt mennyországot kell ismét fejünk fölött kifeszítenünk, – a butításnak

⁸¹ *Budapesti Hírlap*, 1920. január 4. 3. p.; rövidebben ld. még: Prohászka Ottokár a nemzetmentés nagy munkájáról. In: *A Nap*, 1920. január 4. 1. p.; Prohászka szózata a magyar nemzethez. In: *Testvér*, 1920. január 4. 1. p.; Prohászka Ottokár püspök szózata a magyar néphez. In: *Esztergom*, 1920. január 4. 3. p.; Prohászka püspök szózata. In: *Magyarország*, 1920. január 4. 2. p. A dőlt betűs kiegészítések e legutóbbi közlésekben jelentek meg.

⁸² A „gazdasági és ipari hitelszövetkezetekről” szóló 1898. évi XXIII. törvénycikk alapján jött létre az Országos Központi Hitelszövetkezet (OKH), amely az állami támogatások háttérének és a vidéki mezőgazdasági és kisipari vállalkozásokhoz nyújtott hitelezések következtében a szövetkezeti tevékenység leggyorsabban fejlődő intézménye lett, a Nagyatádi Szabó-féle földreform (vö. 110. sz. dokumentum, 441. sz. jegyz.) végrehajtásába is bekapcsolódott.

s üres szőlőmöknek a novemberi ködét kell hazánk fölött eloszlatnunk, – népünk lelkét kell gyógyítanunk.

De a mennyország alá föld is kell, mégpedig szeretettel átkarolt és megmunkált föld. Nem kétlem, hogy a magyar ember, szeretettel fordul földje felé, s egyrészt eszményi hittel, másrészt kemény munkával akar magának hazát teremteni. De elég lesz-e ehhez a kemény s szorgalmas munka egymagában? Bírja-e az magára hagyatva a föld gazdaságát kiemelni s – az értékeket sokszorosítani? A felelet erre kétségtelen, hogy tőke nélkül ezt nem bírja. A munkához tőke is kell! *Ez egy oly szükségesség, melyen túltennünk magunkat nem lehet.* Roppant sok bűne van a tőkének; piszkos s véres annak a története, *úgy hogy ezt a világboldogító tőkét számtalan ember a pokolba kívánta és sok nemzetgazdász magát a tőkét szerette volna világból száműzni.* Nem tudom, mi lesz még a tőke sorsa s milyen lesz a megrendszabályozása: azt azonban látjuk, hogy ezidőszereint legalább hiába átkozzuk el a tőkét, tőke nélkül meg nem lehetünk; szükségünk van rá. Gondunk tehát csak az lehet, hogy a magyar munkának adandó tőke tisztességes s hogy a miénk legyen. *A magyar nép tőkéje az, amellyel a magyar népet erejének növelésére vezetjük és segítjük.*

Prohászka Ottokár püspök az Országos Központi Hitelszövetkezet altruisztikus céljait fejtegeti azután, és arra szólít föl, hogy fogadjuk el a szövetkezeti tőke felénk nyújtott kezét. A tőke, melyet a szövetkezet ad, magyar nemzeti tőke.

20. Választási programbeszéd. (1920. január.)⁸³

Bár a választási eljárásról szóló jogszabály („a nemzetgyűlés tagjainak választásáról” szóló 5988/1919. M.E. sz. rendelet 23. §) értelmében Prohászka ellenjelölt és így tényleges szavazás nélkül, automatikusan elnyerte a székesfehérvári választókerület mandátumát, a voksolást megelőző január 11-i nagygyűlésen programot hirdetett, amelyben politikai célkitűzéseit foglalta össze. A jelentős tömeg előtt, a város ún. Szent István termében lebonyolított rendezvényen elhangzottak főbb gondolatait a korabeli tudósítások összefoglalták.

Tisztelt Polgártársak!

Eddig mint Székesfehérvár püspöke, Krisztustól kapott küldetésben [*legációban, Krisztusban, az ő irgalmát és szeretetét hirdetve*] járt el, most amikor a magyarság

⁸³ A közlés alapja: Prohászka püspök politikai zászlóbontása. In: *Nemzeti Újság*, 1920. január 13. 3. p. A beszéd részletes változata megjelent még: *Testvér*, 1920. január 13. 1. p. A dőlt betűvel szedett szövegkiegészítések utóbbiból származnak. Rövidebben, lényegi változtatás nélkül: *Új Nemzedék*, 1920. január 13. 5. p.; Prohászka Ottokár a királyságról és a keresztény nemzeti irányról. In: *Magyarország*, 1920. január 13. 3. p. Vö. Prohászka-napló, 2013. (1920. január 11.)

egyhangú bizalommal fordul hozzá, ebben a nemzeti küldetésben éppen oly szívesen fog eljárni, mint az előbbiben. [*Manapság, mikor országunk igen nehéz helyzetben van, magasabb szempontból is szívesen, bár áldozatot érző lélekkel fogadtam ezt az új hivatást.*] Új babérokra, népszerűsége nem vágyik, a helyzet komolysága és a felé sugárzó bizalom készíti arra, hogy a feladatra vállalkozzék. [*Manapság, mikor országunk igen nehéz helyzetben van, magasabb szempontból is szívesen, bár áldozatot érző lélekkel fogadtam ezt az új hivatást.*]

Ezután Magyarország szomorú helyzetéről szólva, keserűen állapítja meg, hogy minden nemzet érdekeiről beszélnek a nagyvilágban, csak a magyar érdekeket nem emlegeti senki. [*Magyarország szomorú helyzetét nem kell rikító színekkel festeni. A gazdag országból szegény, lerongyolt ország lett, munkaalkalom nincs, pénzünk sokféle. Nemcsak szegény, szétszedésre ítélt ország vagyunk. A külpolitikában angol, francia, olasz érdek van, csak magyar érdek nincs. Hol a híd, amely összeköt a Nyugattal? Nem támaszkodhatunk senkire, annyit fogunk bírni, amennyit magunk érünk és dolgozunk.*] Még nagyobb baja a magyarságnak az, hogy az emberekben valami rettenetes erkölcsi baj pusztít. [*Szellemi vérbajnak hívom én azt az erkölcsi betegséget, mely lelkünket megmérgezte.*] Megrendült bennük minden hit, bizalom Isten, haza, jog, munka iránt. [*Mint a súlyos beteg, elvesztettük lélekjelenlétiünket.*] Új nemzeti érzésre, új kereszténységre, a szociális munka új irányzatára, szóval új honfoglalásra van szükségünk. Ez a három együttesen fogja nekünk megadni azt az erőt, amely bennünket kiemel a posványból, és amely véget vet a mai tűrhetetlen nemzeti nyomorúságnak. [*Új kiindulást kell keresnünk, hogy új Magyarországot építhessünk: izzó nemzeti érzésre, keresztény és szociális irányításra van szükségünk.*]

Mielőtt azonban ezeknek az alapoknak megteremtéséhez hozzáfoghatnánk, még sürgősebb feladataink vannak. Elsősorban békességet kell csinálnunk [*Első feladat a béke. Párizsból semmi jót nem várhatunk. Nyílt diplomácia volt a jelszó, megkaptuk, nincs benne köszönet. De tudjuk, hogy valahol el kell kezdeni, tehát kapunk majd valami alamizsna békét.*], mert mindenki él a vágy ez után, azután döntenünk kell az államforma kérdésében, és végül meg kell alapoznunk a kormány és a nemzeti hadsereg pozícióját. Csak így élhetünk a jövőben nyugodtan, csak így védelmezhetjük az integritást, amelyet meg kell védenünk két karral, a magyar címert és a magyar pajzsot átkarolva, hogy vagy a pajzzsal élve, vagy a pajzson tönkremenne, de a pajzstól el nem szakadva, megállhassunk a helyünkön. (Lelkes éljenzés és taps.)

A békességhez azonban belső konszolidációra is szükségünk van – mondotta a szónok – és én kimondom egyenesen, hogy mindenki hallja és mindenki szívében visszhangozzék: ez a belső nemzeti konszolidáció a magyar királyság. (Hosszan tartó lelkes éljenzés és taps.) [*Második feladat a belső konszolidáció kérdése, és itt kimondom nyíltan, hogy Magyarországnak királyságnak kell lenni. [Hosszantartó lelkes taps.] Reális politikus akarok lenni, nem szociális zsargonból pötyögő emberektől kérek tanácsot, nézem a magyar tradíciót, s mert tudom, hogy olyan államforma kell, amely összepántol minket: a szent koronát ott akarom a címerpajzson látni.*]

Nem kell a köztársaság, amelyet a dotrinér okoskodók akartak nálunk megvalósítani, de amely nem a köz érdekeinek tiszteletét, hanem a közlazulást jelentette. (Úgy van! Úgy van!) Nekünk erő, bátorság, nemesség és magyar tradíció kell.

A magyar szent korona jelenti ezt az erőt, mert magában foglalja az igazság, a jog, a hatalom, az alkotmány közösségét minden magyar ember számára, és ebben van benne a közérdekkel szemben minden magyar ember felelőssége is, amely biztosítja a nemzetet arról, hogy történetének nincs vége a békekötéssel, hanem élni fog minden ármány ellenére. (Úgy van!)

Mindenekfelett pedig – folytatta a szónok – a nemzeti hadsereg erősítését kell ma hangsúlyozni, mert hiszen nemrégiben még a pacifizmus uralkodott Magyarország földjén. Az eszme szép, de a földön csak akkor lesz pacifizmus, ha az emberiség egészen megváltozik. *[Harmadik feladat a nemzeti hadsereg megerősítése. Pacifista vagyok, de nem azért, hogy patkányok mászkáljanak rajtunk. Nem azért vagyok pacifista, hogy szabadságot adjak azoknak, akik a harctérről ellógtak a gránáttűzből, de Pesten kézi-gránáttal száguldoztak. A nagy pacifizmusban nem fegyverezhetjük le magunkat azért, hogy a Kunok, Khónok és Pogányokat fölfegyverezzük. Katonákra szükségünk van, ahogy szükségünk van rendre.]* Ha a katonák nem lövik le ellenfeleiket, de viszont igen: nem sokat ér az egész pacifizmus. Ma ne azt nézzük, hogy mi lesz esetleg a jövőben, hanem hogy mi van most, és akkor látni fogjuk, hogy Magyarországnak gerincre és önfegyelmezésre, történelmi tradíciókra van szüksége. (Úgy van! úgy van!)

A Magyarországnak való államforma és a nemzeti hadsereg együttesen fogja biztosítani a területi integritást is, amely nemcsak geográfiailag fontos, hanem minden nemzeti vonatkozásban. *[Az integritás kérdésénél nemcsak a geográfiát, hanem a magyar lelket nézzük. Amely népben nincs nemzeti érzés, az a haldoklás útján van, ha ugyan még nem halt meg. Eddig nem lehettünk magyarok, útját állta a nagyhatalmi állás. Sok bajnak forrása az, hogy hiányzott a magyar érzés.]* Az egységes Magyarországot egy nagy drágaművű tálhoz lehetne hasonlítani, amelyen rajta van a zománc, a szenvedések, küzdelmek emléke, amelyet nem lehet egy intézkedéssel letörölni. Ha el is lanyhult a magyar lélek egy időre, a magyar lélek él, és ha kell, meg fogja hódítani magának az egész fenséges Magyarországot – jelentette ki Prohászka püspök a közönség tomboló helyeslése közben.

Ezek után a keresztény és nemzeti politika jelentőségét fejtegette. Sokáig olyan körülmények között éltünk – mondta –, hogy nem tudtunk igazán nemzetiek lenni. A jövőben ne vessük meg a nemzeti gondolatot, mert egyedül ez adhat boldogságot a nemzeteknek. Az utóbbi idők liberalizmusa olyan időszak téves felfogás volt, amilyen minden korban előfordul. Ennek a kornak a liberalizmus volt az a gebéje, amelyen a világ összes hatalmasai ügettek. Ez a felfogás csak ideológiát jelentett, nem nézte a való életet és elterjesztette azt a gondolkozást, hogy: inkább haljon meg a beteg, de az elméletnek élnie kell. *[Évtizedek óta nélkülözhetetlen gebénk volt a liberalizmus. A szegény galíciai zsidót nem szabad bántani, azt nem engedi a liberalizmus.]*

A zsidókérdésről az a véleménye, hogy nem lehet Magyarországon a német nemzet római császársága mintájára a zsidó nemzet magyar birodalmát megalkotni és meg van győződve róla, hogy ezt a zsidók sem akarják. Magyarországnak a magyar faj a hordozója, és mivel a zsidóság különbözik ettől a fajtól, nem lehet megengedni, hogy a zsidó faj előnyökhöz jusson a magyar rovására. Az a liberalizmus, amely ehhez hozzájárulna, a magyar faj végpusztulását jelentené, és ki kívánhatja, hogy ezt elviseljük? [*Antiszemita nem vagyok, s a keresztény kultúrának vagyok, ha kell, kapása; s ha tehetem, apostola. Vannak becsületes zsidók, hanem a magyar is faj, a zsidó is faj. Az antant is így gondolkozik, mert ad nekik Palesztinát, ad nekik autonómiát. Senki nem bánja, sőt, megbecsüli az igazi magyar zsidót, de lassan a testtel, ne feledjük a zsidó sajtó: a Világ, az Újság, Pesti Napló, Az Est kétszínű játékát.*]

A keresztény irányzat egyúttal a keresztény felekezetek egységét is jelenti, amelyből anyagi szempontból nem szabad engedni, és a legnagyobb engedékenységet kell tanúsítani, hogy az összes válaszfalak leomoljanak. A kereszténységnek azonban igaznak, mélynek és belülről jövőnek kell lennie mindenkinben, mert csak így lehet meg az egység, és így lesz általános az ellenszenv minden olyan irányzattal szemben, amely a bolsevizmussal rokon, hasonló ehhez az orosz piszokból és orosz szenvedésből született veszedelemhez. Az igazi keresztény felfogás fog bennünket megmenteni attól a sajtótól is, amely szintén az elméleti elvek mindenhatóságát hirdeti az igazi étellel szemben, és amely meghonosította azt az erkölcsöt, amely a hazugságot is fegyvertárához számítja. (Úgy van! Úgy van!) [*A szociáldemokraták is vezetőikkel járnak szerencsétlenül. Vezetőik mindig elszaladnak, nem csoda, hisz ők azok a szentírás nélküli zsidók, azok a fajilag is zsidók, akik minket ki akarnak vetköztetni. Menjenek a franciákhoz, angolokhoz, azokat próbálják vetköztetni, azok többen vannak. (Derűtség, taps.) Minket ne vetköztessenek. Más kurzus van, más papírokat veszünk már. Csak tartsunk össze, mi keresztények. Ne legyen köztünk visszavonás. Ne nézzük a pénzt, a vagyont. Én szívesebben vagyok Sárkeresztúr nélkül katolikus püspök, csak a keresztényi szeretet és összetartás meg legyen az összes keresztény felekezetek között.*]

Hála Istennek, ma már általános az a meggyőződés, hogy a közjogi pártok nem életrevalók, és csak a gazdasági pártok hozhatnak eredményeket a nemzet számára. [*Gazdasági tartalom kell. A közjogi pártnak nincs értelme.*] Gazdasági pártokat követelünk, olyanokat, amelyek keresztény nemzeti alapon igyekeznek előmozdítani a jólétet és a haladást.

Ma már túlságosan reálishan gondolkozunk – mondta Prohászka püspök –, elég volt nekünk a földön eddig nem létezett és ezután is alig megvalósítható szabadság, egyenlőség és testvériségből, amelyek mindig csak elméletek maradtak. [*Nem a szabadság, egyenlőség, testvériség frázisa kell nekünk, hanem kenyér, lakás, vízvezeték, világítás. Nem Főbusz!*⁸⁴ (Taps.) *Nekiünk kultúra kell, nem a falu kultúrája, hanem magasabb kultúra.*] Kenyér, munkaalkalom és tisztességes megélhetés kell az embereknek.

⁸⁴ A célzás minden bizonnyal a Phöbus Villamos Vállalatok Rt.-re vonatkozik: Budapest környéki települések (Újpest, Rákospalota, Pestújhely) áramellátását végző vállalkozás, a közvilágítás mellett a vasútvonalak villamosításában is kivételezett helyzetben volt.

Helyesebbé kell tenni a föld és általában a jövedelem elosztását. Nem tudjuk elviselni azt az állapotot, hogy egyesek százezrekkel rendelkezzenek ugyanakkor, amikor mások nem tudnak hozzájutni a mindennapi száraz kenyérhez. [*Gazdasági munkával és a vagyon okos mérséklésével emelni kell az alsóbb magyar osztályokat. Nehogy ennek a hercegnek, grófnak, vagy akár püspöknek százezer korona jövedelme, a másoknak száraz kenyere se legyen.*] Ez az érzés, hogy nem tudjuk elviselni ezt a nyomorúságot, többet jelent az okoskodásoknál, mert a haladást sokkal inkább az érzés, mint az értelem irányítja.

Az összeülő országgyűlésnek minél előbb kezébe kell vennie a földreformot. Annak kell földet adni, akinek kell, és ott, ahol van föld. (Úgy van!) Nem szabad elméleti léniázásokkal dolgozni, hanem helyi ismeretekkel és hozzáértéssel, mert a föld az nagyon finom dolog. [*A magyar népnek földet kell juttatni, onnét, ahol van. Nem ollóval, lélek nélkül, hanem olyan földreformmal, amely a magyar népnek mikor földet juttat, arra is gondol, hogy nehogy eladósodjon, és ne csak az övé legyen, hanem az is maradjon.*]

Arról is gondoskodni kell, hogy ne csak megkapják az emberek a földet, hanem meg is tarthassák, és ne kerüljenek uzsorás kezekbe. Ezért meg kell szervezni a hitelt és a szövetkezeteket. Rendkívül sürgős a mezőgazdasági kamarák felállítása, mert tarthatatlan az az állapot, hogy Magyarországon, ebben a földművelő államban mindenféle kamara legyen, csak mezőgazdasági nem.

Összefügg ezekkel a reformokkal az iskolák újjászervezése is. Itt se azt vegyük irányadóul, hogy mit mond ez vagy az az elmélet, hanem azt, hogy milyen iskolákra van tényleg szükség.

A munkáskérdés szintén legfontosabb problémáink egyike, amely érvényesülést követel az egész vonalon. Lehetőleg minden jólétet a munkásnak kell juttatni, gondoskodni kell arról, hogy legalább öregségére minden munkás nyugalomban, jólétben élhessen. Ez a legjobb eszköze annak, hogy minden társadalmi osztály otthon érezze magát a magyar társadalomban és az országban. Lehetően minden munkás kapjon kertet, házat, mert a kertvárosok fognak békét és nyugalmat teremteni a társadalomban. [*A munkát és a hasznat lehetőleg egy kézre kell hozni. A munkás és iparos részére is meg kell teremteni az aggkori biztosítást. A munkást részeltetni kell a tiszta jövedelemből. Ott-hont kell nyújtani és kapcsolatot kell teremteni munkás és gazda között.*]

Követeljük minden ipari szakmában a képesítést. Nem szabad megengedni, hogy a pénz mindenre jogosítson, és tiltakozni kell az ellen, hogy a szakértelem nélküli egyének kaphassanak iparigazolványt. Reformálni kell a tanoncoktatást és ki kell terjeszteni az ipartestületek autonómiáját, mert a szakmai kérdések legtöbbször ezeknek kell döntenie. [*Ne üzghessen akárki ipart, csak azért, mert pénze van, s gondoljunk a tanoncnevelésre.*] Az ipartörvény általános revízióját szintén minden illetékes tényező kívánja.

Megemlékezett ezután Prohászka püspök a hadviseltekről. Igaz, hogy a hadviseltség nem jogforrás, de mégis nagy kötelességteljesítés volt, amely mindenképpen nagy tiszteletet és elismerést érdemel. Ezért minden lehetséges előnyt meg kell adni a hadviseltnek minden téren. A rokkantak ellátása terén még igen sok a tennivaló. [*Kü-*

lönös gondot kell fordítani a rokkantak, hadviseltek jövőjére. A hadviselteket minden előmenetelnél előnybe[n] kell részesíteni. A rokkantakat is foglalkoztatni kell, azonban minden téren vigyázzunk, hogy az érdekek összeütközését elkerüljük.]

Beszéde végén annak a reményének adott kifejezést Ottokár püspök, hogy a szociáldemokrácia rá fog térni az igazi helyes útra. Ha így akar tenni, nem szabad tiltakoznia a keresztény és a nemzeti eszme ellen, hanem revízió alá kell vennie önmagát és a marxizmust kidobva magából, keresztény nemzeti alapra kell helyezkednie. Nem az osztályharc, hanem ez az alap, és általános egyetértés fogja biztosítani az igazi jólétet és a közmegelégedést. (Élénk helyeslés.) *[A szociáldemokrácia jól tenné, ha a keresztény, nemzeti, szociális kurzussal megismerkedne. Itt az ideje, hogy a pártok elhagyják programjukból a nemzetköziséget s elfogadják a keresztény alapot. A népjóléti intézményeket, a munkások gazdasági előnyeit mi éppúgy akarjuk, mint a szociáldemokraták, érzelmi tekintetek választanak el csupán és a túlhaladott marxi elmélet.]*

Azt se felejtse el a szociáldemokrácia, hogy nem csak a munkásság szorul rá a támogatásra, hanem talán még sokkal inkább a magyar középosztály. Ez az osztály ma nagy nyomorúságban van, és ezen segíteni kell, mert ennek a pusztulása igen nagy veszedelem hozhat a nemzetre. Adja oda mindenki minden kincsét az államnak, de segítsünk a középosztályn. *[És nem szabad megfélekezniünk a középosztályról, amely szinte katasztrófa előtt áll. Segítsünk a magyar államon, hogy megmenthesse a középosztályt.]*

Legyenek arról meggyőződve kedves polgártársaim, hogy nekünk össze kell fognunk, és tekintsék ezt a gyülekezetet egy nagy kézfogónak – mondá befejezésül a szónok, és szavai mintha az ország minden sarkáig zengettek volna. – Itt minden párt a keresztényszociális program alapján álló jelöltet jelölte, és ez a nagy egyetértés győzni fog mindenekfelett. (Lelkes taps és éljenzés.) *[Egyesüljünk valamennyien egy nagy keresztény fölfogásban, olvadjunk össze a keresztényszociális programban.]*

A nemzet most úgy érzi magát, mint akit detronizáltak. Hogy ezen segítsünk, összetartásra kell iparkodnunk, mert csak a rettenthetetlen, egységes és tétovázás nélküli erő kifejtés hozhatja ránk Isten áldását és öntheti belénk ismét az élet melegét. Adja Isten, hogy minél előbb távozzon tőlünk a fagy, a tavasz dobogtassa meg szívünket, és képesítsen bennünket erős életre. *[A megbízatást tehernek tartom, segítsenek egyetértéssel, összetartással, és én amit bírok, azt megteszem, hogy magyar hazánkat előbbre vinni segítsem.]*

Prohászka beszédét – a tudósító szerint – percenként szakította meg tetszésnyilvánítás, a végén pedig óriási ovációban tört ki hallgatósága, amely valóságos szimpátiatüntetés keretében kísérte vissza a főpapot palotájába. Prohászka képviselőjelöltiségének (s mivel egyedüli jelölt volt, biztosra vehető képviselőiségének) híre lelkesítőleg hatott a „keresztény” politikai körökre, még Horthy is kifejezte örömét gróf Károlyi József főispán-kormánybiztoshoz intézett levelében, hogy az „apostol ember” része lesz a következő törvényhozásnak, „aki elejétől fogva hirdette az igazi keresztény nemzeti irányzatot és mindig rámutatott azokra az elvekre, melyekért annyi hősünk

életet áldozta és amelyektől mindnyájan a jobb jövőt várjuk. Hálás és büszke lehet az ország, hogy Prohászka püspök lelke szövétnekének fényével bevilágít a magyar történelem viharos, sötét éjjelébe, melynek csillagai alig vannak”.⁸⁵

21. Választási beszéd nőknek. (1920. január.)⁸⁶

Prohászka a politikai programhirdetésének napján délután 3-tól a vármegyeházán a nők részére is tartott választási gyűlést.

T.[isztelt] választópolgárok! Krisztusban kedves leányaim!

Nagyon egyformán állunk itt szembe egymással. Önök fiatalon vagy fiatalosan az első politikai lépésre készülnek. Én deresedő fejjel annyiban vagyok előnyben, hogy 1896-ban, amikor Zichy Nándor kibontotta a keresztény újraébredés zászlaját,⁸⁷ fölléptem Vágvecsén, a macskabajszú Bánffy azonban belém karmolt. Reményilem, önökkel nem járok így.

Ahogy engem egy mindenek fölött álló közérdek vezet, úgy önöket is acélozza meg az a tudat, hogy belevihetik a finomabb lelküket, a több igazságot, a szívet a politikába, habár az nem mindig színigazság. Tiszta lélekkel tisztítsuk meg a politikát. A mi programunk, nemzeti, keresztény és szocialista.

Nemzeti, mert nem megyünk azok után a magyarul beszélő, de nem magyarul gondolkozó ideológusok után, akik kantonokat akartak csinálni, de végül a bolsevizmust hozták.

Keresztény, mert nem akarjuk átélni azt, hogy levigyorogják azt, ami nekünk kedves. Alávaló az a politika, amely kigúnyolja azt a kereszténységet, amit mi az anyatejjel szívunk magunkba.

És szociális, de nem frázis-szociális, hanem a kenyér, a munka becsülése, az egészséges lakás, a nő- és gyermekvédelem szocializmusa ez. Nagyobb egyenlőséget akarunk a gazdaságban, nem kommunizálással, hanem intézményesen, törvény útján. Nemcsak a felső tízezernek (amelyhez pedig én is tartozom) akarok jólétet, hanem mindenkinek. Legyen mindenkinek kis háza, nagy boldogsága. A hölgyek, különösen a lakásügy, a közegészségügy terén tehetnek sokat, a nőknek ehhez van szívük, érzékük. Jó törvényekkel több kórházat építünk, mint kaszárnját. Vegyük ki részünket a politikából, ne legyünk szégyenlősek a választásokon, gondoljunk arra, hogy lehet hegy, völgy, folyó – de az országot csak fiai tehetik naggyá.

⁸⁵ *Budapesti Hírlap*, 1920. január 18. 7. p.

⁸⁶ *Testvér*, 1920. január 13. 2. p. Vö. Prohászka-napló, 2013. (1920. január 11.)

⁸⁷ Célzás a Katolikus Néppárt 1895-ös megalakulására, Zichy Nándor (1829–1911) kezdeményező szerepére.

A beszédet nagy tetszés fogadta, a választási gyűlésen részt vevő Slachta Margit⁸⁸ kijelentette, hogy 50 ezer női szavazó üdvözlését adja át Prohászkanak, akit kért, hogy képviselje ügyüket a nemzetgyűlésben.⁸⁹

22. Beszéd nemzetgyűlési képviselővé történt „megválasztása-kor”. (1920. január.)⁹⁰

Mivel Prohászkanak nem volt ellenjelöltje a választáson, így maga a voksolás is elmaradt, január 25-én kihirdetésre került, hogy ő fogja képviselni Székesfehérvárt a nemzetgyűlésben. A kihirdetés után tartott beszéde egyfajta képviselői program-hirdetésnek is számított.

A magyar nemzet szomorú korszakában nemzeti erőre van szükség. Nemzeti erő, ha van, az okvetlen felkiált: elismerést, lelket, új tavasz feltételeit teremti meg. Mi magyarok, majdnem tönkrementünk a világégés szélvészében, kapkodunk levegő után. Szívünk facsarodik a tengernyi kintől, mégis a nagy megpróbáltatásban a nagy teher súlya alatt is érezzük a hivatásunkat: hogy kiegyenesedjünk s zászlónkat lengessük. Nekünk szebb időket kell reménylenünk és keresnünk!

Ha morajlik is körülöttünk a sodró ár, nem szabad elcsüggednünk, s nem szabad megfélemlenünk arról, hogy alkotmányos jogaink és kötelességeink nem mentek tönkre! A magyar nemzet alkotmányos életének gyökereit ki nem vágják. Éppen a választópolgároké az a jog, hogy a nemzet kormányzásában részesedjék. Ezt a jogot – sajnos – a múltban a szél kitépte, de most megvan, és élünk vele.

Önök, t. polgártársaim, mikor képviselőt választanak: küldenek valakit, aki az önök gondolatvilágából és érzéséből kap lelket, s küldetést, akinek feladata, hogy álljon oda, mintha önök állnának ott. Önök kívánják: állj oda és képviselj minket úgy, ahogy mi szeretnők magunkat képviselni. Ezzel a megbízással küldenek önök engem. Köszönöm ezt a bizalmat és ezt a nagy megbízást. Én tisztelettel hajlok meg az önök akarata és megbízása előtt, mert ez a bizalom felemel. Én nagy kötelességtudással hajlok meg, és oda állok a nagy feladatok elé, melyek előtt most e nemzet áll. A

⁸⁸ Slachta Margit (1884–1974) eredetileg tanítónő, majd bekapcsolódott a korai szociális mozgalmakba, 1908-ban egyik első tagja volt a Szociális Missziótársulatnak. Keresztényszocialista politikusként, lapszerkesztőként is aktív, 1920-ban a magyar parlament első női képviselője volt. Ilyen szerepet később nem vállalt, de a nők politikai jogaiért továbbra is elszánt közéleti küzdelmet folytatott. 1923-ban néhány társával kilépett a Szociális Missziótársulattól és megalapította a Szociális Testvérek Társaságát. A Keresztény Női Tábor vezetőjeként aktívan szembefordult a faszizmussal és a zsidóüldözéssel, az üldözöttek mentéséből is kivette a részét. 1945 után újra parlamenti képviselő, a szovjetizálódás elől azonban 1949 májusában külföldre menekült.

⁸⁹ Ld. erről: Mona, 1997. 47. p.

⁹⁰ *Fejérmegyei Napló*, 1920. január 27. 1–2. p. Néhány mondatot közölt: *Budapesti Hírlap*, 1920. január 27. 5. p. Az utóbbiakból származó változatokat *dőlt* szedéssel tüntettük fel.

nép szeretete, szenvedése és joga küld engem. Hiszem, hogy amit a nép most akar, azt Isten is akarja. *[Bár félelemmel állok a nagy feladatok előtt, amelyek a magyar nép képviselőire várnak, de meghajlok az önök akarata előtt, mert tudom, hogy a küzdő és szenvedő emberek akarata az Isten akarata is.]* A rendkívüli feladatok tudatában sem szabad félnünk. Aki fél, az a félelmet most zárja a szívébe, de lépjen ki bátran, s álljon bele a nagy kötelességteljesítések munkájába.

Nekünk mindenekeelőtt gazdaságilag kell helyreállítanunk az országot. Nem a sok filozofálás kell most, hanem a tett! Mielőbb meg kell valósítanunk, hogy szűnjön meg az utcákon a boltok előtt ácsorgó asszonyaink sora; – majd a jövőben ne dekaszmra porciózzák ki a lisztet és élelmiszereket; – legyen barátságos otthon a vagonlakások helyett, kerüljön mindenki háztető alá; – legyen mindenkinek a talpa alatt cipőtalp és a testén jó ruha. *[Hiába van kultúra, ha asszonyainknak kidekázzák a lisztet, patkótan a lovunk, éléskamránk üres, tetőtlen a házunk, talpatlan a cipőnk.]* Erőteljes gazdasági akció kell, hogy megélni tudjon földmíves, iparos, szellemi munkás egyaránt. A megélhetés roppant nehézségeit kell minél előbb s minél igazságosabban eltávolítanunk. Erőteljes földművelés, ipar s kereskedelem kell, hogy biztosítsuk az összes osztályok életfeltételeit. Több munkát kell végeznünk, s több munkaalkalmat biztosítanunk. Hozzáértéssel kell művelni a földet, ezt a szent magyar földet, a mi életbányánkat úgy kell megművelni, hogy többet s aranykalászkok bőségét adja.

Mi nem akarunk s nem tűrünk elnyomást, és osztályuralmat, nem akarjuk az előkelőség uralmát, de azt sem engedjük, hogy a nép alja uralkodjék rajtunk. Nem engedjük, hogy az egyenlőtlenség, az elnyomás mohóságával üljön ránk.

Legyen bizalommal irántunk az ipari s nagyipari munkás is. Mi szociális irányban akarjuk az ország restaurálását végezni. Elvünk az, hogy minél több önálló kis egzisztencia legyen! Én az agrárpolitikaért is azért lelkesedem, mert több önálló kisgazda megélhetését biztosítja. Az ipari munkás számára biztosítandónak tartom az üzlet nyereségéből való részesedést, hogy a munkás fölfelé törekedjen. Mi nem akarunk osztályharcot, hanem a nagyobb egyenlőség felé irányítjuk a haladást.

Erőteljes keresztény nemzeti irányra van szükség, hogy hazánk újraszülethessék, értelmileg s erkölcsileg. Nagy baja Magyarországnak, hogy itt az idegenség dominál! Idegenség van túlsúlyban az irodalomban s a vezetésben. A káros idegen elemek érvényesülését kell megszüntetni. Magyarország legyen magyar s keresztény!

Összetartás s a nemzeti szellem felébresztése s éber tettekkészsége kell! Szemeinkből ki kell dörzsölni a félszázados mámort. A magyarság belső ellenségei éppen azon dolgoztak, hogy a magyar nép feledje el a nemzeti öntudatot, s viseljen el aléltságában roppant sebeket, melyeken elszivárog, elvész a magyar nép nemzeti karaktere.

Ugyan ki védelmezi meg ezt a vergődő szegény Magyarországot?!

Vannak most ott kinn (külföldön) „magyarok”, akik liberális elveket hangoztatnak s a külföldi sajtóban, a Züricher Zeitung, a Times és más külföldi nagy lapok hasábjain piszkítanak bennünket. Ezek a gyalázkodó „magyarok” nemzetünk árulói. Kiirtásra érdemesek! Bolond az a nemzet, melynek oly fekete hálátlanságtól sem nyílik meg a szeme!

Szervezett erőre van szükségünk, mely rendet teremtsen a patkányok ellen. Ez a rend a fegyveres erő; nem „fehérterror”, nem „fehér bolsevizmus”, hanem a nemzeti erő gerince, az ébredő Magyarország virága s szeme fénye: a nemzeti hadsereg. Magyar hadsereg kell, nem azért, hogy militarista legyen, hanem mert nem lehetek buta pacifista, aki „nem akar katonát látni”,⁹¹ mikor köröskörül a szomszédos államok fegyveres erőt tartanak. Hiszen nincs olyan bolond farkas, amely a farkasok közt báránynak öltözik, azért, hogy meg ne egyék. Felfalnák bizonyosan!

Magyarországot most szaggatják szét s most akarják felfalni. Fegyverkezniünk kell, nem azért, hogy ölünk, hanem hogy erőt sugározzunk a világba, hogy pipogya, gyáva népségnek ne mond hassanak minket.

Ismétlem: szervezkedniünk kell gazdaságilag, erkölcsileg, akkor a kazán be lesz fűtve, az útirány világos; hajtóerőnk is van: hajt minket a mi nagy nyomorúságunk, s elleneinknek irántunk való gyűlölete.

Bátran, tetterekészen a honmentés nagy munkájára fel! Így ránk köszönt majd a boldogabb, szebb jövő, – mert ezt akarjuk!

Ma a kalendáriumban „Pál fordulása” van. Bár lenne a mai napon országszerte lezajló képviselőválasztás: a magyar történelem nagy fordulása kemény télből tavaszba. Ha dolgozunk, s elszántan akarunk, akkor Isten is megáldja a jövő Magyarországot.

Dolgozzunk együtt a szebb jövőért, akkor áldásos eredmény lesz majd azon a munkán is, melyet én a képviselőházban az önök megbízásából végezni akarok.

23. Beszéd a Nemzeti Hadsereg tisztjei számára rendezett „védelmi tanfolyamon”. (1920. február.)⁹²

*Az ún. „védelmi tanfolyamot” a Nemzeti Hadsereg fővezérsege szervezte, kifejezetten erre a célra berendelt tisztjei számára.*⁹³ 1920. február 4-től 10 napon át, délelőtt

⁹¹ A célzás Linder Bélának (1876–1962), a Károlyi-kormány mindössze 9 napig hivatalban volt hadügyminiszterének elhíresült mondására vonatkozik. 1918. november 2-án az Országház előtti téren összegyűlt, a forradalom mellé állt tisztekből álló tömegnek tartott beszédében mondta, hogy „soha többé katonát nem akarok látni”, ami akkor elsősorban a háború befejezésére és a felbomlott hadsereg hazatérő fegyveresei által okozott közbiztonság miatti aggodalomra vonatkozott, Károlyi Mihály is próbálta megmagyarázni a kormány valódi álláspontját – de Linder mondása szállóigévé vált, a Horthy-korszakban is nagyon gyakran súlykolták. Az eredetileg más értelmű mondat így lett a jobboldali emlékezetpolitikában a Károlyi-féle köztársaság szélsőséges pacifizmusának, sőt az ország külső hadseregeknek való kiszolgáltatásának illusztrációja.

⁹² A vallás, mint a nemzet megújításának tényezője. – A család és az otthon nemzetfenntartó szerepe. Bp., 1920. (Védelmi tanfolyam, 8.) 1–16. p. Az előadás szövegét később a püspök három részes önálló cikként is megjelentette, ebben kihúzta a (közlésünkben *dőlt* betűkkel szedett) szavakat, amelyek egyértelműen a hadsereg utaltak, vagy megszólítás-jellegűek voltak. Ld.: *Fejérmegyei Napló*, 1920. december 4. 1–2. p., december 5. 1. p., december 7. 1. p.

⁹³ *Nemzeti Újság*, 1920. február 1. 7. p.

és délután egy-egy neves szaktekintély beszélt a tiszteknek nemcsak a hadseregfejlesztéssel, háborúval kapcsolatos témákról, hanem pszichológiáról, közgazdaságról, pedagógiáról, egészségügyről stb. is. Pontosan nem tudjuk, Prohászka előadására melyik napon kerülhetett sor, mivel azonban a szövegével egy füzetben kiadott, Raffay Sándor⁹⁴ által tartott másik előadásra február 11-én került sor, feltételezhetjük, hogy Prohászkaé is ekkor hangzott el.

Mélyen tisztelt Uraim!

Rendkívül nagy megtiszteltetésnek veszem, hogy módot adtak nekem, hogy önök előtt a vallásosságról, mint a nemzeti megújulásnak hatalmas tényezőjéről előadást tarthassak.

Mikor nemzeti megújulásról van szó, akkor voltaképpen a népünkben, a nemzetben rejlő, fel nem használt erők felébresztésére gondolunk. Az emberi struktúrákban rejlő energiák felszívásáról, a közéletbe való beállításáról van itt szó, főleg most, mikor ennyi züllöttség és nyomorúság lett a mi sorsunk, mikor az emberiség nemcsak gazdasági felfogásában, nemzeti alkotmányában, hanem szellemi világában, egész nézetében, önmagában rendült meg. A mai világ egész jellege nem az, hogy csak politikai és társadalmi ütések voltak azok, melyek érték, hanem itt egy egész világnézet rendült meg, bomlik fel és új, bizonytalan világ akar helyébe állani a réginek.

Mikor közöttünk ilyen lélekrengetések történtek, akkor nekünk egy erős reakcióra van szükségünk, mely az embernek legnemesebb erőforrásait abszorbeálja,⁹⁵ mert csak így teremthetünk egyensúlyt megrendült lelkivilágunkban. Vallásra van szükségünk, mert a szellemi, a lelki világunk tengelyei, melyekbe bele kell állítani az egész lelkivilágot, végre mégis csak bizonyos metafizikai sarkok, ilyenek azok a szilárdan álló sarkok is, melyekbe a lelkivilág tengelyei be vannak állítva. Az ember nem lehet magát valamiképpen mindenbe beleélő valami, mint ahogy a materialista tudós mondja, hogy eddig van az anyag, hogy azon túl mi van, nem kérdezem tovább. De hát lehet ezt nem kérdezni? Vagy mind úgy tegyünk, mint az indusok, akik az ő belenyugvó filozófiájukkal a kérdésre, hogy min áll a világ, azt mondják: egy elefánton. Min áll az elefánt? Egy teknősbékán. És min áll a teknősbéka? Azt már kérdezni nem szabad. De ha az ember nem ilyen megalkuvó elmélettel néz ebbe a metafizikába, akkor nekünk azt az ismeretlen végső okot is kell rekvirálnunk, követelnünk, bizonyítanunk. A szellemvilág a tulajdonképpeni világ. Az élet valami szisztéma, mely igent mond a tagadással szemben, melynek kezdete a pillanat, midőn valami egyenlőt állít bele a határozatlanságba, mely valami nem ismert tény követel kikényszeríteni. Ez az élet.

⁹⁴ Raffay Sándor (1866–1947) evangélikus lelkész, teológus, 1918-tól a bányai egyházkerület püspöke. A közéletben Prohászkaéhoz hasonló politikai nézeteket képviselt, hozzá hasonló energikussággal vett részt, gyakran működtek együtt közös politikai irányvonal kialakítása érdekében. (Az 1930-as években Raffay elítélte a jobbratulódást, 1944-ben a zsidóüldözés ellen is fellépett.)

⁹⁵ Abszorbeál = elnyel, felszív.

A nemzeti élet is valami ilyesmi, igazi erő és pozitívum, a klasszikus alkotások összege. De ezt kérem, mi hordja? Az életet, az alakot, mi ennek a kontúrnak a csontváza? Ez valami szellemi, lelki valóság. Ezt akárhogy forgatjuk is, ez a vallás. A vallás, hogy nekem valami legfőbb okba kell beleakasztanom az élet tengelyét, mely különben csak függvény, az igazi kérdés, hogy hol van az a kapocs? Az okokra szomjas lelkemet ide kell akasztanom. Ezt lehet csúfolni metafizikának, de annyi bizonyos, hogy nekünk ez a végső ok olyan, mint tüdőnek a levegő, mint a víz a növénynek, mint a fejlődés a világnak.

Az életnek ebbe a végső okba való fölséges beleakasztása olyan, mint a Föld és bolygórendszer bele van akasztva a Napba, és amint azt az egész világrendszerünkben hasonlóképp látjuk.

Az életet is bele kell akasztani bizonyos kapcsolatokba, valamiféle reakciós kerékbe, és ez a vallás. Vallás alatt természetesen mást is kell érteni. Nekünk ez egy fönséges viszony a nagy léthez, de nem olyan panteisztikus, vizenyős, elmosódó, esti szürkület-szerű viszony, hanem határozott viszonyunk. Valakihez és nem valamihez. Valamihez, ez panteizmus. Ebben a világban van valaki, e mögött a világ mögött van valaki, és ez az én viszonyom ahhoz a Valakihez, ahhoz közeledni óhajt az én szomjas lelkem, ehhez tendálok én: ez a vallás. Ebben a kapcsolatban benne lesz a tisztelet, az odaadás, a nagy bizalom, az élet energiáinak hatalmas ingere, úgyszólván megcsiklandozása. Így aztán érzem, hogy nem magam vagyok ebben a nagy világban, kidobva, mint egy sötét bolygó, és nem koronájától megfosztva, mint jégeső után az erdő, hanem nekem van Valakim, erőm és hatalmas védelmem.

Most, amikor tele vagyunk a relativisták törekvéseivel, akkor kell ezt különösen hangsúlyoznom. Mikor zűrzavaros filozófusok tanaikkal, mint valami meszelővel bemázolni igyekeznek a tiszta igazságot, akkor kellenek erős cölöpök, házak, hatalmas attrakciók, én ezt a lelki elhelyezkedést, ezt hívom én vallásnak. Idealizmus hogy legyen, hogy ha nincs vallás? Az idealizmus butaság volna, ha nincs vallás. Vallás nélkül azt csak székszis váltaná fel. Vallás nélkül az még csak nem is valami zsákszövet, hanem a leggyengébb rongy lenne, mely, ahol fogod, ott szakad. Ez az, ahol nincs lélek, ideál, idealizmus, mert az ember nélkül egy növény, egy fa, melynek nincs gyökere. Nincs gyökere az Istenben, hazában, nemzetben. Nincs sehol. Sodorja az ár. Miféle ár? Mindenféle ár, amint adja magát. Ezen áramlatokban, ezekben is van divat. Az fogja, viszi. Hova? Nem tudni. Minek is, mikor nincs célja az életének. Ahol csak relativizmus van, az nem alap, abban nincs semmi, az egy lezüllött világ.

Nekünk azért kell vallás, mert ezek a látszólagos metafizikai tengelyek, melyek csak be vannak húzva, mázolja az erő színeivel, ezek csak vályogból vannak. Pedig ahogy nekem alap kell, mert különben nincs egyensúlyom, éppen úgy, ha a föld, a világ reng, és akkor nekem nincs hazám, és nincs alapom, és nem építhetek nemcsak templomot, hanem egy kis házat, tűzhelyet sem. Így volna ez, ha nincs sehol Valaki, egy abszolút hatalom, kinél menedéket találok betegségemben, kinél megtalálom létemet, mindenemet, világomat.

A nemzeti megújulásnak is csak vallásos, istenes, örök alapokon lehet épülnie. Ha ezt a fő gondolatot megtartják, hogy mindenben ezt a hatalmas strukturális erőt keresik, az az épület biztos belső vázban lesz, és nem külső, mint egy csigaházban foglalva fogják a világot húzni, hanem igazi vassíneket fektetnek előbb le, s ilyen eszményekre helyezik a tárgyakat, a vonalakat: ez a behelyezés, ez a vallásos működés, ez lesz a nemzeti megújulásnak biztos alapja.

Másodszor nekünk azért van szükségünk vallásra, mert vallás nélkül nincs erős erkölcs. Kereken, nyersen kimondom ezt. Azért nincs erkölcs vallás nélkül, mert tényleg az egész idealizmust voltaképpen a vallás hordozza. Nem mondom, hogy nem lehetnek idealisták, akik nem hisznek, hanem az én tézisem az, hogy úgy, amint idealizmus van a népben, az valamiképpen Isten tartalmából van belekapcsolva, azt a vallás tartja, azt a vallás inspirálja. Mindent, ami tisztesség, becsület, megbízhatóság van a népben, a mindennapi kenyere a népnek, azt mind okvetlenül a vallás gondolata tartja. Ha ettől eltekintek, akkor egy percet sem bízhatom a jövőben, mert annak a népies erkölcsnek nincs más alapja, mint a vallás. Vallásra azért van szükségünk, mert abban a nemzeti megújulásban mindenekelőtt erkölcsre van szükségünk.

Az erkölcs okvetlenül a tekintélyt hordozza magával. Nem egyes emberi tekintélyeket, ez képtelen erkölcsi kódexet csinálni. Csak egy tekintélytől vesszük el az erkölcsi kódexet, az képtelenség. Csak ha tekintélyre vezetjük vissza az erkölcsi elemeket, csak akkor bírok jó erkölcsstannal. Ha magára van az ember azokkal az eszmékkel, amit az individualizmus nyújt, akkor alig lesz képes így magában mindennek, amit a világ bölcsességének tartunk, mindannak kiizzadására, kiemelésére. Azért, mert hogyha valaki életbölcsességét maga konstruálja, így például, hogy szexuális életről felvilágosítani a gyermeket kell-e és hogyan hozassanak azok tudomására, és sok más minden olyan itt, hogy a különböző felfogások mellett egy nagy káosz, egy nagy zűrzavar lesz a vége az egésznek, úgy, amint azt az individualisták inspirálnák. Nem marad itt más hátra, minthogy azt kell mondani: hogy ha ti akartok erkölcsöt tanítani, akkor nektek objektív tekintélyre van szükségetek: ez a vallás.

Ezt belátták bölcseink már régen. Már Plato[n] azt mondja, hogy minden országban kellene lenni a tudósok egy osztályának, akik az élet gondjaitól menten csak az életbölcsességnek szenteljék életüket. Mert a legtöbb ember gondolatvilága csak az érzelmi és ösztönös világnak tartalmakban való folytatása. Szent igaz. Mi a koponya? A hátgerinc folytatása a csigolyák kitágulása által. Így a legtöbb embernél a koponya az ösztönös életnek tartalmakban való folytatása. August[e] Comte⁹⁶ mondja, hogy az individualizmus a nyugat betegsége, mely emancipálni akarja magát a vezető hatalom alól. E betegségből nem fog mindaddig kigyógyulni, míg bele nem nyugszik abba, hogy egy tekintélyt el kell ismernie, míg a vallásban tekintélyt nem talál. Az erkölcs-tan egy őserdő, melyben nincsenek léniák, melyben az emberi szubjektív ösztönök

⁹⁶ Auguste Comte (1798–1857) francia filozófus, a pozitivizmus rendszerének kidolgozója. Prohászka pontosan hivatkozott egyik leghíresebb tételére, miszerint az „individualizmus a nyugat betegsége”.

között, vallás nélkül, egymagunkban, mint patkányfogóban veszítjük el az irányt. Magunkban állva, szenvedélyeinkkel nem bírunk, magasabb tekintélyek nélkül ösztöneinkkel nem bír intelligenciánk. Csáp az, mely nem bírja az életet és rá van szorulva szolgálni egy diktáló tekintélynek. Ez a vallás. Kant kategorische Imperativja⁹⁷ ez az objektív hatalom. Hiába figurázta azt ki a francia Staël „kategorische Imperativ vom preussischen Korporalstock”-nak,⁹⁸ mégis kétségtelen, hogy a német katona mintaszerű kötelességtudása, törhetetlen hűsége és megbízhatósága, mellyel kitart minden körülmények között, az mind voltaképpen ettől a tekintélytől jön, ennek a tekintély elismerésének következménye.

Nem bízunk magunkat az ösztönre, önmagunkban bízni ezek közepette nem lehet. Tekintélyre van szükségünk. Már a régi görögöknél is a delphii jósdá, mely a Dionüszosz kultusznak volt helye, hol az ösztönös természet kultuszát üzték, melynél tele van a szenvedély pátosszal, már itt is keresték a tiszta tekintélyt, csak az nem volt még elég tiszta, olyan volt az, mint a must, mely még erjedésben van, de amelyből aztán végül is tiszta bor lesz. Mikor ott a jós a földnek lehétől valami extázisba jött és jósolt, már ott keresztülvonul mindenben a bölcsesség: gnoti se auton. Ismerd meg magadat. De igazi bölcsesség ez csak akkor lesz, ha az ember le tudja győzni önmagát és világosságot visz bele abba az erjedő anyagba, a mindennapi küzdésbe. De ki tegye ezt? Mi nem tudjuk. Ezt csak Isten teheti. Erős erkölcs csak isteni, csak vallási alapon áll. Erre kell állania annak, aki erős erkölcsöt akar az életben.

A mostani korszellem jellege a relativizmus. Mi ez? Az, hogy nincs igazság, hanem ellenfogalmak vannak. De hisz így azokban nincs tulajdonképpen semmi tartalom. Tehát a relativizmus az, hogy a szellemvilágban nincs tartalom és a szellemi élet csak a hasznosságra van utalva. Mi azonban jó, igaz, tiszta embert akarunk. Ő szerintük pedig erkölcsös az, ami hasznos. Ezt úgy hívják, hogy relativizmus. Miféle szellemi élet épülhet ilyen nyomorult zsombékon? Miféle épületeket – nem templomokat, dómokat – hanem vályogházakat lehet erre építeni? Ilyen felfogás mellett önkéntelenül azt kérdezi az ember, hogy miért legyek tiszta, ha az nem hasznos. Csak azt tenni, ami hasznos? Tessék így egy világot konstruálni, tessék így egy hadsereget, nemzetet vezetni! Mire kapcsoljuk így bele az alapvázakat? Nincs semmi ilyen, sem felettem, sem alattam. Ez a nihilizmus és ez annak másik formája, a bolsevizmus is. Mi a bolsevizmus? Szenny, piszok az. A szegény orosz népnek Indiából vett betegsége, abból az Indiából, kiknek az erkölce szerint csak szenvedjünk, lázadjunk, így éljünk és a végén hova iparkodjunk? A nirvánába. Mi tehát a legjobb? Semmit sem érezni. De hiszen ez az élet tartalmával ellenkezik! Ez csak piszok az agy világában, a vérben,

⁹⁷ A „kategorikus imperatívusz”, vagyis a legfőbb morális törvény elméletét (miszerint embertársainknak csak jót, olyasmit tehetünk, amit mi is elvárunk tőlük) Immanuel Kant a *Gyakorlati ész kritikája* c. művében fejtette ki.

⁹⁸ Madame de Staël (1766–1817) francia író. „Preußische Korporalstock” = porosz káplárbot. Prohászka más írásaiban is idézte ezt, például: Prohászka Ottokár: Gondolatok a századvégi hódolatnak és a magyar katholicizmus 900. jubileumának ünnepére. (1900) In: POÖM. XII. 76. p.

a szellemben, a kedélyben, az egész világban, vallási felfogásban. Mi ez? Hol van itt az erős küzdelem? A fejlődés gondolata? Be van mázolja ganajlével, piszokkal, még csak nem is mésszel.

Azt mondja Nietzsche: „es ist nicht auszuhalten”.⁹⁹ A tisztesség elfolyik mind. A biológiában a relativizmus szerint mi az alak? Valami pépszerű dolog. Mely szerint valami vagyok, valami, ami van, aztán nincs, aminek aztán alakja lesz ismét. Hol van itt valamiféle erő, reakció, az élet idege, ami azt mondja, akarok lenni. Az életnek és létnek alakja az akarat, nem az ész, hanem az akarat, az ösztönök, mert az ösztön is akarat, egy alsóbbrendű akarat. Vegyük azt most ebbe a pépszerű valamibe, ebbe a lésszerű alakulatba, nyavalygásba, nyöszörgésbe! Lehet itt valami belőle? Ellenben hol vannak elvek, célok, értékek, tartalmak, törvények, mértékek, harmónia, csen-gés, ének, szellem, szépség, erő, öröm; dort ist auszuhalten. Ez a levegő, ahol élet van. Mert ott, abban a semmiben, abban nincs levegő, olyan az, mint mikor a madár mindent kap, csak a levegőt veszik el tőle, akkor vége, megdöglik. Éppen úgy, adhat-nak nekünk mindent, de vegyük el a szellem táplálékát, ami nekünk az élet levegője, elpusztulunk, végünk lesz, semmik se leszünk.

Harmadszor nekünk azért van vallásra szükségünk, mert az egész életnek összes pátoszáat a vallás adja. Az első költők vallásos költők voltak. A zene, az építészet a val-lás szolgálatában állanak. Minden nagy pátosz is a vallásból van. A reneszánsz mellett mindig ott találod a vallást. Vagy Petőfi, amikor megírja a Talpra magyar-t, mi volt ez az emberben? Nyitódás, mely kitör minden bilincsből, börtönből, abszolutizmusból. Mi ez a pátosz, mi ez a tűz az emberben? Honnan vegyük ezt az erőt? Ez az Isten az emberben. Ez valamiképpen a végtelenséget nyitogatja. Ez valami új lelkületeket ad és kölcsönöz az embernek. Ez a pátosz.

Hogyha az ember egész életével a végtelenség pátoszában áll és nemcsak ebben a nyárspolgári világban – mert mindenki az, aki túl szerény – hanem igenis itt most Kegyeteknek azt kell gondolni, hogy mi mindnyájan egy jövőendő élet pitvarában ál-lunk, ebben az örök fejlődésben mi egyénileg vagyunk angazsálva,¹⁰⁰ mert a szellem örökké él és ebben a pátoszban van valami, ami a reinkarnációban van, amit a ke-reszténység olt belénk, a halhatatlanság hite, ez a jövő élet folytatása, a kereszténység alapgondolata. Hol szívjam tele a lelkemet mindennel, ami nagy, erős és hatalmas, hol máshol, mint ebben a nagy hitben.

Tehát arról beszélünk, hogy a sír után is van élet. Csak lassan! Ennek a nagy gon-dolatnak megvilágítására csak egyet vegyünk elő. Kötelesek vagyunk elhinni, hogy életünket bizonyos ideálokért kötelességünk feltenni. Nem azért, mert katonák va-gyunk, hanem még inkább azért, mert nem is mer az, aki erre nem képes. Az ideális ember tud meghalni valami felsőbbért nem a közért, nem a hazáért, nem ezt értem itt, hanem önmagam becsületéért, mert önmagam méltósága az a kategorikus im-

⁹⁹ „Ez elviselhetetlen.”

¹⁰⁰ Angazsál = szerződött, lekötöztet, alkalmaz.

perativus, mely nekem ezt parancsolja. Magamért halok meg akkor is, mikor védek mást. Önmagam tisztességéért, a bennem lévő fönség erkölcsi magaslatáért. Nézzék, kedves testvéreim: sokszor halljuk azt, hogy valamiről azt mondják, hogy ez a világ erkölcsi rendje és amiről szintén sokszor hallanak, hogy le kellett törni Lengyelországnak vagy Magyarországnak, de Isten igazságot szolgáltat. Ez naiv beszéd. Nem, ez nem erkölcsi rend, hanem akármilyen történések, a szellem és lélek, a győzelmes szellem az, mely érvényesül. Ez az erkölcsi rend. Vagy például a vértanú meghal hitéért, meghaltak a római császárok alatt vagy most itt a parlamenti pincékben.¹⁰¹ És azt kérdi valaki, hát nem jelent meg az angyal, az Isten, Ábrahám Istene, hogy segítsen? Nem ez az erkölcsi rend, hanem az, hogy a világban higgyünk mi, egy olyan rendben, mely szerint, hogy ha el is pusztulunk látszólag, akkor is győzünk.

Már most hol van a pátosz, ha nincs meg ez a hit. Én tisztetem azt az embert, ki nem azért, mert hisz, hanem csak azért, mert a törvény parancsolja, hogy el kell menni akár a halálba is, hát elmegy; de ez nem más, mint az orosz passzivitás, vagy a pusztá szubordináció,¹⁰² mely azonban pusztán magában, egyedül csak butaság volna. Tenni valamit, mert a törvény azt parancsolja, abban csak úgy van észszerűség, hogyha azt az önmagamnak járó kötelességből teljesítem. A magam megbecsülése, ez itt a pátosz. Bármiféle erényt mindig önmagáért tegyen az ember. Ha tiszta vagyok, magamért vagyok tiszta. Ha nem hagyom magam megvesztegetni, magam becsületéért nem hagyom. Ez a nagy egoizmus az igazi idealizmus. Mert az első ember én vagyok. A királyt tisztetem, mert önmagamért tisztetem, mikor Öt tisztetem. Bármit teszek, mindig önmagamért teszem. Isten és én ... az egész vonalon. Hiszen ez emberimádás! Istenítés! Istennel való kapcsolat! Igen, bennem van az Isten! És ezt imádom és szeretem. Ezek mind olyan fönséges, csodás perspektívák, hogy beleszédülve kérdezem, hogy igazam van-e? Vagy csak a retorika ösztöne ragad heggyről heggyre, örvényről örvényre? Nem. Ez kétszer kettő négy. Vagy így van, vagy semmi sincs. Vagy nihilizmus van? Az egész végtelenségben valami Isten van, a morálisnak azt mondja: Ennek a morálisnak ilyen törvényei vannak mindenütt, a földön, a napsugarakban. Az győz mindenütt, felszívhatja magát a napsugaras régiókba és józansággal, étellel telíti meg. Ez a mi nemes pátoszunk. *Mi kell az embernek és az emberiségnek? Megnyugodás? Én itt, amikor ma erre gondolunk, nagyon ajánlom ezeket az itt említett fogalmakat. Ha többször gondolkoznak rajta, akkor kegyetekben egy új világ keletkezik. És főleg ajánlom az áldozatot.* Ha kötelességet akarunk teljesíteni, áldozatot kell hozni. Ha csak az észre bízunk magunkat, azzal még nem tudjuk, mit lehet és mit nem lehet kikezdeni. Olyan az, mint a patkány, mely megrág mindent, jót, rosszat.

¹⁰¹ A célzás arra vonatkozik, hogy akkoriban széles körben elterjedt híresztelés szerint a Parlament épületében a Tanácsköztársaság vörösterrort alkalmazó katonai alakulatai számos embert kegyetlenül megkínóztak, a legújabb kutatások szerint viszont csak egy haláleset történhetett itt. A témáról legutóbb részletesen: B. Müller, 2016.

¹⁰² Szubordináció = alárendeltség.

Ilyen az, aki csak az észre bízta magát: Esze van neki, csak nincs neki helyes érzéke és a realitásokkal való kapcsolata és a történelemhez való érzéke. Vagy ideológus legyen? Mi ez? Nem más, mint amelyben mindenki kiszárad és ami ott marad, az a piszok, por, szemét. Nem is ideológus ő – ez egy elkoptatott, hitelét vesztetett szó – hanem egy realizmus ez, pedig itt idealizmus kell és ez a vallás.

Negyedszer nekünk azért is szükségünk van vallásra, mert a vallás adja nekünk azokat a motívumokat, melyek az egész életet, a nemzeti művelődést, a tudományos élet kifejtését csak hosszú időn át tudják megszilárdítani. Hosszú időre van itt szükségünk. A vallásos élet az embert folyton figyelmezteti arra a nagy éretlenségre, mely pszichénket jellemzi. Nem vagyunk készek. A vallásos élet szerepe az, mint mikor a csillagos eget fotografálják éjjel, amikor a legérzékletlenebb az a lemez, melyet este kitesznek, reggel bevonják és amelynek hosszú benyomások kellenek, mert a sötétségben csak hosszú időn keresztül tudja leküzdeni az éj csekély világossága annak ellenállását, hogy aztán végre annak a kis hatodrendű csillagnak képét megrögzítse. Erre kell a hosszú idő. A vallás is ezt adja nekünk. Ne bízzatok tudományotokban, hanem folyton dolgozzatok, tanuljatok tovább! Ezen alaphangulattal én is olyan lemez vagyok, hogy sok időre van szükségem, hogy magamévá tegyem azt a sok jót, amit a világ nyújt.

Aztán a vallás tanít minket a tiszteletre. Egy francia protestáns bölcsész mondja, hogy aki nem tud tisztelni, az egy haszontalan, rongy ember. Aki a nagyot tisztelni nem tudja, kivetkőzött minden jóindulatból. Nekünk tisztelni kell a nagyot, a szépet, a vallást. Foerster¹⁰³ mondja: ha múzeumba mentek és ott láttok egy remekművet, ne kritizáljátok, hogy az el van hibázva. Az ilyen ember egy patkány esztéta, aki minden érzés nélkül kikezdi, leszólja a szépet. Nem így kell a szépet nézni. Hanem odaállni a kép elé melyből beszél a szín, a kifejezés, az inspiráció és azt mondani: mindezt érzem én is és én tisztellek téged. Akkor nem tanulsz, ha nem tisztelsz. Csak annyiban lehetünk igazi emberek, amilyen mértékben tisztelni tudunk. Tegyük ezt fel gyakorlatilag és ha szépet látnak, akkor azt ne valami magas szuverén módon, a leszólás szemüvegén át nézzék, hanem azzal a készséggel, hogy vajon mit kell nekem itt tudnom, felvennem, átvennem. Azt mondja Foerster, hogy csak a vallásos morál tud minket az arany középúton megtartani, mert különben okvetlenül elvesztjük a fonalat. *Mélyen tisztelt Uraim!* Semmi sincs a világon, amit ki ne lehetne kezdeni, ha valaki kritizálni, megvetni akar. Ahogy az istenkáromlással, úgy van ez a remekművek leszólásával is. Voltak és vannak könyvrombolók, képrombolók. Itt is nagy képrombolás ment végbe, mely még lappang most is, ahogy ez a nagy képrombolók összetörnek oltárt, tűzhelyet, otthont, házat, Istent, királyt, nemzetet, mindent. Nem engedjük és ezekkel szemben az eszmék tisztelete éljen bennünk. És ezért vallásos impulzusok kell, hogy legyenek bennünk. Ezzel a készséggel a szebb, a nemesebb fog győzni megint. Azért vagyunk itt, hogy győzzön általunk minden téren a szebb, a jobb. A nemzeti, a vallási ideálnak, a művészeti ideálnak, az igazi nemzeti kifejlődésnek szolgálatában induljon

¹⁰³ Friedrich Wilhelm Foerster (1869–1966) német osztrák-svájci filozófus, újságíró, pacifista író.

meg egy hatalmas áram. *Ha van testület, melytől ezt várjuk, úgy a katonaság az. Annak a katonaságnak ideálisnak kell lenni. Ha a katona lelkiegyensúlyában bukdácsol, akkor a nemzetekre nézve nincs semmi biztató pozitívum. Az erő itt van a katonáknál, ennek az erőnek biztos iránya legyen, mely nélkül nem fogja győzni a küzdelmet.*

Mélyen tisztelt Uraim! Mindezt összefoglalva: a vallás azért kell, mert az életet metafizikai fenséges tengelyekbe kell beállítani, mint végokokba. Enélkül nincs célja, tartalma és minden csak nihilizmus volna. Másodszor vallás kell, mert az erkölcs alapja a vallás és vezető tekintélyek kellenek, szubjektív tekintélyek, a semmitmondó relatív tekintélyekkel szemben. Harmadszor, mert a vallás az éltető nagy pátosza életünknek, és negyedszer, mert az életet kifejező motívumokat a vallásban kapjuk meg. Mindezt előbb mindnyájan önmagunkban akarjuk, iparkodjunk megszerezni, akkor aztán általunk lesz majd itten egy nemzeti megújodás.

24. Beszéd Horthy Miklóshoz kormányzóvá választásakor. (1920. március.)¹⁰⁴

A nemzetgyűlés miután március 1-i ülésén megválasztotta Horthyt kormányzónak, küldöttséget menesztett a Gellért szállóban tartózkodó fővezérhez, hogy felkérje a pozíció átvételére. A parlamenti delegációt Prohászka vezette, és az alábbi szavakat intézte Horthyhoz:

Főméltóságú Uram! A magyar szabadság hagyományos hónapjának első napján, március elsején, eljöttünk ide Főméltóságodhoz, hogy elhozzuk a magyar nemzetgyűlés és ezzel az egész magyar nép nevében az ország bizalmát. Főméltóságodnak kormányzóvá való megválasztását. A királyi hatalom megszűnt és míg rendbehozzuk az állam alkotmányos szervezetét, ideiglenes kormányzót választunk. Ezt a választást megejtettük, Főméltóságod megválasztásával, hogy az anarchiát megakadályozza. Mi jöttünk ide, hogy közöljük Főméltóságoddal megválasztatását, és hogy arra kérjük, mondja ki az igent, a magyar népet szerető jószavú igenjét, amellyel elvállalja a bizalmat. Tudjuk, hogy föladata és ekképpen elhatározása nem könnyű. Nehéz munka vár Főméltóságodra. De a magyar nép megérdemli azt, hogy ezt a nehéz és kemény munkát vállalja. Ennek a szerény ünnepi keretnek a végén a nemzet hódolata és hálájáért jöjjön el a nemzetgyűlésbe és mondja meg a nemzetnek, hogy elvállalja a bizalmat.

¹⁰⁴ Ld. pl.: Világ, 1920. március 2. 3. p.; Magyarország, 1920. március 2. 2. p.

25. Beszéd a fiatalok ünnepségén. (1920. március.)¹⁰⁵

A Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége (MEFHOSz) a budapesti Vigadóban tartott március 15-i ünnepségén Prohászka volt a szónok. Beszédéből csak kisebb részek jelentek meg a sajtóban, de fontos rendezvény volt, tekintettel arra, hogy az 1848-as forradalom évfordulója nem sokkal a „keresztény nemzeti” eszmerendszer központi tekintélyének számító Prohászka képviselővé választása, az új politikai rendszer kialakítása időszakára esett, továbbá a MEFHOSz később fontos szerepet játszott az egyetemi zsidóellenes akciókban és a numerus clausus támogatásában. A sajtóban beszédének feltételezhetően csak erősen kivonatolt összefoglalója jelent meg.

– Tavasz van, – úgymond – de olyan árvíz utáni tavasz, amikor a levegő tele van a rothadás miazmaival. Tudták már hetvenkét évvel ezelőtt is, mit jelent a tavasz, a március, de mi öntudatosabban érezzük, – mert mi már keservesen tapasztaltuk, hogy a szabadság szó mikor csengő arany és mikor frázis. A keresztény kurzus egyetemi ifjúságának kell magasan hordoznia a szentelt nemzeti elvek zászlaját, nem úgy, mint az álarcot viselő, s Galilei névvel visszaélő múlt évi frázishordozóknak.¹⁰⁶ – Realitásra van szüksége a magyar ifjúságnak, Szent István, Szent László, Bethlen Gábor, Zrínyi Miklós, Pázmány Péter, Fráter György tevékenységéről kell példát vennünk, hogy a dekadenciának patkányai felül ne kerekedhessenek. – Rátért azután arra, hogyan kell a hazát igazán magunkévá tenni. Ha vérrel nem permetezzük meg ezt a földet, akkor az nem haza, hanem csak egy nomád terület. A honfoglalás munkáját, az új Magyarország kiépítését elsősorban az egyetemi ifjúságnak kell végeznie. Nem szabad tönkremennünk absztrakt elvek érvényesülése kedvéért, öngyilkosság volna fajunkat kiszorítani engedni az értelmiségi pályákról. Hiába mondják nekem, hogy az egyetemen annak van helye, aki dolgozik! A magyar egyetemen annak van helye, aki dolgozik – és a nemzet szempontjából megbízható! (Percekig tartó taps és éljenzés.) [A *nemkeresztény egyetemi hallgatókkal való bánásmód nem antiliberális cselekedet, ez a keresztény magyarság létérdeke.*] Hiába mondják, hogy Magyarország azé, aki dolgozik! Magyarország a magyaré, aki dolgozik. S a magyarnak kell dolgoznia, hogy akárki, aki idejön dolgozni, ki ne licitáljon minket! Erre sem törvény, sem szabadság, sem liberalizmus nincs. Saját fajunkat becstelenitenők meg, ha ezeknek az elveknek itt nemcsak hitvallását, de szigorú megvalósítását nem követelnénk. Az ifjúságnak nem azért kell az első fronton állnia, hogy zavarokat csináljon, hanem mert az öregebbek, akiknek már megvan a falat kenyérük, békülékenyebbek, nem érzik annyira a nemzet veszedelmét. A nemzet létérdekét látjuk abban, hogy ezek a szűkölködő ifjak valamiképpen az állam, a társadalom segélyezésében részesüljenek.

¹⁰⁵ A közlés alapja: *Budapesti Hírlap*, 1920. március 16. 5. p. Röviden: *Népszava*, 1920. március 16. 4. p.; *Magyarország*, 1920. március 16. 8. p. Az utóbbiakban közölt mondatot *dőlt* szedéssel iktattuk a szövegbe.

¹⁰⁶ Célzás a Galilei Körre.

26. Beszéd a Kossuth Lajos halálára emlékező rendezvényen. (1920. március.)¹⁰⁷

A kisgazdapárt és a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja Kossuth halálának évfordulójára március 20-án közös pártvacsorát rendezett, amelyen számos vezető politikus jelent meg, Nagyatádi Szabó István, Sokorópátkai Szabó István és Rubinek Gyula miniszterek,¹⁰⁸ valamint több képviselő. Prohászka beszélt „igen nagy hatással”:

A nemzetek életében – mondotta – minden értéket meg kell becsülnünk. Az egyik érték azok az eszmék, amelyek belénk vannak oltva, amelyekben hinnünk kell, mert csak az él igazán, aki hitében él. A másik érték: a történelem nagy emlékei, A harmadik érték a legrealisabb: a nagy férfiak. Szegény az a nemzet, amelynek vannak emlékei és eszméi, de nincsenek nagy emberei, akik ez eszmények inkarnációi. A magyar népnek a múltban voltak ily nagy emberei, de óriás életigénye, szükséglete a népnek, hogy legyenek ma is férfiak, akikben az eszmék csengő ércce, pengő tette váljanak. De voltaképpen a nagy férfiú olyan, mint a húr, amely a hegedű száraz fája nélkül nem ad hangot. A nagy férfiú csak egy monumentális vonal, amelyet azonban nem lehet a levegőbe rajzolni. Ahhoz tömb kell, bronz kell, ahhoz tömeghordozó kell. A nagy férfiú olyan, mint a gőz, ahhoz pántos kazán kell, amelybe belefeszülhet. Lesz Magyarországon több vezérférfi is, de mi ne nagyon kritizáljunk, hanem inkább becsüljünk többet. (Zajos taps és éljenzés.) A fegyelem erényét vigyük bele a magyar gondolkozásba és tegyük meg kötelességünket. (Taps és éljenzés.) Legyünk mi a hegedű száraz fája, amelyen a húrok megszólalnak. Legyünk összetartó tömb, amelyen a monumentális vonásokat ki lehet alakítani. Legyünk a vasmarokkal összetartó kazán, amelyben a mi vezet férfiakunk hatalmas ereje a haladást biztosító erővé válik. Nekem és az egész magyarságnak ez a szívünk vágya. Nagy férfiak majd teremnek, adjuk meg mi a megértést és a fegyelmet, melyre építhetünk. Rubinek Gyulára üritette poharát. (Nagy tetszés és taps.)

Rubinek Gyula földművelésügyi miniszter viszonzásul Prohászkat méltatta, utalva arra, hogy az őszirózsás forradalmat még köszöntötte a püspök, de azután kiábrán-

¹⁰⁷ Budapesti Hírlap, 1920. március 21. 2–3. p.

¹⁰⁸ Nagyatádi Szabó István (1863–1924) gazdálkodó, 1910-ben a magyar országgyűlés első földműves származású képviselője, a kisgazdapárt vezető és népszerű politikusa, 1919 után több alkalommal is földművelésügyi miniszter, Bethlen István kormányában az első nagyszabású – de végre nem hajtott, zömmel a zsidók rovására megvalósított – földreform kidolgozója, 1922-től az Egységes Párt elnöke. Sokorópátkai Szabó István (1878–1938) gazdálkodó, 1918-ban a kisgazdapárt szervezője, 1919–1920-ban a kisgazda ügyekért felelős tárca nélküli miniszter, majd nemzetgyűlési képviselő. Rubinek Gyula (1865–1922) gazdasági író, szerkesztő, 1901-től parlamenti képviselő, a Tanácsköztársaság bukása után a kisgazdapárt szervezője, 1919–1920-ban földművelésügyi miniszter. 1920 januárjában egy választási beszédében azt rótta fel Prohászkanak, hogy egy sajtónyilatkozata szerint szocializálási programot hirdetett, szavait azonban pontosítania, részben visszavonnia kellett.

dult abból, elsősorban azért, mert felismerte a magyar történelmi hagyományokkal való szembefordulást. A forradalom győzelmének elmaradását egyrészt azzal magyarázta, hogy nem volt előkészítve, másrészt az „olyan apostoloknak s nagylelkű, nagy szellemű férfiaknak”, mint Prohászka.

27. Prohászka Ottokár: Szenvedtünk sokat, de bízunk nagyon. (1920. március.)¹⁰⁹

A püspök számos írásának, beszédének hangvételét jellemezte a vigasztalás és a bátorítás igénye a bekövetkezett nemzeti katasztrófa következtében. E cikkének megírását is egyértelműen ez az igény motiválhatta, összekapcsolva a politika tartalmának és stílusának megújítására vonatkozó elképzeléssel.

A felületes szemlélők a nagy nemzeti katasztrófáknál csak keseregni s zúgolódni tudnak. Fölhányják égnek-földnek, hogy hát kellett ez nekünk, mi mindent veszítettünk, dicsőség helyett nyomorúságot és gyászt arattunk, mindenben visszavetve néppusztulásunk felé támolygunk. Az ilyenek a szenvedés nagy fontosságáról, nemzeteket ébresztő hatalmáról, a nemzeti letargiának parlagait felszántó hivatásáról fogalommal nem bírnak; ők a rosszat rossznak nézik, s a rossz alatt fakadó jót nem látják.

Pedig az a jó ott van a rossz alatt; sőt, nem volna ott, ha az a rossz, a baj, a szenvedés, a fájdalom nem borulna rá. A szenvedésnek a nemzetek életében mentő szerepe van, a fájdalom nyomában éledés, a megalázás nyomában öntudatos ébredés jár. Akik a nemzeti lélekben hisznek, azok tudják, hogy a szenvedés kimélyíti a lelket, azok tudják azt is, hogy nemzeti élet régi formáinak letöréséből izzóbb, erőteljesebb élet fakad, azok hiszik azt is, hogy a nemzetek kálváriája nem arra való, hogy letörjenek s elenyésszenek, hanem hogy mélyebb hazaszeretetre tegyenek szert, hogy izzóbb lélekkel ragaszkodjanak a röghöz, hogy szenteltebb fájdalommal tapadjanak minden emlékhöz s hagyományhoz, szóval azért szenvedtünk, hogy a szenvedésben megtisztulva s megnemesbülve s megifjulva új életre keljen a nemzeti lélek!

Nagyobb s szebb célt nem tűzhet maga elé semmiféle élet, tehát a nemzet sem, s ha ezért szenved, akkor ez a szenvedés végleg nem veszteség, hanem nyereség.

Ezt akarjuk hinni, s úgy akarunk ezentúl dolgozni kultúránkon és politikánkon, hogy a szenvedés által fölélesztett több lélek s az öntudatra ébredt nemzeti érzés uralkodó s alakító hatalommá legyen köztünk. Szét kell szakítanunk a hazugságok s látszatok hímes fátyolát, ki kell dörzsölnünk azt a mámort, mintha keresztény s nemzeti életünk lett volna. Bizony nem volt az sem keresztény, sem nemzeti, hanem kereszténység nélküli nemzetietlen tengődés s vergődés volt az egész. Hál Istennek, hogy

¹⁰⁹ *Gödöllői Híradó*, 1920. március 31. 1. p.

mindez mind csődöt mondott. Csődöt a politika erkölce nélkül, csődöt a kultúra, mely külsőleg látszatos, de belül sírgödör volt; csődöt mondott a politika, mely tele volt erőszakkal és korrupcióval, csődöt a pénzsomj, a milliók halmozása, a pénzeszsákok telítése, mely a tisztességet számba se vette, s a boldogságot meg se közelítette. Csődöt mondott a hazugság diplomáciája, mely külre sima, befelé pedig tele volt önhittséggel s pöffeszkedéssel. De hogy ez mind csődöt mondjon, s hogy a történeti s állami s társadalmi hamis istenek letörhettek, az mind vérbe, könnybe s szenvedésbe került, de ne sajnáljuk, hogy került, s miután megadtuk az árát becsületesen, tartsuk magunktól távol az átkoknak újabb közeledését felénk!

Akik annyira szenvedtek, azok szeressék meg a meggyötört életet s szeressék azt meg úgy, hogy a szenvedések keserve s átka a nemzeti élet föltámadásában édesüljön ki s örömmé változzék el benne. Akkor jól szenvedtünk s ugyancsak jól jártunk.

28. Nyilatkozat a keresztény politikáról. (1920. április.)¹¹⁰

Az Újság körkérdést intézett a „keresztény politikai világ vezéreihez”, azzal kapcsolatban, hogy mit is jelent szerintük pontosan az akkoriban lépten-nyomon hangzottatott „keresztény politika” és a „keresztény kurzus”. Huszár Károly, Friedrich István, Kovács J. István, Giesswein Sándor¹¹¹ és mások mellett első helyen Prohászka nyilatkozatát közzétették:

– A keresztény politika a keresztény alapelvekre felépített állami élet, amely úgy kulturális, mint gazdasági téren levonja az erkölcsi elvekből a konzekvenciákat. A keresztény politikát nem lehet csak absztrakt elvek szerint csinálni, mert a tárgyi szükségletek diktálnak. Ezeket az elveket a lehetőség szerint kell megvalósítanunk, de sohasem az elvek elhomályosításával!

– A keresztény kurzust az ellentétekből lehet megismerni. Az egész európai életben érezhető volt a lesiklás a keresztény erkölcsi alapról. Ez a háború utáni forradal-

¹¹⁰ Az Újság, 1920. április 18. 2. p.

¹¹¹ Huszár Károly (1882–1941) eredetileg tanító, „keresztény” politikus, 1919 novemberétől 1920. március 15-ig miniszterelnök, később jobboldali politikai mozgalmak támogatója, képviselő. Kovács J. István (1880–1965) református teológus, 1920–1922 között nemzetgyűlési képviselő, rövid ideig a kultuszárca államtitkára, a református közélet ismert egyénisége. Giesswein Sándor (1856–1923) pápai prelátus, a keresztényszocializmus egyik magyarországi megalapítója és szervezője. 1919 után több kérdésben is szembe került Prohászkaival. Pl. a numerus clausus, és az azt igazolni hivatott statisztikai számításokat mélyen elítélte (vö. pl. Kovács M., 2012. 104. p.), Prohászkaival ellentétben szavazott a testi büntetést engedélyező „bottörvény” kapcsán is, vagy azt vallotta, hogy a keresztényszocializmusnak önálló politikai iránynak kell maradni, s nem szabad hatalmi pozíció érdekében pártfúzióba belemenni, ragaszkodott a polgári-liberális értékekhez. Prohászka ez utóbbi felfogását mélyen elítélte, ld. pl.: Prohászka-napló, 2013. (1919. november 9.)

makban vérlázítóan jelentkezett és fölkeltette a reakciót, a keresztény elvek melletti állásfoglalást és azok érvényesítését.

– Az egész problémának a súlypontja a hitetlenségnek irányában kereshető, amelyet nem a szociáldemokrácia, hanem a hitetlen tudomány, különösen a természettudománnyal kapcsolatos filozofálás képvisel. Míg az egyetemeken a tanszabadság megőrzése mellett nem lehet erős képviselője a keresztény restaurációnak, míg a szellemi kultúrvilágban nem tudnak hatalmas tekintélyt adni ennek az iránynak, addig a politikai és gazdasági akció, amely keresztény elveken indul el, teljes sikert nem arathat.

– Az egész probléma az emberi életet elveiben és alapjaiban érintő és reformáló irányzat.

29. Prohászka Ottokár: Aranyat a haza oltárára. (1920. április.)¹¹²

Prohászka lelkesen karolta fel azt a mozgalmat, mely az 1919–1920 fordulóján súlyos ellátási gondokkal küzdő, elszegényedett társadalom megsegítését célozta, s melynek keretében a MOVE nőcsoportja az elértéktelenedett pénz helyett az ékszerek, drágaságok gyűjtését, azon pedig élelmiszerek és ruhaneműk beszerzését célozta.¹¹³ Az akciót több alkalommal is támogatásáról biztosította, ennek jegyében született alábbi cikke is:

Nagyban folyik az országban az arany-, ezüst- és drágakőgyűjtés. Egyetlen lappéldányban 6–7 ilyen hirdetést is olvasni. Ugyan mi célból? Az ország még nem oly rongyos, hogy a nyomor vámszedői ne szedjenek róla valamit, amiből hasznuk lehet, s ahol a korona értéke már majdnem megszűnt, van ott még arany és ezüst, melyen nyereszkeskedni lehet.

Nos, ha a kíméletlen arany- s ezüstszomj utolsó értékeitől fosztja meg az országot, s fel tud még fedezni kincset, melyekkel uzsorázkodhassék, vajon ne keresse fel a honmentő szeretet a régi gazdaság utolsó maradványait, hogy e felhajtott hideg kincssel a csőd felé iramodó államnak segítségére siessen, s valutánkat alátámassza. Ne tegyen-e meg mindent, hogy kenyeret s ételmet vegyen, melyet a lerongyolódott koronán venni már alig lehet, s hogy mind, az adakozókra áldozatra készségével, mind az éhség e nagybőjtjébe beállított élelmiszerekkel az elcsigázott nemzedékbe ismét reményt és vigaszt s mindnyájunkba kitartást s bátorságot öntsön?!

Most a MOVE áll be aranykeresőnek s aranygyűjtőnek! Nem venni, hanem kapni akar aranyat, s azt nem a maga hasznára, hanem a legszegényedett Magyarországnak számára.

Kenyeret aranyért – ez volt a jelszó már hónapok előtt: bár értették volna meg akkor, hány kilogramm arannyal többünk volna most, melyet azóta már kicsempész-

¹¹² MOVE, 1920. április 25. 1. p.

¹¹³ Erről írt Prohászka vezércikkét *Aranyat kenyérért!* címmel: *Nemzeti Újság*, 1920. február 1. 1. p. = POÖM. XXII. 222–225. p.

tek! Azóta ez a jelszó sikító vészkiáltássá lett, melyet, ha most sem hallunk meg, hát meghalunk!

Mi mindenre van szükségünk, mi mindenben ínségeskedünk, s ezt mind külföldről kell behoznunk. Részben, mint alamizna folyik be, s Magyarország röstelkedve nyújtja ki tenyerét a könyöradomány után, s koldusmódra ajánlja föl gyermekeit a semlegeseknek. Hát ami így jut, ami így csepeg, ha nem is csurog, az is jó: de mi mindenre nem telik ezúton, s azt mind venni kell pénzen, koronákon, melyeknek alig van értékük, s így még jobban elértéktelenednek. – Nyersanyagot kell behozni, s azt mesés koronaösszegeken megfizetnünk. A béke delegáció neullyi-i tartózkodása havonként 1,700.000 K-ba kerül.¹¹⁴ Ha pedig mi akarunk itt valamit eladni, azt idegen pénzek csekély összegén veszik meg: így pl. hat hollandi forinton a budafoki pincékben hatvan palack bort vesznek, mialatt Hollandban egy palack két holland forintba kerül. Az országot teljesen meg lehetne venni, végeladást lehetne Magyarországot összes értékeiből rendezni. Csak az aranynak van egyenlő értéke mindenütt. A mi aranyunknak is!

Ha aranyunk lenne, nem rongyolódnánk le, szegénységünk koldus meztelenségre nem vetkőződne le!

De kérдем: hát nincs már aranyunk Magyarországon? Nincsenek láncaink, gyűrűink, ékszereink? Dolgozzék-e továbbra is a bankóprés, mely értéktelen papírbankókkal csak a drágaságot emeli, s az elkeseredést szítja? Vagy vágjuk ki a forgalom asztalára a csengő holt kincset, mint tették azt Tomory „büszke vezér” idejében,¹¹⁵ hogy azzal most ne új mohácsi csatát veszítsünk, hanem ellenkezőleg, végleges letörésünknek elébe vágjunk?

Ezt kell tennünk! A MOVE gyűjti az aranyat, s ételmet s ruhát szerez rajta, s megkönnyíti életét az elgyötört magyar társadalomnak. Adjon mindenki, aki teheti, aki pedig mindent eladott, hogy életét óvja, s becsületét áruba ne bocsássa, az ne olvassa keserű szemrehányás érzésével e sorokat, hiszen nem neki szólnak. Azok adjanak, akik aranytól s drágakőtől s ékszertől csillognak, kik egy-egy collier-ban¹¹⁶ vagyonoikat fityegtetnek nyakukon, azok adjanak, kik fényben s jólétben élnek most is, – kik még most is gyarapodnak s vagyonoikat szereznek.

¹¹⁴ A magyar béke delegáció 1920. január 7-től április 9-ig valóban Neuilly-ben lakott, a Prohászka által közölt 1,7 millió koronás tartózkodási költség pedig megfelel a valóságnak. (A magas szállodai árakkal, étkezéssel, posta- és futárszolgálat költségeivel együtt, hozzátéve, hogy ebben az időszakban súlyos infláció sújtotta a magyar fizetőeszközt.) 1920. április 10-én azért is költözött – az egyébként jócskán csökkentett létszámú – delegáció Versailles-be, mert ott sokkal olcsóbb volt a szállodai szobák ára. Minderre Praznovszky Ivánnak, a béke delegáció főtitkárának egykorú jelentése derít fényt, e dokumentum másolatát, és annak részletes magyarozatát Zeidler Miklós küldte el részemre – segítségét ezúton is nagyon köszönöm!

¹¹⁵ Tomori Pál (1475 k. – 1526) kalocsai érsek, hadvezér, a mohácsi csatában a magyar sereg egyik parancsnoka.

¹¹⁶ Collier = nyaklánc.

Sokszor emlegetik, hogy nincsenek gazdasági koncepcióink, nincsenek honmentő terveink, erre egyet mondok: ha az arany-akciót megcsináltuk volna három hónap előtt, nem rémítene minket az éhhalál, ez már csak tett lett volna a javából! Indítsa meg az arany-akciót most a MOVE, gondolom, még mindig áldáshozó tett lesz belőle.

Prohászka egyébként maga is igyekezett jó példával előljárni, többször adakozott nyomorenyhítő akciók céljaira.¹¹⁷ Az „aranyat kenyérért” akció melletti kiállásának sikere egyébként már a programhirdetés kapcsán is kérdésesnek tűnt.¹¹⁸

30. Prohászka Ottokár: A marxizmus csődje a tények világánál. (1920. március–április.)¹¹⁹

A Tanácsköztársaság történetét a Horthy-korszak első időszakában számos pamflet, elemző tanulmány, visszaemlékezés dolgozta fel.¹²⁰ Az egyik legnagyobb szabású, a politikai pamfletek kliséit meghaladni akaró, igényesebb áttekintés 1920 májusában jelent meg Huszár Károly volt miniszterelnök szerkesztésében, mely részletesen be kívánta mutatni a proletárdiktatúra katonai, gazdaság-, társadalom-, oktatás-, egyházstb. politikai intézkedéseit és azok hátterét. A kötetbe Korányi Frigyes volt pénzügyminiszter, Fenyő Miksa, a Magyar Gyáriparosok Országos Szövetségének vezetője, Turi Béla és Pethő Sándor újságírók stb. mellett Prohászka is írt egy hosszabb szöveget, nem pusztán a Tanácsköztársaság történetéről, hanem általában a marxizmus és a szocializmus elméleti kérdéseiről, de többször hangot adott a proletárdiktatúrával kapcsolatban ekkor a közvéleményben elterjedt, például zsidóellenes toposzoknak.

Magyarország egy év alatt két forradalmat élt és szenvedett át; az egyikben még a nemzeti függetlenség vágya izzott; a másik azonban már mindent tagadott, ami nemzeti s történeti volt, s egy teljesen új ideológiával akarta felborítani a politikai, társadalmi s gazdasági helyzetet. Ez az ideológia a Marxizmus melegágyából volt való, s itt nálunk szökött gazba s a maga teljes valóságában – mondjuk – képtelenségében mutatta be magát a rendszert is, melyet a doktrinerek fejlenek és foltoznak, de melyeknek igazságát s életrevalóságát csak a praktikusok tüntethetik föl. Mert a filozófiákat is az élet rostálja, s a nagy szólamok tartalmát azok megtestesülése mutatja

¹¹⁷ Ld. pl.: A *Nép*, 1922. január 15. 9. p.

¹¹⁸ *OMKE*, 1920. február 5. 1. p.; *Az Újság*, 1920. február 22. 6. p.

¹¹⁹ A proletárdiktatúra Magyarországon. A bolsevista rémuralom hiteles története. Szerk.: Huszár Károly. Bp., 1920. 212–219. p. A kötet *A vörös rémuralom Magyarországon* címmel megjelent még abban az évben New Yorkban is, amely a Magyar Elektronikus Könyvtárban is hozzáférhető: mek.oszk.hu/08500/08531/ – 2019. április. Prohászka szövege sok helyen rövidebb, mint az itt közölt eredeti.

¹²⁰ Ld. ezekről részletesen: Csunderlik, 2019.

be. A gondolatoknak az a megtestesülése, mely a marxista elveket Magyarországon léptette a történetbe, csak képtelenségeket, hóbortokat, örületet produkált, s rettenetes leromlással s szenvedéssel cáfolta meg folyton hirdetett életrevalóságukat.

Ez az egész tatárjárás, azaz hogy orosz zsidójárás nem a magyar népnek életjelensége, hanem származásra, nemzetiségre, erkölcsi felfogásra, érzületre nézve teljesen idegen elemek erőszakoskodása volt – magyar földön bár, magyar nyelven, de nem magyarul, hanem teljesen idegenül, s a magyar keresztény népnek teljesen érthetetlenül. Az ország népe ezt az egész történetet úgy nézte s bámulta, mint ahogy nézne s bámulna egy beduin cirkuszt, mely a marha-vásártéren ütné fel sátorát, s bemutatná vágatásait, vagy ahogy nézne s bámulna egy Tarnopolból Palesztinába kivándorló lengyel-zsidó karavánt, mely a faluvégen állapodnék meg, s ott főzne s tisztálkodnék. Mi köze neki a beduinokhoz s tarnopoliakhoz, ha magyarul beszélnének is? Már most ahogyan idegen vándorcsoportok vonulhatnak végig az országon, úgy mászhatják meg idegen eszmék is a közéletet – árthatnak is, mint a nyívek, de vérünkke nem válnak.

Ez a teljes idegenség illusztrálja legjobban a marxisták éretlenségét s a valósággal való kapcsolatuknak hiányát is, mert hiszen fejlődést, történeti fejlődést vallanak mindenek elvéül s forrásául, s mégis oly földön s oly népben akarnak filozófiájuknak testet adni, mely ideológiájuktól oly messze esik, mint Makó Jeruzsálemtől. A hisztorikus materializmus e részben teljesen antihisztorikusnak mutatta be magát.

De materializmusával is ellenkezésbe jutott, mert ezt a világfordulatot ránk ugyan csak nem az anyag, nem a munka s a termelés, hanem a filozófiai szisztéma hozta, tehát a szellem s a lélek. A szellem s lélek ugyanis oly sajátos valaki vagy valami, hogyha materialista szisztémák álarcában jár is, azért mégis elpusztíthatatlanul az, ami, t. i. lélek, szellem. A materializmust is lélek és szellem, tehát az antimaterialista valóság csinálja.

Ezt tapasztaltuk meg a „magyar” marxizmus betoppanásánál. A történelmi materializmus, a marxizmus filozófiája, tagadja a szellemet s az emberi lelket, a vágyak, az ösztönök, a világnézetek fatális, önálló járását; tagadja azt a szuverén, felülről sugárzó hatalmat, mely hat, alkot, konstruál; de a szellem s a lélek azért mégis lépten-nyomon előbújik, s fittyet hány a homlokukat ráncoló filozófoknak; eléjük pattan, s bemutatkozik: „én vagyok a historikus materializmus spiritusza, alakító lelke, s ha a materializmus palliumában járok is, de mindig lélek, szellem s önálló hatalom vagyok. Hogy is akarnátok a kereszténységet, a középkor világát, a renaissance-t s a reformációt, a felvilágosodást s a janzenizmust, no meg a proletárdiktatúrát szellem s lélek, világnézetek, vágyak s remények kavardása s ütközése nélkül, ezeknek önálló, a termeléstől független nyomása nélkül magyarázni? Azok a történeti jelenségek a kereszténységből, majd meg a racionalizmusból s naturalizmusból valók, a marxizmus s a bolsevizmus pedig a materializmusból, no meg a zsidó szellemből valók. A filozófok pedig arra valók, hogy a dolgokat majd így, majd úgy lássák, s filozófiai szisztémákon át nézzék a világot. Nekik a szisztéma aztán több mint valóság, s hegei mondást, mely szerint „ein berliner

Witz ist mehr wert als eine schöne Gegend”,¹²¹ így módosítják: „ein philosophischer Witz ist mehr wert als die Wirklichkeit”.¹²²

Igen, a „Witz”, a szellem kísért a filozófiákban. A marxisták is vele ingerkednek; egyrészt tagadják, másrészt mindenütt azt szuttlyongatják, élesztgetik, tűzbe-lángba szítogatják; ők hozzák a tüzet, v. i. [vagyis] saját lelküket, mellyel felgyújtják az elégedetlenség föltorlódott limlomját.

Így volt ez Magyarországon is. Elégedetlenségből itt is van elég; vannak új, kegyetlen gazdasági fordulatok és ki nem elégített szükségletek; vannak nagy vagyonok és sok telhetetlenség, van kapitalista termelés szociális érzék nélkül; van sok iram, örület megfelelő rendezés és szervezés nélkül; ez van, s ennek nem szabadna lennie. Erre a sok ki nem egyenlített, vad, anarchikus tusakodásra a történeti materializmus azt fogja rá, hogy ennek így kell lennie, s hogy ez oly szükségszerű s kikerülhetlen, mint egy megindított vegytani folyamat. Pedig dehogy is kellene annak így lennie, ahogy van, ha annak az eltagadott szellemnek nem volna része benne. Ezé az oroszlánrész! Oroszlánrésze van abban, amit kapitalizmusnak s oroszlánrésze abban, amit proletárdiktatúrának hívnak. Az anyag, a termelés nem teszi; azt a kapitalista s ugyancsak a kommunista, bolsevik szellem teszi. A kapitalizmus lehet a termelés szükséges etapja, de minden egyéb, az, hogy hogyan zsarol és szív vért, az, ahogyan a nagy vagyonok elnyomják a kisebbeket, s a gyárok a műhelyeket, az, ahogyan a milliomosok tönkretezik az élő milliókat s a tengődő életet: az már nem gazdasági technika, hanem önzés, kegyetlenség, igazságtalanság, pénzsomj, neveltlenség és rosszakarát. Ez az akarat nem a kapitalizmus szekeréhez kötött s hátul cammogó állat, hanem előljáró, szaglászó véreb, – hatalom, mely lappang az emberiségben, s időnként jelentkezik, felhasználja a társadalmi készültséget, visszaél a gazdasági helyzettel, elnyomja a gyengéket, s lóvá teszi a liberális ideológiák által megbűvölt népeket.

Aki aztán bírja, az marja. Igen, de ez nem társadalmi törvény; hanem ellenkezőleg társadalmi rendetlenség, mellyel szemben áll a lelkiismeret, a tízparancsolat, a kormányférfiúi belátás, s ezeket nem a parasztlázadások s a munkásatrocitások hívják életbe, s állítják a történelembe. Hogy a kapitalizmus oly borzasztó pusztításokat végzett, hogy emberi érzést s isteni törvényt nem ismert, azt a klasszikusoknak nevezett, de voltaképpen oktalan, egyoldalú nemzetgazdászati nézeteknek köszönjük, melyek az önzés diktatúráját kiáltották ki vezető hatalomnak. Hogy a modern termelésben a pénz s a profit az egyedüli intéző hatalom, azt nem hozza magával semminemű termelési mód, hanem azt a zsidó szellem, a Mammon-imádás¹²³ tette uralkodóvá. Ezzel nem azt mondom, hogy a körülmények nem szítják föl a szenvedélyeket; de nem szabad az egész csúnya ösztönösséget s mohóságot, a bűnt s a kegyetlenséget egyszerűen

¹²¹ „Egy berlini bölcsesség többet ér, mint egy szép táj.” Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770–1831) a klasszikus német filozófia és az idealizmus irányzatának legjelentősebb alakja.

¹²² „Egy filozófus bölcsesség többet ér, mint a valóság.”

¹²³ Mammon: a gazdagságot és a pénzt megtestesítő bálványimádás kifejezője az Újszövetségben.

ártatlan fejlődési funkciónak deklarálni; az nem fejlődési funkció, hanem mindig készen álló s könnyen gazba nővő emberi dölyf és ostobaság, önzés és gonoszság

Ez nőtt gazba nálunk is a proletárdiktatúrában. A történeti fejlődéshez annak más köze sincs, mint az, hogy megtörtént; de azt nem történeti szükségességek, hanem vérrel s étellel játszó, minden szentet és nagyot blázírtan kockáztató budapesti intellektuellek s azután felfogadott gonosztevők csinálták. Volt Magyarországon elégedetlenség – hol nincs? Volt sok hazugság s valótlanosság – máshol is van. Nemzetinek mondott, rossz politikát folytattunk, azt is megengedem; nagy mulasztásokat követtünk el a földreform, a falu, a népelet körül; az is igaz; át nem hidaltunk nagy rianásokat, melyek a rendiség korából hasították szét a nemzeti egységet; szent igaz. De hát e történelmi szituációnak a történelmi materializmus szerint talán bizony a szocializálás, a kommunizálás, a termelő szövetkezetek komédiába illő pazarlása, az ostoba rendeletek özöne, mindennek adósságba, majd éhhalálba fulladása lett volna fejlődéstörténeti következménye?! A vidék, az ország csak megrémült szemlélője volt a budapesti zsidó hepciáskodásnak, s tűrte, mert fegyvertelenül állt, a csürhe uralmát.

Lehet-e ezt az örületet egyáltalában munkával, emberi iparkodással, fejlődéssel összeköttetésbe hozni? Ha a történelmi materializmus szerint a politikai forradalom szükséges piros folt is a hegeli-darwini filozófia ködmönén, azért a szubsztrátumot mégis csak a tényleges magyar állapotoknak kellene nyújtaniok: nos, elhiszi azt valaki, hogy a magyar gyáripar oly fejlődési fokot ért el, s a magyar mezőgazdaság annyira haladt, hogy a szocializálást, a kommunizálást, a marxi társadalmi termelést itt a fejlődés logikája pattantotta ki? Nem, mindebből itt semmi sem volt meg; de hisz nem is a historikus materializmus csinálja a világot, az csak magyarázza. Csinálni, az nehéz; magyarázni pedig könnyű; ehhez csak szociológiai zsargon s világpolgári koponya kell. Aki magyaráz, az eszmékből indul ki; míg ellenben, aki valamit csinál, annak a földről, alulról kell kiindulnia; ha pedig nem alulról, hanem felülről indulna ki, s akarna világot csinálni, az csak olyasvalamit állíthatna létbe, amilyen a proletárdiktatúrának szocializmusa volt. Megvolna a háztető, a marxizmus, s építene alája házat, alaplerakás nélkül. Ez az a modern bolond, aki nemcsak hogy alap nélkül, hanem felülről lefelé épít.

Ezt historikus materializmusnak hívják, mely amily kevésbé historikus, oly oktanul mondható materializmusnak; mert hiszen folyton kész ideákból, apriorista tételekből, axiómákból s elvekből indul ki, azokból fércelődik össze; azok szerint szabdalják, ütik, lökik, fűtik a világot, s magyarázzák a népelet, a termelési igények, a szociális erők valóságait. Rátukmálják a szisztémát a nemzetgazdasági életre, s ahol nem illik rá, ott a revolúció s a vörös-szörös ember kalapácsütéseivel segítenek rajta.

Vegyük ezek után szemügyre a fejlődésnek, a világi elváltozás e törtető mozdonyának fődugattyúját, az osztályharcot, s kérdezzük, hogyan vált az be nálunk?

A marxista ideológia az érdekközösségből s az érdekképviseletből valami oly specificumot alakított, s azt úgy hiposztatálta,¹²⁴ akárcsak egy skolasztikus entitást,

¹²⁴ Hiposztatál = megalapoz, megtestesít.

melyben titokzatos erők fészkelődnek. Szerintük az osztályharc hordoz minden haladást, az osztályharc talál ki minden reformot; belátása csak neki van; szociális érzéket s kötelességtudást csak az fejleszt, – az, az a csodálatos „ens”. Akik nem nyomorognak, s nem keseregnek, s következőleg nem harcolnak, azoknak se szívük, se érzékük, se jóakaratauk. Társadalmi érzék nincs is; csak osztályérzék van. Ez „ens”-nek vére is van, s az proletárvér; mert csak proletárvér ontásából fakad áldás; csak abban forrhat szeretet. A jólét s a fejlődés is csak e vér áldozataiból fakad, s a világboldogulás kizárólag e vér díja. – Eszerint nagy gondolatoknak előharcosai nem lehetnek volta-képpen mások, mint csak proletárok; a többi, ha van is, az emberiség történetében nem számít. Azért Magyarországon is talán csak Dózsa György s egy-két proletár vagy legalább lélekben proletár, csinált történelmet; míg ellenben Szent István, Szent László, Nagy Lajos, Hunyadi Mátyás, Rákóczi Ferenc, Széchenyi István, Kossuth Lajos, Eötvös József, a jobbagység felszabadítói, a zsidó recepció megszavazói, a nemesi kiváltságok eltörlői nem csináltak történelmet. – No, csak hogy végre ránk hasadt megint a nap, s a népköztársasági zsidók és szocialisták, a bolsevikiek s rablóbandáik hozzáfoghattak a magyar történelem csinálásához!

Az bizonyos, hogy Magyarországnak az a teljes leromlása ezen banditák osztályharca nélkül nem esik meg. Az is igaz, hogy ez osztályharc vért ontott, s egy társadalmi osztályt, a legelmaradottabbat ültette a nemzet nyakára –, hogy szabadjára bocsátotta zsarnoki szenvedélyeit –, hogy belegázolt mindenbe, szabadságba, valóságba, lelkiismeretbe –, hogy letört otthont, oltárt –, hogy bepiskított lelket, ifjúságot, erkölcsöt. Az osztályharc ezenkívül az embercsordát kanászostorral kezelte, s felhajtotta szakszervezetekbe s politikai pártba a „szabad” elvtársakat. Aki nem így gondolkozott, annak levette a fejét; a többi gyanúsna pedig ezt a szolgálatot ez év augusztusára ígérte. Hát ha van s volt osztályharc s osztályuralom, akkor az itt volt, s az ránk borította a kloákákat, s ránk uszította nemcsak véreibeit, de patkányait is, kik mindent megmáztak, mindent kikezdték és elrondítottak.

De hol az a filozóf, ha még marxista is volna, aki ezt világfejlesztésnek nézné, s nem látná rajta a tömegőrület s a buta durvaság s komizság minden jellegét?! Természetesen, kik e piszokáram zsilipeinél állnak, s azokat kényükkedvük szerint emelgetik, azok „Europäer”-eknek s tiszta kézelőjű s gallérú gentleman-eknek akarnak számíttatni; de volt-e bennük mákszemnyi tisztesség s emberszeretet, mikor dölyfös „nagy tudású” voltukban s kegyetlen s egyoldalú doktrinérségükben nem átallották mindent az úgynevezett osztályharc martalékául odadobni, s az országot romok alá temetni?

Ha az osztályharcot ideológiai kosztümjéből kivetkőztetjük, bontott hajú, piszkos fúria toppan élénk, s oly tömegőrülettel állunk szemközt, melynek nyomában pusztulás s társadalmi romlás jár. E végletektől távol járt a magyar gazdasági világ, mert a vidék s a kis városok munkásnépe, a földmunkások s földbirtokosok egymásra való utaltságukban, egyes ütközések s sztrájkok dacára, ily romboló szembeállásra sohasem kerültek volna. Azonkívül a munkamegosztás elvénél fogva még a mi nagyipari életünkben is oly jól szituált munkásrétegek keletkeztek, hogy gazdaságilag a polgári

osztály sok csoportjánál jobban álltak, s azért osztályharcra, mely világot fordítson ki, nem gondoltak. Ez a harc tehát csak a Landlereknek s a Kunfiaknak s egyéb galíciái elv- és fajtársaiknak kellett; ők hozták magatartásukkal s folytonos lármás izgatásukkal azt a vészt Magyarország nyakára, melyet ily ősi, magyar hangzású nevek, mint Pogány-Schwartz, Landler, Hamburger, Dirnfeld Izidor, Weisz Samu, Klein, Szamuely jeleznek, örök szégyenére a magyar történelemnek.¹²⁵

De kövessük még tovább a marxista ideológiát. A vezető gondolat, mely az osztályharc mögött fészkelődik, megint egy ideológiai csinálmány, a társadalmi termelés. A társadalmi termelés: az minden szocialista gondolkozásnak és osztályharcnak célja és koronája.

Ezt Marx megfogalmazta, s mindenféle dialektikával kicsiszolta; de kihagyta belőle a pszichét, az embert. Megvan a fogalom, de vajon lehetséges-e a megvalósulása, azt a fogalmazás nem garantálja; mert hiszen itt minden az emberi, a pszichikai föltételeken fordul. Mit használ a kommunizmus, a társadalmi termelés ideája, ha elvonatkozik a természettől, s az emberi lélektől, a munkakedvtől, a munka s a szorgalom ingereitől? Mit használ az absztrakt fogalom, mely szép s nemes lehet, de mely az emberi társadalomba bele nem állítható? Ez aggályok a doktrinereket nem feszélyezték; a teória kívánja a társadalmi termelést, tehát legyen!

¹²⁵ Dirnfeld Izidor (1888–?) erdélyi származású cukrászsegéd már saját korában is rejtélyes figuraként tűnt fel a sajtóban. 1919 szeptemberében először a *Reggeli Hírek* c. lap számolt be arról, hogy a kommunistaellenes hajza során begyűjtöttek kihallgatásakor Dirnfeld „vérfagyasztó nyugalommal, higgadt logikára valló előadásban” részletezte, hogy egy budapesti laktanyában saját kezűleg akasztott fel 160 (más helyen: 155) embert, akik közül 60-at el is égetett. (Ld. pl.: A titokzatos Dirnfeld. In: *Zala*, 1919. szeptember 16. 1. p.; ugyanez: Egy kommunista főhőhöz vallatása. In: *Esztergom és Vidéke*, 1919. szeptember 17. 1. p.; röviden: *Egri Népiújság*, 1919. szeptember 18. 1. p. stb.) A nyomozás során azonban kétségek merültek fel az egyébként is túlzottan szörnyűséges vallomással kapcsolatosan, Dirnfeldet elmeorvosi vizsgálat alá vetették, s bár beszámíthatónak találták, gyanússá tették a vallomás belső ellentmondásai, az, hogy egyetlen konkrét személyre sem emlékezett, mint ahogy egyik potenciális szemtanú sem tudott róla semmit. Az ügyészség a nyilvánossághoz fordult, hogy tanúkat keressen a működésével kapcsolatosan, végül Dirnfeldet – a különösen súlyos vád ellenére – felmentették, de internálótáborba került. A parlamentben Drózy Győző hívta fel a figyelmet történetének képtelenségére 1921. február 19-én: Az 1920. február 16-ára hirdetett nemzetgyűlés naplója. VIII. köt. Bp., 1921. 18–19. p. Ugyanerről írt az emigráns sajtó is (más adatok alapján) egykorán: Gábor Andor: Dirnfeld Izidor. In: *Bécsi Magyar Újság*, 1920. október 19. 3. p. A tévesen a „Lenin-fiúk” közé sorolt Dirnfeld (torzított személynévvel, mint „Bergfeld”) szörnyű kivégzéseit azonban többször is említette a vörös terror rémtetteit ismertető egyik legelső röpirat: Szabó László: A bolsevizmus Magyarországon. A proletárdiktatúra okirataiból. Bp., 1919. 216–217., 223. p. (Később a nyilas, nemzetiszocialista Fiala Ferenc 1941-ben megjelent *Így dolgoztak a bitangok!* c. pamfletje is átvette Szabó László beszámolóját, hasonlóan később is előfordult.) Legutóbb ld. erről: Csunderlik, 2019. 240–241. p. A vélhetően nem teljesen beszámítható, valamiért saját szerepét a végtelenségig eltúlzó Dirnfeld nem szerepel a Budapest Főváros Levéltárában található peres iratokból összeállítható „Lenin-fiúk” listájában sem. Ellentétben a Prohászka által említett Weisz Samuval, aki 1919-ben 24 vagy 25 éves volt, eredetileg „lőidomár”, kereskedő, Szatmár megyei származású. (Utóbbi adatokat Bödők Gergely kollégám bocsátotta rendelkezésemre, fáradozását ezúton is köszönöm!) Weisz neve egyébként Szabó László idézett munkájában (mint a „Lenin-fiúknál” szolgáló sofőr) szintén felbukkan: Uo., 223., 239. p.

S lett! De hogyan? Tán a fejlődés révén lett részünk benne, mely preparálta volna a társadalmi termelés útjait? Dehogy; hol tartunk mi úgy termelés, mint munkás pártszervezetek tekintetében Anglia és Észak-Amerika mögött, s ott a fejlődés a társadalmi termeléstől messze van még, s a pártok alig hiszik, hogy azt máról holnapra megvalósítani lehetne. Németország s Franciaország ipara is összehasonlíthatlanul fejlettebb, mint a miénk, s ezek pártvezetőségeiktől tanulnak a mi epigonjaink, de a németek s franciák is távol látják még a társadalmi termelés korszakát. S így hát Magyarország s Oroszország, ez a két agrárállam lett a marxista ideálok megvalósításának színtere. Talán azért, hogy ezen a kopott fél-Balkánon lássa a világ a marxizmus kézzelfogható hiányosságát s belső ellentmondásait, – no meg megtapasztalja illojális magatartását. Mert ha párthívei a filozófiai marxizmus utópiáinál maradnak, mely a társadalmi fejlődés immanens erejénél s mondvacsinált törvényeinél fogva várja a társadalmi termelés órájának ütését, az ellen persze nem lett volna kifogásunk; csak-hogy az ilyen, jövő századokra kiállított váltókkal s ábrándokkal nem lehet összetartani a munkásságot, az reális, fogható előnyöket kíván, s azokat is minél előbb. Az utópiákat tehát meg kellett fejteni, a hegeli dialektikát szegre kellett akasztani, s a lassú fejlődés tempóját nemhogy gyorsítani, de egy lökessel a célba kellett zökkeníteni. A marxizmust így szegre akasztották, s a forradalmat gyújtották ki, melyről hitték, hogy az Marxizmus nélkül is megcsinálja a maga dolgát. Ebből az egész történelemből a világ okulására csak azt az erkölcsi tanulságot vonhatjuk le, hogy a filozófiai Marxizmus az internacionálé számára jó étvágygerjesztőnek, stimuláns gondolatlabdacsnak bizonyult; de a világ megértésére, no meg éppen megfejtésére nem volt alkalmas. Ezt a megfejtést egyáltalában nem filozófok, hanem egyoldalú túlzók s agitátorok végzik.

Ezt megcsinálták nálunk is, de rossz eredménnyel, mert az osztályharcnak ilyen elmélete s annak a kommunizmusban való kirobbanása oly visszahatást szült az értelmesebb munkásságban, hogy az frontot változtatva, másfelé keresi majd programjának méltányos megvalósulását.

S végül még valamit a Marxizmusról s annak lelket s karaktert, tehát a tulajdonképpeni kultúrát teremtő s fejlesztő képességéről. Minden filozófiának kritériuma az etika; abban virágzik ki, s abban mondja ki önmagáról az ítéletet. – Csak az idealizmus lehet konstruktív, mert neki vannak örök céljai, vannak változhatatlan elvei s a relativitáson túl emelkedő igazságai. Amely filozófiában ez elemek hiányzanak, az adhat értelmileg mozgékony civilizációt, s nevelhet ily embereket; de az életnek igazi értékeit nem adhat, s még azt a garanciát sem adhatja, hogy az élet s a fejlődés a fölfelé, a jobb s a nemesebb felé való irányt követi-e, mert ideális végcél nélkül ez sehogy sincs biztosítva. De hogyan bízhatnók akkor magunkat a fejlődésre s a historikus materializmusra, ha nem bizonyos előttünk, hogy általa jobb s nemesebb emberekké lehetünk?!

De hagyjuk a filozofálást, s tekintsük meg ismét a filozófiát illusztráló kommunista nevelést s embernemesítést s karakter alakítást! Bizonyára sehol sem kompromittálta magát a Marxizmus annyira, mint a nevelés és kultúra terén, ahol a saját,

eszménytelen képére s hasonlatosságára formálhatta az embereket. A forradalom tekintélyt nem ismert, s így pedagógiáját ez elv nélkül, jobban mondva, ez elv ellen kellett az ifúságon megpróbálnia. Elrendelték a diákdirektóriumok megalakítását s a bizalmi rendszert, s ezzel a hatalmat s vezetést voltaképpen a diákok kezébe csúsztatták. Ezek ellenőriztek, kritizáltak, kifogásoltak s terrorizáltak; a szájasoké lett a világ, s a vakmerőség, hanyagság s fegyelmetlenség gazba nőtt. A proletár világnézetet, a durvaságot s tiszteletlenséget az ifúságba is átültették; a vallásoktatást eltörölték, a történelmet kiforgatták, „nemi” s mindenféle egyéb fölvilágosítással lázba s lázadásba kergették az éretlen ifúságot, s a lélekrontást annyira vitték, s az általános rendtelenséget is annyira fokozták, hogy művüktől maguk is megijedtek, s az általános fegyelmetlenségnek ha nem is elvi, legalább gyakorlati gátaikat iparkodtak emelni.

Ugyanez az egyoldalú s a lelket s a természetet nem ismerő orientáció s ugyanez a nevetséges gyűlölet minden ellen, ami nem Marxra s Engelsre vezet vissza, jellemzi a kommunista s marxista kultúrmunkát az egész vonalon. Az ember csak azon csodálkozik, hogy hogyan fér ennyi önbizalom s ennyi hozzánemértés e világreformátorokba – ők mindenhez értenek, s mindent jobban tudnak, mint Arisztotelésztől Kantig a világ bölcsei – ezek a szegény denevérek az idealizmus sötétségében! Náluk az idealizmusnak nyomára ugyancsak nem akadunk sehol, s azért a közönségben is az önfegyelem, a tisztesség, a munkaszeretet, a köz iránti érzék napról napra fogyott, s tanúságot tehattünk a Foerster-i kijelentés mély igazságáról, hogy „sociale Organisation setzt organisirte Charaktere voraus”.¹²⁶ Ahol karaktereket nem formálnak, ott a társadalmi szervezkedés is kútbaesik. Bele is esett, s ki nem húzhatja azt.

Bátran kijelenthetem, hogy nagyképűsködő filozófiát, amilyen a Marxizmus, ritkán ért még oly megsemmisítő s megszégyenítő cáfolat, mint amilyet a tények nagy argumentumaival a magyar bolsevizmus szolgáltatott.

31. Prohászka Ottokár: Az új honfoglalókhöz. (1920. május.)¹²⁷

Prohászka 1920-ban kötetben adta ki részben korábbi cikkeiből álló füzetét, amelyben a fiatalsághoz intézte vallásos, erkölcsös életre buzdító gondolatait. A püspök nagyon gyakran fejtette ki, hogy mennyire bízik a fiatal, a korábbi időszakban nem

¹²⁶ „A társadalmi rendszer előfeltételei a szervezett jellemek.”

¹²⁷ Prohászka Ottokár: Iránytű. A magyar ifúság számára. Bp., 1920. (A Zászlónk diákkönyvtára, 1.) 4–5. p. A könyv a „Magyar Jövő” Rt. gondozásában jelent meg, a vállalatnak Prohászka kezdeményezője, vezetője volt. (Vö. 125. sz. dokumentum, 523. sz. jegyz.) Újabban az Iránytű Barlay Ö. Szabolcs előszavával megjelent Székesfehérváron, a Prohászka Kiadó gondozásában, a Prohászka írásai sorozat 4. köteteként 2002-ben, 2004-ben és 2006-ban. A fenti cikket a jobboldali sajtó még Prohászka életében vezércikként is újraközölte: Fehér Újság, 1921. március 27. 1–2. p. A cikk kimaradt a Schütz-féle öszszegyűjtött munkák kiadásából, egykorúan megjelent még: Irodalmunk költői remekei. Iskolai segédkönyv a magyar nyelv és irodalom tanításához. Szerk.: Kőmíves Kolos. Szombathely, 1929. Függelék.

befolyásolt, romlatlan nemzedékben. A könyvhöz készült előszóban is erről írt lelkesítő gondolatokat:

A keresztény magyar ifúságra nagy hivatás vár: jobb, különb nemzedékké kell válnia, mely a kivénült, kiégett középosztály helyébe s a dicstelen közelmúltnak tehetetlenségével szakítva, a magyarság rendeltetésének megvalósítójává lenni tudjon. Halálos megdöbbenéssel szemléljük: hová jutottunk, mily mélyre süllyedtünk... Látjuk, hogy a tátongó nemzeti sír omló szélére sodortattunk. Elvesztettünk rém sokat, ki lesz annak megmondója, mi mindent! Ha csak a háborút veszítettük volna el, azt hamar kihevernők, hiszen veszített csatákból is hősi küzdelmek s a nagy helytmegállás bána-tos dicsőségével lehet megtérni; veszített csatákból is csorbítatlanul haza lehet hozni hitet, bizalmat Istenben s a nemzetben. Igen, lehet, lehet; haza lehet ezt mind hozni, s a haza repeső szívvel fogadja az ilyen nem elgyengült, de megacélozott lelkeket: de mi lesz, ha a megtérők nem találják a helyén a hazát? Ha azalatt, míg ők küzdtek és szenvedtek, a belső romlás ráült a hazára, s letörte alkotmányát s pajzsát, bemocskolta zászlaját, – ha elnemzetietlenedés kezdte ki a népet s a tűzből öntött magyar lelket, – ha a hazát nevetni s Istent, hitet, erkölcsöt tagadni lett otthon a divat? Mi lesz, akkor?

Pedig így fordult a világ nálunk! Mi a világháborút meg nem ingatott csatasorokban álltuk, de belülről támadt veszedelmünk. Nem a magyar katona lett áruló, hanem a belső ellenség, azok, kik Istent s hazát tagadnak, azok hajtották a magyar népet a vörös terror székelyébe. Belülről jött ez a nagy baj. Itt járt, s gázolt a hit- s fajtagadó őrület, itt tépték le a magyar zászlót, itt lobogtatták nemzeti önértékükből kivetkőzött frontmögöttiek a nemzetköziség szégyenlős, piros foszlányait, itt vigyorogtak le minden eszményt s minden nagyságot, itt tolták fel a trónra a saját arcátlan törpeségüket, itt úsztak a konjunktúrák vizeiben, melyek majd pocsolyákká sűrűsödtek Epikur¹²⁸ csordái részére, majd áramokká dagadtak aranyhegyek, pénzeszsákok föltorlasztására, s ami ezzel szemben állt, a középosztály, az oly szegényes volt jellemében, oly gyönge az ellenállásban, oly távol esett a magára hagyott, elbódított néptől, hogy a kerge bölcsek és gyilkos bérenceik szabadon élhették világukat s pusztíthatták a mienket.

Hát hogyné volna ilyen körülmények közt szükségünk a kivénült, megmérgezett nemzedék helyébe oly ifúságra, melynek keresztény a lelke, krisztusi az erkölcsé, tisztult magyar az érzése, s mely a világát veszített magyarra a hit és az igazság, az erkölcs és a munka, a szépség és a boldogság jobb világát: a virágzó keresztény nemzeti jövőt hozza.

Ezt töletek várjuk, magyar ifjak!

Shogy amit várunk, azt meg is adhassátok nekünk, legyetek ízig-vérig keresztények!¹²⁹ Lélek és szellem, erő és lelkesülés kell minden egészséges akarásba, s ezek a szárnya-

¹²⁸ Utalás Epikurosz (Kr. e. 341–270) görög filozófus tanaira, itt az öncélú élvezetek, hedonizmus értelmében használta a szerző.

¹²⁹ A *Fehér Újság* c. hetilap újraközlésében itt a „keresztény” szó szerepel, a hetilap Debrecenben jelent meg, ezzel magyarázható, hogy Prohászka cikkébe is a protestáns szóhasználat került.

ló, muzsikáló erők az Isten Szentlelkéből valók. Egységet a magyar fajba, s egészséget a vérébe csak a kereszténység alapján, a keresztény világnézet erejében teremthetünk. Népeket hordozó erkölcs és erő nincs hit és Krisztus kegyelme nélkül, s az eddigi erkölcstelenséggel élni nem, csak tönkremenni lehet. Mert az nagy volt mindenfelé, köz-igazgatásunkban éppen úgy, mint katonai intézményeinkben. Nincsenek a háborúnak posztócsalói és papírbakancs-szállítói, ha nincsenek tisztjei, kiket a csalók csalókká és árulókká tehetnek. Az erkölcs, a feddhetetlen élet, a tiszta kéz mindig első kelléke a becsületnek, enélkül nincs se tiszt, se polgári, se kereskedelmi tisztesség és becsület.

Legyetek, ifjak, másodszor honfoglalók! Ezt a hazát őseink elfoglalták karddal, s lefoglalták vérrel, s eszük ágába sem jutott, hogy ezt a vérrel az ő nevükre írt hazát valaki majd kirángatja lábaik alól guruló pénzzel és suhogó rossz szagú bankóval. S íme, amire nem gondoltak, az most folyik, már nem is folyik, hanem vágatva hömpölyög: elfolyik a magyar föld s zajtalan honfoglalásban földnélkülivé, földönfutóvá válik a magyar vezető osztály.

Ifjak, dobbantsátok meg lábaitokkal a hazai földet, kong-e, mint a kriptá, mint a sírűreg, vagy úgy dobog, mint a televény föld, a kenyeret adó mező azzal a megnyugtató, alig hallatszó dobbanással, mintha mondaná: anyád vagyok, barázdás keblemből fakad életed, lángliszted – tarlóim „tisztos füvéből” serken mézed –, hímes részeimből sárgás-fehér tejed; el nem hagylok, de fogj meg te is; táplállak, de neked kell szívnod keblemből tejemet, életedet!

Ifjak, a hazát csak munkával lehet megtartani. Át kell fogni acélos karral s meg kell simogatni minden rögét és kalászatát a munka sugárzó energiájával. Elő kell dobbanatantok kincseit, de nem csárdástjáró lábbal, hanem a szántóvető s az arató lépések megfeszülésével. S közel kell állnotok a néphez, a szántóvasak, kapák, kaszák kultúrfejvereseihez s rá kell ébrednetek népvezető hivatástokra, hogy ez a derék nép ne legyen kiszolgáltatva hazátlan idegeneknek és kifutó bolondítóknak. Legyetek ti barátai, hiszen vérei, testvérei vagytok!

Új idők, nagy vágyak nyúlnak felétek! Készüljete rá, hogy megragadnak és megráznak és felköltének és apostolokká avatnak, mint ahogy a pünkösdi szelek szokták tenni!

Készüljete a magyar kereszténység hitevallására, – erős, munkás honfoglalásra! Az életnek, a magyar történetnek ősi joga van a jobb jelenre s a szebb jövőre; nézzétek: ezzel az ősi jogával, az elátkozott királyleány sejtelmes, várakozó, vágyódó arcával toppan elétek, segítsetek rajta s esküdjete föl szabadítójává!

Talán máskor is volt ily megindulástok; de az máskor, az akkor, az jobb időben volt. Ma, mikor eleven étellel a nemzet sírja előtt álltok, – ma, mikor a nemzeti veszedelem halálos sikolyban vág bele lelketekbe –, ma, mikor végveszedelem izgalmától a máskor lusta szemek is víziókat látnak s a máskor jégszívek is tüzet fognak: ma, ma azt gondoljuk rólatok, hogy a nemzet végveszedelme és végzete mint fölördítő szükséglet, mint hódító, hajthatatlan akarat száll meg titeket új világ teremtésére, a fáradt, vénhedt Magyarországnak ifjú, szép Magyarországgá való megifjítására.

Ezt kérjük Istentől, ezt várjuk tőletek!

32. Prohászka Ottokár: Segítsük az ébredező magyar öntudatot. (1920. június–július.)¹³⁰

Prohászka programadó cikke 1920 nyarán készülhetett,¹³¹ amelyben közelmúlt-történeti áttekintésbe ágyazta az ekkoriban szerinte legfontosabb feladatokat, a szociális mozgósítás hangvételével.

Aki a magyar nemzeti lehanyaglást, mely a két forradalomban, a Károlyi Mihályéban és a Kun Bélaéban a szegény feneketlenségébe merült, meg akarja érteni, annak az ezeket megelőző évek szellemi világát s munkáját kell szemügyre vennie. Különben nem érti meg azt a nagy szakadást, melyben a forradalmi zsarnokság szakított mindazzal, ami magyar s nemzeti volt, s nem érti meg, hogy honnan vette magát az a vakmerő elpártolás minden hagyománytól, s az a programba vett megtagadása a keresztény nemzeti életnek s az egész magyar múltnak.

E feketeségbe világot gyújtunk, ha meggondoljuk, hogy az utolsó két-három évtized alatt a mi szellemi életünk a progresszívnak nevezett, pökhendi irodalom s a lelkiismeretlen, a pennát átlag csak üzletből forgató zsidó sajtó hatalmába került, mely következetesen lekicsinyelte azt, ami keresztény és magyar, s mely ugyanakkor túlságosan megcsodáltatta jámbor olvasóival azt, ami idegen, főleg ami zsidó. Ezt természetesen nem vallották be nyíltan, de annál következetesebben gyakorolták. Ami magyar lélekből fakadó, azt elavultnak tartották, s amit a magyar génusz alkotott, azt nem magasztalták, s arról el nem ismerték, hogy a haladás útján valami jelentőséggel bírhatna. A magyar génusz így háttérbe szorult, s az irodalom s a művészet elzsidósodott.

Ezt a levegőt szívtá magába a keveset gondolkozó újságolvasó közönség, ezt a felfogást vették észrevétlenül a színházba járók, ezt a nézetet kürtölte világga a „Nyugat” s a „Huszadik század”, s ez a felfogás ülte meg a törekvőbb, fiatal nemzedéket. A csalások s szemfényvesztések ez alávaló játékanak az lett a következménye, hogy a „nemzeti ember” figura s a „nemzeti érzés” elmaradt nyárspolgárság-számba ment. A nemzeti hagyományok s irányzatok iránt nemcsak a lelkesülés, hanem az érdeklődés is lassan elapadt, s a nemzeti lélek, a nemzeti kultúra s művészet helyébe mindezeket fitymáló s lenéző idegenség lépett.

Ha ezen gondolkodom, nem azon csodálkozom, hogy a magyar keresztény kultúrától idegenkedő s azt föl sem érő jövevények idegen szellemet s kultúrát hoztak közénk, hiszen másra képesek sem voltak, mint hogy az idegent, a magukét adják; hanem csodálkoznom kell azon a bűbájon, melyet a tunya magyar intelligenciára gyakoroltak, s az infekciónak azon a romboló munkáján, mely megmérgezte a közérzést, s félrevezette a közvéleményt.

¹³⁰ Fejérmegyei Keresztény Nemzeti Naptár, 1921. Székesfehérvár, 1920. 21–23. p.

¹³¹ *Fejérmegyei Napló*, 1920. augusztus 1. 2. p. (A naptár előzetes tartalma és megjelenéséről történő híradás.)

S valóban nem csodálatos-e, hogy valami, legyen az felfogás vagy értékelés, írás vagy műdarab, ami a néplélekből fakadt, ugyanabban a népben elveszítse népszerűségét, s hogy az, ami a faj lelkéből sarjadt, idegenül álljon s nézzen szét a hazában, s ne találjon megértést s megbecsülést? Lehetséges-e, hogy a nemzeti motívumokon ne dobbanjanak meg a szívek, melyek tüzet fognak az idegen szólamoktól, lehetséges-e, hogy a nép fiai vállat vonva menjenek el a nemzeti génusz sugárzatából idegen fajú múzsák oltárai elé? Ahol ez lehetséges, ott a lelkek betegek, ott az öntudat s az önérzet körül hiba van, ott az erős egyéniség izmai meglazultak, ott a nemzeti akarat okoskodásba fűlt, s szenvedély s lelkesülés nélkül cammog végzete felé. Igen, ott betegek az emberek, beteg a lelkük, s a nemzeti génusz szárnyaszegett.

Hej, ahol élet s tűz van, ott másképp fest a világ! Hiszen az élet még öntudat alatti, reflex-mozgásokkal is védekezik a szervezetbe való ellenséges benyúlások ellen, nos, és a magyar génusz nem érzi meg az őt faji mivoltában veszélyeztető benyúlásokat? Ahol élet van, ott az ösztön nem kérdez, s nem okoskodik, hanem reagál, vág és kiált, s mindig védi az életet. No, meg ahol élet nincs, de valami egység azért mégiscsak van, ott is uralkodnak összetartó, egységesítő erők, melyek ha megbomlanak, akkor a kőből törmelék, a fából forgács, a testből por, hamu, semmi lesz. Nos, ha ez így van, hol maradt akkor a magyar génusz életöszöne, mely öntudatlanul is megérezze a veszélyt s frontot csináljon az önmegbecstelenítés ellen? Hol maradt a nemzeti összetartás, az a kohezionális erő, mely a nemzet millióiból ezer esztendőn át is minden bajjal s vésszel dacoló szervezetet alakított?

Igaz, hogy beszéd volt elég, s az elfajulásban is szónokoltak magyar kultúráról, de beszéltek az akadémiák, s a szalonok nyelvén, azon a nyelven, mely nem markol a szívekbe, azon a nyelven, melyből nem pattan ki a villám, az érzés, a meglátás, a szenvedély, s az elragadtatás tüze. Mily másképp beszéltek, hogy példára hivatkozzam, ugyanarról az egyenlőségről s szabadságról XV. Lajos udvarában, s mily másképp beszélt arról Mirabeau?!¹³² Azok frázisokba pólyáztak szép gondolatokat, ez pedig az elkínzott nép lázadását dörögtette meg a zsarnokság ellen. Ott fogalmak lejtettek táncot, míg itt a fellázadt természet erői törtettek új világok megteremtésére.

Így voltunk a szegény, kiforgatott, megbecstelenített magyar génusszal, így a ker.[esztény] nemzeti kultúrával, szó még csak folyt róla, lagymatag, nyálas szó, de a szárnyait letépték. Amit Ady Endre szintén ily megtévesztett s fizetett költő mondott a nyugatos eszmékről, hogy Magyarország az a hely, hol „a szárnyakat lenyesték, s hol halottasak az esték”,¹³³ azt mi szemrehányásképpen nem az idegen kultúráról, de a nemzeti eredményekről mondhatjuk, mert ha valaki panaszkodhatik köztünk szárnylenyírásról, azt elsősorban a magyar génusz teheti.

¹³² XV. Lajos (1710–1774) 1722-es megkoronázásától haláláig Franciaország királya. Mirabeau (1749–1791) francia író, újságíró, diplomata, kalandor életmódot folytatott, 1789-től a törvényhozás résztvevője, a forradalom, különösen a sajtószabadság ügyének elkötelezett harcosa, közben a királyi családdal is kapcsolatot tartott, az alkotmányos monarchia híve volt.

¹³³ Ady Endre 1907-ben írt, *A Duna vallomása* c. verséről van szó. (Az eredetiben a „hol” szó helyett „ahol” szerepelt.)

De ennek most már vége van; kell, hogy vége legyen. A magyar nemzet nem tartja ki megbecstelenítését saját földjén, nem tűri el a gyalázatot saját házában, s most hogy megnyílt a szeme, s észrevette a szégyenteljes leszorítást, s az alattomos kisajátítást, fel fogja használni minden erejét s életösztönét, föl fogja tartani vérének tüzét, s gátra hívja az ezeréves nemzeti lét hatalmasságait, hogy útját vágja a további romlásnak, s jogaiba helyezze vissza a magyar lelket, s a nemzeti kultúrát.

Ezentúl azt kell akarnunk, hogy a magyar magyar legyen s más lenni ne akarjon; arra kell törekednünk, hogy bár megcsodálja az idegent, de ne tegye azt az önelvetésig. Tanuljunk mindenkitől, de úgy, hogy ne pártoljunk el önmagunktól. Vegyük észre azt, ami sajtóságos, s ami szép másutt is, de úgy, hogy ne felejtsük el a szépségtől a nemzeti génusz sajátos világát, melyet kifejleszteni s mások csodálkozó szemei elé tárni első kötelességünk.

Ezért kell szervezkednünk az élet egész vonalán, az irodalom, a sajtó, az akadémiák s egyetemek, az ipar s művészet, a munka s a kereskedelem terén egyaránt. Irányítanunk kell a közvéleményt: csoportosulnunk kell egyesületekben és szervezetekben, ki kell állnunk a magyar érdekekért büszkén, s ki kell verekednünk azok jussát bátran. A szervezetek és egyesületek fogják át az országot hálózatukkal, s e háló fonalain áradjanak végig az életre ébredt, nemzeti érzésnek villamos ütései s váltsák ki milliókban a lelkesülés izgalmait. Így lesz közérzés, lesz nemzeti buzdulás, s lesz jól irányított, felszabadult munka az országban. Az ily lelkes nemzeti öntudat fejleszteni fogja a magyar nemzeti kultúrát. A keresztény s nemzeti jelleg neki nem kettő, hanem egymást átjáró, egységes sajátosság lesz, s ahogyan nem engedhet az egyikből, úgy nem tagadhatja meg a másikat.

Neveljünk ily öntudatot s ily kultúrát, akkor lefoszlik rólunk a nemzetköziség blázirtsága, s a magyar génusz megcsattogatja szárnyát, s kiindul, hogy gazdagabbá s boldogabbá tegye a magyart.

33. Beszéd a székesfehérvári keresztényszocialista sajtónapon. (1920. augusztus.)¹³⁴

Prohászka augusztus 1-én, a Tanácsköztársaság bukásának első évfordulójára időzített sajtónapon tartotta a megnyitó beszédet. A rendezvény célja a „keresztény”, jobboldali sajtótermékek általános támogatásán kívül konkrétan A Nép c. radikális hetilap napilappá fejlesztésére való figyelemfelhívás volt. A beszéd csak kivonatossan jelent meg a sajtóban.

Nem lesz hosszú a beszéd, mert az ünneplő zöld hívogat innen ki bennünket. Azért rendezték ma e sajtónapot, mert a szervezett ker.[esztény] szoc.[ialista] munkásság

¹³⁴ A keresztényszocialisták sajtónapja. In: *Fejérmegyei Napló*, augusztus 3. 1. p.

„Nép” c. lapját szeretnék napilappá tenni. „Míg Rómában okoskodnak, eddig Saguntum elesik” – mondotta egyszer keseredetten a római hadvezér, kit az ellenség szorongatott. Míg a konzulok, a nemes patríciusok vitatkoznak, Hannibal, az ellenség cselekszik, s elfoglalja Saguntumot. Nem kell ma sem sok beszéd, a nemzetgyűlésen se kell: tett kell, cselekedet kell. Ha a munkásnép kivonja magát az eddigi káros irányítás alól, talpra áll, szervezkedik a ker.[esztény] nemzeti eszme alapján, de mindig saját gazdasági céljai érdekében – ez tett lesz s cselekedet lesz.

Ehhez lap kell, s pedig munkáslap kell, mely a munkások érdekeit a nagy célok szempontjából hathatósan szolgálja. A laphoz viszont áldozat kell, legalább annyi, hogy az ellenséget nem pénzelem. Nem méltó hozzánk, ha ennyi öntudat, s önvédelem nincs bennünk.

Nem méltó az életre az az osztály, mely a maga ügyeit nem maga intézi, még kisebb öntudat s kultúra az, ha valaki mindenféle írott betűt kritika nélkül igaznak tart. Ker.[esztény] munkás szeresse s követelje a maga lapját, a Nép-et.

Kívánom, hogy ne legyen zápor, s így elázott ünnepély, s ne legyen a mi sajtó-ügyünk se elázott mozgalom.

34. Prohászka Ottokár: Ami kell Zalának s Magyarországnak. (1920. augusztus.)¹³⁵

Prohászka közéleti témájú írásai közül ez abba a típusba tartozik, amelyben a nemzeti és keresztény politikai program iránti mozgósítás igényét kifejezetten helyi, regionális szempontokkal próbálta nyomatékosítani, erőteljesen zsidóellenes érvelés kíséretében.

Ahogy letörtünk, úgy kell megújodnunk, s még bukásunkban is feltámadás lehetőségét kell magunk számára biztosítanunk.

Elbuktunk, mikor világpolgárok s pacifisták akartunk lenni, mikor a daliák kezéből kidisputáltuk a fegyvert, viszont feltámadunk, ha erősek leszünk, ha a keresztény nemzeti öntudaton semmiféle elméletért és szóhabarcsért túl nem adunk.

Az az erő, amely most a győztes nemzeteket sugalmazza s mely a legyőzöttekben is feltámadás reményét éleszti, nem egyéb, mint a nemzeti öntudat eleven ereje. Ebben az öntudatban megelevenül a nemzet egész múltja, s minden eszménye és hagyománya, s ugyancsak benne feszül meg s kiált föl a küzdelmes jelennek minden szenvedése, s a jövőnek minden reménye. Amely nemzetben így éled föl a múlt, a történelem s a hagyomány, amely nemzetben így készül kitörni s eget kérni az elborult jelenben is a jobb jövő, az a nemzet él és fejlődik. A nagy összeomlásban éppen ebből nem láttunk

¹³⁵ *Zalai Közlöny*, 1920. augusztus 20. 1. p.

semmit; a forradalom megtagadta a hitet, a nemzeti érzést, csúffá tette a történelmet, nevette a virtust, s a legendás múltat, s idegen fajú kávéházi vigécek s gyütt-ment szószátyárok kilocsogták a nemzetből az erőnek, épségnek s egységnek még emlékét is.

De tisztelet, becsület a kivételeknek! A vörös farsang nem bódította el mindenütt a fejeket; a véres eszmék gőze nem borult rá minden szemre, s a nemzetközi tudakosság maszlaga nem mérgezett meg minden szívet. A letörésben is törhetetlenül állt a vidéki lakosság, s ha kényszerült is eltérni ideig-óraig a vörös csőcselék tatárjárását, de egy percre sem bénult meg benne a keresztény-nemzeti öntudat, s közösségét soha sem szakította meg a magyar hittel s a magyar élet folytonosságával. Nemzeti is, keresztény is, szóval magyar volt, s az is marad.

Ami eddig volt, annak ezentúl nemcsak programnak, de annyira országfoglaló, országhódító s a nemzetet gazdaságilag s erkölcsileg is felvirágoztató hatalomnak kell lennie. Jegyezze ezt meg magának Nagykanizsa derék magyar népe is. Aki az ellenkezőt hirdeti, az veszettséget terjeszt, aki e jellegeket, a keresztény nemzeti érzés jellegeit letörülni, aki a nemzeti összetartás kapcsait lazítani akarja, az beszélhet is, írhat is magyarul, Zalában újságszerkesztő is lehet, de annak lelke idegen, s a vére – ha volt is magyar valamikor – hát a sok nemzetközi zsidótól vízzé lett.

Hitvány emberek s nemzetek azok, melyek nemzeti jellegükből egykettőre kivetkőznek. Nem fák, legfőljebb sátorfák azok, melyeket fel lehet szedni s odábbvinni, s melyeknek semmi kapcsolatuk s gyökeres összefüggésük sincs se a szántófölddel, se a temetővel, melyek idegenek mindenütt, s éppen azért igazi kultúrát nem teremnek.

Ez a furcsa, a nemzeti-keresztény érzést fojtogató idegenség azért mégis itt kujtorog, itt kísért köztünk. Ne keressük messzire, hiszen minden zsidó érdeket szolgáló újság ezt a hullaszagot terjeszti. A forradalom idejében nyíltan szolgálta az irányzatot, most, a keresztény nemzeti érzés felülkerekedésekor lapul s alattomban dolgozik, de azért dolgozik, s számít rá, s beléfurakodik megint a mit sem sejtő magyar nép szívébe, reméli, hogy a magyarság bérbe fogadja nemzeti érzésének s mivoltának orgyilkosait.

S ugyan remélheti-e ezt komolyan, számíthat-e ilyesmire józan ésszel? Igen, remélheti is, számíthat is az orgyilkos s öngyilkos szándékokra, míg azt tapasztalja, hogy a magyarság fizeti a nemzetközi most lapuló, de belső vörösségét soha meg nem tagadó sajtót, míg azt látja, hogy veszi azokat a lapokat, melyek átkozták s gyalázták mindazt, ami nagy s szent volt nekünk, s most csak azért nem gyalázzák tovább, mert most lapulj a jelszó.

Zalában ez tán keményen is s sértőleg is hangzik. Hát amennyiben sértő, annyiban szívesen veszem azt vissza, s elismerem, hogy tényleg a Zalai Közlöny immár 59. évfolyamában van s ezen idő alatt mindig a keresztény irányt szolgálta, s különösen hervadhatatlan érdemeket szerzett magának a két zsidó forradalomban, melynek viharát mindaddig állta, míg a szabadság hevében a kommün a szót torkára nem fagyasztotta. De jó helyen is nyergel s köti fel a fringiót ott Nagykanizsán, mely nemcsak végvára az országnak, hanem fészke a zsidóságnak is, s a zsidósággal szemben éppen az

ilyen helyen kell föltánni a ker.[esztény] világnézetet, s ott kell tömöríteni s szervezni a gazdasági tekintetben még nagyon is gyermekcipőben járó ker.[esztény] kultúrát.

Értsük meg a helyzetet. A keserves tanulságokat ugyancsak fejünkhöz vágta a két zsidó forradalom. Egyik bolondabb volt, mint a másik, de okosodni okosodhatunk hóbortjaikból. Álljunk erősen a nemzeti konszolidáció alapján, s rázzuk le magunkról a sok idegen bolondítót; főleg pedig tartsuk hetedhét-ország távolságra azt a szellemet, mely hitetlen, ledér s tiszteletlen, mely nemzetközi és nemzetietlen s mely mikor vigyorgni akar, soha sem vigyorog a mogendoveden s a sakterkésen,¹³⁶ hanem a nemzeti zászlón s a Hunyadi kardján.

Ez a szellem az, mely a keresztény nemzeti érzést fonnyasztja, s mely lassanként beleoltja a magyar népbe az idegenséget s a közönyt, az idegen gondolkodást és érzést. E nyomorult szellemi behatások alatt törtünk le s az ellenkező útírányban emelkedtünk pedig megint föl. Higgyük, hogy ez az út az új, erős Magyarország föltámasztásának útja. Ez úton máris haladtunk. Bízgatásul csak William B. Castle,¹³⁷ amerikai államférfi szavait akarom idézni, aki azt mondja, hogy Magyarország jelenleg Közép-Európa legerősebben szervezett s legrendezettebb állama. Az államot akarjuk kiépíteni új, nemzeti állammá, erőssé és hatalmassá, s népboldogító közösséggé. Ez állam fejlesztője csakis a keresztény nemzeti öntudat s az öntudattól átítatott munka és küzdés lehet. Ha Zala s Nagykanizsa ezekben ad példát a magyarságnak, tisztelettel tekintünk fel rájuk, s testvériesen fogunk velük kezét. Együtt küzdünk s dolgozunk, hogy együtt győzzünk.

35. Üzenet az egyházmegyei papsághoz a „keresztény” sajtó támogatására. (1920. szeptember.)¹³⁸

Prohászka a jobboldali, „keresztény” sajtó iránti mozgósításhoz igénybe vett kifejezetten egyházi eszközöket is, például ebben a – sajtó által is közölt – papsághoz intézett felhívásában.

A hitetlen s hazátlan mozgalmakkal szemben áll az anyaszentegyház, s ahogy védi az oltárt, úgy őrzi az otthont is. Folyton hirdeti, hogy kereszténynek s jó magyaroknak kell lennünk, s sürgeti, hogy újítsuk meg saját érzéseinket, szenteljük meg otthonunkat, teljesítsük lelkiismeretes kötelességeinket, s akkor reményünk lehet, hogy megmentjük, s biztosítjuk hazánkat is. Sajnos, e nagy igazságokat, s ez elodáztatlan

¹³⁶ A Mogen Doveddel kapcsolatosan ld. 12. sz. dokumentum, 48. sz. jegyz. Sakterkés = a kóser vágáshoz használt speciális vágóeszköz.

¹³⁷ A célzás talán William B. Castle (1814–1872) az amerikai Whig Párt tekintélyes, ohioi politikusára vonatkozhatott.

¹³⁸ Prohászka püspök a keresztény sajtóért. In: *Fejérmegyei Napló*, 1920. szeptember 17. 1. p.

kötelességteljesítést sokan nem értették meg, s azért szabadult ránk a háború elvesztése után a „vörös rémuralom”. E szomorú s szenvedésteljes időnek kellett ránk szakadnia, hogy értékelje népünk s az intelligencia egyaránt a keresztény-nemzeti irányzat szükségességét.

A belátás azonban nem elég, hanem rá kell nevelni népünket a ker.[esztény] érzésére, a ker.[esztény] életre, s ebben a munkában nagy segítségünk a sajtó. Sok történt már a ker.[esztény] sajtó érdekében, de a pénz elértéktelenedése a lapok kiadását a mérhetetlenbe fokozza, s így a hozott s nagy, dicséretesen elismert áldozatok föl nem mentenek minket attól, hogy újabb áldozatokat ne hozzunk. Főleg a ker.[esztény] munkásságnak kellene egy napilap, de ahhoz is most milliók kellenének. Ezeket a milliókat a munkásnép nem tudja összeadni, mert a megélhetés gondjaival küzd. Halogatni való időnk pedig nincs egy percünk sem, mert az ellenfél óriási erőfeszítéseket tesz, hogy a keresztény irányzatot megroppantsa.

A ker.[esztény] nemzeti lapokon kívül a keresztényszocialista szakszervezetek központja a „Nép” című hetilapot napilappá szeretné tenni sajtórészvényi alapon,¹³⁹ az akciót meg is indította, de a nagy nyomorúság miatt a munkásság s a középosztály körében csak hosszú idő múlva remélhet ez úton valami sikert.

Azért az itt említett kat. sajtó érdekét nagyon ajánlom a főt[isztelen]dő papságnak, s kérem mindnyájukat, hogy az októberi sajtóvasárnapon figyelmeztessék megint híveiket a jó sajtó fontosságára s buzdítsák őket adakozásra. Aki a felgyülemlett pénzből e célra áldoz, az megbecsülhetetlen áldásban részesíti úgy az egyházat, mint a hazát. Az összegyűjtött adományok az egyházmegyei hivatalba küldendők.

36. Beszéd a Keresztény Nők Szövetségének székesfehérvári közgyűlésén. (1920. október.)¹⁴⁰

A szervezet október 8-án tartott éves közgyűlésén Prohászka beszédének központi motívuma a választójog fontossága volt, de kitért a nők „szociálpolitikai iskolázására”, valamint általában foglalkozott a nők társadalmi szerepének elméleti kérdéseire is.

Tisztelt Közgyűlés!

Utolsó közgyűlésünk óta nem egy év, hanem egy nagy darab történelem folyt le. Az év csak kicsi, mint egy kalendárium, az a történelem egy hatalmas könyvtár. – Annak gondolatait élénk tárni, eseményeinek kihatásait, a nagy változásokat kellően mérle-

¹³⁹ Vö. 33. sz. dokumentum.

¹⁴⁰ Prohászka püspök beszéde a „Keresztény Nők Szövetségé”-nek közgyűlésén. In: *Fejérmegyei Napló*, 1920. október 10. 1. p.

gelni nem egy lapra, nem egy könyvre, hanem ismétlem, egész könyvtárra tartozik. – Hogyha pedig jellemezni akarnám – amennyiben minket illet – ennek az évnek a történéseit és kérdezném, hát voltaképp mi történt, azt mondanám, hogy belépünk egy nagy történelmi fejlődés kapuján, még pedig amelyet nem kellett betörni, de amely megnyílt előttünk: a női érvényesülés terére – az általános választójog ívei alatt. Hogy ezért a választójogért mennyi tusa folyt a szellemi világban, hogy ettől mennyi remegés foglalta le a konzervatív, jóhiszemű lelkeket, azt többé-kevésbé láttuk. Hanem az a történelem, amely fejünk felett él, immanens belső erőkből csinálódik, az aggodalmakra nem vet súlyt, hanem halad előre. És ilyen volt ez az év, amely nem tipegő lépésekkel, hanem hétmérföldes kilépéssel átvágta magát mindenre és azt mondja: itt vagyok.

Az általános választójog a nőkre kiterjesztetett, az általános választójog erejével összeültek minden országban a nemzetgyűlések, a győzelmes államokban a parlamentek, és kezdődik az új éra.

Ennek az éranak két fontos feladata van. Az egyik a nőknek szociálpolitikai iskolázása, a nőknek politikai szervezése. – Hogy a nő micsoda? Hát más, mint a férfi: női erő, női rátermettség, női hivatás és szellem, egy fél világ, a világ felett, az egész élet óriási nagy része. Hogy a világ felének dukál valami abból, ami a közéletben lejátszódik, ami az egész nagy világot felkarolja, értékeit megteremti, népjólétét biztosítja, – eziránt csak nem lehet kétség; de ezt belevinni a lelkekbe, belevinni a nyárspolgárságunkba, belevinni a mi filiszteri gondolkodásunkba, mindenesetre nagy feladat. A nők nem lázadók, hanem új hivatással felkent bajnokai a nép és az emberiség boldogulására vívott harcoknak. Nekik bele kell vinniök a rátermettséget, amellyel új otthont tudnak csinálni, az állam háztartásába; bele kell vinniök azt a lelket, amely egész sajátos kvalitásokkal érvényesül befelé otthon, az állami életbe és azt kell mondaniok: hát hiszen, a Biblia mondja, hogy segítőtársad volnék, te nem hívtál, mert nem értetted fel az idők jeleit;¹⁴¹ hívott a történelmet csináló Isten, ezt a sok mindenféle érdeket megvédeni, feladatot helyesen felérteni és megoldani, ehhez szociálpolitikai iskolázottság kell.

Hát a keresztény nők szövetsége ebben az irányban jár, ebben akarja kifejteti munkáját. Nem akarok nagyon sokat kitérni mindenféle más feladatra, amelyeket a női kenyérkereset problémái gördítenek elénk, hiszen fel akarom említeni, hogy ami Magyarországon most történik, az úgynevezett keresztény kurzus – bárcsak igazán keresztény, bárcsak pozitíve nemzeti volna – annak hatalmas része a keresztény női választóknak köszönhető. Ők segítették a keresztény zászlót, ők juttatták győzelemre szavazataikkal azokat, akik meglengetik felettünk a keresztény restauráció zászlaját. Nélkülük nem boldogultunk volna. Ezt tudni, ezt érezni kell, nemcsak mostanra, a múltra, hanem főleg a jövőre nézve. S mégis, mintha vissza akarnák csináltatni a női választójogot. Hogy ez mire jó? Az csak a falusi bornírtságnak lehet inspiráci-

¹⁴¹ Utalás: Máté evangéliuma, 16,3.

ója, ha egyáltalán vannak neki, vagy még rosszabbra kell gondolnunk, oly hatalmaknak a fondorkodása, amelyekről nemcsak hogy jót nem várhatunk, hanem amelyek minden veszedelmet hozhatnak ránk. Ez csak az ellenségnek kedvezne. A veszedelmek ugyanazok, mint voltak, ezek nincsenek legyőzve. A hitetlenség, erkölcstelenség, blázirtság, az a szellem, mely destruktív és nem konstruktív, amely az alacsonyba iparkodik bele; az a szellem, amely az erkölcsi érzéket tompítja a közélet, tudomány, művészet, még az ipar terén is, körülöttünk emelgeti hidrafejeit. Nem vagyunk mi győzők, oly győzők, akik a kardot félretehennék, szegre akaszthatnánk. A szellemnek ily győzelme nincsen, a szellemi világ küzdőtér. Nekünk folyton nyeregben kell ülnünk és a szellem fegyvereit köszörülnünk, a kardját villogtatnunk. Magyarországnak szüksége van a női lélekre, a női politikai szervezkedésre, hogy azt a munkát, amelynek alapját megvetették, folytassák, hogy azokat a nagy feladatokat, amelyeket csak éppen, hogy kikezdték, végleges megoldás elé vigyék.

Azért nekünk át kell éreznünk, hogy visszafelé nem mehetünk, még nem is csúszhatunk. Visszafelé menni tisztára örület, visszafelé csúszni szégyen, meg nem értése a helyzetnek, fel nem avatottsága a léleknek. Nekem azt kell mondanom: én tudom, mily nagy ügyet szolgálók, én tudom, hogy a keresztény női szellemre ennek a fel-tápaszkodó Magyarországnak, és még mindig ezer ellenségtől környékezett hazának szüksége van, következőleg értem, hogy sürgetik a szociálpolitikai iskolázást, a politikai szervezést, és abból nem húzom ki magamat. Szeretném, ha mindannyiok lelkében visszhangra találnának ezek a gondolatok. Nem akarunk csüggedni ebben a harcban, amelyben nagyon sokat értek el. Nem akarom mondani, hol. Nem ott, ahol a közélet mérlegén mérik a sikereket.

Székesfehérvárott latba esik a keresztény nők munkája! Kérem, folytassuk a magyar haza, a keresztény kurzus, legszentebb jogaink, nagy érdekeink szolgálatát. Ne csüggedjenek, ha marják, rágják, kritizálják önöket. Ki fog annak felülni, ki fog attól megrettenni. Én nagyon örülök, hogy a kedves nővéreket is itt látom, akik nevelik leányainkat az elemi osztályokban, azután a polgári iskolában. Nagyon fontos dolog, hogy a közösségét érezzék ennek az érdeknek, hogy ők is érezzék, hogy a keresztény nevelés valami folytatólagos nagy munka, amelyet nem lehet elég korán kezdeni, és nem szabad soha befejezni. Én nagyon örülök, hogy a zárdában is ezen érdekek meg-érzése jelentkezik, hogy a kedves nővérek velünk közösséget vállalnak. Ezáltal, hogy az igazi női nevelés modern irányban hatalmasat fog fejlődni.

Nem mulaszthatom el mély köszönetemet kifejezni az elnök iránt,¹⁴² az egész tisztikar iránt, akik igazán – ne vegyék frázisnak, hanem szó szerint – odaadással, buz-

¹⁴² Az egyesület alapító elnöke Sréter Istvánné volt, az ekkor tartott tisztújításon megerősítették pozíciójában. Férje, Sréter István (1867–1942) tábornok, a Tanácsköztársaság idején letartóztatták, 1919 augusztusától a Dunántúl katonai parancsnoka, majd Horthy kinevezte a székesfehérvári hadosztály parancsnokává, az első nemzetgyűlésben képviselő, 1920-ban néhány hónapig az első Teleki-kormány honvédelmi minisztere.

gósággal, valóságos hivatottsággal dolgoztak. Az Úristen áldása leegyen rajtuk, hogy lássák felvirágozni a keresztény nők szövetségét és érvényesülni azokat a nagyszerű célokat, amelyekért hevülnek, áldozatot hoznak, és amelyek, ha megvalósulnak, minden iparkodásukat százszorosán visszatérítve és győzelmesen megkoronázva látják. Ezzel a közgyűlést megnyitom.

37. Prohászka Ottokár: Az Ébredőkhöz! (1920. szeptember–október.)¹⁴³

Az Ébredő Magyarok Egyesülete (ÉME) 1920 szeptemberében tartotta „elnöki konferenciának” nevezett országos kongresszusát, mely – éppen a numerus clausus parlamenti vitája előtt – a szervezet jelentős erődemonstrációját jelentette.¹⁴⁴ Az elhangzott beszédek kivétel nélkül a harcos antiszemitizmus, a zsidóság jogainak korlátozása jegyében születtek, akkor, amikor az ÉME folyamatos, agresszív közéleti jelenléttel igyekezett felhívni magára és zsidóellenes törekvéseire a figyelmet. Az elhangzott előadásokat kötetben is megjelentette a szervezet, melyhez Prohászka írta az előszót, kifejezve a szervezet iránti határozott támogatását, továbbá azt, hogy az ÉME már ekkor antiszemitizmusának hitelesítőjét látta a püspökben.

Eddig „vakulj magyar” volt a közmondás, ezentúl „ébredj magyar” legyen a jelszó!

Mikor itt még a nemzet- s kereszténységtiprás járta, akkor a földig megalázott nemzet fiaiból összeverődtek azok, kik a szégyenteljes álmoktól leküzdvé s a rettenetes ígézetet szemükből kidörzsölve, ébredők is, látók is lettek. Akkor ébredőnek és látónak lenni nemcsak kötelesség, de veszedelem is volt, maga a veszedelem megszűnt, de a kötelesség megmaradt.

Megmaradt azért, mert amit látunk, az még nem megnyugvás, még kevésbé tisztesség és dicsőség.

Ráébredtünk ugyanis a nemzet szégyenére, a keresztény középosztály tehetetlenségére, s a zsidó söpredék képzeletet felülmúló garázdálkodására. Ez volt a helyzet képe körülöttünk. De ráébredtünk mi másra is! Ráébredtünk a nagy mulasztásokkal szemben a nagy nemzetmentés sürgős szükségességére, a végveszedelemmel szemben a nagy erő kifejtés sürgősségére, az elaltatott, jelszavakkal elfojtott magyar öntudat életöszönére s élni akarásának érvényesítésére.

Ne mondja senki, hogy az „Ébredők” fütykösökkel készülnek az új Magyarország-
nak utat törni, s verekedésekkel a társadalmi és gazdasági hanyatlásnak útját elvágni. Nem, ez még lázas álom volna s nem ébredés.

¹⁴³ Az Ébredő Magyarok Egyesületének II. Országos elnöki konferenciája Budapesten, 1920. évi szeptember hó 7., 8. és 9-én. Bp., 1920. november. 1. p.; *Fejérmegyei Napló*, 1920. november 18. 1. p.; *Ébredő Magyarok Almanachja*, 1927. Szerk.: Liszt Nándor. Debrecen, 1927. 45–47. p.

¹⁴⁴ Ld. erről részletesen: Zinner, 1989. 80–88. p.

Ellenkezőleg! Bár erőt, hatalmat s szervezett magyarságot kívánnak életbeléptetni, bár milliókra rúgó tagjaik számával latba akarnak esni a tömeglélek mérlegén is, de mindenekelőtt a keresztény öntudatnak, a társadalmi közérzésnek s az erkölcsi erőnek akarnak hordozói és továbbfejlesztői lenni.

Meggyőződésük, hogy a rothadásnak kell útját vágniok, hogy a demoralizációnak s annak nyomában járó önelhagyásnak s önelvesztésnek kell „megállj”-t odadörögniük, hogy csak a keresztény magyar társadalom érettsége, értelmessége, erkölcsi fölénye, okos mérséklete, munkája és szorgalma állíthatja megint talpra a magyart.

Erős erkölcsi érzék, a hatalmas magyarság szervezkedése jellemezze tehát a nemzeti ébredést; ez fessen hajnalt az önfeledés éjszakájába. Az ilyen ébredés a nemzeti lélek igénye, s az ilyen hajnal a boldogulás napját gyújtja ki az új Magyarország egén!

38. Beszéd a XIII. Országos Katolikus Nagygyűlésen. (1920. október.)¹⁴⁵

*Az Országos Katolikus Nagygyűlés október 24-i rendezvényén tartott nagy vára-
kozással kísért beszédet Prohászka, amely közéleti-politikai mondanivalójának (a
közelmúlt történeti eseményei értékelésének, a magyar társadalom általa vélt felada-
tainak) egyik legpontosabb nyilvános összefoglalása volt 1920 őszén.*

Mélyen tisztelt Katolikus Nagygyűlés!

Tavaly Magyarország és vele együtt az egész magyar nemzeti keresztény kultúra óriási megpróbáltatás alá került: Ott állott sírja szélén. Némelyek Mohival, mások Mohács-csal hasonlítják össze ezt a katasztrófát. Egyik hasonlat sem találó, mert ez sokkal több volt Mohinál és Mohácsnál, ez végveszedelme volt a magyar keresztény nemzeti kultúrának és Magyarországnak, ez nemzettaadás, hittagadás, eszmények tagadása volt, ez a magyar sírbatevés, a magyar szellemi és lelki kultúra temetése akart lenni! Ebből a megpróbáltatásból annál erősebben sarjadt ki a magyar nemzeti élni akarás, valami hatalmas láz, szenvedélyes szerelem, valami, ami a vörös tébollyal szemben nemcsak kijózanodás, hanem égre törő nemzeti lelkesülés is, úgy, hogy az ember azt mondja: Uram! Hogy feltámadtunk, hogy talpraálltunk, köszönjük Néked!

¹⁴⁵ A közlés alapjának tekintettük: XIII. Országos Katolikus Nagygyűlés. In: *Nemzeti Újság*, 1920. október 26. 2–3. p. A beszéd teljes szövegét közreadták még: XIII. Országos Katolikus Nagygyűlés. In: *Új Nemzedék*, 1920. október 26. 1–2. p.; Prohászka a nemzeti kultúráról. In: *Szózat*, 1920. október 26. 4. p.; Prohászka püspök beszédéből. In: *Fejérmegyei Napló*, 1920. október 27. 1. p. A szövegváltozatokra, eltérésekre lábjegyzetben utalunk, a dőlttel szedett mondatok csak a *Fejérmegyei Napló*-ban jelentek meg, onnan kerültek betoldásra. Újraközlése: Fazekas, 2012/a. 427–430. p. (A keletkezés körülményeinek bemutatásával.) További újraközlés: Gianone–Klestenitz, 2016. 49–51. p.

A magyarság lelke a keresztény nemzeti kultúra! Mi az a kultúra? A kultúra a vallási, az erkölcsi, a művészeti, a kedélyi, a történelmi, a gazdasági, a háztartási valamiféle típusa és alakja. A nemzeti kultúra az a meglátás, az a világnézet, az az értékelés, az az erkölcsi világ, az az érzés, az a hagyomány, az a szeretet, amely magyar és keresztény, amely magyar és nem nemzetközi, amely keresztény és nem hitetlen! (Élénk éljenezés.)

A kereszténység, a keresztény nemzeti kultúra azonban nemcsak antiszemitizmus. Nem! A mi kereszténységünk, ismétlem, nem az antiszemitizmusban merül ki. Az antiszemitizmus az tulajdonképpen nacionalizmus, megérthető reakció, de ebből a reakcióból nem élhetünk, a nemzetek lélekből, eszményekből élnek, a nemzetek az erős akarat forrásaiból merítenek, az antiszemitizmus pedig az elkeseredettség, az a nacionalizmus, mely a maga elszigeteltségében sem a keresztény nemzeti kultúra kifejezése, hanem valami járulék, valami megérthető vonás. Nekünk keresztény nemzeti kultúra kell, amit rengeteg veszély fenyegetett és fenyeget most is. Nem a zsidó fenyegette azt régen, fenyegette a materializmus, fenyegette a rossz filozófia, fenyegette később a szociáldemokrácia, a szovjeturalom és csak természetes, hogy ezekben a zűrzavaros időkben Izrael nyomorult és degenerált népe mohón halászott potykák után a zavarosban.¹⁴⁶

Ezelőtt ötven-hatvan évvel pedig jött a liberalizmus, az a sajátos, hibás és beteg liberalizmus, amelynek kalapja alatt elfért keresztény és zsidó egyaránt. Ez a liberalizmus szertelocsolta a maga mérgét az egész országra, elsősorban a katolikus egyházra, mert aki rendet akar bontani, annak elsősorban a tekintély élő tényezőjét, a katolikus Egyházat kell valamiképpen megrendítenie. Letörni nem bírták, hát ráfröccscentették a piszok mérgét a tudományra, a művészetre, a színházra, mindenre. S mi lett ennek a következménye? Az lett, hogy a magyar nemzetet valóságos idegenkedés szállta meg saját géniusza, saját kultúrája, nemzeti öntudata iránt. *Borzalmas volt az, amikor a magyar nép azt hitte, hogy a másik géniusz magasabban, míg a magyar géniusz alacsonyabban jár. Ha csakugyan így érzünk, ez már a dekadenciának valóságos jele. Ez a nemzeti hanyatlás, itt kell megvetni a lábat, fel kell buzdítani az embereket, fel kell ébreszteni őket.*

Keresztény magyarok! Embereljétek meg magatokat, lássátok, ott a galileistáknak, a szabadkőműveseknek más az irányzatuk, más az irodalmuk. A mienk Petőfi, Vörösmarty, Arany, Gárdonyi, Herczeg. Az ő irodalmuk Molnár Ferenc. Az ő irodalmuk, a Fidibusz¹⁴⁷ alapítója, a malacságok mentora, Heltai, Szomory Dezső és társai. (Nagy tetszés.) Nekik még a történelmük is más. Azt hirdetik, hogy a mi történelmünkben a nagyok és dicsők voltaképpen kapcabetyárok, vagy várban lakó zsványok csupán. Felfedezték, *hogy a Shylockok¹⁴⁸ díszmagyarban jártak*, hogy a magyar történelem

¹⁴⁶ A Szózatban az utolsó mondat: „Izrael meggyöngült és degenerált népe dúskálva halászott a zavarosban.” Az Új Nemzedékben a bekezdés után megjegyzés olvasható: „(Lelkes éljenezés és taps.)”

¹⁴⁷ A Fidibusz Heltai Jenő által alapított és szerkesztett „erotikus élclap”, 1905–1922 között jelent meg.

¹⁴⁸ Shakespeare *Velencei kalmár* c. darabjában szereplő gonosz zsidó uzsorás, az antiszemita közbeszédben a szívtelen és pénzéhes zsidó szinonimája.

csak népnyzás. De most jön a mentor, a szociológiai tudomány a XX. század,¹⁴⁹ a Galilei Kör zászlaja alatt. Az a szociológiai tudomány, amely kisajátította magának Ady Endrét, akiről tudom, hogy fajmagyar költő volt, de a lelke galilei-zsidó szérummal volt beoltva.¹⁵⁰ (Élénk helyeslés.)

Testvéreim.¹⁵¹ Nekünk önérzetes magyaroknak és egész keresztényeknek kell lennünk. Ezután nemcsak ébreszteni kell, hanem ki is kell tartanunk, mert hála Istennek, a magyarság felébredt, glóriás fény jelzi ezt a felébredést: a nemzeti hadsereg kardja: Horthy Miklós! (Lelkes, nagy éljenzés.)¹⁵² Meg kell fogadnunk, tisztelt Kongresszus, Pázmány Péternek a szavait, aki azt írja: „Akarnám, hogy ezt a kevés magyarságot jobb időre tartanók, ki tudja, talán Isten könyörül romlott Hazánkon is, és az ellenségeink elől megment.”¹⁵³ *Megismétlem: Nekünk nemcsak szeretni, hanem ébreszteni is kell azokat, akik alusznak. Az Írás azt mondja:*¹⁵⁴ *Siess, siess, kelts, mert ez nem álom, ez álmokórság!* Ez erős nemzeti érzést akarom az egész vonalon beoltani. A magyar nemzeti hadsereg tisztjei ne beszéljenek németül, a magyar főnemesség gyermekei először ne angolul, franciául tanuljanak, hanem magyarul. (Zajos helyeslés és taps.) *Akarom, hogy az egri nők egylete jótékonysági estélyén ne Lengyel Menyhért*¹⁵⁵ *darabját játssza.*

Nem vagyunk, nem lehetünk eléggé sovíniszták soha! A keresztény nemzeti kurzusban az egész kereszténység: katolikusok és protestánsok álljanak bele. Dolgozni,

¹⁴⁹ A *Huszedik Század* c., a Társadalomtudományi Társaság által kiadott folyóiratról van szó (1900–1919), 1906-tól Jászi Oszkár szerkesztésében a polgári radikálisok meghatározó orgánuma.

¹⁵⁰ Az utolsó, Ady Endrére vonatkozó mondat a *Szózat* közlésében hiányzik. Az *Új Nemzedék*ben egybeírták a „galilei-zsidószérummal” szót.

¹⁵¹ Az *Új Nemzedék*ben: „Testvéreim!”

¹⁵² Az *Új Nemzedék*ben a tetszésnyilvánítást másként fogalmazták: „(A kormányzó nevének említésére a nagygyűlés közönsége lelkes éljenzésbe és viharos tapsba tört ki. Prohászka ezután így folytatta beszédét:)”

¹⁵³ Prohászka pontatlanul idézett Pázmány Péter I. Rákóczi Györgyhöz intézett, 1633. január 5-i leveléből: „Mert akarnám, ha ezt a kevés magyarságot jobb időre tartanók és egymást ne fogyatnók. Ki tudja, talán Isten könyörül romlott hazánkon, és a természet szerint való ellenségtől megmenti!” Vö.: Pázmány Péter válogatott munkái. Szerk.: Bellaagh Aladár. Bp., 1906. Online: Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár: ppek.hu – 2019. január. 483. sz.

¹⁵⁴ Nem tudjuk, Prohászka melyik Szentírás-versre utalhatott, legvalószínűbb, hogy a Példabeszédek 6,3–4. szakaszaira hivatkozott szabadon: „Menj, siess és zaklasd embertársadat. / Ne hunyd be szemedet álomra, a szempilládát ne hagyd elszunnyadni!”

¹⁵⁵ Lengyel Menyhért (1880–1974) író, publicista, drámaíró, egyik legismertebb alkotása Bartók Béla táncjátékának alapjául szolgáló *A csodálatos mandarín* c. műve volt. Prohászka célzása arra vonatkozott, hogy 1920 szeptemberében az egri Nőegylet akarta bemutatni Lengyel *Charlotte kisasszony* c. darabját, amelyből – vélhetően a szerző zsidó származása miatt – botrány kerekedett, az Ébredő Magyarok Egyesülete is tiltakozott a színmű bemutatása ellen, durva antiszemita sajtótámadás is indult a szerző ellen: Pesti Kis Fűrés. In: *Nemzeti Újság*, 1920. október 17. 3. p. Az egri Nőegylet is cáfolta, hogy szervezője lett volna a műkedvelő előadásnak: *Egri Népiújság*, 1920. október 19. 2. p. Ld. még: *Uo.*, 1920. szeptember 24. 1. p.

szeretni, tanulni nagyobb hévvel munkálkodni, vért izzadva és verejtékezve szeretni! Testvéreim! Ez a mi programunk. A magyar kormány, csonka országunknak ez a bátyája még vízőzön felett úszik, de már apad a víz, már a szivárvány színesedik valahol, már látom a galambot, csőrében az olajfaággal, a boldogulás ágával. Higgyünk, dolgozzunk, bízzunk és szeressünk, lesz tavasz, lesz élet, lesz keresztény magyarság!

39. Beszéd a Szociális Missziótársulat kongresszusán. (1920. október.)¹⁵⁶

Az 1920. évi katolikus nagygyűléshez kapcsolódó rendezvények sorában, október 25-én, a Szociális Missziótársulat kongresszusán tartott beszédet, amelyen részt vett számos közéleti személyiség, többek között Horthy Miklós kormányzó felesége is.

Van Magyarországnak egy szent hegye és ennek a szent hegynek apátját itt tiszteljük.¹⁵⁷ Ez Pannónia szent hegye, és rajta a régi pannonhalmi bencés apátság.

Van azután Magyarországnak egy másik szent hegye, amelyről nem sokan tudnak, és csak néhányan találnák ki azt, hogy melyik az. Szent hegy, melyet a magyar vallásos génusz avatott szentté, és pedig az a vallásos génusz, mely sehol másutt egy lelki életbe vágó és a lelki életnek új típust adó intézményt nem alkotott és ez a Pilis hegye.

Ott a pilisi hegyek mellett a régi apátság. Ebben a ciszterci apátságban van eltemetve Szent Erzsébet édesanyja, a meráni Gertrúd, ahhoz a sírhoz jártak még a tatárjárás előtt – mert a tatárjárás alatt a monostor elpusztult – a magyar szent királyleányok: Szent Margit, Kinga és Jolánta az ő anyjuk sírjához. Milyen szent hegy ez, ahova annyi ős magyar világító lélek jár zarándokolni.

De nemcsak ezért szent ez a Pilis hegye, de ha az ember Szántó vagy Pilisszentkereszt felé megy, akkor megtalálja azt a hármass barlangot, amely előtt hajdanában állt egy kis templomocsksa, az első pálos rend kolostora. Mert a Pilis hegye arról nevezetes, hogy ott sok imbolygó tűz járt. A tűznyelveket és azok szétszórt lángjait egy szent-életű, ha nem is szentté avatott, de a kegyelet által szentnek mondott férfiú, Özséb, a pálosok alapítója gyűjtötte össze.

A Pilis hegyet úgy nézzük, mint a magyar keresztény aszketizmusnak oltárát. A szent tűz azóta elaludt, de a szent hamu még ott van.

És miért mondom én ezt el?

Hát én szívesen veszem, hogyha csak annyi eredménye is lesz, hogy kegyetek ott ilyen történelmi érzékkel, ilyen szent meglátással járnak. Mert hazaszeretetet csakis

¹⁵⁶ A Szociális Missziótársulat Országos Szervezetének Kongresszusa. In: *Magyar Nő*, 1920. november. 3. p. Röviden: *Nemzeti Újság*, 1920. október 26. 6. p. Utóbbi említi: Klestenitz, 2015/a. 134. p.; Gianone-Klestenitz, 2017. 205. p. Röviden: *Budapesti Hírlap*, 1920. október 26. 4. p. Idézi: Mona, 1997. 52. p.

¹⁵⁷ A pannonhalmi apáti tisztséget éppen 1920-tól töltötte be Bárdos Remig (1868–1932).

történelmi meglátásokkal és érzéssel lehet nevelni. Ha látok egy vidéket, mely nekem néma, az nem az én hazám, ha megyek, mint egy kóbor cigány, akkor nekem nincsen hazám, de ha azok a csobogó habok, a Duna habjai egy darab történelmet locsognak az én lelkembe, akkor érzem, hogy ez a folyó a magyar nemzeti kultúrának egy folyton csobogó hírnöke...¹⁵⁸

Ahogy régen a magyar gényusz, a magyar keresztény katolikus gényusz a pálosok rendjének egy ily intézményt állított fel, úgy van nekünk egy másik intézményünk, amely magyar keresztény, katolikus, amely aszketikus, amely a keresztény tökéletesedés talaján áll, és amely valamiképpen egy kongregáció és valamiképpen egy renddé lesz, és ez a Szociális Missziótársulat.

A magyar gényusz a Pilis vidékén gondolt – és nem gondolt sokat, hanem kiérezte –, hogy mi kell a magyar kereszténységnek, és ez a gényusz újra gondolt egyet, és kiérezte, mi kell a magyar társadalomnak, és azt a női szívet, mely olyan sokféleképpen volt beleállítva a társadalmi életbe, megpróbálta új módon áldásossá tenni. A Szociális Missziótársulatban itt egy oly intézményt tisztelhetünk, melyhez hasonló sehol sincsen, mely magyar földön nőtt, és magyar földön, magyar névnek, a magyar kereszténységnek és a magyar katolicizmusnak dicsőségére válik.

Egész modern, mert nem akar cellákat, főleg, mert nem akar remetét, sőt, ellenkezőleg, már belenyúl a szociális életbe, a szociális életnek mindenféle terére, mindenféle szakadékaikba, mindenféle ütközésébe, és ott balzsam is akar lenni, olaj is akar lenni, amely erősít, világító, amely eligazít, szóval akar ennek a nyomorult, szegény, szomorú társadalomnak, főleg a XX. század elején álló társadalomnak, amely háborog, támasza és szolgálja akar lenni. De mikor egészen modern akar lenni – de modern a tökéletesedésnek alapján –, ugyanakkor visszanyúl a középkorba és utánozza a középkori intézményeket, aminő a Szent Ferenc és Szent Domonkos intézménye, akik nem érték be azzal, hogy a kolostorokban legyenek hűséges lelkei, hanem akarták, hogy künn is, akik tehetik, hozzájuk tartozzanak. A kültagság az, ami a régi szerzetekben volt a harmadrend. De mi azt akarjuk, hogy ez a kültagság a nyomatékot ne arra helyezze, hogy kül, hanem arra, hogy tagság. Azt akarjuk, hogy a szellem ugyanaz legyen, azt akarjuk, hogy az érzés ugyanaz legyen, azt akarjuk, hogy az összeköttetés és kapcsolat oly szoros legyen, hogy miután lélek és szellemről van szó és nem ruháról, hogy ez szinte lehetetlenné tegye a megkülönböztetést, ami illeti a hivatottságot, rátermettséget, buzgóságot.

Bele állítottuk tehát a magyar kat.[olikus] nő eddig kevésbé kihasznált szociális érzékét ez új munkába.

Hála Istennek, az Isten pazarul ontja az áldást. A nagy tűzgolyó, a nap, milyen gazdagon szórja sugarait. Hány sugár ütközik bele valamiféle szilárd égitestbe, üstökösbe, akár Földnek, akár Vénusznak, akár Merkúrnak mondják. Milyen kevésnek

¹⁵⁸ Prohászka óriási hatással voltak a pilisi élmények, ez képezte alapját a Kisfaludy-társaság tagjává választásakor tartott *A Pilis hegyén* című költői esszéjének is, vö. 144. sz. dokumentum, 610. sz. jegyz.

sorsa ez és a többi, csak megy, reszket, míg azután végelgyengülésben elhal valami rettenetes nagy abszolút hidegben. Az Isten így szokott tenni. Mennyi erő van elpazarolva nemcsak a nagy világegyetemben, hanem a mi földünkön is. Hogy neveteth minket a Duna, az ő kihasználatlan nagy erejével és a Vág, a csobogó zöld Garam.

Mit csinál a napsugár, hogy ingerkedik velünk, úgy mint egy fölényes hatalom azokkal szemben, akik nem értik meg. Mennyi erő pihen, ami nincs felhasználva! Így a szociális munkában is. Rétegek alatt, a meg nem értés rétegei alatt. Én úgy gondolom, hogy a társadalom lelke, ha igazán felvilágosodott lélek, az főleg a nőknek lelke és világa, hogy ha alkalmasan kiművelődik, és ha ráképesíttetik a szolgálat teljesítésére, mely éppen az ő hivatáskörében fejthető ki.

Mi azt akarjuk, hogy a keresztény katolikus nők az ő lelkük gazdagságával az ő szívük melegét, megérzéseiknek kincseit vigyék bele a társadalomba és annak szociális munkájába.

Beleállítottuk a nőt e munkába ugyanazért, amiért Lamartine szerint odahívták a nőt a jakobinusok titkos gyülekezetébe is. Mert voltak ott hideg falak, voltak ott sötét árnyékok nélkülük is, de nem volt meleg érzés, nem volt ott pátosz, hiányoztak a könnyek, gyermekjaj, sírás és mosoly és a nők belevitték ezt.

A mi jelenlevő minisztereink már az ő hivatásukban, hivatalukban, címükben kifejezik az új irányt. Az államháztartásba több nőiesség kell, több gazdasszonyi érzés kell, több közönséges élnitudás kell, és Magyarországot leginkább az emelné most, aki a magyar népet megtanítaná valamiképpen nemcsak kenyeret sütni, hanem ésszerűen és erkölcsösebben, higiénikusabban élni.

Óriási munkatér ez, kiterjed mindenre, amit a tisztességes élet, a jobb háztartási mód és a valamivel magasabb háztartási nível követel. Ezt mind fel kell ölelni, és erre való a mi nőink. Erre való a nőiesség, az az óriási nagy génuszi tartalék, mely még most sokban kihasználatlanul itt áll.

Hogyha mi ezt megértjük, akkor egyszersmind megértjük azt is, hogy miért kell a politikában is a női nemnek befolyásának lenni, megértjük azt is, az államháztartásban miért kell beállítani a nőt. Nemcsak a szavazásért, nem politizálásért, hanem azért, hogy teremtsen, melegítsen, rendezzen, hogy a politikába, állampolgárságba más, új, praktikus szellemet belevigyen.

Az embernek könnybe lábad a szeme a felett a sok munka és szolgálat felett, amelyet a főtitkári jelentés¹⁵⁹ gyors megvilágításban a szemünk elé tárt. Mit lehet tenni, hogy ha van organizáció, áldozatosság, jó szellem, krisztusi lélek!

Ezt alakította ki magában a Szociális Missziótársulat.

Hogyha nem is áll hegyeken, ami a geográfiát illeti, hegyen áll, ami a felfogást, élet-nemességet, áldozatkészséget illeti; azokat az imbolygó tüzeket össze tudja foglalni egy nagy tüzes áldássá Magyarország rónái, bércei, szerencsétlensége, csonkasága felett.

¹⁵⁹ A rendezvényen Rónai Petra nővér részletes jelentésben foglalta össze a társulat által végzett munkát, a vidéki szervezetekből küldöttek számát.

Kedves Testvérek, tartsunk ki! Vass miniszter¹⁶⁰ apostolokat akar, legyünk apostolai annak a szeretetnek, melyet az Úr a szívünkbe öntött, apostolai annak a kultúr-hivatásnak, melyet teljesítenünk kell, hogy a szenvedő magyar népet feljebb emeljük, hogy jobb életre tudjon vergődni.

Ez a program olyan, mint egy őserdő, ennek valóra váltásában Isten segítsen bennünket úgy, mint ahogy ezt a nagy programot életté váltani akarjuk.

40. Beszéd Pázmány Péter születésének évfordulóján. (1920. október.)¹⁶¹

A Katolikus Írók és Hírlapírók Országos Pázmány Egyesülete (melynek egyébként Prohászka volt az elnöke) az ellenreformáció nagy alakja születésének évfordulójára tartott emlékülést, mely a katolikus nagygyűlés rendezvényeihez kapcsolódott, az ünnepi beszédet Prohászka tartotta:

Háromszázötven éve – kezdette beszédet Prohászka –, hogy Pázmány Péter született, 1570. október 4-én. Nem volt trubadúr, hanem inkább nagy harcok harsogatója és megvívója és szintén egy olyan csonka és olyan sötét Magyarországon élt és küzdött, amelyben mi nyögünk most. Az ember azt kérdezheti, mely sötétség a nagyobb, a miénk vagy az övék. Valami nagy lélekrianás szakította szét akkor is a lelkeket, egészen más, de szintén egy nagy rianás szakítja szét most is. Gondolom, hogy e részben a magyarság jövője most jobb, legalább is biztosabb és biztatóbb perspektívát nyújt nekünk, mint akkor. Hanem ami különbség van éjszaka és éjszaka között, az a réginek, a háromszázötven év előtti Magyarországnak előnyére billenti a mérleget, mert abban a sötétségben látunk egy alakot, amely világosság a sötétségben. Ez az alak Pázmány Péter.

Magyarországnak nem volt reneszánsza. Az, amit reneszánsznak mondhatunk, az legfeljebb az a néhány fecske, amely Mátyás király Budavára fölött szállongott, A magyar népnek és a magyar vérnek nem volt ideje és nem volt tehetsége konkviztádorokra, művészekre és klasszikus, felséges, úri akaratú embereknek előteremtésére. De valami elkésett reneszánsz itt is volt, amely tehetsége és körülményei szerint előteremtett egy ilyen úri akarót, egy ilyen erőteljes egyéniséget, egy ilyen valamiképpen hősiessé harcolót és ez Pázmány Péter.

¹⁶⁰ Vass József (1877–1930) kalocsai nagyprépost, ekkor az első Teleki-kormányban 1921 áprilisáig közéleti miniszter, december közepétől emellett a vallás- és közoktatási tárcát is vitte, ez utóbbit folytatta a Bethlen István vezette kabinetben is, 1922 júniusától haláláig népjóléti és munkaügyi miniszter, ebben a pozíciójában a konszolidáció meghatározó politikusa.

¹⁶¹ A közlés alapja: *Nemzeti Újság*, 1920. október 27. 4. p. Korábban más közlés alapján (*Új Nemzedék*, 1920. október 28. 3. p.) jelentősen rövidebb változatát közöltük újra: Fazekas, 2012/a. 430. p. Említi: Klestenitz, 2015/a. 134–135. p. A szöveg végi *dőlt* betűs betoldás az *Új Nemzedék* tudósításából.

A reneszánsz nem volt nagyon keresztény, inkább pogány-természet volt. De felizgatta a tehetségeket a kereszténységben. Soha olyan teológusok nem voltak, mint a trienti zsinat körül és után. Hogyha ilyen reneszánszteológust nézek, azt Pázmány Péterben találok meg. Ennek a nagystílú, ennek a hatalmas szellemnek, ennek a hűséges típusnak kétféle szeretet tüzelte és gyújtotta lelkét, fűtötte a szívét, két kötelesség, az istenszeretet és a hazaszeretet. Pázmány hite nem frázis, nem teológiai tézis, hanem élő nagy lelki valóság, amelyben erő, hit és szenvedély van. Hite azokban a csodás, sajátos kollégiumokban fejtett, ahol a széles ablakú, mély folyosókban Szent Ignác¹⁶² szelleme járt-kelt, az a fundamentális, mondhatni radikális szellem, amelytől az omnia ad majorom Dei gloriam¹⁶³ elvét mindenből kiolvassuk. Ezzel a lélekkel és szellemmel párosította Pázmány a nehéz fegyverzetet és a kompániának könnyű lovas mozdulatait, hogy alkalmas legyen mindenik a kor szükségleteinek, az akkori mentalitás igényeinek. Védte ezt a katolicizmust körömszakadtáig, felállította azokat az intézményeket, hogy az ember azt se tudja, honnan vette a pénzt hozzá, felállította az egyetemet, sok mindenféle kolostort és templomot épített,

Pázmány Péter a hamisítatlan magyar fajnak a reprezentánsa volt, akárminő öltözetben járt, keresztülverődött rajta legtisztább géniusznak acélos fénye és tüze. Ez a Pázmány látta Magyarországot az ő háromféle szétszakadásában, látta a török hódoltságot, azt a független magyarságot ott Erdélyben, látta itt a felső hegyvidéket és a Dunántúlnak egy részét, amit az osztrák birtokolt. Pázmány se osztrák, se török párton nem volt, Pázmány mindig magyarpárton volt. Pázmány nagyon jól látta, hogy Magyarországot a német, amely keresztény ugyan, de nem magyar, a török, amely se nem keresztény, se nem magyar, mind a kettő veszélyezteti a neki édes és felséges magyar vért és magyar érdekeket. Pázmány sorsa tényleg az volt, hogy két malomkő között látta Magyarországot, de ő nem malomköveknek nézte a malomköveket, hanem emeltyűknek, az ő kezében ezek hatalmas emeltyűi voltak a magyar szabadságnak és a magyar függetlenségnek.

Pázmány Péter művész is volt. Neki az egész magyar szóáradat csak matéria volt, amelyből harmóniakat tudott előteremteni, ha kell dörgést, ha kell villámlást, ha kell fecskeszárnyalást, ha kell zamatot, édes ízeket. Pázmány tolla kard volt. Pázmány tolla kalapács volt, Pázmány keze, marka kemény volt. Pázmány azért mégis a szeretet apostola volt, de sose szeretett úgy, hogy a magyar föld elsiklana alatta, sosem szeretett úgy, hogy a magyar otthonba más üljön bele. A mi nyavalygós, a mi gyáva, a mi félkegyelmű modern felfogásunkban ezek az emberek egyetlenek voltak, mert felségesen szerettek. A mi szétfolyó humanizmusunkban nincs semmi erő, semmi izom. Pázmány Péter keménységére, Pázmány Péter elszántságára van nekünk nélkülözhetetlen szükségünk, nem pedig a szeretetnek nem tudom miféle hirdetésére, amely szeretettől mi magunk is tehetetlenebbek, okvetlenül gyávábbak leszünk és amelytől

¹⁶² Loyolai (Szent) Ignác (1491–1556) a Jézus Társasága (jezsuita rend) alapítója.

¹⁶³ „Mindent Isten nagyobb dicsőségére!” A jezsuita rend jelmondata.

a haza, az egyház, a kereszténység, minden eszménk tönkremegy. Ilyen reneszánsz művész, ilyen reneszánsz teológus, ilyen reneszánsz kardinális a mi mai ünnepeltünk. *Én azt gondolom, hogy ami a pszichét és a világnézeti sötétséget illeti, a modern kor sokkal nagyobb sötétséggel küzd, mint a XVII. század, azért kell nekünk világosság, egy ilyen útmutatás, azért kell nekünk egy ilyen irányítás.*

41. Beszéd Debrecenben, a Katolikus Népszövetségi Otthon rendezvényén. (1920. november.)¹⁶⁴

Prohászka („aki a keresztyéniséget és magyarságot nemcsak hirdeti, hanem igaz lélekkel éli is”) a Debrecenben működő Népszövetségi Otthon meghívására látogatott a tiszántúli városba, november 21-én. A meghívók különösen azért örültek előadásának, mert városukat úgy tartották, mint a nemzetellenes, liberális mozgolódás egyik főfészket, s az azt mozgató – „szíriai irányzatnak” nevezett – zsidóság elleni harcban a székesfehérvári püspök útmutatására számítottak. Prohászka igyekezett is megfelelni az apostolsággal szembeni elvárásoknak, már érkezésekor, a vasútállomáson tiszteletére felvonulók előtt azt mondta, hogy „sötét van, világosságot hoztam, hideg van, terjeszteni jöttem a hit melegét”. Kisebb protokolláris programok (árvaház felkeresése) után a Vígszínházban került sor előadására, melyet kulturális programok vezettek be. Beszédét a helyi sajtó nagy terjedelemben közölte, de fennmaradt egy másik változata is, ez utóbbit a helyi Ébredő Magyarok Egyesülete 1925-ben újra kiadta, azért, „hogy öt esztendő kárbaveszett ideje után újból felrázza és megtermékenyítse a trespő magyar lelkeket”.

Mélyen tisztelt hölgyeim és uraim!

Mindenekelőtt köszönetet mondok a Népszövetségi Otthon elnökségének, hogy meghívott engem *nemcsak az Otthonba, hanem* ezekhez a nyílt szívekhez és lelkekhez, akiknél eljárhatok abban a nagy misszióban, melyre ennek a lerongyolt, szegény Magyarországnak leginkább szüksége van: a nagy gondolatok, a nagy érzések felkeltése missziójában, hogy ha már történelmileg letörtünk is, igaz legyen a maradék nemzet lelki egysége.

¹⁶⁴ Prohászka Ottokár Debreczenben. In: *Új Magyarország*, 1920. november 23. 1–2. p. Más lejegyzésben (Puskás Jenő ekkor debreceni, később miskolci újságíró, a *Magyar Jövő* – ld. 116. sz. dokumentum – szerkesztőjének gyorsírási feljegyzése alapján) újraközölte *A nyugati kultúra* címmel: *Ébredő Magyarok Almanachja*, 1926. Szerk.: Liszt Nándor. Debrecen, 1925. 68–75. p. A *dőlt* betűs kiegészítések az utóbbiból származnak. (Az 1920-as szövegben a „keresztyén”, utóbbiban „keresztény” szóhasználat szerepel.)

1914-ben¹⁶⁵ egy hideg, sötét, áprilisi öreg estén hatalmas óceánjáró hajó szelte a tengert Amerika közelében Titanic volt a hajó neve. A technikának és a komfortnak valószínűs ünnepélyes bemutatkozása volt. A hajó csendesen úszott az éjszakában, pezsgős vacsora folyt ott, utána tánc következett és tudjuk, hogy ekkor beleütközött egy láthatatlan jéghegybe. Az emberi szellemnek ez az elemeket legyőző hatalmas járóműve a tenger mélyébe süllyedt. Ebből az alkalomból a híres kritikus, Linhardt,¹⁶⁶ egy német folyóiratban *Wege nach und Weimar* címmel felséges eszmefuttatást közölt és azt írta: „Ha ez a hajó egyszerűen csak hajó és elsüllyedt, az nagy szerencsétlenség, de ha ez a hajó egy szimbólum, akkor ez nem szerencsétlenség, hanem a világ vége.”¹⁶⁷

A költő sajátos intuíciójával megérezte, hogy az európai kultúra a világtörténelem tengerén mintha a végét járná, mert hiszen néhány hónap múlva kiütött a világháború, mely nem tömegsírok és nagy veszteségek háborúja volt, hanem egy világfölfordulás rémséges katasztrófája.

Nem arról volt szó, hogy ebben a katasztrófában milliók pusztultak el, nemcsak arról volt szó, hogy az emberiség letévedt a humanizmus útjáról, elhagyta fényes eszményeit, hanem arról, hogy végképp kivetkezett emberieségéből, régi eszményei mintha levonultak volna, mintha rémes veres feketén égő csillagzatok emelkedtek volna fel az égre, melyekkel szemben mi mindnyájan idegenek vagyunk.

Nem Mohi, nem Mohács, hanem az egész világ elszakadása Istenétől, történelmi tradícióitól, nemzeti büszkeségétől, lerongyolódása nemzeti önértékéből. Ez jellemzi ezt a katasztrófát.

Mélyen tisztelt hölgyeim és uraim! Legyünk abban a tudatban, hogy mi nyitott sír előtt állunk, hogy mi lejtőre jutottunk, hová fel van írva: *Finis culturae!*¹⁶⁸ És nem *finis Poloniae*, *finis Hungariae*, *finis Germaniae*,¹⁶⁹ hanem: *finis culturae!*

Kultúra! Mi ez? A kultúra a lélek vetülete, egy belső lelki világ, mely magának köröskörül fészket csinál. Egy belső megélés, amely kisugárzik mindenre, ami körülötte van, amelynek vannak ráömlései kőre, fára, mindenre, amihez ér. Ilyen kultúra több volt, volt asszír kultúra és indiai, kultúra volt a Nílus partján, volt hellén-görög kultúra a Földközi-tenger mellékén, volt arabs kultúra, volt amerikai kultúra és *ma* van nyugat-európai kultúra.

Ki csinálta ezeket a kultúrákat? A kultúrát mindig a lélek csinálja. A kultúra lélek.

A kultúra lelke nem a $2 \times 2 = 4$, nem a matematika, nem mechanika vagy a fizika, hanem a szomnambul-miszticizmus,¹⁷⁰ a meglátás, a megérezés, egy magasztos érzelem.

¹⁶⁵ Sic! Nyilvánvaló elírás, a Titanic 1912. április 14-ről 15-re virradó éjszaka süllyedt el.

¹⁶⁶ Helyesen: Friedrich Lienhard (1865–1929) német író, költő, a német népi („völkisch”) ideológia híve.

¹⁶⁷ Utalás arra, hogy a Titanic vízrebocsátásakor azt terjesztették a hajóval kapcsolatban, hogy elsüllyeszthetetlen, így lett a technikai haladásba vetett alaptalan bizalom szimbóluma. Vö. 43. sz. dokumentum.

¹⁶⁸ „A kultúra vége.”

¹⁶⁹ „Lengyelország vége, Magyarország vége, Németország vége.”

¹⁷⁰ Szomnambul = a hipnózis egy stádiuma, továbbá: holdkóros, alvajáró.

Amint van arabs, van hindu, van hellén érzelem, úgy van nyugat-európai érzelem.

Ez a nyugat-európai érzelem az 1000–1300-ig terjedő időben fejlődött ki. Ami azon túl van, az lefoszlás, ami azelőtt volt, az vajúdas; ez a háromszáz esztendő: szellem és erő. A röneszansz, a reformáció, a revolúció: mind a hegyi beszédnek valamilyen befolyása a lelkekre.

Nagyon akarom nyomatékozni: a kultúrát nem a márvány, nem az anyag, *nem a vas teszi*, hanem a szellem és a lélek teszi.

Már mos, mélyen tisztelt közönség, ez a szellem, ez az intuitív nagy hit, ez a misztikus, áldozatos, szenterzsébetes, szentferences, assisi és umbriai szellem manapság egy nagy idegen. Az, hogy a kultúra léket kapott a fenekén, az nemcsak egy szimbólum, az, ami belül történt, nemcsak előregezés, lerongyolódás, kijózanodás, az a kultúra vége, a kultúra halála.

Akarunk-e mi igazán meghalni? Vége legyen-e igazán ennek a nyugat-európai kultúrának, mely a keresztfáról árad felénk? Vége legyen-e ennek a szellemjárásnak, mely Krisztus testéből vetült reánk?

A kereszténység örök, a missziója végtelen, *ennek nincs vége, ennek sohasem lehet vége*.

Ha végignéznünk a térképen, látjuk, hogy ott van egy csizma alakú föld: Itália, egy négyszög: Hispánia, tovább: az erdős Germánia, a ködös Britannia, Svéd-, Norvégországok stb. Az evangélium ezekhez nincsen kötve. Az evangélium dómkat építhet, de az evangéliumnak sátor is elég. Ledől a dóm, felüti a sátort: nem vagyunk egymáshoz kötve. A mi érdekünk, hogy az evangélium ki ne pusztuljon, hogy az a krisztusi szekuláris szellem itt ki ne aludjék, *el ne pusztuljon*.

Magyarországnak ez elsősorban érdeke. Tudják, miért? Mert ennek a nyugat-európai keresztény kultúrának bástyája ez a Magyarország. Tudják-e, mi van ezeken túl? *Magyarországon túl, kelet felé* a szkizma, a bálványok világa *van*. Itt van a kultúra arkangyala, egy nemzet az ő szekuláris missziójával, hogy védje önfeledten, áldozatosan ezt a csodás világot, mely Krisztus evangéliumából kisarjadzott. Azért mi úgy állunk itt, hogy ebből nem engedhetünk. Már éreztük a halál lehetőségét, fázósan megborzongtunk már a halál érintésétől, már belenéztünk a sírba, hallottunk egy rettenetes kinyilatkoztatást, saját magunk végének kinyilatkoztatását. De ez elég nekünk egy új életre, *új fanatizmusra*, egy új kikezdésre, egy új, felséges, világot elandalító, elbűvölő napfelkelésre.

A magyarságnak fel kell kelnie, a magyarságnak meg kell dobbantania a lábát a sír szélén, *és azt kell mondania, ahogy eddig küzdöttünk, úgy küzdünk ezután is, és ebből nem engedünk*.

Amit mondtam, azt ismétlem is, ez az én felfogásom kellő megvilágítása. A kultúra tulajdonképpeni eleme, éltető eleme, dobogó szíve ez a nagy hit. Mi akarunk igazi nemzeti keresztény kultúrát. Miért? Mert a történelem talajából úgy akarunk kinőni, hogy akik voltunk, meg ne szűnjünk lenni, és akik vagyunk, legyünk a jövő-

ben is. Ez reánk nézve a lét vagy nem-lét kérdése. Alea jacta est.¹⁷¹ Nekünk nem kell a vég! Keresztény nemzeti Magyarország akarunk lenni Szent István király kardjának és eszményének szellemében. [*Mi akarunk Szent István kardjának és keresztjének őrzői lenni.*] Mi úgy akarunk élni, ahogy dicső apáink éltek. De hogyha úgy akarunk élni, akkor vegyük ezt a kettőt: kereszténység és nemzet – mindig junktimnak *kell lenni* – és egyiket a másiktól el ne szakasszuk. Mert Magyarországnak kultúrája nyugat-európai magyar kultúra. A magyarság belejött a *keresztény, krisztusi* kultúrába, a kultúra itt volt, a Turán belelépett a nyugat-európai kultúrába.

Ne a felekezetet vigyük bele a kultúrába, mert a kereszténység nem felekezet, hanem vallásos metafizika, melyet Krisztus hozott és hirdetett.

Mi csak azt tudjuk, hogy nem lehet zsidó kultúra, nem lehet szabadkőműves kultúra, *mert hisz ez utóbbi a kereszténység nyílt tagadása. A magyarság Turánból Európába jöve, belépett a nyugat-európai kultúrába. A zsidó szabadkőműves kultúra pedig ezzel homlokegyenest ellentétes.* Minek felekezetieskedni, amikor kultúráról van szó. Kereszténység és nemzet, ezt a kettőt úgy tekintsük, mint két elemét egy erőnek, mint két sodrát egy kötélnak. Ha különválasztjuk, elszakad a kötel. Ha egybefonjuk, kitartja a lelkeket.

Mivel *pedig* a nyugat-európai kultúra lelke a kereszténység, nekünk, *magyaroknak* is ezt a kereszténységet *mindenekfelett – nyomatékkal mondom –* kell élnünk.

A kereszténység új öntudat. Miféle öntudat? Hogy megszületett az ember értéke. *Mit használ az embernek, ha az egész világot megnyeri is, ha a lelkét elveszti?*¹⁷² Az evangélium-hirdetés kinyilatkoztatása az ember értékének, hogy minden embernek *azzal az öntudattal kell élni, akár miniszterelnök, akár tudós, akár libapásztor, hogy ő több, mint az egész világ, hogy benne egy kincs van, mely az Isten gyöngye, egy ország van, mely Isten országa, hogy ő egy valaki: a lélek emancipációja, a legműveltebb teremtmény, a humanum genus.*¹⁷³

A kereszténység *új génusz, új élet, új szenvedés, új stílus.*

A kereszténység, ha rongyokban van is, ha szenved is, bűvös-bájos világ: a szentek világa. *A kereszténység a legfölségesebb művészet.* A kereszténység az a szérum, mely a Krisztust oltja be az utolsó koldusba is. Csak ez a felséges tudat bír szembeszállani minden mással, ami a kereszténységnek tagadása. Ez az öntudat, mely vértanúkat tud állítani, mely a nemzeti életben tud remekelni, rossz kövezeten isteni lépésekkel tud keresztülhaladni.

De amikor én a kereszténységet így sürgetem a nemzeti kultúra érdekében, éppen úgy sürgetem a nemzeti elemet is. Mert a nemzetköziség *egy óriási tévedés, egy óriási téboly.* Ahogy van egyed, nő és férfi, ahogy van család, éppúgy van nemzet. Embeliség, az nem létezik *intézményesen*, az csak fogalom, hanem létezik japán, francia, magyar, német nemzet.

¹⁷¹ „A kocka el van vetve.” (Julius Caesarnak tulajdonított szállóige.)

¹⁷² Bibliai utalás: Máté evangéliuma, 16,25.

¹⁷³ Humanum genus = emberi faj.

Lehet valaki jó családós ember, és minél jobb családanya vagy családapa valaki, annál inkább a nemzetnek az ereje az illető. S ha valaki jó nemzeti érzésű, jó magyar, akkor talán annak a nagy emberiségnek a kárára van? Nem, ellenkezőleg. A nemzet-közéség olyan, mint a családtalanság.

Az emberiség kategóriákba sorozható: anatómiai, fizikai, fiziológiai, etikai, szociológiai egységekre oszlik. Hagyjátok magatokat *emberi* kategóriákba osztani, nemzetiek kell, hogy legyetek, mert másképp a népcsaládokba bele nem illeszkedhettek. Nemzetnek lenni kell, az az emberiségnek eleme, következménye [*követelménye*], szükséglete. *Ha én francia, német, magyar vagyok, egész lelkemmel, testemmel az akarok lenni. Ilyen nemzeti érzéstől átítatott magyarok akarunk mi lenni.*

Mélyen tisztelt Közönség! Ha az ember ezt úgy megérti, hogy ez az emberiség elemei követelménye, az emberiség céljának szolgálata, akkor appreciálom,¹⁷⁴ ezt is, azt is mondhatom: Intellektuellek akartok lenni? Intelligere annyi, mint megérteni, megértők akartok lenni? Hát legyetek azok, de nemzetinek lenni azért éppolyan szükséges, mint családban lenni, mint egyénnek lenni. *Nemzetinek lenni erőt jelent.* A természet az emberiség körében is éppoly tarkítja, fejleszt ki az ő csodálatos erőtartalmát, mint ahogy a növények világában a rozmaringnak és a liliomnak más alakot ad.

Debrecen város közönségének, apáinak, anyáinak ajánlom, hogy értsék meg ezt, mert mi ezen a sziklaalapon állunk. *Azok lesznek az én tanáraim, tanítóim, akik krisztusi és nemzeti alapon fogják a magyar jövőt képezni és nevelni.* Ha mi értjük a nemzeti létet a maga elemeiben, *ha a nemzeti léttől és krisztusi szeretettől át leszünk hatva*, akkor mindentől, ami idegen, úgy elfordulunk, mint ahogy a tavasz elfordul a téltől, a szépség a torzulástól, az élet a haláltól.

Pedig mennyi idegenség van ebben az országban, *ebben a szép hazában.* Hiszen már a nemzetgyűlésen is mozgolódik ez az átkos, idegen szellem.¹⁷⁵ És ez a zsidó liberalizmus következménye.

Az erős organizmus elmeszesíti az infekció fókuszát [*az egészséges test elmeszesíti a benne lévő idegen anyagot*], éppúgy a magyar társadalomnak is vissza kell taszítania a benne lévő idegen anyagot. Nálunk, bennünk is van ilyen idegen, *ellenséges anyag, sőt ellenséges hatalom, szellemi hatalom, sajtó hatalom, mely a kereszténységtől és a nemzeti érzéstől távol van, és büntetlenül naponta gázolja eszményeinket. Ilyen például az idegen [zsidóliberális] sajtó.*

Azt mondják, miért nem nyúl hozzá az ügyész? Nem ott a baj. Hanem ott, hogy a közönség a zsebébe nyúl és fizeti ezeket a zsidó bérenceket. Félre az idegenség hatalmaival, melyek torkon ragadják a magyar Génuszt, *félre ezekkel!*

Sajnálom, Hölgyeim és Uraim, hogy ebben a magyar felépítésben, a magyar nemzet rétegződésében látom az *erős* ellentétet, mely van úr és paraszt között, *rettenetes*

¹⁷⁴ Appreciál = megbecsül, felbecsül.

¹⁷⁵ Iványi Béla szerkesztő ezen a ponton beszűrt egy jegyzetet az *Új Magyarország* közlésében: „(Hát még nálunk, Debrecenben mennyire mozog ez a szellem. Szerk.)”

*nagy baj ez, ez még a régi rendi szellem megnyilatkozása, amelyet mi megcsínylünk, régi idegesség, régi idegen éra hatása. Ma, amikor a kultúrahordozó középosztály rokkantan áll az új idők problémája előtt, most látom, hogy ez az osztály is idegen lett a saját hazájában, elcsúszott alóla a föld, körülötte pedig a nagy bankok, a világ kozmopolita hatalmai ütöttek sátort.*¹⁷⁶

Kedves, édes, *szenvedő* Középosztály! Érezze meg, vegye észre, hogy idegen lett a magyar történelemben, a magyar nép szívében, *idegen lett*, s most ezekben a rettenetes harcokban képtelen gazdaságilag, kedélyileg fenntartani ezt a nagy [rette-netes] tusát.

Legyenek azonban türelemmel! Tartsunk ki a történelmi vezető hídon, nem tart ez már sokáig, *bízunk és remélünk*. A szent tüzet, a tradíció tüztét, a nemzeti kultúra tüztét ki ne oltsuk. Minden családanya egy Vesta szűz, minden családapa egy patrícius legyen. A reménység tüztét élesszük, ennél a tűznél melegeadjunk. *Legyen a magyar középosztály most is a régi keresztény tradicionális erkölcsöknek a letéteményese.*

Egy derék brassai törvényszéki bíró járt nálam nemrég és elmesélte, hogy egy gyáros és egy szegény ember között per folyt előtte. Bár a gyárosnak igaza volt, mégis eljött a bírót „informálni”, s a látogatás végén egy borítékot hagyott a bíró asztalán. A bíró megnézi, látja, hogy egy ezres van benne. Utána szalad a gyárosnak és visszaadta neki az asztalon „felejtett” borítékot – tartalmával együtt. A gyáros megnyerte a pert, és utána ismét eljött a bíróhoz, és újra otthagyt egy borítékot *az asztalán* 2000 koronával. A bíró újra visszaadta neki a borítékot, mondván, hogy az igazságot nem pénzért mérik. A legközelebbi vasárnapon a bíró és felesége egy fogattal találkoznak Brassó utcáin, a fogatból mélyen köszön a gyáros.

– Látod, mondja a bíró a felségének, ez a köszönés 3000 koronánál többet ér!

Ilyen magyar közönséget kérek én, amely mindennél többre értékeli a becsületet. Magas erkölcsi színvonalon álló középosztály kell nekünk, mely a magyar kultúrának irányt ad, melyet az *idegen* sajtó nem tud megtéveszteni és letörni.

Rákosi Jenő egy 10 évvel ezelőtti jubileumán én is beszéltem az Otthonban. Utána a sok szíriai ábrázatú ember közül az egyik megszólítja őt: *Hát a püspök úr is itt van? Sőt beszélt is? Kérem, kukoricát kell itt csörgetni és utána jönnek, tudja már, hogy kik.*

Akarunk keresztény nemzeti kultúrát? Igen, akarunk! Hát, ha mi ilyen kultúrát akarunk, akkor a keresztény nemzeti szellemet mindenüvé, a sajtóba, színházba, a nemzetgyűlésbe, a középosztályba és a mi érzéketlen magyar népünk szívébe olt-suk be, s ha ez meglesz *honosítva*, akkor ez a keresztény nemzeti kultúra *itt is marad*, innen nem távozik el soha!

¹⁷⁶ Itt érdekes különbség van az *Új Magyarország* közléséhez képest, a lap ugyanis nem „a világ kozmopolita hatalmai”, hanem „a »Világ« kozmopolita hatalmai” formulát használta, vagyis az általános értelmű „világ” (nagyvilág) helyett a *Világ* c. polgári, liberális, a jobboldaliak szemében gyakran ostromozott, „zsidónak” nevezett lapra utalt.

Clemenceaut a háború után a strasbourgi polgármester így üdvözölte: „Monsieur President! Nous vous avons compris, vous avez parlé français!” Elnök úr, mi megértettük önt, miért, mert maga franciául beszélt.¹⁷⁷

Kedves debreceni közönség! Értsenek meg engem, én magyarul beszéltem!

42. Prohászka Ottokár: Lelket s szívet mindenbe! (1920. november–december.)¹⁷⁸

Prohászka számos olyan cikket írt, amellyel a legszélesebb néptömegeket igyekezett mondanivalójával megszólítani, ebbe a típusba sorolható az egyik naptárba írt rövid, egyszerű szavakkal megfogalmazott, az Új Barázda olvasóinak társadalmi-foglalkozási helyzetéhez igazított elemzése.

Mi, akik a magyar nép s a magyar föld felvirágoztatását sürgetjük, s azt érzéseink hevével, s körültekintő buzgólkodással minél előbb s minél szebben kifakasztani akarjuk: mindig azt hangoztatjuk, hogy aki a földet rögzíti, az a kék égre is nézzen föl, s aki az ekeszarvát, a kaszát s kalapácsot szorongatja érdes kézzel, annak érző szíve és sugárzó jóindulata is legyen. Úgy szeretnők, ha az eget beleszánthatnók a földbe s ha a kasza suhogásában, s a kalapács csattogásában valamiképpen visszhangoznék a szív érzése, a jó kedv s a jóindulat is.

Keserves dolog, ha az emberből gép lesz, ha izmai bőrszíjakká száradnak, s munkája oly örömtelen s oly kedélytelen, mint a masináé!

De hát az rajtunk fordul, tőlünk függ, hogy hogyan s mivé neveljük magunkat. Ebben a mi anyagiás, s csak a pénz s nyereség után szaladgáló világunkban nagy szolgálatot tesz véreinknek, aki odakiáltja nekik, hogy: atyafiak, munkások, ahogyan van kezetek s karotok, úgy van szívetek s lelketek, hát dolgozzék az is, ne fojtsátok el szíveteket, s ne oltsátok ki magatokban a lelket. Aki csak keserű érzésekkel töltekezik, aki csak az elégedetlenségnek s az önzésnek ösztöneit engedi magában szóhoz, akiből csak átok, panasz és zúgolódás fakad, abban lélekből, szívből, jóindulatból, szóval emberségből kevés, azaz hogy semmi sincs; hát hogyan győzze az olyan ember az életet. Az élet nem lehet sötét verem napsugár, s kék mennybolt nélkül, de éppenúgy nem lehet jóindulat, bizalom, megértés s megnyugvás nélkül!

¹⁷⁷ A francia eredeti szövegben a „miért” szó nem szerepel. Georges Clemenceau (1841–1929) francia republikánus politikus, 1906–1909, illetve 1917–1920 között Franciaország miniszterelnöke. Franciaország háborús szerepvállalásának elszánt irányítója, a háborút lezáró béketárgyalások meghatározó politikusa, Németország minél jelentősebb meggyengítésének álláspontját, Közép-Kelet-Európában franciabarát szövetségi rendszer kialakítását képviselte. Politikai stílusára jellemző, hogy a „Tigris” gúnynéven emlegették a közéletben. Vö. 70. sz. dokumentum.

¹⁷⁸ Új Barázda Naptár az 1921. évre. Szerk.: Meskó Pál – Buday Barna – Schandl Károly. Bp., 1921. 27–28. p.

A háború e részben is sokmindenre megtanított. Megtanított jobban gazdálkodni s sok tanulsága van a pénzügyi s ipari világ részére. De legfőbb tanulságainak mégis azt a kettőt tartom: az egyik az, hogy az emberiség érdekeit előbbre tegyük a nemzetek érdekeinél, s hogy ezt ne rontsa meg semmiféle hatalmi vágy s semmiféle szerződés, még ha világbékekötésnek hívják is azt. A másik tanulság pedig, hogy az embert ne nyomorítsuk el se nemzeti hatalmi törekvésekkel, se iparral, se munkával, se géppel, se profittal: hanem emeljük ki a nagy kényszerűségek malomkerekei közül és segítsük meg annyira, hogy érző, jóindulatú, bízó, vallásos, erkölcsös ember, testvér és hazafi lehessen.

Hiszem, hogy e nagy tanulság a világ programjába van beletűzve; de legyen gondja közülünk is mindenkinek arra, hogy a föld hantjaiba eget szántogasson bele, hogy a barázdák közt vasárnapi gondolatokkal tudjon járkálni, s hogy a kasza suhogása s a kalapács csattogása neki ne csak nyögés és panasz, hanem valamiféle lejtő ének s zene legyen. Aki így tesz, s érez, az nemcsak földműves és mesterember, hanem a szív s a lélek embere.

Ilyenekké kell lennünk mindnyájunknak!

43. Beszéd Nagykanizsán a keresztény világnézetről. (1920. december.)¹⁷⁹

Prohászka a város, illetve az ott szervezkedő „keresztény” egyesületek meghívására látogatott Nagykanizsára, ahol impozáns fogadtatásban részesült. Két beszédet is tartott egymás után, egyet az Úrasszonyok Kongregációjában, egyet pedig a helyi Polgári Egylet nagytermében december 11-én. Mindkét alkalommal nagy tömeg volt kíváncsi a beszédeire, utóbbi szövege megjelent a helyi sajtóban:

Köszönetét fejezi ki Nagykanizsa keresztény közönségének a meghívásáért. Missziója a fölvilágosítás, mely egyet akar, hogy a magyar keresztény lélek felébredjen igazi öntudatának magaslatára. Meg van győződve arról, hogy manapság mindenki köteles arra, hogy a legjobbat adja, hogy a lelkét adja, hogy a szívét tárja fel, s hogy itt Magyarországon a legfontosabb és mondhatnám, sorsdöntő órákban, mint egy ember, mint vas, fal és acél álljunk, mert csak így gőzünk, keresztény testvéreim.

Amit mi most megélünk, nem máról holnapra való válság, hanem egy óriási nagy probléma, melyben a magyar nemzeti gényusznak csak tiszteletreméltó szerep jutott.

Ez a probléma nagy világ-, nagy kultúrprobléma is. Ezt meg kell oldani, és ha kerül vérbe, kerül nemzedékek hekatombáiba, akkor is meg kell oldani. Ez a probléma a keresztény nemzeti kultúra problémája.

¹⁷⁹ Prohászka püspök Kanizsán. In: *Zalai Közlöny*, 1920. december 12. 1–2. p.

A világháború előtt egy sötét, öreg esten elindult egy hatalmas angol hajó, a technika és mechanika csodája az óceánra és már közel volt az amerikai partokhoz, amikor a tenger egy láthatatlan jéghegyébe ütközött, amely lyukat fúrt bele és a hajó elsüllyedt. Ennek a hajónak Titanic volt a neve. Ez a hajó szimbóluma volt a nyugati kultúrának, s megmutatta azt, hogy eszméink hajója az egész európai kultúra meg van fúrva. Vagy meg kell fejlőnünk, vagy fejjel le fog bukni.

A kultúra haladó. Nem ijedek meg a problémától. Egyiptom, Asszíria, Babilónia, Arábia, Hellasz kultúrája is megdőlt. Úgy látszik, most rajtunk van a sor.

De én mégsem azért jöttem, hogy eltemessem a kultúrát, hanem azért, hogy a lelkiismeretet felrázzam. Ne bízzatok semmibe: Elsősorban ne bízzatok az emberekben, az észben, csak a technikában, a történelem ígéréteiben, a vérben, szenvedésben.

Azt látjuk, hogy az egész világ egy nagy szemétdomb, és csak a Krisztus kegyelme, isteni ereje, missziója képes újraéleszteni.

Ez az Immaculata ünnepje is figyelmeztet arra, hogy az emberiség vére fertőzött. Vérbajosok vagyunk erkölcsileg, a bűn fullánkja belénk van szúrva és öl.

Mi ez a fullánk? Az eredendő bűn. Nálam ez kérem, már nem hit, hanem a világháború, forradalmak után meglátás, tapasztalás.

Mikor Isten a földre jött, keresett egy embert, aki nem fertőzött, aki nem vérbajos, aki a régi isteni gondolatnak a képe és az Immaculatában találta meg.¹⁸⁰

Akarunk krisztusiak lenni? Ne bízzunk az emberekben.

Nem a pesszimizmus diktálja ezt belőlem, hanem mert evangéliumos ember vagyok, és az evangélium cáfolat mindenre, ami emberi. Én Isten kegyelme nélkül, Isten ereje nélkül nem tudok semmire menni. Minden kultúra, ha igazi, Isten kegyelméből való kultúra. Ha ezt elfelejti az európai emberiség, vége a kultúrájának, mert elfelejtette a tervet, amely szerint felépítheti azt. Aki ellöki magát a kereszténységet eszményeivel és eszközeivel, az fény helyett piszokba akar járni, és ezt úgy hívják, hogy bolsevizmus, kelet tébolya, a szibériai puszták lehelete. Vigyázzatok, felénk is csattogtatja a fogát.

Nem lehet a kultúra fölséges dómját másképp megépíteni, csak ahogy Krisztus mondta, csak ahogy a nagy mester a világba állította.

Mi is letértünk erről az útról. Ez a mi végzetünk. Ezzel kell tisztába jönnünk, ha fel akarjuk építeni nemzeti kultúránkat. Azért jöttem ide, hogy önök világosan lássanak, következetesen, szentül haladjanak, és rátegyék lelküket e problémára, vagy ezzel győzünk, vagy végünk van.

Nem tesz különbséget katolikus, református és evangélikus kultúra között, bár már a 13. századtól meginduló reformáció és revolúció descensio¹⁸¹ volt az igazi keresztény kultúrától.

Nem szabad a kultúra lelkét megélnünk, mert ha a lelke meghal, vége van. Lehet a hüvelye akkor bármily virágos is, belül üres, tehát aki hisz igazán, tehát aki nem

¹⁸⁰ Immaculata = „szeplőtelen”, utalás Szűz Mária személyére.

¹⁸¹ Itt: leválás, elszakadás.

keresztény szíve szerint, aki nem él erkölcsében keresztény életet – az a nyugati kultúrának sírásója.

Ha igazán akarjuk a nemzeti kultúrát, benn kell maradnunk a középkori hitben. Nem kell gondolni, hogy ez idejét múlta. Középkori kereszténység az igazi kultúrának lelke, és amíg az él bennünk, ne féljünk még a szibériai tébolytól sem. Inkább leszünk vértanúk, de hittagadók soha. A halál sokszor győzelem a fizikai romlás felett.

De mi nemcsak keresztény, hanem nemzeti kultúrát akarunk. Ez is tönkrement. Nem vagyunk magyarok, mert a régi hagyományok és nemzeti szellem hidegen hagy minket.

Nemzeti kultúra csak úgy lehet, ha bennünk él, és átérzett, meleg, lelkes étletté válik.

A magyar nemzeti közélet igazi betegsége: a gazdasági leromlás és a szellemi kiszajátítás. Minket kiszajátítottak mindenből. Akik teszik, nyelvünkön beszélnek ugyan, de ha szellemüket beszívják, romlásunkat szívjuk be.

Aki a destrukciónak hódol, aki nem radikális keresztény, ne beszéljen kereszténységről, se Magyarországról. Ez a magyar probléma. Hogy a magyar nem magyar. Hogy nem érti meg az óriási veszedelmet. Hogy a magyar föld nem a magyar népnek kamatozik. Hogy a magyar szellem a rajta ülő szíriaiak gyeplőparipája.

Testvérek! Itt valami nagy mérgezés történt. Valami bűvölés folyik, melynek mi vagyunk az áldozatai. De ne gondolják, hogy valami nagy antiszemitizmust prédikálok.

Elfogadom, hogy a zsidóknak van kultúrája. Nem akarom, hogy ne boldoguljon, csak azt akarom, hogy rajtam ne lovagoljon. (Úgy van. Úgy van.)

Nem lehet társadalmi problémákat úgy megoldani, hogy százados tényezőket egyszerűen kidobunk. Nem lehet a gazdasági életet máról holnapra megváltoztatni, sőt egy kooperációt akarok, minden tisztességes elemnek, amely az országban van, a kooperációját, de ebben a keresztény kultúra vezessen.

Antiszemiták vagyunk abban az értelemben, hogy nem akarjuk magunkat meggyilkoltatni, hogy végre is ismerjék meg a határt a jövevények, hogy meddig illik terjeszkedni egy vendégnek, aki nálunk otthont talált s jegyezze meg, hogy a keresztény kultúra boltjai alatt lakik, melyeket nem ő épített.

Ha ilyen öntudatos fellépéssel állunk a keresztény regeneráció szolgálatába, a zsidóságnak is el kell ismernie, hogy: ezeknek igazuk van. Ha ezt elismeri, méltányos és igazságos tud lenni, akkor ennek a fajnak a kooperációját is bizonyos értelemben, bizonyos mértékben elfogadom.

Rázzuk fel az elaltatott, elbódított közönséget és értessük meg vele, hogy itt két kultúra harcáról van szó. Dolgozhatunk ezekkel együtt, de a körmükre vigyázzatok! Ébredő magyarok legyetek!

Aki ilyen bátor szót kimond, sokan lemosolyogják: fanatizmusnak, radikalizmusnak mondják. Én is megkaptam ezt. De annak a kegyelmes úrnak azt válaszoltam:

– Oly tohonya, lomha, érzéketlen ez a magyar nép, hogy ezt nemcsak ébreszteni, hanem a csípőjébe a lelkesedés sarkantyúját kell belevágni, mert különben a turáni paripa itt Európában vén gebe lesz.

Ébredjetek, míg nem késő! Legyetek észrevevők, figyelők, saját érdekeiteket megóvók.

Mi az ébredő magyarokkal csak ezt akarjuk, és elítéljük fiatal emberek meggondolatlan cselekedeteit.

Ébredjen a magyarság ez utolsó öntudatára, gazdasági inferioritására.¹⁸² Emellett azonban még szükségünk van erkölcsi acélosságra, gentlemanségre, becsületességre. Mindenki hordozza szívében a megbízhatóság láthatatlan rendjelét. Ha ebben a mocsárban piszkos is lesz a lábunk, csak a kezünk tiszta maradjon. Sajnos, így üres marad a zsebünk is.

Ha a magyar közönség át van hatva ezektől a gondolatoktól, akkor a Titanic szimbóluma lehet a süllyedő nyugati kultúrának, de nem a keresztény magyar kultúrának.

A léket megkaptuk mi is, de él bennünk a restauráció lelke.

Ez a magyar szó. Ez a kanizsai végvárnak való szó. Ez a keresztény eszmékért lelkesülő embereknek való szó.

Úgy hiszem, önök is azt mondhatják, amit Clemenceaunak mondtak egyszer Elzászban. Elnök úr franciául beszélt, megértettük.

Kanizsai közönség! Én magyarul beszéltem. Remélem, megértettek.

44. Beszéd a nagykanizsai egyesületek vezetői előtt. (1920. december.)¹⁸³

Prohászka nagykanizsai látogatása második napján (december 12.) a reggeli szentmise után a város társadalmi egyesületeinek vezetőivel találkozott.¹⁸⁴ A katolikus hitközség vezetője mellett köszöntötték a helyi református és evangélikus közösségek lelkészei, valamint az egyesületek közül az Ébredő Magyarok Egyesülete és a Keresztényszocialista Egyesület helyi elnökei is. Valamennyien a személyes találkozástól lenyűgözve áradoztak Prohászka nagyszerű közéleti teljesítménye előtt, fogadkoztak, hogy követik útmutatásait az „idegen faj” elleni harcban, a keresztény magyarságért. Prohászka „magas szárnyalású beszédben” köszönte meg a szíves fogadtatást:

– Nagyon köszönöm és mélyen meg vagyok indulva amikor ezt a nagyszerű ünnepelést és a tiszteletnek őszinte megnyilvánulását látom, mert hiszen mivel tiszteljük meg egymást, mint becsüléssel és szeretettel. Nem lehet tagadni, hogy Magyarországnak rendkívül nehéz és kényes helyzete van. E helyzetbe bele kell állnunk és szent, erős türelemmel várnunk. Lábra kell állítani az országot gazdaságilag. Ezen dolgozni kell, ezt előmozdítani, – de rögtön eredményt várni önámítás volna.

¹⁸² Inferioritás = alsóbbrendűség, gyengeség.

¹⁸³ Küldöttségek a püspök előtt. In: *Zalai Közlöny*, 1920. december 15. 2. p.; december 16. 2. p. Újraközlése: Paksy, 2006. 237–240. p.

¹⁸⁴ Feszített programját naplójában is említette: Prohászka-napló, 2013. (1920. december 11.)

Valósítsuk meg a reneszánszt. Készüljünk fel az újjáépítésre. Ehhez azonban nem elég acélos testi ruganyosság. Ezt belső szellem nélkül elérni nem lehet. Ezt a szellemet, ezt a lelket kell beleszúrni az emberekbe.

Összetartásra van szükség. Ránk jön még sok baj. Elsősorban az a trianoni béke – nem amelyet kinn megkötöttek, hanem amely betör ólainkba, istállóinkba, házainkba. És ekkor ránk jön egy nagy kísértés. Egy nagy jégvermet ástak nekünk, melyet úgy hívnak, hogy: Népszövetség. Ha ide belépünk, nemcsak fegyvereinktől fosztanak meg, hanem gúzsba kötik a kezünket is, hogy ne mozdulhassunk, s így mondják rá az „ámen”-t legszentebb jogainktól való megfosztásra.

A politika egy nagy piszok. Az ember megundorodik tőle. De ez egy szükséges rossz. Stíl kell hozzá. Úgy kell tenni vele, mint mikor sárban az ember kalocsnit húz a cipőjére, hogy be ne piszkolja; vagy a pocsolyába nem lép bele, hanem átugorja.

A közélethez még baráti kéz is kell. Találják meg egymásban a többet, mint az egyszerű embertársat: a testvért, a barátot. Hisz van elég ellenség. Itt is van belőle elég. A liberalizmus ott gubbaszt a sarokban, várja az idejét, mikor előugorjon, a demokratizmus, radikálizmus stb. Van elég ezekből – csak tessék bevenni őket és – felfordulni tőlük.

Legyünk reakciósak! Ez megint egy olyan gyanús szó, melyet kigúnyolnak, melyet lesajnálnak. Én abban az értelemben vagyok reakciós, amennyiben reakció a tavasz a télre, a napsugár a jégre, a világosság, napfény az éjre. Ehhez meg jogom van!

Nagyon kell azután még külön nemzeti érzés is. Hát még erről is kell beszélni a magyarnak? Ez sincs elég? Nincs. Bizonyosága az a sok idegen szó, az a német beszéd, melyet a nemzeti hadsereg tisztjei is folytatnak kávéházakban, közhelyeken. – Ezt ne vegye támadásnak a nemzeti hadsereg, mert én mondom. – Erre nem lehet kifogást hozni? Talán elsősorban magyarok lennénk? Próbálna meg valaki most az elhódított Strasbourgban németül beszélni. Az angolt, ha más nyelven szólítják meg, mindjárt rávágja: ha beszélni akar velem, szóljon hozzám angolul. – Ezt ugyan nem lehet kívánni, de legalább nemzeti érzést, öntudatot kívánhatok.

A magyar hazafisága csak puffancsokban, szólamokban él, hogy hát ez az Árpád, Hunyadi, Thököly... s ha az ember meg akarja fogni ezt a hazafiságot, üres levegőt markol. Hát miért nem lehet nekünk nemzeti öntudatunk? Nincs Istentől adott hivatásunk, történelmünk, melyre büszkéek lehetünk? Mutasson valaki olyant mint a miénk, kik lángpallosú kerubként álltunk a nyugat kultúrája előtt.

Több nemzeti érzést, több igazi sovinizmust akarunk. Ha van más kultúra, miért ne legyen magyar kultúra is. Ebből az igazi nemzeti érzésből fakad, hogy a magyar népnek van hivatása, hogy a magyar történelem valami, hogy a magyar népre misszió vár.

Ne higgyétek, hogy a régi Magyarország lemorzsolódott. Magyarországot bátyának teremtette az Isten. Meglátjátok, hogy tavasszal megint bátya lesz, hogy a nyugat-európai túltengésben, defetizmusban, pacifizmusban, pozitivizmusban és mindenféle gyenge nyávgásokban ernyedő kultúra azt fogja mondani, hol van a magyar kard, amely megvédjen. Így van és így lesz!

Mi nem uszítunk harcra, háborúra, csak azt akarjuk – képesek leszünk életünket is oda adni az eszméért.

Ha a nagykanizsai közönség így gondolkodik és így érez, és le tudja a magyarok betegségét győzni – akkor legyőzte azt a nagy nyomorúságot, amely mint koldusarisznya lóg a nyakán és önmagát megbecsülve, a szabad öncélúság alapján fog haladni egy szebb Magyarország felé. Ez lesz a reneszánsz!

A reneszánszhoz azonban új emberek kellenek. De emberek nem születnek újak. Legyenek tehát újak a lelkek, akkor újak lesznek az emberek.

Én a nagykanizsaiaknak új krisztusi lelket kívánok!

Prohászka még meglátogatta a Zalai Közlöny nyomdáját is, majd elutazott a városból, ahol sokáig emlegették és idézték a helyi szervezetek iránymutató beszédeit.

45. Prohászka Ottokár: Tündér és karácsonyi angyal a faluban. (1920. december.)¹⁸⁵

A Falu Szövetség lapjába írt karácsonyi cikke a helyzetelemzés, bátorítás, mozgósítás motívumai mellett a várossal szemben általa ideálisnak tekintett vidéki életforma melletti állásfoglalásként is értelmezhető. Prohászka kifejezetten a tradicionális falusi életforma (szigorú munkavégzés, vallásos élet stb.) erősítésétől várta az ország felemelkedéséhez szükséges erkölcsi alapok megteremtését.

Még az ilyen küzdelmes évnek szent karácsony napján is kell, hogy tündérek és angyalok járjanak köztünk!

Hát először a tünderről emlékezem meg. Egy népszínműben láttam egy szép tündért, ki rengetegben, valahol a Szent Anna-tó környékén lakott, mohos sziklán aludt, harmatban fürdött, s hogyan, hogyan nem beleszeretett egy nyalka legénybe, ki az erdőt járta, s mivel hát övé akart lenni, elment vele megnézni a falut. Eljött, s nézte, nézte: szemügyre vette a düledező házakat, a rogyni készülő istállókat és ólakat, a beszegezett ablakrámákat, hepehupás, sáros utcákat, a szegényes Istenházat, a betört ablakú iskolát, a begyeskedő s nagyzó községházat, s mialatt járt-kelt, egyre hajtogatta: hát ez a falu? Hát ilyen a falu? Nem is maradt meg benne, eltűnt s visszament a rengetegbe, mely szebb, tisztább s kedvesebb volt neki.

Hát igen, van ilyen falu is, de ez a maradi, öntudatra nem ébredt falu. Mi más falut akarunk, mely se a rengeteget, még kevésbé a nagyvárost, a legkevésbé pedig Budapestet meg ne irigyelje. Falut akarunk, mely tiszta, lakályos, egészséges, s ha nem is aszfaltos, de ne vendégmarasztalóan sáros legyen. Falut akarunk, melynek népében

¹⁸⁵ A Falu, 1920. december 20. 121. p.

a magyar érzés, a nemzeti öntudat, a kereszténység s a tiszta erkölcs lakozzék, s mi, kik ilyen falut akarunk, tudjuk azt is, hogy az elmaradt, mai faluban is mérhetlen jó, nagy tisztesség, becsületesség, szorgalom s munkaszeretet lakik. Nincs-e a szalmazsupos vagy palatetős falusi házakban ma is több boldogság s igénytelenség, mint a fővárosnak galíciaiakkal telt palotáiban? Nincs-e több hit, Istenfélelem s bizalom, mint sok dínomdánomos, kirakatos házban? Nem föld-e a mándli, a pruszlik¹⁸⁶ tisztább szívet, mint a kék róka- és cobolyprem? Nem jár-e tisztességesebb úton, ha csizmában is a szántóvető ember, mint az aszfalton begyeskedő uzsorás? S végül is, hát a karácsony szent angyala a római császár palotája fölött, s nem-e a betlehemi istálló fölött énekelte az új dalt, a jó hírt, hogy dicsőség a magasságban Istennek, s békesség a földön a jóakaratú embereknek?

Igen, ez úgy van! S azért hát azt mondom a pogány tündérnek, hogy Isten áldja meg magát, és menjen, amerre tetszik! A karácsonyi angyalt pedig köszöntöm, s azt mondom neki: Isten hozott, mert hiszen Isten küldött, s kérlek, énekelj nekünk, s énekelj belénk azt, hogy békesség a jóakaratú embereknek!

Nagy szó az, hogy a jóakaratú embereknek!

A jóakarat, az emeli majd a falut is. A jóakarat nemcsak mézes, édes, lágy és simogató akarat, hanem elsősorban az igazat fölismerő, a szó igaz értelmében fölvilágosodott akarat. A jóakarat egy új Magyarországot teremteni akaró és tudó lélek. A múlt század első felében az Új-Magyarország megteremtése hevítette a hazafiakat, míg ellenben előttünk, a békekötés szomorú magyarjai előtt a régi Magyarország újraalkotásának célja lebeg, melyért élnünk-halunk kell. Azelőtt folyton csak városokat, nagyipari, gyári városokat akartak előteremteni s elhanyagolták a falut, előttünk most más cél lebeg, az, hogy egészségessé, erőssé, széppé tegyük a falut. Mert a falu a magyar nép hazája, a nemzeti erő forrása, a magyar szellem és sajátosság otthona. Ezekben a nádfedeles, zsindelyes és palatetős házakban él a nemzeti lélek, itt beszélnek s imádkoznak s itt értenek és éreznek magyarul, itt fonnak és szőnek, itt hímeznek és faragnak magyarul. A magyar művészet itt kezdi szárnypróbálgatásait, a magyar ruha, a magyar dal és tánc idevaló – bár volna belőle, a javából, a hímzés, a varrottas, a polcon fénylő tányérok és tálak, a falon függő kulacs, a tornyos ágy megrakva vánkossal s dunnával magyar érzést s ízlést hirdet.

Énekeljen a hit angyala jóakaratot, falut felvirágoztató s boldogító akaratot! Széchenyi István gróf egyetlen utat jelölt meg kora magyarjainak, az ország gazdasági felvirágoztatását, mialatt Kossuth Lajos fegyverrel akarta kivívni a magyar szabadságot. Hát mi tudjuk, hogy kardunkat végleg hüvelyébe nem dughatjuk, de meghallgatjuk a legnagyobb magyar intelmét is, azt, hogy minél többet dolgozzunk, mert ha van viruló gazdasági életünk, virul majd a haza, s a hazában a magyar falu.

Végre, énekeljen a karácsony angyala békességet és jóakaratot, akaratot, mely nem csügged, hanem bízik. Jóakaratot, mely nem csügged Csonka-Magyarország sorsa

¹⁸⁶ A mándli dolmányhoz hasonló, posztóból készült férfi-, a pruszlik női felsőruházat.

miatt, hanem végignéz az Alföld aranykalászos rónáin, s a Dunántúl termékeny lan-
káin, s Isten kegyelmébe vetve bizalmát, bízvást mondogatja magában, hogy meg-
menti majd a falu Magyarországot.

Ez is jó hír: a karácsony angyla e hírrel tér vissza szentjeinkhez!

46. Beszéd a székesfehérvári Iparoskörben. (1921. január.)¹⁸⁷

Prohászka számos székesfehérvári társadalmi egyesületnek volt szónoka, a helyi Iparoskör kizárólag férfiaknak tartott január 2-i összejövetelén a munka és a tőke keresztény elméletéről beszélt, szavait a helyi lap kivonatossan örökítette meg:

Első pontban a püspök a munkáról szólt. A munka a Bibliában büntetés. Az emberek igyekeztek a munkát magukról elhárítani. Így keletkezett az „úr” fogalom a dolgozó-
val szemben. Az ókorban a rabszolgák vitték a munka terhét. A középkorban a jobbá-
gyok – mindkettőben éles volt az ellentét az úr és a munkás között. A középkor vége
felé keletkeztek a céhek, melyek a helyes szociális elvnek, hogy mindenki önmagának
dolgozzék, hordozói voltak. De a forma nehézkessé tette a céhek életét. Újkorban
fellép a gép. Megteremti a tőkét, s a tőke lesz az „úr”. Nyomában jár a bér munka,
a modern rabszolgaság. Ez meghozta a szociális kérdést. A helyes szocializmusnak
alapelve, hogy minél több önálló munkás legyen s mindenki minden esetben mun-
kájának teljes hasznát megkapja.

A szociáldemokrácia ezt akarja, de helytelenül, mert értékmérőül csak a munkát
ismeri el, s nem számol azzal, hogy vannak értékek, melyeket nem az emberi mun-
ka teremtett. Fejtegette a ker.[esztény] szocializmus értékelmélétét. A szociáldemok-
raták értékelmélétéből következik a bér munka igazságtalansága, s a törekvés, hogy
a magántulajdont eltöröljék.

A gépipar azért az újkorban a társadalomra ily káros, mert a liberalizmus gazda-
sági elvei szerint alkalmazták, melynek sarkpontja a korlátlan önzés. Önzés az egyik
oldalon, a szociáldemokrácia a másik oldalon megszülte a munkásszervezkedést, sza-
botázst, az 1., 2., 3. internacionálét,¹⁸⁸ melyek felfordították a világot, de gazdasági
javulást nem hoztak. Javulást csak a fenti helyes szociális elvnek megvalósítása hozna.

Második pontban az iparoskérdésről beszélt, a kisiparról, melyben leginkább
megvalósul az elv: minél több önálló munkás és a befektetett munkának teljes része-
sedése s melyben a tőke és munka egy kézben van. De a kisiparos önmagában nem
tud megállni. Szüksége van a szövetkezésre, amit az új ipartörvény a munkásképesí-

¹⁸⁷ Prohászka püspök előadása az iparosoknak. In: *Fejérmegyei Napló*, 1921. január 4. 1. p.

¹⁸⁸ A szociáldemokrata és szocialista pártok nemzetközi szövetségéeként az I. Internacionálé 1864–1876 között működött, 1889-ben jött létre a II. Internacionálé, a munkáspártok szövetségét a világháborúk után rendszeresen újra megszervezték. Az 1919. márciusában létrehozott III. (Kommunista) Interna-
cionálé már szovjet befolyás alatt tömörítette a szélsőbaloldali pártokat.

tésben, intenzívebb tanoncoktatásban mesterképesítésen kívül hangsúlyoz. Új önálló, hozzáértő, szervezett iparosok képezzék Magyarország új középosztályát, melyet a munka tesz naggyá s a most haldokló középosztálynál értékesebbé.

47. Nyilatkozat a cionizmusról. (1921. február.)¹⁸⁹

A Zsidó Szemle c. folyóirat riport-sorozatát közölt közéleti személyiségekkel (Rupert Rezső,¹⁹⁰ Friedrich István), és Prohászka véleményét is megkérdezték. A püspököt a parlamentben tudta meginterjúvolni, megjegyezve, hogy Prohászka szívélyesen fogadta a megkeresést, figyelmet szentelt az ügynek, és megértő volt a cionizmussal kapcsolatban, hozzátéve: „manapság ugyancsak nem vagyunk hozzászokva az ilyesmihez”. Prohászka – a tudósítás szerint – „szóról szóra” a következőket mondta:

– Lehetetlenségnek tartom, hogy míg egy zsidó, jó zsidónak tartja magát, egyszersmind ne legyen cionista is. Mert az a megállapítás, hogy a zsidóság nem nemzetiség, hanem csak felekezet, voltaképpen abszurdum. A zsidó, addig, míg bármely címen zsidónak vallja magát, még a legnyugatibb viszonyok között sem vetkőzhet ki őszintén orientális tradícióiból. Az orientális tradíció szerint pedig felekezet és nemzetiség egy elválaszthatatlan egységet alkot. Nem léphet ki valaki a nélkül a zsidó nemzet kötelékéből, hogy egyúttal vallását is el ne hagyja, aminthogy nem történhetik ez megfordítva sem. A zsidóság előtt tehát két út van: ha zsidó akar maradni, a cionizmus, ha nem, akkor a föltétlen asszimiláció. Megvallom, hogy asszimiláció alatt én itt, a vallásból való kilépést is értem, mert e nélkül csakugyan nem lenne igaz és őszinte a zsidóság asszimilációja.

– De kérdem most már, mi szüksége van rá a zsidóságnak, hogy ősi kultúráját cserbenhagyja? Adva van egy nép, jelentős tehetségekkel, ősi nyelvvel, ősi tradíciókkal több ezer éves virágzó, ősi kultúrával, mely kultúra a római legyőzetés után két-tétört, hogy helyet adjon a hosszú elnyomatásnak. Az elnyomatás alatt megindultak ugyan bizonyos mozgalmak a zsidóság kebelében, ilyen volt például a német-zsidó renaissance is, mely leginkább német filozófusok emlőjén táplálkozott, de ezek nem voltak igaz megmozdulások. A zsidóságnak be kellett látnia, hogy ezek tévedések, kisiklások voltak és nem vezettek érdemleges eredményekig.

¹⁸⁹ Prohászka Ottokár nyilatkozata a cionizmusról. In: *Zsidó Szemle*, 1921. február 11. 2–3. p. (Sass Irén [Kellner Irén] riportja) Két újraközlése is megjelent: Veszprémy, 2017. 107–109. p.; Szalay, 2017. 264–266. p.

¹⁹⁰ Rupert Rezső (1880–1961): újságíró, jogász, az őszirózsás forradalmat üdvözölte, a Tanácsköztársaság elől emigrálnia kellett, majd Veszprémbe a kisgazdapárt szervezője, ennek színeiben lett 1920-ban nemzetgyűlési képviselő. 1921-ben kilépett és a liberális ellenzékhez csatlakozva a rendszer demokratizálásáért küzdött. 1935-ben Bajcsy-Zsilinszky Endre Nemzeti Radikális Pártjával szövetségben jutott be ismét a parlamentbe.

Most azonban másként áll a helyzet és lehetetlennek tartok, hogy a zsidók föl ne eszméljenek, és rá ne ismerjenek az igaz útra. Egy nép, mely ragyogó kultúrája évezredekig nyúlik vissza – itt kitérek egy pillanatra és el fogok mesélni egy történetkét, melyet mindig nagy élvezettel olvasok el, valahányszor a Királyok Könyvét a kezembe veszem, és amely történetke foliánsoknál¹⁹¹ ékebben beszél a zsidó kultúra nagyszerűségéről. Illés próféta vándorlásai közben többször átment egy bizonyos helysége – a nevére nem emlékszem –, és mindig ugyanannál a házaspárnál szállott meg éjszakára. A házaspár nagy tiszteletben tartotta a prófétát és igyekezett tiszteletét Isten emberével szemben minél jobban kimutatni. Egy napon, hogy a próféta már többször meghált a házukban, az asszony így szólt az urához: „Te, ez az ember Isten embere, illő volna, hogy több tisztelettel lássuk vendégül házuknál. Rendezzünk be neki egy szobát, állítsunk be neki egy fekvőhelyet, tegyünk mellé egy mécsest és egy korsó vizet.”¹⁹² Hol voltak az akkori népek, négyezer évvel ezelőtt, még ettől a felfogástól?! Hiszen mi még ma sem tudunk másképpen gondoskodni egy emberről, ha nagyon meg akarjuk tisztelni?! Tehát, egy nép, amely ilyen múltra tekinthet vissza, amelynek olyan tradíciói voltak, mint hogy csak a legutolsó nagy, nemzeti fellángolást említsem, a Makkabeusok harcai,¹⁹³ mely mellett eltörpül akármelyik más nemzet katonai hőstette, lehetetlen, hogy egész szívvel ne csüggjön múltján és ne ragadjon meg minden alkalmat, mely rekonstruálásához hozzásegíti.

Igaz viszont, hogy amennyire én a magyarországi zsidóságot ismerem, azt látom, hogy itt a magyarországi zsidók között nincs nagy talaja a múlthoz való ragaszkodásnak. Csak olyan zsidókat látok itt túlnyomólag, akiknek lelkén ferde törekvések elmosták a kontúrokat, akik nagyhangon verik a mellüket, hogy »igenis, mi jó magyarok vagyunk!« Én ezeken – bocsánat – csak nevetni tudok. Dehogy is tudják ezek a jó urak, hogy micsodák ők, dehogy is tudják. Igen, lehet asszimilálódni, ahogy tud a tót, a sváb, a szász, tudhat a zsidó is, de akkor egészen tessék asszimilálódni, és ha már a magyarsághoz csatlakoztak, tessék minden szálat elszakítani, ami a zsidósághoz kötötte őket. De egyszerre ezt is meg azt is?! Ezt nem lehet. Ez torz állapot, és lehetetlen állapot.

Én csak annyit mondhatok, hogy ha én zsidó lennék, cionista lennék. Mi szüksége van rá a zsidóságnak, hogy saját kultúráját, mely van olyan érdemes, mint bármely más művelt nemzeté, idegennel cserélje fel? És most? Mikor a versailles-i konferencia megad rá minden módot és lehetőséget, hogy a zsidóság nemzeti közössége új életre éledjen?¹⁹⁴ S amint nálunk s a külföldön is, nem fog helyreállni az országok békéje,

¹⁹¹ Foliáns = összehajtott könyvforma, Talmud tagolása is foliánsok szerint történt.

¹⁹² Prohászka pontatlanul idézte a Királyok 2. könyve, 4,8–10-ben szereplő történetet, például nem Illés, hanem Elizeus prófétáról volt szó, a helység pedig: Súnem.

¹⁹³ Kr. e. 2. sz. közepén a Palesztina visszafoglalásáért indított harcokra való utalás, melynek során Kr. e. 165-ben visszafoglalták Jeruzsálemet, sikeres felszabadító háborút indítottak a megszálló nagyhatalmak ellen,

¹⁹⁴ Utalás a palesztinai brit mandátumra, vö. 13. sz. dokumentum, 51. sz. jegyz.

míg minden nemzetiség autonómiát nem kap, miért akarna épp a zsidóság, mely mögött annyi keserű tapasztalat áll, lemondani erről az előnyről?

Prohászka Ottokár nevetett.

– És látja, engem antiszemitának tartanak. Miért lennék antiszemita? Van eszemben. Azért, mert a numerus clausus mellett beszéltem. Magyar és keresztény ember vagyok, csak természetes, hogy a magyarság és a kereszténység érdekeit képviselem?

A zsidóságnak most megadják a módot a teljes szabadsághoz. Pótolhatatlan mulasztás volna a zsidóság részéről, ha ezt az alkalmat elmulasztaná. Az a körülmény, hogy a zsidóság hivatalosan is nemzetiségnek jelenti ki magát, még nem jelenti egyézersmind azt is, hogy no, most minden zsidó azonnal vándoroljon ki Palesztinába. Hová, minek? Palesztinába még házak kellene, fejlődés, utak, közlekedési eszközök, élet hiányzik még onnan, szóval mindaz, ami nélkül kultúremler nem egzisztálhat.¹⁹⁵ És a zsidóságnak, mint nemzetiségnek nem szabad elzárkóznia a magyar társadalmi élettől. A kapcsolatot minden esetben meg kell tartanunk egymással.

Az újságíró végül megjegyezte, hogy Prohászka szavaihoz aligha kell kommentár. Viszont odaszúrt azoknak, akik feltűnősködve büszkélkednek a zsidóságukkal, mondván: „Mi szégyelljük magunkat értük!”

48. Interjú az országgyűlésbe való visszatéréséről. (1921. március.)¹⁹⁶

Kisebb kihagyás után Prohászka újra megjelent az országgyűlésben. Miután február elején az egységes kormánypárt kettészakadását (így értelemszerűen pártelnöki megbízatása megszűnését) követően elterjedt a híre, hogy elkedvetlenedett és megcsömörlött a politikától. Az Új Barázda munkatársa Székesfehérváron kereste fel március 15-én „a magyarság vezérférfiát”, hogy cáfolja meg azokat a „csahos hírforrásokat”, melyek szabadulni akarnának „a lenyűgöző szellemnek a súlya alól”. Prohászka így nyilatkozott a személye körül kialakult helyzetről:

Szó sem lehet arról, mintha elkedvetlenedtem volna, még kevésbé a „visszavonulásomról”. Ha egyszer valaki határozottan állást foglal, azt ehhez az irányhoz kötelesség köti. Magam meg éppen azok közül való vagyok, akik a feltétlen helytállást, kitartást hirdetik és a változásokkal szemben való elvhűséget.

¹⁹⁵ Értsd: létezhet.

¹⁹⁶ Prohászka Ottokár ismét megjelenik a nemzetgyűlésen. Visszavonulásáról szó sem lehet. In: *Új Barázda*, 1921. március 16. 2. p. Újraaközlése: *Fejérmegyei Napló*, 1921. március 18. 2. p.

– Egészen rosszul találgat tehát, ha bárki meghátrálásomat rebesgeti. Az újságírói képzelet – mondotta a kegyelmes úr finom gúnnyal – már úgy látszik, csak úgy tudja elképzelni a valóságot, ha azt álarc, maszk mögé rejti. Semmi bajom egyéb, minthogy még mindig fáj kissé a lábam. A legközelebbi jövőben tehát ismét felmegyek a nemzetgyűlésre, és teljes részemem kikérem a további munkából.

Mi a véleménye kegyelmes uramnak Vázsonyi hazatéréséről?¹⁹⁷ – kérdezte tudósítónk Prohászka püspöktől.

– Választott képviselőnek joga van küldői megbízatásának eleget tenni. Következően Vázsonyi lépéséről se mondhatok egyebet. Különben is annak a híve vagyok, hogy játszunk nyílt kártyákkal. Így sokkal inkább végére járhatunk a függő kérdések tisztázásának.

Az állami és társadalmi rend védelmét célzó törvényjavaslatról¹⁹⁸ óhajtja a nézetét nyilvánítani excellenciád?

– Kérem, tessék megírni, hogy a javaslatot egész örömmel üdvözlöm és helyeslem. Nem látom át, hogy ha ugyanilyen intézkedéseket tart szükségesnek többek között még Anglia és Amerika is, akkor miért ne gondoskodjunk mi a házunk tája megvédéséről!

¹⁹⁷ Vázsonyi Vilmos (1868–1926) zsidó származású ügyvéd, parlamenti képviselő, liberális demokrata politikus, 1917–1918-ban igazságügyi, illetve a választójogi reformért felelős tárca nélküli miniszter. (Magyarország első zsidó származású minisztere.) 1918 őszén Bécsbe emigrált, csak 1921-ben tért haza. Újjászervezte liberális pártját, 1922-ben újra nemzetgyűlési képviselő, a Horthy-korszak liberális ellenzékének meghatározó alakja. Prohászkaival korábban már volt komoly politikai konfliktusa. 1918 májusában a püspök először írt nagyobb cikket arról, hogy szerinte a zsidók számarányuknál jóval alacsonyabb mértékben veszik ki részüket a honvédelemből, viszont a felsőoktatásból kiszorítják a keresztényeket (Pro iuventute catholica. – ld. 75. sz. dokumentum, 299. sz. jegyz.), a kibontakozó sajtópolémiában Vázsonyi is állást foglalt, tiltakozott a püspök által indított, illetve nevére hivatkozó antiszemita hangulatkeltés ellen. (Elég volt! In: *Egyenlőség*, 1918. szeptember 5. 1. p.) Prohászka válaszcikkében (Elég volt-e? In: *Alkotmány*, 1918. szeptember 11. 1–2. p. = POÖM. XXII. 189–194. p.) visszaütötte ugyan, hogy antiszemita volna, de részletesen kifejtette, hogy meg akarja akadályozni „Magyarország elzsidósodását”, s a zsidóság „térnyerésével” kapcsolatos vízióját „nemzeti önvédelemként”, „hungarizmusként” definiálta. Ld. erről pl.: Fazekas, 2015/a. 8–10. p.

¹⁹⁸ „Az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről” szóló 1921. évi III. tc.-ről van szó, mely a (bal- és jobboldali) politikai szélsőségek ellensúlyozására, a politikai rendszerrel szemben felforgató mozgalmakkal szembeni jogi fellépés lehetőségét megteremtve lépett fel.

49. Beszéd Apponyi Albert 75. születésnapján. (1921. május.)¹⁹⁹

Apponyi Albert (1846–1933) a korábbi időszak fontos politikai személyisége (1906–1910, illetve 1917–1918 között vallás- és közoktatásügyi miniszter), legismertebb, és ekkor legfontosabb közéleti megnyilvánulása a magyar béke delegáció vezetőjeként Párizsban elmondott beszéde volt 1920. január 16-án. Amikor betöltötte a 75. életévét, tiszteletére impozáns ünnepségeket rendeztek május 28-án, melyeken Horthy kormányzó is részt vett. A Szent István Bazilikában tartott ünnepi szentmisét Csernoch János (1852–1927) esztergomi érsek mutatta be, majd Prohászka tartott ünnepi beszédet.

Mi az Isten templomába jöttünk nagy jubileumot ünnepelni, de az oltár fölött lélekben látom azt a három szót villogni, amely Róma templomában az egyik főoltár fölött áll: Hic Deum adora! – Itt az Istent imádd, embert ne dicsérj, borulj le s adj hálát, mert az Isten oly nagy s minden lángész csak egy szikra. Isten oly erős s az ember oly gyöngye lehelet! Gratia dei sum id quod sum! – Isten kegyelméből vagyok, ami vagyok, a legnagyobb ember is Isten kegyelméből az!

Ha az ember egy választott életet tekint, akkor is kegyelmeket véve hármat találok: a régi ház, a világító emberek s az isteni fények. A régi ház az eszmék és az eszmények otthona, melyben fölnevelődnek az ifjak, melynek szekuláris hagyományai között erőt, inspirációt talál a férfiú. Az Apponyi-ház nagy áldás, nagy örökség. Szelleme az a felséges tradíció, amely beleoltja már a gyermekbe öntudatlanul is azt, amit tőle a férfikor, az élet küzdelmei várnak... Világító emberek vannak! Felséges emberek, akik vakítanak, sok lángész, aki vakít, jó szülők, napsugaras emberek, derék eszményi barátok, bajtársak, akik világítanak, akikkel való közösségből merítjük az erőt. De a főkegyelem az, amit Krisztus mond: „Lumen vitae”. – Az élet világossága. A legnagyobb kegyelem, ha az embernek nagy hite van, ha az ember az őserdőben az élet útjaira rávilágít. Nagy kegyelem a 60-as, 70-es, 80-as évek liberalizmusában kereszténynek lenni. Nagy kegyelem a gögös tudomány új babonákat gyártó nagyüzemében hívó alázatos kereszténynek lenni.

Kettőben foglalnám össze azokat a nagy szolgáltatásokat, amiket Apponyi gróf Magyarországnak s az egész emberiségnek tett: Az egyik ministerium verbi – az igehirdetés minisztériuma, a másik a ministerium pacis – a békeeszközlésnek nagy szolgálata. Régen és most az emberi ige és az emberi beszéd elvesztette hitelét, de a pünkösdi napja meghozta a hiteles igehirdetés fölavatását. Apponyi gróf nem az evangéliumot hirdette, mint egyházi férfi, hanem egész életén át élte és hirdette mindazokat a nagy

¹⁹⁹ A közlés alapja: A nemzet hódolata Apponyi előtt. In: *Budapesti Hírlap*, 1921. május 29. 2. p. Ld. még: Apponyi Albert gróf ragyogó hitvallása a magyarságról. In: *Magyarország*, 1921. május 29. 3–4. p.; Az országos Apponyi-ünnep. In: *Szózat*, 1921. május 29. 3. p.; Hódolat a legnagyobb magyarnak. In: *Új Nemzedék*, 1921. május 29. 1. p. A dőlt betűs kiegészítések ez utóbbi szövegváltozatokból származnak.

igazságokat, amelyeket az evangélium tartalmaz. Apostola volt a nemzeti államiság kiépítésének, a nemzeti hadseregnek. *[Apostola volt a nemzeti nagyság kiépítésének, apostola volt a nemzeti hadseregnek, amely ma ebben a fényes templomban, az ő jubileumának napján legfőbb hadurával, Magyarország kormányzójával élén szintén megjelent, itt van az a nemzeti hadsereg, amelyért Apponyi oly sokat, oly fáradtságosan küzdött és annyit áldozott.]* Apostola volt a szociális eszmének, minden kulturális eszmének. *[Apostola volt a szegényeknek, mert nemcsak szociális olajcseppet kért a számukra, hanem a szociális belátás kenetével illette a törvényhozás homlokát is. Apostola ő minden munkás eszmének, apostola a nemzeti jövő biztosításának, amiért ma így szólunk hozzá: Isten áldja. Isten tartsa!]*

De a másik minisztériumot nem akarom kihagyni! *[„Nulle selus bello, paces poscimus omnes” – nincs köszönet a háborúban, békét kívánunk mindannyian.]* Mily felcséges, csodálatos evangélium a pax!²⁰⁰ Mily rettenetes végzet, hogy a nemzet patriarchája 75 éves korában kényszerült megérni a nemzet letörését, a vae victis²⁰¹ pogány sorsát, annak egész keménységét és átkát. De ha valahová, hát ide kell aztán világító ember, aki hisz Magyarországon, aki hisz a Kárpát környezte terület politikai hivatásában, a természeti valóságok politikát intéző erejében és azt mondja, ott voltam, békét nem hoztam, de reményt hoztam és bizalmat, teljetek meg vele. Mi mindnyájan imádkozva kísértük a mi ősz patriarchánkat, mikor azon a keserves úton Neulylybe ment. Imádkoztunk. – Nem hozott pálmát, hozott töviskoszorút magának, de ebbe bele volt kötve az érdem véres-verejtékes borostyánlevele és azt neki szánták. *[Nem hozott pálmát, hanem töviskoszorút magának és töviskoszorút nekünk, de ebbe a töviskoszorúba bele volt kötve az érdemnek véres verejtéke, a babér levele is, és azt nem magának, hanem nekünk szánta.]*

Könnybe lábadt szemmel nézem ezeket, az oltáron a márványfényeket, mintha mögöttük szemfedők járnának, a régi Magyarország letört dicsőségének árnyai. Bármint legyen, fölemeljük szívünket és karjainkat az égre s könyörgünk: Uram Istenem áldd meg őt, tartsd meg őt, vigasztald, segítsd meg őt, kíméld meg, légy tekintettel az aggastyán erejére. Vigasztald meg, lásson két országot, lásson megint egy együttes, szent koronába foglalt Magyarországot, s akkor lássa azt a másik országot, melyről az Úr mondja, aki kitart és küzd végig, az üdvözl. *[Kedves testvéreim! Ezekkel az érzésekkel jöttünk a templomba és állunk az oltár elé. Itt van Magyarország kormányzója, az az első magyar, akinek vitézsége, akinek erénye a jövőbiztosító; itt van a nemzetgyűlés, a nemzet képviselője, itt vannak a megyék, a városok; itt van az egész magyar társadalom. Fényes ez az oltár, de mögötte a rombadőlt Magyarország nyomorúságát látjuk, mintha a régi letűnt dicsőség árnyai járnának körülöttünk. De, kedves testvéreim, mégis mindent bevilágít a hit, a szeretet, a nemzetünkbe vetett bizalom. Ennek a bizalomnak az erejével kérjük: Uram Isten! Uram Jézusom! Áldd meg őt, tartsd meg*

²⁰⁰ Pax = béke.

²⁰¹ Ld. 11. sz. dokumentum, 69. sz. jegyz.

őt, segítsd meg őt! Vigasztald meg, hogy lásson még ép Magyarországot, amiként az öreg Simeon vágyott meglátni Jézust.] Comes Apponyi! Prospera, precede. Sit tibi Christus status! Apponyi gróf, járj szerencsésen, legyen Krisztus a te üdvösséged. Amen!

*Prohászka lelkes és egyértelmű kiállása Apponyi mellett azért is volt érdekes, mert nem sokkal korábban, amikor a püspök még az egységes kormánypárt elnöke volt, elterjedt a híre, hogy Apponyi saját pártot akar alapítani, ami a püspök nyilvános kritikáját is kiváltotta.*²⁰²

50. Beszéd a KNEP budapesti II. választókerületi gyűlésén. (1921. június.)²⁰³

Benárd Ágoston (1880–1968) eredetileg orvos, „keresztény” politikus, a Tanácsköztársaság után több kormányban a népjóléti és munkaügyi tárcát viselte, ő írta alá 1920. június 4-én a trianoni békeszerződést, mint a magyar kormánydelegáció vezetője. 1921. június 28-án választókerületi gyűlésen számolt be végzett tevékenységéről, külön kiemelte a numerus clausus kiterjesztésének igényét, hogy „a középiskolákban és az élet minden vonalán végrehajtsák”. A királykérdésben viszont nem akart határozotlan állást foglalni, érezhetően azért, hogy ne veszítse el választói egyik csoportjának szimpátiáját sem. Prohászka a beszámoló elhangzását követően emelkedett szólásra.

Azért jelentem meg, hogy az én kedves Benárd Ágoston barátomat (éljenzés) megtiszteljem és a kegyetek szeretetébe ajánljam. Én is úgy érzek vele szemben, mint Horthy Miklós (szünni nem akaró viharos taps és éljenzés) aki, mikor Benárd visszajött Párizsból, azt mondta, hogy ezt nem fogom neki elfelejteni, ezt az áldozatot, ezt a nehéz utat, amelyet megjárt. A kormányzóval együttérezni, a kormányzóval egyet akarni, a kormányzóval együtt megtisztelni akarni: ebből mindenesetre kiveszem a részemet. (Lelkes éljenzés.) De hát itt nemcsak ezért jelentem meg, hanem azért is, mert a próféta azt mondja: Clama et necesse! Kiálts és ne szűnj meg! Világíts rá azokra az utakra, amelyekén járnunk kell, bátoríts egy olyan nemzet világában, ahol a kishitűség, a kislelkűség oly hamar megszállja az embereket. Mi kitűztük a keresztény nemzeti gondolat zászlaját. Hova? Mondhatom, kitűztük nem a sírunkra, mert hála Istennek, még nem temettek el, hanem kitűztük a nyílt sírnak felhányt hantjára. És akik átéreztek, hogy egy nemzet még csak egy lépésnyire van a haláltól, átéreztek a vég rettenetes borzalmát, okvetlenül ráesküsznek arra a zászlóra, kitartanak ezen az

²⁰² Ld. erről: Gianone–Klestenitz, 2017. 205. p.

²⁰³ MTI. Napi hírek, 1921. június 28. 11. p. (= Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K 428.) Rövid ismertetés: Világ, 1921. június 29. 3. p.; Nemzeti Újság, 1921. június 29. 2. p. (Az innen származó szövegváltozatokat dőlt betűvel tüntettük fel.)

úton, a magyar kereszténység, a keresztény magyarság mentésének útján. Mit akár az a sok front, a keresztény nemzeti pártok és ide számítom a kisgazdapártot is? Akarják a magyarságot talpraállítani, a Magyar Királyságot a szent korona felséges bővkörébe beleállítani. (Lelkes éljenzés.) Akarják a szociális életet megreformálni, akarják a munkásságot keblükre ölelni. (Éljenzés és taps.) Akarják a félreértés füstfellegét szétoszlatni, boldogabb hont, hazát, nemzedéket akarnak ennek a sokat szenvedett magyarságnak. Hát mi ezt akartuk. És mit értünk él? Hogy a keresztény front egysége miért szükséges, azt láthatjuk, látjuk, hogy a liberalizmus és a zsidóliberalizmus hogyan szívároგ be a politikába, hogyan emeli fel a fejét – az ember szinte termométerrel mutathatja ki – egyre szemtelenebbül a parlamentben. [*Hogy az egység a keresztény politikában miért szükséges, azt láthatják, mert csak a liberálisok szemérmetlen és fölemelt fejjel történő visszaszívására kell tekintenünk.*]

Láthatjuk, hogy ott ideológiák vannak, akik ezelőtt is voltak. Láthatják, hogy ott a szegényeket arról a bizonyos oldalról sohasem védik, hanem védik azokat, akik Magyarországon igazán a legszegényebbek, legsoványabbak, a földönfutók, (derűtség) akik egyáltalában Budapesten egyetlenegy házzal sem bírnak, akik a részvénytársaságokban, úgy látszik, egyetlenegy részvényt sem jegyeztek, (derűtség) szóval az az áldott nép, amely a kultúrának vértanúja. [*Jogrendről beszélnek és moztulajdonosokat szeretnének védeni. A keresztényeket, akik a kultúra vértanúi, sohasem védik.*] Láthatják, hogy a mi intelligenciánk is mennyire meg van fertőzve a zsidó liberális újságok titkos tatárjárásával, mert lehetetlenség, hogy ez a közönség nem évszámra, hanem évtizedszámra magába vegye azokat a gondolatokat, amelyek a kereszténységgel szemben a blazírt világnézetet tükröztetik, amelyek egyáltalában képtelenek felemelkedni arra a nívóra, amely nívót a keresztény nyugat-európai kultúra megteremtett, amelyek képtelenek együttérezni velünk még akkor is, ha a hazáról beszélnek, még akkor is, ha magyar nyelv szeretetéről beszélnek, ha költőinket dicsőítik, de miféle költőket. Lehetetlenség, hogy egy olvasóközönség ne adja meg magát ennek a lélekmérgezésnek, ennek az eszmény- és gondolateltolódásnak, hát mit gondolnak önök, hogy megbízhatom én Bródy Sándort Assisi Szent Ferenc életrajzának megírásával, vagy Szomaházyt és más ezeket az üstökűket,²⁰⁴ ezeket a felséges lángeszűeket a középkori Isten kegyelméből való királyság ismertetésével? Képtelenek rá. Képtelenítik önmagukat ezeknek a nagy gondolatoknak felértésére, ezeknek a felséges értékeknek átérzésére, ha ilyen blazírt, lezüllött gondolatemlőkön, ha tintazsidóknak kalamáriásán élnek. (Úgy van!) [*A zsidó faj képtelen a magasztos eszmék átérzésére, mivé lesz a keresztény magyarság, ha ilyen tintazsidók bölcsességein okul.*] Nekünk meg kell ér-

²⁰⁴ Bródy Sándor (1863–1924) író, újságíró, drámaíró. Prohászka többször is elítélően emlegette a munkásságát, amelyben bizonyára döntő szerepet játszott Bródy zsidó származása. (Például a Vigadóban tartott 1920. júniusi beszédében is: *Új Nemzedék*, 1920. június 22. 3. p.) Bródy Gárdonyi Gézához intézett 1921 elején kelt nyílt levelében szövé is tette, hogy a püspök néhányszor „kiszónokolta”. Ld. Z. Szalai, 2005. 113–114. p. Szomaházy István (1864–1927) író, újságíró, humoros elbeszélések szerzője, szintén zsidó származású volt.

tenünk, mi az a sajtószabadságok megregulázása. Mélyen tisztelt közönség! Fehérváron négy zsidó ment a püspöki palota alatt és én ezt tudom, mert hallottam valakitől, aki mögöttük ment, és jött mögöttük egy rikkancs, aki azt kiáltotta: Új Lap, Új Nemzedék, Nemzeti Újság, és az egyik azt mondotta: Ne kiabálj, fiam, tisztességes zsidó keresztény újságot nem vesz! Mélyen tisztelt keresztény közönség! Értik a szót, a sajtótörvény az én zsebem, az én adóm, a sajtótörvény az én tisztességes hűségem, hogy egyetlenegy fillért sem adok annak, aki megmérgezi lelkemet. (Lelkes éljenzés.) *[A mi tisztességes hűségünk legyen a legfőbb sajtótörvény, hogy soha egy fillért sem adunk zsidó lapra.]*

Éljen az egységes front, hallom mindenütt. Ki kell állni az egységes frontra, meg kell állni a helyünket és az egységes frontban folyton a nagy ellenséget kell látni. Nemcsak Magyarországon ellenség a zsidó liberalizmus, hanem frontokban áll az egész világon a szociáldemokrácia, mely okvetlenül a kommunizmus sátorában ül, és okvetlenül a magántulajdont tagadja. Kell neki tagadnia a magántulajdont hirdető erkölcsi irányzattal szemben. Frontban áll az egész hitetlenség, akár zsidó, akár nem, frontban áll és mi az egész világ harcát vívjuk, amikor a letört Magyarország területén a keresztény zászlót lobogtatjuk. Nekünk tudnunk kell, hogy mindenünkből ki akarnak minket forgatni eseményeinkből, hitünkből, erkölcsünkből, nemzeti érzésünkből, ki akarják a gyékényt rántani a lábunk alól. Látjuk, hogy mit csinálnak ezek az emberek a szabadságjogokkal? Hát ki ne akarna közülnk szabadságjogot? De a szabadságjog emeltyű, amellyel az egész jogrendet tönkre lehet tenni. Ilyen szabadság nem kell. Mit használ a szabadság? A szabadság forma, minden a tartalomtól függ. Mi van a mai sajtószabadság formájában? Nézzék azt a metelyt, azt a destrukciót, az utálatot, nézzék azoknak a szegény kuli rabszolgáknak verejtékét, amely ebben a sajtószabadságban ott rejlik, amely voltaképpen mindnyájunk malomköve. Ne beszéljünk sokat, hanem nézzünk a mi ellenségeinkre. Nézzünk és legyünk meggyőződve, ha össze nem tartunk, ha megint csak széthúzunk, ha a keresztény nemzeti kurzus igazán csak kurzus lesz, ha a keresztény nemzeti kurzus igazán csak kurzus lesz, akkor húzzák meg a lélekharangot felettünk. Nem lesz már az a nagy feltámadásnak zúgó harangszava, hanem a temetőbe indulásnak, a sírbatételnek síró-jajgató harangszava. Mi eltemetkezni nem akarunk, meghalni nem akarunk, azért a keresztény nemzeti front a mi programmunk, a keresztény magyarság a mi ideálunk, a mi egyik erőtartalékunk a magyar keresztény nép, a falu, a másik a mi nemzeti érzésünk, a mi inspirációnk. A mi ezt érezzük, akkor hiszek egy hazában, hiszek egy isteni igazságban, hiszek a magyar nép életrevalóságában. De az isteni igazságosság sem használ nekünk, sőt kardját sújtja reánk, ha életre nem valóknak bizonyulunk. Hiszek a magyar hazában, a magyar nemzet életrevalóságában. A keresztény nemzeti egyesülés pártja ezt akarja. Álljunk a frontra, mienk lesz, ha szenvedések, ha véres harcok után is a győzelem. (Lelkes éljenzés és taps.)

A gyűlésen felszólalt még Slachta Margit, aki a nők politikai életben való jogosultságát hangsúlyozta, az Ébredő Magyarok Egyesületének képviselőjeként Budaváry László, továbbá Kontra Aladár, a kisgazdapártot képviselő Hir György, illetve a „disszidensek” nevében Jármay József.²⁰⁵

51. Interjú aktuális politikai kérdésekről. (1921. július.)²⁰⁶

A püspök Székesfehérváron fogadta A Nép tudósítóját valamikor 1921. június végén vagy július elején (ez utóbbi valószínűbb), rövid interjút adott, de viszonylag sok közéleti kérdésben kifejtette álláspontját:

– Lehet valaki liberális vagy konzervatív, bizonyára meg fog egyezni abban, hogy nekünk egy erőteljes sajtóreformra van szükségünk, amely az erkölcsi kvalitások emelését szem előtt tartva, mégis jogi intézményekkel is akarja a dekadenciát kiirtani a sajtóvilágból. A sajtónak és a szabadságnak a legnagyobb baja az, hogy a tőke itt is uralma alá hajtja a kulturális tényezőket. A tőke pedig a kiadó felelőssége vagy felelőtlensége mellett mozdítja elő az ő érdekeit. A sajtószabadság reformja a tőke uralmával szemben az írók szabadságát és a gondolatközlés szabadságát akarja megvédeni és biztosítani úgy, hogy szem előtt kell mindig tartani, hogy mikor sajtószabadsági törvényekről van szó, ezek a törvények akárhogy ütnék végig a sajtó munkásain és tényezőin, tulajdonképpen mindig a sajtószabadságot akarják szolgálni, nem pedig azt korlátozni.

²⁰⁵ Budaváry László (1889–1962) eredetileg tanító, 1920-ban a KNEP jelöltjeként nemzetgyűlési képviselő, harcos antiszemitizmus jellemezte, az ÉME meghatározó személyisége, önálló szélsőjobbaldali párt alakításával is kísérletezett. Az 1930-as években a nyilasokhoz is csatlakozott, de kiábrándult Szálasi programjából, szembefordult velük, és egy röpiratában „zöld bolsevizmussal” vádolta a pártot. Kontra Aladár (1877–?) református lelkész, több szélsőjobbaldali mozgalomban is részt vett, 1920-ban és 1922-ben a KNEP jelöltjeként lett nemzetgyűlési képviselő, 1926-ban pártonkívüliként, a fajvédő párt támogatásával. Hir György (1888–1926) gazdálkodó, az első világháborúban tiszthelyettes, részt vett a nyugat-magyarországi harcokban és kapcsolatba hozták a különítményesekkel is. 1920-ban a kisgazdapárt, 1922-ben az Egységes Párt színeiben nemzetgyűlési képviselő, a frankhamisítási ügy (ld. 139. sz. dokumentum) koronatanúja lehetett volna, de váratlanul elhunyt. Jármay József (1863–1926) pártonkívüli nemzetgyűlési képviselő, Szabolcs vármegye közéletének ismert személyisége. Disszidens = az egyik nagy kormánypárt (a kisgazdapárt vagy a KNEP) frakciójából kilépő, ugyanakkor mandátumát megtartó – átmenetileg vagy tartósan pártonkívüli – képviselő, az 1920–1922 közötti nemzetgyűlésben gyakori volt a mozgás a képviselőcsoportok között, a „disszidensek” laza szerveződésű tömörülést is alkottak. Ld. erről pl.: Püski, 2019. 386. p.

²⁰⁶ Prohászka Ottokár püspök nyilatkozik A Nép-nek az aktuális politikai kérdésekről. In: *A Nép*, 1921. július 3. 1. p.

– Ha valaki ebből a szempontból nézi a sajtótörvény tervezetét,²⁰⁷ akkor mindig kedvező, előnyös megvilágításban látja, és legfeljebb attól kell óvakodni, hogy a büntetőjogi intézkedések azt a célt, amelyet szolgálni akar, meg ne hiúsítsák. Sajtószabadság erkölcsi kvalitások nélkül nincs, mert a szabadság mindig magas erkölcsiséget tételez fel. Sajnos a mai dekadens világban éppen a kapitalizmus nyomása és az önzés túlhatalmaskodása miatt az erkölcsi kvalitásokat, mint egyedüli tényezőket, nem vehetjük számításba, hanem folyamodnunk kell a joghoz és a büntetőjoghoz, de amellyel – ismétlem – megint csak az etikát, tehát a szabadságot, és itt a sajtószabadságot akarjuk megvédeni.

– Ami az adótörvényeket illeti, most különösen a vagyonváltság tartja izgalomban az egész országot, és bármerre jár az ember, azt látja, hogy a nép, a gazdák sok aggodalommal néznek a vagyonváltság elé, kivált a kis- és törpebirtokosok, akiknél a vagyonváltságot csaknem teljesen elkerülendőnek tartom.²⁰⁸ A pénzügyminiszter maga is nagyon méltányolja ezeket az aggodalmakat, és amint látszik, fontolóra veszi, és revízió alá vonja a kezdet óta hangoztatott állásfoglalását. A nagybirtokosoknál ezek az aggodalmak nem nyilvánulnak meg ezzel az indulatossággal, de mindenesetre jelentkeznek ott is. Bár véleményem szerint az ottani nehézségeket éppen a természetben való leszolgáltatás által könnyebben le lehet győzni.

– Ami a munkásbiztosítási bíraskodásról szóló javaslatot illeti,²⁰⁹ ezt a nemzetgyűlés és a magyar társadalom olyan érzelmű megnyilatkozásának tartom, amely viszont a munkásság részéről méltán kelthet bizalmat.

– A bíraskodást maguk a munkáskörök állítják be az arányos választási rendszer érvényesítésével, és ezáltal az egész bíraskodást a munkásság funkciója teszi.

– Ami a szociális politika gyakorlati érvényesítését illeti, arra nézve csak azt mondhatom, hogy a kormányban is és a nemzetgyűlésben is megvan a jó szándék, sajnos azonban hiányoznak azok az előfeltételek, amelyek nélkül szociális politikát folytatni a gyakorlatban nehezen lehet, hiányoznak a megfelelő anyagi eszközök. Hiányzik a pénz, és a rettenetesen megcsonkított, szegény, kifosztott Csonka-Magyarország természetesen bármennyire szeretné, nem folytathatja azt a szociális politikát, amelyet gazdag és virágzó államok folytathatnak.

²⁰⁷ A Bethlen-kormány több alkalommal kísérletezett az 1914. évi sajtótörvény szigorításával, a sajtóviszonyok újraszabályozásával. Itt a még a Teleki-kormány által elkezdett törvénytervezetről volt szó, amelyből nem lett törvény. (Az újságírók mellett nagyobb felelősséget rótt volna a szerkesztőkre és a kiadókra, a lapbetiltások ügyét a belügyminisztérium helyett a bíróságok hatáskörébe utalta volna stb.)

²⁰⁸ Az ún. vagyonváltságról szóló 1921. évi XLV. törvényt 1921. augusztus végén fogadta el az országgyűlés. Hegedűs Lóránt (1872–1943), a Bethlen-kormány ekkori pénzügyminisztere (1920 december – 1921 szeptember között) egyszeri, 25 %-os vagyonadó kivetését javasolta a gazdasági talpraállás megalapozásához, végül legfeljebb 20 %-os, földtulajdon esetében természetben is megváltható vagyonváltságot állapítottak meg. A vagyonváltság terve miatt a kis- és középbirtokosok tiltakoztak, 1921 júliusában nagy gazdaggyűlésre is sor került. A korábban elfogadott 1921. évi XV. tc. a lakossági bankbetétek, értékpapírok stb. vonatkozásában állapított meg vagyonváltságot.

²⁰⁹ A „munkásbiztosítási bíraskodásról” szóló 1921. évi XXXI. törvényről van szó.

52. Prohászka Ottokár: Keresztény felekezetek együttműködése. (1921. július.)²¹⁰

A következő évi helyi „keresztény nemzeti naptár” számára készült cikkét feltételezésünk szerint valamikor 1921 nyarán írhatta, ezt követően jelent meg a kiadvány. Prohászka cikke a felekezeti (politikai) kereszténység melletti kiállás egyik tanulságos összefoglalása, amelyben a keresztényeknek saját egyházuk hitelvei szerinti buzgóságát, és a közéletben pedig az azonos értékrend szerinti szoros összefogását szorgalmazta.

Magyarország klasszikus példa arra, hogy hogyan lehet beleavatkozni boldog-boldogtalannak egy ország belügyeibe. Ezt teszi a jeles antant, mikor nyakunkra küldi miszsióit, mindenféle bizottságait, s szívhez szólóan megint a pajkos nemzetet, hogy jól viselje magát, mert különben baj lesz. Ezt teszik a külföldi munkásszervezetek, mikor bojkottálnak, s szuverén akaratukat ránk diktálni akarják, ezt teszi a szabadkőművesség Franciaország részéről, melyet azonban sikerült alaposan visszautasítanunk, mikor ráolvastuk, hogy ha szabad a franciáknak bizonyos megbízhatatlan munkásszervezeteket feloszlattatni, akkor szabad nekünk is az aknavető s elzsidósodott szabadkőműves páholyokat is feloszlattatni; végre ezt teszi az „emigráns” bécsi és moszkvai társaság, mely telehazudja a világot, s ezzel a revolverrel vitézkedik ellenünk.

S ugyan honnan e kőszá gyülekezetnek ez az egyértelmű akarása s támadása Magyarország ellen? A vak is látja, hogy úgy a nemzeti, mint a keresztény-nemzeti irányzat az, mely szállka a jeles szövetkezők szemében. Ezt akarnák ők mindenáron, akár a hatalmak medvetalpával, akár a patkány rágcsáló fogával tönkretenni, de éppen oly világos előttünk a mi kötelességünk, hogy e szemérmetlen s tolakodó elemekkel szembe szálljunk, s hogy minden erőnket összpontosítsuk, s csataélbe állítsuk, s nevezetesen, hogy a keresztény felekezetek összefogását is lehetővé tegyük a közös ellenség ellen.

Én hiszek az összefogás s együttműködés lehetőségében, s mindenütt hirdetem s sürgetem, hogy fogjon kezét minden, ami keresztény vagy keresztényen a szabadkőművesség, a zsidóság s a bolsevizmus világharcja ellen.

Tisztában kell lennünk az iránt, hogy ez a kereszténység harca a destrukció s a föloszlás s a rothadás ellen. Tudjuk, hogy ki fog a küzdelemben győzni. Aki az emberi lelket ismeri, az tudja, hogy nem a nihilizmusé, nem a szkepticizmusé, s nem a lélekeltörlésnek bármely fajtájáé lehet a győzelem, hanem hogy a pálmát végre is a hit, a lélekmegnyugvás s a nagy ideálok iránt való odaadás viszi el. Az is világos előttünk, hogy ezt a nagy csatát nem a gyűlölet s osztályharc, s nem a mammonizmus, s a vele karöltve járó tömegnyomor nyeri meg, hanem a szeretet s a magasabb

²¹⁰ Fejérmegyei Keresztény Nemzeti Naptár, 1922. Székesfehérvár, 1921. 33–34. p.

etikai szempontok szerinti szintézis, ezt másképp úgy hívják, hogy kereszténység, s ezé lesz a pálma!

Addig azonban – s ez soká tart – harcolnunk kell, alávalóság, gonoszság, fondorkodás és alattomoság ellen nem elég, hogy az ember tisztességes és hívő legyen, hanem az is kell, hogy rajta üssön úgy a fenevadakon, mint a patkányokon.

S erre nézve mondom, hogy ebben a keresztény felekezeteknek is a bajtársak hűségével s megbízhatóságával részt kell venniük, s hozzátehetem, hogy hál' Istennek, eddig ennek a bajtársi együttműködésnek volt is foganatja s sikere Magyarországon!

A felekezeteknek a politikai téren való ez az egyetértése s állásfoglalása egy percig sem jelent lehülést a buzgalomban, vagy éppen hitközönyt a dogmákkal szemben. Hiszen ha lehülne buzgóságunk, s hitben közönyöskké válnánk, akkor már nem kalapács, hanem üllő volnánk, s akkor nem is bírnánk ellentállást kifejteni azon nagy nyomás ellen, mely hitünket s ideáljainkat összetörni készül. Ily ellentállásra csak azok képesek, kik ezt az ideális valóságot, mint szellemi világot magukban hordják, más szóval azok, akik hitből élnek. Hol vasmarkokba súlyos kardok kellenek, ott világító lelkületre s szikrázó érzületre is van szükség, különben a vasmarok megenged s a kard, mint ócska vas, porba hull. Tehát nemhogy közönyt, hanem ellenkezőleg, világító hitet s gyakorlati életet kívánunk küzdőinknek, enélkül nem bízunk bennük, tehát győzelmükben sem.

Erre a politikai ker.[esztény] együttműködésre kérjük föl a keresztény felekezeteiket. Amerikai részről sokat tervezgetnek s áldozatokat is hoznak a kereszténység ama nagy érdekét illetőleg, melyet a sz[en]t. írási szó jelez: egy akol és egy pásztor. Nagyrabecsülöm azt az ideális irányt, mely e törekvéseket jellemzi, de a legszükségesebb most a keresztények politikai frontja.

Teremtjük meg ezt, s akkor a másik célhoz is közelebb jutunk, mert akik kitartanak a bajban, mint hű bajtársak, azok máris közelebb jutottak, s megértik egymást más téren is.

Egyesült keresztények frontja, ez most a jelszó.

53. Prohászka Ottokár: Szent István nemzedéke.

(1921. augusztus.)²¹¹

Prohászka egy akkor induló „keresztény” közéleti hetilap programadó vezércikkét írta meg. Minden alkalmat megragadott, hogy útmutatásaival, írásaival támogassa a politikai jobboldal sajtótermékeit, bár közöttük akadt néhány, amely nem volt hosszú életű próbálkozás. A Tolnamegyei Nemzedék sem tudott egy évet megélni, 1922. június végén megszűnt. A püspök cikke azonban jól összefoglalja politikai programját 1921 nyarán.

²¹¹ Tolnamegyei Nemzedék, 1921. augusztus 17. 1. p.

A „Tolnamegyei Nemzedék” most indul, de nem új valami, hiszen Szent István király nemzedéke akar lenni. Azért indul Szent István napján is.

Szent István király napja az ébredő és élni akaró magyarok ünnepe, melyen hozzá felnézünk kérdőleg, azután pedig leszegezzük szemünket a földre ... megértőleg. Kérdőleg tekintünk föl, hogy megtudjuk, mit akar István király, s mikor a földre esik tekintetünk, akkor megtudjuk, hogy azt akarja, hogy ez a haza bitang jószággá ne váljék, hanem hogy népée maradjon, akarja, hogy az ezer éves ország dirib-darabra ne töredezzék, hanem egész s magyar legyen ezentúl is.

Ma ez nincs így; ma még mindig nyitva áll a sír, melyet a világháború fúriái, s a Kunok–Kohnok, Jásziak s Galileista pribékek ástak meg.²¹² A sír nem zárult le, a kis antant sírásói még ott állanak kapával a kezükben, hogy elhantoljanak, de nekünk nincs temetkező kedvünk. Mi élni akarunk!

Ha meghalni s temetkezni akarnánk, akkor Szent István király szellemét nem idéznők, mert minek hajnalfénnyel megvilágítani a nemzetélet kialudni készülő alkotmányát? Ha sírba szállani akarnánk, funerátornak már csak nem István királyt hívnök. Ha pedig a sír széléhez mégis őt hívjuk, tesszük ezt azért, hogy a halál borzalmai közt jobban megtudjuk tőle, hogy mi a kötelességünk. Ő mondja meg nekünk ezt, s aki élni és nem halni akar, az az élet föltételeit tőle tanulja meg.

Szent István király a magyarságnak hármat fog mondani. Az első az lesz, hogy fiaim, az alapokat, amelyeket én vetettem, azokat szét ne szórjátok, – a második az lesz, hogy a vért meg ne tagadjátok, – a harmadik pedig, hogy a magyar jelenben fogjátok le a szebb jövőt.

Ami az elsőt illeti, Szent István az országot a kereszténység alapjaira fektette, a vallás gyökeréből fakasztott erkölcs diktálta törvényeket; a hatalmat, mint Krisztus szolgálja gyakorolta, s azt akarta, hogy ő is s mindenki közülünk felelősnek érezze magát a nemzet boldogulásáért. Ennek ellentétje az a másik szellem, melyet a destrukció rádiuma sugároz szét zsidó egyetemi tanárok katedrájáról, akár a szabadsájtó lelkeket mételyező orgánumaiból. Az alapokat szét ne dobáljátok, ne csak tudományt, hanem azonfelül becsületes, férfias jellemet s ne csak gazdasági szimatot, hanem elfogulatlan s bátor kereszténységet követeljetek meg a magyar értelmiségtől s annak vezetőitől.

A másik föltétel, hogy a vért meg ne tagadjátok! Nemzeti alapon kell az országnak fölépülnie. Másan nem is lehet. Az újabb idők sok képtelenséget harsogtattak a világba; az egyik ezek közül a nemzetköziség. Azoktól való főleg e gomba, kiknek sehol sincs hazájuk. Ha azoknak a másoknak nincs hazájuk, bizonyára Isten büntetése ez rajtuk; de miért ne legyen azért nekünk hazánk? Van, s szeretjük azt. Ami hazánk, ami földünk, melyből valók gondjaink s örömeink, hétköznapijaink s ünnepeink.

²¹² Jászi Oszkár (1875–1957) a liberalizmus megújításán dolgozó polgári radikalizmus fontos alakja, 1918-ban a Magyar Nemzeti Tanács tagja, Károlyi Mihály kormányában a nemzetiségi ügyekért felelős miniszter, a Tanácsköztársaság idején emigrált, társadalomtudományi munkássága kiemelkedő. A galileisták a Galilei Körre vonatkozó célzás.

A mi hazánk, a mi vérünk, vér van belegyúrva, vér van beleszántva göröngyeibe; kard szántotta azt bele és ekevas. A mi hazánk bölcsőnk s sírunk helye; menyegzőink és temetéseink dalai zsonganak fölötte. Szeretjük az emberiséget, lelkesülünk haladásért és világszabadságért, de azért szeretjük a kis lakot a nagy Duna mentében, hová szívünk, bárhol járunk, Petőfivel visszavérzik. A magyar haza a mi ezeréves munkánknak virága. Tiszteljük azt, s szeressük azt; szeressük azt munkánkkal, s azzal a hittel, hogy csak itt lehetünk erősek, s hogy sírba dönt, ki a haza becsmérlését oltja belénk.

Végül szolgáljuk erős jelenben a jobb jövőt; szolgáljuk a haladó Magyarországot. Sokat kell itt megreformálni s sok mindenen kell túladni, amivel már meg-megbékülni látszottunk. Magyarországnak magyar kézen, megbízható kézen kell lennie, s a nemzetből nem szabad Sajlok-késsel²¹³ sem húst, sem érzést, sem faji gondolatot kioperálni. Magyar nem lehet, aki a nemzetközi nagy idegenséghez húz, s ki ha magyarul is beszél, de magyarul nem érez. Magyarságot s magyar jövőt kell teremtenünk, ha élni akarunk. A magyarság megújulásának forrásait, az alsóbb rétegek őserőit kell a magyar szervezetekbe fölszívni. Hogyan állunk e részben most? Hogyan fest a magyar közélet arculata? Nincs-e rajta az idegenség ijesztő vonása, mely, mint titkos barázda sötétlik felénk? Mi köze ennek Szent Istvánhoz, s a nemzet múltjához, jövőjéhez? Csak a jelenvaló, öntudatos magyar reakció, csak a föltétlen kitartás a hagyományok mellett, s a lelkes kilépés a munka terére változtathat ezen.

A „Tolnamegyei Nemzedék” ez irányban akar dolgozni; a keresztén nemzeti eszmék érvényre juttatását, az osztályellentétek megszüntetését, a magyar jogrendet s a magyar életet akarja szolgálni. No, hát ez Szent István-napi ajándék, legyen belőle ezeréves államiségünk egyik pillére.

54. Beszéd a frankfurti német katolikus nagygyűlésen. (1921. augusztus.)²¹⁴

Az első világháború után, a weimari köztársaság politikai viszonyai között újjászerveződő német „keresztény”, illetve jobboldali radikális politikának a katolikus nagygyűlések ugyanúgy fontos demonstrációs fórumai voltak, mint magyarországi

²¹³ Sic! Shylockra ld. 38. sz. dokumentum, 148. sz. jegyz.

²¹⁴ A közlés alapja: Az igazi szabadság és az igazi demokrácia. Prohászka Ottokár nagy beszéde a frankfurti katolikus nagygyűlésen. In: *A Nép*, 1921. szeptember 3. 1–2. p. A beszéd másik, rövidebb tartalmi összefoglalója (lényegi eltéréseket nem tartalmaz), viszont a Prohászka-szövegnek éppen a fehérterror tagadásával kapcsolatos részeit hangsúlyozta: Prohászka püspök a fehér terrorról és a liberalizmus pusztításáról. In: *Magyarság*, 1921. szeptember 3. 4. p. További jobboldali sajtótermékekben csak a német katolikus nagygyűléssel kapcsolatos politikai események információi jelentek meg, a beszédek ismertetéséből kihagyták Prohászka szövegének bemutatását: A német katolikus nagygyűlés. In: *Nemzeti Újság*, 1921. szeptember 3. 4. p.; A bécsi kommunisták rendezték a frankfurti hajszát Huszár és Turi ellen. In: *Új Nemzedék*, 1921. szeptember 3. 8. p. Más formában (modern fordításban, ld. alább) újraközölte: Klestenitz, 2015/b. 155–165. p.

megfelelőjének. Éppen ezért a magyar belpolitikát meghaladó jelentősége volt annak, hogy Prohászka lett a Frankfurtban tartott német katolikus nagygyűlés egyik szónoka,²¹⁵ beszédét augusztus 29-én tartotta.

Megkapó jelensége a bibliai szent történeteknek, hogy Júda prófétái, ezek a szó teljes értelmében vett hazafiak különösen két veszélyes szirttől óvták népüket: a csüggedéstől a balsorsban és az elbizakodástól a szerencsében. És mikor a nép nem hallgatott rájuk, elmentek vele a szolgaság országába, osztozkodtak sorsában, de előkészítették azt a jobb jövőre. Európa sorsával összeforrv a szellemek világküzdelmében épp ily elhívója a nemzeteknek a katolikus egyház. Hiszen a nyugat-európai kultúra tulajdonképp az ő leánya, és Európa harctere minden szellemi küzdelemnek. Erre a nyugat-európai kultúrára különös gonddal ügyelt az Egyház, de ez a kultúra a reformáció óta a maga külön útján járt, a felvilágosodás és a francia forradalom útján, végül pedig a liberalizmus, a demokrácia és a kapitalizmus útján, hogy aztán belezuhanjon a világháború örvényébe, annak tömegsírhajái és a nyomorékká lettek tömegei közé, hogy beleszédüljön nyugaton Versailles, St. Germain és Neuilly barbarizmusába,²¹⁶ keleten pedig a bolsevizmusba.

A világ a zabolátlan szabadságban, a tévedés és a kapzsiság szabadságában, az erősebb, a plutokratizmus és imperializmus, a kizsákmányolás szabadságában tönkrement. Ha a világ újból fel akar támadni, új korszaknak kell következnie, amelyben az ember újból kötve lesz a tekintélyhez, az igazság szabadságához, az igazságosság gazdagságához, és amelyben minden élet kötve lesz a törvényhez. Egy új világnak kell következnie, amelyben szabadság és tekintély kéz a kézben, egymás mellett haladnak.

²¹⁵ Ld. erről részletesen: Klestenitz, 2015/b. Az alapos tanulmány bemutatja a német nagygyűlés szerveződését, magyarországi kapcsolatait, továbbá a nagygyűlés eredeti emlékkönyvében megjelent, német nyelvű Prohászka-szónoklatot magyar fordításban közli. Ez a szöveg valamivel rövidebb, mint az itt közölt változat, közreadójának feltételezése szerint a szöveg számos elemét a nagygyűlés hivatalos kiadványa nem tartalmazta, azért, mert Prohászka azokat nem is mondta. Ennek pontos megállapítása ma már nehéz. Kétségtelen, hogy elsősorban olyan közéleti szempontból fontos szövegrészekről van szó, amelyek a magyarországi aktuálpolitikai állapotokkal, például a fehérterrorral foglalkoznak. E forrásközlés készítésekor úgy döntöttünk, hogy *A Nép* (szintén egykorú német sajtóbeszámolók alapján készített) terjedelmes szövegközlésének egészét közreadjuk, s nemcsak azért, mert az esetleges betoldások kiszűrése nehéz feladat volna. Sokkal inkább azért, mert Prohászkanak ez a külföldi, de magyar politikához is szorosan kapcsolódó közszereplése itthon szinte kizárólag a magyar sajtón, és aligha a hivatalos német emlékkönyv közlésén keresztül gyakorolt hatást. Továbbá azért is, mert Prohászkanak ezek a szövegelemei más, itthoni beszédeiben is jórészt megfogalmazódtak. A közszereplés hatásvizsgálatahoz a magyar tudósítások interpretációja volt fontosabb, Prohászka nézetei ezen keresztül nyertek teret a magyarországi közéletben. Továbbá nincs arról tudomásunk, hogy a püspök kifogásolta volna a magyar sajtóban megjelenteket, pedig még naplóbejegyzésben is foglalkozott frankfurti élményeivel. Konkrétan azt jegyezte meg, hogy a német etnikum szerencsésnek tekintheti magát, mert „fajnép”, ellentétben a „balkáni törmelék” népekkel. Prohászka-napló, 2013. (1921. szeptember 8.)

²¹⁶ Az első világháborút lezáró, vesztes országokkal aláírt Párizs-környéki békék helyszínei: Versailles (1919. június 28., Németország), Saint Germain (1919. szeptember 10., Ausztria), Neuilly-sur-Seine (1919. november 27., Bulgária).

Eddig a szabadság bilincseiben és varázsa alatt éltünk, és jelszavunk volt: szabadság, szabadság mindenek felett! A francia forradalomban felszabadult néplélek hitt a szabadság lélekemelő erejében. A szabadságban látták a lezüllött, kiélt világ regenerátorát. Minden jó lesz – gondolták az emberek –, ha eljő a szabadság napja. A politikai liberalizmus a gondolati és lelkiismereti szabadság, a sajtó- és egyesülési szabadság jelszavával vonult az országba, és mindenütt kaput tártak előtte. A liberalizmus elfoglalta a katedrákat és a szónoki emelvényeket, bevonult az újságok hasábjaira, hatalmába kerítette a gazdasági életet, ahol a szabad versenyt követelte; mint egy istenség vonult át az országokon; örömmel és diadallal fogadták mindenütt és úgy látszott, hogy csakugyan új világot alkotott. De a régi doktriner liberalizmusnak még javára, hogy a politikai szabadságokat nem mindenkinek, hanem csak azoknak kívánta biztosítani, akik képesek annak gyakorlására, és ebben a tekintetben az volt az elve, amit egy angol lord így fejezett ki: „Ürrá tettük a tömegeket, de most meg is kell őket erre nevelni.” A tömegeket tehát nevelni kell.

De a szabados gondolkodás árja elborított mindnyájunkat és a demokrácia oly választójogot alkotott, amelyben semmi garancia nincs arra, hogy a választók érettek, a választottak pedig érdemesek legyenek. Parlamenteket állított a világba, amelyeket nem lehet másnak tekinteni, mint a kormányok végső szükség esetén igénybe vett kisegítő eszközének és azokat zavarukból kisegítő mentő szerveknek, amelyeknek nívója állandó süllyedést, tehetetlensége pedig állandó emelkedést mutatott. Azután jött a szabadság legutolsó stádiuma, a szociáldemokrácia legújabb változatai: a spartakizmus,²¹⁷ kommunizmus és a bolsevizmus, amelyek voltaképpen már tagadásai a demokráciának és a szabadság elvének. Így alakult át a szabadság szolgálattá. Hegel valóban örülhet ennek a fejlődési folyamatnak, amelynek során az állítás tagadásba virult. Mi azonban, akik ezt a fejlődést saját testünkön tapasztaljuk, tulajdonképpen nagy események tanúi vagyunk. Tanúi vagyunk egy kultúrkorszak pusztulásának, tanúi egy nagy ábránd szétfoslásának, tanúi egy fanatikus hit megrendülésének, tanúi egy eszme csődjének, amely a szabadságot fék nélkül, az egyént tekintély nélkül, a gazdaságot a közösség és szervezet mellőzésével akarta az emberiség javának szolgálatába állítani.

Ezzel azonban nem mondjuk azt, hogy a szabadságot kárhoztatni akarjuk, vagy le akarunk mondani polgári jogainkról. Nem, mi tudjuk a szabadságot és a polgári vívmányokat értékelni, és tudjuk azt, hogy a történelem folyását nem lehet visszafelé irányítani. De éppen a szabadság nagyrabecsülése vértet bennünket a szabadsággal való visszaélés ellen. Aki azzal visszaél, veszélyezteti azt. Aki nem találja meg an-

²¹⁷ A kommunista ideológiát valló Spartacus-csoportot Karl Liebknecht és Rosa Luxemburg hozta létre 1918-ban, mely a későbbi Németország Kommunista Pártjának is az egyik bázisát szolgáltatta. Az 1919. januári berlini szélsőbaloldali fegyveres puccskísérlet is „Spartacus felkelésként” vált ismertté, amelyet a Noske szociáldemokrata miniszter irányítása alatt álló rendőri erők is segítettek leverni, a letartóztatott két forradalmárt a börtönben megölték.

nak helyes mértékét – ez a goethei „isteni mérték titka”²¹⁸ – az magát a szabadságot veszélyezteti.

Egy új korszak jön most, amelyben a szabadságot nem fogja a féktelenség kompromittálni.

Martinsbergben²¹⁹ egy csodaszép képet láttam: ezzel a képpel lehetne ezt a kérdést érthetővé tenni. A képen egy hordó volt festve, amelynek lepattantak az abroncsai, s amelyből patakokban ömlött szét a bor. Alatta a címe: „Libertate periit.” Elveszett a szabadság! Nos, mi nem akarunk ilyen széteső hordót látni, de nem szeretnők a féktelen, a mérték nélküli szabadságot sem. Ez az egyháznak az álláspontja. Az egyház akar szabadságot, de csak okszerű határok között. Sehol a szabadságnak akkora értéke nincs, sehol sem védik olyan erővel, sehol sem hisznek olyan lángolóan benne, mint a templomainkban és az egyház vezetése alatt. Segur²²⁰ azt mondja valahol: Krisztus a jog és szabadság legnagyobb előharcosa, s ezen az úton a Krisztus nyomdokain halad tovább az egyház. Krisztus azért jött, hogy bennünket a bűntől és végromlástól megszabadítson. Megtanított bennünket arra, hogy erős akarattal, ha bírjuk az isteni kegyelmet is, egy új világot teremthetünk számunkra. Az ember erős akaratának hatása alatt lesz nagy, szilárdul meg a jelleme és jut el odáig, hogy érdemessé váljon az örök életre. S mert a szabadságnak ilyen magasztos céljai vannak, nagyon kell arra vigyázni, hogy ez a szabadság igaz, ne túlhajtott és igazságos legyen.

Így él a szabadság, ilyen nagyra becsülten, ilyen nemes formában a keresztény hitben és így kellene megtartani az állami és polgári életben is. Ilyen formájában köztársaságokat, szabad államokat, demokrata kormányformákat és monarchiákat is tudna életre kelteni. Ezek megválasztásában a nemzetek keze szabad, és mi mindnyájan maradhatnánk azután is jó katolikusok és jó demokraták.

Ha az egyház így gondolkozik a szabadság felől, és ha a polgári szabadság minden államforma között megvalósítható, honnan van, hogy a liberalizmussal szemben a katolikus egyház olyan tartózkodóan, olyan idegenül viseltetik? Ami az első kérdést illeti, való, hogy az egyház a liberális mozgalmakat igenis elítélte, hiszen IX. Piusz pápa²²¹ pestisnek nevezte azt. Efelett sokan megbotránkoztak, azt gondolva, hogy az egyház, a kereszténység az összes polgári szabadságoknak ellene van, és a mi de-

²¹⁸ Ez a Goethe-re való utalás Prohászka egyik gyakori hivatkozása, ld. pl. egy 1916-os cikkében: Prohászka Ottokár: „Faragott képet ne csinálj magadnak”. In: POÖM. VIII. 231. p. stb.

²¹⁹ Martinsberg = Szent Márton hegye, vagyis Pannonhalma német elnevezése, Prohászka beszédében nyilván németül mondta a helység nevét, a beszéd lejegyzője ezt feltehetően nem vette észre.

²²⁰ Louis Gaston de Ségur (1820–1881) francia katolikus pap, püspök, az 1881. évi első nemzetközi eucharisztikus kongresszus megszervezője Lille-ben, karitatív tevékenységéről is ismert.

²²¹ IX. Piusz (Giovanni Maria Mastai-Ferretti, 1792–1878) 1846-tól haláláig volt a katolikus egyház feje. Bár kezdetben az alkotmányos mozgalmak hívei reményeket fűztek uralkodásához, az 1848-as forradalmak nyomán menekülnie kellett Rómából. 1870-ben az egységes olasz állam létrejöttékor megszűnt az Egyházi Állam, IX. Piusz a „Vatikán foglyának” nevezte magát. A liberalizmust valóban mélyen elítélte, *Syllabus* c., enciklikához csatolt jegyzékében (1864) felsorolta korának „téves”, vagyis egyházzellenes tanait. Az 1870-es években uralkodása alatt bontakozott ki a pápaság és Németország között az egyház világi befolyásával kapcsolatos ún. „kulturharc”.

mokratikus berendezkedésünket is alapjában rosszallja. Ez nem állhat meg, mert az egyház csak annyiban ítéli el a liberális mozgalmakat, amily mértékben ezek a gondolkozást és cselekvést el akarják választani az isteni tekintély mindenhatóságától és az egyház vezetésétől. Az egyház elítéli a szabadságot, amely az embereket saját magukra utalja, belátásukra és értelmükre hivatkozva: azt a liberalizmust, mely minden ember számára autonómiát, vagyis a gondolkozás, akarás és cselekvés teljes függetlenségét követeli. Ezzel a szabadsággal, amely önző, szubjektív és bizonyos mértékig anarchista, nagyon sok baj szakadt a világra.

Ezzel az individuális önistenítéssel nőtt naggyá a csalárdság, a hitetlenség, az istentelenség és a materializmus; másrészt az individualizmussal együtt burjánzott föl az egoisztikus életfölfogás, az elvhajhász testiség bojtortánja. Végül az individualizmus hívta életre soha nem látott mértékben az önzést, a kapzsiságot és aranyéhséget, és a modern emberből egy újfajta ragadozót csinált, a profit-állatot, felruházza azt a gyűlölet és osztályharc minden kegyetlenségével.

Ez volna hát a liberalizmus története! Lehet-e csodálkozni azon, hogy az egyház, amely a szabadságot mindig szerette és nagyrabecsülte, amely az emberiséget az igazi szabadság által a kultúra magaslatán megtartani igyekezett, a liberalizmust, a szabadság ellenségét és romlását megveti?!

Voltak olyanok, akik az előző évszázadban az egyháztól elfordultak, mert az egyház a szabadság mozgalmaktól távol tartotta magát, és a vezetőemberekkel nem tartott lépést. Kérdezem: mehetett-e az egyház a francia, s a későbbi kisebb forradalmakkal? Sokat beszéltek a szabadságról, egyenlőségről és testvériségről, de megölték testvéreiket, sőt, a szentek szobrainak a fejét is letördelték. Tarthatott-e az egyház velük, amikor mindent, ami szent, bepiszkoltak, üldöztek és büntetéssel fenyegettek. Különben is teljesen lehetetlen kívánság, amelyet sokan az egyház részéről várnak, hogy vegyen részt a szabadság iránti mozgalmakban, mert ez egy pedagógiai intézmény részéről, mint amilyen az egyház is, teljesen lehetetlen.

Minden forradalomban, minden felszabadulási mozgalomban olyan sok éretlenség, túlhajtottság és homályosság vegyül, hogy azokat elsősorban megvilágítani és rendezni kell, úgyhogy egy pedagógiai hatalomnak nem az a kötelessége, hogy lépést tartson e mozgalmakkal, hanem ellenkezőleg, hogy lefékezze, hogy zabolát rakjon a túlkapásokra. Ilyen alkalmakkor olyan sok szenvedély tobzódik, olyan sok gyűlölet lobog, hogy a tüzet nem éleszteni, de inkább oltogatni kell. Mihelyt beállott az az idő, hogy világosan, tisztán és mérsékelten jön egy ilyen mozgalom, részünkről a fékezést beszüntetjük és meg fogjuk ismerni a keresztényi gondolatot a politikai szabadságban is.

Ez a szabadság azonban valóság legyen és ne frázis. A mai modern demokráciában ez nem így van, és nem is lehet csodálkozni, hogy az egyház ezért a demokráciáért nem lelkesül. Nem azért, mert demokráciáról van szó, hanem mert nem ez az igazi demokrácia. Ha a demokrácia annyit jelent, mint az elnyomottak miatti való aggodás, mint részvétel a kormányzásban annyira, amennyire a nép arra képes, ha annyit jelent, mint a kormányzás ellenőrzése, az embertársak megbecsülése, ha

annyit jelent, mint gondoskodni az általános emberi jólétről és dolgozni érte, akkor mindannyian demokraták vagyunk. Arra demokráciára azonban, amely felett a pénzeszsák uralkodik, amelynek sajtója a világ legkorruptabb intézménye, amelyben ágyúkkal és snapsszal, ópiummal és mesterséges éhséggel milliókat hajtanak uralmuk alá, ahol pénzért és ismét pénzért minden áldozatot meghoznak, ahol a kereszténység és vallásosság csak dekorációk maradnak, ahol az üzleti világban a vezető elv a minél nagyobb nyereség, arra demokráciára – legyen az francia, angol vagy amerikai zászló alatt – azt mondjuk: el tőlünk!

Hogyan viselkedhetett volna az egyház a demokrácia legújabb fejlődési fokával szemben például Magyarországon, ahol a szociáldemokrácia kommunizmusban és bolsevizmusban végződött? Vajon található volt-e ebben a kereszténységnek csak egy szikrája is? Hiszen a bolsevizmus minden szabadság torzalakja és a kultúra sírja, de egyúttal lázadás és felkelés mindazon hazugságok és csalások ellen, amelyeket a szabadsággal ütek. Hogyan csatlakoztunk volna mi, keresztények a bolsevizmushoz, mikor az megfosztott bennünket minden szabadságtól, felakasztott és kínzott bennünket, továbbá az egyház és vallás megszüntetésére törekedett?

Akkor, amikor két évvel ezelőtt Magyarországon minden szabadságot lábbal tiportak, és mi borzasztó helyzetben szenvedtünk, akkor a nyugat-európai demokrácia még csak jegyzéket sem vett fel ezekről a borzalmakról! Tudják-e önök, miért volt ez? Mert ezt a híres demokráciát egyedül a zsidó sajtó szolgálta, egyedül ő gyámkodott felette. Ez a liberálisnak és demokratának nevezett sajtó azonban hallgatott, amikor a keresztények szenvedtek és kínlódtak, amikor Kun (Kohn) Béla, a véreb Szamuely, Barabás (azelőtt Brattmann), Korvin-Klein és Kelemen-Klein²²² mindannyian magyar nevű zsidók, a terroristák és a Lenin-fiúk²²³ borzalmas tetteiket végrehajtották. Amikor azonban két évvel ezelőtt a bolsevizmus összeomlott, és a nép egyes zsidókat és nem-zsidókat bántalmazott, ekkor a „demokrata” lapok az egész világot telesírták fájdalomokkal. Ekkor olvashattunk „fehér terrorról”, de még ma is olvashatunk „Horthy fiúk”-ról és különböző rémtetteiről a nemzeti hadseregnek. Mindezeket ne higgyék el!

Nálunk nyugalom és rend van! Országunk élén Horthy Miklós kormányzó áll, tetőtől talpig becsületes ember, aki rendre és fegyelemre törekszik, aki hős, és akit lelkesen követ az egész ország. Most azonban nem robognak teherautók a Duna-hídra, megrakva elfogottakkal, mint azelőtt, amikor agyonlőtték és vízbe lökdösték őket, és nem is nyomják ki hüvelykujjaikkal a szerencsétlenek szemét ezzel a kiáltással: „miért menjenek ezek ép szemmel a másvilágra?” – amint azt a bolsevista galíciai zsidók két

²²² Barabás Artúr (1898–1919) először a tiszántúli Püspökladány, majd Győr és környékének parancsnoka, politikai megbízottja. Korvin Ottó (1879–1919) a Tanácsköztársaság idején több megbízatása is volt, a politikai rendőrség létrehozója és vezetője. Tevékenységéről legutóbb: Varga, 2019. Kelen József (1892–1938) előbbi öccse (a szövegben szereplő „Kelemen” bizonyosan elírás), akinek lakásán 1918 novemberében megalakult a KMP, 1919-ben népbiztos volt, majd börtönbüntetésre ítélték, 1922-ben a Szovjetunióba távozhatott, ahol végül a sztálini tisztogatások áldozata lett.

²²³ Lenin fiúk: a Tanácsköztársaság kb. 200 fős karhatalmi különítménye, a vörösteror hírhedten kegyetlen alakulata, vezetőjük Cserny József volt.

ukrán tiszttel cselekedték. A „fehér terror” nem szögezte a galíciai zsidók pajeszát az arcukhoz, mint ahogy a gazemberek a papokkal cselekedtek, amikor a papi süveget odaszögezték papjaink fejéhez.

Mostanában senkinek nem húzzák le harapófogóval ujjáról a körmöt és szájából a fogakat, amint ezt a bolsevisták tették. Mindezeket el akartam mondani a német katolikusoknak, részint, hogy a magyar viszonyokról felvilágosítást kapjanak, másrészt abból a célból, hogy ne engedjék magukat félrevezetni a zsidó-liberális demokrácia sajtójától, amely minden hazugságot világgá kürtöl, és ami elhallgat olyasmit, ami Izrael érdekeivel ellenkezik.

Ha Európa nem akar mítosszá lenni, akkor ismét a keresztény kultúra útjára kell térnie.

Ezt a feladatot azonban csak úgy oldhatjuk meg, ha titáni munkát végzünk és a többség az ő együttműködéséről biztosít bennünket.

A szabadság gondolatát nem lehet kiölni az emberből, hanem az embereket kell arra nevelni, hogy a szabadságot kellőképp fel tudják használni. A szabadság kultúrájához az értelemnek, az önuralomnak, az engedelmességnek egy magasabb foka szükséges. Ez a munka vár ránk az életnek, a tudománynak és a művészetnek minden terén, a szellemi, a gazdasági és a politikai életben. Mindenütt sokat kell alkotni, de reméljük, hogy a katolikus Németország továbbra is meg fogja valósítani azt a reál nézve megtisztelő feladatot, amelyet ez a közmondás fejez ki: „Germania docet.”²²⁴

Meg vagyok róla győződve, hogy a boldog és alkotásvágygal telített szabadság és erős tekintélytisztelő képes megoldani a nagy feladatot: egy új világ megalkotását és a kultúra keresztényesítését. Az Úristen segítségünkre van, érezteti a modern világgal azt a bizonyítási eljárást, amelyet ő a világtörténelemben alkalmazni szokott a „deductio ad absurdum”-ot.²²⁵ Abszurdum egy világot, akár fizikai, akár szellemi világot Isten nélkül elgondolni, – most került rá a sor, hogy a világ önmagán tapasztalja ezt.

55. Beszéd az Ébredő Magyarok Egyesületének kultúrestjén. (1921. október.)²²⁶

Az Ébredő Magyarok Egyesülete a Vigadó nagytermében tartott kulturális estet október 22-én, amelyet már a korabeli tudósítások is propaganda rendezvénynek tar-

²²⁴ „Németország tanít.” Állítólag Andrea Carlo Ferrari milánói érsektől származó mondás. Vö. Klesteinitz, 2015. 164. p.

²²⁵ „Bizonyítás a lehetetlenség (az ellenkező) oldaláról.”

²²⁶ Prohászka beszéde az ÉME kultúrestjén. In: *Hazánk*, 1921. november 6. 6–7. p. A dőlt betűs kiegészítések az alábbi tudósításokból származnak: Prohászka püspök a nemzetközi kereszténység ellen. In: *Magyarság*, 1921. október 23. 3. p.; Az Ébredők hangversenyén... In: *Világ*, 1921. október 23. 3. p. A püspök úgy vélte, az „ébredő magyarok” számára eljött a „keresztény hajnalhasadás” időszaka. Prohászka-napló, 2013. (1921. október 25.)

tottak. A fűtött hangulatú gyűlésen a korabeli szélsőjobboldal számos prominens személyisége is megjelent. A végén botrányos jelenetekkel is tarkított gyűlésnek Prohászka volt a központi szónoka.

Beszélt azokról a kultúr-áramlatokról, amelyek vámsorompót nem ismerve zúgnak át világrészek felett. A demokrácia és a gazdasági evolúció problémája is ott izzik hazánk felett, melyek megoldásához azonban idő kell. Vannak minket, keresztény magyarokat érdeklő veszedelmek és aggodalmak, melyekkel szembe kell szállnunk. Ilyen az ébredő magyarság problémája is. A mi ébredésünk fenséges sikoly volt, a halálos veszedelemtől megijedt nemzet sikolya. Mi, ébredő magyarok nem akarjuk a demokrácia problémáit megoldani, és a gazdasági válság megoldására sincs erőnk, de ránk vetődtek a roppant problémák árnyékai, és jöhet bármilyen kormány is, akár ébredő kormány is: tehetetlen marad az óriási feladatokkal szemben. Nem a ma feladata ezeknek a megoldása. A hivatottságnak első feladata látni a célt, mint a kormányosnak a tengert.

A mi problémánk a keresztény Magyarország talpra állítása és megvédése a veszedelemtől. A bolsevizmus gyilokjával szemben három szót hangoztatunk: Keresztény Nemzeti Magyarország! És ha azt mondom, hogy a bolsevizmus egész összetételében idegen volt, nem gondolok mindjárt a zsidókra. Mert nem volt mindenki zsidó, aki a krisztusi eszméket megfúrta, elmázolta és ledöntötte. Katedrák magaslatán ültek és onnan indítottak ránk szellemi tatárjárást. A zsidó szellem melegágya minden forradalmi eszmének. *Nekünk azonban alázatos hitű kereszténység kell és nem nemzetközi kereszténység, mert ilyen nincs. (Lelkes taps.) Nekünk magyaroknak össze kell fognunk ezek ellen, nemcsak a zsidókra gondolok, hanem mindazokra, akik liberalizmust prédikálva panamázásokkal, visszaélésekkel és hitszegésekkel helyettesítették a becsületes munkát.* Nekünk erős hitű kereszténység kell tehát, és nem nemzetközi kereszténység; olyan kereszténység, mely házasságot és otthont díszít, és olyan kurzus, amely nem a kikeresztelkedettek kurzusa – és az anyakönyveké, akik panamista, tolvaj és megbízhatatlan söpredék népség! (Taps.)

A második fogalom a nemzet. Mi ez? Gondolkozás, érzés, történet és nyelvközösség. Tölgy, melynek ereje a gyökerében van; tölgy [törzs], melynek ereje a hazai földbe kapaszkodik, s több az ága lent, mint fent. A nemzet elsősorban nem nyelvében, hanem lélekben, érzésben él. Mit beszélnek nekem magyarul, ha nem éreznek magyarul? (Hosszas taps.) Mit használnak azok az írók, akiknek semmi közük a múlthoz, jelenhez és legkevésbé a jövőhöz. Én mondom Önöknek, hogy az a Magyarország, amelyik a térképen van – fikció!

A mi ébredésünk nem teljes, ha a kisebbségek el nem tűnnek; ehhez hódító kultúra kell. Hogy ez az ország nem volt egységes, annak legfőbb oka a zsidók korlátlan beözönlése volt. A liberalizmus, az egyéni jogok teliszájú hangoztatása mellett jöttek át a Kárpátokon. Embert láttak csak benne, nem magyart. Ilyen címen a kínai kuli is beültethették volna Magyarországba. És a liberalisták be is ültettek mindenkit.

Akinek pedig itt kellett volna ülnie – a magyarnak – az kiszorult. (*Taps.*) Amerika meg tudta tenni, hogy kitiltotta az idegen sárga fajt. Ott a kínaiak nem ültek be a jólét bársonyszékeibe, a mi kínaiaink azonban itt vannak köztünk. És hiába, hiába, idegenek ők és ellenségek, akik ráfeküsznek a nemzet úterére. Nem volt szabad Galícia ellen határozat elrendelni, mert fő dolog volt az elegáns liberalizmus.

Keresztény Testvéreim! Lássunk világosan! Én ismerek derék zsidókat is, de ők, mint összesség, reánk nemzeti veszedelmet jelentenek. Én elhiszem, hogy ők dolgozók faj: ez a legjobb, amit róluk mondhatok. Azonban arról van szó: joga van-e idegen munkának bennünket tönkre tenni? Engem, a magyart, itt Magyarországon egy faj legyőzzön? Nem! Mi reálsan krisztianusok és hungarikusok vagyunk, és nem engedjük lábunk alól kirántani a talajt. (*Lelkes taps.*) Nem gyűlölet ez, hanem mély meggyőződés. Felejthet-e az, aki látta a bolsevik medúzát, amelyik mindent leköpött? Ne felejtsek! Ez nem a bosszú hangja, hanem imádságos hang. És tartsunk össze, mert sír áll előttünk, mert elaltatnak, mert vérmérgezést kapunk, fojtogatják a tüdönket, blazírttá teszik nemzeti hitünket – s ez ellen védekezniük kell a keresztényeknek. [*s ez ellen védekezni kell a kereszténységgel.*] De nem a nagy hang gondolatszegénységével! Azt mondom: menj, magyarság Kormányzód, kormányod és Nemzetgyűlésed után! Ezek belőled valók. Higgyetek bennük és ne vagdalkozzatok a kritika mérges fegyverével, ne csináljatok testvérharcot! (*Lelkes hosszas taps.*)

56. Beszéd az Ébredő Magyarok Egyesülete szegedi gyűlésén. (1921. november.)²²⁷

A radikálisan antiszemita szegedi „ébredők” fokozott várakozással tekintettek Prohászka november 6-i látogatása elé,²²⁸ s a püspök ezúttal is igyekezett ennek megfelelni. Megérkezésekor „ébredő testvéreként” köszöntötte a fogadására egybegyűlteket, és hangsúlyozta: „Tűzet hoztunk, de ezt a lángot nem azért hoztuk Szegedre, hogy gyűjtsunk vele, hanem hogy az itteni magyar lelkek lángjával egyesítve bevilágítsunk ebbe a magyarság mostani ködös novemberi éjszakájába. A magyar gondolat mindig talajt talál Szegeden és tudom, hogy az Ébredők lelkében is állandóan ott ég.”²²⁹ A szegedi Rókus-templomban tartott szentmisét követően a Tisza-szálló nagytermé-

²²⁷ A közlés alapja: Az Ébredő Magyarok nagygyűlése. In: *Szegedi Új Nemzedék*, 1921. november 8. 2. p. Rövidebben: Kmoskó kitanítja a szegedi „hülye gójakat”. In: *Szegedi Napló*, 1921. november 7. 1. p. (A dőlt betűs szövegek csak utóbbiban szerepelnek, amelyből viszont az utolsó bekezdés – vélhetően terjedelmi, nyomdatechnikai okokból – lemaradt.) A beszéd újraközlése: Fazekas, 2012/c. 264–265. p. (A keletkezésére vonatkozó áttekintés, további forrásokkal.)

²²⁸ Ld. pl.: Kiss Menyhért: Ébredő ünnepnap. In: *Szegedi Új Nemzedék*, 1921. november 6. 1. p.; Prohászka püspök Szegeden. In: *Szegedi Híradó*, 1921. november 5. 3. p. stb.

²²⁹ *Szegedi Új Nemzedék*, 1921. november 6. 2. p.

ben gyűltek össze az „ébredők” és szimpatizánsaik. A Prohászkát felvezető előadásokat az ÉME országosan ismert szónokai tartották: Kmoskó Mihály a zsidók által Magyarországra jelentett veszélyről, Hegedűs György a „zsidó forradalomban született” „ébredő” mozgalom erejéről,²³⁰ Budaváry László az általuk úgymond hitelesen képviselt keresztény egység „nyomorult árulóiról” beszélt. Prohászka beszédét a sajtó csak kivonatossan ismertette:

Az eszmék felettünk vannak. Ne higgye senki, hogy az eszmék hatása alól kivonhatja magát. Nem vonhatjuk ki magunkat a demokratizmus gondolata alól sem, de nem is akarjuk. *Mi gondját viseljük a harmadik és negyedik rendnek is, mert minden ember lelkét becsüljük.* De azt a demokratizmust, mely mesterséges éhhalált rendez, azt a demokratizmust, amely kibérel mindent, és amely a sajtót minden gaz szolgálatra felhasználja, azt nem valljuk a magunkénak.

Benne vagyunk egy gazdasági áramlatban, amelyet különféle neveken szeretnek nevezni. A lényeg az, hogy a világ nincs megelégedve azzal a rettenetes igazságtalansággal, amellyel a földi javak el vannak osztva. Új világot és új világrendet kíván ma mindenki. *De minket nem ez gazdasági áramlat léptetett föl, hanem az, hogy Magyarország veszedelemben van. A mi programunk az élet kétségbeesett sikolya. Mi nem akarunk belezuhanni abba a sírba, amelybe bele akarnak dönteni bennünket.*

Az életösztön két gondolatra tanított meg minket, hogy: Magyarország legyen keresztény és nemzeti.

Mi a kereszténységet nem mint valami elvont dogmát, hanem mint életet nézzük. Nekünk a kereszténység jelenti a kultúrát, az ideáлизmust, az életet – mindent.

A világ akkora, amekkorának az ember a saját lelkével látja. Krisztusi távlatból a lelkem a világ sivataga vagy a lelkem édenkertje lehet. Ideáлизmus nélkül nem ér az élet semmit. A zsidó fajban ez az ideáлизmus nincs meg, és belőlünk is cinikus blazírtsággal ki akarja ölni. A zsidó degenerált faj és legalkalmasabb a miazmák befogadására. Ezek ellen a miazmák ellen kell nekünk védekezni a kereszténység ősi ellenálló erejével.

Most 25 éve ültük meg az ország fennállásának ezeréves millenniumát. Ki gondolta volna akkor, hogy ma ide jutunk. De ez nem maradhat így, jönni fog még egy nagyobb millennium.

Kettőre kérem önöket:

Feledni nem szabad. Ne felejtsetek, hogy Titeket megnyomorítottak. Azt ne felejtsetek soha, hogy milyen blazírt fölényel kacagtak le mindent, ami előttetek szent és nagy volt.

²³⁰ Kmoskó Mihály (1876–1931) katolikus pap, 1923-tól a székesfehérvári püspökséghez tartozó Pusztazámor plébánosa, klasszika-filológus és orientalista, az ókori nyelvek tudósa, vallástörténész. Emellett radikálisan antiszemita röpiratok és cikkek szerzője, ilyen közéleti fórumok gyakori szónoka. Hegedűs György (1883–?) ügyvéd, a *Zalai Közlöny* főszerkesztője, 1920-tól kisgazdapárti, később kormánytámogató pártokívüli programmal választották a letenyei választókerület képviselője. Radikális nézeteket vallott, az Ébredő Magyarok Egyesületének is fontos vezetője volt, 1922-ben rövid életű saját szélsőjobboldali pártot is létrehozott.

Mutassátok meg, hogy Ti élni akartok, és soha ne engedjétek magatokat többé semmiféle frazeológiától félrevezettetni.

Clemenceau tavaly Strasbourgban a névtelen katona szobránál Strasbourg város közönségéhez nagy hazafias beszédet intézett, amit a polgármester a következő szavakkal köszönt meg: Elnök úr, ön franciául beszélt és mi megértettük. Én is azt mondom önöknek: Szegediek, én magyarul beszéltem és remélem, hogy önök megértettek.

57. Interjú aktuális politikai kérdésekről. (1921. november.)²³¹

Az Ébredő Magyarok Egyesülete meghívására Szegeden tartózkodó Prohászka felkereste a helyi „keresztény nemzeti” lap tudósítóját, hogy időszerű kérdésekről kérjen tájékoztatást. Az újságíró rendkívül megilletődötten kezdett a riportba, amelyet a püspök nagyságával magyarázott, de Prohászka biztatására felbátorodott, hogy „mondja fel a leckét”. Az interjúnak különös aktualitást adott, hogy nem sokkal korábban került sor IV. Károly második, sikertelen visszatérési kísérletére, október 31-én hagyta el végleg az országot. Prohászka érezhető határozottsággal akarta elhárítani a királyi trón betöltésével kapcsolatos állásfoglalást, viszont nyilatkozata középpontjába ezúttal is a kereszténység iránti elkötelezettség alacsony szintjével kapcsolatos elégedetlenségét állította.

– A legaktuálisabb, kegyelmes uram – mondtam –, a trónfosztás volna, de a királykérdést, azt hiszem...

– Azt el kell feledni, azt el kell egy időre temetni, azt ignorálni kell – vágott a szavamba bizonyos hevesességgel a püspök.

– És így talán a szegedi impresszióiról méltóztatnék mondani valamit, kegyelmes uram.

A püspök, letéve kezéből azt a francia nyelvű könyvet, melyet éppen olvasgatott, pár pillanatig maga elé nézett, azután így szólt:

– A szegedi közönség ... az ... olyan szót keresek, ami nem sért, ... az egy kissé ... közömbös.²³²

Majd így folytatta:

– Szegeden is, mint általában az alföldi városokban, a régi békés, sok tekintetben közönyös, passzív élet folyt, mely a nagy elveket lehetőleg nem érintette, és azt úgy

²³¹ Prohászka püspök nyilatkozik a Szegedi Új Nemzedéknek. In: *Szegedi Új Nemzedék*, 1921. november 6. 3. p.

²³² Bár az Ébredő Magyarok Egyesülete szegedi szervezete igyekezett radiális lépésekkel felhívni magára a figyelmet, Prohászka elégedetlen volt az „ébredők” lelkesedésének, keresztény elkötelezettségének szintjével. Prohászka-napló, 2013. (1921. november 8.)

az életbe is bele nem állította. Az újabbkori fejlődés pedig itt is változást hozott be, talán azáltal, hogy a magyar életben is védekezni kellett jobban, és a nagy elvek érvényesítése vált szükségessé. Ezek szerint csoportosultak és alkottak intézményeket. Ezt a magyar közönyt felzavarni, és annak helyébe gyakorlati kereszténységet kell állítani. Nagy szükség volna arra, hogy az intelligencia ebben az irányban is megközelítene a nép lelkét, és belenevelné nemcsak azt a tradicionális, mechanikus vallásosságot, hanem a mélyebb érzéseket és az aszerint való gyakorlatot. Manapság ugyan ez a néplélek akárcsak egy külön osztály és rend volna, a polgárság elszigetelődött, és egy új osztályharcban adta ki erejét.

Ha szerencsétlenségeinket, melyek egymás után zúdultak ránk, paralizálni akarjuk, egy egységes nemzeti és kompakt keresztény társadalom kialakítására kell törekednünk.

Ezt csak önmegtagadás és a régi urasági allűrök mellőzése által lehet elérni.

Ezután arról tettem említést a püspöknek, hogy mostanában egyre gyakrabban hangzanak el a keresztény irányzat ellankadásáról szóló kijelentések.

Ottokár püspök megjegyzésemre ugyanazzal a szelídséggel válaszolt, mely nem hagyja el őt még akkor sem, midőn mint pártember kélt az intranzigens keresztény irányzat védelmére.

– Amit kurzusnak hívnak, annak az ösztönös, lázas jellege eltűnőben van. De ez természetes is, mert az inkább csak a nagy reakciónak lázas szimptomája volt. De a keresztény nemzeti kurzust nem féltem, mert az a mi végveszedelmünkben való meglátásainkon és az új, szükséges orientáció felismerésén alapul. Ezek a meglátások és ezek a felismerések nemcsak, hogy nem homályosodnak el bennünk ezidőszert, hanem egyforma erőben vannak.

A világ gazdasági és túlzásaiban kommunista jelleget öltő áramlatai, melyek egy-egy ház, malom és kaszárnya felgyújtásának fényénél önmagukat világítják meg, egyre tovább haladnak, a nagy kérdéseket napirenden tartják és következőleg a keresztény nemzeti érdeklődést is folyton izgatják. Ebből érthető, hogy a keresztény nemzeti kurzus is, mint ezekkel szemben való reakció, érvényesül. Egy új gazdasági elhelyezkedésről van szó, és nem liberális vagy demokrata államformákról. Ezekkel szemben könnyebben el lehet bánni, de egy új gazdasági elhelyezkedésnél ez mindig óriási probléma. Az egész magyar kommunizmus ezt a problémát csak úgy elének dobantotta.

A riportot itt – a kérdező legnagyobb sajnálatára – félbe kellett szakítani, de a Prohászka szavait lejegyző újságíró így is élete legnagyobb élményei közé sorolta a „legnagyobb magyar főpappal” töltött néhány percet.

58. Interjú aktuális politikai kérdésekről. (1921. november.)²³³

A Szózat tudósítója Székesfehérváron kereste fel Prohászkát, abból az alkalomból, hogy két év telt el a „hatalmas reneszánsz” fellobbanása óta, amely „sokat ígért” a „félrevezetett, elvakított és önmagával, a legbensőbb érdekeivel szembeállított magyar társadalom számára. A lázas kezdet után megtorpanás érzékelhető – vélte az újságíró, viszont szerencsének tartotta, hogy vannak „hivatott, bölcs és lánglelkű vezetők”, akik utat mutatnak a nemzetnek, ezek között is első helyen említve az őt szívélyesen fogadó Prohászkát. Az interjú időpontja azért is érdekes, mert még nem múltak el teljesen a frankfurti beszéde által keltett hullámok, a politikai életet pedig erőteljesen foglalkoztatta a „királykérdés” IV. Károly második sikertelen visszatérési kísérletét követően. Prohászka ekkor már nem volt pártelnök, ritkán szerepelt a nemzetgyűlésben, de képviselőként továbbra is a törvényhozás befolyásos személyiségének számított.

– Magam is észrevettem azt a lassú elhajlást a keresztény egység vonalától és rendkívül sajnáltam a személyemet véve,²³⁴ főleg azért is, mert nemcsak idehaza, hanem a külföldi sajtóban is többször exponáltam már magamat abban az irányban, hogy a lehetőség szerint már csak értsük meg végre a mostani helyzetet és az abból kiáltó parancsot, mely követeli, hogy teremtsük meg ezt az egységes frontot. Előbb ez az egységes front csak általános frázis volt, de sok félreértés lappangott mögötte, vagy fűződött hozzá, és ezek a félreértések, mint a mostani felszólalásokból látom, arra vonatkoznak, hogy itt protestantizmus és katolicizmus összekeveréséről, vagy egyiknek a másik rovására való előretolásáról van szó. A front fenntartása követeli, hogy mi teljesen tisztában legyünk azzal, hogy protestáns és katolikus előtt mit jelenthet az az egységes front, amely szükségességéről mégis csak meg van mindenki győződve. Az első, amit hangoztatni kell, hogy mi ezzel az egységes fronttal sem a katolicizmust, sem a protestantizmust önmagában, ahogyan van, a szellemében, lelkében csorbítani, elerőtleníteni nem akarjuk. Minden egységnél, ha a táborokat növelni, azoknak igazi harcképességét megőrizni akarjuk, arra kell törekednünk, hogy lelkünk, a szellemünk frissen és épen maradjon. Mert csak nem gondolja senki, hogy amikor mi egységes frontot akarunk, akkor a katolicizmus szellemi érvényesülését bénítani kívánjuk. Fejlessze ki minden hívő vallásának, meggyőződésének, kegyelmi életének erejét, ugyanakkor pedig vegye észre, hogy ennek a két különböző irányzatnak (katolicizmusnak és protestantizmusnak) van egy közös ellensége, amely közös ellenség folyton gyújtogatja majd a kaszárnyákat, majd a gőzmalmokat, folyton jeleket ad,

²³³ Prohászka Ottokár az egységes keresztény frontról és a politikai helyzetről. In: *Szózat*, 1921. november 25. 1–2. p.

²³⁴ A célzás vélhetően arra vonatkozik, hogy Prohászka a frankfurti beszédében a reformációt beleillesztette az általa ideálisnak tartott középkori, keresztény Európára veszélyes történelmi folyamatok közé, említette a francia forradalmat, a liberalizmus térhódítását stb. A magyarországi protestánsok körében több tiltakozás is elhangzott e beállítás ellen.

mintha figyelmeztetni akarna a föld alól is, hogy vigyázzatok, itt vagyok a föld alatt, ha nem is tudlak most, de kívánom a tönkrevéseteket. A második, hogy nagyon veszedelmes volna az, hogy ha a fejlődés Magyarországon kultúrharcot vonna maga után, amely kultúrharc nem az állam és valamelyik egyház, hanem egyes felekezetek között támadna. Németországban a tulajdonképpeni kultúrharc azért volt, mert ott a protestáns államhatalom meg akarta bontani a katolikus egyházat és ezért keletkezett a visszahatás. De Magyarországon miből, honnan jön ez a kultúrharc? Az államtól, amely folyton biztosít, hogy jót akar? Vagy azért féljünk, hogy arány szerint több a protestáns a hivatalokban, állásokban, miniszteri székekben? Ami a kormányt illeti, és a legfőbb hatalmat, a kormányzót, semmiféle tendencia nincs, sőt, ahol volna valami ilyen aránytalanság, ott a vezetők már csak ennek a félreértésnek az elkerülése miatt is, biztosan tudom, hajlandóak volnának segíteni a helyzeten. Hogyha tehát egyrészt biztosítjuk a hitnek, a vallásnak, a hitvallás szellemének szabad érvényesülését, sőt, követeljük azt minden keresztény kurzus mellett, másrészt, ha látjuk, hogy van egy közös ellenségünk, amely a kereszténységet, magát az egész keresztény kultúrát felforgatni akarja, ennek ellensúlyozására egyesülünk, harmadszor, hogy ha kontroverziák kikapcsolásával a közös érdekeket (itt érdekek alatt értem a lelkiismeret szabadságát, a keresztény felekezetek közreműködésével való iskolát, a vallásgyakorlatot) méltán közösen védhetjük, nem látom be, hogy miért nem egyesülhetünk ezen a téren? Mindig hangoztatni kell, hogy egyik a másikat el ne nyomja. Ugyanakkor azonban a féltékenykedést, érzékenykedést és gravaminális²³⁵ hangulatokat ki kell zárunk. Hiszen köztünk nem arról van szó, hogy disputáljunk kontroverz tanok felett, hanem hogy mindenki a maga tanainak szabad vallását biztosítva, a felfordulás ellen közös erővel helytálljon.

– Teljesen elítélem a minket folyton ellentétekbe hajtó, vak szenvedélyt, amely végzetünkre bármiképp indulunk neki, hogy okosan és szépen elhelyezkedjünk, a királykérdéssel tolakodik elő. A pártok, a felekezetek higgadt óráikban és pillanataikban szinte a hit biztos ösztönével belátják és megegyeznek abban, hogy a királykérdés kapcsoltsassék ki. Sajnálatos azonban és jellemző a helyzet fölismerésének komolytalanságára az a könnyelműség, amellyel lépten-nyomon ezt a kérdést megint elének dobantják és új kavardás kiindulópontjává teszik. A legszerencsétlenebb azonban ennek a kérdésnek olyan kiszínezése, mintha a szabad királyválasztás a protestáns érdekeket, ezzel szemben az ellenkező pártfogalás a katolicizmus érdekeit jelentené. Azért, hogy az utolsó alkalommal az egyik pártnak, a keresztény egyesülés pártjának két vezető alakja szerepelt, senki sem mondhatja, hogy maga a katolicizmus azonos a keresztény egyesülés pártjával,²³⁶ vagy éppen az illető vezető alakok eljárásával.

²³⁵ Gravaminális = sérelmi.

²³⁶ A célzás alighanem ifj. Andrássy Gyulára (1860–1929), a monarchia utolsó külügyminiszterére vonatkozott, 1920-ban nemzetgyűlési képviselő, 1921 februárjától a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjának vezetője. A másik, királypuccsban érintett politikus feltehetően Rakovszky István. (Ld. 77. sz. dokumentum.)

– E válságos időkben a nagy stílust kellene keresnünk. A nyomorgó életet, azt kellene valamiképpen enyhíteni, és nem azt absztrakciókat, állami posztulátumokat vitatni, tárgyalni szüntelen, hiszen itt van a tisztviselőnyomor, a magyar közéletmezésügy, a magyar lakásügy. A magyarság meg nem oldott problémák súlya alatt roskadozik. Ha a nemzetgyűlésre tekintünk, föl kell kiáltanunk: Hiszen ezek egy más zónában laknak, nincsenek kapcsolatban ezzel a szenvedő világgal, és valóban egy nemzeti képviselő sem távolodhatna el annyira a szenvedő nemzet testétől. A magyar szellem mindig irrealitások régióiban kalandozott. Sok beszéd és kevés tett. Sok idealizmus és absztrakciók iránt, kevés tapintat a reális dolgok terén.

– Égető szükség van arra a keresztény sajtóra, amelynek szükségességét megéreztük, amikor a nemzet a sír szélén állott, és amelyet a nemzeti életösztön kívánt, és megteremtett, mivel a destrukcióval egyáltalában nem végeztünk, a konstrukciónak pedig igazában csak néhány alapkövét hengergettük ide. Intranszigiens sajtó tehát és egy elszánt intranszigiens állásfoglalás és harc a destruktív sajtó ellen. Itt is megint a magyar léleknek egyik hibája nyilatkozik meg, amely huszárvágásokra nagyon alkalmas, rohamra való támadásra nagyon készséges, de kitartó harcra és ellenállásra még nincsen ránevelve.

– Bethlen István jelenlegi miniszterelnök a maga imponáló egyéniségével, bátorságával, a célkitűzéshez való szívós ragaszkodásával tudta előrevinni a nemzetet.²³⁷ Mondjuk, nagy nehézsége tulajdonképpen az, hogy amikor a pécsi beszédjével egy nagy összefogást és egységet teremthetett volna, akkor jött a nagy, végzetes zavar,²³⁸ amelyet mindnyájan sajnálunk, akárhogyan gondolkodjunk róla. Egy ember, egy államférfi, aki sehol sem tagadja meg a nagy elvek és eszmények létjogosultságát, de absztrakcióként a nagy reális veszedelmektől eltekinteni és a létérdekeket ki nem elégíteni nem hajlandó.

– A kormányzó? Teljes bizalom az ő jellemében, bizalom az ő hivatásának és föladatának megértése iránt, ragaszkodás a nehéz pozíciókban is mindig megváltott forró nemzeti magyar érzéshez. Méltán elvárhatja ő, hogy ezzel a megértéssel, ragaszkodással és nagyrabecsüléssel megkönnyítsük az ő nehéz és sokszor keserves, mert érzelmi komplikációval is együtt járó helyzetét. Ha összefogunk, ha testvérekként egyek vagyunk, mint az egyik olasz lap, az *Idea Nazionale*²³⁹ nemrég is írta, szilárdan hiszem,

²³⁷ Bethlen István (1874–1946) a Horthy-korszak kiemelkedő politikusa, 1921–1931 között miniszterelnök. Prohászka rendszerint elismerően beszélt a személyéről és képességeiről, a konszolidáció politikáját a lassúnak vagy határozatlannak vélt tempó miatt kritizálta. (Ld. alábbi interjúkban.)

²³⁸ Bethlen István Pécsett tartott nagy beszéde a királykérdésről 1921. október 20-án volt, időben pontosan egybeesett IV. Károly második visszatérési kísérletével. Bethlen-beszédek, 1933. 192–198. p.

²³⁹ L'Idea Nazionale, az Associazione Nazionalista Italiana lapja, az olasz fasizmus támogatója.

hogy szebb napok hajnala virrad reánk, és az lesz a magyar ismét, ami volt a múltban, szirt, a nyugat védőbástyája, ezúttal nem a török, hanem a szlávság és az internacionalizmus ellen. De előbb még köszírtté kell összekovácsolódnia, fölismervén ön maga hatalmas lelki értékeit, ahelyett, hogy továbbra is furcsa mármorként tovább űzze a nyugat át nem rostált, kritikátlan imádatát.

59. Beszéd a „Falu” Szövetség közművelődési szakosztályában. (1921. december.)²⁴⁰

A Falu Országos Szövetség 1920-ban létrejött szervezete, melynek célja a falvak átfogó fejlesztése, erkölcsi állapotainak és életszínvonalának emelése volt. A szövetség közművelődési szakosztályának Prohászka volt az elnöke, ebben a minőségében tartott beszédet december 7-én.

Nagy öröömre szolgál – úgymond –, hogy a „Falu” Szövetség kultúrakciójának élére állhatok. Mondhatnám, készlet az érzés, amely közös bennünk, a meleg érzés a magyar falu iránt, és a magyar faluban a magyar népnek jobb jövője és biztosabb alapjai iránt. Petőfi Sándornak János vitéz című daljátékában²⁴¹ van egy felséges jelenet, amikor János vitéz a Tündérországban járva, a boldogságot keresi, és egyszerre csak megcsapja fülét a furulyaszó. Akkor eszébe jut a faluja, és a szeme előtt megrezeg a jegenyefa képe, és az akácfa illatát ráárasztja ez a jelenés, mert hiszen őt a faluja hívja. A népe, a vére hívja őt. Szenvedéseinknek, letöröttségünknek nem Tündérországában, hanem poklában halljuk a furulyaszót, nyomorúságunk szavát.

De lábra állít bennünket a magyar falu iránti szeretetünk. Nagyon jól tudom én azt, hogy mit jelent a falu, a magyar életnek bűnlajstromában. Az angol utazó azt mondotta annak idején, a hatvanas években, amikor Magyarországon végigutazott, hogy Magyarországnak nincsenek városai, csak falvai. Én hozzáteszem azt a még furcsább, de azt hiszem, való megállapítást, hogy Magyarország falvakból áll, és mégis a falut felejt el. És bizony furcsa kultúra az, amikor megfigyel minden forrást, de a falut nem keresi fel.

A falu a magyar jövőnek a legszilárdabb alapja, mert mi lesz belőlünk, ha a falu ott marad, ahol van, vagy ha fel nem segítjük a kultúra útjaira és irányára, a keresztény kultúra irányába. Akkor igazán ködbe fog veszni a magyar falu.

Hiába, romantikus szemmel már aligha lehet nézni a falut, ahogy a nagyváros gyakran látja. Nem érintetlen kedély, csukott könyv, hanem nagyon is nyitott könyv a falu, és bizony van benne sok, mindenféle intő írás, nyom. Patanyom is, állatnyom

²⁴⁰ Aki boldogítani akarja a népet, annak tanítania kell a népet... In: *A Falu*, 1921. december 19. 263. p.

²⁴¹ A János vitéz c. daljáték Kacsóh Pongrác (1873–1923) alkotása, 1904-ben mutatták be először.

is. A magyar falu nagyon megroppant. Az általános ítéletektől tartózkodjunk, de hogy sok baj van, az bizonyos.

Ha a magyar falu a magyar jövőben is úgy tengődik, mint ma, akkor rettenetes lesz ez a jövő. A mi sajtónkban úgy sürgetik példának okáért a külügyi orientációt, de, édes Istenem, gondoljuk meg, hogy belügyünk is van, égető belügyünk, és a falut vagy lábra állítjuk, vagy leütjük a lábáról. Még osztályuralom rémével is ijeszthetnek bennünket. A falu népét az intelligencia vezetőivel nem lehet szembeállítani, eddig legalább nem sikerült.

Nekünk kultúrintézményekre van szükségünk. Hiszen való, hogy sok ilyen intézmény működik, melyek nagyon sokat tesznek. De itt, bocsánatot kérek, nem versenyügetésről van szó, másnak a nyeregből való kiemeléséről. Csináljuk meg a kultúrintézményeket, ahogy ez a nagyvárosokban már megvan.

De a faluban még ott uralkodik az unalom, a nagy altató és én nem tudom megfogni a népet másutt, mint az iskolában, valahol, ahol mégis magasabb politikával élhet, ahol megérzi még a hangomon is, a magatartásomon is, hogy van bennem készség, hogy őt emeljem.

Ha sikerült nekünk ebben az irányban haladnunk, akkor a falu megint nemcsak név, kultúrfrázis lesz, hanem reális akció.

60. Prohászka Ottokár: Adjunk ... ne kérjünk! (1921. december.)²⁴²

Egy gazdasági lapban megjelent karácsonyi ünnepi cikkében Prohászka a társadalmi szolidaritás, az adakozás fontosságát hangsúlyozta, annak helyes értelmezését próbálta megfogalmazni.

Az irgalmasság, a könyörület és a megváltó szeretetnek hangulata, amely karácsonykor eltölti a lelkeket, tele van részvétellel a szegénység és a nyomorúság segítése iránt. Mindenesetre sokan vannak, akik a karácsonyi szeretetnek e motívumát az irgalmasság tetteivé váltják. De másrészt vannak egész rétegek, amelyek tünemények, önzők és hidegek, s amelyek nem visszhangozzák sem e motívumokat, még kevésbé váltják ki tetteikben az irgalom és a megváltó szeretet érzelmeit.

Sajátos dolog: úgy látszik, hogy a magyar társadalomnak ez a rétege a régi, rendi Magyarország alsóbb köreinek tradícióit, amelyek csak a sopánkodásra, a kéregetésre, mondjuk, koldulásra voltak beállítva, most is érvényesülni hagyja, mégpedig bántóan, az idegen missziókkal szemben. Magatartása azt látszik mondani: mi nem adunk, menjetek a külföldi missziókhoz! Ez a sajátos lelkesedés lehúti a külföldi misszióknak

²⁴² Magyar Tőzsde, 1921. december 24. 1. p.

jóindulatait is, amelyek világosan látják, hogy a magyar társadalomban vannak, akik segíthetnek, de nem segítenek. Érzésük az, hogy minek hozzák ők ide a külföldi szeretetnek adományait, amikor a mi társadalmunk gazdagjai hidegen és kegyetlenül elzárkóznak szenvedő testvéreikkel szemben. Minek segíteni e társadalom vajúadásán másoknak, külföldieknek, mikor ez a társadalom maga nem segít magán, pedig tehetné. Vannak itt még a tehetőségnek magaslatai, amelyekkel a nyomorúság mélységeit ki lehetne tölteni. Vannak itt még jótekönykodási kötelességek, amelyeket a társadalom maga teljesíthet.

Ezek a reflexiók nem szolgálják az irgalom ünnepén azt a tendenciát, amely a külföldi szeretet forrásait ki akarná apasztani, hanem igenis fakasztani akarnak forrásokat, amelyek itt fakadhatnának, de amelyek az érzéketlenség és az önzés keménységébe záródnak.

Karácsonyi gondolatunk az, hogy a belföldi tehetőség vegye szívére a külföldi példát, hogy ez a kettős szeretet egy lángba olvadva enyhítse a magyar télnek kemény hidegét és enyhítse sokféle szenvedéseit.

61. Felhívás a papsághoz a hadsereggel kapcsolatosan. (1922. január.)²⁴³

Prohászka 1922 legelején felhívást intézett egyházmegyéje papságához, hogy Vízkereszt ünnepén szentbeszédükben emlékezzenek meg a magyar hadseregről. A trianoni béke súlyos feltételeket szabott Magyarországra haderejére vonatkozóan, például nemcsak maximalizálta a haderő létszámát, de megtiltotta a sorkötelezettséget is. A püspök a lehetőségek közötti eszközök alkalmazásával kapcsolatos mozgósításba kapcsolódott be, arra kérve papjait, hogy hívják fel a fiatal, 36 év alatti férfiakat, jelentkezzenek önkéntesen katonai szolgálatra.

– A magyar nemzet fokról-fokra hanyatlik és egyre nagyobb nyomorúságba kerül. Ellenségeink folytatják ellenünk a háborút és hiába kötünk békét, azért mégis tovább folyik ellenünk a meggyalázás, kizsebelés és kiuzsorázás, a védtelenné s életképtelenné váló tevés szörnyű hadjárata. Nemcsak az országot és a magyar pajzsot törték össze, nemcsak természeti kincseinktől fosztottak meg és értéktelenné tették pénzeinket, ez még nem volt nekik elég; most ránk vágnak végre husánggal, mikor leszereltetik velünk hadseregünket, szélnek eresztik bakáinkat és olyan védtelenné tesznek a népek között, amilyen védtelen az útszéli koldus. Ebben a hónapban az eddigi nemzeti hadsereget szélnek kell eresztetni, úgy a tisztikart, amelyből csak any-

²⁴³ *Magyarság*, 1922. január 4. 5. p. A szöveg egyes mondatai ebben a kiadásban jelentek meg: *Nemzeti Újság*, 1922. január 4. 6. p. Röviden: *A Nép*, 1922. január 5. 5. p.

nyi tiszt marad, amennyi 36.000 zsoldos vezetésére szükséges,²⁴⁴ mint a legénységet, melynek helyét most majd a toborzottak foglalják el.

– A trianoni békeszerződésnek egyik szégyenletes pontja az, hogy Magyarországnak nem lehet többé az általános védkötelezettség alapján megszervezett hadserege, hanem csak önként jelentkező vagy toborzott zsoldosokból álló hada. Magyarország eszerint elbocsátja fegyelmezett nemzeti hadseregét és előreláthatatlan eshetőségek és veszedelmek felé megy felfegyverzendő zsoldosaival. A toborzott had ugyanis még nem hordja magában a rend és megbízhatóság garanciáját. Garancia annyi lesz benne, amennyit belenevelnek. És e részben nagy feladat vár már a kiválasztás megejtésére. Ha tisztességes, jó erkölcsű és nemzeti érzületű lesz a jelentkező had, akkor győzzük az ármányt, de ha megbízhatatlan elemek verődnek ott össze, akkor legjobb lesz, vonják be a nemzeti hadsereg dicső lobogóját és szervezzünk polgári gárdát, amelynek, ha nem is lesz mundurja,²⁴⁵ de lesz lelke, kitartása, hűsége és áldozatkészsége és amely győzni is tud; mint ahogy tudott az írlandi „Sinnfein”-szervezet.²⁴⁶ Sinnfein írül annyit tesz, mint „mi magunk”. E jelszó alatt küzdött a „zöld sziget”, a „szentek szigetének” népe a legnagyobb világhatalom, az angol elnyomás ellen, és éppen most vívta ki 600 év óta elgyötört szabadságát.

– Nagyszerű ez a harc, melyet az írlandi nép vívott. Ők maguk fogták kézbe a haza sorsát. Ők maguk szerveztek hadsereget. Tudunk-e mi is majd ilyesmit tenni? Tudunk-e így szervezkedni és szenvedni, – az majd elvállik. Egyelőre álljuk meg a hadsereg leszerelése folytán reánk szakadt próbát: toborozzunk! A mi derék népünk nem érti, hogy miről van itt szó, magyarázzuk meg neki. Fegyveres erő kell, arra szükségünk van, de soroznunk nem szabad, jelentkezzenek hát, akik tehetik, hogy olyan kezekbe legyen a fegyver, akik magyarok és megbízhatók. Nem kötéllel verbuválunk, de a szeretet kötelékeivel, mely Istenhez, hazánkhoz és boldogulásunkhoz fűz. Verbuválunk és magunkat kötjük katonai fegyelemhez, hogy rab-hazánk kötelékeit megoldjuk. Eddig sokszor szavaltuk: „Talpra magyar, hí a haza, itt az idő, most vagy soha!” Ne szavaljunk most már, de mondjuk ki azt a tettektől ropogós szót: „Sinnfein”, mondjuk azt magyarul: megteesszük, amit tennünk kell és végezzük minden nehézséggel „mi magunk!”

²⁴⁴ A trianoni béke 35 ezer főben maximalizálta a magyar haderő létszámát.

²⁴⁵ Sic! Nyilván: mundurja.

²⁴⁶ Sinn Féin („Mi Magunk”) 1905-ben létrejött ír katolikus nemzeti függetlenségi mozgalom, az 1916-os húsvéti felkelés egyik szervezete, ahogyan az 1919 utáni ír függetlenségi háborúé is. (1922-ben történt meg az Ír-sziget kettéosztása.) Prohászka többször emlegette, mint a függetlenségéért harcoló nemzeti mozgalom egyik európai példáját.

62. Beszéd az Egyesült Keresztény Nemzeti Liga balassagyarmati nagygyűlésén. (1922. január.)²⁴⁷

Az Egyesült Keresztény Nemzeti Liga balassagyarmati szervezetét impozáns népgyűlés keretében hozták létre január 20-án, amelyen a jobboldali „keresztény” közélet számos, országosan ismert prominense is megjelent. (Wolff Károly, Raffay Sándor, Sipőcz Jenő, Czettler Jenő és mások.²⁴⁸) Prohászka nagy visszhangot kiváltó beszédet tartott.

Nem akarnék egyetlen lélekben sem lángot ojtani, amit a mi kedves Elnökünk felgyújtott! De szükségét érzem kifejezni azt, hogy hiába nőnek egyesek olya magasra, hogy felséges lelki hatalmat képviselnek, mégsem fogunk győzni, ha önök mindnyájan nem állanak glédába és le nem rázzák magukról a rettenetes műveletlenséget, a nemzeti közönyt, amely a magyarságba 1000 év óta bele van ojtva, és ami nem magyar vér, hanem magyar kórság. [Nem győzünk, ha nem rázzuk le a nemzeti közönyt, mely négyszáz év óta mérgezi a magyart.] Keresztény nemzeti egyesülés, ez a mi programunk.

Hallották, hogy a mi harcunk az önvédelem. Igenis a zsidósággal, szabadkőmű[ve]sekkal, a nemzetköziséggel szemben állunk, ezt lehetetlen letagadni, szépíteni, elmázolni. Hiába beszélnek az emberi jogok egyenlőségéről, minket frázisokkal meg nem tévesztenek. Jegyezz[e] meg magának minden balassagyarmati, szügyi, vagy nem tudom, hová való ember, hogy ha valaki kegyeteknek azt mondja: jogegyenlőség – magyarnak van itt először joga, és ahhoz nincs joga senkinek, hogy minket innen kistájgeroljon, akik agyafúrtabbak és tágabb lelkiismeretűek. Magyarországon mi akarunk élni! Hogy dolgozni kell, világos! Emberek, Testvéreim! Ha a görény azt mondja: én állat vagyok, és a tyúk is állat, következőleg én jogot kívánok magamnak a tyúkketreben a jogegyenlőség alapján²⁴⁹ – azt hiszem, az utolsó falusi asszony is megérti: görény számára nincs jogegyenlőség! A jogegyenlőség egy szép elv, de mi elveken tönkremenni nem akarunk.

²⁴⁷ A közlés alapja: *Nógrádi Hírlap*, 1922. január 22. 3. p. Rövidebben: Balassagyarmat ünnepe. In: *Szózat*, 1922. január 24. 9. p. Utóbbiból származó kiegészítéseket *dőlt* betűvel szedtük. Ld. még: Az ipolymenti végvárban... In: *A Nép*, 1924. január 24. 5. p.

²⁴⁸ Wolff Károly (1874–1936) a „keresztény” politika meghatározó figurája, 1922-től képviselő, a Prohászka is soraiban tudó Egyesült Keresztény Nemzeti Liga ügyvezető igazgatója, alapítója és elnöke a főváros meghatározó jobboldali pártjának, a Keresztény Községi Pártnak. Sipőcz Jenő (1878–1937) 1920-tól 1935-ig Budapest polgármestere, több helyhatósági választás után is megerősítették pozíciójában, a „keresztény-nemzeti” jobboldalon a liberális és „elzsidósodott” fővárossal szembeni politikai vezetőnek tekintették. Czettler Jenő (1879–1953) jogász, közigazdász, egyetemi tanár, akadémikus, parlamenti képviselő, nézetei közel álltak Prohászka püspökéhez.

²⁴⁹ Prohászka az 1922. januári „ébredő” gyűlésen tartott beszédében is a zsidóság és a kereszténység együttélését a görények és a tyúkok kapcsolatához hasonlította. Vö. 67. sz. dokumentum, 266. sz. jegyz.; POÖM. XXII. 288. p. Ld. erről: Karsai, 2009.

Az elvek nem arra valók, hogy mi húzzuk a rövidebbet, hanem annyit a jóból, amennyit az élet, a körülmények elviselnek. Ha egy nép nem tud a saját hazájában konkurrálni, ne mondják az Iczigek,²⁵⁰ a jogegyenlőség követelői a szabad circulus ... (Zseb felé mutat ívelt kézzel.) Jogegyenlőség! Igen, mi erre epedünk, de Amerika már csak különb, mint az a szegény Magyarország. Márpedig Amerikába be nem bocsátják a kínai kilit, mert így kívánja ezt az amerikai szociáldemokrata párt, mert a kuli dolgozik néhány centért, az amerikai munkás pedig nem dolgozhatik annyiért. Tehát azt mondja az amerikai munkás, az én jogom azt kívánja, hogy ide senki se jöjjön engem tönkretenni.

Hát legyünk jó amerikaiak! Majd csak lesz belőlünk valami, de az önbizalmat fel kell ébreszteni a magyar népben, hogy tudjon segíteni magán, tud, mert muszáj. Az egy nagy szó. Az írek kiküzdötték nemzeti szabadságukat. Hogy hívták az ő egyesületüket? Sinn Fein.²⁵¹ Ez a Sinn Fein egy egész hadsereget jelentett. Volt egy hadsereg, de az angol nem tudta, hol van. Egyetlen egy áruló nem volt Írlandban, aki elárulta volna ezt a hadsereget. Én Balassagyarmat közönsége előtt meghajlok. De próbálnak önök itt egy Sinn Fein egyesületet csinálni, holnap az egész zsidóság tudni fog róla. Mi ennek az oka, egy nagy népnevelatlenség, az öntudatnak a hiánya, a nemzeti öntudaté, amely nélkül nincs nemzet! Senki sem segít rajtunk, hanem Sinn Fein, azaz „mi magunk”, de ez a „mi magunk” harc legyen, erő legyen, egy kiolthatatlan ösztartó ösztön legyen! Meg vagyok győződve róla, hogy ez a szenvedő, nyomorult magyarság végre fel fog emelkedni az öntudatnak arra a magaslatára, hogy nem segít rajtunk senki, csak „mi magunk”! Szervezzük ezt a Keresztény Nemzeti Ligát, mindenütt, az utcán, vegyünk fel bele urat, kézművest, kiskasszát, és mind fogjon egybe ahhoz, hogy Magyarország ne legyen egy repedezett kőzet, hanem egy eleven szerv! Ne érezze a kiskassza az ügyvéddel szemben, hogy ez úr, ne érezze az iparos az úri osztállyal szemben; míg ez megvan, addig nincs meg a „mi magunk”. Minden osztályban vannak kitűnő emberek, a nemzeti hadsereg kitűnő hadsereg, szántóvető népünk naiv, romlatlan, most ugyan megkótyagosodott a bankó szagától, de én meg vagyok győződve, hogy ha mi összetartunk, győzni fogunk! Liga annyit jelent: kötelék. Egy erős kötelék. Magyar nép, légy erős kötelék, fonódjék össze lelked minden szála egy ligába, mely nem szakad! Az egyik híres görög vezér felment a szenátusba, és azt mondta: „Hát bizony van itt sok, ami rothad.” Erre egy szofista fogott egy rothadt almát, a földhöz csapta és így szólt: „Athén, ez te vagy!” Az alma ugyan rothadt, de a mag, az új tavasznak csírája egészséges, az nem rothad, sőt az alma is azért rothad, hogy trágája legyen a tavasznak, az eljövendő életnek!²⁵²

²⁵⁰ Icíg (Icik): zsidó személynév, a zsidó szinonimája.

²⁵¹ Ld. 61. sz. dokumentum.

²⁵² A Prohászka által máskor is hivatkozott antik történet (ld. 78. sz. dokumentum) eredete homályos, nem lehet beazonosítani, hogy mire célozhatott, ilyen jellegű történetnek nem bukkantunk nyomára. Könnyen elképzelhető, hogy az élőbeszédben Prohászka „kiszínezett” egy másik, vagy csupán általa frappánsnak talált példázatot. (Erre utalhat, hogy például „szenátusról” beszélt Athén kapcsán, ilyen nevű intézmény ott nem volt stb.) (A történet beazonosítására tett fáradozásait Gesztelyiné Darab Ágnes klasszika-filológusnak köszönöm!)

A magyarság is ilyen rothadt alma, de bennünk az életösztön, az nem rothad, a rothadásból is a jövőendő felfrissülésnek erejét meríti. Volt itt már rosszabbul is, mégis megvagyunk és úgy vagyunk, hogy jobbak akarunk lenni.

63. Nyilatkozat a numerus claususról. (1922. február.)²⁵³

Három nappal az első nemzetgyűlés 1922. február 16-án történt berekesztése után a szélsőjobboldal lapja több közéleti személyiséget is megkérdezett arról, hogy mi a véleménye a numerus claususról, az annak módosítása kapcsán felmerült kezdeményezésekről. A megkérdezettek kivétel nélkül erőteljesen kiálltak a numerus clausus mellett, a magyarság ellenségeinek tekintették a kérdés felvetőit is, sőt, inkább a kiterjesztést, a korlátozások erőteljesebbé tételét szorgalmazták. A válaszadók között volt Haller István korábbi, Vass József akkori vallás- és közoktatásügyi miniszter, Teleki Pál volt miniszterelnök,²⁵⁴ képviselők, egyetemi tanárok stb. Prohászka az újságírói kérdésre az alábbi nyilatkozatot tette:

Ha a magyarországi zsidóság adakozó kedvét akarja függővé tenni a numerus clausustól, ezzel csak a saját helyzetét teszi még súlyosabbá, a széles magyar milliók irántuk való elkeseredését még izzóbbá. Hiszen efféle eljárással nem a magyarságot »bünteti«, hanem azokat a nyomorgó, szerencsétlen tömegeket, amelyeknek segítése épp a konjunkturális vagyonok urainak fő kötelessége. Az olyan kijelentések, mint amelyek valamelyik rituális vacsorán²⁵⁵ a múltkor elhangzottak, csak azt bizonyítják, hogy ennek a lebzselő fajnak mindene megvan, csak – a szíve hiányzik. Hogy pedig egy országban a generális többség mit tart helyes elhelyezkedésnek, minő fajvédelmi intézkedéseket tart szükségesnek, azt nem a zsidóságnak van hivatva meghatározni. A numerus clausus törvény különben sem volt indulat, csinált lendület vagy más efféle, hanem súlyos és mélységes meggondolás, amelyre rideg statisztikák készítek bennünket. A retirálás tehát éppen nem a mi szerepünk, hanem a túlsó oldalé.

²⁵³ Kell-e numerus clausus? In: Szózat, 1922. február 19. 6. p. Újraközlése, elemzése: Fazekas, 2015/b. 243–244. p.

²⁵⁴ Haller István (1878–1964) eredetileg újságíró, keresztényszocialista politikus 1919–1920-ban több miniszteri tárcát is viselt, ő terjesztette be – a Prohászka által zsidóellenes módosító indítvánnyal ellátott – numerus clausus törvényt, amelyet később magáénak vallott, 1922 után a kormánykritikus keresztényszocialista politika szervezője. Teleki Pál (1879–1941) földrajztudós, 1920–1921-ben első miniszterelnöksége idejére esett a numerus clausus elfogadása is.

²⁵⁵ Sajnos nem tudjuk, itt Prohászka pontosan melyik egykorú, zsidósághoz köthető eseményre célozhatott, de a sarkítás szándéka a szövegből jól érzékelhető.

64. Megnyitó beszéd a Magyar Királyság Pártja közgyűlésén. (1922. február.)²⁵⁶

Prohászka számos 1919 után alakult jobboldali szervezetnek volt tagja, vezetője, többek között egyik elnöke (Herczeg Ferencsel, Bánffy Miklóssal, Raffay Sándorral és Ráday Gedeonnal) a Magyar Királyság Pártja (Royalista Párt) nevű formációnak, mely nem vett részt közvetlenül a politikai életben (nem indult választásokon stb.), feladatának tekintette viszont a királyság államformájának megőrzését és népszerűsítését. A szervezet közgyűlését február 23-án Prohászka nyitotta meg, beszédében ezúttal elsősorban a legitimisták találhattak maguk számára igazodási pontot:

Mélyen tisztelt Közgyűlés!

Elnöktársaim távollétében nekem jutott a megtisztelő feladat, hogy a „Magyar Királyság Pártja” közgyűlésének elnöki székét elfoglaltam, és az ülést vezessem. Ezt minden alkalommal nagy tisztességnek venném, de megtiszteltetésnek főleg most veszem, mikor a magyar politikai életben az elvűségnek s a tiszta bor öntésének szükségét látom. Mi oly párt keretében állunk, melynek eszményei a magyar égbolt csillagai voltak s azok most is; oly párt keretében állunk, mely a királyhűséget vallja, de amely az eszmények megvalósítását s e hűség aktualitását a fennálló törvények keretében, a magyar sorsot intéző kormányzóval és kormánnyal egyetértésben akarja teljesíteni. Ily pártban dolgozni tisztesség, ily párt közgyűlését vezetni kitüntetés. A magyar alkotmány ez álláspontján állunk ma éppen úgy, mint ahogy álltunk a Magyar Királyság Pártjának keletkezésének s kiindulásának órájában. Célkitűzésünk változatlanul megmaradt, annál is inkább, mert a gyakorlati politika kavarodásai a mi célkitűzéseinket nem érintik, s akár mint puccsok, akár mint szabad király választói tendenciák nyilatkozzanak meg, álláspontunkat meg nem rendítik.

Sajnos az aktuális politikában nem ritkaság, hogy egyes politikusok, ha nem is tagadják meg elveiket, de azokat néha ignorálni, sőt némaságra kárhoztatni is szeretik. Ez a kényszer vis major lehet, de semmi esetre sem emeli, hanem legjobb esetben is megsajnáltatja az ilyen politikai taktikázást. Ezzel szemben mi büszkén állíthatjuk, hogy sem meg nem tagadtuk, sem nem ignoráltuk elveinket, kimondtuk bemutatkozásunkkor, s kimondjuk ma is, hogy legitimisták vagyunk, valljuk, hogy a királyságnak a magyar alkotmányban letéteményezett hagyományaiért síkra szállunk, s hogy a magyar törvények keretében teljesen alkotmányos úton érvényesítjük jogainkat a király érdekében!

Ily felfogás mellett joggal s törvénnyel összeütközésbe nem jutunk. Mi tiszteljük s megtartjuk a törvényt, még akkor is, ha az felfogásunkkal ellenkezik, mi hódolunk

²⁵⁶ A Magyar Királyság Pártja. (Royalista Párt) Bp., 1922. 3–6. p.

kötelező hatalmának, ha kényszerhelyzetből eredettnek látjuk is, nekünk a „jus” s a „lex” nagy értékek, melyeket megrendíteni nem szabad, de a „jus” s a „lex” világán kívül van még más világ is, az erkölcsi világ, az érzések, a hagyományok világa, s abban úgy orientálódunk, ahogy a lelkünkben ápolt legitimizmus kívánja.

Így a királyság ügyét is szolgáljuk, s a politikában vezető férfainknak sem csinálunk nehézségeket. A mi elvünk is az, hogy teremtsük meg mindenekelőtt a konszolidált Magyarországot. Ennek szolgálatában megmaradunk a társadalmi akció talaján és nem szaporítjuk a parlamenti pártok számát. Nem gördítünk nehézségeket s nem dobálunk botrányköveket a magyar politika amúgy is rögös útjára, hanem híven kitartva elvünk mellett, oly kormányt támogatunk, melynek tagjai elszántan s sikeresen dolgoznak az ország konszolidációja érdekében, s dűlőre akarják vinni a magyar királyság ügyét az egész ország érdekében. (Éljenzés, tetszés.)

Az elhangzott tetszésnyilvánításokból azt látom, hogy oly erdővel – karakteres szálemberekkel – állok szemben, mely nemcsak azt kiáltja vissza, amit belekiált valaki, hanem amely felém kiáltja azt, ami az én lelkemben is hangzik s visszhangzik. Minket a meggyőződés s a szent elvek közössége köt össze. Ezekből merítünk erőt a jövőre nézve is. Nem fásulunk el a hazánkra rászakadó csapások, s a politikai nehézségek közepette. Ezeréves hagyományok szítják e lelkesülésünket; szítják azt a magyar élet s érzés sok százados, meg nem szakított folyama, melynek nem szabad elszikkadnia a sikertelenség s a kedvetlenség sivatagában. Garancia erre az a sok nehézség, melyen már átestünk, s garancia erre az a férfias hűség s kitartás, mely a Magyar Királyság Pártjának e közgyűlését is áthatja. Ez a hűség és kitartás előbb-utóbb győzelemre vezet a szent ügyet. Ne kérdezzék, hogy mikor lesz az, hanem dolgozzunk s küzdjünk mindaddig, míg meglesz.

Ezzel a közgyűlést megnyitom.

A párt szervezett néhány társadalmi akciót és igyekezett tudatosítani a királyság eszméjét, de a legitimisták és a szabad királyválasztók vitája végül is a szervezet tevékenységének ellaposodásához, majd megszűnéséhez vezetett.

65. Beszéd a képviselőjelöltség ügyében alakult delegációnak. (1922. március.)²⁵⁷

Az 1922. évi nemzetgyűlési választások előtt a székesfehérvári választókerületben újra felmerült Prohászka képviselőségének lehetősége, amelyre volt is igény a helyi pártok között. Ezért egy küldöttséget is alakítottak, amely március 15-én felkereste

²⁵⁷ Székesfehérvár képviselőjelöltje gróf Károlyi József. In: *Fejérmegyei Napló*, 1922. március 16. 1. p.; Prohászka Ottokár az új nemzetgyűlésről és a legitimizmusról. In: *Magyarság*, 1922. március 17. 3. p. Az 1922. évi választások helyi vonatkozásairól ld. pl.: Farkas, 1972. 156. p.

a püspököt, felkérték, hogy jelöltesse magát újra. Prohászka már a képviselői munkájáról írt februári beszámoló cikkében is kifejezte elégedetlenségét a nemzetgyűléssel kapcsolatban,²⁵⁸ ezért nem meglepő, hogy majdnem egy hónappal később megköszönte, de elhárította a delegáció képviselőjelöltségre irányuló felkérését, indoklásának lényegét a Fejérmegyei Napló szemtanú újságírója így örökítette meg:

Köszöni a múltban kifejtett munkájáért a megemlékezést, azt tette, ami a kötelessége, jólesik a figyelem, a tisztelet, a ragaszkodás, hogy a mandátumot ismét felajánlják neki. Ez tisztelet, főleg pedig érzelmi kapcsolat jele közte és a város közt, és mint ilyent nagyra becsüli. Sajnálja, hogy a ragaszkodás és a bizalom e jelét vissza kell utasítania. Maradjon meg mindig köztünk ezen érzelmi kapcsolat, talpunk alatt legyen megrendíthetetlen az alap, mely a keresztény politikát inspirálja.

A mandátumot nem vállalhatja. Nem azért, mintha torkig volna a politikával, hogy megunta vagy kiábrándult az emberekből – ez nem lehet motívum férfi részére, ki ügyet és eszmét akar szolgálni.

A mai parlament más, mint a múlt parlament élete volt. A szenvedélyek fellángolt tüze ütközik most ott. Lehet, hogy szükséges ez. De tény, hogy püspök, pap ilyen ütközésekbe nem való, mint a püspök, mert püspök nem lehet párt ember. Nem vállalhatom, bármennyire hív is az eszme szolgálata, mint embert. Azt kéri Székesfehérvártól: józan nyugalommal egyezzenek meg egy méltó jelöltben, kinek egyénisége garancia, aki ott fenn a megértést fogja munkálni és ki Fehérvárt méltán képviselheti. Kapcsolják ki a felesleges szétválasztó kérdéseket. Ő is legitimista, megvallja, hogy Magyarországnak koronás királya van. De viszont törvényeink is vannak, melyeket ugyan kényszerítettek ránk, de épp ugyanazon kényszer hatása alatt tiszteletben kell tartanunk. Ez ne válasszon szét bennünket. A kormány jót akar, intencióiban tiszta, tisztelnünk kell, ha más felfogáson van is valaki.

Elvünk legyen Székesfehérvárott a választásnál a megértés, olyant jelöljenek, ki eszméinket hűen képviseli, cserben nem hagyja, s kivel biztosan győzünk, mert mi nem személyi kultuszt, hanem keresztény politikai eszméinket szolgáljuk. És ennek győzni kell Fehérvárott. Oly jelölt kell, kiben a többség akarata megnyugszik, és a kisebbség tegye félre szimpátiájának emberét.

Prohászka visszalépését követően élénk választási kampány kezdődött Székesfehérváron, amelyből Károlyi József volt főispán került ki győztesen.

²⁵⁸ Prohászka Ottokár: Székesfehérvár választó közönségéhez. In: *Fejérmegyei Napló*, 1922. február 19. 1. p. = POÖM. XXII. 292–294. p.

66. Interjú a „visszavonulásának” okairól. (1922. április.)²⁵⁹

Az első nemzetgyűlés mandátumának lejártakor elterjedt a híre annak, hogy Prohászka nemcsak a képviselőségtől, hanem a közélettől is visszavonul, ezért kereste fel a Szózat munkatársa Budapesten. A lap elhalmozta Prohászkát a legkülönbözőbb minősítésekkel: „a volt nemzetgyűlés díszé s a keresztény ébredés apostolian nagy vezére”, „ezt a kivételes lelket faji ereje mondhatni a felekezetek fölé emeli” stb.

– Való – úgymond –. hogy visszavonulok a politikától, mivel arra a meggyőződésre jutottam, hogy a püspök semmi körülmények között nem lehet pártember. Amikor én Székesfehérvárott nemzetgyűlési képviselő lettem, nem választási küzdelem útján, hanem egyhangú megbízatással jutottam mandátumhoz. Most választási harc indulna meg, én azonban, mint püspök, nem idézhetek fel olyan helyzetet, amelyben híveimnek, hacsak kis részét is, de meggyőződése szabad nyilvánításában esetleg megalkuvásra készítsem. Lehetetlen, hogy híveimet önmagam bontsam pártokra, most, amikor az egységre oly nagy szükség van. Én erkölcsi szempontból is kíváncsún tartom, hogy a püspökkel szemközt ne segítsen föltámasztani a pártélet viszályait.

Tudósítónk nem fojthatta el azt a vélekedést, hogy a nagyelméjű és szuggesztív erejű parlamenti szónok űrt hagy maga után a nemzetgyűlésen s a törvényhozás mindenképp veszít elmaradásával. A püspök mosolyogva felelt:

– Nincs olyan jó – úgymond –, amellyel szemben ne állana valami rossz.

Megkérdeztük ezután Prohászka Ottokárt a politikai helyzetről is.

A fő pásztor először azt a reményét fejezte ki, hogy „a kereszténypárt megembereli magát”. Pártalakításuk – mondotta –, mint látom, még egyébként sem végleges.²⁶⁰ Kétségtelenül szükség van általában bizonyos mértékig konszolidáltabb pártéletre.

– Gróf Bethlen Istvánt mindenképpen nagyra tartom és úgy gondolom, hogy őt támogatni kell. Hiszen az egység nemcsak úgy jöhet létre, ha egyik párt a másikba olvad, hanem kooperál. A fő parlamenti párton kívül álló párt valahogyan a hatalomtól közvetlenül független marad és olykor inkább alkalmat talál kereszténységének pregnánsabb kifejtésére. Gyakran vannak problémák, amelyek körül a kormány nem képes akarátának kifejezést adni, érvényt szerezni. Nagyon jó, ha van párt, amely nem kormányzó párt és egyes kérdések fölmerülése, megoldásuk aktualizálódása

²⁵⁹ Prohászka Ottokár – visszavonulásának okairól. In: *Szózat*, 1922. április 1. 3. p.

²⁶⁰ Az utalás arra vonatkozik, hogy 1922 tavaszán, az első nemzetgyűlés feloszlását közvetlenül megelőző és követő időszakban a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja válságos időszakon ment keresztül. 1922 januárjában már kivált belőle a Bethlennel szemben kritikus legitimista csoport, majd néhányan az Egységes Pártba léptek be, a maradék KNEP pedig kettészakadt egy kormánytámogató többségi, és egy ellenzéki (keresztényszocialista) kisebbségi csoportra. A keresztény pártok rendszere csak 1923-ban jutott (viszonylagosan, nem túl hosszú időre) nyugvópontra.

esetén magának a kormányzópártnak és a közügynek is megtesz némely szolgálatot. Hányszor „csikorog” a hatalom, mert nem lehet független és más érdekek szolgálata miatt kényszerül itt-ott szándéka ellen is dolgokat elviselni. Ez esetben a másik párt legalább hangoztatja akaratát s a kormány olykor lelkében tapsol neki.

Aziránt tudakozódunk most, mi módon óhajt ezentúl a püspök segítségére lenni a cselekvő politikának. Ezt a választ kaptuk:

– Amennyiben a tiszta keresztény érdek kívánja, annyiban a politikai pártokat ezentúl is teljes igyekezettel és készséggel támogatom újabb elhelyezkedésemben is. Azt ugyanis kétségtelennek látom, hogy Magyarországon meg kell szűnnie a hiábavaló huzavonának. Nem értem, minek kell ellenzékieskedni ex asse.²⁶¹

A főpásztor véleményét óhajtottuk hallani a keresztény felekezetek között újabban megindult egységesítő mozgalom tekintetében is.

– Itt azt gondolom, hogy a lelkiismereti szabadságot mindenkinek tisztelnie kell, mégpedig úgy, hogy politikai törvényeket egyáltalában ne érintsen. A reverzálisok²⁶² tekintetében azt vallom, hogy mind a két oldalon egyforma a szabadság ezt kívánni. Én úgy tudom, hogy a protestáns lelkészek csakúgy föl vannak hatalmazva reverzális kérésére, mint a katolikusok. Hiszen egy valláson lenni, ez a házasságoknak egyenesen pszichológiai igénye. Bizonyítani sem kell, hogy ha a házasságok egy valláson vannak, ez mély harmóniát visz a családi életbe. Én, őszintén szólva, nem veszem rossz néven, ha valaki ennek a fölfogásnak gyakorlatára törekszik. De – tette hozzá a püspök –, ahol hitbeli dogmákat érint e kérdés, ott a dolgot nem firtatnám.

– Ami a Szentszéknek azt az újabb határozatát illeti, hogy tudniillik nem ismeri el fórumnak csupán a katolikus egyházat, e részben, mint tudva van, komoly lépéseket tettünk a Szentszéknel. Én úgy vélem, hogy a Szentszék rendelkezését nem lehet kapcsolatba hozni például a keresztény egység igényével.

– Hogyan méltóztatik elképzelni – kérdeztük – a keresztény felekezetközi egység munkálásának technikáját? Prohászka Ottokár kevés gondolkozás után így felelt:

– Az iskolában mindenesetre úgy kell kezelnünk egymást, hogy a kereszténységet ne akként állítsuk be, mint ütköző feleknek a problémáját. Általában mindenütt több pozitívizmussal dolgoznánk. Önmagunktól elvonatkoztatva pedig, az Istenért, ne nézzük mindig azt, hogy a zsidók reprezentáns szellemi képviselője, a sajtó, mit ír, mit akar, mi tetszik neki és mi nem. Azonkívül egymás iránt bizalmat kell hangoztatnunk

²⁶¹ Ex asse = teljesen, alaposan, mindenáron.

²⁶² Reverzális: vegyes házasság esetén a katolikus papok a protestáns házasságtól reverzalist, vagyis olyan nyilatkozatot kértek, amelyben elkötelezték magukat a születendő gyermekek katolikus nevelésére.

s bizalmat kell ébreszteniünk. Szemünket a közös veszedelem felértésére, megérzésére, kitapintására vessük, ugratásoknak pedig ne engedjünk.

– Jómagam, amennyiben lehetséges, ezután még fokozottabb mértékben veszem ki részemet a keresztény társadalmi egyesületek nemzeti energiákat felhalmozó munkájából és minden alkalmat megfogok arra, hogy az aktív politikus kilépéséért az egyházi és társadalmi emberrel kárpótoljam fajomat.

Kijelentette még a püspök, hogy a Pázmány Egyesületen belül fölmerült ellentétek dolgában azt tanácsolta, hívjanak egybe rendkívüli közgyűlést és ott igyekezzenek eloszlalni a véleménykülönbségeket.²⁶³ Audienciánk végén Prohászka Ottokár nagy elismeréssel szólott a Szóatról s arról az igyekezetről, amellyel lapunk a keresztény egységet munkálni igyekszik. Megtudtuk azt is, hogy a főpásztor nők számára is tart böjti konferenciát, mégpedig április 8-ától 12-éig.

67. Beszéd az Ébredő Magyarok Egyesülete székesfehérvári díszközgyűlésén. (1922. április.)²⁶⁴

Prohászka Ottokár az Ébredő Magyarok Egyesülete székesfehérvári szervezete már 1920-ban szerette volna tiszteletbeli elnökének választani, azonban ekkor erre nem kerülhetett sor, a hosszas előkészületek ellenére váratlanul lemondták az impozánsra tervezett tömegrendezvényt.²⁶⁵ De az ötletet nem adták fel, és a helyi ÉME-csoport 1922. február

²⁶³ Kádár Lehel és Lendvai István szélsőjobboldali újságírók nyílt levelet intéztek Prohászka Ottokárhoz, mint a Katolikus Írók és Hírlapírók Országos Pázmány Egyesülete elnökéhez, amelyben kifogásolták, hogy Bonitz Ferenc, az egyesület alelnöke részt vett az ún. Otthon Írók és Hírlapírók Köre (röviden: Otthon Kör) március 15-i ünnepségén. (Szózat, 1922. március 17. 8. p.) A polgári liberális szellemiségű egyesület rendezvényén való részvételt Kádár és Lendvai úgy tekintették, mint a keresztény magyarság elárulását, és Bonitz ellen intézett durva hangnemű támadásban bejelentették kilépésüket a Pázmány Egyesületből. Utóbbi egyesület gyorsan összehívott rendkívüli gyűlésén kiállt Bonitz mellett, mondván, közszereplése megfelelt a Pázmány Egyesület szellemiségének, a kilépéseket pedig annál inkább is csak tudomásul vehették, mert Lendvai nem is volt tagjuk. Az ügyben egyébként Prohászka Ottokár nem exponálni saját személyét (pedig ő volt az elnök), mert nem akarta elveszíteni a katolikus újságírók különböző platformjainak bizalmát.

²⁶⁴ Prohászka Ottokár püspök díszelnöki beiktatása az ÉME-nél. In: *Fejérmegyei Napló*, 1922. május 3. 1. p. Röviden: *Budapesti Hírlap*, 1921. május 4. 7. p.

²⁶⁵ *Fejérmegyei Napló*, 1920. november 7. 1. p. Bár a sajtóban az jelent meg, hogy „díszelnökünket bizonyára az országhoz tartozás gondjai késztették ezen elhatározásra” (vagyis a rendezvény utolsó pillanatban, táviratban történt lemondására), a valóságban inkább az lehetett az ok, hogy az „ébredőkhöz” köthető sorozatos atrocitások (garázda akciók, a Club kávéház elleni merényletek, a kormányval nyíltan szembe forduló felhívások stb.) nyomán a kormány az ÉME tevékenységének felfüggesztéséről döntött. Ld. erről: Zinner, 1989. 94–101. p. Az éppen a kormányzó párt elnöki tisztét betöltő Prohászka Ottokár ebben a helyzetben aligha vállalhata a szélsőséges, radikálisan antiszemita egyesülettel való szimpátiájának ilyen egyértelmű kinyilvánítását.

12-i közgyűlésén újra díszelnöknek választották a püspököt, aki ezt örömmel fogadta.²⁶⁶ A radikális szervezet számára fontos hivatkozási, öngazolási és demonstrációs lehetőség volt Prohászka megnyerése, „ébredőként” való emlegetése, de az igény kölcsönösnek mondható: a képviselőségtől elkészönni készülő püspök szempontjából is fontos volt a szélsőjobboldali szervezet által kínált közszereplési lehetőség. Az április 30-i díszközgyűlés egyébként nem vett vissza a megszokott, radikálisan antiszemita hangvételből, például amikor a közéletet úgy jellemezték, hogy „levetkőztetve förtelmes valóságában áll előttünk a mételyező bacilus, mely eddig titkos utakon haladva rombolta az emberek lelkét és tette koldussá hazánkat.” Prohászka így köszönte meg a tiszteletére egybegyűlt „ébredők” bizalmát:

Mélyen tisztelt díszközgyűlés! Nagyon szépen köszönöm az elismerő és üdvözlő szavakat, de főleg azt, hogy engem a díszelnöki tisztséggel megtiszteltek. Én ezt a tiszteletet ragaszkodásnak, következőleg a nemzeti szellem megnyilvánulásának nézem. Én az ÉME-hez tartozni kötelességemnek érzem, mert ha valami kell Magyarországnak, úgy az erővel teljes keresztény, nemzeti szellem öntudatra ébredése. Nagyon jól mondta a szónok, hogy a magyar nép alszik, a magyar nép még nem kelt föl.²⁶⁷

De nemcsak azért állok az ÉME zászlója alá, hanem azért, mert ez a zászló fehér, mocsoktalan. Mindenesetre elhisszük, hogy ez a zászló tiszta, és emellett kell tanúbizonyságot tennünk, főleg, mikor be akarják piszkítani. Más indítók miatt is szívesen állok e zászló alá. Főleg kérem kegyeteket, Székesfehérvár fiait és leányait, hogy legyenek szívesek önmaguk is minél jobban ébredni a nemzeti keresztény kötelességtudásra és azután dolgozzanak, hogy ez a hullám tovább is gördüljön, hogy a nemzet öntudatra ébredjen. Nekünk, ha ezt el akarjuk érni, nem szabad felejtenuünk. A fejetek úgy látszik, jó szita, azon a föld, talán Magyarország földje is keresztül csúszik. Elfelejtettétek hazátokat, el dicsőséges hadseregünket, el a három évelőtti lerongyolódást, azt a gyalázatot, piszkot, amit rátok kentek? Nem tudjátok, kik vérezték a háborúban? Elfelejtettétek a percenteket? És elfelejtettétek, hogy kik bomlasztották szét a hadsereget, amikor Magyarországnak erre szüksége lett volna? Elfelejtettétek, hogy kik kotyvasztották azt a mérget, amit véretekbe loptak? Felejtteni nem szabad!

El nem feledkezni nem annyi, mint gyűlölködni, mint bosszút állani. El nem feledkezni annyit jelent, mint érezni, hogy honnan jön a veszély és tudni, hogy az holnap is itt lesz, ha el nem fojtják. Ki hozta ránk a nyomort? Tisza? A keresztény nemzeti áramlat? Nem, hanem a zsidóktól vezetett szociáldemokrácia. Ránk hozta a radikalizmus; mindazok, akiket új és nagy gondolatokkal oly hamar meg lehet téveszteni.

²⁶⁶ *Fejérmegyei Napló*, 1922. február 14. 3. p. Korábban, január 15-én Prohászka nagy beszédet is tartott a szervezetben: Prohászka püspök beszéde az ÉME nagygyűlésén. In: *Fejérmegyei Napló*, 1922. január 18. 1–2. p. = POÖM. XXII. 286–291. p. (Schütz Antal ezt – vö. POÖM. XXII. 353. p. – tévesen datálta 1921. október 22-re, összekeverte a két beszédet, ez utóbbi időpontban Budapesten beszélt Prohászka, ld. 55. sz. dokumentum.)

²⁶⁷ Marosi Arnold (1873–1939) ciszterci szerzetes, a helyi gimnázium igazgatója, a székesfehérvári múzeum vezetője, az ÉME helyi elnöke, beszéde: *Fejérmegyei Napló*, 1922. május 4. 1–2. p.

Mélyen tisztelt bajtársak! Mi nagyon jól tudjuk, hogy az a nép, amely feled, okvetlenül elveszti a régi hagyomány erejét is; elveszti a saját gazdasági érdekei iránt való érzékét. Nekünk felednünk nem szabad. Önmagamat feledem, ha feledem népemet. Ha nem felejtünk, akkor nem ébredő, hanem felébredt magyarok leszünk. Ez a név: Ébredő Magyarok, abból az időből való, amikor aludt mindenki: vagy nem aludt, hanem csak úgy tett, lapult és akkor kellett ébreszteni. Most már nemcsak ébredő, hanem felébredt keresztény magyarok legyünk. Ez a feladat.

De nekünk nemcsak felejtenünk nem szabad, hanem hinni sem szabad mindenféle agyérémnek, ígéretésnek, denevérszárnyon járó hírnek! Ki hiszi közölünk, hogy a szociáldemokrácia majd ezt az országot hozzásegíti az integritáshoz? (Közbeszólás: Soha!) Ki hiszi közölünk, hogy az internacionalizmus majd nacionálissá teszi a magyar nemzetet? Ki hiszi, hogy a szociáldemokrácia megjavítja a trianoni békét? Ott van, Németországot megjavította? Ott van a vörös és legpirosabb Ausztria! Hát hadd lássuk, hogy Németországban, Ausztriában hogyan javította meg a trianoni békét, aztán majd szóba állunk vele, hogy itt is javítson. Ki hiszi, hogy a szociáldemokratizmus a termelő munkát lendületbe hozza a sztrájkokkal?

Hiszen ott van Szovjetország, hol sok millió ember éhhalált hal, és ahol pribékek ütik az embert agyon. Ki hiszi, hogy az olcsóságot a szocializmus hozza meg? Olvastam a Fejérmegyei Naplóban, hogy Oroszországban egy nadrág kétféle millió rubel. Kegyeteknek ezzel szemben nagy hittel kell hinni, hogy a magyar nemzet ereje, munkája építheti csak újjá Magyarországot. Természetes, hogy mi magunk nem segíthetünk magunkon, de segítséget nem várhatunk [a] szociáldemokratáktól, a szabadkőművesektől, hanem az antanttól, ha majd rákényszeredik és a saját érdekében segíteni fog. Ez a mi felfogásunk.

Kedves bajtársak! Amikor kegyeteknek köszönetet mondok, hogy engem ezzel a szép tisztséggel megtiszteltek, akkor különösen kérem kegyeteket: álljunk bátran és bizvást ezen zászló alá, tömörüljünk és tartsunk össze. Ahol öntudat fakad, ott tavasz jár, ott ezt erőszakkal eltiporni nem lehet. A tavasz ereje az élet ereje. Magyarországot tiporták eleget, de benne van az új ezerévet sürgető mag. De ha kegyetek téiben állnak és nem tavaszban, akkor hát még várnunk kell. Mi majd tovább megyünk, mert mennünk kell.

Mit mondott Vilmos császár? Annak a római hadvezérnek, Scipionnak a szavát idézte: „Navigare necesse est; vivere non est necesse!”²⁶⁸ Élni nem kell a németeknek, de a tengert meg kell hódítaniok. Élnünk nem kell, de a magyar magyar, a keresztény keresztény maradjon. Ha ezért életét adja, keveset ad sokért, mert voltaképpen a nemzeti becsületért adja oda magát.

²⁶⁸ II. Vilmos (1859–1941) Németország császára 1888 és 1918 között. A 19. század végén a német flotta-fejlesztési program hirdetésénél használta az ókori szállóigét („hajózni szükséges, de élni nem szükséges”, ld. 14. sz. dokumentum, 63. sz. jegyz.), amellyel a németeknek a tengerek feletti uralmával kapcsolatos – elsősorban Anglia-ellenes – álláspontját fejezte ki. A szállóige egyébként nem Scipiótól, hanem Pompeius Magustól (Kr.e. 106 – Kr.e. 48) származik.

Még egyet kell említenem, kedves ébredő bajtársak! Láttak hatalmas orgonát, látták hatalmas sípjait: egyik sem ad hangot, pedig vihar lakik bennük. Hanem ha megnyomják a billentyűket, akkor megszólal és harmonikus hangokat hallat. Mi kell a nemzetnek? Összetartás, harmónia. Nem arról van szó, hogy itt vannak a sípok, mindegyik adja meg a maga hangját, hanem csak akkor szóljanak, mikor arra a művésznek szüksége van. Akkor lesz magyar himnusz, ha lesz magyar összetartás, együttműködés.

Tartson ki mindenki a maga helyén, legyen egy sípja a magyar orgonának, akkor majd zene lesz, amely élet, boldogság, dicsőség. Ezt a nagy himnuszt iparkodjunk kicsalni a magyar lelkekből. Ez az ÉME programja, s Isten minket úgy segítjen, beváltjuk!

68. Prohászka Ottokár: A divatförtelemről. (1922. május.)²⁶⁹

A püspök gyakran foglalt állást a modern, erkölcsellenek tartott divatirányzatokkal kapcsolatosan. A Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége melléklapja számára írt cikkében nemcsak felkarolta a szervezet erkölcsi szempontból megfelelő öltözködést propagáló tevékenységét, de súlyos szavakkal bélyegezte meg a kihívónak tartott modern ruhákat, a divatban az általános erkölcsi zuhlás súlyos jeleit vélte felfedezni.

A Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége végre megtette azt a lépést, melyet mindnyájan vártunk tőle: frontot csinál a „komolytalan öltözködés és divat ellen” – mint ők írják – amit világosabban úgy kell kifejezni, hogy szembeszáll a meztelenkedési s a levetkőződési divattal.²⁷⁰

Ez a divat minden dekadens társadalomban fölüti a fejét, hol az eszmények csillagai kialusznak, s az erkölcsi fölfogás nemcsak lazul, hanem az ösztönösségnek dobja oda a gyeplőt.

Hogyan is írja le Sienkiewicz a római császári mulatságokat? Leírását így fejezi be: „és a fejük fölött kifeszített aranyhálóból szakadatlanul hullottak az illatos rózsák ... a részeg konzulokra, táncosokra, poétákra, filozófusokra, az ittas, parázna, szemérmetlen matróznákra és a meztelen táncosnőkre...”²⁷¹ erre az egész prostituált társadalomra. – Hát a mi divatunk merre tendál? Ez az öltözködés, illetőleg vetkőződés nem prostitúció-e?

²⁶⁹ A Magyar Asszony Divatlapja, 1922. 2. sz. 2. p.

²⁷⁰ A Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége többször szót emelt az erkölcsellen női viseletek ellen, lapjuk, A Magyar Asszony divattal foglalkozó mellékletében folyamatosan népszerűsítette az erkölcsösnek tartott, „magyaros” ruházatot. Törekvéseiket még a Klebelsberg Kunó vezette Belügyminisztérium is támogatta, például rendeletben buzdított a lapjukra való előfizetésre. Vö. Belügyi Közlöny, 1922. május 21. 1105. p.

²⁷¹ A célzás Henryk Sienkiewicz (1846–1916) Nobel-díjas lengyel író Quo vadis c., 1895-ben megjelent regényére vonatkozik, a 7. fejezet végén található leírást idézte Prohászka.

Ne vegyük tőlem rossznéven e szót. Nem az erkölcsbíró, hanem a dialektikus s a grammatikus használja e kifejezést. Prostituiere latinul annyit jelent, mint előreállítani, magát kiszolgáltatni, prédára odavetni. Aki szemérmetlenül öltözködik, az kiállítja magát, az kiszolgáltatja bájait parázna szemeknek, az prédára veti oda bárkinek azt, amit takarni szokás, s amit ő maga is önkéntelenül takarna lakásán a váratlanul belépő előtt.

Ismételten kérek bocsánatot a kemény szóért, de tudom, hogy minden diszkrét nő, még ha nem is keresztény, az én pártomon áll. Mi ápolni akarjuk a nemzeti kultúrát, s terjeszteni kívánjuk az erkölcs s a szépség kultuszát; tévely s romlás ellen meg akarjuk óvni a természetes turáni lelket; no akkor hát ne dobbanjanak elénk éppen a nemzet leányai a prostitúció stílusában s a dekadencia szolgálatában.

Ennyit mond a grammatikus s a hazafi. Van valakinek ez ellen kifogása?

69. Interjú általános politikai kérdésekről. (1922. augusztus.)²⁷²

A szélsőjobboldali lapnak adott interjújában a püspök számos közéleti kérdéstről kifejtette nézeteit az őt Székesfehérváron felkereső újságíróknak.

Mindenekelőtt azt kérdeztük az egyházfejedelemtől, kedvezőbbnek látja-e a második nemzetgyűlés összetételét, munkaképességét, jövőjét, mint az elsőét.

– Sokan azt mondják, hogy a második nemzetgyűlés különbözik az elsőől, hiszen ott vannak a szociáldemokraták s ez a körülmény állítólag nagy mértékben hozzá fog járulni a tökéletes konszolidáció megteremtéséhez és például a munkásság és a munkaadók közötti ellentétek tisztázódásához. Én egyáltalában nem veszem észre, hogy a helyzet e tekintetben kedvezőbbre fordult volna. Való, hogy a munkásság képviselte az előbbinél turbulensebb kezekbe került, de a gondolatok, amelyeket hangoztatnak, s ahogy ezeket a gondolatokat felvetik, az éppen nem jelent semmi újszerűséget. Ellenkezőleg, ugyanazok az elkoptatott frázisok járnak, amelyek a zavarok növelésére, és bizonyos helyes és okos irányok kisiklására alkalmasak, amelyeket a szociáldemokraták azelőtt hangoztattak.

– Ami pedig a szociáldemokratáknak a nemzeti, a magyar álláspont felé való közeledését jelenti, hát itt csak annyit kívánok megjegyezni, hogy a szociáldemokrácia a logikai fejlődés szüksége alatt áll. Ez a logikai fejlődés pedig csúcspontján – hiszen ezzel nem mondok újat – a kommunizmust követeli megvalósítandó cél gyanánt. Nem az a fontos, hogy ők mit mondanak, még az sem, hogy ők talán – bárminő őszintén is – mit akarnak. Ugyanaz a helyzet e részben, mintha valaki vízesés alá áll, és azt mondja: én itt meg fogok állani. A következő pillanatban persze ezt a fogadkozót elsodorja az elemi erő. Én csodálom, hogy képtelenségeket bárkivel is el lehet

²⁷² Prohászka Ottokár püspök az időszerű kérdésekről. In: *Szózat*, 1922. augusztus 31. 1–2. p. (Farkas Sándor riportja) Egyes részleteinek újraközlése: Fazekas, 2012/d. 173–174. p.; Fazekas, 2015/b. 245–246. p.

hitetni. Ha a szociáldemokraták valóban nemzeti alapra kívánnának helyezkedni, akkor a marxi elvek nemzetköziséget tökéletesen és hiánytalanul el kellene lökniük maguktól.

– A kommunizmust egyébként ma is világveszedelemnek tartom, és hogy úgy mondjam, mi ennek a kommunizmusnak hol elhalkuló, hol erősbülő rezgéseit ma is állandóan érezzük. Bizonyos, hogy a kapitalizmust le kell törni. De Istenem, hová zuhan a Kun Béláék kommunizmusa a kapitalizmus letörésétől!...

Felhoztuk, hogy a baloldali liberálisok s azok sajtója mindenáron azon vannak, hogy az emigrációnak magyar területre való visszatérését lehetővé tegyék. A főpásztor így felel:

– Minket, magyarokat folyton erőszakoskodással vádolnak, pedig én tolakodóbb és nemtelenebb erőszakoskodást el sem tudok képzelni, mint aminőt ezek a hívatlan prókátorok gyakorolnak az emigráció érdekében. Azt talán mondanom sem kell, hogy a magyar kormánynak és a magyar társadalomnak ezekkel újból szóbaállani egyenesen öngyilkosság volna.

– A kormányzó úr, illetve a kormány nyomorenyhítő akciójának feltétlenül sikerülnie kell.²⁷³ Annyi mozdítható pénzünknek, beleértve mindenkit, még kell lennie, hogy a tél borzalmain átsegítsük az önhibájukon kívül munka nélkül maradtakat. Bízom abban, hogy a városi gazdag rétegek már csak azért is le fognak mondani ti-vornyázó, élvezethajhászó életmódjukról, mert ezzel egyrészt hovatovább felbőszítik a szegényeket, másrészt pedig a nálunk járó idegenekben azt a hitet keltik, hogy ennek az országnak már semmiben sincs szüksége, hogy itt általános jólét van. Nem is gondolják a dözsölők, hogy a saját maguk sorsát is minő borotvaélre állítják, ha ezt a képtelen pöffeszkedést tovább is folytatják. Vidéken, úgy látom, a gazdaközönség szintén ráeszmél arra, hogy a saját érdekeit védi meg, ha a vele legszorosabb érzelmi és gazdasági kapcsolatban álló gazdasági munkásokat karolja fel. Hiszen a gazda érdekében van az, ha munkásait magától el nem idegeníti. A falu tehetősei nem dobhatják el azokat a hagyományokat, amelyek az áldozatok terén őket a háború alatt is az első sorba helyezték.

– Továbbmenőleg azt gondolnám, hogy a munkaalkalmakat mindenáron és minden eszközzel szaporítani kellene. Ahol, mint nálunk, annyi közút, csatornázás vár létesítésre s ahol általában a közmunkák terén annyi a tennivaló, ott a legközvetlenebb és a leghatásosabb helyzetjavítás eszközei önként adódnak.

– Az árdrágítók és spekulánsok most, hogy az állam fékező ereje rájuk tette a kezét,²⁷⁴ fűhöz-fához kapdosnak és mind több és több újságban hódítanak teret az

²⁷³ Az itt említett „ínségakciót” Horthy Miklós kormányzó indította 1922-ben, célja, hogy közadakozás útján összegyűlt állami bevételekből enyhítsenek a rászorulóknak a gondjain, amelyeket a drágaság és az élelmiszerhiány okozott.

²⁷⁴ A célzás az 1922. augusztus 11-én megjelent „az uzorabíróaságról és az árdrágító visszaélések esetében követendő eljárásról” szóló 1920. évi rendeletet módosító, illetve szigorító 6.780. M.E. sz. kormányrendeletre vonatkozik. Magyarországi rendeletek tára, 1922. Bp., 1923. 181. p.

ő külön „igazságuk”-nak. Pedig nekik is tudniuk kellene, hogy ahol egyszer az erkölcs lekerül talapzatáról, ott a törvények öklének van már csupán helye és semmi másnak. Nincs kétségem aziránt, hogy a társadalom nem hagyja magát elhódítani hangzatos kereskedelmi érdekfrázisok, a szegény koronára való apellálás és még nem tudom micsoda sirámok hangoztatásával, hanem maga is hozzájárul az árdrágítók és spekulánsok egész vonalon való föltétlen letöréséhez. Itt igazán nem lehet filantróp elvekkel gondolkodni, hanem ki kell húzni a kardot, még pedig a törvény kardját és faji különbség nélkül rá kell ütni vele a bűnösökre.

Falupolitika dolgában – ez volt a következő kérdésünk – nem lát semmi újat Prohászka püspök. A program maga is a régi – hangzott a válasz –, a kulturális színvonalat kell mindenáron emelnünk és pedig az alpnál kezdve, jó nép- és gazdasági iskolák által. A népakadémiák, a népszerű, egyetemi tanfolyamok gyökerében – úgymond – sohasem fogják megoldani a kérdést. Az alsófokú oktatást kell tehát egészen új, abszolút gyakorlati alapokra vetni.

– A falu és a város közötti ellentétek tisztára gazdasági természetűek. A magyar nép történelmében ezek az ellentétek soha nem táplálkoztak más talajból. A rettenetes pénzsomj, amely ma fűti a világot, persze még inkább elmérgesíti a helyzetet. Mondhatnám, csupa bálvány uralkodik fölöttünk és a szemünket sem tudjuk mozdítani anélkül, hogy ezeknek a követésére ne gondolnánk. A sok szociológus és nemzetgazdász, tegyük föl, leütötte a Molochot, de viszont a Mammont háromszor akkora úrrá tették.²⁷⁵ Ugyanakkor, amidőn pacifizmust kiabálnak, teljesen képtelenek vagyunk az erkölcsi békének is bizonyos színvonalát elérni.

Felemlítettük, hogy a minap egy székfoglaló beszéd alkalmából bizonyos hangsúllyal hallottunk a régi hagyományok új köntösbe öltöztetéséről beszélni.²⁷⁶ Erre vonatkozólag az egyháznagy a következőket mondotta:

– A történelemben s így a kultúra történelmében is lehetnek új nézőpontok, amelyekre állva, bizonyos dolgokat a múltban másképpen ítéltünk meg, mint ezt ma tenünk. De ez a megítéltetés nem érintheti magát a lényegét. Bárki jóhiszemű ember beszél hagyományok új „beöltöztetéséről”, a tartalmat, a belső igazságokat nem bánthatja. Semmiféle interpretálás nem homályosíthatja el magukat a hagyományokat. A mi nemzedékünknek szinte tisztára az átmenet a végzete. Korunk tele van békétlenséggel, kínládással, tele aggodalommal és kevés tisztánlátással. De akármilyen átmenetben legyünk is, akármilyen elemek tolnak is előtérbe, a magyar nemzeti gondolat érintetlenségének, ősi alapjainak nem szabad meginogniok.

²⁷⁵ Moloch az alvilág istene a föníciai mitológiában, Mammon: ld. 30. sz. dokumentum, 123. sz. jegyz.

²⁷⁶ Az interjú előtt nem sokkal választották meg Scitovszky Bélát (1878–1959) a nemzetgyűlés elnökévé. (1926-ig volt elnök, azután a Bethlen-kormány belügyminisztere lett.) Székfoglaló beszédében fogalmazta meg az említett gondolatokat. Ld. pl. *Szózat*, 1922. augusztus 19. 1–2. p.

A belpolitikára térve át, megkérdeztük a püspököt, mi a megjegyezni valója a választójog megszűkítésének terve tekintetében.

– Azt mondom – szólott a felelet – hála Istennek, hogy a választójog megszűkítését a kormány tervbe vette, hála Istennek, hogy ebből a frázisos, ostobán demokratikus – mert nem is igazán demokrata – lázból kifelé megyünk. Minden józan ember csak örülhet, ha hozzáértést követel az ország azoktól, akikre a sorsa fölötti döntést bízza. Képtelen valami, hogy ez a széles, mai demokrácia sohasem azt erőlteti, ami kell a valóságnak, hanem hogy mi kell extravagáns és irreális eszményeknek. Olyan ideáknak, amelyek a levegőben lebegnek, egyáltalában nem a földön, hanem a levegőben járnak. Ezen az úton egyre jobban közeledünk Chamberlain-nek azon állítása felé és igazoljuk mintegy ezt az állítást: „Ezek Európa fecsegői.”²⁷⁷

A numerus clausus elleni sorozatos támadásokat hoztuk most szóba. Ismeretes, hogy éppen Prohászka püspök volt az, aki hatalmas súlyú érveivel ezt a fajvédelmi alkotást kiérlelte.

– Azt a mállasztó folyamatot – mondja –, amely a numerus clausus ellen megindult, nem lehet semmibe venni. Ezek a támadások kétségtelenül előbb-utóbb meggyúrnák a közgondolkodást, és felőrölnék az első nemzetgyűlés jól megfontolt állásfoglalását. A liberalizmus csírái úgyis benne vannak még a magyar intelligencia lelkében, a liberalizmus pedig természetesen erős nemzeti érzéssel nem szívesen van egy hajlékban. Erős, nemzeti elvek ezzel a liberalizmussal nem egyeztethetők össze. Hiszen a magyar liberalizmust az is jellemezte, hogy mindig idegen befolyás alatt állva, a magyar gerincesség épségben maradását gátolta, s ilyenformán ez a liberalizmus a maga szerencsés kifejlődését sem kaphatta meg. A nemzeti iránynak csak bizonyos mértékig való intézményesítéséhez úgy hozzá voltunk szokva, hogy határozott faji kultúra hangoztatása – hogy úgy mondjam – nem volt udvarképes. Valahogyan burdaszag²⁷⁸ volt az úri társadalomban. Most, hogy feltápáskodtunk egy kicsit, ráncszakadt nemcsak a zsidó, hanem még hatványozottabb mértékben az ennél veszedelmesebb liberális gondolkodás is. Azért mondom, hogy veszedelmesebb, mert például a szocializmusnál és a kommunizmusnál is gyilkosabb dolog a radikalizmus.

– A numerus clausus – erőteljes nemzeti irányzat. Annyit jelent, mint nemzeti, keresztény öntudat. Aki ebben a gondolkörben nincs otthon, az persze a numerus claususért sem fog lelkesedni, s aki nem lelkesül a numerus claususért, az nem vet gátat a galíciai bevándorlásnak sem. A kulturális liberalizmus ugyanazon forrásból fakad, mint a politikai liberalizmus. Az elmúlt évtizedek politikusai is azért nem tudtak nemzeti Magyarországot teremteni, mert nem számoltak ezzel a ténnyel.

– Azóta, hogy a numerus clausus-törvényt meghoztuk, a magyarság javára egyáltalán nem javult a helyzet. Sőt, a nemzetvédelmet illetőleg állapotaink határozot-

²⁷⁷ Houston Stewart Chamberlain (1855–1927) angol filozófus, a fajelmélet, a rasszista antiszemitizmus egyik előfutára, nagy hatással volt a hitleri fajelmélet kialakulására.

²⁷⁸ Parlagiasságra utaló megjegyzés.

tan romlottak, mert a nemzeti önérték csökkent, s lelohadt a visszafoglalásnak az a rohamos, iramos tempója, amely a kommün utáni időkben megindult. Semmiféle módosítást, szűkítést nem látok időszerűnek. Mint annakidején, most is hangsúlyozom, hogy ez a törvény egyáltalán nem a gyűlölet motívumaiból tevődött össze, hanem elkerülhetetlen nemzetvédelmi szempontok tették szükségessé. Ha Amerika ezt a törvényt megcsinálhatta, és ha azt halljuk, hogy majd itt, majd amott jutnak a numerus clausus szükségességének a gondolatára, miért változtatnák mi meg a meglévő törvényünket?

– Nem lehet azonban megállanunk a tanulmányi szabadság korlátozásánál. A szellemi kultúra minden terén folytonosan résen kell lennünk éppen a nemzeti egységet bomlasztó irányzatok ellen. A társadalmi öntudatot minden erővel és minden eszközzel nemzeti érzésekkel kell alátámasztani. Engem például igen fellelkesített a nemrég tartott kolozsvári nőgyűlés, ahol nagyszerű határozatokat hoztak a színházak, a táncok, a divat kinövései ellen.

– Persze a gazdasági téren még szélesebb örködés és alkotás a kívánatos. A szövetkezeti mozgalom megbízható szerveit, így a Hangyát, az Országos Központi Hitelszövetkezetet²⁷⁹ gyakorlatilag kell támogatnunk és a vidék minden egyes helységében meggyökereztetnünk. Ehhez persze nemcsak törvény kell, ehhez az élet elszántsága kell.

– Azt látom, hogy a zsidó szellemnek bomlasztó, hazug, nemzetközi irányzatok felé orientálódása egyáltalában nem gyengült, sőt erősödött. Ez a tény pedig változatlanul súlyos veszedelmeket jelent ránk nézve. A baj az, hogy a zsidók meggondolás nélkül, sokszor szinte öntudatlanul ezeket az irányzatokat követik. Ezáltal kétszerezsen ellenségek maradnak velünk szemben: először mert idegenek, másodsor mert nemzetköziek. Ilyen platform szerint pedig egyezkedésről nem lehet szó. Nem tudom elképzelni, milyen egyezkedés legyen materializmus és Istenhit között, keresztény morál és zsidó immoralitás között.

– Az Ébredő Magyarok szempontjából a régi eszmény a helyes ma is, az alapgondolatok nem változtak. Az egyes szervezeteknek, csoportoknak nagyon ajánlanám, ha a mostaninál éberebben figyelnének bizonyos vidéken megnyilatkozó mozgolódásokra. Gyakorlati ellensúlyozását nyújtásuk az ébredők a nemzetközi törekvéseknek.

²⁷⁹ „Hangya” Országos Fogyasztási és Értékesítési Szövetkezet: 1898-ban létrejött szövetkezeti hálózat, mely a vidéki lakosság áruellátásában jelentős szerepet játszott. Prohászka nagyon támogatta a tevékenységüket, gyakran írt például cikket a szervezet újságjába: Karácsony a „Hangyá”-ban. In: *Hangya*, 1922. december 24. 1. p.; Az igazi karácsony. In: *Hangya*, 1923. december 23. 647. p. (= POÖM. XXV. 187–189. p.); A húsvét és a szövetkezetek. In: *Hangya*, 1924. április 20. 240. p. (= POÖM. XXV. 201–211. p.) A mezőgazdasági szövetkezetek egyik főadata. In: *Hangya*, 1926. április 4. (= POÖM. XXII. 337–339. p.) stb. Az Országos Központi Hitelszövetkezetre ld. 19. sz. dokumentum, 82. sz. jegyz.

Ez az igazi köszörűköve a kardnak. A beszéd is valami, de a léleknek az édesfia mégis csak a nemes tett. A fasiszta példából, amely a nemzetellenes elemek lehetetlenné tételét oly fényesen viszi keresztül, mindenesetre sokat tanulhatnak az Ébredő Magyarok a nemzeti érzés megvédélmezése tekintetében. Őket nem lehet jogrendre és légnemű elvekre való hivatkozással elcsitítani. Én az erőszakot nem védem és nem istápolom, de az erőszaknak is vannak néha történelmi föladatai. A fontos az, hogy az ébredők vezetését továbbra is igazán nagyhitű és fennkölt gondolkodású emberek tartsák a kezükben.

A magyar nemzeti gondolat hívói bíznak benne, hogy a kormány élén gróf Bethlen István kitart kijelentett és az egész magyarság által rokonszenvesen fogadott elvei mellett.

70. Beszéd az egyetemi és főiskolai hallgatók emlékűnnepén. (1922. október.)²⁸⁰

Október 6-án, az aradi vértanúk napján a Vigadóban tartották az egyetemista szervezetek emlékűnnepélyüket, melyet szinte teljes egészében az irredenta gondolat jegyében szerveztek. Tompa Kálmán, az ún. egyetemi kör elnöke arról beszélt, hogy nem szabad megfélekezni az elszakított területek sorsáról, a szavalatok (Kiss Menyhért: Magyar Hiszekegy 1921-ben c. verse²⁸¹) is ehhez kapcsolódtak. A Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Szövetsége (MEFHOSz) már korábban is jó kapcsolatban volt Prohászkaival, az egyetemi zsidóellenességben, a numerus clausus törvény kialakításában kölcsönösen támogatták egymást. A MEFHOSz elnöke, Nagy Iván az ünnepségen arról is beszélt, hogy „ebben az országban tulajdonképpen semmi sem a magyarságé” és „idegenek” kezében van az irodalom, a tudomány, a gazdaság – mindez szintén közel állt Prohászka meghatározó politikai felfogásához. A püspök nagy beszédet tartott a fiataloknak:

Az aradi vértanúk napja stílszerű magyar ünnep. Lengyelország felosztása után mondotta egy nagy európai államférfi, hogy Európának három vértanú nemzete van, az egyik Írország, a másik Lengyelország, a harmadik pedig Magyarország. Ez a vértanúi ünnep belemarkol a magyar ifjúság szívébe, mert hiszen ez a mindhalálíg való hűség,

²⁸⁰ A közlés alapja: Erre a hanyatló mai nemzedékre ne számítsatok! In: *A Nép*, 1922. október 7. 1–2. p. Hasonló szövegű, hosszabb ismertetés: *Szózat*, 1922. október 7. 2. p. Rövidebb közlések még: *Nemzeti Újság*, 1922. október 7. 3. p.; *Új Nemzedék*, 1922. október 7. 2. p. ill. október 8. 4. p.; *Az Est*, 1922. október 7. 3. p.; *Magyarság*, 1922. október 7. 3. p.; *Magyarország*, 1922. október 7. 5. p. Egyes kiegészítések dőlt betűvel szedve, szövegváltozatok zárójelben.

²⁸¹ Kiss Menyhért (1880–1934): elsősorban nacionalista és irredenta témákkal foglalkozó költő, író, az Ébredő Magyarok Egyesületének és a fajvédő pártnak is tagja.

rendületlenség és kitartás az erkölcsi győzelem diadalának szimbóluma. [*E vértanúi ünnep a mindhalálig való hűség, rendületlenség és az erkölcsi győzelem diadalának szimbóluma.*] Ezt, ha valaki, úgy az ifjúság tudja átérteni.

E fölött a vértanú nemzet fölött lobog a háromszínű nemzeti zászló. Nem tudom, hogy került erre a zászlóra e három szín? A pirosat azt értem, de a másik két szín jelentőségével nem vagyok egészen tisztában. Nemzetünk történetében sűrűn szereplő szerencsétlenségek, ennek a nemzetnek kilátástalan gyenge reménye mintegy nagy feketeséggel ráült arra a fehér színre. Rákóczi színei *volnának* az igazi magyar színek: a fekete és a piros. *Piros mint a kiontott sok drága vér, fekete a magyar sors.*

Sokminden történt az aradi vértanúk mártírhalála óta. Volt itt egy lázadás, egy barbár lázadás, volt itt vörös lázadás, és akkor a piros szín valamiképpen még jobban kiviláglott. De nem a világháború vérétől, hanem attól a szégyentől, amely ezt a magyar nemzetet érte.

Azután jött a feltámadás és a magyar életerők viharában lemostuk arcunkról a szégyent. Három év múlt el azóta, *a kommunizmus véres korszaka óta.* Csak három év, és hova lohadt az a nagy lelkesedés? Három év és visszatért az egész magyar nemzetördömség és nembánomság.

Három év és meglazultak azok a sziklaszilárd alapkövek, amelyeken akkor állottunk.

Én sem vagyok mai nemzedék, de azt mondom nektek, ebben a mai hanyatló nemzedékben ne bízzatok! Tiszteljétek, de a liberális szellem mérgétől megmételezett, azt mondanám, hogy veszésre agyonmart, az ifjúságnak, mely a hit alapján, a munka alapján, a nemzeti ellenállás alapján áll, nem szabad bízni.

Azt mondom nektek: Talpra magyar! Talpra az öntudat, a nagy eszményiségek, a nagy hitelvek alapján állva. *Új nemzedék kell!*

Álljatok először a keresztény eszményiségnek, a hitnek az alapjára. Ezt az egyetemen azelőtt a liberális korszakban nem lehetett hirdetni és nem lehetett terjeszteni. Manapság ezt meg lehet valósítani. Tisztelet, becsület annak a liberalizmusnak, amely az egyenlő jogok elvéta tehetségek érvényesülésének a jogát hirdeti. De a liberalizmus miatt ránk kalóz lobogó alatt más rettenetes veszélyek zúdultak. És mint ahogy brit lobogó alatt vonultak Kínába a bálványok és az ópium, és ahogy a szabad Amerika lobogója alatt vonultak fel a pálinkáshordók a szegény indiánusok kiirtására, úgy a liberalizmus ürügye és rosszul magyarázott lobogója alatt jött ide a hitközöny, a hitetlenség, a szabadkőművesség. Bejött az a szektárius szellem, amely Magyarországot alapjaiban megrendítette.

Nekünk sziklaszilárd alap kell, és ez az alap a keresztény hit. Nekünk kultúra kell, olyan kultúra, amelyből kinőjön a magyar ifjúság gerince. Minden ifjú dolgozzék önmagán, minden ifjú végezze el a felsőbb etikai és pedagógiai folyamatot, amelyet öntudatos embernek meg kell indítania és végeznie kell önmagán. Minden ifjú legyen tiszta, legyen harcos, legyen tükrözése azoknak a felséges, hatalmas elveknek, amelyeket a kereszténység sugároz bele a világba. [*Ha a magyar ifjúság újjá akarja építeni ezt*

a gyászbaborult országot, akkor vissza kell térnie először a hithez, másodszor a hazához s harmadszor az összetartás alapjára. Minden ifjú végezze el önmagában azt az erkölcsi reformot, hogy legyen tiszta és bátor katonája annak az érzésnek, amely a keresztény gondolatból sarjad.]

Egy nagy elvet nem akarunk feladni. Tiszteljük a tudományt, de nem akarjuk, hogy tudományhitetlenség legyen.

Tiszteljük a szabadságot, de nem akarjuk, hogy a szabadság szabadosság legyen. Szeretjük a kultúrát, de értsük meg, hogy a nyugati kultúra lelke a szent kereszténység. Mi akarjuk a szent népszabadságot és haladást, de akarunk alája alapot, gyökeret, mert a nagy filozófusok, Kanttal egyetemben letörték a kereszténység talajáról a tiszta erkölcsnek a rózsáját, és a nagy filozófusokban, mint egy vizespohárban még feslett az autonóm erkölcs, de végül is arra a sorsra jutott, mint minden hervadt virág, a szemétre került. Nekünk az erkölcsöt a szent kereszténység adja.

De ezt a keresztény erkölcsben magát kiművelt ifúságot a hazai föld alapjára akarjuk állítani, és azt akarjuk, hogy ez a Magyarország a mienk legyen, és ezt a magyar földet ne csak politikai uralommal, ne csak ideológiákban bírjuk, hanem ez a Magyarország a maga gazdaságos voltában a keresztény magyarságé legyen. (Zúgó taps és éljenzés.)

A liberalizmus minket valamiképpen a nagy valóságok, a realitások felett elvezetett, elbódított, és azt mondta, hogy ő a magyar népnek és a magyar fajnak lesz politikai hatalma. A politikai hatalom semmit sem ér, ha annak lába alatt nincs gazdasági uralom. Azért nekünk, az új Magyarország megalapítóinak ezeken az ideológiákon túl azt kell mondanunk, hogy dolgozom, mert a haza mindenek felett munka. A haza szülőföld, a haza vérközösség, testvériség, a haza lélekrezgés, de a haza egyszersmind verejték is, amelyet belegyúrunk a földbe, amelyet belekovácsolunk az ekevasba. Ezt a verejtéket a magyarság eddig nem gyúrta eléggé bele a hazai földbe, azért van a mostani gazdasági végveszedelem.

Megint beszélünk és csak beszélünk. A szónoklatokból már elég volt. Mi nem akarjuk szónoklatokkal magunkat és másokat ámítani, mi a hazai földet a magunk számára akarjuk lefoglalni. Ha ezt lefoglaljuk, akkor megszűnik az a rettenetes és borzalmas válság, amelyben a középosztály, az egész magyar értelmiség ma vajúdik. Ha a magyar ifúság erre fordítja munkáját, ha ez belegyökerezik a lelkekbe, akkor lesz ez a haza a mienk, és a magyar ifúság megoldotta akkor a legszükségesebb és legégetőbb feladatot.

Ha az ifúság így gondolkozik, akkor felesleges azt buzdítani a nemzeti ellenállásra. Ez a Magyarország valamiképpen nem a miénk. Ebben a Magyarorszában éppen a kultúrtényezők, a kultúrahordozók rétege érzi, hogy itt van az a nagy feladat, amelyet éppen gazdasági megerősödésünk által fogunk megoldani. Ehhez azonban az kell, hogy a mi nagy ellentmondásunk minden ellen, ami nem nemzeti, igazán egy kiáltó, egy felséges program legyen, és a programot minden téren meg is valósítsuk.

Magyarországot nem bízhatjuk másra, mint magyarokra. Figyelmeztetem az ifjúságot: Mi nem gyűlölünk senkit. Mi vagyunk olyan keresztények, hogy a gyűlölet az idegen nekünk. [*Mi nem gyűlölünk senkit, vagyunk olyan keresztények, hogy nem gyűlölünk, de nem is szeretünk senkit különösebben.*] De mi szeretünk, nagyon szeretünk. Szeretjük magunkat jobban, mint az idegent, és szeretjük azért jobban, mert az evangélium is azt mondja: szeresd felebarátodat, tehát az idegent is, de úgy, mint magadat. Vagyis magadat jobban, mert a te szereteted az önmaga-szeretet a zsinórmértéke minden más szeretetnek. Semmiféle olyan elvet nem vállalhatunk, amely azt eredményezi, hogy az ember tönkremenjen rajta.

Senkit sem gyűlölünk! Magyar ifjúság, szeresd magadat, szeresd jövődet, szeresd hazádat, és szeresd a magyar nemzetet nagyon, de nagyon szeresd! Úgy, mint azt, aki áldozatot tud hozni, és szeresd úgy, mint aki azt a szerepét, a diáknyomorúságot is el bírja viselni. Azt mondják, hogy már a diákság is kezd görbülni, mert túlságos súlyllyal nehezednek reá a terhek. Azt mondom neked, magyar ifjúság, ma csak kettőben bízunk: Bízunk az Istenben és a magyar ifjúságban. Ne hagyjatok mindent elveszni. Igazatok mellett tartsatok ki.

Ezt a nagy akaratot vigyék ki az életbe is. Azt mondom, igenis azé a föld, aki dolgozik, de megnézzük, hogy ki az, aki dolgozik. Akarjuk, hogy a földön boldoguljon mindenki, de hogy minket kistájgeroljanak, erre se törvény, se isteni rendelkezés nincsen. Az is igaz, hogy a tehetségek érvényesüljenek, hogy az egyetem, mint a liberális körök mondják, azé, aki tanul, de mi megnézzük, hogy ki az, aki tanul. [*Mi azt akarjuk, hogy a tehetség érvényesüljön, arra való az egyetem.*] Azt akarjuk, hogy a magyar ifjúság tanuljon. Azt akarjuk, hogy érvényesüljön eszével, munkájával, de nyomorultak, élehetetlenek volnánk, ha ilyen általános absztrakt elveken ránk jönne a végzetes nemzeti veszedelem. Elismerjük a jogot, hogy tanuljanak, de megnézzük, hogy kik tanulnak és azt látjuk, hogy tanulnak, de az idegenek tanulnak. Tanulnak azok, akik a nemzeti érdek tekintetében olyan könnyen aposztáziára hajlandók. Tanulnak azok, akik nagy városokat építenek, amelyek nem a mienk, tanulnak azok, akik csak annyiban magyarok, hogy Magyarországon adót fizetnek.

Wekerle azt mondta, hogy mindegy, hogy ki fizeti az adót, akár magyar, akár zsidó. *Ez is csak bizonyítéka annak, hogy a nagy férfiak milyen nagyokat hibázhatnak.* Hát nekünk nem mindegy. Az ilyen nemzet, amely ilyen elveket hirdet, és ezeknek az elveknek a gyakorlatba való átvitelével elpusztul, nem méltó a létre, és ami nem méltó a létre, az okvetlenül elpusztul. Milyen szégyen az, ha valaki olyan darwinista, hogy azt mondja, egye meg az erős a gyengét. Hát itt most a szíriai egye meg a turánit, egye meg a szíriai a magyart? A magyar a gyengébb, a szíriai az erősebb, de a magyar nemzet nem engedi magát felfaladni. (Zúgó taps és éljenzés.) [*Magyar földön a magyar fizessen adót és nem tűrhetjük, hogy a szíriai felfalja a turánit.*]

A magyar lélek és a magyar akarat rácsfol az ilyen tudományos tételekre. Nekünk küzdenünk kell fönnmaradásunkért, ha kell, nagy remények nélkül, de becsülettel, tisztességgel és végtelen kitartással. [*Meg fogjuk mutatni, hogy az emberiség nemcsak*

atomok lepergésével, hanem a hazaszeretet lángjával is előrehalad. Kegyetek az eleven szírt, melyben én bízom.]

Mikor Clemenceau a háború befejezése után, mint győztes tigris Strasbourgban beszédet mondott, a gyűlés elnöke azt mondotta: Megértettük önt, mert franciául beszélt. Remélem, önök is megértettek, mert magyarul beszéltem.

71. Interjú aktuális politikai kérdésekről. (1922. október.)²⁸²

„Prohászka Ottokárban a nemzeti politikus és a kultúrvezér szorosan hozzátartozik a lelkészhez és a tudóshoz” – vélekedett cikkének bevezetőjében a szélsőjobboldali radikális lap újságírója. Úgy vélte, Prohászka épp ezeket az összetett adottságait használja a magyarság javára, és sajnálattal állapította meg, hogy a püspök a közéletben kevesebbet hallatja szavát a parlamenti mandátumról való leköszönése óta. Így valódi „közszükséglet kielégítésének” érezte, hogy felkeresse Prohászkát és interjút kérjen tőle. A riportban a püspök részletesebben foglalta össze a keresztény politikai mozgalmakkal, a zsidósággal szembeni nézeteivel, az olasz fasizmussal stb. kapcsolatos felfogását.

Az egyházfejedelemtől mindenekelőtt aziránt érdeklődtünk, hogy Petőfi és Madách most következő jubilálása mennyiben volna bekapcsolható a magyarságnak nemzetközi értelemben való megítélésébe, és hogy általában mi a kötelességünk ezzel a két szellemóriással szemben. Ezt a feleletet kaptuk:

– Nagy reménnyel voltam – úgymond Prohászka Ottokár – a Petőfi-centenáriummal kapcsolatosan megindítandó igazán magyar kulturális mozgalommal szemben, főleg a Petőfi-társaság nagystílusú márciusi ünnepi közgyűlése után.²⁸³ Most is azt várom, hogy azok az óriási nemzeti értékek, amelyek Petőfi műveiben a mi számunkra le vannak téve, a megbotlott és kisreményű magyar közéletnek a fellendítésére használtatnak fel.

– Ezt a jubilálást úgy gondolom, a magyar társadalom lelkébe még most is kellő erővel állíthatnánk belé. A magyar nép szabadságszeretete, amelyet a vörös forradalom szélsőségekre akart sodorni, a Petőfi-kultusz által a kellő ellensúlyt találna meg, és a szabadság eszméjét a túlzásoktól megóvhatnánk. Nekünk szükségünk van arra, hogy a valóban demokratikus és a nép rétegeit csakugyan emelő irányzat a magyar alkotmány és a magyar történelem keretein belül érvényesüljön. Petőfi e részben tel-

²⁸² A keresztény koncentráció: keresztény népfelkelés Magyarországon. In: *A Nép*, 1922. október 15. 1–2. p. (Farkas Sándor riportja.)

²⁸³ Petőfi születésének 100. évfordulójának megünnepléséből Prohászka alaposan kivette a részét. Ld. erről pl. 76. sz. dokumentum.

jesen haladó és ugyanakkor egészen nemzeti, konzervatív szellem.²⁸⁴ Elve: szeretné a szabadságot, a haladást, a fejlődést, de mindezt nemzeti alapon, az öröklött hagyományok és a hazaszeretet géniuszának sugallatai szerint. Valóságos áldás éppen a mi hazafiisan aggódó lelkünknek, hogy van egy ilyen tüzes szellemünk, aki a demokratikus szabadságért lángolni és ugyanakkor a hazáért meghalni tudott. Ezeket a nagy jellembeli és szellemi értékeket kell a mostani petyhüdségbe vagy legalábbis nagyon lehangolt közszellemben beleállítani. Nem is gondolom, hogy azt az eddigi kétségtelen mulasztást, vagy talántán inkább azt lehetne mondani, hogy érthetetlen tartózkodást, amit a Petőfi-jubileummal szemben való kötelességteljesítés terén mutattunk, egyébrek lehetne tulajdonítani, mint az anyagi eszközök hiányának.

– A Petőfi-centenárium eruptív jelentőségű ünnepségeit nem annyira a fővárosban, mint inkább a vidéken, a falukon kell megcsinálni. A falusi közérzet manapság teljesen anyagi, ez igaz, de másrészt, ha valaki a falu lelkéhez megfelelő eszközökkel és kitartóan férkőzik, akkor a falu ideálisabban nemzeti a városnál. Látjuk ezt azokból az ünnepségekből, amelyeket egyes buzgó lelkészek és tanítók a leganyagiasabban érző falvakban rendezni tudnak, és ahol az ifjúság révén a szülők is valamennyien belékerülnek az igazán lelkes, keresztény nemzeti érzésnek áramlásába. Én ezt nem frázisképpen hangoztatom, s aényt sem hitetlenül konstátálom, hanem állítom, mégpedig a legőszintebben és a legreményteljesebben. Hogy manapság mekkora szükség van erre, éppen az aranyláz és a pénzhajhászás szenvedélyének ellensúlyozására, s hogy az ilyen program valóságos szociális, pedagógiai és etikai erővel érvényesül, azt kétséget nem szenvedhet.

– A külföld felé, azt hiszem, a legalkalmasabb propagatív módszer, ha Petőfi verseinek valamennyi művészi becsű fordítását a kultúrnemzetek fiainak kezébe adjuk, ha a Petőfi-társaság felkéri a nagy külföldi színházakat – és pedig mentől többet ezek közül –, hogy a rendelkezésükre álló eszközökkel ők maguk is rendezzenek Petőfi-matinékat, – Madáchcsal kapcsolatban pedig az „Ember tragédiájából” ünnepi előadásokat,²⁸⁵ a külföldi magyar társaságokat föl lehetne szólítani, hogy minden erejükkel hassanak oda, hogy az idegen nemzetek figyelmét erre a két nagy magyarra ráirányítsák. Rómában, Párizsban, Londonban és Berlinben, de a többi világvárosokban is olyan erőteljes magyar egyesületek vannak, amelyek játszva tudják bekapcsolni a legszélesebb néprétegeket a centenáriumi hullámvázába.

– Jelenünknek egy fájdalmas problémájára térünk most: a magyar irodalom eljudizálódásának kérdésére. Mi volna itt e pillanatban a teendő? – kérdeztük.

²⁸⁴ Megjegyzés: az évforduló kapcsán Petőfi életművét valóban megpróbálták a „keresztény-nemzeti” ideológia szolgálatába állítani, amelyet jelentős történetpolitikai viták követtek a különböző irányzatú sajtótermékekben.

²⁸⁵ Madách kapcsán fontos megemlíteni, hogy Prohászka részletesen foglalkozott *Az ember tragédiájával*, részletesen kifejtett téziseit, miszerint pesszimistának, a keresztény világnézettel szemben kritikusnak tartotta a művet, később sokan elemezték. Ld.: Prohászka Ottokár: „Az ember tragédiája” és a pesszimizmus. In: *Katholikus Szemle*, 1923. 4. sz. 193–201. p. = POÖM. XII. 304–347. p.

– Mindig azt kell szem előtt tartani – hangzott a válasz –, hogy amikor szellemi alkotásokról van szó, akkor csupán az igazi értékek előtt hajoljunk meg. A tendenciával odakevert idegenséget, mint a pelyvát szórjuk ki a való értékek búzájából. Arra volna elsősorban szükség, hogy ennek az elvnek a vezetése alatt a magyar írók, a magyar kultúrtényezők tisztító munkát végezzenek, és az idegen szellemtől mételyezett művekre soha se habozzanak, szégyelljenek, restelkedjenek rámutatni. Kell, hogy erős ellenakció induljon az irodalmi bomlasztás ellen. Meg kell éreztetni és ki kell seprűzni a beszűröngözött idegenséget a tisztító magyar érzés javára.

– Mindenekelőtt pedig nem szabad optimizmusunkat elveszítenünk a judaizáló iránnyal szemben, hiszen úgyszólván a szellemi életnek minden terén látok kitűnő keresztény, nemzeti kritikai kiindulásokat, tiszta ítéleteket, erős és biztos állásfoglalásokat. Nagyon kíváncsi vagyok ezekből következőleg, hogy magyar íróink mentől közelebb lépjenek egymáshoz, és a személyek közötti zavarkeltés uszításaitól eltekintve egészséges tisztító irányzatnak vessék meg alapját. Sietek hozzátenni, hogy nem valamely újabb irodalmi társaság alapítására gondolok, hanem olyan kooperációra, amelynek keretei között formák mellőzésével, baráttal, zavartalan vonzalommal ápolhassák a kibontakozást. Érzem és vallom – mondta Prohászka Ottokár –, hogy a kulturális konszolidáció igenis lehetséges.

– Mi a véleménye Excellenciának a keresztény koncentráció mostani helyzetéről és jövőjéről? – vetették fel a következő kérdést. A kegyelmes úr ezeket tartja szükségesnek megjegyezni:

– Bár a keresztény koncentrációt, érzésem szerint, nagyon hamar kipattintották, és ilyen formán ez kissé rögtönzötten volt beállítva és bizonyos személyes féltékenységek a dolgok helyes kiérését késleltették, nem hinném, hogy a keresztény erők egysítésének csodálatosan nagy eszméjét háttérbe lehessen szorítani. Ismétlen: kár, hogy megint egyének voltak előtérbe állítva, akikre nagyon hamar ráfoghatták, hogy hatalmi érdekeik ösztönzik őket, de meggyőződésem, hogy ezt a magyar nemzeti és keresztény népfölkelést, szellemi fölkelést a sok aknamunka között sem kell majd sorsa hovafordulása tekintetében féltelnünk. Mindenesetre kettős szükségét érezzük annak, hogy a koncentráció a pártok szétrobbanása nélkül, ami megint újabb veszedelmeket jelentene, a szellemi egységet és a nagy kérdésekben való összetartást teremtsen meg.

– A fasizmusnak okvetlenül társadalmi szervezetnek kell lennie, hangzott tudakozódásunkra az újabb megállapítás, amely szervezet a különböző pártok egyedeit egységes organizációba foglalja, amely ezt az erősen nemzeti irányvételt a mindenütt jelentkező ellenséges próbálkozásokkal szemben is konkrét gyakorlati érvényesülésbe állítja bele. Nem késem kijelenteni – úgymond az egyházfő –, hogy a mi ébredő mozgalmunknak is éppen az okozza sorvadását, hogy a tettek mezején nem érvényesül. Megfigyeltem, és talán más is megfigyelhette, hogy mihelyt a vidéken egyik-másik veszélyeztetett nemzeti érdek körül az ébredő magyarság akciója konkrétumokban nyilvánul, nyomában mindenütt fellángol a csatlakozás, a helyeslés, a támogatás. Tehát a parázs kétségtelenül

itt van a romok között, csupán a nemzeti fölháborodásnak fuvallata vagy éppen viharja szükséges hozzá, hogy az lángra lobbanjon. Mindenütt tehát, ahol a zsidó előnyomulás jelentkezik, ott ennek a társadalmi értelemben vett fasizmusnak kell ellene frontot képeznie, és az idegen próbálkozást csírájába fojtania.

– Úgy gondolom: a legszükségesebb, hogy a keresztény felekezetek között a féltékenykedést és a félreértések vagy temperamentumos megnyilvánulások tragikus kommentálását valamiképpen elvből kerüljük. Mindazokon a pontokon, ahol a sérelmeket említő panasz, felekezeti aggodalom megszólal, ott ezeket a panaszokat önmagunk között intézzük el, keressük meg rá a módokat, hogy az a bizonyos harmadik ebbe bele ne szólhasson. Hogy a budapesti közönség előtt aktuális példával szóljak, én a zsidó sajtónak a keresztény felekezetek közé prókátor gyanánt való odaállását nem láthatom másképpen, mint amikor Beaumarchais hebegő békebírója lábatlankodik a duzzadó szellemnek két bajvívója között, akik mind a ketten okosabbak és tehetségesebbek dadogó bírójuknál.²⁸⁶ Mennyire oda nem való személy – ez a mi pörünkbe! Mondom, a kölcsönösen felmerülő félreértéseket valahogyan „házilag” kellene kezelni és eloszlatni.

Itt is elsősorban társadalmi úton való érintkezésre gondolok, és például a harmónia munkálására rendkívül alkalmasnak találnám a Katolikus Szövetségnek a hasonló protestáns szervezetekkel való, pl. az Evangélikus Luther-szövetséggel való érintkezését.

– Ki kell keresni azokat a témákat, azokat az általános érdekű keresztény problémákat, amelyek felett valamennyi keresztény felekezet egyöntetűen képes határozni. Raffay Sándor püspök észrevételének jogosságát, hogy ugyanis a katolikus nagygyűlésből kimaradt a protestáns óhajítások megvitatása, magam is érzem, hiszen Zichy János gróf beszédéből is kitűnt a készség, hogy a katolikusság kész a közös sérelmeket közösen tárgyalni.²⁸⁷

– A müncheni katolikus nagygyűlésen nemrég felszólalt a volt porosz miniszter, Stegerwald,²⁸⁸ és igen hangsúlyos szavakkal jelentette ki, mennyire szükséges a katolikus

²⁸⁶ Pierre-Augustin Caron de Beaumarchais (1732–1799) francia író, drámaíró. A célzás a legismertebb, az *Egy örült nap avagy Figaro házassága* c. művére, a III. felvonás 12. jelenetére vonatkozik.

²⁸⁷ Érdekes Prohászkanak ez a beállítása, ugyanis Zichy János a katolikus nagygyűlésen – bár méltatta a felekezetek együttműködésének fontosságát – éppen azt tette egyértelművé, hogy a katolikusok az állam vezető pozícióját jogosan követelik maguknak, és ezt mindenkinek el kell fogadnia. Ld. Gianone-Klestenitz, 2017. 256. p. Az evangélikus egyház közgyűlése udvariasan elhatárolódó választ adott Zichy beszédére, így foglalt állást Raffay Sándor evangélikus püspök is, aki azt hangoztatta, hogy valamennyi történelmi keresztény egyház fejlődése és gyarapodása a magyar nemzeti kibontakozás érdekében állt. Vö. pl. *Nemzeti Újság*, 1922. október 13. 2. p.; *Új Barázda*, 1922. október 13. 1. p. stb. Zichy János (1868–1944) a dualizmus utolsó időszakában két alkalommal is vallás- és közoktatásügyi miniszter, a Tanácsköztársaság idején Bécsbe emigrált, majd visszavonult, 1922-ben lett ismét aktív, megalapította a Nemzeti Összetartás Társaskörét, később a rendszert többnyire kívülről támogató „keresztény” politika fontos alakja, 1925-ben létrehozta a Keresztény Gazdasági és Szociális Pártot, több alkalommal képviselő.

²⁸⁸ Adam Stegerwald (1874–1945) 1919–1921 között Poroszország népjóléti minisztere, 1921-ben néhány hónapig miniszterelnöke, a Centrum Párt balszárnyának keresztényszocialistákhoz közel álló vezetője. (Később is viselt miniszteri tárcákat a porosz kabinetben, szembefordult a nácizmussal.)

és protestáns keresztények összefogása a szociáldemokráciával szemben, amely semmi egyéb, mint egy nagy aposztázia, a hittől való ellökődés. A keresztény munkásmozgalmat és a keresztény sajtót is ilyen közös összehangolódással kellene diadalra vinni.

– A sajtó közönségéről szólván lehetetlen föl nem említeni – vetette közbe a püspök –, hogy minő óriási a kontraszt a magyar és a zsidó olvasók között. Amíg odaát végtelenül erőteljes az odaadás, a céltudatosság, addig nálunk úgyszólván lehetetlenség a legrettenetesebb nemzeti veszedelmek, a nagy, a fenyegető bajok, katasztrófák megérzése. Mi csakugyan magasan állunk, de valahogyan felhőkárpiton járunk, és a magyar földnek, a magyar életnek elcsuszamlásait nem érezzük meg. E részben, tudniillik a magyar közönség felrázása tekintetében úgyszólván felbecsülhetetlen A NÉP-nek és a Szózat-nak határozott fellépése és főképpen a bankok túltengése elleni harca, és ez, úgy tapasztalom, valami nagyszerű lelkesedést és e lapokhoz való ragaszkodást vált ki hovatovább a vidéken. Az antiszemitizmusnak ez a helyes útja, és nincs annál hálásabb, eredményesebb antiszemitizmus, mint amikor a magyarság szörnyű gazdasági elnyomatását és elnyomorodását a maga igazi méreteiben és borzalmasságában állítjuk a tömegek elé, ha azt a nagy igazságtalanságot, amely ma az idegenek javára, a magyarság kárára folyik, kellő bátorsággal és szívóssággal vetítjük a milliók szemébe.

– Még annyit, hogy az egyetemi ifúságnak a nosztrifikálások helyes mederbe terelése ügyében megindított mozgalmát a legteljesebb mértékben helyeslem, és azt hiszem, hogy lehetetlen eltérnünk e tekintetben a viszonyosság elvétől.²⁸⁹

72. Beszéd a Keresztény Nők Szövetségének közgyűlésén. (1922. október.)²⁹⁰

Prohászka 1922 őszén már nem volt parlamenti képviselő, ezzel is összefügghet, hogy beszéde középpontjában már nem a női választójog, hanem a társadalmi problémák megoldásában való részvétel volt. Az október 31-i közgyűlésről tudósító újságíró megjegyezte, hogy „bántóan üres terem fogadta” a rendezvényre érkezőket, pedig nagyon fontosnak tartotta a társadalom minél nagyobb tömegben való felsorakoztatását a Prohászka által képviselt program mögé.

²⁸⁹ Nosztrifikál = érvényesnek elismer, honosít. A célzás arra vonatkozott, hogy a MEFHOSz szervezetei többször követelték a külföldi diplomák honosításánál a numerus clausus érvényesítését, mert a korlátozó rendelkezés miatt más országokban diplomát szerzett oklevelek magyarországi elismerésének igénylésével a zsidók „a numerus clausust kijátsszák”, követelésük például arra irányult, hogy húsz ily módon elismert diplomás közül csak egy zsidó lehessen. Ld. pl.: Mit kíván az egyetemi ifúság? In: *Világ*, 1922. február 12. 4. p. A „viszonyosság elve” itt alighanem a numerus clausus következtetés, minden diplomára vonatkozó érvényesítést jelentette.

²⁹⁰ A szociális érzés. In: *Fejérmegyei Napló*, 1922. november 1. 1. p., november 3. 1. p.

Mélyen tisztelt Közgyűlés!

Minden közgyűlés beszámoló, minden közgyűlés ébresztő és toborzó. Sajnos, akiket toborozni szeretnénk, azok nincsenek itt, hanem azért majd valamiképp mégis tudomásukra jut, hogy hozzájuk is van szavunk.

Minden közgyűlés beszámoló. Az embereknek és a társadalmi egyesületeknek sok okuk van hálát adni Istennek és mindazoknak, akik a közjóért valamit tesznek. Nem akarunk dicsekedni, mikor beszámolunk, hanem öntudatunkra akarjuk hozni mindazt, amit tettünk, öntudatunkra hozni talán azt is, amit tehettünk; számot adni és hálálkodni Istennek és azoknak, akik itt közreműködtek s ennek a szociális keresztény női ligának szolgálatában állottak. – Közgyűlésünk egyszersmind ébresztő is. Nekünk szükségünk van újra és újra felserkenteni magunkban az energiákat, a szociális érzés energiáit, azt mondanám, szükségünk van kifenni azokat a finom acélpengéket, azokat a megérzéseket, azokat a meglátásokat, amelyekre szüksége van mindenkinek, aki emberekkel törődik, aki a közjónak szolgál. Hogy erre mily nagy szükségünk van, azt az ember megérzi a magyar közélet fásultságából, a gyors tempóban ránk szakadó lanyhaságból.

Ma a karitás tekintetében egy hidegebb zónában élünk, amelyben nagyon hamar meghűlnek a szívek. Ezért szükségünk van ébresztő benyomásokra, felrázásokra. – Közgyűlésünk természetesen toborzó is. A magyar társadalom még mindig nagyon érzéketlen, nekünk tehát nagy feladataink vannak. Itt tömegmozgalomra, szélesebb rétegek megmozgatására van szükség, hisz közérdekről van szó. A közt ugyan az egyes is szolgálhatja, de az igazi közszolgálat az egész közéletnek megmozdulásában áll.

A társadalomnak szociális munkára van szüksége. A mai időkben nincs műveltség szociális érzés nélkül. A szociális érzés az, hogy valakinek legyen érzéke nemcsak a maga kisebb körének érdekei iránt, hanem a nagyobb sugárral megírt érdekkörök iránt is. A testületet is az jellemzi, ami a testet. A testnek egy lelke van: a test mindenütt megérzi az egy lelket és ennek az az egy léleknek befolyása van az egész szervezetre. Míg egy társadalom oly szakadozott, hogy a föle nem érzi meg alját, míg rétegződések vannak, amelyek, mint érzéketlen betétek viselkednek, addig ez a társadalmi test nem felel meg a test fogalmának, mert nincs egy lelke, hanem annyi, ahány rétege, ahány klikkje és szűkkeblű felfogása. A testület így nem élhet. A testület egy érzéstől, sok gondolatától – de egységesen átvárt indulat. Mikor ily indulat uralkodik egy szervezetben, akkor ennek a társaságnak van lelke, van szociális érzése és érzéke.

Míg egy társadalomban nincs meg ez a lelkület, addig ez a társadalom élhet patriarchális korszakot, élhet rendi korszakot, de nem él szociális korszakot. Mi pedig a mai világban a rendiségen, az osztályszakadékokon túl akarunk adni. Nekünk nem tetszenek az osztályharcok, nekünk nem programunk a szociáldemokrata düh, irigység és gyűlölet, nekünk programunk a közös törekvés, a közreműködés, a közről való gondoskodás. Nekünk törekvésünk és szellemünk, hogy úgy lássuk a mások baját, mint a magunkét.

Edinburghban tifusz ütött ki. Az angol közönség nem akart semmit tenni, mert az írek voltak bajban. A járvány elhatalmasodott és sok ír és skót gyermek és felnőtt belehalt. Akkor felszólalt valaki a parlamentben és azt mondta az angoloknak: maguk azt gondolták, mit adjunk jót az íreknek – miért nem adtak maguknak.

M.T.K. [Mélyen tisztelt közgyűlés] legyenek meggyőződve, hogy a társadalmi bajok többé-kevésbé közös bajok, megérzi, megadja az árát mindenki. Ahol vannak tömegek, amelyek embertelen sorban élnek, ahol vannak rétegek, amelyek teljesen el vannak hanyagolva, ahol a tudatlanság tombol, ahol az alkoholizmus dühöng, ahol erkölcsi és társadalmi baj van, ott a bajt előbb-utóbb az egész társadalom meg fogja érezni. Hát nem kötelessége a művelt társadalomnak a mások baját a magáénak tekinteni!? Nekünk társadalmi érzés kell.

Ha sok csecsemő hal meg, az az én dolgom is, mert én a társadalomnak művelt, látó, értő és érző tagja vagyok. Ha látom az anyákat, akiknek gyermekük számára nincs meg a legszükségesebb fehérneműjük, az az én dolgom is. Ha látom, hogy vannak munkások és munkásnők, akik áldatlan sorsban élnek, akik akár szellemi, akár erkölcsi, akár gazdasági tekintetben el vannak hanyagolva, az ő bajuk az én bajom is.

Ha Kegyetek mindnyájan így éreznek, akkor lesznek emberek, hogy ne mondjam, keresztények és igazán testvérek. A testvériség az igazi szociális érzés, az a testvériség, amely úgy szeret, hogy tesz is, amely nem csak érez, hanem dolgozik is, s amely mindenben úgy intézkedik, hogy a bajokon valamiképpen segítsünk. Én azt szeretném, ha átéreznék, hogy a magyar társadalom csak akkor lehet művelt, ha meglesz benne a szociális érzés: akkor lesz testület, ha lesz egy lelke.

Ahol klikkek vannak, ott nincs egy lélek. Ahol széthúzás van, ott sok lélek, sok irányítás van. Egység kell, szociális érzés kell, mert erre mindenütt szükség van.

Csak legyen hozzá szem, legyen hozzá indulat, jóakarát. Ha valaki vasúton utazik és akárhova ledobja a szétrongyolt újságot, ha valaki a lábát az ülésre felrakja, az szociálisan műveletlen firma. Aki akárhol nem veszi észre, hogy nem szabad másnak életét megnehezítenie, aki úgy él, hogy miatta másnak sokkal több a munkája, mint kellene, annak nincs szociális éréke. Legyenek meggyőződve arról, hogy a szociális érzés megkönnyítése az egész életnek, a szociális érzés a rend és uralom minden vonalon. Ahol nincs ily szociális érzés, hanem uraskodás, basáskodás, önkény és parancsszó, ott magasabb lelki műveltség, több emberség nincsen.

Közgyűlésünk másodszor ébresztő akar lenni. Ez az ébresztés a tagokra vonatkozik. A közgyűlésből kifolyólag indításokat szeretnék adni az egylet tagjainak. Minden szociális egyletben elsősorban szükség van igazi testvériségre. Ennek az egyletnek is vannak különféle – azt mondhatnám – rétegei.

Ha mi igazán szociálisak leszünk, ezek a rétegek nem fogják a testvériséget szétpattantani, hanem ellenkezőleg, egymásba fogják olvasztani. Nekünk nem szabad szűkkeblűeknek, idegeneknek, leereszkedőknek lennünk, hanem jóbarátoknak és testvéreknek. A szűkkeblűség a meg nem értésből ered, az egoizmusnak valamiféle túltengéséből származik. Nem szabad néznünk, hogy ki mily brancsból való, le-

gyen köztünk egy nívó, a szociális érzés nívója. Ezen nívó miatt a maga társadalmi állásának méltóságából senki sem veszít semmit: ez lehetetlen dolog. A testvériség, a nagyobb műveltség becsületére válik az embernek; nem szereli le az embert, ellenkezőleg – a hozzáértő emberek felfogása szerint – emeli.

Egy másik nagy erény és ha hiány, akkor nagy hiány: a megbízhatóság; illetőleg a megbízhatatlanság. A magyar társadalomban sokszor lehet hallani ezt a panaszt, hogy az emberek megbízhatatlanok. Én azt kívánom, hogy ebben a szociális együletben meglegyen a megbízhatóság erénye. Aki valamit vállal, amellet álljon úgy, mint a cövek, ha vállalkozásának nem tehet eleget, azt idejekorán megfelelően jelentse be a vezetőségnek. Tudom én, hogy az élet nem zsinóron pereg, a közbe gördülő akadályok néha az utolsó percben jelentkeznek. Ilyenkor is úgy kell intézkednünk, hogy akadályoztatásunk a vezetőség tudomására jusson. Legyen ez az egylet a megbízhatóság, a hűséges kitartásnak az iskolája. Mi, akik ebben a szociális szolgálatban állunk, nagyon jól tudjuk, hogy nem játszani jöttünk ide, hanem mint az apostol mondja: *invicem servientes*²⁹¹ – egymásnak, sőt nemcsak egymásnak, hanem a közérdeknek szolgálatára. Azért az ember ne azt tekintse, hogy valamely munka jólesik-e vagy sem, hanem kitartó, hűséges szolgálattal dűlőre fogom hozni, mert elvállaltam. Aka-rom, tehát megteszem.

Aki így áll bele a világba, az programunkat a megvalósulás felé segíti. Különösen hangsúlyozom, itt a szeretetet, amely nemcsak abban áll, hogy valaki valamit ad. Ma a legtöbb embernek nincs sok adnivalója, dacára a milliárdoknak, amelyek fejük felett, mint számok keringenek. Aki nem adhat, legalább érezzen, legyen jóindulattal, járjon el mások érdekében, tegyen másoknak szívességet. Valakinek valamit adni nagyon könnyű, ha van miből és az adakozás örömet okoz az adakozónak, de másoknak szívesen, készséggel szolgálatára állnak, nagyobb szociális tett. Legyen tehát szeretetünk ne csak adakozó, hanem szolgálattévő szeretet: ez szociális, kiterjesztett, felsőbb fokon álló szeretet.

Azután a megbízhatatlanság, fegyelmezetlenség legyőzésére kívánok mindenkinek egy kis keménységet. A magyar ember jellemében több keménységet kell belevonni. Acélveretű csigolyák, gerincek kellenek Magyarországnak. Ha keményebben ki fogunk tartani, ha a szociális szolgálatokat hűségesen teljesítjük, akkor ligánk társadalom-nemesítő, lelket finomító közület lesz. A kemény elhatározásra megkapó példát nyújt a toblechi grófnak históriája. Toblechban lakott egy Hugó nevezetű hatalmas lovag. A harcban legyőzte egy ellenfelét, fogságba ejtette a várnak legmélyebb börtönébe zárta. Tizennégy nap múlva a gróf kilovagolt az erdőbe s akkor hirtelen, mint a villámütés eszébe jutott, hogy ellenfele a börtönben van s ő egészen megfedkezett róla. Visszarohant a várba s a börtönbe, s ott látta ellenfelét a nyakán

²⁹¹ Valószínűleg helyesen: „*invicem sentientes*”, Pál apostol levele a Rómabeliekhez, 12,16.: „Egymás iránt ugyanazon indulattal legyetek; ne kevélykedjétek, hanem az alázatosakhoz szabjátok magatokat. Ne legyetek bölcsek timagotokban.”

összekovácsolt láncsal a rettenetes éhhalál gyötrelmeivel eltorzított arccal egészen megmerevedve. A gróf fájdalomában így nyögött: „Oh rettenetes, mit cselekedtem!” – Mi is elmondhatnók: rettenetes, hogy mi tettünk. Ha tudtatára ébrednénk cselekedettünknek, megbánnánk, de ez a lovag többet tett. Megfogadta, hogy felakasztja kardját a szegre, eltemeti a gyötrelmek közt meghalt ellenfelet, magára vereti annak láncát, elhagyja a várat, elmegy Rómába, a Szentföldre s addig vezekel, míg bele nem pusztul. Amit fogadott, meg is tette.

M.T.K. [Mélyen tisztelt közgyűlés], a jó érzések megvannak a magyarban is, de hiányzik belőle a keménység, a hűség, végleges, győzedelmes kitartás. Ez az igazi jószág. Legyenek meggyőződve, hogy minden jó ember áldás az egész emberiségre. A nemes szívű, hűség, jó ember az evangélium szerinti világít. Legyünk világító, jóindulatú, szociális érzést sugárzó emberek, vegyünk részt nemcsak az egyet munkáiban, hanem az egész város nemes törekvéseiben, szociális vállalkozásaiban is.

A csecsemővédelem, az anyagondozás, a Horthy-akció munkás kezekre és szerető szívekre vár, dolgozzunk. Minden bajt lehet enyhíteni, és a fontos az, hogy teljesítsük szociális kötelességünket. Ne nézzük az eredményt és ne nézzük, hogy mit tesz más. Tegyük a kötelességünket, mert a szociális érzés uralma, a szeretet hegemoniája nélkül nincsen társadalmi reneszánsz!

73. Beszéd Székesfehérvár és az ország történelméről. (1922. november.)²⁹²

A megyei múzeumi egyesület évadnyitó előadását november 7-én tartották a székesfehérvári főgimnázium dísztermében, amelyen Prohászka a város történetének az országos történelemhez való kapcsolatairól, valamint általában a nemzeti múlt értelmezéséről beszélt. Szövegét a helyi sajtó erősen rövidítve tette közzé:

A mostani előadások Székesfehérvár lelkébe vezetnek be minket, a genius loci-t²⁹³ akarják megismerni. Ha meg akarjuk ismerni a helyet, meg kell értenünk, mily világtörténeti környezet van körülöttünk. A városgénusz hatalmas szellem. Ha Hunyad várába megyek, megragad Hunyadi alakja. Ha a Szent Péter-templomba megyek, Michelangelo génusza csap meg. Fehérvár génuszát is meg kell ismernem, ha fehérvári lakos akarok lenni. A mi műveltségünk eltagadhatatlan jellegét és igényét szolgálja a vizsgálódás. Mert élhetünk egy világban, mely nekünk semmit sem mond, de ez a saját szegénységünknek a jele. Lélek vagyok, mely fel nem fogja körötte a génuszt, nem tudja befogadni a szikrákat. Amennyire megérzi valaki a társadalom szenvedé-

²⁹² Városunk és a haza eszméje. In: *Fejérmegyei Napló*, 1922. november 9. 1. p.

²⁹³ Genius loci = a hely szelleme.

seit, amennyire részt vesz egy város mozgolódásában, társadalmi életében, annyira szociális és művelt.

Fehérvár helyei ősiek. A magyar történelem világának kell megszólalnia, hogy lássam az ősi környezetet.

Mai előadásomban két gondolatot fogok kifejteni: 1. A művelt embernek kapcsolatban kell lennie a magyar múlttal. 2. Ki kell tágítanunk ezt a kapcsolatot.

1. A művelt embernek önmagáénak kell tartania a múltat. Meg kell éreznie a köznek a baját. A magyar öntudat egy darabja van bennem, ha művelt vagyok. A hazafiság bennünk még nem erős akarat, valamiképpen még mindig a költők tulajdonságának tartjuk. Fehérvár talaján meg kell tanulnunk a haza eszméjét. Mi is a haza? A haza föld, a mi földünk, érzésekkel, verítékkal telített föld. Úgy kell e földhöz a kapcsolatot éreznem, mint ahogy érzem magamban az élni akarást. A haza nemzet is. A nemzetnek haza kell. A nemzet folyton lesz, mert tiszta vérű nemzet nincs, olyan, mint a folyam. Nem az a fontos, hogy turánilag nem tiszta, egységbe olvadt, aki belekerül, annak egységességi érzéssel kell a nemzetben önmagát feltalálnia – a haza sorsának egy része lesz.

A haza nyelv is. Vannak nemzetek nyelv nélkül, pl. ír, zsidó. Nyelvet feladni nem szabad, ez a műveltség követelése is. Nemzetietlen, nemzetileg műveletlen szellem hajlik csak a folytonos idegenszerűség felé, legyen az deák, német nyelv vagy francia.

A haza föld, nemzet, de a haza közös sors is. Mindnyájunkat egybe forrasztott, az összes nemzetiséget befödte a szent korona. A közös sors nemzetet egységesítő hatalom. E közös sors ne legyen átok, hanem boldogulás. Válgék a nemzeti tudás erénnyé, nyilatkozzék meg hazafiságunk akaratban, így kisugárzanak tetteink környezetünkre is.

Magyarország helyi géniuszával meg kell ismerkednem. Az „ubi bene, ibi patria” ősi mondás,²⁹⁴ de ez nem cinizmus, hanem követelés: legyen ott jó, ahol haza van, legyen otthon a haza, a hazában ne legyenek proletárok, sorsüldözöttek, kiközösítettek. Az embernek a hazája ott van, ahol az egész ember érvényesítheti minden energiáját, tegyük ilyenné a hazát. Így nem cinikus ez a mondás, hanem követelés.

A hazafiság kötelesség, erény, lélektani kapcsolat. Fehérváron ez úgy nyilatkozik meg, ha a múlt fénylése akarunk lenni, ha a dicső múltat munkás jelen követi. Így a saját életem is tartalmaz lesz a haza szempontjából.

II. Tegyük tehát a lelki tartalommal meleggé az otthont, a hazát, hogy az ember útjai virágosak legyenek. Miért legyen én Fehérváron, mi az én itteni életem célja? Megismerem a várost, megszeretem azt, szolgállok itt és szebb világot teremtek. Nézzük a gránitsúcsos vonalakat, a Bakonyt, a Vértest, a Sárviz, Balaton, Zala, a móri és bodajki vizeket, oly szép, oly gazdag minden – megismerem.

Majd a földrajzi helyzetet, az ősi természet itteni megnyilatkozásait fejtegette az előadó és a történelem emlékeivel foglalkozott. Rámutatott arra, hogy a kelta népvándorlás adja folyóink neveit (Duna), a szlávok emlékei is fennmaradtak helyenként.

²⁹⁴ Ubi bene, ibi patria. = Ahol jól megy a sorom, ott a hazám.

Buda ázsiai emléke Buddhának – minden történelmi emlék, ha ezt tudjuk, kitágul a lelkünk. Azután a város őstörténelmével foglalkozik. A Belváros, Rácváros, Sóstó, ingoványok, mindmégannyi történelmi emlékek. A város történelmi kövei fehérek voltak, és Alba Ecclesiae volt a város, mert még a templom is fehér kőből készült, ezért lett Fehérvár a neve. Ezután az előadó az ő Fehérvárnak két emlékééről beszélt: a püspöki kert bástyájáról és a Szent Anna kápolnáról, mely a XV. századból való. Nagy örömmel hallottuk, hogy a régi helyeket táblákkal fogják megjelölni, hogy több érzéssel és megértéssel járjunk az ősrégi emlékek e nagy gyűjteményében, városunk utcáin. Végül az előadó pár buzdító szóval fejezte be beszédét:

Kár egy vidéknek, mely annyira tele van történelmi emlékekkel, szunnyadni hagyni helyi géniuszát, fel kell ébreszteni azt, mert lelkünket, ismeretvilágunkat gazdagítjuk, ha megértjük saját környezetünket, saját városunkat. Ébresszük fel az ősi helyek ihletével magunkban az igazi magyar lelkületet, és ha székesegyházunk harangját halljuk kongani, mely a tatárjárás óta oly sok érzelm kifejezője volt, fakassza az lelkünkben a keresztény érzés és magyar lelkesedés összhangját!

74. Beszéd az Ébredő Magyarok Egyesülete ceglédi nagygyűlésén. (1922. november.)²⁹⁵

Az Ébredő Magyarok Egyesületének ceglédi szervezete többször tartott tömeggyűlést, amelyek az antiszemita szélsőjobboldal demonstrációjának számítottak, nem véletlenül igényelték Prohászka részvételét is, amelynek hosszas előkészítés után november 12-én tudott eleget tenni. Prohászka mellett a szélsőjobboldal más képviselői is jelen voltak, Budaváry László, Lendvai István, Héjjas Iván²⁹⁶ stb. A püspököt már

²⁹⁵ A közlés alapja: Fekete csillagzat a magyarság egén. In: *A Nép*, 1922. november 14. 3-4. p. Prohászka beszédével, illetve a nagygyűlés egyéb történéseivel a szélsőjobboldali sajtó nagy terjedelemben foglalkozott. Prohászka a ceglédi ébredők nagygyűlésén. In: *Magyarság*, 1922. november 14. 4. p.; *Hungaristák vagyunk*. In: *Nemzeti Újság*, 1922. november 15. 3. p.; Az Ébredő Magyarok népgyűlése. In: *Ceglédi Keresztény Hírlap*, 1922. november 19. 1-3. p.; Intézményesen kell biztosítani a magyar faj uralmát. In: *Szózat*, 1922. november 14. 1-2. p.; A ceglédi ÉME nagygyűlése. In: *Budapesti Hírlap*, 1922. november 14. 4. p. A szövegváltozatok lényegében azonosak, az utóbbiból származó kisebb betoldásokat *dőlt* betűvel szedtük. Újraközlése: Fazekas, 2016/a. 121-123. p. (A háttér bemutatásával, elemzéssel, további forrásokkal.)

²⁹⁶ Lendvai István (1888–1945) tanító, költő, újságíró, az első világháború után a szélsőjobboldal egyik leginkább aktív személyisége, a radikális „keresztény-nemzeti” szervezetek (főleg az ÉME) szervezője és antiszemita propagandistája, 1923-ban „fajvédő” programmal nemzetgyűlési képviselővé választották. Az 1930-as évek végén szembefordult a szélsőjobboldallal, a *Magyar Nemzet* munkatársaként bírálta a nyilasokat, például azt is, hogy utóbbiak Prohászka hivatkoznak. A nyilasok letartóztatták, börtönben halt meg. Ld.: Gyurgyák, 2012. 151-167. p., vö. 66. sz. dokumentum, 263. sz. jegyz. Héjjas Iván (1890–1950) az első világháború végén tartalékos főhadnagyként szerelt le, Kecskemét

a vasútállomáson is nagy küldöttség fogadta, ahol a vendég saját szerepét is definiálni igyekezett: „Mi ébredők ébreszteni jövünk és nem izgatni. Aki alszik, azt föl kell ébreszteni. Mi nem gyújtogatunk tilosban, hanem világosságot akarunk szórni, terjeszteni a lelkekben, azokban az elvakult lelkekben. Mi, amikor idejövünk, a szeretet nevében jövünk, a szeretet nevében Isten, a szent kereszténység, a magyar haza és nemzet iránt. Mi segíteni akarunk azokon, akik egy történeti gyámoltalanságért sínylik keserű sorsukat.” A mintegy 8–10 ezresre becsült tömeg előtt Prohászka nagy beszédet tartott:

Száz évvel ezelőtt azt mondta valaki, hogy Európának három vértanú nemzete van: az egyik Írország, a másik lengyel, a harmadik pedig Magyarország. Vértanúi nemzet, rettenetes sors ez. Fekete csillagzat van a magyarság egén, amely azt jelenti: Áldozat, vérezni, pusztulni. Főleg a világháború óta ez a rettenetes sors a maga fekete sugárait ránk bocsátotta, és belőlünk nemcsak vérző sebesült lett, hanem olyan nemzet, amelyre rátapadtak az idegenek.

De kedves testvéreim, nem az a főbaj, hogy rossz a valuta, nem az a főbaj, hogy Magyarország meg van kínozva, a főbaj az, hogy Magyarországnak a lelke beteg. Magyarországnak a szíve, a vére meg van mételyezve, Magyarországnak az öntudata le van tiporva, le van törve. No hát, fel magyarok, mert itt a sírolok, fel magyarok, mert itt a végetek, a lelketeket el ne veszítsétek!

Tudjátok-e, mi az, édes testvéreim, a magyar népnek lelke, a magyar népnek a szelleme, amelyet most töledek elsikkasztani akarnak ezekben a rettenetes időkben: irodalom, sajtó, színház, gazdasági élet, ezt akarták töledek elsikkasztani. Egy rettenetes idegenség vesz minket körül, egy rettenetes, rémületes, rémséges hatalom. (Felkiáltások: A zsidók!) Igen, az, ami a ti szívetekben visszhangzik felém, érzitek azt ti mindnyájan nagyon jól. De én mindig azt akarom, hogy a bajt gyökerénél fogjuk meg.

A zsidók nem találták ki a kereszténység gyalázását, azt mások találták ki. A zsidók nem találták ki a materializmust, azt mások találták ki. Nem a zsidók találták ki a felséges tanok megvetését, azt mások, keresztények találták ki. Rá kell mutatnom a bajnak a gyökerére és azt kell mondanom, ha a zsidót ütitek, üssétek először azokat, akik ezt a gyökeret belétek akarták táplálni. Üssétek először azokat, akik kitalálták a kereszténység gyalázását.

Tudjuk, hogy a zsidók belehemperegtek mindenbe, ami keresztényellenes volt és persze, hogy felhasználták a materializmus tanait, de aki igazán ébredő magyar, tegye a kezét a szívére és mondja azt, először ébredő magyar leszek, ha igazán keresztény

környékén ellenforradalmi fegyveres osztagokat szervezett, nevét elsősorban az Orgovány mellett a fehérterror során elkövetett kivégzések tették hírhedtté. 1921-ben a nyugat-magyarországi felkelés egyik vezetője, különösen az ÉME tevékenységében vett részt, 1927–1931 között a fajvédő párt programjával képviselő. A második világháború idején újra félkatonai akciókat vezetett, Németországba, majd Spanyolországba menekült, ott is halt meg.

leszek; ébredő magyar leszek, ha igazán nem nemzetközi, hanem nemzeti leszek; ébredő magyar leszek, ha nem azt a cinizmust szolgálom, amely nem tud feljebb hatolni a nemzeti hagyományok, a nemzeti felséges eszméig.

Először önmagamon kezdem az ébredő magyarságot. Az ébredő magyar igazán keresztény, igazán nemzeti, hazafias, igazán dolgozó munkás tagja legyen a magyarságnak, hogy a föld hasznát más el ne vigye. Nekünk, akik ezen válságos, rettentés időkben élünk, nekünk fel kell érteni azt, hogy ha én ellenzem a zsidót, mert Krisztusellenes, mert nemzetközi, mert materialista, hát gyökerezzék meg a lábunk és terjesszük ki a lelkünk a mi felséges magyar keresztény nemzeti eszményeink nap-sugarába, mondjuk, hogy Isten minket úgy segéljen, azt a magyar hazát mi csak úgy akarjuk szolgálni, ha igazán keresztények leszünk, ha a tradíciók útjain járva jobb jövőnket önmagunk erejével akarjuk biztosítani.

Ha az ember értesült arról, hogy Kovács Alajos statisztikai tisztviselő milyen új statisztikát mutatott be a magyar közönségnek,²⁹⁷ hát akkor az ember állhat-e meg tétlenül, félúton, vagy mehet-e vánszorogva a saját maga útján? A zsidóság határozottan terjed, a zsidóság hatalma folyton tért foglal ma, a zsidóság rettenetes, égető és mételyező befolyást gyakorol a lelkekre. De miért vannak az ébredő magyarok? Azért vannak, mert ha szabad a Tisza és a Duna árvizét töltésekkel szabályozni, akkor szabad az ilyen nagy idegenség eszmei és gazdasági áramlását szintén töltésekkel vagyis intézkedésekkel megszorítani. *Hajdanában, mikor az első nemzetgyűlési választások megtörténtek, híres emberek is azt mondták: Föl, intézményesen megsegíteni a magyarságot a zsidó hatalom ellen. Testvéreim, Mi csak azt akarjuk: intézményesen megsegíteni a magyarságot a zsidóság ellen. Hogyha a tudatlanság ellen vannak iskolák, a betegségek ellen vannak kórházak, a vagyontalanság ellen vannak mindenféle önszolgáltató pénztárak, legyen a magyar nemzeti gyámoltalanság ellen egy hatalmas, felséges intézmény, amely ezeken segítsen.*

Nekem nem kell liberalizmus, ha tönkremegyek a liberalizmuson, nekem nem kell semmi gazdasági szisztéma, ha tönkremegy az ország ezen a gazdasági szisztémán. Nekünk intézményes, törvénybe fektetett segítsége kell a magyar gazdasági és társadalmi életnek. Akkor vagyunk igazán jó magyarok, ha erkölcsi kötelességünknek ismerjük fel, hogy a népet, a nemzetet megváltjuk. Ez az igazi eszményi, ébredő öntudat. Dörgöljétek ki a szemeteket, mert a mai időkben csak egy konkrét gazdasá-

²⁹⁷ Kovács Alajos (1877–1963) statisztikus, az MTA levelező tagja, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke. 1922-ben jelentette meg a *Zsidóság térfoglalása Magyarországon* c. munkáját, amellyel a zsidóság vagyonosodásával, foglalkozási szerkezetben bekövetkezett előretörésével kapcsolatos társadalmi sztereotípiákat kívánta igazolni. Prohászkaival kapcsolatos érdekesség, hogy a püspök a numerus clausus kapcsán 1920. szeptember 16-án tartott beszédében érvelését arra a széles körben elterjedt antiszemita toposzra építette, hogy az első világháborúban a zsidók kivonták magukat a frontszolgálat alól, kisebb arányban haláloztak el, mint a keresztények. E meghamisított statisztika miatt a Prohászka vádjait folytató Avarffy Elek képviselő ellen az *Egyenlőség* c. lap pert indított és még Kovács Alajos is kénytelen volt elismerni a vádak alaptalanságát. Ld.: Kovács M., 2012. 42–43. p.; Ungváry, 2012. 39. p.

gi, gyakorlati érzékkel bíró nép állja meg a helyét. Ezt kell beleharsognunk a magyarok lelkébe.

Másodszor dolgozni és munkásnak lenni. Munka, gazdaságos élet, folytonos, igazi haladás, ez kell a magyar népnek. Azután az kell, hogy a dolgozó embereket és a munkástömegeket ne hagyjuk zsidó nemzetközi agitátoroknak prédájául odadobni. Az ébredő magyarok, azok a munkásságnak az ügyét szívükön hordják, azok igazán azt a szervezetét akarják kiépíteni a munkásságnak is, amelynek minden tagja dolgozni akar, de nem a haza tiprásával, nem a szentkorona meggyalázásával, nem mindenféle téves gondolatok terjesztésével, hanem keresztény, nemzeti alapon igazi szociális megszorításokat kíván, nevezzük akárminek én nevezem a magyar nép munkás szervezetének. (Éljenzés.)

A magyar közügynek az tesz szolgálatot, aki a magyar munkásnépnek kész megcsókolni a kezét, de ugyanakkor azt akarja, hogy lába alól ne csússzék ki a föld. Azt mondják, azé az ország, aki dolgozik. Mi azt mondjuk, először meg akarjuk nézni, hogy ki az, aki dolgozik, vajon magyar-e vagy pedig idegen. Nem hagyjuk magunkat kistájgeroltatni, kiszoríttatni az idegen szellem által. Nekem nem elég az, ha valaki azt mondja, azé az egyetem, aki tanul, megnézem először, hogy ki az, aki tanul, mert hiszen különben lehet, hogy az egész magyar intelligenciát, az egész magyar vezető osztályt egy másik idegen hatalom sajátítja ki, mint ahogy az tényleg abban a statisztikában ki van mutatva. Ez nem jelenti azt, hogy ha a zsidó tényleg dolgozni akar, ne örvidenénk neki, ez azt jelenti, hogy Magyarországon nem az idegenség, hanem a magyar föld, a magyar vér, a magyar testvériség üljön a nyeregben és az tartsa meg a maga számára a hatalmat és az uralmat.

A zsidók folyton azt emlegetik, hogy az emberek megfélekeztek a krisztusi szeretetről, és a gyűlöletet teszik eszméiké. Nem így van, mert mi nem antiszemiták, hanem hungaristák vagyunk. Szégyen, gyalázat egy nép számára, ha a vezetést idegennek adja át saját otthonában, és saját maga ásta meg sírját, maga állítja ki és pecsételi le saját szégyenének bélyegével azt a bizonyítványt, hogy életképtelen. Mi akarjuk a magyar hazát szeretni, mi dolgozni akarunk, mi azt akarjuk, hogy itt elsősorban a magyarságé legyen a vezetés, legyen azé az uralom.

Csak az szeret, aki jól szeret, aki rosszul szeret, az gyűlöl. Ha valaki jobban szereti az idegent, mint a saját fajtáját, az gyűlöli saját testvéreit. Nekem nincs kifogásom az ellen, hogy a zsidó boldoguljon; az a kifogásom, hogy amikor ő boldogul, az én testvéreimnek rovására boldogul. Én nem gyűlölök senkit. Én mint pap, ezt bátran merem mondani. Én szeretem a zsidó lelkét, szeretem, de kedves testvéreim, hogy én vesszek el ezen a szereten, ez nem szeretet, hanem öngyűlölet volna. Ne gyűlölje a magyar önmagát. Testvérem, ne ölj mást, ne öld a zsidót, de ne öld meg önmagad sem. Ez a mi hitvallásunk. Legyetek tehát erősen meggyőződve, hogy igazán keresztény nép vagytok, de igazán rettenetes sorsával harcbanálló nép, mely harcolt mostanáig egy idegen fajjal, amely nem olvadt belétek, hanem inkább felettetek egy idegenség titeket elfojtó fészket alkotta meg.

Sajnos, hogy erre rá kellett ébrednie a magyar népnek. Milyen jó dolga lehetett, hogy így el lehetett tántorítani. De hát, ami volt, az volt, ami van, az másképp legyen, ami lesz, az tőlünk függjön. Álljunk össze és mondjuk: Istenem, aki a napot kigyújtottad felettem, Istenem, aki ezen minden tejjel folyó föld szerelmével átitattad szívemet, Istenem, aki ebbe a nagy közösségbe állítottál bele, ne legyen kegyelem számomra, hogyha nem teljesítem kötelességem.

Ha a magyar sors fekete, legyen a magyar vér piros, legyen a magyar vér láng, legyen a magyar vér tűz. Ha a magyar sors gyászos, legyen a magyar lélek napsugár, világítson a magyar vér. Ilyen keresztes háromszínű zászlókkal az ébredő magyarok el fogják szórni azokat a balhiedelmeket, amelyek még a magyar társadalomban vannak.

75. Prohászka Ottokár: Pro iuventute catholica! (1922. november.)²⁹⁸

Prohászka ugyanezen a címen 1918-ban már írt egy cikket, amely elsősorban antiszemita tendenciái, a nemzeti politikát a jobboldali szélsőségek irányában megújítani próbáló kitételei miatt lett ismert és később is sokat hivatkozott írás.²⁹⁹ 1922-ben ugyanezzel a címmel a főiskolai ifjúság szociális helyzetével kapcsolatos aggodalmait fogalmazta meg.

A Szent Imre Főiskolai Internátus Egyesület közgyűlése ismét a főiskolai diákság felé fordította a magyar katolikus társadalom figyelmét. A két intézet több mint ötszáz katolikus főiskolai tanulónak ad otthont s biztosítja vallásos, erkölcsi s kulturális kifejlődésének lehetőségét. Nagy mű ez, melyért sohasem lehetünk eléggé hálásak Zichy János grófnak, Glattfelder püspöknek³⁰⁰ s Vass József népjóléti miniszternek, mert hiszen nem lehet nagyobb kultúr-érdeke, sőt égetőbb életigénye a nemzetnek, mint hogy ifjúságának katolikus és alapos tudományú nevelése által saját magának jobb jövőjét biztosítsa.

Azonban ez a két kollégium nem minden, amit főiskolai ifjúságunk nevelése érdekében szem előtt kell tartanunk, – sőt azt mondanám, hogy a mai világ diáknymorájában ez a két kollégium inkább csak szimbólum, csak vészjelzés, csak kiáltó szó, mely a figyelmet az ellátatlan katolikus ifjak ezreire fordítsa, s azok segélyezését sürgesse. Amily előny az ugyanis, ha valaki a kollégiumokban ellátást s meleg otthont talál, oly siralmas a több ezer katolikus ifjúnak sorsa, kiknek nincsen sem kenyérük, sem otthonuk, sem ruhájuk, sem könyvük, s kik a szó szoros értelmében nyomorognak.

²⁹⁸ *Nemzeti Újság*, 1922. november 29. 1. p. (Vezércikk.) Újraközölte: Rónay, 2012. 39–41. p.

²⁹⁹ Prohászka Ottokár: Pro iuventute catholica. In: *Alkotmány*, 1918. május 26. 1. p. = POÖM. XXII. 184–186. p. Vö. Fazekas, 2015/a. 8., 26. p.

³⁰⁰ Glattfelder Gyula (1874–1943) 1911-től a csanádi egyházmegye püspöke.

Lerongyolódásunknak ez a legszemetszűrőbb bemutatkozása! Ugyanakkor azonban a diáknyomor a nemzeti génusz sikolya, mely kell, hogy lelkébe vágjon annak a katolikus társadalomnak, mely még mindig nem tesz s nem áldoz eleget a katolikus ifjúságért. E szomorú helyzet szinte szégyenletessé válik, mikor azt látjuk, hogy protestáns atyánkfiai a külföldi propaganda révén mily nagy segítségben részesítik ifjaikat, mialatt mi, eltekintve a két kollégiumtól s a szebbnél-szebb jelszavak alatt megindult egyesületalapítási mozgalomtól, nagyobb s reálisabb áldozatokat az ifjúságért még sem hoztunk.

Két nagy beállható veszedelemtől kell óvakodnunk. Az egyik az, hogy vigyáznunk kell, nehogy az ifjúság, látva a katolikus társadalom letargiáját, elkeseredjék s félreálljon az útból, mondván: hát ez az a társadalom, melyért az ifjúság a világháborúban s a kommun vörös tavaszán életét áldozta? Ez az a társadalom, mely ajkán hordozza a „nemzet virágát”, de ugyanekkor e „virágot” elhervadni engedi s megfélekedzik a hősi karokról s ifjú életekről, melyek a vénhedt s napjafogyott társadalomnak életét visszaadták? Ez elkeseredésből sok büszkeség szól, de dörg felénk a „memento mori” is, melyet büntetlenül szélnek eresztetni nem lehet. De azt öntudatos társadalom nem is teheti.

A második veszedelem, mely a diáksegélyezésben letargikus katolikus társadalmat érheti, az, hogy a szegény diákságban többen, kik most nem fenyegetőznek s nem rekriminálnak, megunva a küszködést, nem lesznek válogatósak azon kezek között, melyek kenyeret adnak s a szép parolák helyett a könnyebb életet választják.

Tudom, hogy az ilyen szomorú aposztázia ezidő szerint távol áll fiainktól, kiknek ellenkezőleg, ideális s minden szép s jó iránt fogékony lelke a magyarságnak is, s minden jobb jövődőségének mérhetetlen erőtartaléka, de a magunk érdekében cselekszünk, ha el nem fogyasztatjuk vele erejét a kenyérért való küzdelemben s a tudományos munka mellett a keserves nélkülözésekben. Ez nemcsak kötelességünk, de okos s mondhatom, önző előrelátásunk is. A magyar társadalom ugyanis érzi, hogy szüksége van ifjúságának tüzes lelkére s egészséges s áldozatos vérére s érzi, hogy ezeket a dolgozni akaró ifjakat nem szabad elhagynia. Ugyanakkor azonban a magyar katolikus társadalomnak tudnia kell azt is, hogy a segítő kezét nem szabad már soká váratnia! *Periculum in mora!*³⁰¹

Tudom, hogy egyes városokban, egyes főgimnáziumok körül is alakultak segélyegyletek, melyek az onnan egyetemre kerülő ifjakat néhány ezernyi korona segélyben részesítik, de ezeken kívül ajánlom, hogy aki teheti, küldje be segélyző adományát a Szent Imre Körnek, melyben a „pro juventute catholica” mozgalom szervező bizottsága megalakult s mely Wolkenberg Alajos³⁰² egyetemi tanár s preláts vezetése alatt tiszteletreméltó kultúrmunkát teljesít. Vegyünk részt a katolikus s nemzeti munká-

³⁰¹ „A késedelem veszedelem!”

³⁰² Wolkenberg Alajos (1871–1937) katolikus pap, teológus, egyetemi tanár, legitimista politikus, a Szent Imre Kör tiszteletbeli elnöke volt, Prohászka vélhetően erre a funkciójára célzott. (A budapesti tudományegyetemen Prohászka egyetemi lelkész volt, 1905-ben Wolkenberg követte őt ebben a pozícióban.)

ban, mert arra a megmentendő ifúságnak éppen oly szüksége van, mint az élni akaró katolikus társadalomnak.

76. Prohászka Ottokár: Imádság Petőfi születésének centenáriumán. (1922. december.)³⁰³

Petőfi Sándor születésének centenáriumi ünnepségeiből Prohászka is alaposan kivette a részét.³⁰⁴ A püspök csodálta Petőfi költészetét, abban a saját közéleti szereplését megerősítő, igazoló tendenciákat igyekezett felfedezni és erőteljesen kihangsúlyozni. (Értelemszerűen a szabadelvűségért rajongó költő forradalmiságával, szerelmi költészetével stb. szemben a „nemzeti” jellegre koncentrálna.) Álláspontját egy imádság formájába öntött cikkében is megörökítette:

Uram, hálát adunk neked a magyar millenniumért, az ezer évben minden századért, s a századok közt azért, mely 1812-ben kezdődött, 1849-ben kettétört, s azután hozott ránk jót-rosszat özönével! S mi mégis ünneplünk, mert annyi csillagot gyújtottál, ki e században a magyar égen, s köztük Petőfi Sándort, a költőt, Isten kegyelméből s a magyar föld őseréjéből.

Hálát adunk neked a Kunság földjéért, hol a szik virágzik, s a magyar génusz gyulladt ki; – hálát adunk a rónák sekélyes vizeiért, s az ott született költői lélek mélységeiért!

Te adtad őt nekünk, Te küldted őt hozzánk. S hogy lássuk, hogy Tőled jött, fölszerelted őt nagyszerű képzelettel s forró érzélemmel; adtál neki énekes lelket, dalos ajkat, őserős nyelvet, adtál szívébe lángoló szenvedélyt s hatalmas indulatot, s elküldted őt költőnek s látnoknak, hogy minket szabadságot s hazát szeretni, magyar voltunknak örülni, a népért égni, a jobb jövőért élni megtanítsan.

Förgeteges időben küldted őt hozzánk, mikor a szabadság vágya forradalmakba kergette Európát, s fürgeteges időben fürgetegként jött láncokat tépni, rabságot törni, s a hazát fölszabadítani. Elhagyottan s elszigetelten állt s élt a magyar nép, s ez etnikai pusztaságba a puszták fiát s a puszták szeretőjét küldted, hogy aki egymaga van, az legalább erős legyen, s hogy akitől mindenki elfordul, az aztán annál elszántabban

³⁰³ A Magyar Asszony, 1922. december. 1–2. p.

³⁰⁴ Beszédet mondott például A Katolikus írók és Hírlapírók Országos Pázmány Egyesülete és a Közpon-ti Katolikus Kör által szervezett ünnepségen: *Nemzeti Újság*, 1923. február 22. 4. p.; *Szózat*, 1923. február 22. 4. p. Ebben például arról beszélt, hogy Petőfi „hozta a magyarságot, a szabadságot, a magyar társadalmi rekonstrukciónak gondolatát és azt a fenséges alkotó szellemet, amely meglátta, felcsókoltta az igazi magyar földet”. Ugyanerről részletesebben: Prohászka püspök a forradalmár Petőfiről. In: *Pesti Napló*, 1923. február 22. 4–5. p. De őt kérte fel szónoknak a Keresztény Munkásifjak Országos Szövetsége Petőfi ünnepére 1922. december 16-án: *Szózat*, 1922. december 12. 7. p. Stb.

forduljon önmagához, – igen, Te Petőfit küldted, s azért küldted, hogy ő a népet magyarságához fordítsa, s azt, ki nagy önkívületben van, önmagához jutni segítse!

Jó s áldott küldetés volt ez, – hálával vesszük, s hogy lásd, hogy azt igazán megbecsüljük, hát tőlünk telhetőleg azt folytatni akarjuk. A faji öntudat ébredését, a nép szeretetét, a magyarság kultuszát – Petőfi örökét – soha el nem tékozoljuk.

Álld meg hát, Uram, jó akaratunkat, s éleszd a nemes emlékezést bennünk, mely a költő örökét őrzi, s azt virágzó, erőteljes léletté varázsolni akarja.

Égjen a tűz, melyet Petőfi gyújtott, s melyen tüzet fognak a lelkek, – égjen a tűz, melynek lángjaiban ő maga elégett. S az is jó volt, hogy elégett, – így legalább nem látta az égés után a romokat, s a fáradt nemzet vigasztalan éjszakáját.

Jött, mint a szellemi harcok bajnoka, elment, mint a csatamezők hőse. Így illet. S ihletve szellemétől, mi is azt tesszük majd, ami hozzánk illik: vívjuk a szellemek harcát, s álljuk majd annak idején az elszakadt Magyarország önmagáért való harcát. Azt is, ezt is győzelmesen. Így akarjuk. Isten minket úgy segítsen!

77. Nyilatkozat a numerus claususról. (1923. január.)³⁰⁵

A nemzetgyűlésben 1922–1924 között nyolc alkalommal került szóba a numerus clausus törvény módosításának igénye, minden esetben sikertelenül.³⁰⁶ Ezek egyikében Györki Imre (1886–1958) szociáldemokrata képviselő indítványozta a törvény hatályon kívül helyezését, amelyet szintén elutasított a kormánypárti és szélsőjobboldali többség. A szociáldemokrata és liberális képviselők mellett Györki indítványát támogatta a legitimista Rakovszky István³⁰⁷ is, amelyet a jobboldal árulásként értelmezett, ez adta a kiindulópontot Prohászka ez ügyben adott sajtónyilatkozatához is:

Magyarország kompromittálásáról és a parlamentnek utcai gyerek szintre való lefokozásáról napról-napra gondoskodnak felelőtlen képviselők. Ezek között vezetnek a szociáldemokraták, vagy a minden pártból kivert bujdosók. Hogy mikor tör ki ezek jóvoltából valami botrány, azt előre ők se tudják, náluk az elv csak az, hogy legyen minél több belőle, az irányzat pedig az, hogy forduljon fel minél alaposabban a helyzet.

Eldördül például egy-két ijesztő lövés valahol, melyet sületlen gyerekek sütnek el. Nosza neki, itt az alkalom, hogy összelövdözzék a keresztény nemzeti gondolatot.

³⁰⁵ A numerusz klauzusz a zsidó ár zsilipje. In: *A Nép*, 1923. január 30. 1. p. Újraeközlése, elemzése: Faze-kas, 2015/b. 248–249. p.

³⁰⁶ Ld. erről: Kovács M., 2012. 173–174. p.

³⁰⁷ Rakovszky István (1858–1931) a katolikus Néppárt egyik alapító és a dualizmus utolsó szakaszában meghatározó politikusa. 1920-ban az első nemzetgyűlés elnökévé választották, 1921 nyarán lemondott, majd IV. Károly a második királypuccs alkalmával őt nevezte ki miniszterelnökké, ezért rövid időre fogságba is került. 1922–1926 között legitimista programmal ismét képviselő.

Ott neveletlen gyerekek, itt meg kevésbé jól nevelt politikusok szerepelnek. Itt folyik s pereg le a nemzetgyűlés élete szenzációkban, bakszökellésekben, alkotások nélkül. De a bakok úgy ugrándoznak, hogy szeretnék felbökni és felborítani még azt a keveset is, amely eddig a nemzeti élet biztosítása érdekében történt.

Mi volna e részben fontosabb a munkásjólétre, a drágaság csökkentésére, a sokszoros nyomorúság enyhítésére, mint a numerus clausus? Semmi sem fáj a »magyar munkásképviseletnek« jobban, mint ez a szerény zsidóárzsilip. Ugyanúgy érez-e a magyar munkásság is?

Még érdekesebb, hogy ebben a nemes nekirugaszkodásban a volt néppárt Cid-je³⁰⁸ ad a szocialisták alá lovat. Vannak talán, akik félnek, hogy ezzel meggyengül a magyarságban a nemzeti rekonstruálás iránti bizalom, s hogy kompromittáltatik a nemzetmentő munka? Nem, ettől ne féljen senki, itt s így csak a jeles szereplők önmagukkal kompromittálják s akarva, nem akarva éppen a nemzeti iránynak tesznek szolgálatot.

Manapság csak nemzeti irányban lehet konstruktív munkát végezni, s akik a numerus clausus – melyet inkább numerus proportionatusnak³⁰⁹ kellene nevezni – ellen hadakoznak, azok nem értik az európai politikai fejlődés szellemét.

Ahol azonban szellem egyáltalában nincs, hanem csak handabandázás, ott ez a nemzetsértés sem lep meg.

Egy tanulságot azonban levonhatnak a maguk számára a belső ellenségek, hogy a magyar nemzeti talpraállást semmilyen szöbombákkal és padverdesésekkel összelődözni s tönkretenni nem lehet.

78. Beszéd a székesfehérvári cserkészünnepségen.

(1923. február.)³¹⁰

Prohászka mindig nagyon elismerően beszélt a szervezett vallásos ifjúsági mozgalmakról, főleg a cserkészetről és a levante-mozgalomról. A megújuló, régi eszméktől nem „fertőzött” generációba helyezte a reményét, amely az általa kívánatosnak tartott vallásos és nacionalista eszméket vallja. Köszöntő beszédet tartott február 3-án egy helyi cserkészünnepen, amelyen először azt a gyakori hasonlatát mondta el, hogy a Periklész utáni Athént rothadt almához hasonlította, ahogy Magyarországot is megrontották „a destrukció, a forradalmi mozgalmak”, de az almából kipottyanó magok lehetnek az új, egészséges generáció tagjai. (Ld. 62. sz. dokumentum) Így folytatta:

³⁰⁸ Rodrigo Díaz de Vivar, közismert nevén: El Cid a középkori spanyol történelem népszerű, de vitatott alakja, a spanyolok mórokkal folytatott felszabadító küzdelme idején katonáskodott. Hősiessége mellett gyakran vádolták köpönyegforgatással, árulással. Alakjáról Pierre Corneille írta a legismertebb drámát, melyet 1637-ben mutattak be.

³⁰⁹ Arányszám.

³¹⁰ A fehérvári cserkészek avató ünnepélye. In: *Fejérmegyei Napló*, 1923. február 4. 1. p.

Magyar tettekre kész ifjúságot kell nevelnünk. Életvidor, vidám, erkölcsös, hazafias és hitbuzgó fiatalságot. A világot Isten alkotta, de a történelmet emberek irányították. A mi nehéz nemzeti sorsunkban is az a biztató remény, hogy a jövőt életvágytól ragyogó szemű, fürge, friss, istenfélő cserkész ifjúság teremti meg. Nekünk fáradt, életunt, modern ifjúság nem kell, de kell egy olyan ifjúság, amely magát dolgos kézzel hevíteni tudja, amely ifjúságnak lelkét nem üli meg a pesszimizmus és hitetlenség éjszakája.

Az ifjúság lelkének a hit és nemzeti érzés szabad talaján kell horgonyozni. Julius Propertiusokra nincs szükségünk.³¹¹ Aki a cserkész fogadalmat leteszi, hogy szívét és lelkét tisztán tartja, az a nemzeti érzés és a vallás katonájává avatja fel magát. A vallásos érzést és a nemzeti érzést nem lehet egymástól elválasztani, hisz erre bizonyosságot szolgáltatnak történelmünk nagy egyéniségei, Szent István, Kapisztrán.

A vonat egyik tábláján olvastam egyszer a következő francia nyelvű felírást: A virágok illat nélkül, az asszonyok erkölcs nélkül, a korona érték nélkül. Ez Magyarország. Nekünk ilyen Magyarország nem kell. Nem pattogó frázisokra, de tettekre van szükség. És akkor a ránk nehezedő viszonyok is meg fognak változni.

Hiszem, hogy a megpróbáltatás felhői eloszlanak hazánk egeről és a boldogság színes sugara virrad ránk. Ezt hiszem én teljes szívvel. Isten engem úgy segítjen.

79. Interjú aktuális politikai kérdésekről. (1923. március.)³¹²

Az interjú felvezetésében ezúttal sem hiányzott annak megállapítása, hogy sajnálatos módon nélkülöznie kell a „gazdasági iga alatt nyögő” magyar társadalomnak Prohászka útmutatásait. A püspök olyan személy volt a szélsőjobboldali radikálisok szemében, aki „az államférfi szemével néz, a költő szívével érez, és a legvilágosabb magyar aggyal bontja szét elemeikre a kusza dolgokat”, továbbá aki „teremtő zsenijének híján nem tudunk ellenni”. Prohászka hosszabb interjút adott a lapnak:

Mindenekelőtt aziránt kérdeztük őt meg, hogyan vélekedik a keresztény sajtó ellen mostanában oly vakmerőséggel ismétlődő támadások felől?

– Cseppet sem vagyok meglepődve ezen az ádáz iramon – úgymond a püspök –, hiszen mi magyarok voltaképpen a faji imperializmus gyűlöletvulkánjának oldalában élünk, és sohasem tudjuk, hogy a szennykráter hol fog kitörni. A keresztény lapok – s ez kétségtelen – jól viselik magukat, s feltételezem róluk, hogy akár egy százaléknyi sem változtatnak ébresztő politikájukon. Ideértem azokat az orgánusokat, amelyek a nyilvános életnek eddig csupán egyes vetületeiben mutatkoztak végsőkéig intran-

³¹¹ Bizonytalan utalás, talán Propertius (Kr. e. 47 k. – Kr. u. 14 k.) római elégiaköltőre és szerelmi lírájára utal.

³¹² „Örülök rajta, hogy az ellenzék izgatást lát a keresztény sajtó munkájában”. In: *A Nép*, 1923. március 18. 5. p. (Farkas Sándor riportja.)

zicensnek, s amelyek már csak a stílusegység kedvéért is levonhatnák egyik oldalon annyira rokonszenves állásfoglalásuknak logikai következményeit. Mindenesetre annyit hozzátehetünk, hogy akkor vagyok boldog, amikor az ellenzék – ez a világnézeti ellenzék – tajtékzik és izgatásnak minősíti a magyar önvédelmet.

– Milyennek látom a parlament színvonalát? – folytatja felvilágosításait Prohászka Ottokár. – Hát, talán nem csodálkozik rajta, ha mélységes pesszimizmussal vagyok nemcsak a nemzetgyűléssel, hanem a parlamentarizmus egész intézményével szemben. Ez az új bábeli torony, ahol hovatovább két ember sem fogja érteni egymást. A szociáldemokrácia és a zsidódemokrácia egyébként lényegi egység, nem különös tehát, hogy most taktikából és ökonómiából is együtt vannak. Szörnyű az a klikk, amely ezen az összefogáson keresztül a szegény munkásember lelki és anyagi összetörésére törekszik, és mindaddig nem várható kibonyolódás, amíg mélyéig át nem látja munkásságunk ennek az érdekszövetségnek sötét belső indítékait. Pedig már nem tarthat soká, hogy megvilágosodjék a mi szegény dolgozó testvéreink, fajtestvéreink előtt, minő gyalázatoság az, amikor a csepeli gyárossal szemben ezek a munkáspostolok egész életen át késhegyig menő harcban állanak, és amikor meghal, akkor proletárcsókok koszorúját fonják a „tragikus sorsú” ultrakapitalista homlokára.

– Bizony, mi meglehetősen kiesünk az ésszerű haladásnak az öbléből, és alighanem várnunk kell, míg kevéssé a társadalmi intellektusnak arra színvonalára, amelyről a minap Sombart³¹³ beszélhetett Zürichben. A jeles gondolkodó egyetlen mellékmondatban volt képes megértetni hallgatóságával, hogy ma már az olyan kiszáradt ideológia szerint senki sem rendezi be világnézeti programját, mint aminő kiélt doktrína a szociáldemokrácia, a Marx-elmélet.

– Nehogy valaki magának a szocializmusnak elévülésére gondoljon, mert az el nem akadhat, a maga győzelmének útján, hiszen a lényege a szociális evolúciónak jellegzetesen krisztusi és én nem tudom elég hangsúllyal kimondani, mennyire nagy nemzeti érdek fűződik a szociális igények végsőkéig való kielégítéséhez. Politikai formula el sem képzelhető anélkül, ahogy annak élvonalában ne a társadalomsegítő kérdések álljanak.

– Itt van például a tisztviselőkérdés. Én ekörül nem tételezem fel a kormányról, mintha nem a legteljesebb emberbaráti érzülettel járna el, viszont az is kétségtelen, hogy az állam egyensúlyáért ő felelős. Mindent el kell követni, hogy a létszámcsökkentés folytán állásnélkülivé váltakat új elhelyezkedéshez juttassuk. Az egyéni jóindulat, azt hiszem, nem lenne kielégítő, bár tudunk olyan filantrópról, aki ügynöki irodáját harminc volt katonatiszttel népesítette be, és úgy értesültem, hogy nem tett rossz vásárt velük. Ellenben a tekintetben az államnak felismerhetetlen erővel és határozottsággal kellene fellépnie, és kötelezném a bankokat, a vállalatokat, birtokokat, hogy meghatározandó számú tisztviselőt alkalmazzanak.

³¹³ Werner Sombart (1863–1941) német közgazdász és szociológus, a kapitalizmus társadalomtörténetének egyik legalaposabb ismertetője, a weimari köztársaság időszakában a politikai jobboldallal szimpatizált.

– Figyelembe lehetne venni a külön szakszerű képzettséget. A szerintem szükséges állami intézkedés persze nem képezhetne szabadságlevelet visszaélésekre, ám a teherviselésnek ezt a módját a mostani súlyos helyzetben, amikor a tőkések bizonyos mértékig, és aránylagosan mégis csak kedvezőbb körülmények között élnek, igénybe kellene venni. Nem Csonka-Magyarország az egyetlen állam, ahol efféle lét-számapasztás szükségessé válik, viszont a lehetőségek szélső határáig elejét kell venni olyasminek, hogy családapák egzisztencia nélkülivé váljanak.

– Rendkívül becses szociális gondolatnak érzem a Horthy-akciót is, amely érdekes és megszívlelendő átnézetét nyújtotta az egyes néposztályok áldozatkészségének. Rámutatott ugyanis nagy megértésekre, de borzasztó lelki szakadékokra is, amelyek bizonyos rétegeket – minden zsebvonatköztől túl – oly durván elválasztanak a nemzet törzsétől.

– Pedig ezeknek a bőségben úszóknak ajánlatos volna arra figyelni, hogy ha egy családot sikerült megnyugtatnom, ezzel éppen ama bizonyos szociális olajcseppekből bocsátottam a társadalom bonyolult kerékszerkezetébe, amely szociális olaj az ország testének legdrágább nedve.

– Amennyire a földreform végrehajtását ellenőrizhetem – kivált nálunk, Fejér megyében –, hát mondhatom, rosszindulatú volnék a hatóságokkal szemben, ha azt mondanám: nem vagyok a „tempó”-val megelégedve. Itt igenis forró szívű igyekezet tapasztalható a nincstelenek kielégítésére, és bízom benne, hogy akikben áll, azok gondolni fognak a technikai akadályok elhárítására is.

– Különösen Nyugat-Magyarországgal kapcsolatban hírlik, hogy ott különböző nehézségek merültek fel, de ezeknek a nehézségeknek alaposságában nem igazán hiszek. Mindenesetre jótékony hatással volna a kérdés végleges megoldására, ha a vagyonváltságban leadott földeket szintén mozgósítanák a földreform szolgálatában. A sajtónak ezen a téren kötelessége, hogy az Országos Földbirtokrendező Bíróság munkáját tárgyilagos figyelemmel kísérje.

A közigazgatási reformra terelődött a szó ezután, és itt az egyházfejedelem bőséges tapasztalataira támaszkodva sok érdekes szempontot vetett fel. Szükségesnek tartaná a jegyzőnek bizonyos mértékig való tehermentesítését, a községi választójog megszűrését. Az autonómia motorikus ereje nem csupán a belső energiát jelenti, hanem az irányvételt is. Itt tehát gondosan ügyelni kell a nemzeti és keresztény szempontok felszínén maradására.

– Mófellelt nagy fontosságot tulajdonítok az egyetemi, főiskolai ifjúság felsegélyezésére indított szociális mozgalmaknak is – folytatja felvilágosításait Prohászka Ottokár. – A nemzet színe-virágát megmenteni főbenjáró kötelessége nem csupán a törzsökös lakosságnak, hanem kiváltképpen azoknak, akik aránytalanul nagyobb hasznot könyvelhetnek el javukra, mint aminő kötelességet ellenszolgáltatásként vállalni szoktak.

– A falupolitika tekintetében semmi újságot nem látok. De itt a törvényes segítő eszközökön kívül talán még fontosabbnak vélem ezúttal is a falusi intelligencia állandó, személyes érdeklődését és érintkezését a község minden rétegével. Igaz, hogy a falu meg van babonázva hirtelen felduzzadt jövedelmei, a pénze miatt, ám nehogy azt higgye valaki, mintha a falu népében ez a körülmény súlyos eltávolodást eredményezne szemközt a várossal. Persze, akinek vagyona van, az félti is a maga vagyonkáját, de azt is látom, hogy ahol falun jó emberek tartják kezükben a lelkek kormányzását, ott úgynevezett „szakadékok” vagy egyáltalán nincsenek, vagy ha vannak, mesterséges talajból táplálkoznak. Embere válogatja, a pap, a jegyző, a tanító, a birtokos, hiszen az inaszkadt is azt mondotta Krisztusnak: szerencsétlen vagyok, mert nincs emberem.³¹⁴

– Mit tartok jónak az egyke ellen? Semmit sem tartok, meg vagyok győződve, hogy amint népességünk fogyása a keresztény erkölcsiségünk meggyengüléséből származott, úgy lehet bizonyos szociális közbenyúlásokkal siettetni az egyke megtorpanását, az igazán gyökeres egykeorvoslat azonban az isteni törvények, a moralitás helyreállításától függ.

– A családi terheket enyhíthetjük, de felébreszteni az igazi ellenszert csupán a lelki struktúra megváltoztatásával leszünk képesek. Az a parancsolat, hogy „Tisztelt apádat és anyádat” visszaható erővel is bír, és így szól: Tisztelt, becsüld, kívánd a gyermeket.

Kérdéseinkre az egyháznagy beszélt még a rendtörvény-tervezetről is. Meggyőződéssem az – úgymond –, hogy a fegyelmezetlen erőket le kell küzdeni. Bízunk kell abban, hogy a kéz, amely a rendtörvényt alkalmazni fogja, tárgyilagos lesz. Azzal legyünk tisztában, hogy senki, akinek félnivalója van a rendtörvénytől, nem fogja a javaslatot helyeselni. De „Wahrheit geht vor Freiheit”,³¹⁵ és csak örvendetes lesz, hogy ez a törvényhozási intézkedés okos ésszel old meg törhetetlen helyzeteket.

Melegen érdeklődött Prohászka püspök a függő kulturális kérdések iránt is, és kijelentette egyebek között, hogy az állami színházak bérbeadásánál bomlasztóbb és botorabb gondolat fel sem merülhetne.

– Ha – úgymond – már a nemzeti művelődésnek ezeket a bástyáit is feladjuk, akkor igazán nem marad talpalatnyi hely sem, ahol a megújódás szilárd pontot találjon.

– A Pátria Klub megalakulását és működését nagy bizalommal és várakozással ügyelem, csupán azt szeretném, ha a szeparáció komolyan és következetesen történék meg. Ne kelljen mindig a túlsó oldalra szorulni, amikor az önmegtartóztatás a helyes álláspont.

³¹⁴ Utalás a Bethesda-tóra, melyre a bibliai történet szerint olykor angyal szállt le, s a felzavart vízben meggyógyultak az emberek, egy nyomorék mondta Jézusnak, hogy „nincs embere”, aki bevigye a vízbe. János evangéliuma, 5,7.

³¹⁵ „Az igazság vezet a szabadsághoz.” Adolf von Harnack (1851–1930) német teológus, dogma- és vallástörténésznek tulajdonított mondás, Prohászka egyik kedvelt idézete publicisztikáiban, ld.: POÖM. XXII. 296., 307., 330. p. vö. 148. sz. dokumentum, 618. sz. jegyz. (A gondolat egyébként egyértelműen bibliai eredetű, vö. János evangéliuma, 8,32.)

A külpolitika két főbb vonásáról esett végezetül szó. Az olaszokat irigylem Mussolininól³¹⁶ – vetette föl mély meggyőződéssel Prohászka Ottokár –, az a példátlan egység, amellyel az olasz nemzet Mussolini jóindulatában és jó szándékaiban bíz, egyenesen megrendítő. Hallatlan tanulságok kínálóznak megszívlelésre, teszem azt, hogy csak nemzeti formában képzelhető el a modern állam, s hogy a szociáldemokráciát ki kell kapcsolni az állami szervezet tényezői közül. Csodálatos és örömdetes felébredés ez. Mussolini nagyon jól tudja, mit kell tartania a szláv veszedelem miatt. A francia és az angol egyaránt nem látja ezt, csupán a bűvös politikai lángelme: Mussolini, aki azonban a mi szempontunkból eddig mégiscsak titokzatos Maia istennő, lefátyolozott arcú, nem tudni, kicsoda néz föl alóla.

– A fajvédelem legközvetlenebb létesítménye ma a lakáskérdés megoldása volna építkezésekkel, vállalatoknak és bankoknak építésre való kötelezésével, akárhogy de minél előbb és mentől mélyebben. Búcsúzóul még azt üzenem az Ébredő Magyaroknak, hogy valamennyi lépésüket nagyon megfontoltan, nagyon szervezeten és nagy helytállással tegyék meg.

Idáig szól az élet nagy mesterének tanítása. Rajtunk áll, hogy minden egyes szavát megszívleljük, hanem valóságra is váltsuk.

80. Prohászka Ottokár: Keresztény nemzeti föltámadás. (1923. április.)³¹⁷

Prohászka ugyanezzel a címmel korábban publikált egy nagy hatású vezércikket a Nemzeti Újság 1920. április 4-i számában.³¹⁸ Három évvel később a húsvét alkalmából megfogalmazott közéleti állásfoglalásának ugyanezt a címet adta, és a tartalom tekintetében is a mondanivaló hangsúlyozását lehetett érzékelni.

A föltámadás nagy ténye bemutatja az Urat, a szenvedő s megváltó embert, mint Istent a megpecsételi hitünket. A föltámadt Krisztus sugalmazta sz[en]t. Pált, aki mondta:

³¹⁶ Benito Mussolini (1883–1945) fiatalkori szocialista szimpátiájával szakítva, 1919-ben létrehozta a Fascio di Combattimento nevű szervezetet, a későbbi fasiszta mozgalom bázisát, mely nacionalista, szélsőjobboldali nézeteket képviselt. 1922 októberének végén a Rómába való vonulás („Marcia su Roma”) után Olaszország miniszterelnöke. Fasiszta tekintélyuralmi rendszert épített ki, mely „nemzeti” elkötelezettsége, illetve kereszténységre hivatkozó ideológiája révén az 1920-as évek szélsőjobboldali mozgalmait számára példamutatónak számított, így a magyarországi „ébredők”, „fajvédők” körében is, annak ellenére, hogy az olasz fasiszták ekkor még nem képviseltek rasszista, antiszemita nézeteket, egészen 1938-ig.

³¹⁷ *Új Lap*, 1923. április 1. 1. p.

³¹⁸ Újraközlését ld.: POÖM. XXII. 238–241. p.

Tudom, kinek hittem s megnyugszom benne!³¹⁹ Ezt a nagy tettet is megelőzték nagy szavak s hatalmas ígék, – megelőzte az egész evangéliumnak édes s biztató szava; de mindennek a sok szép, édes s fölséges szónak hitelt az a nagy tett, a föltámadás szerzett.

Ebből is látszik, hogy tettek nélkül a legszebb szó is csak csengő érc és pengő cimbalom.³²⁰ A gyújtó s lángoló szavak tömjénfüstje után is kellenek a nagy tettek áldozatai; mert ezek nélkül üres és semmitmondó szavalás a legszebb szónoklat is.

Valamikor az Úr Jézus erre az ő nagy tette, föltámadására támaszkodott a hitetlen világgal szemben; úgy kell a keresztényeknek s a keresztény nemzeti irányzatnak is nemcsak nagyokat mondaniok, hanem nagyokat tenniök. Nekik is a nagy ígéket nagy tényekkel kell megtámasztaniok.

S mi legyen a keresztény nemzeti irányzatnak nagy tette? Más nem lehet, mint a föltámadás. A föltámadásból ismerték meg a Messiást s hasonlóképpen, a keresztény nemzeti irányzatnak keresztény élet s keresztény lelkület szellemében való feltámadásából ismerjük majd meg mi is, hogy a nagy valósággal s nemcsak szavakkal állunk szemben.

Kezdetben tényleg úgy indult minden, mintha feltámadásunk volna: a vörösök szétszaladtak, a szocialisták tüdővérzést kaptak, a zsidók szégyenkeztek, a liberálisok elvonultak, s biztos s bátor pózban léptek elő, kik magukat kereszténynek vallották. Abban is hasonlított ez az új korszak a föltámadáshoz, hogy az erkölcsi föloszlás, a züllés, a korrupció, a lelki rothadás, szóval a halál mintha meghátrált volna. A szociáldemokraták a tökkel s gerstlivel való általános népboldogítás letűnte után úgy festettek, mint a gyerek, aki sárba esik születésnap ajándékával kezében. Sáros, piszkos a gyerek is, keze is, meg az ajándék is. Az ajándék a szociáldemokrácia nemzetet megbőjtöltető fölsülésében a marxizmus. Ebből talán most már senki sem kér. A szabadkőművesség patkányhada úgy tűnt el, mintha kámfor lett volna, pedig rendesen nem ettől illatos, hanem más növénytől s ostoba hókuszpókuszainak csodájára jártunk el a Podmaniczky utcai „rendházba”,³²¹ megnézni a halálfejeket, a koporsót, melyre a nagyra hivatott jelöltek állítólag bele is feküdtek, a kardokat, melyek az átlag makabeusi ősökkel rendelkező kultúrlovagok ülései előtt le voltak szúrva s csodálkozunk azon, hogy felnőtt emberek ily gyerekségek keretéből merik öltögetni nyelvöket a kereszténységre, s égbe emelkedő művére, a keresztény kultúrára. Így volt ez, s ezek után méltán a legjobbat remélhettük.

De két hibája volt a mozgalomnak.

Az egyik az, hogy keresztény nemzeti kurzust akartunk csinálni keresztény emberek nélkül. Azt pedig nem lehet. A kereszténység pedig nemcsak program és szó, hanem élet. Keresztény ember csak az, aki Krisztust magára öltötte, akiben Krisztus él. Ha ilyen emberek nincsenek, vagy kevés van belőlük, akkor nincs föltámadás!

³¹⁹ Pál második levele Timótheushoz, 1,12.

³²⁰ Utalás a „szeretet himnusza” első sorára: Pál apostol 1. levele a korintusbeliekhez, 13,1.

³²¹ A Magyar Szimbolikus Nagypáholy székháza volt Budapesten a Podmaniczky utca 45. sz. alatt, 1920-ban a szabadkőműves szervezetek feloszlása után a MOVE központja lett. Vö. 121. sz. dokumentum.

A másik nagy hiba az volt, hogy selejtes s jellemtelen firmák maradtak hivatalokban a keresztény nemzeti kurzus alatt is, olyanok, kik, ha kell, kalapot emelnek a templom előtt, de azért tudnak cincogni a patkányokkal s üvölni a farkasokkal is. Mindezek az emberek nem szívbeli, hanem szóbeli keresztények, – mivel nem élő, hanem holt, vagyis inkább hulla-keresztények, azért aztán mint idegen test állnak útjában az egységes keresztény nemzeti konszolidációnak.

Ezeknek a hibáknak fölismerése egyre inkább tért foglal, a nemzeti éledés ébred, a keresztény öntudat erősen állást foglal ez önmérgezés ellen, s reméljük, hogy ez úton mégis csak, bár lassan, de biztosabban eléje megyünk a valóságos nemzeti föltámadásnak. Ez a mi nemzeti hitünk s reményünk.

81. Beszéd a székesfehérvári katolikus napon. (1923. május.)³²²

Az 1920-as évek elején a különböző országos és regionális nagygyűlések mellett elterjedtek voltak az egy-egy napra és helyszínre időzített demonstratív „katolikus napok”, amelyek ügyét Prohászka teljes mértékben támogatta. A rendezvénytípus alkalmas volt arra, hogy országosan ismert közéleti személyiségek mozgósítsanak a jobboldali, keresztény társadalmi és politikai törekvések mellett. Természetesnek tekinthető, hogy nem sokkal a Debrecenben tartott demonstráció után május 13-án Székesfehérváron is sor került egy ilyenre, amelynek védnökei Prohászka mellett Esterházy Miklós Móric, Zichy Aladár és Károlyi Imre voltak.³²³ A rendezvényen szónokolt Wolff Károly és Huszár Károly is, sor került társadalmi szempontból specifikus mellékrendezvényekre (nő-, földműves-, iparosgyűlés), utóbbiaknak is olyan ismert személyek voltak a főszereplői, mint Bangha Béla SJ, Ernst Sándor, Fröhwrth Mátyás.³²⁴ Prohászka beszédét a helyi sajtó csak kivonatossan örökítette meg:

³²² A katolikus csapatszemle. In: *Fejérmegyei Napló*, 1923. május 15. 1. p.; röviden: Nekünk keresztény kultúra kell. In: *A Nép*, 1923. május 15. 4. p. Vö. Prohászka-napló, 2013. (1923. május 14.)

³²³ Esterházy Miklós Móric (1855–1925) a dualizmus korában a Néppárt politikusa, a katolikus nagygyűlések egyik első szorgalmazója. Temetésén Prohászka tartotta a gyászbeszédet. (POÖM XVIII. 281–282. p.) Zichy Aladár (1864–1937) a dualizmus utolsó szakaszában több miniszteri tárcát is viselt, 1919 után legitimista politikus, 1925-től a Hangya Szövetkezet vezetője. Károlyi Imre (1873–1943) nagybirtokos, bankár, gazdasági szakíró.

³²⁴ Bangha Béla SJ (1880–1940) jezsuita szerzetes, teológus, korának ismert hitszónoka, a Mária kongregációk szervezője. Neve leginkább „sajtóapostolként” vált ismertté, kiemelten fontosnak tartotta a modern sajtónak a katolikus politika szolgálatába állítását. E célból alapította a Központi Sajtóvállalatot, elkötelezett sajtószervező, szerkesztő, számos cikke és kötete jelent meg. Ernst Sándor (1870–1938) pápai prelátus, 1908-tól a Katolikus Népszövetség elnöke, 1918 után a keresztény párt-politika szervezője, több ízben parlamenti képviselő, a kormánytámogató keresztény párt híve, rövid ideig miniszteri tárcákat is viselt. Fröhwrth Mátyás (1889–1949 után) a Katolikus Népszövetség titkára, 1920-ban a KNEP képviselője és igazgatója, később is a kormánytámogató keresztény párt képviselője, lapszerkesztő.

Prohászka Ottokár megyéspüspök megnyitójában csapatavatásnak nevezte a katolikus napot. A római birodalom válságai idején mindig a triariusokra került a sor.³²⁵ Ez választott csapat volt. Csapatot kell nekünk is keresnünk az ország romlásában. Nem sóvány intellektualizmuson rágódó csapatot, hanem olyat, amelynek eszményei vannak. Csapatavatások ezek a katolikus napok, nem csapatszemlék: lélekkel való keresztelések. Harmincéves ez a mozgalom, de ma keservesen megtanultuk, hogy a katolikus kereszténységnek kell vezetnie: mentsen és segítsen a nagy romlás után. Minden konstruktív erőt egyesíteni kell a keresztény kultúra megmentésére. Magyarország nem egységes nép, hanem liberalizáló nép. Éppen ezért kell itt a keresztény kultúrát megmenteni. Még ma is látja Wekerle bonómiás³²⁶ arcát, mosolygott a zsidó veszedelem emlegetésekor, az egész keresztény intelligencia mosolygott, leszerelték az egyetemi ifjúságot is, bámulták a galileistákat,³²⁷ mert idegen szellemet hoztak. Egységesítő erőt kell a mozgalommal szembe állítani. Ez ellen kereszténységnek nem lehet kifogása. Ez ellen csak annak lehet kifogása, aki közöttünk idegen, aki pénzszerzés vágyával jön ide a nép köré. (Úgy van, úgy van!) Nagy stílusban élni: ez a katolikus nap, a kereszténység programja. És mindezt beállítani a magyar korona, a magyar integritás szolgálatába. Üdvözli a társulatokat, falvakat, megyét, tisztikart, szövetkezeteket, városokat, Dr. Zavaros polgármestert, aki katolikus keresztény lelkületben akarja vezetni a várost, Esterházy grófot, Zichy Aladár grófot, akinek édesatyja királyhű katolikus programjával meglepette ezelőtt három évtizeddel a katolikus néppárt zászlaját.³²⁸

A rendezvény zárszavában Prohászka annak a reményének adott hangot, hogy az elhangzott beszédek olyan áldást hoznak a résztvevőkre, mint az egyébként egész napos eső a vetéseknek.

82. Beszéd az Erzsébet Nőiskola jubileumi ünnepségén. (1923. május.)³²⁹

A magyar tanítóképzés történetében fontos intézményt 1873-ban alapították, fennállásának fél évszázados jubileumán két napos ünnepséget rendeztek, amelynek első programjaként hálaadó istentiszteletekre került sor (a katolikus egyházat Prohászka,

³²⁵ Ld. 5. sz. dokumentum, 21. sz. jegyz.

³²⁶ Bonómiás = kedélyes, nyájas.

³²⁷ Célzás a Galilei Kör tagjaira.

³²⁸ Célzás Zichy Nándorra, ld. 21. sz. dokumentum, 87. sz. jegyz. Zavaros Aladár: 1919. november 20-tól 1930-ig Székesfehérvár polgármestere. Az Esterházy gróf: Esterházy Miklós Móric, ld. 323. sz. jegyz.

³²⁹ Az Erzsébet Nőiskola félszázados emlékünnepe. 1873–1923. In: *A Magyar Asszony*, 1923. június–augusztus. Melléklet. 2–5. p.

a reformátust Ravasz László³³⁰ képviselte), ekkor tartotta a püspök köszöntő szentbeszédét. A Hermína-kápolnában tartott ünnepségen elhangzottak nagy hatással voltak a jelenlévőkre, egyikük szerint „lélekszárnnyakon szállt fel magasba az Ige”. A május 27-i ünnepségen egyébként számos egyházi és világi előkelőség jelent meg, Klebelsberg Kunó, Vass József és Rakovszky Iván miniszterek, Sipőcz Jenő polgármester, Berzeviczy Albert, Tormay Cecile,³³¹ továbbá közéleti személyiségek (Bethlen István, Apponyi Albert, Raffay Sándor, Zichy Rafael³³²) feleségei stb.

Krisztusban kedves leányaim!

A kegyelet, mely Janka napján, a két igazgatóasszony nevenapján,³³³ akarta az Erzsébet Nőiskola ötvenéves fennállásának jubileumát megülni, találkozott a keresztény áhítattal, mely ma a Szentháromság vasárnapján, a Szentháromság imáadásában látja minden ünneplés és hódolat koronáját, s mely bármily más mély és hálás ünneplésre e vasárnapnál alkalmasabb napot nem találhatna.

A kultúra ugyanis nemes emberi élet, a keresztény nemzeti kultúra pedig az Úr Jézuson, a Közbenjárón és Megváltón fölkúszó s gyökereiből kivirágzó emberi s nemzeti élet. Ez az erő és élet az Atyától, a Fiún át a Szentlélek teljében áradozik miránk, s így minden keresztény kultúra, amennyiben igaz és mély, tiszta és boldogító, annyiban a teljes Szentháromság életének kiáradása.

Így a magyar kultúra az egyik tűzhelyének, az Erzsébet Nőiskolának jubileumát is méltán üljük e napon, s e tűzhely kigyulladásában is méltán üdvözljük annak a szent tűznek lángolását, melyet az Atya küldött fiában a földre, s mely a mi lelkünkben is kigyulladt a Szentlélek szeretete által. „Tűzet jöttem bocsátani a földre” – mondja az Úr Jézus, s e tűzből kell nekünk tüzet fognunk, s azt mindenfelé szétvinnünk, s e tűzzel kell a magyar nemzeti életet is megkeresztelnünk... Íme, az Erzsébet Nőiskola hivatása és programja, s e program tudatára való ébredésünk lesz a mi ünnepünk.

³³⁰ Ravasz László (1882–1975) 1921-től a Dunamelléki Református Egyházkerület nagy hatású püspöke, politikai nézetei és aktivitása Prohászkaéhoz, illetve Raffay Sándorhoz hasonlítható.

³³¹ Klebelsberg Kunó (1875–1932) 1921–1922-ben előbb belügyminiszter, majd a bethleni konszolidáció korának nagy hatású vallás- és közoktatásügyi minisztere, kultúrpolitikusa. Rakovszky Iván (1885–1960) több alkalommal parlamenti képviselő, 1922–1926 között a Bethlen-kormány belügyminisztere. Tormay Cecile (1875–1937) író, legismertebb a Horthy-korszak egyik szellemi alapvetésének is számító *Bujdosó könyv* c. műve. 1919 januárjában hozta létre a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége nevű szélsőjobboldali szervezetet, mely a Horthy-korszakban a „keresztény-nemzeti” politikát, a numerus clausus fenntartását képviselte. Prohászka szoros kapcsolatot tartott a szervezettel. Berzeviczy Albert (1853–1936) történész, 1905-től haláláig a Magyar Tudományos Akadémia, 1923-tól a Kisfaludy Társaság elnöke, mindkét szervezet az ő elnöksége alatt választotta tagjává Prohászka Ottokárt.

³³² Zichy Rafael (1877–1944) 1925-ben elvált feleségétől, Pallavicini Eduardina grófnőtől, és nyilvánosan támadta volt nejét annak Tormay Cecile-hez fűződő intim viszonya miatt. Ld. erről pl. (további irodalommal): Kurimay, 2016.

³³³ Zirzen Janka (1824–1904) és Lázárné Kasztner Janka (1850–1923) az intézmény korábbi igazgatói.

A magyar leányifúságnak az Erzsébet Nőiskola tűzhelyén tehát először tüzet kell fognia, azután ezt a tüzet az országban szét kell vinnie, más szóval tüzet kell fognia és égnie, sokáig égnie, és sokakat gyújtania.

Tüzet fogni annyit jelent, mint lelket, lelkes lelket, krisztusi lelket venni. Lelket, hogy ne csak tudjunk az Úr Jézusról, hanem hogy meglássuk őt, és hogy ne csak tervezgessünk, s készülődjünk tette, hanem hogy éljünk s életünkben őt magát megtapasztaljuk. A fogalmak csak képek, tükrözések, a megtapasztalás pedig a valósággal való érintkezés. Ha egy térképet nézek, öröm nekem nézni a föld arcát, a vonásait, a ráncait; de mi más az, ha nem a térképen nézem az arcot, hanem szemtől szembe látom, ha hegyeit járom, ha patakjaival lejték, ha réteinek illatát iszom; – Mi más az? Mert más a kép és más a valóság. Igazi keresztény kultúrája csak annak lesz, ki a kereszténységet nem a könyvekből olvassa, hanem aki azt éli s megtapasztalja. Keresztény magyar kultúránk csak akkor lesz, ha a mi leányifúságunk, anyáink, tanítónőink a krisztusi életet élik. Mert lelke csak annak van, aki él; tüze csak annak van, aki ég. S nekünk élnünk s égnünk kell, ha a krisztusi kultúrát bírni, s azt terjeszteni akarjuk.

Az Erzsébet Nőiskola a keresztény nemzeti kultúrát terjeszteni s annak apostolokat nevelni akar. Nos, minden nevelésnek s hivatásnak, főleg pedig minden apostolkodásnak az a titka és törvénye, hogy élet csak életből, lélek csak lélekből eredhet. Apostol az olyan ember, kiből a lélek árja felgyülemlett, úgyhogy kitör belőle. A hivatás a lélek tehetsége, mely magától árad – a hivatás a lélek tartályainak teltsége, melyek túlcsordulnak; – az apostolság a jól megrakott tűz, melyből a lángok suhognak felénk. Legyen ez az intézet a nemzeti magyar műveltségnek hegyvidéke, melyből források, patakok és folyók fakasnak, s azért fakadnak, mert a hegyek – a lelkek – tartályai áradoznak! Legyen jól megrakott tűzhely, mely ég, s épp azért világít is, melegít is. Hordozzon minden leány, aki innen kikerül, egy szép világot, firss hegyvidéket lelkében, s tapasztalja meg önmagában az Úr Jézus szavát, hogy aki benne hisz, annak eleven vízfolyások fakadnak lelkében; az tehát nem „Allah kertje”, vagyis sivatag, hanem az Úrnak szántóföldje lesz.

Ezt a krisztusi életet azután az intézeten kívül is kell magukban ápolniok, s ami szépet és jót itt átéltek, azt magukkal kell vinniök s másokba is átplántálniok. Csak annak lesz hivatása a magyar keresztény kultúra szolgálatára, aki azt, amit itt kezdett, künn folytatja, s aki az eszméknek izzó parazsait, nem pedig doktrinér fogalmakká hűlt darabjait viszi szét. Építeni, teremteni csak az ép, lelki egészségnek örvendő lélek tud; míg ellenben a beteg, vagyis az olyan, akiben az eszme kialvóban van, vagy aki éppen talán már lelki halott, aki hitetlenségbe s bűnbe fordul, az a kultúrának nem aktív ereje, hanem terhe, az hullája a keresztény nemzeti kultúrának.

Amit itt kaptok, kedves testvéreim, azt el ne dobjátok, ami szép s eszményi világot itt fölvetetek lelketekbe, azt mint tehertételt ki ne dobjátok. „Von euch verlangt man eine Welt zur Welt”³³⁴ – mondja Goethe, nektek a köznapi világhoz új világot, az

³³⁴ Johann Wolfgang Goethe: *Mahomet* c. versének sora: „Veled egy világra van szüksége a világnak.” Prohászka kedvelte ezt az idézetet, máskor például: POÓM. V. 132. p.

ösztönöshöz szellemit, a földhöz égit kell adnotok! Ha ezt nem teszitek, akkor repedt fazekak s földbesüppedt harangok vagytok.

Ezt a lelki erőt pedig az Úr Jézustól vegyétek. Ő mondja: Én vagyok a szőlőtőke s ti a szőlővesszők. Aki én bennem marad, sok gyümölcsöt terem. Aki ebből a gyökérből táplálkozik, annak ereje lesz kivirágozni, az szépségbe fog öltözködni, az ég tüzét zamattá s édességgé változtatja el, hivatását pedig ittasult életörömmé fokozza! Oh, Jézusom – legyen ez imátok –, én gyökerem és hivatásom, anyaságom s apostolságom gyökere – életalakításom s meggyőződéseim titka – munkám s működésem erőforrása, légy és maradj velem!³³⁵

Te gyújtottad ki bennem világosságod s akartad, hogy világító leány, feleség s édesanya, világító tanító, tanárnő s apostol legyek; add, hogy e mécsszemem ki ne fűjjam! Te adsz akaratot, szentlelkes akaratot, inspiráló tettvágyat s munkakedvet; te adsz kitartó s alakító akaratot, mert te Creator Spiritus, teremtető lélek vagy. Oh, add, hogy veled dolgozzam, s ki ne fáradjak. Újjá kell építenem a hont, s a költő szerint:

Szép vagy ó hon, bérc, völgy változnak gazdag öledben

Térideid országos négy folyam árja szegi.

Ám természetűl mindez lelketlen ajándék,

Naggyá csak fiaid szent akaratja tehet!³³⁶

Ez akkor volt, mikor még a szép hon állt; mennyivel igazabb e szó most, mikor romok közt járunk! Most kell csak igazán szent akarat belénk! Amily széles a magyar kultúrélet, ahol édesanyák, feleségek, tanítók, nevelők – csupa honleány – kihatása megérzik, mindenütt ott járjon s dolgozzék s küzdjön a szent akarat! A Szentléleknek legjellegzetesebb ajándéka az inspiráló akarat. Ha ötven év előtt is a magyar keresztény kultúra e tűzhelyéről az inspirált, szent akarat szikrái s lángjai pattogtak s oszlottak szét: induljon ki annál inkább most, romlásunk szomorú korszakában sok friss, meleg leányszív, s viruljon föl nyomukban és körülöttük a család, az iskola, az ifjúság, a társadalom, az ország – épüljön fel hitük s szeretetük erejében az új Magyarország!

83. Beszéd a II. Alföldi Katolikus Nagygyűlésen, Kecskeméten. (1923. szeptember.)³³⁷

Prohászka először a nagygyűlés szeptember 9-i napján, az ún. karitatív szakosztályban beszélt, az elnöki zárszót mondta. Több beszámoló, beszéd elhangzott, melyek

³³⁵ Vö. János evangéliuma, 15,1–8.

³³⁶ Vörösmarty Mihály: *Magyarország címere* c. verse. A 2. sor az eredetiben „Téridet” szóval kezdődik.

³³⁷ A Kecskeméten, 1923. szeptember 8–9. napjain megtartott II. alföldi katolikus nagygyűlés emlékkönyve. Összeáll.: Királymezey Tibor. Kecskemét, 1923. 126–128. p. A beszédnek ez a legteljesebb megőrzött példája, a helyi lapok (*Kecskeméti Közlöny*, *Kecskeméti Lapok*) csak néhány mondatos tartalmi kivonatot közöltek.

a katolikus egyházi szervezetek, például a Szociális Missziótársulat karitatív tevékenységének részleteit, fontosságát mutatták be. Prohászka így összegezte az elhangzottakat:

Krisztusban kedves Testvéreim!

Kegyetek mindnyájan megérezték, hogy a keresztény szeretet itt most ránk lehelt s hogy e lehelet nem szó, hanem szellem és lélek és meg vagyok győződve, aki ezt megérzi, az duzzadó öntudattal vesz részt a karitatív szakosztály ülésén. Ha velünk van az, ami segíthet, ami nem csak érzelem, hanem erőteljes szellem, akarat, ha él bennünk a szociális karitás, a társadalmat szervezni akaró karitás, akkor kedves Testvéreim, Krisztus nem járt hiába a földön. Akármilyen lapos az a síkság, Magyarország a lelkekben meg van Krisztus nyoma, keze illetése, lelke ihletése. Szégyelhetnők magunkat, ha Krisztus lába nyoma nem volna magyar földön! Megvan; a szeretet az! Tehát én meg vagyok győződve, hogy ebben a nagygyűlésben, akár kalap, akár kendő van a nő fején, akár tanult, akár tanulatlan az ember, egy közös nagy fölséges érzés jár át bennünket. Mi nem csak szóval valljuk Krisztust, hanem mi szeretni akarunk, áldozatos tettekkel akarunk a világon érvényesülni; ennek a szellemnek a lehelői, hordozói, követői akarunk lenni. Amit itt hallottunk, felséges problémák. Én úgy érzem, mintha posztós boltba lennék, ahol egyik vég szövetet a másik után göngyölítenek fel, és azt mondják, ez aztán gyártmány, ez áru, ez érték! A mi értékeink az apostolkodás, leányklub, patronázs, fogházmisszió, mind fenséges végek. Kedves Testvéreim! Legyenek büszkék arra, hogy önök ilyen egyházhoz tartoznak. A katolicizmus mindig talál problémákat, mondanivalót mindig talál, várnak rá nagy küzdelmek, és ezek alól nem akarja magát kivonni, nem engedi lelke, neki mindenütt helyt kell állnia. Hogy ha a kedves Benedikta³³⁸ nővér előadja a munkáját, melyet a Szociális Misszióban tanult, s azt kedves modorban simogató szavakkal élénk tárja, ha f[ő]t[isztelen]dő Czapik úr³³⁹ határozati javaslatként terjeszti elő, ha a főispáni titkár úr megértő, fiatalos, buzgó lelkében megérzi, hogy mi kell nekünk a hívek pasztorációja körül, ezek mind problémák, ezeket meg kell oldani, melyek elől nem lehet elzárkózunk. Ezek föladatok, azokat meg kell oldani, de hogy mondjuk először meg kell azokat értenünk. Hányan beszélnek ma szociális karitásról. De értik-e? Mi ez a szociális karitás, a szervezett szeretet. Egy, az okokat, bűnöket és forrásokat

³³⁸ Balázs Benedicta (1893–1978) a Szociális Missziótársulat nővére, vallásos szépirodalmi alkotásai is ismertek, a társulat 1923-as szakadása után a Slachta Margit vezette Szociális Testvérek Társaságához csatlakozott. A kecskeméti nagygyűlésen a patronázmunkáról és a fogházmisszióról beszélt. Életről és Prohászka-hoz fűződő kapcsolatáról pl.: Forrai, 2000.

³³⁹ Czapik Gyula (1887–1956) 1910-ben szentelték pappá, később egyházmegyei ügyész, több katolikus lap szerkesztője, 1922-től pápai kamarás, 1939-től veszprémi püspök, 1943-tól haláláig egri érsek. A nagygyűlés szakosztályában határozati javaslatának előterjesztése mellett a szeretet hangnemének fontosságáról beszélt, és arról, hogy nemcsak pillanatnyilag és egyeseket, hanem folyamatosan és tömegeket kell odaadón segíteni.

fölkutató és azokat kiszárító karitás. Mi nem csak kenyeret adunk, hanem szeretnők a szenvedőt talpra állítani; mi az erkölcsi szegényfoltnak a gyökerét a rossz vért szeretnők lecsapolni. Ha a társadalom ennyire fejlődik, és ily rendszeres szeretetet gyakorol, akkor lesz a maga szintjén. Katolikus karitás nélkül nem lehet szociális problémákat megoldani. Egyet akarok nagyon figyelmükbe ajánlani. Az utolsó években azt látom, hogy azt a szociális karitást valahogy a háttérbe akarják szorítani és azt mondják, inkább szociálpolitika kell és azt kell nézni, hogy a nemzetgyűlésen jó törvényeket hozzanak és hogy a nők bejussanak az államháztartás, a lakásviszonyok, a liszt és élelem elosztás intézésébe. Kedves édes Testvéreim! Kinek jutna eszébe, hogy a karitás nem akarna a nemzetgyűlés révén jó törvényeket akár a gazdasági és kulturális viszonyokban áldásos tevékenységet. Mi természetesen mindezt kívánjuk, de a karitás az első, s ha bennem karitás van, akkor én a szociálpolitikára megtalálom az inspirációt, akkor az államháztartásba beállítom majd a nőt is. A karitás a jólétnek, az egyenlőségnek a megteremtő szelleme. Ez az evangéliumi szabadságnak, egyenlőségnek, testvériségnek a lelke. Ki ne akarna női jogokat megadni? De kedves Testvéreim, a fődolog itt mindig a szellem és lélek. Nem kell mondani, mint a szociáldemokrata mondja, „karitás nem kell, kellenek jó törvények, jó közigazgatás”. Mi azt mondjuk: kell jó törvény, és karitás is kell, ezek jó intézmények és azokba is a szeretet! Öreg hiba azt gondolni, hogy csak a törvényt, csak a politika segítsen. Ha a törvény jó, ez a szeretet inspirációjából való.

Néhány évvel ezelőtt Németországban is úgy gondolkoztak a fölületes emberek, hogy nem szorulnak már a hívek szeretetére, hanem azt pótolja majd az állam, a városháza, a minisztérium, az adó. Kedves Testvéreim, én azt mondom, szedjenek, ha kell adót is a szegények segélyezésére, de ne bízzák azt csak a közre, ne bízzák csak hivatalokra, akik a karitást csak 8–12, 2–4-ig végzik. A karitás nem állami feladat, a karitás társadalmi feladat és egyéni feladat. Mindenkinek, aki itt áll, meg kell győződnie lennie és katolikus meggyőződéssel azt kell mondania: én igazán a karitás apostola akarok lenni, s ha kell a törvényhozásba választanom, olyat választok, akiben megvan a karitás is és a szociálpolitika iránt a jó érzék is. Ha így érzünk, akkor az állam erős lesz és erős lesz a társadalom, és mi kitűnő polgárai leszünk az államnak és praktikus keresztények leszünk, és nekünk ez kell. Ismétlem, amit mondtam: Szeressünk szociális tettekkel. Ez legyen a karitatív szakosztálynak irányzata és remélem, hogy az Isten angyala végig megy ezen a gyűlésen is s a szeretet izzó zsarátnokával azt hinti ránk, és akinek a lelkére egy ilyen zsarátnok hull, az szent lesz. Hogy mennyi zsarátnoka van Isten angyalának, nem tudom; bizonyára sok. Kívánom, hogy innen mindenki szívében a karitás melegségével távozzék. És még valami: az Andersen vén anyókéja, amikor mindenét elveszítette, egy csipkerózsa ágát szakított és azt mondta: ezzel megyek és ha szívemen kivirágzik, visszajön a boldogságom. A ker.[esztény] karitás nem egy összetöporodott anyóka, de igen, a csipkerózsaának a gallyát, a keresztény szeretetnek ágát hordozza keblén. Nem kételkedem, hogy a kecskeméti karitás rózsája nem csak tövist – gondot, bajt, munkát – hanem virágot, – sok áldást s örömet hajt!

84. Beszéd a II. Alföldi Katolikus Nagygyűlésen, Kecskeméten. (1923. szeptember.)³⁴⁰

A Kecskeméten tartott nagygyűlés záróeseménye szeptember 9-én a helyi színházban tartott rendezvény volt, melynek Prohászka volt a fő szónoka. Szavait óriási érdeklődés előzte meg, a felvezetésében például olyanok hangzottak el, hogy Prohászka „új prófétáink prófétája, a magyar katolicizmus lángszellemű, ragyogóan ékesszóló vezére”, akitől epedve várják az „élet és halál roskatag peremén kábultan támo­lygó”, „nemzeti ingoványon tévelygő” magyarok a szellemi útmutatást. Prohászka igyekezett eleget tenni a várakozásnak. Megjegyezzük, Prohászka az itt elhangzott beszédének a nagygyűlés emlékkönyvében megjelent szövegét önálló tanulmányként, más címmel megjelentette a „magyar fajvédelem” folyóiratában, A Cél-ban.³⁴¹ (A cikk kicsit rövidebb – Prohászka talán terjedelmi okokból kihúzott néhány mondatot –, a további eltérések minimálisak, stilisztikai jellegűek.)

Rettenetes az európai kultúra helyzete; a vérét már lecsapolták, most pedig a lelkét veszik. Az az érzésünk, mintha valami veszélyes földrengés reszkettetné meg ezt a nyugati világot; recseg s ropog benne minden, felfordul és leszakad, s az egész kultúra, a szellemi s gazdasági tönk szélén forgó örvénybe sodródik. Hogy mily rémséges vadság, ösztönösség s kegyetlenség rejlik a kultúra ragyogó takarója alatt, azt már a világháborúban is láttuk; de hogy milyen e kultúra belső romlása s elfajulása, azt megtapasztalhatjuk most, a háború utáni lezúllásban. Az emberirtás haláltáncából kiszabadultunk, de most szenvedéseink s kínzó problémáink ködéből egy más halálfej bontakozik ki s vigyorog ránk, mely már nem százezrek halálát, hanem az európai kultúra végét látszik hirdetni. Hullafolt van rajta elég s a külső erőszak is ütött rajta sebet. [Szent Pál az ősi kereszténységnek lelket kívánt, amely nemcsak filozófián, nemcsak bölcsességen induljon, hanem ami bírja az erő és szellem ajándékait.

³⁴⁰ A Kecskeméten, 1923. szeptember 8–9. napjain megtartott II. alföldi katolikus nagygyűlés emlékkönyve. Összeáll.: Királymezey Tibor. Kecskemét, 1923. 130–136. p. A beszéd szövegének másik változata jelent meg a helyi sajtóban: Prohászka a harmadik honfoglalásról. In: *Kecskeméti Közlöny*, 1923. szeptember 11. 2–3. p. A Prohászka-beszéd gondolatmenete világosan felismerhető ebben is, tekintettel arra, hogy a rögzített élőszó más a tudósításban, illetve a szerkesztett emlékkönyvben, a megfelelő gondolati egységek mellett az előbbieket zárójelben, *dőlt* szedéssel tüntettük fel. (Egy-két helyen a szöveg szerkezete is más, a szövegváltozatot a megfelelő gondolati egység után iktattuk be.) A másik helyi tudósítás szövege (Prohászka Ottokár a magyar ifjúság feladatairól. In: *Kecskeméti Lapok*, 1923. szeptember 12. 1. p.) nagyon hasonlít a *Kecskeméti Közlöny*éhez, csupán néhány – tartalmilag nem különböző – mondatrészben tér el, illetve kihagyásokat is tartalmaz, ezeket külön nem jelöltük, a csak itt szereplő szöveges kiegészítéseket lábjegyzetben tüntettük fel. (A helyi sajtóra ld. pl.: Miklós, 2010.) Az országos „keresztény” lapok csak rövid tudósításokban számoltak be Prohászka kecskeméti beszédeiről.

³⁴¹ Prohászka Ottokár: Az ifjú nemzedékhez! In: *A Cél*, 1923. október–november–december. 306–310. p. = POÖM. XXII. 313–318. p. A folyóiratnak a „magyar fajvédelemben” betöltött szerepéről: Gyurgyák, 2012. 41–45. p.; Godinek, 2014.

Mikor mi itt katolikus gyűlést tartunk, szép beszédeket hallunk, a beszédek nyomán föléled bennünk a remény és a hit. De ennek a hitnek teljesnek kell lenni bátorsággal, bizalommal, hivatással, hogy ennek a hitnek erején az elszegényedett, lerongyolódott Magyarországot régi dicsőségének polcára helyezzük. Főleg ebben a mai világban kell ez a bátor, merész hit, mert hiszen körülöttünk a lelket vesztett világ. Elment fölööttünk egy rettenetes háború és az emberirtás csattogott közöttünk, de fölismertük, hogy ebben a modern kultúrában mennyi állati ösztön, rettenetes kegyetlen vadság van. Nemcsak a testet, hanem elveszti a lelket is, mert míg elvonult a világháború, a mi siralmaink borzalmai közül más halálfejet látok kibontakozni. A keresztény kultúrának lelke nemcsak beteg, hanem veszni indult, mert hullafoltok vannak rajta, amelyek külső erőszaktól, de egyszersmind belső feloszlásból valók.]

Ez a seb a legerőszakosabb ököltől való, amelyen nem volt sem a barbárok, sem a tatárok ökle, s ez a szociáldemokráciának s a fiainak, a kommunizmusnak s bolsevizmusnak barbárságát hirdeti. Hogy ez az ököl lecsapott a modern kapitalizmus fejére, azon nem csodálkozunk, s azt nem siratjuk; sőt, meg vagyunk győződve, hogy az az ököl is a gondviselés napszámosa, fekete piszkos, durva fajtájú, de mégis csak napszámosa, amilyenek voltak a jégkorszak, s kontinenseket elsöprő tengerárok a geológiában, s az őrzöngő tatárok s a vérirtó forradalmárok a történelemben. A plutokratizmusért s a kapitalizmusért ugyancsak nem fáj a fejünk, s még kevésbé a szívünk, s ha romjai alá kell temetnie sokat, ami szép s nagy nekünk, azért sem sírunk; de bármilyen világromlás s világvég szakadjon is ránk, azt nem engedjük, hogy a keresztény elvek s a nemzeti alapok földüllessanak. Legkevésbé engedjük meg ezt mi magyarok, akik a kereszténységet s nemzeti egyéniséget tagadó, durva otromba hatalmat már bőrünkön megtapasztaltuk, kik az erőszakos, fagyos, piszkos kéznek markolásait, mindent legázló patáit s mefisztói vigyorgásait elszenvedtük. Ez ostorozás, tövissel való koronázás után reánk már csak a keresztre feszítés jöhetett volna, Oroszország rettenetes sorsa! *[Ha a külső erőszakot vesszük, kívülről a vörös kéz dörög. Hogy ez a külső mocskok milyen, nem kell elmondani, megtapasztaltuk azt az erőszakot, amely kezével mindent elszakít, amely az ő állatias ormányával mindent feltúr, az ő mefisztói arcával mindent elfintorít. De nemcsak az erőszak hullafoltjait látjuk, hanem a belső feloszlás hullafoltjait, amely onnan van, hogy a modern kultúra az általános sír felé tántorog.]*

Mily bamba ez az Európa! Keleti határain szenved keresztre feszítve az orosz nemzet, s nem kapunk észbe; a látvány nem őrijt meg; nem indít szánalomra, s hagyjuk így szenvedni s kínlódni milliókat, anélkül, hogy elgondolnók a latin mondást: *Hodie mihi, cras tibi*,³⁴² s megéreznök az általános enyészet fuvalatát. Nem világvégi ez az indolencia is? Nem teszünk-e úgy, mint a pestisjárványban egymás mellett fekvő kínlódók, kik nem segítséget, de gyorsabb véget várnak?!

Az ökölnyom mellett azonban ott sötétlik a hullafolt is az európai kultúra testén, – a belső elfajulásnak, a rothadásnak a foltja. A lelke lett beteg. A kultúra arcán kiverődik

³⁴² „Ma nekem, holnap neked.” (Latin szállóige.)

a fáradtság, a blázirtság, a szkepszis, az életelöregedés. Az intellektualizmus ráun magamagára, miután őrvöngésben, pokoli göggyében képtelenségeket akart, s most mint teljesen csődbe került ideológ újra küzdeni, építeni, hinni s bízni már nem tud. Azt gondolta, hogy az életnek, a létnek fenekére láthat s hogy fogalmai – ezek az emberi kategóriák – lesznek a nagy valóság mértékei. Így játszik az emberrel a képzelet s átmítja őt s önmagát, amikor az isteni kinyilatkoztatástól elfordul s megismétli a régi caesari öröletek új kiadását modern formában. Ez öröletbe beleeshetett nemcsak Caligula Caesar és Haeckel³⁴³ is, és sok más, alig neves filozóf és tudós. A múlt század egyetemi katedráiról a felfújtt intellektualizmus békarotyogása és brekegése hallatszik. S egy se gondolta meg komolyan e muzsikuskok közül, hogy ugyan miért is lenne az ember a lét kimerítője s kifejezője, mikor maga is csak szerény funkciója a nagy valóságnak, s hogy mily logikával kellene azt kihozni, hogy a koponyává kiszélesített őt csigolyába s az agyvelő fehéres-szürke pépjébe kelljen elférnie a mindenségnek?

Ezek az oktalan erőlködések semmi másra nem vezetnek, mint nagy kimerültségbe, kedvetlenségbe, szkepszisbe s blázirtságba. Az európai szellem most ott tart, ahol tartott a XVII. században, mikor a hitvitákban kimerülve tompa rezignációba merült a kereszténységgel szemben s deista lett. Manapság nem lett deista, hanem ateista, amorális, materialista s hedonista, ki a gyönyör poharából is már csak a seprűt issza. Világvegi blázirt, rokkant alak! [*Természetes, hogy a keresztény szellem is óriási erődtéteket végzett és meg vagyok győződve, hogy ott tartunk, ahol a XVII. században, ahol végigvitáztunk mindent, és akkor egy deista indifferenciába ment át. Most a szellemi csapások végén valami letargia vett erőt rajtunk és a deista indifferencia helyett egy ateista hitközöny foglalt helyet a lelkekben és különösen nálunk Magyarországon.*]

Ha azután még külön reflektálok Magyarországra, itt a lelketlenség s a bágyadság új bemutatkozásával találkozom. Látom ugyan, hogy a patkány forradalomban meggyalázott s megfertőzött nemzet hősie önállítással pattant ugyan lábra, s a keresztény nemzeti gondolatnak első harcosa lett, azután azonban, még mindig nagyhamar, saját gyalázata s még mindig tátongó sírja fölött napirendre tért: felejteni s békülni akart. Embereket, kiknek mentalitása oly távol áll a ker.[esztény] nemzeti gondolatától, mint szó szoros s igaz értelemben Jeruzsálem Makótól, kiknek lelki világa nemcsak tagadása mindannak, mi nekünk nagy és szent, hanem kiharikaturázása is, mert ha akarnának is megérteni minket, nincs érzékük rá – akik helyes életöztönüket követve, menekültek is innen, mikor a keresztény nemzeti reakció megindult, később azonban megint bejöttek s nemzetgyűlési képviselők lettek, s szertelen s kapkodó ösztönösségük hevében a magyar bíróságot is legazemberezték, a nemzeti gondolatnak ilyen ünneprontóit és levigyorgóit oltalmunkba vettük – már akik, de mégis mi, t.i. a dolgok intézői közülünk. Másokat pedig, kik a súlykot nagyon elvetették, de

³⁴³ Caligula (12–41) római császár, örült intézkedéseiről vált ismerté, például a saját kultuszát akarta kiépíteni. Ernst Haeckel (1834–1919) német zoológus és filozófus, többek között a természettudományos alapozottságú evolúció híve volt.

a keresztény nemzeti irányzatnak hűséges s odaadó hívei, s minden törekvéseikkel, a balkezesekkel is, ez irányzat kitartó s lelkes harcosai voltak, azokat vád alá fogni engedték. No, ha már az ilyen egyoldalú, kilyukadt, ha akarom vemhes, ha akarom, nem vemhes jogrend vizes pokrócát valakire ráteríteni akarjuk, akkor ne a mienkre, hanem ellenségeinkre s üldözőinkre terigessük. Mert szeretni mindenkit kell, de ha már markolászni, gyomrozni s büntetni akarunk, akkor erre a ludast ne barátaink, hanem ellenségeink között keressük. Úgy vagyunk a felforgató irányzat lapjaival is: a mi málé közönségünk, mikor ezek hazaárulását feledi s megbízhatatlanságukról akkor is meg lehet győződve, amikor mindenre esküdöznek, ami előttük szent – ugyan mi legyen az náluk – és drága – no ez csak saját bőrük – bárgyú elnézésével és türelmességével saját tehetetlenségének és alávalóságának állít ki bizonyítványt. Így a magyarság a már csak pislákoló eszmék, a nyavalyás érzések, s a lohadó lelkesedés zónája alá került, s a nagy nemzeti reakció fölséges viharából a politizálás, a közép-utak, a kompromisszumok holt tengerébe. Az ünneplő nemzeti érzés istentisztelete hamar bevégeződött, s most már tinta- és toll-kulik, szó- és szónok-kulik sietnek oltogatni az oltár gyertyáit, a közönség pedig elvonul élvezni a nemzeti lelkesülés és élnifogadkozás majálisának kedélyes oldalát, s elterpeszkedik az ősi virtus bükkfáinak árnyékában. Így fest a keresztény kurzus, a keresztény nemzeti politika s a nemzeti ébredés és önállítás 1923-ban, a nemzeti föltámadás negyedik évében. *[És mégis az első volt a népek közt, amely talpra állt. De Kegyetek mindannyian tudják, hogy ez az erőteljes mozgalom milyen hamar lett fáradt. Láthatjuk, hogy kiket választottak meg a nemzetgyűlésbe és láthatjuk a lapokat, melyek mindenben keresztülgázoltak és a magyar közönség olvassa, mintha nem történt volna semmi, látjuk az irodalmunkat és most igazán lomtár felé közeledünk, mélyen tisztelt hallgatóim. És aki így látja és megérzi a magyar nyomorúságot és mégis azt mondja, nem, nem fogok belenyugodni és nem tűnök, akkor én hiszek Magyarországon, én hiszek Magyarország szellemi és gazdasági megújulásában, hiszek egy szellemi regenerációban.]*

S mit csináljanak e letargikus világ, s e züllő Magyarország színterén azok, kik a kereszténység s a magyarság e dicstelen hanyatlásába belenyugodni nem bírnak, s akik aléltság s haldoklás dacára egy szellemileg s gazdaságilag megújhodott Magyarországról álmodoznak? Mit csináljanak azok, kik hisznek Istenben, s az erkölcsi rendben s az életnek a halál ellen, s vérnek a métely ellen való küzdelmében? Mit csináljanak, kik a fehérre meszelt sírokat az étellel, s a nagyvárosi kultúrát a kloakákkal s a nemzet igazi érzését s életöszönét nyápic zsidókölykök és tintasíberék üvöltéseivel és förmedvényeivel össze nem zavarják? Azok nem tanakodnak s nem okoskodnak, mert teljesen tisztába van vannak az iránt, hogy egyre jobban szítaniok kell a reakciót a lemondás, az önlenézés, a kishitűség ellen s sürgetniök és folytatniok kell a regeneráció folyamatát a haldoklás ellen.

Ezekkel a nagy s bátor gondolatokkal pedig nem is fordulunk az öregebb generációhoz, azt regenerálni már alig lehet. Akik a doktriner liberalizmus s a fonnyasztó intellektualizmus maláriás nőttek föl, azok nem érzik meg, hogy mi a különbség az

absztrakt elvek s a valóság, a jogrend s a nemzeti élet realitása közt. Ők úsznak a fogalmak holdsugaras éjszakájában, s lábuk alatt elúszik a talaj, a gazdaság, a nemzet és a haza. A fogalmakban van-hát a hiba, a szabadságban, testvériségben, egyenlőségben, s más eszményi jóban? Azokban bizonyosan nincs! Nos, vagy talán a földet vetik-e meg liberálisaink, megtagadják tán a hazát s a nemzetet? Dehogya is, hiszen olvassuk csak Széll Kálmán, Wekerle Sándor, Szilágyi³⁴⁴ s más liberális matadorok beszédeit, – tűzbe mennek azok a nemzetért s a hazáért. A hiba az intellektuális bűbájban, az absztrakt fogalmak egyoldalú fascinációjában³⁴⁵ rejlett, abban, hogy ők az absztrakt elveknek nem adtak alakot, s nem nézték, hogy mennyit bír el belőlük a valóság. Az eszme eszme, szép és fényes és boldogít, de az eszmének test kell, s a testbe az eszméből annyit kell átvinni, amennyit a test elbír. A gőzkazánba annyi gőz kell, hogy el ne repedjen, s a vezetékbe annyi villamosság, hogy el ne égjen, s a nemzettestbe annyi szabadság s egyenlőség, hogy azon tönkre ne menjen. [IX. Piusz pápa mondta, hogy ez a szabadság, ez a pestis az a dögvész, amelyen az emberiség tönkre megy. Ezt kinevelték a liberálisok, Széll Kálmán, Tisza Kálmán, Szilágyi, ezek a mi híres nagy liberálisaink, hogy megmosolyogták. Mi ezt már sajnos nem nevetjük.³⁴⁶]

Ehhez a mértékelő bölcsességhez nem értett a liberalizmus, mert hipnotizálva volt az elvont eszmék bűbájától. Néki mindegy volt, hogy ki fizet adót, a magyar-e vagy az idegen, neki mindegy volt, hogy kinek terem a föld, a magyarnak-e vagy a galíciainak; neki mindegy volt, hogy ki tanul az egyetemen, a magyar-e vagy a zsidó; mert hát ez is ember, az is ember, s ettől az eunuch s meddő s tehetetlen emberségességtől szolgák lettünk a szabadságban s idegenek otthon.

Mindennek, ami van, s ami célszerű realitás akar lenni, annak mértéke, tehát törvénye is van. Autonóm, független senki és semmi nem lehet a világon Istenen kívül. Nem autonóm az ember, nem autonóm az ész s a tudomány, nem autonóm az erkölcs s az akarat, s nem autonóm a nemzet s állam, hanem ezek ahogy funkciók is, úgy függvények s törvény alatt állnak. A liberalizmus ezzel szemben fölemelte a szabadság zsilipjeit; függetlenséget, szabad versenyt, egyenlőséget hirdetett, s így a magyarság fejlődőfélben levő gazdasági szárnybontogatását, ipari próbálkozásait, nemzeti kultúráját s irodalmát is legázolta a szabadsággal visszaélő, kíméletlen s erősebb idegen. Erre a nemzeti érzés eunuchjainak az volt a védekezése és savanyú vigasza: mit tehetünk róla, ha a magyar nem dolgozik? A bölcsesség s kormány tehát arra való, hogy az idétlen liberális elvek járványát bocsássa a nemzetre s aztán konstatálja, hogy kiadta páráját.

³⁴⁴ Szilágyi Dezső (1840–1901) liberális politikus, 1889–1895 között igazságügy-miniszter, az egyházpolitikai törvények egyik megalkotója.

³⁴⁵ Fascináció = igézet, bűvölet, élmény.

³⁴⁶ A *Kecskeméti Lapok* közlésében az utolsó mondat: „Mi ezt már sajnos nem nevetjük, mi megkeserüljük.” Majd egy máshol nem szereplő szövegrészt is beiktatott: „A pannonhalmi apátságban mutogatnak egy hordót, melynek lehulltak abroncsai, s melyből kiömlött a bor. A hordóra ez van írva: Liber-tate perit, tönkrement a szabadság. Így jár az emberiség, ha nem tart mértéket a szabadságban.”

A liberális berkekhez, s a liberális eszmék bűbájától megtévesztett őszülő nemzedékhez tehát nem fordulunk – attól semmit sem remélhetünk; de fordulunk az ifúsághoz s az ifjú magyarsághoz, s hisszük, hogy a kereszténység alapján, a munka s a keresztény nemzeti szellem erejében megindítja a nagy regenerációt. Richard Wagnerrel hisszük, hogy „nur auf dem tiefen Boden einer wahrhaften Religion können der Antriebe und die Kraft zur Regeneration erwachsen”.³⁴⁷ Minden világnak alap kell; a fizikai világnak alapja a föld sarkai, a szellemi világnak pedig az örök igazságok sziklatömbjei, azok a nagy bizonyosságok, melyeken a lélek megnyugszik. E sziklaszilárd hiten állunk a nagy szabadsági, forradalmi áramlattal szemben is, mely a liberalizmuson kezdődött, s a szociáldemokrácián át a bolsevizmusban végződött. Ettől az áramlattól a társadalmi s állami világban destrukció és felfordulás lett, a szellemi világban pedig lelki járvány és örülés. *[Honnan szedjem a harcosokat? Az öregek felé már nem nézhetek, kifáradt hadsereggel már fel nem vehetem a harcot. Új honfoglaláshoz nem alkalmasak. Ki lesz az alkalmas? A magyar ifjúság. Az ifjúság jobban tele van a szabadság szeretetével. A munka ifjúsága kell s ez az ifjúság a keresztény nemzeti irányzatnak zászlóját lobogtatja és ez a keresztény reakciónak serege lesz, akik új hazát keresnek nekünk. Wagnertől idéz. Wagner, aki színdarabokat írt, titkos erőket, szunnyadó erőket akart felébreszteni. Való az az erő, amely a regeneráció útját egyengeti. Ez a rendületlen krisztusi hitnek az alapja. Miként az egész naprendszer felséges technikája tartja a földet, az alapigazságok, a meggyőződésteljes igazságok, amelyek győzelmes biztossága az egyensúlynak megbillenéséig nem ingadozik, alapjai a szellemi életnek. Az alap a felséges rendületlen hit, amely azt mondja: a természet nem elég nekem, egy világosság kell nekem. A tudomány fénye nem elég nekem, az evangélium fénye kell nekem, kell a szellemi orientáció, amelyet közvetlen Isten ad nekünk s ez a hitnek csodás világa. Nem nézetek kellene. Nézetekkel nem lehet dómokat építeni, nézetekkel semmit sem lehet építeni. Nekünk természetfeletti krisztusi hitnek végleges megnyugvása kell, mert a magyar ifjúság ezen a talajon gyökerezik meg, s akkor lesz benne a mélység lökő ereje. Ezért én azt mondom, három krédó legyen bennetek: a szabadság, a tiszta hit, a győzelmes élet. Ha nekünk ilyen ifjúságunk lesz, ez a végleges föltétel.]*

Ennek az ifjú magyarságnak azután radikális nemzeti érzésűnek s munkakedvvel s munkagyűréssel telített nemzeti tavasznak kell lennie. Nemzeti érzés és munkakedv kell, hogy mindkettő életszükséglete, mindkettő levegője is, meg kenyere is legyen az ifjú magyarságnak. Olasz földön már ez a szellem élteti s ragadja a nemzeti ébredést;

³⁴⁷ Az idézet pontosan: „Aller echter Antrieb, und alle vollständig ermöglichende Kraft zur Ausführung der grossen Regeneration nur aus dem tiefen Boden einer wahrhaften Religion erwachsen könne.” Ld.: Wagner, Richard: Religion und Kunst nebst einem Nachtrage „Was nützt diese Erkenntniss?” Beyreuth, 1881. 28. p. „Csak egy igazi vallás mély talajából fejlődhet ki minden igazi kezdet és minden állandóan lehetséges erő a nagy generáció vezetéséhez.” (Fazekasné Seri Katalin fordítása. – Ezúton is köszönöm!)

ez énekli indulóját, hogy „Giovinezza, giovinezza, primavera di bellezza”.³⁴⁸ Nálunk küszködőbb az élet, nehezebb a munkabírás s az érvényesülés, mert a gazdasági Magyarország is elfoglalt terület, megszállt terület. Minket sokféle trianoni béklyó akadályoz erőink kifejtésében; mi nem győzők, hanem legyőzöttek vagyunk. De nincs-e annál nagyobb szükségünk minden megfeszítésre, minden tőlünk telhető kitartásra és küzdésre? A kettős megszállás ellen kettős reaktív s konstruktív erőt állítunk s kettős felszabadító hadjáratot indítunk, hogy a gazdasági térfoglaláson át jutunk el az államiságában s nemzeti érzéseiben regenerált Magyarországhoz. *[Kell egy ifjúság, amelyben a szabadság szeretete a tekintélytisztelettel párosultan él. Oh, a szabadság volt az az imponált érzelem, amely mindent sodort. Ez vezette a törvényhozást, a sajtót. Ha a nemzetgyűlést a szabadság gondolata uralja, jó törvényeket hoznak. Ha szabaddá tesz a sajtót, soha sem fognak hazudni. Szabadság, szabadság, szabadság. Ezt mondták. Azonban nem bírták a mértéket eltalálni. Felszabadította nemcsak a nemes érzést, nemcsak a rátermettséget, nemcsak a magyar erőt, hanem reánk hozta a zsidó erőt. Politikai téren hozott szabadságokat, de kedves testvéreim, azokat is mértékelni kell. Hogy szellemi téren mit vívott ki a liberalizmus. A gondolatszabadság nevében mindent lehetett, ami szent, letiporni, generációkat szabadon lehetett megmételyezni. Nem liberális, hanem keresztény ifjúság kell. Nekünk az kell, hogy a magyar ifjúság ne nézzen se jobbra, se balra, hanem menjen előre bátran az új csillagok nyomán, mert csak ettől várhat egy új lendületet, egy jobb időt. Hála Istennek, hogy van ifjúság, amely a csillagokba néz. Én a földnek útjait a csillagokban nézem.]*

Erről a meggyőződésről lehet elmondani a Lacordaire-i biztatást: „ayez une idée et comptez sur l’avenir”.³⁴⁹ A mi vezető gondolatunk, biztatásunk s elszántságunk a keresztény nemzeti Magyarország. Akiben ez él, az számíthat jövőre, s az épít is jobb jövőt, de akiben ez nincs, az már leszámolt a nemzeti ideálokkal, s annak már nemcsak magyar jövője, de magyar jelenje sincs.

S még valami! Tudom, hogy ily érzések uralkodnak protestáns atyánkfiai lelkében! Nyújtsuk feléjük kezünket, s egyesüljünk velük a keresztény magyarság védelmére. Biztosítom őket, hogy mi nálunk nem találnak püspököt, ki szabadkőművesekkel paktálva frontot csinál ellenünk.³⁵⁰ *[Van itt egy harmadik honfoglalás, a legnehezebb s ezt a keresztény magyar ifjúságnak kell megharcolni. Hogy ebben erők legyünk, szeretném, ha az egy biztató akkordban csendülne. Azt mondom protestáns testvéreim, Ti*

³⁴⁸ „Ifjúság, ifjúság, a szépség tavasza.” Az olasz fasiszta párt gyakran énekelt (1924-től hivatalos) indulója. Az új, fiatal generáció nacionalizmus iránti elköteleződését kifejező fasiszta dalt Prohászka nagyon kedvelte, bizonyára nemcsak dallamossága, hanem mondanivalója miatt is, ld. pl. 94. és 150. sz. dokumentumok.

³⁴⁹ „Legyen egy eszméje és bízson a jövőben.” Jean-Baptiste-Henri Lacordaire OP (1802–1861) francia domonkos rendi szerzetes, korának ismert egyházi szónoka.

³⁵⁰ A célzás bizonyára Baltazár Dezső (1871–1936) tiszántúli református püspökre vonatkozik, aki gyakran bírálta a szélsőjobboldalhoz fűződő „keresztény” közéletet és az antiszemitizmust, ezért gyakran vált utóbbiak képviselőinek céltáblájává.

is ker.[esztény] magyarok vagytok. Én azt mondom, hogy ez az Eperjes, Zsolna egy nagy nemzeti melankóliával társul a lelketekben. Testvérek, álljatok hozzánk a nemzeti érzés által vezetett harcban. Álljatok mellénk. Mondjuk nektek többször, hogy építsük föl azt a magyar hidat Pannonhalma és Debrecen, Esztergom és Eperjes között. Mondjuk nektek, hogy nálunk nem fogtok találni papokat, akik ellenetek zsidókkal és sz[abad]k.[őműves] testvérekkel barátkoznának. Nem kérdésből mondom, hanem kötelességérzetből, biztatásul mondom. Értsük meg egymást, testvérek, hát hiszen atyafiak volnánk! Ez a katolikus és protestáns küzdelem azután óriási munka.] S összefogva megsürgetjük, s siettetjük a tisztulási folyamatot, mely keresztény liberálisok, liberális keresztények, keresztény félemberek s rokkant magyarok helyébe friss keresztény magyarságot léptessen. Ez lesz a magyar jövő! [A keresztény nemzeti szellemnek fölséges harca, amely nem tart napokig, évekig, hanem ha kell, évtizedekig. Isten engem úgy segéljen!]

A beszédet „orkánszerű tapsvihar” fogadta, sokáig ünnepelték a szónokot és szónoklatát.

85. Prohászka Ottokár: Eligazítás a szociális munka körül. (1923. szeptember.)³⁵¹

A püspök gondolkodásának középpontjában állt a társadalmi szolidaritás, az általa „szociálisnak” nevezett politikai irányzat, melynek lényegét több írásában, beszédében is igyekezett összefoglalni. Programszerű cikkét elsősorban a Szociális Missziótársulat tagjainak szánta, de jóval tágabb körben volt értelmezhető, például amikor az igazságos társadalmi berendezkedést egyszerre kapcsolta össze az egyéni jótekonysággal, valláserkölcsi alapon megfelelő egyéni életvitellel és a kíváncsok jogszabályi környezet megteremtésével. Cikkében nagy hangsúlyt fektetett a társadalom alapegységének tekintett család erkölcsösségének megőrzésére, mint a devianciák megelőzésének legfőbb biztosítékára.

Szociális tevékenységünk új neki „iramodásának” pillanatában egy fontos tudatot szeretnék minden munkatársunkban ébresztetni s ezáltal a tevékenységnek is legjobb eligazítást adni s ez volna az a fölismerés, hogy a szociális tevékenység egyrészt a jobb állapotok megteremtésére, tehát egy igazságosabb társadalom kialakulására irányuló törekvés, másrészt azonban s ez a „másrészt” egy óriási nagy rész: a mi szociális romlásunkból s züllésünkéből eredő bajoknak valamiféle ellensúlyozását célbavevő törekvés és munka.

Az előbbiről, melyet a különböző szociálpolitikai programok vesznek célba, itt most beszélni nem kívánok; hanem figyelmüket ma a másik irányra fordítom, arra,

³⁵¹ Keresztény Nő, 1923. szeptember 20. 1. p.

hogyan kell megítélni a mi szociális munkánknak föladatait, a társadalmi bajok okait a forrásait véve s hogy mily fontosságot tulajdonítunk a társadalom alapvető erkölcsi intézményeinek, melyek nélkül bármely szociális törekvés nem egyéb, mint tehetetlen kapkodás s hogy következőleg mibe kell belekapcsolnunk a mi szerény, de jól indulni akaró szociális munkáinkat.

Erre nézve szem előtt kell tartanunk, hogy sok szociális baj nem onnan van, hogy a szükséges új törvények még meg nem hoztattak s az új intézmények még meg nem alkottatnak, hanem onnan, hogy nagyon is sokan a tényleg már fennálló törvényeket meg nem tartják s hogy a társadalom legfontosabb intézményeit durva szabadossággal s ösztönösséggel gyöngítik.

Ilyen intézmények: A házasság, a család, az iskola, a gyermeknevelés, az egészség-gondozás, az állami s közösségi rend, az iparfelügyelőség, a közigazgatás, a gyárak munka – s erkölcsrendészete, a lakásrend, a munkásbiztosító s ami még van ilyen.

Mennyi jó intézmény s mennyi sok törvény, mely mind mélyen nyúlnak bele a szociális életbe!

Vegyük pl. az elsőt: A házasságot s a családot! A társadalmi boldogságnak alapja s az erkölcsi műveltségnek egyik elsőrendű jellege a házasságnak s a családnak nagyrabecsülése. Házasság és család, az a két formája az életnek, melybe az emberiség átlaga bele van állítva s melyben életük lefolyik.

Ahány boldog házasság annyi támpillére van az állami rendnek s a nemzet boldogulásának.

Megfordítva, hol a romlás és züllés a házasságot kezdi ki, ahol a házasság szentségi jellegét tagadják, hol a házassági elválás járványa a divat, ott a könnyelműség, az erkölcstelenség és a ledérség foglal tért s ezzel a szociális romlás.

Mármost, hogy állunk ezzel? Milliók és milliók tiszteletben tartották és tartják ma is a házasság intézményét és boldogok voltak s most is azok; de száz és százezren vannak, kik részben könnyelműek, s ezt a legfontosabb szociális intézményt szenvedélyeik prédájául dobják oda. E romlással szemben a mi szociális kötelességünk a házasság védelme, a családi félreértések és széthúzások megszüntetése, a válás veszedelmének elhárítása. Ezt a missziót Isten adja nekünk, ezt a misszióteljesítést várja a társadalom tőlünk.

Vegyük elő azután a másik nagy törvényt a kötelességet, a gyermekek jó nevelését, mellyel szemben áll a mai nagy romlás, a szülők hanyagsága a rettenetes bűnszámbamenő mulasztásai. Töméntelen sok baj és átok származik a nemzedék elhanyagolt neveléséből, mellyel föl nem ér semmiféle jó törvény és patronázs és fiatakorúak hatósága, ezek bizony csak a vízcseppek az erdőégésben!

Minden jól nevelt ember megmérhetetlen szociális áldást jelent; ha pedig a jó-nevelés elmarad, akkor minden ilyen emberélet nyomában pótolhatatlan hiányok és elkerülhetetlen bajok jelentkeznek.

Mennyi szociális bajtól s kintől óvja meg a társadalmat az, aki a maga körében a gyermekek jóneveléséhez közreműködik!

Íme megint egy nagy szociális misszió!

Ugyanezt állíthatom az egészségről s az élnitudásról. Minden ember egészsége szociális érték is s minden embernek betegsége vagy nyavalyás volta szociális teher is.

Az okos, szép, természetes, igénytelen s erőteljes élet nagy szociális tehercsökkenés az a régi közmondás, hogy „natura paucis contenta”, a természet kevéssel is beéri, mely most mesévé lesz, óriási könnyebbséget s szociális boldogulást jelentett a mai komplikált, igényes és épen azért elégedetlen s vergődő élettel szemben. Az egyszerű, igénytelen, reális és természetes élet tehát nagy szociális áldás, s aki e részben dolgozik s az embereket erre képesíti, az óriási szociális szolgálatot végez.

Értsük meg egyáltalában, hogy a világnak nem az a baja, hogy nincsenek törvényei, vagy hogy nincsenek intézményei s hogy azért bandukol zsombékok közt, mert nincs útja; dehogya is nincs; vannak intézményei, de visszaél velük, van útja, de nem jár rajta. Áldott emberek s ügyes kooperátorok leszünk, ha mindenütt a rendnek s az intézményeknek tiszteletét, szeretetét terjesztjük.

Ez is szociális misszió, de milyen!

E szociális misszióra buzdítson minket az a reflexió is, hogy a mi nagy szent törvényeink s a mi természetes s természetfölötti intézményeink tisztelete s érvényesítése nélkül nem segít rajtunk semmiféle szociálpolitika, semmiféle akció, sem patronázs, vagy bárminek nevezzék az új segédeszközt.

Ha pl. a család züllik és a házassági elválások szaporodnak, ha az otthonok elárvulnak s a tűzhelyek kialudnak, ha a nevelésből hiányzik vallásos szellem, a fegyelem, és a kevéssel való beérés, ha az anyák nem szülnek gyermeket s irtóznak a gyerekszobától, ha nem a vallás járja át az iskolát s a tanítást, ha a korrupció váltja fel a tisztességet, a közigazgatásban, ha a termelést a profit igazítja, mely munkásvért iszik s munkaegészséget eszik: akkor ugyan hozhatnak törvényeket, fölállíthatnak intézményeket, nyithatnak javítókat s patronázásokat, nem érnek el semmit, mert vadhajtásokkal lehet megbirkózni, de ha az egész fa férges és nyíves, akkor hiába nyesegetik; s mocsarakat is lehet kiszárítani, de nem azokat, melyeket a gátszakadás, az életfolyam gátszakadása táplál.

Szentségi házasság nélkül, megelégedett, vagy legalább tűrhető családi lét és vallásos iskola nélkül, élni-, mosakodni-, főzni-tudás nélkül, állami rend s tisztességes közigazgatás nélkül semmi sem segíthet rajtunk.

Ez a szociális helyzet s belőle való egy nagy tanulság.

Az erkölcsi tanulság pedig az előadottakból az lesz, hogy bármennyire becsüljük a szociálpolitikai törvényhozást s várjuk is, meg szívesen vesszük is magunk is közre akarunk működni a közjólétet támogató törvényalkotásokban, legyen most mégis az a fő törekvésünk, hogy végezzük mindig s mindnyájan azokat a legfontosabb munkákat, melyekkel a főnállót védeni s a nagy szociális intézmények áldásait minél többekre kiárasztani akarjuk. Kapcsoljuk bele minden munkánkat a vallás, erkölcs, tisztesség, honszeretet meggyökerezésébe s az ezek körül jelentkező bajok orvoslásába.

Így lesz munkánk igazán átalakító, megváltó s így szociális is és így fog belekapcsolódni a reális életbe is.

86. Köszöntő beszéd a XV. Országos Katolikus Nagygyűlésen. (1923. október.)³⁵²

A katolikus nagygyűlés nyitó rendezvényeként október 7-én Veni Sancte és szentmise volt a Szent István bazilikában, ahol a szentbeszédet Prohászka Ottokár mondta, a sajtócikkek változtatva egyes szám első és harmadik személyben adták vissza szavait:

Ebben a bazilikában imbolygó lángokat látok, a ti szereteteknek, a ti hiteteknek lángját. Idegyűltünk, hogy a közösségnek, az egyesülésnek ünnepét üljük, hogy lelkünk egybefolyjék, hogy szíveink összenőjenek, hogy eggyéválva, Krisztust áhítva, Krisztust magunkba véve szent érzésünk lángoszlop formájában emelkedjék az égre, amely Magyarország útjait megvilágítja és új konstruktív munkára lelkesít. Hogy pedig innen el ne menjünk anélkül, hogy valami nagyot magunkkal ne vigyünk, kötelességemnek ismerem, hogy a legnagyobbat, a legszebbet, ami csak szívemben lángol, azt adjam nektek. Az egyházi mondathoz fűzöm beszédemet, amely így szól: Isten, aki nekünk a csodálatos – ezt aláhúzom – oltári szentségben Krisztus kinszenvedésének emlékeztetést adtad, engedd kérni, hogy szent testednek és szent vérednek titkát úgy tiszteljük – ezt szintén aláhúzom –, hogy a megváltás gyümölcseit is folyton érezzük – harmadszor aláhúzom –, érezzük. Aki jól akar áldozni, annak csodálkozni kell, annak leborulva tisztelni kell, annak szent hittel érezni, édes gyönyörűséget magába fogadni kell.

Ezután megrázó költői képekkel részletezi az előbbi mondatban foglalt gondolatát, majd a következőképp fejezi be beszédét:

Sajnálom, ha azt hinnétek, hogy mindez frázis. Nem retorika ez! Nem! A legreálisabb gondolat kifejezése, a legreálisabb beszéde. Mindenki így járuljon az oltáriszentséghez: csodálkozz, tisztelj, hallj, érezz! Érezd szívedben az édes békességet. Érezd azt a mélységet, amelyet csak az isteni megváltás ereje szülhet. Ha így áldoztok, ahányon vagytok, annyi láng imbolyog körülöttem. Ha így áldoztok, a lángok tűz-oszloppá válnak, hogy az világítson Magyarország második tökéletes leromlásánál, amint a pilishegyi tűzoszlop világított Magyarország első összeomlásakor. Sugározzon ez a világosság hitet, bátorságot a konstruktív munkára, hogy a szentáldozás ereje megsokszorozza Magyarország újjáalkotásának munkáját. [Mikor Magyarország első összeomlása volt – mondotta – a tatárjárás után, Szent Özséb esztergomi kanonoknak volt egy látomása. Láttá, hogy a pilisi begyeken imbolygó lángok járnak, különösen éjjel, aztán ezek egybefolyanak és hatalmas tűzgomolyban emelkednek fel a pilisi hegyek fölé és világítanak az országnak. Ebben ő azt látta, hogy a pilisi hegyekben szanaszét imbolygó pálos remetéket össze kell gyűjteni és az összegyűjtött szeretet a szívek mélyéből láng-

³⁵² A közlés alapja: Új Nemzedék, 1923. október 9. 1. p. A végén található, dőlt betűs szöveg forrása: Nemzeti Újság, 1923. október 9. 1. p. Prohászka a nagygyűlésen jelentős visszhangot kiváltó előadást is tartott Katolikus orientáció a világháború után címmel, ld. pl.: POÖM. XXII. 273–279. p.; Gianone–Klestenitz, 2016. 100–105. p.

oszlopba tör ki és az emelje fel az országot. Itt a bazilikában most Pilis hegyét látja, és abban az imbolygó lángokat, az összegyűlt hívek szeretetét, hitét, mely kommunióban, közösségben forrad össze. Törjön föl ebből lángoszlop az égre Magyarország útjának a megvilágítására. Majd az egyház egyik imájából kiindulva azt fejtegeti, hogy a jó áldozásnak a kellékei a csodálat, tisztelet és átérzés, melyeknek a hívőt be kell tölteniök. Ha így áldoztok – fejezte be –, annyi láng imbolyog itt és ezek a lángok egybefolynak és tűzoszlop lesz, mely világít a másodszor összeomlott Magyarországnak és megteremti azokat a legkonstruktívabb erőket, melyekkel nemcsak kivesszük részünket Magyarországtól, hanem a koszorút is feltesszük reá.]

87. Beszéd a Katolikus Népszövetség rendezvényén. (1923. október.)³⁵³

A Katolikus Népszövetség 1907-ben jött létre, Prohászka egyik alelnöke volt az első világháború előtt igen aktív, a Tanácsköztársaság bukása után újjászervezett hitbuzgalmi, társadalmi egyesületnek. A XV. Országos Katolikus Nagygyűlés mellékrendezvényén október 7-én elhangzott beszédek (például Czettler Jenőét) a sajtókommentárok a Bethlen-kormány intézkedéseivel elégedetlen, „fulmináns” megnyilatkozásokként jellemezték. Prohászka így beszélt:

Mélyen tisztelt díszülés! Megragadott a kint hallott szónoklatnak az a gondolata, hogy vannak – a Szentírás szavát használva – lelkünkben érvényesülő hatalmak.³⁵⁴ A szónok ezt úgy magyarázta, hogy ez a közvélemény hatalma. Hogy a közvélemény mily hatalmas, azt nem lehet könyvből kiolvasni, azt az ember keservesen megtapasztalja, megsiratja, küszködik ellene, de ez a küzdelem csak akkor válik győzelemmé, hogy ha egy egész korszak lezajlik, mert a közvélemény a korszaknak – azt mondanám – a csillaga, a korszak világának levegője.

Mire való a népszövetség?! Az Isten hadseregének a gyalogsága, az az erőteljes csapat, amely a közvéleménnyel szemben a keresztény katolikus igazságoknak súlyt, ezek harcos térfoglalásának ütemet kölcsönöz.

Lenin, ez az orosz hóhér, azt mondta, hogy a vallás tisztán csak ópium a népnek,³⁵⁵ a nép vágyainak, szenvedéseinek, méltányos igényeinek elszenderí-

³⁵³ A közlés alapja: *Új Nemzedék*, 1923. október 9. 6. p. Csak néhány mondatos formában: *Nemzeti Újság*, 1923. október 9. 6. p. (Ezt ismerteti: Klestenitz, 2015/a. 137–138. p.)

³⁵⁴ A célzás valószínűleg Böle Kornél OP (1887–1961) domonkos-rendi szerzetes korábbi beszédére vonatkozott.

³⁵⁵ „A vallás a nép ópiuma” mondás valójában Karl Marxtól származik. (Nyilván Marx orosz bolsevik követői is vallották az egyház- és vallásellenes ideológiát.) Vlagyimir Iljics Lenin (1870–1924) szociáldemokrata, majd kommunista (bolsevik) politikus, pártjának és az 1917. évi bolsevik hatalomátvételnek vezető személyisége, Szovjet-Oroszország megalapítója és első vezetője.

tésére való felséges – mármint történelmi értelemben felséges – hatalom. De mi nagyon jól tudjuk, hogy nekünk ez nem ópium, nem mámor, hogyha mámor, hát csak profétai mámor, amely tele van meglátással, felséges felismeréssel. Nekünk a kereszténység nemcsak valami kultúrhatalom, hanem üdvözítő hatalom. De ennek a felséges hatalomnak súlyt adni, ezt a kereszténységet mindenhová bevinni a népszövetség van hivatva. Mert egy ember hiába törekszik, ha a felhőkig ér is, egy ember marad. De a szövetség, a katolikus érzéseket kiváltó felséges nagy hadsereg képes arra a nagy feladatra, hogy valamiképpen legyűrje azt a hatalmat, amiről szóltam, a közvéleményt.

Közvélemény volt a liberalizmus, közvélemény akar lenni most a pacifizmus. A közvélemény, mint járvány, sokszor megülte az egész kereszténységet, sőt az egész közép-európai kultúrát. Kedves társaim, legyenek meggyőződve arról, hogy Önöknek apostoloknak kell lenniük, abban a lángoszlopban egy-két lángocskának, ezen a keresztény katolikus tűzhelyen egy-egy szikrának kell lenni és akkor biztosítom önöket, hogy a népszövetség oly nagy súllyal fog latba esni a közvélemény serpenyőjében, hogy azt mindenképpen ellensúlyozni fogja. (Éljenzés.)

Rendkívül aggódom a magyar hazáért. Ha ez az idő, amit ma már sokan lomtárba valónak néznek, ha ez a liberalizmus még itt nálunk kap lelkeket, ha a népben nem lesz a józan, életrevaló felfogás és érzés ezzel a nagy járvánnyal szemben, akkor csak a népszövetség ad nekem bizalmat; van itt egy szövetség, egy kézfogás, egy szent eskü, amely minket összetart! Testvérek! Nem mondhatok nagyobbat, fenségesebbet, Önökhöz, jobban illőt, mint azt, becsüljék meg ezt a népszövetséget, vessenek rá nagy súlyt, higgyék el, hogy ez demokrata gyülekezet. (Lelkes éljenzés.) Próbáljanak annak a maguk körében szövetségeseket, az eszme megosztóit szerezni, hiszen vannak sokan. akik nem törődnek a hittel. De ha az apostolok azt nézték volna, kik azok, akik nem hisznek, altkor kettévágták volna a szent keresztet, és eltörték volna az apostoli zászló rúdját. De ők sem azt nézték. Én is azt mondom, engem az Isten küldött, szeretni a hitemet, magyarságomat, tisztességemet, szeretni a jobb jövőbe vetett hitet. (Taps.)

Ez a taps a közvéleményt, a közérzést jelenti. Azt kívánom önöknek és a jó ügynek, hogy ebből az érzésből szenvedő apostoli eszme, tündöklő, teremő lélek legyen. Ha ez meglesz, akkor a népszövetség nem valami haldokló szövetség, nem is csak rokkantak szövetsége, hanem izzó bajtársak szövetsége lesz. (Lelkes éljenzés és taps.) Küzdjünk a kereszténység érdekében, küzdjünk a magyar haza megteremtéséért, küzdjünk a teremő munkáért és akkor meglátják, a népszövetség az lesz, aminek mondtam: győzelmes hatalom a rossz közvélemény ellen.

88. Interjú aktuális politikai kérdésekről. (1923. október.)³⁵⁶

A XV. Országos Katolikus Nagygyűlés kapcsán kereste fel az Új Nemzedék munkatársa a Budapesten tartózkodó Prohászka, mégpedig azért, mert a nagygyűlésen nem fejthette ki valamennyi témáról a – lap tudósítója szerint – az egész magyarságot egyébként érdeklő véleményét.

Felemlítettük legelőször is, hogy nagygyűlési beszédében erőteljesen mutatott rá a szociális érzék szükségére.

– A szociális érzék – bővítette ki megállapításait a püspök – voltaképpen érzék az iránt, hogy az erkölcsi rend az egész életben érvényesüljön. Akinek van szociális érzéke, az előtt világos, hogy munkának és tőkének egyformán meg kell adni a maga igazát. Ameddig nem lehetünk el tőke nélkül, addig a tőkének az igazát is. Jobb társadalmi helyzetet kierőszakolni mindannyiunk vágya – kicsoda lelkesedik pusztán a tőke, pusztán a bankuralom javáért? Igen, ez való, de egyelőre nem tudunk átmenni olyan gazdasági, termelési módra, amely keresztülvihetné a tőke és a munka merev szétválasztását, amelyek éppen azért, mert egymással szemben állanak, el nem lehetnek egymás nélkül. Az orosz példa ékesszólóan mutatja, hogy gazdasági termelést az emberi természet ellenére nem lehet csinálni. Az emberi természet függvénye a gazdasági rendnek. Mintha valaki ebben a világban a levegő összetételét akarná meghamisítani! Minden életjelenségnek az emberi természet az alapja, s a feladat az, hogy közvetlenül az emberi jellem titokzatos ösztönűtjain oldjuk meg a kielégítőbb társadalmi rend kívánságait. Azonban, hogy a szociális érzék lényegét össze lehetne házasítani üres doktrínákkal, amelyek eddig csak robbantani tudtak, teremteni nem – ilyen a marxizmus – ez képtelenség.

A keresztény öntudat szilárdításának problémája került szóba ezután. Ennél a pontnál a főpap az alábbi érdekes megjegyzéseket tette:

– A belső, a lelki világgal úgy vagyunk, hogy az anyag amannak súlyával nő, súlytalanságával imponderábilissá³⁵⁷ válik. Lényeges, hogy én tudjam, az én lelkivilágom erőteljes, kétfelé nem sántikálhat, tehát feltétlenül szembenálló, és érvényesülni akaró élet legyen. A mi sajátos bajunk az, hogy az elvont elveket mindig nagyra vettük, megtiszteltük bizalmunkkal, mert erre voltunk nevelve, azt mondanám, eredendő kötelességtudással gyakoroltuk az eszmék tiszteletét. Azt azután nem kutattuk ugyanakkora szomjúsággal, hogy ezek az absztrakt fogalmak miként kapcsolódnak és milyen emberekhez, akik ezeket hirdetik. Ha a régi kereszténységet veszem, azt látom, hogy nem állított ez a kereszténység fénylő programokat, hanem állított új, friss embereket a világba. Így a keresztény kurzus is inkább fogalom, és az emberek, hiába az emberek az igazi valóság.

³⁵⁶ Prohászka püspök nyilatkozik a magyarság legégetőbb lelki, szociális és politikai problémáiról. In: *Új Nemzedék*, 1923. október 14. 3. p.; rövidítve közölte: *Nemzeti Újság*, 1923. október 14. 5. p.

³⁵⁷ Imponderábilis = nem mérhető, kiszámíthatatlan.

– Innen magyarázható azután az a szomorú tünet is, hogy milyen könnyűséggel siklottak vissza azok, akiknek e néhány esztendő alatt nem ivódott vérükké a cselekvő áldozatos kereszténység, vagy legalábbis hidegen állanak a csodálatos felújulás tüzeiben. Az új emberek persze valamely rendszeres, céltudatos arranevelés eredményei is, bár nem lehet őket felfűjni – ez nem az üvegfüvés mestersége – itt a gyökerekből kell megindulnia az átalakulás folyamatának.

– Az utolsó pár évnek ilyen keresztény félemberei dobták felszínre a „keresztény liberalizmus” fából vaskarika humoreszkjét. Aligha vették észre, hogy a keresztényi liberalizmus elvi zűrzavar, mert lehet-e, hogy valakinek más az elve és más a magatartása? Tisztában kell lenni azzal, hogy a liberalizmus ma már nem konstruál, aminthogy a liberalizmus ikertestvére, a szociáldemokrácia sohasem konstruált, pedig ezek a félemberek mostanában mind a kettővel tartanak némely és távoli, láncolatot barátságot. A szociáldemokrácia is nagyra volt annakidején (a háború alatt) azzal, hogy így-úgy rendet csinálunk Stockholmban, idemegyünk, odamegyünk és leküzdjük a velünk ellentétes erőket. Nos, most már sehova se mennek, a francia, az angol fűtyül rájuk. Most azt látjuk, hogy jobb a világ ott, ahol nincs marxi szocializmus. Kemalnak,³⁵⁸ Mussolininek kellett-e vajon szocializmus arra, hogy nemzetét, benne kisegzisztenciáit is, boldogítsa?

– Miképpen lehetne, kérdi ön, az intelligenciát kimenteni a destrukció karjaiból? Kissé vissza kell mennem az okoskodásban. A rettentő gazdasági vívódás közepette a mi felséges keresztény elveinket inkább csak mint követelményeket szoktuk a társadalomban szerepeltetni, de emez elvek szerint valamilyen kialakítását gazdasági rendszerünknek és terheinknek nem ambicionáljuk. Minden kulturális siker felidézéséhez kétségkívül szükség van a családok anyagi mentesítésére. Így azt hiszem, az intelligenciát is annak tehermentesítéséig, elviselhető állapotba hozataláig csak részben lehet megóvni a kísértések ellen. Lehetetlen erkölcsstan, amely állandóan és nagy számokban és vértanúsággal, mondhatnám: intézményesített heroizmussal dolgozik. Kell a mártírium, kell a hősiesség, de ez nem lehet normális állapot, az nem lehet napszám. Az önfeláldozó szolgálat valahogy a nemzeti munka ünnepnapjaira jusson csupán, a húsvétjára, karácsonyára.

– Ha a kereszténységnek századokon át mindig csupán vértanúi lettek volna, és nem gondtalanul is alkotó kicsinyei és kitűnőségei, nos, akkor a kereszténység régen elbukott volna. A mártírium üdvös és gyönyörű valami, mint az „erők néha-néha élénk villanó bíborhajnala”, de Istenem, az előbbrejutás valamiképp kiegyenlített gazdasági helyzetet kíván, parancsol a magyar dolgozó milliók számára, nem – ismétlem

³⁵⁸ Mustafa Kemal Atatürk (1881–1938) a modern Törökország megalapítója, az első világháborút követő török honvédő háború után 1923-ban (az itt közölt interjú után, októberben) kikiáltotta a Török Köztársaságot. Az európai szélsőjobboldal (így a magyarországi „ébredők” és „fajvédők”) számára erős kezű, központosító, a nemzeti törekvéseket középpontba állító politikája miatt volt szimpatikus, valamint azért, mert határozottan szembeszállt az országa ügyeibe való beavatkozási kísérletekkel.

– permanens sorvadkozást, megszakítatlan vértanúságot. Csak rosszindulatnak olvashatják ki persze ebből a beállításból azt, hogy a kereszténység a gyakorlatban lég-nemű dolog. Dehogy. A mai helyzet lehetetlen. Bízunk az intelligenciának erkölcsi, értelmi ellenállásában, nekünk ezt pozitív energiaelemként kell számon tartanunk. Mindazonáltal ez a felfogás csak átmeneti „tartalékolása” lehet a mi reményeinknek.

– Az ifjúságban különösen bízom. Remélem, hogy a mi ifjúságunk még külön ellenállást, maradékos nemzeti lelket fog a világba állítani.

– Hogy ez a tömörebb, aktívabb, elszántabb magyar élet kiteljesedjék, ahhoz a leg-szigorúbb keresztény lélek szükséges, amely mindig és mindenütt csak az ideált, az igazságot ismeri. A gyakorlati keresztény világfelfogás kell ide. Az elvet élnem kell, akkor lesz belőle erő. Amíg nem erő, addig csupán elhamvadó, de nem erő-ébresztő dinamit. Elpukkan üresen, de ha szénrétegeket mozdítok meg vele, energiát szabadítok fel. Az első a liberális kereszténység, a második az igazi kereszténység. Milyen szörnyű dolog, ha az erő sugárzását nem fogjuk fel izmokban, tettekben, munkában.

Szeretettel beszél a fajvédő mozgalomról és épen azért, mert csügg a gondolaton, hogy ezt a munkát siker kísérje, előttünk csupán kifogásait említette fel.

– Úgy veszem észre – jegyezte meg –, hogy a fajvédelem eszményi s egyben reális programja még mindig kissé a személyi és pártpolitikával keveredik, s így a közönség gyanakszik, hogy esetleg ismét kisebb érdekek szolgálatát fogják kívánni tőle. Ha ma még nem egészen a fajvédelemé az egész csonka haza, ez csak innen jöhet, hiszen a magyar közönségben nőttön-nő a faj tagadóival szemben való elkeseredés és ugyanígy szaporodik a fajvédők tábora. Tehát minden csírájában mutatkozó torzsalkodást az egyetlen érdeknek alárendelni!

Az inségakciót viszont igen szükségesnek és helyesnek véli a püspök.³⁵⁹

– Bármennyire is ellenzője vagyok annak – állapította meg –, hogy mintegy rendszerezítsük a nyomorenyhítést, ez most mégis kell, mert a nyomorúság csakugyan rémséges és egyelőre mással, mint segítezővel nem tudunk ellene boldogulni. A szeretet, a segítésre való hajlandóság kijelentése, amely a nemzetgyűléstől ered, magában súlyos valami. Különösen helyeslem, hogy ezúttal a vidéket is bekapcsolták a dologba, mert két elem szenved napjainkban Csonka-Magyarországon: a középosztály és a foglalkozás nélkül álló mezei munkás. Higgyék el a városiak, kétségbeejtő a sokgyermekű gazdasági cseléd sorsa, akinek földje nincs, konvenciója sem jutott az idén.

Íme, a püspök aggodalmai, intelmei, útmutatásai.

³⁵⁹ Ld. 69. sz. dokumentum, 273. sz. jegyz.

89. Prohászka Ottokár: A szociális munka, mint szervezet. (1923. október.)³⁶⁰

Korábbi írásának (ld. 85. sz. dokumentum) szerves folytatásaként a szociális munka egyéni jótékonykodást meghaladó, szervezett szintjéről fejtette ki gondolatait, érezhetően azzal a céllal, hogy bátorítsa az e tevékenységet végző híveit és munkatársait, meggyőzze őket kitartó munkálkodásuk fontosságáról.

Előbbi cikkemben rámutattam arra a munkára, mely a társadalomban folyik a társadalmi funkciók és kötelességek teljesítése medrében; rámutattam arra, amit mindenkinek tennie kell a társadalmi struktúra követelményeképpen, nem különben öntudatára akartam hozni mindenkinek, aki kötelességét teljesíti, hogy ezáltal egyszersmind társadalmi munkát, az összesség, a nagyközösség javára szolgáló munkát is végez. Hiszen ahogyan minden sejt valamiféle szervezetben és azzal kapcsolódik, úgy minden ember valamely közületnek tagja és valamint az egyes sejtek élete s tevékenysége a testnek javát vagy kárát szolgálja, úgy az egyes emberek élete és munkája visszahat az összességre s megérzi azt az egész társadalom. Ha helyüket megállják s megteszik azt, amit tenniük kell, akkor az egésznek javára, ellenkező esetben a kárára válnak.

Nincs sejt, nincs testrész, nincs szerv az egészbe, vagyis az élő testbe való kapcsolat nélkül s így vagyunk funkciójával is, hogy nincs funkciója az utolsó alkatrésznek sem, mely ne kapcsolódjék előnyösen vagy hátrányosan az egésznek, az organizmusnak életébe.

Ez az észrevétlen, magától értetődő s a konstrukció lényegéből eredő szociális munka, melyet mindenekelőtt gondolnunk s sürgetnünk kell. Mikor azonban manapság szociális munkát emlegetnek, akkor rendesen nem azt értik, mely rendes viszonyok közt a társadalom természetéből adódik, hanem értik a bomló társadalom s a felborított rend érdekében folytatott szervező munkát s nagyon is természetes, ha mi is hangoztatjuk, hogy az is szociális munka, ez is a társadalmi lét ösztönéből folyó s végrehajtandó munka.

Ennek illusztrálására vegyük fel összehasonlításként az élő test higiéniáját. Hogy a szervezet jó egészségnek örvendjen, ahhoz a sok testsejtnak és testagnak korrekt működése szükséges és közreműködése szükséges s ez a közreműködés bizonyára megérdemli a kielégítő munka nevét; de megérdemli e nevet az organizmusnak az a tevékenysége is, mely akkor lép fel, amikor a test valamely részében megbomlott a rend s az az egésznek konstrukcióját fenyegeti.

Íme a szociális munka két értelme: mikor a társadalom konstrukciója rendben van, akkor a társadalmi munka helyét jól megálló konstrukció keretében folyik; mikor azonban a konstrukció bomlik, akkor a szociális munka magának a konstrukció-

³⁶⁰ Keresztény Nő, 1923. október 20. 1.p.

nak megmentésére, vagy mondjuk, alkalmas kiigazítására irányul s ezt a mentőmunkát, ezt az orvosló s gyógyító higiéniát nevezik ma kimondottan szociális munkának.

A szociális munka, manapság a megbomlott társadalmi rend helyreállítására, mondjuk a megzavart, vagy új elrendezkedést kereső struktúra megalkotására irányul.

Még jobban tűnik szembe ez irányzat karakterisztikus volta, ha a társadalmi struktúrában s még inkább az élet folyásában megjelöljük a „justitia” (igazságosság és jog) s a „karitás” helyét és szerepét. Az igazságosság és a jog a társadalom konstrukciójára vonatkozik, tehát a rendre, a létfeltételek s a természetes igények kielégítő gondozására, azután a hivatások, foglalkozások, törekvések jó kombinációjára s azok összefoglaló kapcsolatára. Az a nagy sokféleség, melyet a munkafelosztás s az élet tarkasága magával hoz, egy bizonyos elrendezést és egyensúlyt követel és ez adja a társadalom gazdasági struktúráját, melyben találják boldogulásukat. Ebben a társadalmi konstrukcióban kifejezésre jut s érvényesül a justitia, az igazságosság. Míg ellenben a karitás már föltételezi a társadalmi konstrukciót, föltételezi a munka és hivatáskörök s a társadalmi rétegek egymáshoz való jogviszonyát, s azt, hogy a „suum cuique”³⁶¹ elve érvényesül a társadalomban; mivel azonban a legrendezettebb társadalomban is sok a hiány, sok a bűn és szenvedés, ezeknek az enyhítésére jelenik meg a színen azután a karitás.

Első, tehát a társadalom, világában a justitia, azután jön a karitás; az előbbi az alakokat veti meg s magát a szerkezetet építi fel s magát a szerkezetet építi fel s óvja; az utóbbi pedig a jó szerkezet mellett is fel-feltünetező hiányokat kezeli s tünteti el.

Világos ebből az is, hogy ami a justitia dolga, azt a karitás nem pótolhatja. Ha a justitia körül van a baj, azt a karitással orvosolni nem lehet; hanem ha a konstrukció körül mond csődöt az eddig fönnálló társadalom megszervezése, illetőleg a szervezet kijavítása által szerzünk.

Ezt kell szem előtt tartaniok azoknak, kik úgy látszik belefáradtak a szerveződésekbe, a művekbe s más eszközök és módok után néznek s nevezetesen azt emlegetik, hogy mivel úgyis minden az emberen s a lelkiületén fordul, azért iparkodjunk azt a lelkiületet megjavítani; azt pedig csak a keresztény élet kimélyítése által tehetjük. Ez a felfogás arra indíthatja őket, hogy a szociális szervezkedés helyett inkább lelkipásztori, vallási tevékenységet sürgetnek s az egyháztól várják a javítást s a társadalmi helyzet javulását. Fejezzük ki ezt más szóval így: inkább a karitás felé hajolnak, karitás lévén a lelkipásztori tevékenység is, s bizalmatlanok az eddig lefolytatott szervezkedő munka iránt.

Aki a justitia s a karitás lényege s egymáshoz való viszonya iránt tisztában van, az korrekt ítéletet alkothat magának ez állásfoglalásról. Ahogyan a karitást a justitia helyébe léptetni nem lehet, nem lehet a mai társadalmi bajokon, melyek a társadalmi rétegek egyensúlybomlására vezethetők vissza, csak karitással segíteni akarni, hanem a bomló tömegeket organizáció által új keretekbe kell foglalni s azokat a társadalmi testbe új alkatrészekül kell beállítani.

³⁶¹ Suum cuique = mindenkinek a magáét, azt, ami neki jár.

Bomló tömegeket mondtam s ez a találó kifejezés a helyzet illusztrálására. A kapcsolatok ui. [ugyanis], melyekben egyes rétegek álltak, manapság bomló félben vannak. A munkásnépet az industrializmus, vagyis a nagyipar elszakítja a szántóföldtől, a falutól, a családtól s kiemeli mindazokból a keretekből, melyekben háziasan, erkölcsösen s vallásosan élhetett. A nagyipar fizet ugyan béreket, de a munkások nyakába ül a sok uzsorás, a lakásspekuláció, az élelmi és ruhacikkek drágulása, a korcsma s élvezeti alkalmak fölkínálása. Semmi sincs, ami művelje lelkét s nemesítse erkölcsét. Sőt, ahogy kiszakad falujából, úgy eltávolodik a templomtól s az egyházának felfogásától is, vallási tekintetben nulla, aki hivatását, a munkát is csak rabszolgaságnak nézi; nemzeti tekintetben gyökerét veszített egzisztencia, akinek semmi köze ahhoz, ami a nagy összességet érdekli, családi tekintetben is nihilista, kinek már semmit sem mond az atya tekintélye, az anya szeretete s a gyermek kegyelelte, ezekből lesz az a tehetetlen, önmagán segíteni nem tudó tömeg, mely mint óriási daganat s mint üszkösödő fekély ékteleníti el s veszélyezteti a társadalom testét. Ezek a tömegek először is jogot, emberhez méltó életet, tisztességes létfeltételeket követelnek. Jól teszik, de ha ez jogos követelményük, akkor nekünk e létfeltételek megteremtése s jogos biztosítása elsőrendű kötelességünk s első teendőnk.

E kötelességünknek a tömegek organizálása által felelünk meg. Adjuk meg neki azt, ami jár nekik; illesszük be ismét őket a társadalom testébe oly részekül, melyek megkapják a magukét s melyek megérzik, hogy eleven része, az eleven testnek s hogy ez jó nekik. Kössük vissza őket Istenhez, erkölchöz, egyházhoz, nemzethez, családdhoz, ez az a religió, s amit ez a mély szó mond: ez az az odakötése az egyesnek s a tömegnek a létfontartó s boldogító valósághoz, végső elemzésben Istenhez.

Mindezt a bomló tömegeknek új, alkalmas szervezése által eszközöljük. Ugyanezt mondhatjuk minden olyan társadalmi rétegről, mely hagyományos kereteiből kilépni kényszerül, tehát a kenyérkeresetre utalt nőkről is.

Azért az „organisationsmüde”,³⁶² a szervezkedésben kifáradt munkatársainknak azt mondhatom: folytassák a társadalom organizációját, ahol arra szükség van, de minden művükbe állítsák bele a karitást.

90. Beszéd a Keresztény Nők Szövetségének közgyűlésén. (1923. október.)³⁶³

Prohászka október 28-i megnyitójában mintegy folytatta a szervezet korábbi közgyűlésein elmondott beszédeinek gondolatmenetét (ld. 72. sz. dokumentum), ezt a szöveget a sajtóbeszámoló csak kivonatos formában örökítette meg.

³⁶² „Szervezeti fáradtság”, vagyis a szervezeti munkában való elfáradás, fásultság.

³⁶³ Prohászka Ottokár hatalmas beszéde a Keresztény Nők Szövetségének közgyűlésén. In: *Fejérmegyei Napló*, 1923. október 30. 1. p.

Meghajtja zászlaját a szövetség előtt, eljött nyomósítani az egylet hivatását és mindenkor, de főleg ma aktuális céljait. Ez az egylet az idők mindkét irányát szolgálja: a szociális igazságot és karitáaszt. Örül, hogy a keresztény nők szövetsége elsősorban épp a szociális műveltséget és a szociális érzést munkálja. Ezért van külön gondja a keresztény nők szövetségére.

Szent Pál az egyházat testhez hasonlítja. A test ízektől, tagokból áll, de a tagok közösségbe vannak egyesítve. Ami az egyházra áll, áll a társadalomra is. Az a tökéletes társadalom, hol minden egyes az egész tagjának érzi magát, egyesülve együttérzésben, a közösség átérzésében – épp ezért az egyiknek fáj, a másiknak hiányzik. Szociális érzéssel bírni annyit tesz, mint az egész tagjának érezni magát s a többi taggal együtt érezni.

Kéri a tagokat, hogy különböztessék meg a szociális igazságot a karitáasztól és politikától.

A társadalom struktúrája változhat. A társadalom tagjainak kötelessége a struktúra változásának ideje alatt az egyensúlyt védeni. Megérteni a fejlődést, a változást előidéző okokat s folyamatot, de vigyázni az egyensúlyra. A mai ember két struktúra változásának volt tanúja a társadalomban: a munkásosztály és a női psziché új elhelyezkedésének. Mindkettő fejlődés jogigény. Ezeket kielégíteni a társadalmi igazságosság dolga. Itt nincs helye a karitásznak. Szeretettel és irgalmassággal nem lehet jogi mínuszt kielégíteni. A társadalmi igazságosság evangéliumba lefektetett erény, és pedig első erény: fundamentum regnorum.³⁶⁴ Ez példában annyit tesz: senki ne adjon addig alamizsnát, míg cselédjének az emberi jogokat és munkabért meg nem adta.

Jól különböztessék meg a tagok a szociális igazságot, s annak munkálását a politikától. Ne mondja senki, hogy irtózom a politikától, hogy a politikában nincs etikett, nincs finomság, nem nőnek való, tehát én csak a karitáaszt szolgálom. Aláírom, hogy a politika nem finomság, én is irtózom a politikától. Ne feledjék azonban, hogy választani politika, de munkásnőket szervezni, a női társadalmi igényekért szervezetlen sorompóba lépni nem politika, hanem társadalmi igazságosság, keresztény erény és kötelesség. Ezzel azonban egyáltalán nem mondom, hogy nem kötelessége minden nőnek a szavazóurnánál megjelennie, nem mondom, hogy vonuljanak az urnától vissza – sőt ellenkezőleg.

Karitász minden társadalmi struktúrában szükséges. Nincsen társadalmi alakulat, hol fájdalom és baj ne lenne, hol a karitás olajára szükség ne volna. Ezért örülök, hogy a ker.[esztény] nők szövetségében a karitáaszt is munkálják.

³⁶⁴ Justitia est fundamentum regnorum. = az igazság az országok alapja.

91. Beszéd a székesfehérvári helyőrség népfőiskolai tanfolyamának megnyitóján. (1923. október.)³⁶⁵

Fejér vármegye és Székesfehérvár város Iskolánkívüli Népművelési Bizottsága ún. népfőiskolai tanfolyamot szervezett a helyőrség tagjai számára, amelynek október 31-i megnyitóján – számos helyi előkelőség mellett – Prohászka is részt vett, beszédben köszöntötte a tanfolyamot, illetve az azon részt vevő katonákat. A tudósító megjegyzése szerint „a nagy szónokot mintha a szokottnál jobban tüzelte volna a katonák tömött sorainak magyar arca”, és szónoklata az újságíró számára olyan magával ragadó volt, hogy a teljes beszédet nem, csak annak gondolatmenetét tudta rögzíteni.

Kétféleképpen nézhet ugyanazon tárgyat az ember. Ha a Dunán utazunk van, aki csak sárga agyag partokat, lombos füzeket, szántó-vető embereket, legelő ökörcsordákat, színeket, alakokat, Duna-menti kis házakat lát, van, aki a partot, füzet, házat merengve nézi és meleg boldogsággal dalolja:

Kis lak áll a nagy Duna mentében,
Oh mily drága e lakocská nékem.³⁶⁶

E tanfolyam tudást és más látást, fényt és meleget ad. Fény az értelem ismerete, a meleg egy más látás, mit az érzelem színez – érzelem, mely a tudás és megértés nyomán fakad.

Sohasem tud eleget az ember. Elvégezhetett nyolc középiskolát, felsőbb bölcseletet és teológiát és öregségében hallja, hogyan építi növekedésével együtt a kis csigabiga a házat, s aki azt tudja, mi másképp néz a kis házat hordozóra. Tele van az útszél cikóriával, búzavirág színű kék vadvirággal. Mit tud róla legtöbb magyar? Hogy értéktelen, még az ökör sem falja, inkább összetapossa. És ha tanul, megtudja, hogy gyökerében egész patika van, vegyészeti laboratórium, melytől vízkórosok gyógyulnak. És megértem a mezőt, a kincset érő útszéli füveket, a természet virágszíneibe borult ajándékait és öntudattal járok a vadvirágos rétek mezőin.

S a történelem! Mit lát a tudatlan, ki a püspökkert mellett elhalad? Egyhangú kerítést, villanydrót miatt ügyetlen kezek által eltorzított lombú hársakat, Deutsch Manó üzletét, a gyönyörű XVIII. századbeli reneszánsz miliőben idegen, nem odavaló, épp ezért stylwidrig³⁶⁷ épületet. De más a látásom, ha tudom, hogy a Szent István bazilika romjain járok, hogy magyar vérből való királyainkat, a nagy magyar Árpád háziakat ott koronázták, hogy a püspökkúttól egy méternyire volt III. Béla sírja a bazilika kriptájában, s ihletett lesz a lelkem s megragad a genius loci.³⁶⁸ Nagy élmény lesz nekem Kisfalud felé marsolni, ha tudom, hogy ott hozták a magyar alkotmány legnagyobb alkotását, az aranybullát az Andrásgyep dombjain. Másképp járok a hármashídnál

³⁶⁵ Megyéspüspökünk szózata a katonákhoz. In: *Fejérmegyei Napló*, 1923. november 1. 1. p.

³⁶⁶ Petőfi Sándor *Távolból* c. versének megzenésített változata.

³⁶⁷ Stylwidrig = stílusidegen.

³⁶⁸ Vö. 73. sz. dokumentum, 293. sz. jegyz.

a csóri úton, hol Mátyás Beatrixszel találkozott, a Sóstó mellett a főtéren, ha tudom, hogy ott volt 1539-ben³⁶⁹ az ostromló Szulejmán sátra és tábora felütve.

Ezen épületet Urániának hívják, Uránia annyit tesz, mint menybolt, magasságok, felsőbb világ. Így juttok ti is, fiaim, a tudás és tanulás által finomabb gondolkodás és nemesebb érzésvilág magasságába. És e tanulásnak nemesíteni kell az erkölcsöt is. Elsősorban a tekintély tiszteletét, ezért mondjuk a tekintélyt tisztnek. Ne csak az emberi tekintélyt tiszteljétek! Tiszteld a legnagyobb tekintélyt, a világ Urát és Istenét, Krisztus Urunk szent nevét és ne káromkodjál. A hadsereg a tekintély szervezete, itt nem lehet tekintélyrombolás, vagyis a legnagyobb tekintély gyalázása, Istenkáromlás! Tiszteld a tekintélyt, ne a büntetéstől való félelemből, hanem a nemesebb ember indulatából, a belső kisbíró, a lelkiismeret parancsából.

E magasabb meglátás és erkölcsi felfogás, tisztulás áldása legyen a tanfolyamon.

92. Beszéd az Egyesült Keresztény Nemzeti Liga kultúrestjén. (1923. november.)³⁷⁰

A liga kispesti szervezete november 22-én tartott kulturális estet, ahol Prohászka nagy szónoklatot tartott.

– Mi nagyon szívesen feledtünk volna mindent, becsaptuk volna a krónikás-könyvet és napirendre tértünk volna az oktalan lázadás fölött, nem haragudnánk a csöcselék uralmáért, és a métely elhintéséért, a félrevezetett emberek forradalmáért. Szívesen tettük volna ezt, de nem lehet, hiszen Pozsony ma is kiesik a nyugati határból, a Szepesség már ugyancsak „nem magyar”. Feledhetetlen és kiszakíthatatlan belőlünk az a tudat, hogy a magyarnak nincs otthona, elfoszlott a hatalma, hogy a magyar gondolat, a keresztény nemzeti érzés nem gyökerezik bele a magyar földbe és nem fejtheti ki szívének, lelkének felséges világát. Ezt kellett akarnunk, erről nem mondhatunk le ma sem.

– Önök az Egyesült Keresztény Liga alapján két hatalmas gondolatcsoportba gyűjtik mindazt az érzelmi feszítőerőt, intellektuális elemet, amelyre a magyarságnak szüksége van: a keresztény és nemzeti gondolat csoportjába, és ne feledjék azt a kötelességet, hogy ezt meg is kell valósítani. Legyünk tisztában azzal, hogy ha a csüggedés, a nemzetietlenség elhatalmasodik rajtunk, akkor nem állhatunk meg a világnézetek nagy ütközésében. Akár munkás, akár intellektuális ember, értem ez alatt a hivatást, kell, hogy végre a frázis hatalma alól felocsúdjon, dacára a fagynak, a világ lehangoltságának, azt mondom, a zászló alá álltam, azt el nem hagyom, mert tudom, hogy ez a zászló mit suttog nekem.

³⁶⁹ Székesfehérvár török ostromára és elestére 1543-ban került sor.

³⁷⁰ Nemzeti felkelést, népfelkelést csináljunk – mondja Prohászka püspök. In: *Új Nemzedék*, 1923. november 23. 3. p. Ezzel szinte teljesen megegyező tartalommal: *A Nép*, 1923. november 23. 3. p.

– A kereszténység – ez nem tan, hanem tavaszi fuvalom, hatalmas áram, amely világosság, amely egy egész világnak gyújt ki napot: a Krisztus napját. Nos, ezekben az energiákban egészen benne kell állni, ezeken emelkedünk, ezekkel harcolunk, és ezzel is fogunk győzni. Manapság éppen erről van szó, hogy ezt a levegőt elfogják előlünk, hogy bennünket sötétségbe borítsanak, hogy ezt a csodálatos áramlást valamiképpen elfagyasszák.

– Csatában állunk a liberalizmussal, a marxizmussal, ez utóbbi semmi más, mint materializmus, ez akarja talán a munkások javát, ami illeti a gazdasági érdeket, de ami filozófiát belekever a maga okoskodásába, az tévedés, méreg, zűrzavar.

– Az egyetemi hallgatók a legutóbb kiadták a statisztikát, amely szerint az ifjúság fele nemibeteg. A legkeményebb és legkérlelhetlenebb jóakarát, elszántság kell ide. (Felkiáltások: Úgy van!) A valóság, az élet, az erkölcsiség, a meggyőződés nem üres szólások ezek, hanem a lélek, a jellem alakulása. Nézzék, én azt akarom megállapítani, hogy a kereszténység szellem és élet, mint az evangélium mondja, nem pedig meghazudtolt szisztéma, amely most annyira rengeti a lelki világot. A társadalom nagyon kevésbé van még átgyúrva, ez a társadalom például Miskolcon október 6-án agarászati napot tart, ez a társadalom szegénypírba temetendő társadalom, nyers társadalom, amely a legkezdetlegesebb szociális érzéssel sincs töltekezve.³⁷¹ A kereszténység az élő valóság, az élni akarás reakciója. (Taps, éljenzés.) Nekünk nyeregben kell maradnunk, mert tele vagyunk ellenséggel, a szabadkőművesség már szembe akar szállani a magyar véderővel, a MOVE-val, aknamunka folyik. Köztünk vannak hatalmas emberek, akiknek semmi közük a kereszténységhez, sőt, akik, mint antikrisztianus elem állanak velünk szemben – keresztény ember létükre.

– Való, hogy meg kellett ismernünk a zsidóság gazdasági értékeit, de hogy ők merőben gazdasági zsenialitásukkal maguk alá gyúrhassák a magyarságot, ez képtelenség, ezt meg kell akadályozni. A lélek öntudat alatti nemzetietlenségével szemben vegyük fel a küzdelmet, mert ha erre képesek nem vagyunk, a kultúrát sem tudjuk megtartani. A magyar erő létre tudta hozni a királyságot, de sajnos nem tudta megtartani a magyarságot.

– A nemzeti jelző talán még kedvesebb programfüzére az Egyesült Keresztény Nemzeti Ligának. Ha végignézzük az itt csoportosuló fogalmakat, látnunk kell, hogy akik Amerikában élnek, azoknak az a föld nem otthonunk, ahol mi lakunk, a mi hazánk viszont az a mi otthonunk. Az amerikai magyarok szegények nem élnek meleg édes fészekben, irtóznak a kedélytelen háztól. Ez a föld már az őseinknek hazája volt. A bécsi

³⁷¹ A Gömör-, Borsod- és Abaúji Agarász Egyesület rendszeresen tartott agarversenyeket a Miskolc melletti Felsőzsolcán, amelyek – az ország többi efféle vadászati jellegű eseményéhez hasonlóan – a társadalmi és politikai elit reprezentatív találkozóhelyei is voltak. Prohászka éles társadalomkritikája azért is érdekes, mert az október 6–7-én tartott rendezvényen megjelent a megyében tartózkodó Horthy Miklós kormányzó, valamint Rakovszky Iván belügyminiszter is a térség számos előkelőségének kíséretében. *Magyarság*, 1923. szeptember 20. 5. p.; *Az Est*, 1923. szeptember 30. 7. p.; *Pécsi Lapok*, 1923. október 9. 1. p.

Caraffa-házra fel van írva: „Ex lacrimis hungarorum”³⁷² – a magyar könnyből építve, igen, magyar könnyön áll az egész európai világ, a múlt egész dicsősége és szépsége.

– Akár munkás, akár tisztviselő, a lelke mélyén bizonyára tele van ezzel a tudattal, hogy a hazánkat, reményeink összegződését szeretnünk kell, hiszen ezzel magunkat becsüljük meg. Képesek bennünk hamis ideológiák valaha is eltörölni a család jellegét? Ugye, hogy nem: nahát akkor a nemzeti vonást sem tudják kitörölni, nemzet és család egy és ugyanaz a valami. Vannak járványok a világon, a liberalizmus is ilyen járvány, az az ostoba pacifizmus is ilyen, amely a kardot a hüvelyébe dugja, csak azért, hogy a többi nemzet annál biztosabban verjen agyon bennünket. (Derűtlenség, taps és éljenzés.) Ismétlem, ne nézzük tétlenül ezeknek a járványoknak a tobzódását, nézzük meg, kinek hiszünk. A munkásokat én soha se vádoltam nemzetköziséggel, de a vezetőik magatartásán se csodálkoztam: hiszen idegenek, hiszen ők maguk mondják, hogy ez a föld nem a hazájuk, hogy a mi történelmünk nekik nem történelem. Azon viszont csodálkozni kell, hogy van magyar, aki mer, aki tud maga önmaga ellen nemzetközi lenni, aki szégyell olyannak tűnni fel, mint aminő: magyarnak.

– A 90-es években lesütött szemekkel jártak az emberek, nem merték bevallani, hogy ők többet érnek, mint a liberális leleményesség, akkor kezdődött a dekadencia, amely agylágyulást jelent. Hát bizony az ember nagyon nehezen küzd meg a butasággal. De nézzük, ki szidja Hitlert, Mussolinit, Ludendorffot!³⁷³ Apponyi Albert ki ment Amerikába és ott Jászi Oszkár ellene hadakozik. Az angol lapok csodálkoznak a magyar társadalom türelmén és dekomponálódásán,³⁷⁴ hogy ezt elviselik. De ezek

³⁷² Antonio Caraffa (1642–1693) tábornokként részt vett Magyarország török alóli felszabadításában, kegyetlenségei miatt hírhedtté vált, például kirabolta és megsarcolta Debrecen és számos más területet, 1687-ben az általa létrehozott eperjesi vérsztörvényszéken több polgárt megkínóztak és kivégeztek. A legenda szerint bécsi házára egy éjszaka egy ismeretlen festette az idézett feliratot.

³⁷³ Erich Ludendorff (1865–1937) német katonatiszt, az első világháborúban a német hadsereg tábornoka, szállásmester, Hindenburg vezérkari főnök helyettese, 1919 után a Nemzeti Szocialista Német Munkáspárt híve, az 1923. november 8–9-én a weimari köztársaságot megbuktatni akaró felkelés (a müncheni „sörpuccs”) egyik vezetője, ennek ellenére később felmentették. Az 1920-as évek második felében náci nézeteket valló parlamenti képviselő, később saját közösséget alapított, olyan zavaros vallási eszméket kezdett hirdetni, hogy Hitler köre számára is vállalhatatlannak tűnt. Az 1920-as évek elején azonban még inkább kereszténység melletti elkötelezettségéről volt ismert, Prohászka és a magyar szélsőjobboldal számára is az olyan nyilatkozatai kelthettek szimpátiát, amikor például a fajvédelmi mozgalmakat a „keresztény népek föltámadásának” nevezte, s keresztény alapon hirdette a nemzeti sajátosságok tiszteletben tartását, a „nemzetköziség” elleni közös harcot. Ld. pl.: *A Nép*, 1923. december 25. 3. p. Adolf Hitler (1889–1945) a náci párt egyik létrehozója, 1923 novemberében a sikertelen müncheni puccskísérlés vezetője, tevékenységéért börtönbüntetésre ítélték. A börtönben írta meg *Mein Kampf* című művét. Az 1929–33-as világválságot és a baloldal megosztottságát kihasználva 1933-tól Németország kancellárja, totális náci diktatúrát kiépítő Führere volt. Az 1920-as évek első felében „nemzeti” elkötelezettsége, folyamatosan hangoztatott erőteljes antiszemitizmusa miatt népszerű volt a magyarországi szélsőjobboldali körökben is, utóbbiak sajtója rendszerint szimpátiával kísérte tevékenységét. Ld. pl. *A Nép*, 1922. november 29. 1–2. p.; december 31.; 1924. június 8. 4. p. stb. Későbbi antiklerikális, rasszista, antiszemita politikáját hazai és külföldi katolikus vezetők, még XI. Piusz pápa is bírálta.

³⁷⁴ Dekomponál = meglazít, részeire bont.

az urak vissza akarnak jönni hozzánk, és ahogy én ismerem a helyzetet, ugyebár kedves hallgatóim, ők itt nagyon jól fogják magukat érezni. Nos, itt a Liga, törekvéseit támogassák, és ne csüggedjünk el azon, hogy mi éppen ma oly kevéssé vagyunk sovíniszták, amikor körülöttünk a sovinizmus örülete tombol, oláhoknál, cseheknel, mindenütt. Igaz, nálunk demokrácia is van, de mi más az, mint a beteljesedett hatalom. Tehát nemzeti felkelést, népfelkelést csináljunk. „Naggyá csak fiad szent akarata tehet.”³⁷⁵ Kötelességtudatot kívánok a magyarságnak.

93. Beszéd a székesfehérvári „sajtódélutánon”. (1923. november 23.)³⁷⁶

*A székesfehérvári Szent István teremben november 23-án a Katolikus Kör és a Központi Sajtóvállalat közös szervezésében tartottak nagygyűlést, amelyen Prohászka a „keresztény” sajtó feladatairól és az ifjú nemzedékek politikai felelősségéről tartott nagy visszhangot kiváltó előadást.*³⁷⁷ Megjelent még Tóth László (1889–1951), a Nemzeti Újság felelős szerkesztője, és Berkes Róbert, a Központi Sajtóvállalat igazgatója is. Előbbi arról beszélt, hogy a „keresztény” sajtó szerint nem kapott elég támogatást, pedig nagyobb volna rá a társadalmi igény, a szükségletek pedig nemcsak anyagi téren mutatkoztak, hanem hiányérzete volt az ideológiailag azonos oldalhoz tartozó lapok számára befutó hírek mennyiségével és minőségével is.

Mélyen tisztelt közönség!

A modern csillagászatnak [egyik irányzata] az úgy nevezett glaciálkozmozgónia,³⁷⁸ amelynek az a nézete, hogy a napot jéggel fűti az Úristen, tudniillik óriási nagy jég-

³⁷⁵ Vörösmarty Mihály: *Magyarország címere* c. versének utolsó sora.

³⁷⁶ Megyéspüspökünk a keresztény sajtó feladatáról. In: *Fejérmegyei Napló*, 1923. november 25. 1–2. p. Röviden, azonos tartalommal: „A magyar ifjúságtól kombattáns életet kívánunk”. In: *Nemzeti Újság*, 1923. november 24. 4. p.

³⁷⁷ Sajtódélután a Szent István teremben. In: *Fejérmegyei Napló*, 1923. november 24. 2. p. A kulturális műsor érdekessége volt, hogy fellépőként részt vett rajta Bihari Ákos (1873–1924), a Nemzeti Színház művésze, akinek ez volt egyik utolsó szereplése (három hónappal később elhunyt).

³⁷⁸ Glaciálkozmozgónia vagy glaciális kozmogónia Hanns Hörbiger (1860–1931) osztrák mérnök, feltaláló ún. „világjég” („Welteislehre”) elméletén alapul, mely szerint a világmindenség az ősi Nap és egy hatalmas jégtömb ütközéséből keletkezett, a kiszóródó jégtörmelék hozta létre a bolygókat, lett az élet forrása. A bonyolult és misztikus csillagászati, őstörténeti stb. elemeket is ötvöző világmagyarázatát Hörbiger társszerzőként jegyeztet *Glacial-Kosmogonie* c. művében foglalta össze, mely 1913-ban jelent meg, de csak 1920 után lett igazán elterjedt. A tudományosnak látszó, valójában inkább okkult és fantasztikus világmagyarázat a német nemzetiszocialisták körében különösen népszerű és hatásos elméletté vált. Prohászka korábban úgy nyilatkozott Hörbiger művéről, mint azon néhány könyv egyikéről, mely nagy hatást gyakorolt az életére és gondolkodására, ld.: *Könyvek könyve*. 87 magyar író, tudós, művész, közéleti ember és kiadó vallomása kedves olvasmányairól. Szerk.: Köhalmi Béla. Bp., 1918. 66. p.

tömbök, jégmeteorok esnek bele a napba, melyek aztán sűrűlódás s óriási hő következtében hirtelen elolvadnak s gőzzé, majd tűzzé válva adják a napnak a hőenergiát, amely tűz és élet formájában sugároz be a világba.

Az emberi kultúrának, haladásnak s fejlődésnek is van valami glaciálkozmozgóniához hasonló fűtőanyaga, mégpedig a nyomorúság, ínség, szenvedés alakjában! Az emberek szenvedései, a nyomorúsága, elkeseredése a történelmi korszakokon át felgyülemlik, aztán vulkánszerűen kitör, szétbontja a társadalom egységét, nagy szakadékokat idéz elő, hullámmzások, társadalmi földrengéseket hoz létre és ennek következtében megváltozik a föld színe, azaz a társadalom képe. A nagy megmozdulás egész völgyeket nyit és hegyeket emel.

Tévedés volna azonban az emberi fejlődésben csak a nyomorúságot, a szenvedéseket látni és minden fejlődést csak elkeseredéssel magyarázni. Van még egy más elem, egy más, egy magasabb rendű mozgató erő és az igazi kombattáns³⁷⁹ elem, mely a szellemi, a lelki motívumokat élteti, ennek neve: a lélek, az eszme, ideál, eszmény, jóindulat, nagylelkűség, szeretet...

A szenvedések s elkeseredések kitöréséből jönnek létre a történelmi forradalmak, hogy mást ne említsek; a francia forradalom. Tévedés volna azonban a forradalmak örvénylésében csak a gyűlölet, rettegés, elkeseredés, gyilkolás, pusztítás s rombolás vad indulatait látni. Meg kell látnunk a sötét oldalak mellett az eszményi oldalát is. Azért a francia forradalomban nemcsak vérontás és pusztítás, hanem azt is meg kell látnunk, amit a francia forradalomba az ifjú eszményiség belevitt; meg kell látnunk a mozgalomban az eszményt: a liberté, egalité, fraternité³⁸⁰ eszméit. Ebben pedig az evangéliumnak valamiféle visszhangját látom.

Nekünk is volt egy forradalmunk; nem értem ezalatt a patkányforradalmat, hanem a magyar kereszténység lábra állását, azt a nagyszerű felséges tiltakozást keresztény s nemzeti voltunk megalázása ellen, a nagy, hatalmas fölkelést, hogy úgy mondjam: népfölkelést; nem is annyira népfölkelés volt az, mint inkább a magyar középosztály fölkelése, energikus megmozdulása és annak a követelése, hogy a magyar keresztény és nemzeti eszme ne csak frázis legyen sokak szájában, hanem egy hatalmas és szent valóság.

Mai estét ennek a nagy eszmének szolgálatába állítjuk. Itt most két nagy gondolat, két érdekkört szeretnék kegyetek elé állítani.

a) A keresztény nemzeti sajtó és b) a magyar ifjúság helyzete és sorsa.

Kell, hogy legyenek a keresztény sajtónak napszámói, munkásai. Olyan munkás kell, aki igazán a sajtó embere. A sajtó munkásaiba kell egy erős, erőteljes és eszményi világnézet. Mi a világnézet? A világnézet nem fogalmak halmaza, nem egy leszúrt, reflexelt bölcsesség, nem tapasztalat s gyakorlatiasság, a világnézet mindezeknél több: a világnézet szellem és erő, szenvedély, akarás és elhatározás, életerős következetesség és cselekvés, erőteljes élet. Ha valaki a világnézetet csak gondolatnak nézi, az téved.

³⁷⁹ Kombattáns = harcos, harcias, konfliktust vállaló, támadó fellépésű.

³⁸⁰ Szabadság, egyenlőség, testvériség.

Világnézetet az evangélium határozza meg legtalálóbban, mikor mondja: „szellem és élet”³⁸¹ és Krisztus Urunk mikor mondja: „Tüzet jöttem bocsájtani a földre, s azt akarom, hogy égjen!”³⁸² Azért jött a Megváltó a földre, hogy a földön az emberek erős, tüzes lelkek legyenek.

A világtörténelemben is e fölséges, nagylelkű világnézet emberei játszanak szerepet. Mindezek a nagyok nem a fogalmak emberei, nem a tanszékek emberei, hanem az élet apostolai; nagy küzdelmek csodás hősei; az áldozatnak vértanúi. Ők az eszmének s ideálisnak igazi reprezentásai.

A világnézet tehát mint szellem és élet érvényesül igazán. Legyen bennük a krisztusi világnézet legalább oly erős, mint a gonosz emberek szenvedélye, mint egy alkohista élvezetvágya, mint egy tőzsdés aranyláza!

A magyar keresztény sajtó munkára kell, hogy ilyen világnézettel rendelkezék.

Nem lehet egy kombattáns író egyszerre két világnézet híve s harcosa. Nem írhat egy író Az Est-be és Új Nemzedékbe egyszerre; nem lehet a Nemzeti Újságnak s ugyanakkor az Az Újságnak munkatársa. Nem lehet magyar keresztény író, aki egyszer a zsidó felfogásnak hódol, máskor a keresztény világnézetnek; nem áldozhat a krisztusi világnézetnek az, aki tömjénzemeket vet a pogány oltár tűzére. Nemes keresztény író az, aki azt mondja: én azt írom, amit hiszek.

Nem jó s nem keresztény író az, akinél az írás csak „l’art pour l’art”³⁸³ ezt az irodalmi járványt szolgálja. Igazi művészet csak az élet s az igazság érdekeit szolgálhatja. Keresztény magyar írónak kell, hogy a krisztusi világnézet reprezentánsa, s nem valami absztrakt gondolatnak művelője legyen.

Ugyanezt a szellemet meg kell találnom a keresztény írók mellett a magyar ifjúságban.

A magyar ifjúságban a krisztusi tűznek kell égnie: kell, hogy annak lelke, szíve ne kiégett, hideg hamu, hanem izzó parázs legyen.

Ha az ifjúság szíve egy kiégett kráter, üres, száraz és blazírt, akkor az emberiség szétroncsolt hajótöröttje a világnak. Mi, akik ifjúságot akarunk, amely a kereszténységért s a krisztusi ideálokért, krisztusi eszmékért küzd és hal. Mi a magyar ifjúságtól kombattáns életet kívánunk. Csakis, ha ilyen életet él ez az ifjúság, akkor mondhatjuk, hogy a magyarságnak jövője lesz. Ha eltér az ideáltól, akkor nemcsak ennek a társadalomnak, hanem Magyarországnak vége, vége gazdaságilag, geográfaiilag, vége politikailag, s vége főképp erkölcsileg. Azt mondhatná valaki, hogy kössük össze ezt az eszmények kombattáns elemét, a magyar írókat s a magyar ifjúságot egymás mellé?

³⁸¹ „A szellem az, ami megelevenít, a test nem használ semmit, a beszédek, amelyeket én szólok néktek, szellem és élet.” (János evangéliuma, 6,63.)

³⁸² „Azért jöttem, hogy e világra tüzet bocsássak, és mit akarok, ha az immár meggerjedett?” (Lukács evangéliuma, 12,49.)

³⁸³ „Művészet a művészetért”, az öncélúságra utaló szólás.

A keresztény író anyagi s erkölcsi támogatás híján kénytelen az úgynevezett író-morál szolgálatába szegődni. Írómorál, mert nemcsak férfi és női morálban van kettősség, van írómorál, és amikor valaki mást hisz és mást hirdet, mert megélhetésre, kenyérre van szüksége.

E kettős morál rejt magában a közszellem hanyatlásának s elérzéktelenedésének a legnagyobb veszedelmét. Nekünk meg kell teremtenünk azt az anyagi alapot, melyen az újságírók gárdája egzisztálni tud. Ezt csak a jó sajtó virágztatása, hathatós felsegítése s támogatása útján érhetjük el. Ezt a mai estét is ezen eszme szolgálatába állítottuk.

Biztos a reményem, hogy a magyar középosztály hoz még áldozatot! Folyton-folyvást kongatják a harangot: adjatok, segítsetek! Most újra kong a harang: föl! föl! Álljunk talpra és segítsünk magunkon. Az ifjúság boldogulásának legfőbb veszedelme szintén az ínség, a hiány, nyomor. Az ifjúság tanulni akar, de ahhoz kenyér kell, lelkesedni, dolgozni akar a keresztény eszméért, de ahhoz meleg szoba kell.

Emberekre, erős, kipróbált egyénekre van szükség. Ezt várunk az ifjúságtól. Nagy kötelességek teljesítését nem lehet közönyös, lelkiismeretlen emberekre bízni. Úgy kell azonban a kötelességeket beállítani a kultúrába, hogy azok teljesíthetők legyenek. Eszmény, lelkesedés megélhetés nélkül nincs.

A magyar kormány már sokat adott, csodálatos áldozatokat hozott. A magyar közönség szintén áldozott. És szent kötelessége, hogy „segítsen s áldozzon”.

Most újra adakozásra s segítségre hívjuk fel Önöket. Ezen ügyért áldozni érdemes; mert ez az akció a magyar nemzetnek élni akarása, egy öntudat alatti törekvés, mely kitör belőlünk, mert számunkra akarja a jövőt, a magyar földet biztosítani.

Ezt a két nagy gondolatot akartam ma kegyetek elé állítani. Ezt a kombattáns két elemet akartam kegyetekkel megismertetni. A mai magyar kultúra megtört. Az egész magyar nemzet szebb jövőt, boldogulást keres. Minden irodalom, tudomány, művészet, közgazdaság, politika folyton-folyvást küzd és vajúdik. A magyar ifjúság is küzd a létért. Olyan érzés, olyan kép ez, mint ha valami rozoga szekéren, görhes lovon s végtelen utakon járna a magyar kultúra és csak nem tűnik föl a falu határa és nem lát tornyot, melynek irányába törekedhetnek.

De ha kitartunk a keresztény nemzeti irányzat mellett, akkor végtére mégis csak előre megyünk és célt érünk; ha rozoga szekéren is, de végre mégis csak feltűnik a falu határa s meglátjuk a megváltás és megújulás tornyát... Küzdelem, harcaink hevében a krisztusi világnézetünk erejével majd átmegyünk a temetőn, és a temetőnek kanyarulatán át bemegyünk a templomba, és áldva áldjuk Istent, hogy ünnepet ülhettünk: a magyar írói gárda, a művészet, keresztény megújulás fölséges ünnepét. Ez a mai estély ezen csillagok alatt áll. Küzdjünk, szenvedjünk s hozzunk áldozatot a magyar keresztény sajtóért s keresztény magyar ifjúságért!

94. Beszéd a Regnum Marianum ünnepségén. (1923. december.)³⁸⁴

A Regnum Marianum fennállásának 25. évfordulóján impozáns ünnepségre került sor december 16-án, melyen megjelent Horthy Miklós kormányzó felesége, Habsburg József főherceg, Lorenzo Schioppa pápai nuncius, és még sok más előkelőség. A közsöntők, kulturális programok után Prohászka, mint a Regnum Marianum Egyesület elnöke mondott ünnepi beszédet:

– Huszonöt évvel ezelőtt – mondotta – az Alkotmány tárcájában írtam a Damjanich utcai akácjáról,³⁸⁵ amely a nagyváros sivár talajában dús, erős gyökeret eresztett. Akkor, a kilencvenes években kétféle eszmeáramlat harcolt egymással. Az egyik az elkapott liberális társadalmi irány volt, amely szégyenkezett azért, hogy magyar, a másik áramlat a katolikus reneszánsz volt. Igen jelentős a kontraszt. A politikai, szellemi életben, a különféle egyesületekben, szövetségekben kezdtük megemberelni magunkat. Ebbe a korszakba tartozik a Regnum Marianum. Ez nemcsak kongregáció. A Regnum az életrevaló ifjúság nevelése, a szellemi, társadalmi erők összesűritése. Ami ma Németországban az ifjúság feltámadásában jelentkezik, annak a prioritását én lefoglalom a Regnum Marianum számára. Ez volt az első cserkész-mozgalom is, amikor cserkésekről még nem volt szó.

– Mi rászorulunk az ifjúságra. Az ifjúság valamiképpen több is, újat akar teremteni, élni akar. A modern ifjúság ösztönszerűen érzi, hogy az öregek legazdálkodtak, hogy apáik a liberalizmusban csődöt mondtak, hogy neki jobbat, újat kell tennie. Ezért Németországban azt mondják: ne Rómától, atyáink bűneitől szakadjunk el!³⁸⁶ Elszakadni atyáink magyar földet elpusztító könnyelműségétől, Magyarország politikai életétől, amely a gazdasági hatalmat becsülni és a politikait megtartani nem tudja!

– A halhatatlan Carlyle mondta:³⁸⁷ Tömegek kellenek, de amikor a tömeg egyénekre oszlik, ott látjuk az igazi embert. Nekünk igazi emberek kellenek, erősek a hitben, a fegyelemben. A Regnum Marianum világra való embereket akar, modern tartalommal, szociális érzékkel. Mert az egész világ, a nacionalizmus is tönkremegy, ha nem tudjuk azt igazi testvériséggel telíteni, a szegénység igaz megmentésével, az alacsonyabb igaz felemelésével.

³⁸⁴ A közlés alapja: A katolikus reneszánsz diadalát hirdette vasárnap Prohászka püspök. In: *Új Nemzedék*, 1923. december 18. 3. p. Megjelent még rövidítve, lényegében ugyanazzal a tartalommal: A 25 éves Regnum Marianum. In: *Nemzeti Újság*, 1923. december 18. 3. p. (Újraközölte: Rónay, 2012. 92. p.) A Regnum Marianum („Mária Országa”) mozgalom 1898-ban Mária Kongregációként kezdte működését, 1901-ben Mailáth Gusztáv erdélyi püspök vásárolta meg számára a budapesti Városliget közelében álló, Damjanich utcai épületet, melyből nagy hatású közösségi mozgalom fejlődött ki, a fiatalok nevelésével, kulturális és lelkeségi programok szervezésével, lapkiadással foglalkoztak.

³⁸⁵ Prohászka 1902-ben írt cikkét ld.: POÖM. XX. 206–209. p.

³⁸⁶ Célzás a „Los von Rom!” („El Rómától!”) mozgalomra, amelyet Georg Schönerer (1848–1921) alapított, pángermán, zsidóellenes tartalmú felfogás, mely a német katolikusokat el akarta téríteni a katolikus egyháztól, és inkább a protestánsokhoz akarta közeledni.

³⁸⁷ Thomas Carlyle (1795–1881) skót történétíró és gondolkodó.

– Nemcsak Mussoliniék himnusza zengi: Giovinezza! Giovinezza! Ifjúság, ifjúság, gyönyörű szépség³⁸⁸ – nekünk is van ifjúságunk, amely egészséges, amely tiszta lélekben, meggyőződésben, amely a legfelségesebb programot tudja adni és magáévá tenni, mert van energiája és ereje. Magyarország! Keresztény nemzeti irány! Ilyen katolikus férfiakat állíts ide a zászló alá, akkor nemcsak kurzus lesz, hanem fenséges, keresztény élet!

– Ebben a nevelő munkában olyan férfiak vettek részt, akik mind apostolok voltak. Meg kell előtük hajtánunk a mi zászlónkat. Ha mi még egyszer feltámadunk, az elmaradhatatlan demokráciát egyesítenünk kell az elmaradhatatlan arisztokráciával.

– Ez utóbbi alatt az előkelő és életrevaló lelket és szellemet értem. Ezt kell belevenni a magyar ifjúságba, a mi jubileumunkba. Köszönöm Önöknek ezt a teli termet, de meggyőződésem, hogyha kétszer ekkora volna, akkor is megtelne. Köszöntöm a főméltóságú asszonyt, aki ott fenn a Várban nemcsak a magyarságnak, hanem a katolikus törekvéseknek is odaadó istápolója! Köszöntöm a királyi fenségeket – folytatja Prohászka –, akiknek tradíciói elválaszthatatlanok a magyar katolicizmustól. Nekünk kell fenség, kell felség, kell királyság...! – mondja lelkesülten a szónok és válaszul ezer és ezer torokból harsan fel a viharos éljenzés, perceként át tombolt a taps, a közönség újból és újból ünnepelte Prohászkát.

– Az a kívánságom – fejezte be szavait Prohászka Ottokár –, hogy a mai jubileum ezüst kívánságait huszonöt év múlva az aranyjubileum szónoka, aki majd itt fog állni helyettem, megvalósulva lássa a magyar katolicizmusban, a magyarságban, az egész emberiségben!

95. Prohászka Ottokár: Karácsonyi hit és remény.

(1923. december.)³⁸⁹

Prohászka számos, egyházi ünnepre időzített cikkében vont párhuzamot a keresztény hitélet eseményei és a társadalmi-politikai viszonyok között, ebben is ez utóbbi tendencia (a nemzeti elkötelezettség, mozgósítás) érvényesülése szembetűnő.

Minek vágyódunk, ha ne volna reményünk, s minek volna reményünk, ha ugyanakkor szent megnyugvással nem telnék be lelkünk, hogy amit remélünk, azt el is éadjuk?! Szóval, minek volna Advent, ha nincs Karácsony, s minek volna Úrjövét, ha az Úr nem jön igazán?!

No, de az Úr eljött közénk, s jött s ezért van Karácsony. A karácsony is éppen azt jelenti, hogy az idők beteljesedtek, s hogy bízó és lelkes megnyugvással borulhatunk le az Üdvözítő jászola előtt abban a tudatban, hogy aki közénk jött, az el nem megy, hanem megsegít.

³⁸⁸ Ld. 84. sz. dokumentum, 348. sz. jegyz.

³⁸⁹ *Fejérmegyei Napló*, 1923. december 25. 1. p.

„Segítség! Segítség!” – ezt írhatjuk a „Gloria in excelsis”³⁹⁰ alá; magyar szívek más visszhangra most már szinte képtelenek. Segíts, Uram, népek Üdvözítője, segíts, Üdvözítő, népek reménye!

Nagy a hitünk Benned, mely az apostol szerint megtámogatja a reményünket, s bizalmat önt belénk, hogy amit magunktól nem bírunk, azt Veled és Általad megbírjuk.

Ilyen nagy hit és remény kell a magyar Karácsonyba is, hogy lélekkel győzzük annak keménységét s kegyetlenségét és sötéttségét. Szegényes ez a karácsonyunk, akár a pólya, és a mezítláb, fűtetlen, mint az istálló, s lakatlan mint a barlang. Minden évben nehezebb lesz. Sírtunk, jajgattunk ugyan azelőtt is, amikor az emberek még jobban győzték hittel is, lélekkel is, meg idegzettél a nélkülözést. De minél tovább tart az áldatlan állapot, annál jobban gyengül el a komisz kenyértől, a hústalan ebédektől, a rongyolódó ruháktól, a fehérnemű-nélküliségtől az eddigi harcos nemzedék és ritkulnak a soraink.

A nyomorúság minden egyes éve újabb csatavesztést jelent, ahogy eddig győztük s volt kitartó erőnk, melyet a háború vaskohójában férfiakká izzott gyermekemberekben is megtaláltunk, úgy kopik le rólunk ez a lelki fegyverzet; a csenevész emberiségnek csenevész a lelke is, a sötét odúkban elkedvetlenedik a kedély, s az ágyrajárás nehezen kombinálódik a hősi utak megjárásával.

Tudom, hogy itt segítenie kell az államnak s a társadalomnak; tudom, hogy kellenek akciók s jótékonyági gyűjtések, de mindennek előtt kell belső hév, kell nagy hit s törhetetlen remény, s éppen ezt kell mérítenünk a Karácsony szent titkaiból, mely azt kiáltja világgá: az ember nem győzi maga, de az Isten lejött, s azért jött, hogy segítse, s úgy segítse, hogy okvetlenül megsegíti.

A „segítség” – kiáltás, mely a „Gloria” visszhangja szívünkben így nagy megnyugvásba hal el. Megnyugszunk, mert hiszünk, és remélünk Krisztusban!

De éppen úgy kell nagy hit s törhetetlen remény nemzeti bajainkkal s feladatainkkal szemben. Kellenek nagy nemzeti eszmék, nagy nemzeti akarások s megfeszülések belénk. Nemzeti eszmének s érzésnek azt mondom, melytől az egész nemzet, mint egy ember, megremeg, mely a milliókat áthatja, mint közvetlen közös gondolat és érzés. Ilyen pl. az a gondolat, hogy Magyarország úgy, ahogy van, meg nem él, s hogy a Kárpátok medencéjének nemcsak a feneke, hanem az oldala, a hegyei is kellenek neki. Ez a képtelenség nemzeti kinná, nemzeti hitté és vággyá válik, mely mint mentő gondolat, mint rekonstruáló erő hatja át a nemzetet a királyi palotától a kunyhóig, az egyetemről a tanyai iskoláig. Ha ily égő s kínos eszméktől kompakt hatalommá forr össze Magyarország, akkor lesz magyar hit, magyar akció s magyar célokért harcba induló népfelkelés.

Ilyen mentő hite s reménye legyen elsősorban a magyar ifúságnak. Járja át a magyar ifúságot a tudat, hogy a nemzetnek s a magyar reménynek szüksége van az ifúságra. Ha az ifúság szétesik, s beadja derekát a destrukciónak, akár az éhségnek s lakásínségnek, kialszik a magyar hit s a magyar remény mécsese.

³⁹⁰ „Gloria in excelsis (Deo)!” = „Dicsőség a magasságban (Istennek)!”

Ezt a mécses akarjuk meglóbalni a nemzet s ifjúság felé a magyar éjszakában! Ahol ez a mécses ég, ott lehet ugyan éjszaka, és ez az éjszaka szent éj, mert üdvözítő hittel s reménnyel teljes.

Ah, hogy más éjszaka ne borulna ránk!

96. Az egykézés okairól és ellenszereiről. (1924. január.)³⁹¹

Az id. Bibó István szerkesztésében megjelenő Társadalomtudomány c. folyóirat 1924. január-februári számában jelentette meg a korábban kiküldött körkérésére beérkezett válaszokat. A kor egyik legfontosabb társadalmi problémáját, a születésszámok mesterségesen alacsony szinten tartását („egykezést”) több oldalról igyekeztek körüljárni, például a vallási közösségek szerepe tekintetében, mondván: „nem szabad bevárunk, hogy a ma még elszigetelt magyar egyke is országos nyavalyává fajuljon”. A folyóirat által megszólított közéleti személyiségeknek (Prohászka mellett például Kovács Alajos statisztikusnak, Ravasz László református püspöknek, Tormay Cecile-nek, Ritoók Zsigmondnak, Pezenhoffer Antalnak stb.) az alábbi kérdésekben kérték ki a véleményét: „1. Mi az egyke voltaképpen oka? 2. Meg lehet-e az egykét szüntetni s ha igen, mi módon? 3. Ha nincs ellene orvosság, hogyan lehetne terjedésének gátat vetni?” Prohászka az alábbi választ küldte be:

Nem választhatom el az egykét a két- vagy három-gyermek-rendszertől, mert átlag ez az egész kérdés egy húron pendül, akár egy, akár két gyermekről van szó.

Véleményem szerint a kisbirtokos osztálynál az egyke oka a gazdasági tekintet; nem akarják a birtokot elosztani. A középosztálynál is a gazdasági nehézség áll előtérben. Manap a gyermek óriási nehézséget jelent. A középosztályú családátya nem győzi a létért való küzdelmet a fölszaporodott család terhével nyakában.

Ugyanakkor úgy a kisgazda-, mint a középosztályban az egyke, s egyáltalában a gyermekáldás könnyelmű megakadályozása nagy léhaságot, természetellenes könnyelműséget, erkölcsi züllést és bünt jelent. Jelenti az anyaság természetes érzésének megzavarodását s legyengülését, jelenti az Isten törvényének blazírt ignorálását s arcátlan áthágását. Ha aztán külön tekintjük a középosztályt, itt ezt a züllést a patriarchális és igazi nőnek típusával szemben egy másik típus kialakulása is előmozdítja, ez a kenyérkeresetben elférfiasodó vagy az intellektuall irányzatban fölényesnek induló, de tulajdonképpen elfajult néember, mely élni, élvezni s szép akar lenni.

Ez volna az egykének gazdasági s erkölcsi oka.

Ez ellen, nevezetesen az első ok ellen a törvényhozás segíthet, mely a kisbirtok pántlikákká felosztását tilthatná, s a parasztbirtok felosztását is lehetetlenné tenné.

³⁹¹ Az „egyke” oka és ellenszerei. (A „Társadalomtudomány” körkérdése.) In: *Társadalomtudomány*, 1924. 1. sz. 11–44. p.; 27–28. p.

Az örökösödés ne legyen egyforma. Hasonlóképp, ahol egy gyermek van, az ne kapja meg az egész birtokot, hanem csak egy bizonyos részét; ne az egész vagyont, hanem csak egy részét. A föld s a vagyon ugyanis nem lehet arra való, hogy a nemzet tönkremenjen miatta.

Ami pedig az erkölcsi okot illeti, azt csökkenti a keresztény hitélet, az oktatás, a szentségekhez való járulás, a missziók tartása. A papságnak egyre jobban hadakoznia kell az erkölcsi mételly ellen, mely életirtás s az ördögnek műve, kiről az írás mondja, hogy ő gyilkos kezdet óta.³⁹²

Szélesebb értelemben fogva föl e métellyt, általánosabb okát a materialista gondolkozásban, érzésben kell látnom, mely ugyan az intellektuális körökben fejlődik ki, de azután áthat a népre is. Ha az élet a legfőbb érték, s az egyén a döntő hatalom, természetesen akkor mindenki az életet kiélvezni s nyomorult kis ingereinek lángocskáin akarja külön kis pecsenyét megsütni. Mit törje magát másért? Mit jelent neki a nemzedékek sorsa? Bolond volt az is, aki őt nemzette! Mennyi bajt óbégatott bele életébe!

A mai kor teljesen ennek hódol, s ez méri aposztáziáját a kereszténységtől. Más ifjúságot kell nevelnünk, mely nem a majmok szigete lesz, hanem új nemzedék, mely meghalni nem akar, és sírt nem ás a jövődőségnek. Minden, ami ez irányt segíti, hadakozik a nemzedék- s nemzethalál ellen.

Még egy fontos oka az egyének: nemcsak a kötni- s égetni való bábák, hanem a lelkiismeretlen orvosok. Ezek is a mételly terjesztői. Nekem már annyi nő mondta: nem lehet gyereke; az orvos megtiltotta; gyöngy vagyok, ideges vagyok. A közép- osztályú nők majd orvosi gnózis szerint nemsokára már sem magzatot kitermelni, sem szülni, sem szoptatni nem lesznek képesek. Azt ezek a szószátyár emberek meg nem gondolják, hogy a természeti ösztönöket folyton ingerlő s ugyanakkor elfojtó életmód mély hatással kell, hogy legyen az idegzetre, s a női organizmusra.

Sajnos, ahogy a falusi halottkém Damásdon³⁹³ a 80-as években tévedésből azt írta a jelentésbe, hogy a halál oka a doktor: nálunk ki kell jelentenem, hogy az egykezés jelentős oka a doktor... a tudomány örve: a lelkiismeretlenség hihetetlen mérve mellett. Ezt az okot ritkábban hallani; én ezt azonban tapasztalatból ismerem s nagyon nyomósítom.

97. Prohászka Ottokár: A numerus clausus. (1924. február.)³⁹⁴

Bethlen István miniszterelnöksége alatt számos politikai törekvés fogalmazódott meg a numerus clausus eltörlésére, vagy legalábbis módosítására.³⁹⁵ Prohászka élete végéig ragaszkodott az 1920 szeptemberében tevékeny részvételével született zsidókvóta

³⁹² János evangéliuma, 8,44.

³⁹³ Ipolydamásd: Pest megyei község Szob közelében.

³⁹⁴ Szegedi Új Nemzedék, 1924. február 2. 1. p. Ugyanez: Pécsi Est, 1924. február 10. 1. p.

³⁹⁵ Ld. erről pl. 77. sz. dokumentum, ill.: Kovács M., 2012.

fenntartásához, folyamatosan igyekezett elhárítani az ilyen kísérleteket, a szélső-jobboldali politikusok és szervezetek gyakran használták megnyilatkozásait a zsidók korlátozását fenntartani, vagy éppen fokozni akaró igyekezetükben. Prohászka cikke nemcsak ezért érdekes, hanem azért is, mert kertelés nélkül leszögezi, hogy a törvényben szereplő „fajok” szerinti arányosítás egyértelműen a zsidókra vonatkozik, elhárítva az ettől eltérő (árnyaló, relativizáló) értelmezéseket.

Politikusaink a belső megújodást és az erkölcsi tisztulást sürgetik. – Ahány beszéd hangzik, annyiféle módon kavarják azt a mindig új, s mindig ódon vezérszólámat, azt, hogy külső veszedelmek s belső hanyatlás ellen csakis a lélek ereje, az alkotmány s tekintélytisztelt, összetartás és a hűség védhet meg.

Igazuk van; hisz a keresztény irányzat is ezt jelentette; gátra hívta romlás, rothadás s megvesztegethetőség ellen a tiszta lelkű s tiszta kezű embereket, s a keresztény hitnek s erkölcsnek szellemét idézte a hitetlenség s a bolsevizmus hagy máza ellen. Jól tette, s tegyük hozzá, hogy bár sikerülne neki e gátra hívás s ez a szellemidézés, mert ha valamit, hát a keresztény irányzatot mondva csinálni nem lehet.

A belső konszolidáció egyik fontos érdekéről, a főiskolára való beiratkozásnak megszorításról szóló törvényről, amit numerus clausus-nak hívnak, akarok itt írni. Ez a magyarságnak s a keresztény kultúrának egyik legfontosabb problémája.

A mi álláspontunk ebben az, hogy ne evezünk ki e kérdéssel a közönséges antiszemitizmusnak indulatos utcai árjára. Mi nem antiszemitizmust akarunk, hanem igen, biztosítani kívánjuk a zsidóknak jogát a felsőbb műveltségre éppen úgy, mint a keresztényekét, s ezt a jogot a lakosság számarányának rőfjén mérjük. A statisztika szerint ugyanis napnál világosabb, hogy az úgynevezett értelmiségi pályák túlszűfoltak, s hogy az egyetemekre beiratkozó ifjúság nem találja helyét sem az egyetemen, ahová be sem fér, sem az életben, ahol az értelmiségi proletariátust szaporítja. E túltengés ellen valamit tenni kell, a szellemi proletariátus árjával szemben le kell ereszteni a zsilipeket, az ifjúságot ki kell válogatni nem csak tehetség s szorgalom, hanem megbízhatóság, hazafiság, erkölcsi sajátosságok szerint is.

Mi követeljük, hogy e kiválogatás nemzetiségek s felekezetek szerint is történjék – mondjuk ki világosan – kereszténység és zsidóság szerint. E követelésünkben nem a gyűlölet s irigykedés, hanem a statisztika igazít el. Az 1910. évi népszámlálás kimutatja a zsidóság nagy térfoglalását; ha az így folytatódik, akkor 40–50 év múlva a zsidó értelmiség leszorítja a keresztény nemzetiségbelieket, s Magyarország azon túl nem magyar, hanem zsidó lesz, – ez idegenszerű arc alatt nem magyar, hanem idegen lélek, idegen szellem fog lakni, – emberek sajátítják ki majd a magyar földet, s a magyar kultúrát, kik ha magyarul is beszélnek, de el nem tüntethetik az évezredes zsidó lélek jellegeit, át nem hidalhatják azt a szándékot, melyet a zsidó-liberális emancipáció ignorált, de melyet a tapasztalat rettenetes szenvedések által hozott megint öntudatunkra.

Mi tehát numerus clausus-szal biztosítani akarjuk a keresztény magyarságnak hegemoniáját, s nem engedjük kisajátítani a hazát, annak intézményeit s hagyományait. Magyarország arcukat magyarnak s nem zsidónak akarjuk, – a magyar közélet nyer-

gében a keresztény magyart akarjuk látni, s biztosítani kívánjuk intézményesen, hogy itt másvalaki fölöttünk úrrá ne lehessen.

Ugyanekkor azonban távol van tőlünk a gyűlölködés s irigykedés. Nem vágyódunk mi a zsidóság kenyerére. Nem akarjuk, hogy fiaik a műveletlenség gettójába kerüljenek, s kultúrfokuk lezoruljon. Legyen előttük is nyitva a magyar főiskola, de ne szállhassák meg azt úgy, hogy azután fiainkat szorítsák ki az élet pályáiról; ne legyen a magyar főiskola oly emeltyű a zsidóság kezében, amellyel a keresztény magyarságot kiemelje s szegénnyé s földönfutóvá tegye.

Volt egyszer már egy finanszminiszterünk,³⁹⁶ aki liberális elvakultságban azt mondta, hogy neki mindegy, hogy ki fizeti az adót; sokra is mentünk e Pató Páli bölcsességgel: a keresztény irányzat azonban nem mondhatja, hogy neki mindegy, ki jár az egyetemre, mert e felfogással örvénybe sodornók a magyar intelligencia vesztével, magát a magyar jövőt.

Isten ments: Nem erre indult ki a keresztény-nemzeti irány!

98. Prohászka Ottokár: Magyar nő – magyar hivatás. (1924. április.)³⁹⁷

A püspök közéleti megnyilatkozásaiban – ahogy hívei és követői el is várták tőle – igyekezett programszerű útmutatásokat is adni. Ebben a cikkében a nők szerepfelfogását illető téziseit foglalta össze, a jobb érthetőség kedvéért pontokba szedve.

Szeretném, ha minden magyar nő magyar hivatással telnék el s lelkesen átérezné e részben kötelességét.

Összetört ország s lelkében is megrendült nemzet vagyunk. Programunk ugyan volna, de a keresztény tartalom kevés s a nemzeti érzés mégis csak nagyon gyöngye. Az aknamunka folyik s a fertőzést folytatják; láz és lázítás, elégedetlenség és reménytelenség gyöngíti a nemzet testét.

Mit kell ilyen körülmények közt tenni, s mi lesz az a magyar hivatás, melyre szert kell tennie minden magyar nőnek?

Pontokba foglalva ez volna a teendő:

1. A robbantó erőket konstruáló erőkkal kell ellensúlyozni. A hitet, erkölcsöt, az istentiszteletet, a tisztességet, a jó modort, a bizalmat, a jóindulatot gyakorolni s gyakorolni, s mivel manapság nem szélestalpú gályákon, hanem lélekvesztőkön járunk s a kifordulás s az egyensúlyvesztés napirenden van, azért magunkat is fegyelmeznünk kell, s erősen tartva a gyepőt a családban, iskolában, hivatalban, példánkkal is rá kell

³⁹⁶ Célzás Wekerle Sándorra, vö. 70. sz. dokumentum.

³⁹⁷ *Keresztény Nő*, 1924. április. 1. p.

segítenünk az embereket önuralomra, kegyelemre s bizalomra. Nem csak a testnek van bacilusa, hanem a léleknek is, mégpedig úgy jó, mint rossz irányban, életre éppen úgy, mint ha a magyar életet viszi sírba?

2. Ne jogrend, szabadság, demokrácia mellett szavaljunk, hanem nézzük meg, mitől pusztul a magyar nép s a keresztény társadalom. Amitől pusztul, annak álljunk ellent s amiben tőlünk függ, azt pusztítsuk viszont mi. Ha a jogrend arra jó, hogy elgáncsolnak vele kereszténységet, nemzeti gondolatot, tisztességet s hagyományokat, akkor azon a jogrenden lecsúszik majd a magyar nép s kerül föléje más elem. Kinek kell az ilyen jogrend, mellyel az igazságot s a magyar életet viszik a sírba.

3. A nacionalizmust ápolni kell, mint erkölcsi kötelességet is. Az nem csak a fajfenntartás ösztönös szava, hanem egyszersmind a keresztény kultúra követelménye s következőképpen életbe vágó kötelességünk, amelynek a katekizmusban felsorolt kötelességek közt is kellene helyt foglalnia. A hazafiság nem frázis, de kötelesség s nélkülözhetetlen érzület. A nagy idegenségben, mely minket körülvesz, most már csak a nagy elvekre s önmagunkra kell hoznia s erre kell minket rávennie.

4. Céltudatos tevékenységet kell kifejtenünk kulturális s gazdasági téren, s minden erőt s minden fillért kizárólag a keresztény kultúra s a magyar elem erősítésére kell fordítanunk. Most vagy akarjuk a méregkeverést s a gazdasági téren a térvesztést, s ezzel Magyarország vesztét, s akkor természetesen tétlenül nézhetjük, sőt segíthetjük a destrukció elemeit, vagy észbe kapunk s élni akarunk, s akkor nem a rombolást, hanem az építő munkát s munkásokat segítjük. Gondoljunk itt, hogy mást ne mondjak, a liberális, a keresztény nemzeti gondolatot elgáncsoló s eláruló sajtóra.

5. Ki kellene ábrándulnunk az úgynevezett Nyugatnak imádásából, abból a szégyenletes mániából, mely megbűvölve gabancodik össze a francia s amerikai szellem előtt. Nem azt mondom én, hogy ne tanuljunk, akitől tanulhatunk, legyen akár Kelet, akár Nyugat, hanem azt, hogy ne felejtsük el az idegentől önmagunkat, s ne kicsinyeljük, annál kevésbé szégyenljük a magyar géniust, a magyar szót, a magyar dalt és táncot, a magyar történelmet és sajátos életet. Becsülhet-e valaki minket, ha látja, hogy magunkat nem becsüljük? Ha látja, hogy magunk előbb tanítjuk gyermekeinket németre vagy franciára, mint magyarra? Nem akasztjuk-e ki már ezáltal is a magyart a Nyugatból s nem verjük rá magunk az értéktelenség vagy kisebbségértékűség bélyegét?

6. Mindezt minden gyűlölködés s rosszindulat nélkül, mint erényt ápolva magunkban, azzal a meggyőződéssel, hogy szociális korszakokban előtérbe lépnek a szociális szükségletek, s az azok födözésére szükséges lelkülettel a szociális erények.

Ezt a szellemet kell nevelni a családnak s főleg a hazafias, keresztény női társadalomnak. Mikor a férfiak fejéből sokszor már kifüstölög a hazafiság tüze, égjen annak zsarátnoka még a női lelkekben, a mélyebb s tisztább érzések szentélyében.

99. Nyilatkozat a keresztény közéleti mozgalmak helyzetéről. (1924. április.)³⁹⁸

Prohászkát arra kérte a hozzá közel álló helyi lap újságírója, hogy – a „ragaszkodó, hálás szeretet tolmácsolása” mellett – a kortárs nemzeti és keresztény mozgalmakat helyezze megfelelő megvilágításba, „nyújtson hitet fakasztó világosságot az útra, amely a magyar megújulás felé vezet”. Az interjú terjedelmes szerkesztői bevezetése ilyen stílusú gondolatokkal volt tele, Prohászkát többször nevezte „világító fáklyának”, a „haza és fajszeretet” diadaláért fáradhatatlanul küzdő harcosnak, Székesfehérvár büszkeségének, a „romok között megriadt, szétszórt magyar nyáj pásztorának” stb. „Olaszországban és Bajorországban már felvirradt a vihar utáni napsugár” – állapította meg, célozva Mussolini sikeres, illetve Hitler sikertelen hatalomátvételi kísérleteire.

– Magyarország – mondotta [Prohászka] – a legváltóságosabb lelki és gazdasági krízisét éli át. Külső ellenségeink prédára éhesen zárnak körül, Bécsben az emigránsok aknamunkája forr, és a rágalom mérgezett nyilaival árasztanak el bennünket. Bent az országban a belviszály tüzeit élesztik titkos kezek. A középosztály, a nemzet gerince, a megélhetéssel vívott súlyos harcban vérzik el. A nemzeti élet pang és a magyar kultúra falait idegenek döngetik. Ebben a lelki depresszióban és szétforgácsoltságban sokkal nehezebb a kivezető utat megtalálni, mint a külföldi mozgalmakban.

Mussolini külső ellenségtől mentes, egy vérből és lélekből való és egy eszmétől áthatott népben vitte diadalra fenséges nemzeti mozgalmát. Tettrekész gárdája hűségesen követte vezérét. Ugyanezt láttuk a bajor mozgalmakban is, csakhogy itt a túlhajtott nemzeti érzés a szertelenségbe csapott át, amikor a „Votan” tisztelettel az őskori pogányságot keverték az eszmei küzdelembe. Sajnos nálunk Magyarországon az életképes megmozdulások helyett homokba építünk, és színezzük légvárakat. Megelégszünk a múlt visszatérő fényével, elálmodozunk a letűnt századok dicsőségén, és a jogigények béklyóit verjük a nemzeti jelszavak megmozdulásaira.

Ady Endre fél-emberek számára készült szégyenkalodának mondotta nemzetünket.³⁹⁹ Ebben a gúnyos, lealázó kijelentésben benne izzik kultúránk elfajulásának tragédiája. Ezt a szégyenkalodát idegenek kultúránkra erőszakolt nyomása idézte elő. Fajunk őszerejét hangos utánczók elnémították, letiporták és a pénz rabláncára fűzték. Ezek szabnak irányt most kultúránknak, de ezek nyűgözik le [a] kül- és belpolitikát is.

A magyar társadalom, mint szűk sziklamederbe zárt folyó, dübörögve, zúgva tör előre, keresi a szabadabb, nyílt teret, ahol békés, nyugodt ágyban hömpölyöghet tova.

³⁹⁸ Megyéspüspökünk a keresztény mozgalmakról. In: *Fejérmegyei Napló*, 1924. április 20. 2. p. A nyilatkozatot jegyző újságíró – „(-ts)” szignója alapján – minden bizonnyal a lap felelős szerkesztője, Rakáts Lajos volt.

³⁹⁹ Utalás Ady Endre *A Duna vallomása* c. költeményére: „A Duna-táj bús villámhárító, / Fél-emberek, fél-nemzetecskék / Számára készült szégyenkaloda. / Ahol a szárnyakat lenyesték / S ahol halottasak az esték.” Vö. 32. sz. dokumentum, 133. sz. jegyz.

A nyomor szikláit zúzzák, tépik habjait. Medrében csak úgy tarthatjuk meg a folyót, ha szerves munkával, összetartással építjük ki partjait.

Ki kell építenünk a magyar folyó medrét, vissza kell hódítanunk a magyar kultúrát. Összetartással, a testvéri szeretet és megértés láncával kell egygyéforrasztani az egy célért törekvőket. Házról-házra járva kell megszervezni az életerős magyar társadalmat. Itt áll előttünk egy fehéregyházmegyei sváb falu példája, ahol a pap, jegyző, tanító és a lakosság egygyéforrva, halad a nemzeti kultúra útján, oda idegen és pánszláv agitátor hiába teszi a lábát. E példákból kell erőt merítenünk, és a keresztényszocializmus zászlajára nem az ígéretes színes szalagjait kell kötnünk, hanem erős kézzel, megalkuvás nélkül azt arra kell vinnünk, amerre a lelkek megnyugvása és a gazdasági jobblét kívánja, – ha kell – harc árán is.

A szociáldemokratákat nem a meggyőződésük tartja össze, hanem a terror, ököl és a bakancsrúgás. A nyers erőszakkal szemben a keresztényszocializmusnak előnye az eszmei cél, de pártfegyelemmel kell itt is az összetartást szorosabbá fűzni. Ötszáz-ezer a nyomorgó és szűkös viszonyok között élő munkások és családtagjaik száma Magyarországon. Ezeknek nyomorából kovácsolnak politikai fegyvert a szociáldemokrata demagógok. Önzetlen apostolok, magyar munkásvezetők kellene, akik jóban és balsorsban együtt éreznek, együtt vannak a szűkölködőkkel, jóbarátként orvosolják, gyámolítják őket és a szeretet, bizalom aranyszálaival fűzik össze a magyar dolgozót. Akkor könnyű lesz lépni a demagógok hazug álarcát, és akkor, mint Olaszországban, hazánkban is felragyog a jobb kor hajnala. Addig pedig önzetlenül dolgozni, dolgozni, dolgozni kell és tántoríthatatlan hittel bízni az isteni igazságban és a magyar faj őseire.

A nyilatkozat után sem mulasztotta el a tudósító regisztrálni, hogy Prohászka személyében megcsillant „titokzatos tűz, a hitnek és a fajszeretnek gyújtó szikrája”, mely a „magyar feltámadás” biztos bekövetkeztébe vetett hitnek felelt meg.

100. Beszéd az Országos Gyermekvédő Liga közgyűlésén. (1924. május.)⁴⁰⁰

Prohászka egyik elnöke volt a hazai gyermekvédelem fontos társadalmi egyesületében, gyakran beszélt és elnökölt a szervezet rendezvényein. Az 1924. május 6-i

⁴⁰⁰ A közlés alapja: A magyar rabságot csak a családi tűzhely áldása ellensúlyozhatja. In: *A Nép*, 1924. május 7. 2. p. Bár a cikk azt írja, saját tudósítója foglalta össze a közgyűlésen elhangzottakat, az feltehetően megegyezik az MTI tudósításában szereplő szöveggel: *MTI. Napi hírek*, 1924. május 6. 2. p. (= Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K 428.) (Az innen származó kiegészítéseket dőlt betűvel tüntettük fel.) Rövid ismertetés: *Nemzeti Újság*, 1924. május 7. 6. p.

közgyűlésen többek között a május 9–10-i gyermeknapi gyűjtések szervezéséről volt szó, a püspök beszédében is összefoglalta a Liga céljait.

– Az embereket – mondotta – folyton ébresztgetni kell, mert a legnagyobb dolgokat nem látják meg, vagy az érzéketlenség homályában tapogatóznak. Nem látják meg az emberi nyomorúságot sem, pedig ebben nagyobb mélységek vannak, mint a Himalája és az Alpesek szakadékaiban.

– Minden korszaknak vannak nagy gondolatai, de ezeket a gondolatokat érzéseknek kell áthatnia. A XVIII. század nagy gondolata a testvériség volt. De nagyon különös testvériség az, melynek megvalósításáért a francia forradalomban szálltak síkra. A testvériség gondolatának még ki kell fornia. Az igazi testvériség egyedül helyes megoldása a szociális problémának. Ezt a célt szolgálja a Liga intézménye. A szociális nyomor enyhítésével segítünk legjobban nemzetünkön is, *mely folyton háborúban áll, háborúban, amelyben elveszik a kenyeret, elveszik a ruhát, a nemzet létfeltételeit és csapolják a magyar vért.*

– Ha felkaroljuk a magyar gyermekeket, ezzel a magyar érdekeknek tesszük a legjobb szolgálatot, ezzel magyar nemzeti munkát végzünk, melynél fontosabb közfunkciót elképzelni sem lehet. A parlament, az irodalom, a szerkesztői kalamáris tele van frázisokkal. Ebben a tevékenységben azonban nincs frázis: ez tett, ez a tevékeny szeretet. Magyarország ma kalodában van: a kisantant kalodájában. *Rácsok mögött és rabságban vagyunk.*

– Az a feladatunk, hogy mindent elkövessünk arra, hogy ebben az országban sok meleg otthon legyen, telve boldog családokkal, hogy a magyar rabságot a szent otthon melege, a szent tűzhely áldása ellensúlyozza. *Ezek a mi nagy gondolataink: szeretjük ezt a kalodába került magyarságot, de rácsait le nem törhetjük, de legalább arra törekszünk, hogy itt fészkek rakódjanak és itt sok meleg otthon legyen. Erre való a Liga tevékenysége.* Ha ez a nagy gondolat, ez az érzés hat át bennünket, akkor a magyar társadalom napja nem lenyugvóban, hanem emelkedőben van.

101. Beszéd az Egyesült Keresztény Nemzeti Ligában.

(1924. május.)⁴⁰¹

Az Egyesült Keresztény Nemzeti Liga előadássorozata keretében május 7-én tartotta Prohászka – a sajtóban A dekadencia (máshol a Közerkölcsök hanyatlása és megújódása) címmel ellátott – előadását Czettler Jenővel együtt. A két előadást megelőzően Wolff Károly a trianoni Magyarország életképtelenségét, a lelkeket eluraló

⁴⁰¹ A keresztény magyarság magaslatairól lezuhantunk. In: *A Nép*, 1924. május 8. 7. p. Röviden: A dekadencia. In: *Nemzeti Újság*, 1924. május 8. 9. p.; Mit köszönhetünk Ady Endrének. In: *Világ*, 1924. május 7. 10. p. A dőlt betűs kiegészítések ez utóbbiból származnak.

*közömbösség veszélyességét és a keresztény hitnek, mint a nemzet sorsát egyedül jobbra fordítani hivatott tényezőnek a fontosságát hangoztatta. Prohászka előadása különböző sajtótermékekben több formában is rögzítésre került.*⁴⁰²

– Magyarország ma kínosan vergődik, meg akarja menteni és biztosítani állami és gazdasági életét. Roppantul komoly baj, hogy ilyen körülmények között hiányoznak számunkra azok az erkölcsi reakciók, amelyek által kiemelkedhetünk legalábbis kábultságunkból, a haldoklásból. Ez a körülmény azonban európai tünet, az egész nyugat szörnyű erkölcsi válságban fetreng, s ennek oka a nagy ideálokból és nagy eszmékből való kiszakadás. Látjuk példákból, hogy az államok is meghalnak, nemcsak az egyesek. Érezzük, hogy ebben valami mélységes, ijesztő értelem van. Az Egyesült Keresztény Nemzeti Liga ennek az erkölcsi válságnak, ennek a bénulási processzusnak mibenlétét és orvoslását akarja feltárni.

„Dekadencia” – ez a szó annyit jelent: leesés. Honnan estünk le? A magasságokból, mi, modern emberek, a keresztény eszményiség magasságaiból. Mert nagy dolog az, amit a kereszténység újat és fenségeset a világba tudott állítani. Hangoztatta a szellemi csoda realitását, hogy vannak lebírhatatlan hatalmak, melyek őrt állanak a kétségbeeső ember fölött. Ez a tény nem követelmény, amelynek teljesüléséért hiába vágyakozunk: a kereszténység a maga kézzelfoghatóságában olyan nagyszerűen emelkedik föl előttünk, mint valami gigantikus hegylánc. A másik dolog, amit nekünk a kereszténység adott, a nagy tisztelet a nagy akarat előtt. A Kant-féle „Das grosse Wollen” (A nagy akarat) annyit jelent, hogy „Das grosse Sollen” (A nagy tartozás). A harmadik ajándék az egyéniségnek nagy felbecsülése, a pompázatos öntudat, a felmagasztosító önérzet. Nos, az erkölcsi válság a mindezekből való kikapcsolódás, minden dekadencia ennek a három tényezőnek valamiféle tagadásából származik.

– A szofisták előtt semmi sem volt elég tekintély. Ők mindent lefecsegték és nem gondolunk arra, mennyi szépséget, mennyi értéket löktek ezek nihilizmusba. Kirké, a búbajos boszorkány lett a csillag, a görög férfi pedig cinikussá vált, ami magyarul annyit jelent: kutyássá. A reneszánsznak nem az volt a hibája, hogy a szépséget tisztelte, a hellén tudományt szerette, hanem az, hogy az igazság helyébe tette a formát és a jószág helyébe a hatalmat. Az a kijelentés, hogy az igazság előbbrevaló a szabadságnál, úgy is formulázható, hogy az igazság előbbrevaló a művészetnél. A Borgia Lukreciák nagyon szépek, gyönyörű teremtetések voltak, csupa sugárzás és bűvölet – de az igazság, az erkölcs szikrájának tökéletes híjával.⁴⁰³

⁴⁰² Az előadásban foglalt gondolatok szó szerint visszaköszönnek Prohászka ekkor publikált nagyobb, elemző tanulmányában: Prohászka Ottokár: Az erkölcsi válság. In: *Katholikus Szemle*, 1924. 6. sz. 321–333. p. = POÖM. XXII. 318–330. p. Ugyanakkor vannak olyan gondolatok, idézetek, amelyek viszont csak az előszóban elhangzott szövegben szerepeltek, továbbá nyilván egészen más volt az élőbeszéd, mint a folyóiratban publikált tanulmány hatása.

⁴⁰³ Lucrezia Borgia (1480–1519) a később VI. Sándor néven pápává választott Rodrigo Borgia lánya, a reneszánsz kori Itália híres és hírhedt családjának tagja, akit – különösen az utókorban – gyakran vádoltak különböző erkölcstelenségekkel. Vö. 107. sz. dokumentum, 422. sz. jegyz.

– A szép testet elsősorban az egészséges gerinc teszi, ha nincs jólépített csontozat, hasztalan rajta minden szín és teltség. A reneszánsz ebben az értelemben a kereszténység igazi szégyene, csupa méreg, csupa hűtlenség, erkölcstől, kiváló fogalmaktól való ellökődés. A magunk korának, a humanizmusnak is megvan dekadenciája, mert a maga racionalizmusában a hóbortnak, a képtelenségek logikáját ültette lóra. Ezt a korszakot a szubjektivizmus, a féktelen alanyi elfogultság jellemzi, a kant-i filozófia minden jelentőségétől eltekintve ismét a reális valóságok tagadása. Szinte szadiszti-kus járvánnyá vált minden bemocskítani.

Prohászka Ottokár itt erőteljesen kikel Ady Endre ellen. *A mai korszakot a végtelen szubjektivizmus jellemzi. Minden le van mocskolva. Ezt köszönhetjük részben a szerencsétlen Ady Endrének, aki mindent bemocskolt. Olyan penészflórát termelt ki, amelyből jól lakhatnak a nyugatosok.*

Hogy a magyar parlagnak ereje van meg benne, dehogy is akarnám tagadni. Azonban, hogy az ő virágai – penészflóra, amellyel a nyugatosok ugyan jóllakhatnának, de nekünk, ép gondolkodásúaknak nem kell, az bizonyos. (Hosszas éljenzés és taps.)

A szellemnek az a megnyilatkozása, amely a szépséget feltétlenül komiszágnak, az igazságot minden körülmények között korlátoltságnak és a felelősséget szolgáltságnak tartja, s azt mondja, hogy csak azért, mert valaki fiatalember, neki mindent szabad – ugyan minek nevezhetném ezt inkább, mint agylágyultságnak. Manapság mindenki arra érzi magát hivatva, hogy erkölcsi törvényt saját maga számára önön maga szabjon. Theonómia helyett autonómia. Hozzávéve mindehhez a mostani kapitalizmust, a többi között például a sajtó rettenetes züllöttségét, hát más képet kapunk-e, mint a temetkezési vállalkozóét, aki azt mondja, élni akarok, tehát eltemetem az embertársamat.

Kicsoda adja tehát nekem az igazságot? Krisztus. Bízhatom-e a földi igazgatásban, szanalásban, nemzetek „önrendelkezési” jogában? Sajnos nem, csupán egyedül az evangéliumban, amely engemet magához tesz hasonlónak. Felséges, új nyitány zúg bele a lelketekbe: a nemzeti erő és a keresztény lelki megújulás akkordjait hozza.

102. Interjú aktuális politikai kérdésekről. (1924. június.)⁴⁰⁴

Az Új Nemzedék szerkesztősege úgy vélte, hogy Prohászka „társadalomfilozófiájának elemi erejét és diadalmas világosságát nem nélkülözheti a magyar közélet, vannak a mi sötét korunknak zugai, amelyek számára talán csak az Ő zsenije képes fényt gyújtani”, ezért a pünkösdi ünnepek idején június 6-án felkeresték Székesfehérváron a püspököt, aki hosszú interjút adott a lapnak.

⁴⁰⁴ A községi választás kérdése a nemzeti erők megmentésének problémája. In: *Új Nemzedék*, 1924. június 8. 1–2. p.; Vö.: *Szózat*, 1924. június 8. 3. p.

– Nem is annyira program kell már a magyar válság megoldásához, inkább emberek kellenek – úgymond a püspök. – Hiszen mindannyian tudjuk, hová húz a szívünk, mire rándul a karunk, tele vagyunk feszítő energiákkal. Amit az általános keresztény-nemzeti programra nézve mégis mondanék, az annyi, hogy a társadalmi egyesületek bizonyos reális leszámítolását vigyék végbe az eszméknek, kell, hogy többet érezzünk meg a keresztény kötelelességekből, mint szólamokat. Kérem a társadalmi egyesületeket, az Istenért, ne csak adminisztráljanak, tagsági díjakat rubrikázzanak, hanem cselekedjenek, legyenek agilisak, tettel is ösztökéljék a könnyen fáradókat. Nagy örömmel figyelem például a MOVE-nek a vidéket szervező sport munkáját, az ifjúság egészségét gyökeresebb alapra vetni a legcsodálatosabb és a leghűségesebb feladat, az ifjúság egészsége a nemzet egészsége, a tiszta szervezetű ember hajlamosabb a természetes elvek befogadására, mint a beteg, ezzel pedig azt is mondom, hogy aki testileg degenerált, az közel van hozzá, hogy lelkileg is visszafejlődjék.

– Az ébredő magyarok jól tennék, ha a tényleges helyzethez kapcsolódó munkalehetőségeket keresnének és találnának. Valamelyes olyan szempontokat, amelyek megbarátkoztatják a közélet jobbait is azzal a gondolattal, hogy erre a testületre szükség van, hogy a nemzeti felszabadulás és felszabadítás művelete ezt a szervezetet nem nélkülözheti. Tehát nem kapkodást akarok látni, és mindenesetre szeretném, ha az egyesület azokat a céltalan gyermekeségeket kiküszöbölné az életéből, amelyek annyira kellemetlen színben tüntették fel még nemrég is társaságukat a tömeg előtt. Az intelligencia megnyerésének másik hatalmas tényezőjét, az Egyesült Keresztény Nemzeti Ligát napról napra inkább értékelem fontosságában. Úgy látszik a középosztály lelki megmentésének szempontjából ez a liga döntő súlyú, az igazi, jó értelemben vett „aranyközéputas” intézmény, ahol mindenki megtalálhatja azt, amit boldogulása érdekében keres. Minden egyes városban még fokozottabb akcióba kell lépni ennek a ligának, özszejevetelein, estélyein, gyűlésein, felolvasásain – vagy nevezzük bárminek ezeket az erkölcsi mítingeket – igenis, szerepeljenek egyházi emberek is, sőt főpapok, hogy a nagy belső értékeket itt szintén erőre váltsák, ne röstelkedjenek, és ne fontolgassanak, hanem dolgozzanak másokért a társadalmi életben is. Nem is olyan régen hangzott el kiváló ajkáról a felszólítás: Keresztények egy táborba!⁴⁰⁵ Ez az ige persze, hogy úgy értelmezendő, jöjjenek el ide a Ravasz Lászlók, a Raffay Sándorok és adják elméjük tartalmát a katolikus pásztorokéhoz, a nagyszerű eredmények nem maradhatnak el ebből az összefogásból az ellenséges kultúrával vívott közös harc tekintetében.

– A községi választásokat én ma sem nézem politikai szemmel, mint ahogy nem foghatja fel senki magyar ember az üres, kalkuláló politika szögleteiből: ez nemzeti és

⁴⁰⁵ Egy plébánosi beiktatási ünnepségen, amelyen Wolff Károly is részt vett és harcos kereszténységre buzdított, beszédére reagálva Csernoch János esztergomi érsek élt ezzel a „három szóból” álló felszólítással. Ld. pl.: *Magyarság*, 1923. november 20. 5. p. A hangzatos kijelentésnek lettek visszhangjai a keresztény egyházak politikai összefogása szempontjából, ld. pl.: Zsilinszky Endre: „Keresztények egy táborba!” In: *Szózat*, 1923. november 21. 1. p.

népesszenciális kérdés. A zsidók szociális mesterkedései a régi rendszer restaurálására még azok előtt is világossá teszi a dolgok igazi képét, akik esetleg egyéb jelenségek-ből nem következtettek. Tudják, nagyon jól tudják ott a túlsó oldalon, hogy ha nekik sikerül a fővárosi választásokat akár zsidó, akár szociáldemokrata alapmotívumok szerint áthangolni, ez országosan is hatalmas lökést fog adni a destrukciónak. Az új községi törvénynek fokozottabban kellene érvényesítenie az egyetemes érdekek védelmét, kívánatos, hogy ezt a nagyfontosságú intézményt ne töredékek szája ízéhez, hanem az ország testéhez igazítsák.⁴⁰⁶

– A zsidókkal szemben általában ez legyen a harc főiránya: filoszociálizmus, több és több és még mindig több szociális érzéket emberbe és testületekbe, hivatalokba és műhelyekbe. Szégyene volna a mai kereszténységnek, ha bebizonyítani nem akarná, hogy benne eredendőleg több a krisztusi megértés roppant társadalmi bajokkal szemben, mint az ugyancsak eredendőleg gyűlölet-alapon álló, „arisztokrata” hajlamú zsidóságban. Nemcsak azért kell filoszocialistáknak lennünk, mert ezt a kor követeli, hanem mert a humanizmus, a jótékony lélek, egyszerűen – az ember kívánja így. Az Egyesült Keresztény Liga e tekintetben szintén nevezetes tervekkel építi tovább a maga szándékait, amikor át akarja hidalni tőke és munka [...]gát.⁴⁰⁷ Kettőt látunk itt, egyrészt a mai kapitalizmus irtózatosságszerű rabszolganevelő rendszerét, viszont a munkásság felszabadulni vágyó érzéseit. Mivel a tőke mégis, mint a munka éltetője, nélkülözhetetlen, viszont a munkást mai leláncoltságában a tőke biztonsága, sorsa érdekében sem lehet tartogatni, tehát a kettőt, a tőkét, mint szükséges rosszat, a munkást, a munkát, mint örökkévaló erőt össze kell kombinálnunk. Ez gyakorlatilag, bárhogy fontolgatjuk, sem jelenthet mást, minthogy a munkást a tőke jövedelméből kell megfelelő arányok szerint részesíteni.

– Erről a kérdésről beszéltem, elmondhatom, a legjelesebb emberekkel, akik valamennyien csak erre a megoldási módra tudtak rámutatni tőke és munka szörnyű vívódása között. Persze, erre az önfeláldozó „paktumra” alig képes az atavisztikus, hatezer éves mohóság, ide a keresztény szellem belátásos jóságára van szükség. Ne ítéljenek e tekintetben a kritikusok elfogult, kegyetlen, nem keresztényi magyarokról, hanem a patriarchális nagyobb százalékról, amely igenis jó ideje sok helyütt évtizedek óta szociális munkára is hajlandó.

– Vérben forog a magyar ember szeme, amikor idegen szájáról „kurzust” hall emlegetni, mert tudja, hogy ez csupán gyáva elleplezése annak, hogy aki a kurzust szidja, az az erőteljes értelemben vett kereszténységet akarja szidni. Ennek a lapnak hasábjain azonban megvallhatjuk, hogy az úgynevezett kurzus legtöbb tekintetben csakugyan csupán kurzus volt, hibás, egyoldalú, inaktív antiszemitizmusban tombol-

⁴⁰⁶ A célzás az ekkoriban elfogadott, „a székesfőváros törvényhatósági bizottságának újjászervezéséről” szóló 1924. évi XXVI. tc.-re vonatkozik, mely átvette az 1922. évi választójogi rendelet kritériumait, bizonyos további szigorításokat is tartalmazott, így ettől kezdve a fővárosban választójoggal rendelkezők aránya 30 % körül mozgott. Vö. pl.: Ignác, 2007. 204. p.

⁴⁰⁷ Nyomdahiba miatt nem olvasható szó.

ta ki magát és nem számolt azzal a ténnyel, hogy a cselekvésre felajzott idegek egyszer mégis csak elernyednek s akkor ezeket pozitív munkára kell majd fogni, hogy a megindított jelentőséggel folytathassák a keresztény építést. Tehát a jelszó az legyen, hogy köznapi energiákká változtassuk a szép kifejezéseket.

Szóbahoztuk az egyházfejedelem előtt a keresztény sajtó viszonyait és küzdelmét is. Prohászka Ottokár nagyjelentőségű megállapításokkal felelt:

– A keresztény sajtó Magyarország élete és közhelyet emlegetnék, ha megoldanám ezt a tételt. A jóindulatú sajtó tehát a társadalom élete is, legalább is a nagy szellemi családnak féltetni való tagja, a keresztény ember rendes napi lélegzetvétele, világunk elengedhetetlen alkotórésze. Hát hogyan fogyhatna itt el ennek a társadalomnak tette-reje, a kitartása még ha ez nagyon sok bajjal jár is. Hogy az újságírók nélkülöznek, ez borzasztó bizonyítvány a sajtó publikumának senyvedéséről, de ha íme, tudomásul jut a helyzet, nem hinném, hogy aki teheti, gazdag emberek a segítségnek ahhoz a filantróp és szolid módjához ne fordulnának, hogy teszem több példányban előfizessenek arra a lapra, mintegy nemzeti ellenállási alapot teremtenének ezáltal szemközt a bomlasztással. De az államnak is elemi kötelezettsége volna, hogy az újságírók helyzetén segítsen, hiszen az újságíró nem egészen az a magántisztviselő, aki például valamely más vállalat alkalmazottja, hanem a nemzeti élet része.

103. Interjú aktuális politikai kérdésekről. (1924. június.)⁴⁰⁸

A pünkösdi ünnepekre való tekintettel kereste fel Prohászkát, „a pünkösdi lélek főpapját” Székesfehérváron a tudósító, hogy ajándékozza meg az olvasókat „a tüzes nyelvek ünnepére a maga irányító gondolataival”.

– Igaza van – mondotta az egyházfejedelem tudósítónknak – a sok toldozó-foldozó, fizikai szanálás mellett egyszer már csakugyan el kellene következnie a lelkek szanálásának. Ebben a tekintetben bizony nem mondhatok sok hízelgőt a sajtóról, mert ez ma – igen kevés kivétellel – csakugyan minden egyebet szolgál, csak a lelkek szanálását nem. A dolgoknak valami beteges részletmegvilágító módszere uralja a sajtó többségének gondolkodását, úgyszólván alig látok valamit az újságban, amit a magam józan eszével helyrebillenteni szükséges ne lenne, azt hiszem, így van ezzel minden olvasó. Tudom, hogy felborult világban ez leginkább így szokott lenni, de mégsem hallgathatom el, hogy a túloldali zsurnalisztika szörnyűségesen egymásra uszított bennünket, s a baj éppen ott van – hiszen külföldön is ismerős a sajtóizgatás fogalma –, hogy nálunk hiányzik a lelkek orientációjának bizonyos magasabb, madártávlatból való rögzítettsége. Ebből folyik, hogy itt, Csonka-Magyarországon valósággal egymás

⁴⁰⁸ El kell végre következnie a lelkek szanálásának. In: *A Nép*, 1924. június 8. 1–2. p. Az interjú végén felírt „(–s s–)” szignó minden valószínűség szerint Farkas Sándor újságíróé.

üstökét markoljuk szünet nélkül, már nincsenek egymással szemben – a kereszténységet is értve – elvi ellenfelek, csak vérben forgó szemű ellenségek.

– Úgy képzelném el a dolgot, hogy ne bajlódjunk folyton kicsinyes kérdésekkel a nagy nyilvánosság előtt. A kereszténységnek erőteljes egységbe foglalása szükségesebb dolog most, mint valaha. És még mindig több intelligenciát kérek, etikát, szoruljon már végre-valahára háttérbe kissé az az üzleti rész a magasabb rendű elemekkel szemben. Tudom jól, hogy „nem csak igével él az ember”, de valahogy a sajtószellem teljességgel negatívvá lett, és ez a szörnyű veszedelem, vagyis nem a felfogás realizálódásáról van itt szó, hanem hogy ez a felfogás pénzszagúbbá lett.

Az általános erkölcsi válságra vonatkozólag tiltakozott Prohászka Ottokár az ellen a föltevés ellen, mintha a viszonyok rosszabbodása voltaképpen a rombolás, a destrukció, a marxizmus igazolását jelentené.

– Ez a probléma valójában azon fordul meg – mondotta –, hogy az emberi energiák szélső eredményeikben végesek, legyünk tisztában vele: a szellemi erők is tehetetlenek egy bizonyos határon túl, s a vigasztaló csak az, hogy ez a tehetetlenség leginkább a velünk szemközt álló, szabadgondolkodó világnézet tanácsalansága.

Nem csoda, ha olykor a célok túlságosan messze lévőknak látszanak, és az egyén bizonyos elernyedésbe, szlávos meghunyászkodásba esik. Nehogy azonban azt olvassa ki ebből a megállapításból bár kicsoda is, mintha a nemzetekben, az emberiségben fogyna-fogyatkozna az életerő, ezek a jelenségek csak mintegy technikai fordulatai, jellemzői az országok fejlődésének.

A faji lélek például éppen úgy rászorul megfelelő miliőre, vagy mondjuk pihenésre, mint az emberi szervezet, környezetre, amelyben kibontakozhassék. Képtelenség volna azonban ebből következőleg azt hinni, mintha a szellem bárminő vonatkozásban is vetülete, függvénye lehetne bizonyos anyagi értelmű ideáloknak, való, hogy a felületes benyomások szerint tájékozódó lélek e tekintetben tényleg kísértésbe is eshetik, ezt megengedem, de a szellemiség túlsúlyát nem lehet vitatni. Az idealizmusnak, értem ez alatt többek között a politikai idealizmust is, az volna hivatása, hogy keresztül törjön anyagi nehézségeken, terheléseken. Hogy nem teszi, ez nem az eszméken múlik, azt mondom, inkább az embereken. Ezek a férfiak, akik önmaguk pályájának, tehetségének Piavéihez jutottak el.⁴⁰⁹

– Bizonyos, hogy gazdaságilag az eddig társadalom felépítése roskadozónak bizonyult, olyan látvány ez, mint amikor a nagyszerű épületnek rossz az alapozása, első látszatra nem is nagyon veszedelmes a hiba, de azután egyszerre csak megrendül az alkotmány és összedül. Ha figyeljük, hogy a kapitalizmus miként áll szemben adáz módra a munkával, és hogy az emberiség a maga erőit milyen ésszerűtlenül pocsékolja, lehetetlen bizonyos „új építkezési módot” nem kívánnunk. Ne tessék lebecsülni itt a kisebb

⁴⁰⁹ Az első világháború végén az olasz fronton a második piavei csata (1918. június 15–23.) az Osztrák-Magyar Monarchia súlyos, a végső összeomláshoz vezető katonai vereségével végződött.

kezdeményezéseket sem, e pillanatban a cserkészetre gondolok, ez a sportág az ifjúság zsege akarati energiáit valami határozott, pompás gyakorlatiasságba fejleszti belé.

– Én a középosztály nagy megrendülésének okát is fel tudom fogni. Szörnyű lényegi és hangulati, köz- és magánéletbeli kudarcokkal küszködik a magyar hivatalnok ember, a türelem olyan úr, amelyet nem lehet vég nélkül feszíteni. A gazdasági bizonytalanság egyenesen ködbe állítja az intelligenciát, és persze akárhonnán lát ez az intelligencia ebből a ködből fényt előcsillámlani, börzéről és máshonnan, arra indul, hogy egyszer majd újból kiérjen a – világosságra. Node azért mindezekből a súrlódási felületekből végül is új fények, azt mondanám, új Napok fognak kiszakadni. A lélek nem gipsz, törekeny, porló matéria, üres lenyomat, hanem igenis élet, fakadás, fellobbanás, mint a halottnak látszó, mégis élő májusi rögből a lendület akaratára tör elő. Az ifjúságban nagyon tudok bízni, az intelligenciának „napszámban álló része”, ők szegények természetesen nem fejlődhetnek az egyéniség irányába. Jegyezzük meg: más hatalom nincsen, egyedül ez a három: Isten, szellem, lélek. Ugyan minő fizikai erőfeszítések hasonlíthatók ezekhez a tényezőkhöz?

– Tévednek, akik azt hiszik, hogy a jelen idők nagy politikusai, teszem azt, egy Mussolini, nem ezekbe a hatalmas erőtenyezőkhözbe akasztják be magukat. Az olasz közgondolkodással szemben élesebb ellentétet el sem lehetne képzelni, történelmi időkig visszamenőleg, mint aminő az orosz szovjet világa. Az orosz muzsik roppantul meggyűlölhette az orosz urakat, s még mindig nem telt be azzal az elégtétellel, amelyet neki a bolsevizmus feltűnése és rettenetes uralma, ez a „monumentális világítélet” nyújtott. Hogy erről csak egy pillanattig szóljak, azt hiszem, egészen új rétegnek kell kinőnie az orosz proletariátusból, amely azután átvegye a konszolidáció hatalmát.

– Milyen pompás látvány volt, amikor annak idején a francia-német nagy összecsapás után a Görres Józsefek⁴¹⁰ át tudták törni a legacélosabb ellentállás frontját is. Ugyanígy lesz ez a mi korunkban, magától értetődik, hogy hihetetlen kitartás kell hozzá. A lelkek pórusai csakugyan betömődtek, és elemi erejű igényeknek kell jönniük, hogy ezek a pórusok megint lélekző-képesekké váljanak. Noha ilyen mélyen akarom látni a dolgokat, ismétlem, mégsem esek kétségbe, hanem bízom a sorsnak, az emberek és nemzetek sorsának visszafordulásában.

104. Prohászka Ottokár: Amit mi akarunk. (1924. augusztus.)⁴¹¹

Prohászka e vidéki lapokban megjelent cikke mutatja, hogy politikai gondolkodása nem változott, mióta elköszönt a nemzetgyűlési képviselőségtől. Továbbra is a mozgósítás igénye jellemzi, úgy érzi, az ellankadás fokozódó veszély, ezért a korábban megszokott vehemenciával ostromozta a politikai baloldalt.

⁴¹⁰ Johann Joseph Görres (1776–1848) német író, újságíró, teológus és filozófus, a katolikus politikai újságírás egyik legfontosabb megeremtője.

⁴¹¹ *Körösvidék*, 1924. augusztus 10. 1. p.; Ugyanez: *Szolnok és Vidéke*, 1924. augusztus 10. 1–2. p.

Testvéreim, iparkodjunk, küzdjünk, de mindig ép ésszel s a vérmes álmokat s a nagy-képűsködést, a nyelvöltögetést és fogcsikorgatást, azt bízunk a szociáldemokratákra; e virtusban ők szabadalmazott kóklerek. Ők hozzászoktak a nagy kiszólásokhoz, de azokkal – agylágyult félkegyelműeket leszámítva – csak maguknak ártanak, mert minél nagyobbak a kiszólások, annál nagyobb a retirálás az egész vonalon. – Nem volt soha hóbort vagy filozófia, melynek annyit kellett volna visszavonnia, mint az echt⁴¹² szociáldemokráciának s ha ez a retirálás így megy tovább, alighanem visszavonási irodát nyitnak a Marxisták, lévén rendszerük csupa flastrom s Marx úr malaclopóján több folt találtatván, mint varrás a legtarkább palóc-ködménen.

E térre nem követjük a hamis kollégákat. Gyöngye a hitünk bennük s józan az eszünk hozzá!

Mi nem várunk itt a földön paradicsomot, melyben pénz is lesz, sztrájkolni is lehessen s dolgozni ne kellessen; mi ezt be nem vesszük; mondom, gyöngye hozzá a hitünk; az övék erős, elbír az több paradicsomot is, s képzeletük oly lázas, mint egy Amerikába vándorló menyasszonyé. Ők hiszik, hogy a termelési eszközök mind kivételnek a magántulajdonból, hogy a bér munka megszűnik, s a piculának a nyoma is vész, hogy a társadalom lesz a munkás s a munkaadó egy személyben, hogy forradalommal megcsinálják az új gazdasági rendszert, hogy az emberek passzióból fognak szívet ásni, s oly erényesek lesznek, hogy júliusban nem a sörházakba, hanem a kohókba özőnlenek; ők ezt mind elhiszik, s ezt a nagy hitet – mint illik – drágán meg is fizetik; fizetnek, mint a köles tandíjat abban az iskolában, melyre föl van írva: vakulj s saját károdon tanulj!

Mi nem szoktunk gombozni, s Hári Jánossal sem vagyunk rokonságban, s azért álmok helyett a reális haladást sürgetjük. Mi akarjuk a javak s a jogok igazságosabb elosztását; akarjuk, hogy ezek az egész társadalomra kiterjesztessenek, hogy ne legyenek egy osztályé, rendé vagy rétegé, hanem akarjuk, hogy művelt legyen az egész világ, s élvezze az ember s a többember jogát. Akarjuk, hogy egyre emberségesebb legyen az élet szintje, emberségesebb az ember lakása s életmódja; akarjuk, hogy a népnevelés jobban emelje a népet és megélhetése biztosíttassék; akarjuk, hogy a társulás szabadsága, a bérkötések rendezése a kegyetlen véletlent s az önzés hatalmát megtörje, s az embernek emberi egzisztenciája legyen.

Ezt akarjuk s ezen dolgozunk; ezért kell művelődnünk s szövetkeznünk; mert új gazdasági világot nem puccsokkal s forradalmakkal szokás csinálni; azt egyáltalában nem lehet máról-holnapra csinálni; az fejlődik és lesz, meg lesz abban a mértékben, melyben műveltség, tisztesség, magasabb színvonal, hozzáértés lesz bennük, meglesz nem az öklünk súlya s a torkunk tátongása, hanem emberségünk fajsúlyarányában.

Ezért harcolunk is, s zászlónk is van, bár nem a gyűlölködő, erőszakoskodó, bicskázó osztályharcnak vörös zsebkendője a mi zászlónk, mi nem puffasztjuk fel vadállattá az embert, hogy a testvérmunkást is fejbeüsse, ha mást mer gondolni, mint

⁴¹² Echt, echte = valódi, igazi.

Jakhecz Jákó,⁴¹³ hanem mi az egész nemzetnek s az egész emberiségnek szociális lelkiismeretét akarjuk fölkelteni s nem osztály ellen, hanem rendszer ellen küzdünk. A társadalmi munkába nem egy osztálynak, hanem az egész társadalomnak kell beállania, s Magyarországon különösen kezdet kell fognunk mindnyájunknak, mert alacsonyabb lévén a műveltségi színvonal, az ámitók a zavarosban mesésen halásznak és piócákká válnak a magyar nép sovány testén. Jakabokból és sztrájkokból meg nem élünk, abból csak a Jakabok élnek.⁴¹⁴ A sztrájk szükséges kényszerfegyver, de nem rendszer s még kevésbé foglalkozás. A mi foglalkozásunk a munka, a mi érzületünk a komoly haladás és fejlődés vágya, a mi örangyalunk a tisztesség, a mi összetartásunk a keresztényszocializmus. Ez nem mese, nem köpködés, hanem program és tett; ezt a programot kövessétek, ezt a tettet érvényesítsétek és győztök.

105. Beszéd a kiskunfélegyházi népművelési előadói tanfolyam befejezésekor. (1924. július.)⁴¹⁵

Kiskunfélegyházán tartották a népművelési előadókat képző tanfolyamot, melynek záró előadására kérték fel Prohászka „vallás és kultúra viszonyáról”. 19-én este érkezett az alföldi településre Pogány Frigyessel, a Vallás- és Közoktatási Minisztérium államtitkárával (a vasútállomáson ekkor is impozáns fogadtatásban részesült), másnap reggel szentmisén vett részt, azután tartotta a tanítóképző tornatermében előadását „a világot mozgató mai társadalmi és filozófiai állapotokat fölényes szellemi magaslatról bíráló főpásztor”. A helyi lap kivonatossan tette közzé az előadást:

A mi világunk az a világ, mely körülvesz minket köveivel, fáival, hegyeivel, tengereivel, emberanyagával és természeti törvényeivel, nekünk ebben a világban kell a kultúrát megteremtenuünk. Szellemet vinni az anyagiakba, mert mi a kultúra? A szellem alakja s alakítása, s mikor leszek kultúrember? Amikor önmagam alakítom, amikor természetemre az ész, az akarat, az erő, a szellem formáit öntöm rá. Így alakul ki a szó értékjelző szempontjából vett igazi ember. Senki sem ember, aki magát azzá nem tette. A szellem uralma nélkül káosz minden. A legfájóbban érezhetem e zűrzavaros káosz fájó nyomását, ha lelkemet marcangolva, tépő öntudatommal saját népemre gondolok. Káosz minden, s amennyiben ma már nem az, azért nem az, mert többé-kevésbé magán viseli a legnagyobb szellem s krisztusi eszmék szellemének alakító gondolatát. De még így is a kezdet kezdetén állunk, ezért kezelhet bennünket oly fölényesen a hindu kultúra egyik képviselője, az ő nagy szellemeik évezredes ösisége jogán.

⁴¹³ Jakhecz = zsidó férfira utaló gúnyos szó.

⁴¹⁴ A célzás talán Weltner Jakabra vonatkozik, ekkoriban Prohászka máskor is utalt rá, részletesebben ld.: 106. sz. dokumentum, 420. sz. jegyz.

⁴¹⁵ Prohászka Ottokár püspök beszéde. In: *Félegyházi Hírlap*, 1924. július 27. 1–2. p.

Az európai kised kultúra majdan naggyá leendő fájának egyetlen élőképes gyökere: az evangélium. Úgy is mondhatnánk, ha valakinek nem tetszik ez a szó: az egyéniségnek mindenekfölött való értékelése, amit két évezreddel ezelőtt az evangélium Krisztus ajkán így fejezett ki: „Mit használ az embernek, ha az egész világot megnyeri is, de a lelkének kárát vallja.”⁴¹⁶ Ez a fundamentum, az egyéniségnek öntudatra ébredése. Hogy én vagyok a legértékesebb a világon. A világ az én világom s csak annyiban az enyém, amennyiben az énem öntudata ezt a magáévá tenni tudja, s ezt így kell, hogy tudja önmagáról a koldus csakúgy, mint a kegyelmes úr. Én többet érek, mint az egész világ, mert a múlós értékek demarkációs vonalán az örök értékek területére átnyúló lelkem van, mert szellemi is, mert kultúr élet megnyilvánulásaimban, ha kell, ha akarok, szellem vagyok. Ez a gyökér, az énem öntudata, mit a vallás fejleszt ki bennem, s az igazi kultúra ennek az izmos gyökérnek izmos törzse, és színes virágba szökkenése.

Voltak kultúrák nagyok, voltak irányt jelző kultúrférfiak nagyok, s mind elmúlt, mert hiányzott belőlük ez az öntudat, a léleknek, az egyéniségnek ilyen krisztusi módon való értékelni tudása. A nemzetek kultúrélete terén legigazibb kategorikus imperatívusz⁴¹⁷ a kereszt erkölcstana, hogy az ember önmagának parancsoljon, de önmagának törvényhozója ne legyen. Ezért omlottak össze azok a nagy kultúrák, ezért nem jutottak célhoz a kultúréletnek legnagyobb s legnevesebb hangadói sem, mert hiányzott a gyökér, gyöngé volt nem volt meg a krisztusi erő hozzá, s ha elsorvad vagy elvágják a gyökeret, a törzs, a lomb, a virág önmagától lesz az enyészet martalékává. A kultúra minden produktuma az egyéni inspirációkon épül fel. A leghatalmasabb impulzust az inspirációkhoz pedig az evangélium, a vallás adja. Ha valaha a költészet, festészet, a muzsika, építészet nagyot alkotott nézzük csak meg, mind, mind végeredményében az evangélium inspirációjában leli gyökerét. Először csak szentképeket festettek, mert mást nem tartottak érdemesnek arra, hogy formát kapjon. Amikor mást is festettek már, az aberráció volt, ha a művészi szépnek nem is, de az erkölcsi szépnek, vagy az igaznak fogalmától. Ez pedig már destrukció. A leghelyesebb értékelés örök sorrendje ez: igazság, jóság, szépség, aki ezt elveti, vagy csak megbolygatja legalább, az már destruál. Végeredményében tehát a destrukció a kereszténység tagadása. Aki az evangéliumot Európában tagadja, az az európai kultúra sírját ássa. Aki pedig az igazság elsőségét ledegradálja, és mást tesz helyébe, az az emberi kultúrát lefejezte. Ezen a gondolaton tört meg minden kultúrdivata a múltnak, a racionalizmus, az enciklopedizmus, a reneszánsz kor ferde divathóbortjai, egészen a mai ostoba liberalizmusig, lett legyen bár akárki nagyok mondott filozófus is a vezetője.

Nagyság: relatív fogalom. Ne legyünk Küklopszok. A Küklopsz is nagy volt, hatalmas, erős, de szörny volt. Vajon ember-e igazán a szörnyű ember, aki nem ismeri fel az ideált, mert nincs kapcsolata a Végtelennel. Vele a kapcsolatot pedig a lelkek öntudatának evangéliumi gondolkodásmódja teremti meg.

⁴¹⁶ Márk evangéliuma, 8,36.

⁴¹⁷ Ld. 23. sz. dokumentum, 97. sz. jegyz.

A kultúra lélekfölkelés. Amint az evangélium megadja az irányt: öntudatra ébredés. A szeretet hangján szeresd önmagadat s felebarátodat úgy, mint önmagadat. És ebben benne van, ami ránk nézve egyelőre a legfontosabb, a legközelebbiek, szeresd a fajodat, a népedet, a nemzetedet, a lelkét ennek a népnek, a magyar dalt, a magyar költészetet, a népies magyar viseletet, a romlatlan magyar vallásosságot, a tiszta magyar tradíciókat, a magyar karaktert és a kereszti szeretetét kínáló magyar fájdalmat. A nagyvilág előtt nem annyiban lesz értékünk, amennyiben angolok, zsidók vagy franciák vagyunk, hanem amennyiben az evangéliumi lelkiség öntudatára ébredt magyarok vagyunk. Szeresd a hont, ha csonka is, és szeresd a népet, ha koldus is. [...]

Goethének feltűnt, hogy egy kalitkába zárt fülemüle, amikor gazdája vissza akarta adni a szabadságát, a kinyitott ajtón repesve repült ki, belehasítva a szabad légbe, és mégis, csodák csodája kisvártatva visszatért! Miért?! Mert puha meleg kis fészke volt a kalitka rabságot jelentő dróttjai között. A fészek, az orrhon gondolata hozta vissza őt. Az antant durva vasrácsával körülvevett rab magyarok vagyunk. Kirepülhetünk, ha visznek vágynak, de térjünk vissza mindig, mert mégis csak itt az otthon, itt a puha meleg fészek, amely megmarad fészeknek, megmarad kedvesnek, puhának, melegnek mindig, még ha rab hazában bár.

106. Beszéd a III. Alföldi Katolikus Nagygyűlésen, Gyulán. (1924. augusztus.)⁴¹⁸

A nagygyűlés második napján, augusztus 16-án külön gyűlést szerveztek férfiak és nők részére, Prohászka az utóbbin szólt az egybegyűltekhöz. A rendezvényen Farkas Edith, a Szociális Missziótársulat főnöke és Glattfelder Gyula csanádi püspök is részt vett, utóbbi külön megköszönte Prohászka („mint a magyar lelkiismeret legnagyobb szószólója”) szavait.

Dr. Prohászka Ottokár székesfehérvári püspök emelkedett szólásra, aki magasszárnyalású beszédét azzal a Turgenyev-idézzel kezdte, hogyha Oroszország egy szép napon elpusztul, egy csöpp sem hiányoznék Európa falából. Nem szeretné, ha ugyan-ezt lehetne mondani a magyarokról is. Erős a meggyőződése, hogy ezt nem is lehet mondani, mert szép és nagy kultúránk volt és van is. Ők éppúgy mozzogói annak az általános európai áramlatnak, amely több etikát akar az életbe vinni.

Erkölcsei sülyledésünket nem elég, ha észrevevessük, hanem a végső okot is meg kell keresni. A romlással csak a családon keresztül tudjuk a harcot erélyesen felvenni. Hit

⁴¹⁸ A Gyulán, Békésvármegye székhelyén 1924. évi augusztus 15., 16. és 17. napjain végbement III. alföldi katolikus nagygyűlés emlékkönyve. Összeáll.: Apor Vilmos – Megyesy Ágoston. Gyulán, 1925. 82–83. p. Röviden: *Magyarság*, 1924. augusztus 17. 5. p. Az innen szereplő kiegészítést *dőlt* szedéssel tettük a szövegbe. Ld. még: *Ellenzék [Kolozsvár]*, 1924. augusztus 25. 2. p.

nélkül nincs erkölcs és nincs hit. Aki igaz hittel akar küzdelmünkben részt venni, az pillanatnyilag se habozzon és lépjen táborunkba.

A feminista és hasonló nőmozgalmak azért tűntek el, mert ezekre nincs szükségük a magyar asszonyoknak, hanem szükségük van az etikai női szabadságra, mert sok helyen csak szenvedni, küzdeni és meghalni szabad a nőnek. Az elnyomásról akarja felmenteni a magyar katolikus nőt a Szociális Misszió Társulat. Nagy bajok vannak, éppen úgy a családi életben, mint a katolikus közéletben. Ne higgyük, hogy a politikai egyenlőség jelenti a szabadságot. Az igazi szabadság a szociális egyenlőség. Nincs erkölcs vallás nélkül, minden ország alapja az erkölcs, a dogmai erkölcs, amely az Istentől ered. Vallásos meggyőződés alapján kell állnia Magyarországon minden katolikus nőnek. Ne Renant olvassanak,⁴¹⁹ hanem a szentírást, amely a család és az ország alapját jelenti. A zsidók terjesztik a tévtanokat, ők írják az álmoskönyvtől kezdve mindazokat, amelyek csak mételyeznek és a bűnt terjesztik. Ezek ellen kell felvenni a küzdelmet. Mert ezek mételyezik meg a családot, a gyermeket tehát katolikus hitre és irredenta magyarnak kell nevelnie minden katolikus anyának. Távol kell tartani a gyermektől minden rossz olvasmányt, mert ezek csak mételyeznek és nem javítanak.

Azért kell féltetni a gyermeket ezektől, mert a magyar gyermek jelenti a jövőt, a boldogabb Nagymagyarországot. Nagyon gyorsan feledtünk –, mert olyanok vagyunk, mint a tej, illetve mint az aludttej. Alszunk, és nem látunk. Várunk, és nem cselekszünk. Így például megtörtént az, hogy egy Jakab nevű ember, illetve Weltner Jakab,⁴²⁰ aki öt évvel ezelőtt a rombolást, az istentelenséget, a bűnt, az ország romlását jelentette, újból visszajött. És megtörténhetett az, hogy ez a Jakab beült barátai közé, és nyugodtan tárgyalni kezdett. Azonban, hála Istennek, volt egy derék magyar ügyész, aki kitergegette ennek a Jakabnak a szennyét és piszkát. És mi történt erre? Az a bizonyos sajtó megmozdult, és károgoó rikácsolással szállt harcba azért a Jakabért, aki 5 évvel ezelőtt a vörösök uralmát segítette életre jönni és hozzájárult az ország romlásához. Vigyázzunk a sajtóra, mert ez fertőz és mételyez. Magyar nők, legyetek jó hazafiak, mert ha ez így lesz, úgy nagy emberek lesznek a ti fiaitokból és újból boldog és nagy lesz Szűz Mária Magyarországa. [*Nem tudom – úgymond – vannak-e a jelenlévők között olyanok, akik ennek a sajtónak olvasói, mert meg szeretném alaposan mosni a fejüket. Nem szabad felejteni, nem szabad felejteni! Egymást szeretni és védeni, ez a legnagyobb magyar cél és minden magyar nőnek ez a legszentebb kötelessége.*]

⁴¹⁹ Ernest Renan (1823–1892) francia történész, filozófus, teológus, a Jézus életéről, az egyház történetéről írott munkái Magyarországon is népszerűek voltak.

⁴²⁰ Weltner Jakab (1873–1936) szociáldemokrata politikus, újságíró, 1918-ban a Magyar Nemzeti Tanács tagja, a Tanácsköztársaságban állami hivatalt ugyan nem vállalt, de meghatározó közéleti szerepet töltött be, a *Népszava* felelős szerkesztőjeként is tevékenykedett, diplomáciai tárgyalásokon is részt vett. 1919. augusztus 1. után külföldre menekült, az 1924. évi amnesztiarendelet után az elsők között tért vissza Magyarországra, bár bűnvádi eljárás alá fogták, kegyelmet kapott. Később újra a *Népszava* vezető újságírója lett, 1931-től haláláig az MSZDP országgyűlési képviselője.

107. Beszéd a III. Alföldi Katolikus Nagygyűlésen, Gyulán. (1924. augusztus.)⁴²¹

A nagygyűlés augusztus 17-i záró napján részt vett Lorenzo Schioppa pápai nuncius, akinek a beszéde szintén érdeklődésre tartott számot, de a legnagyobb várakozás Prohászka szónoklatát előzte meg.

Két veszedelem környékezte meg Hazánkat, melyek közül az egyik már ránk csapott, a másik fenyeget a magyar jövő sötét látóhatárán. Az egyik veszedelem, amely a már ránk csapott, a vérveszteség, a másik, a fenyegető, a lélekveszteség. *[Sok veszedelem környékezi a magyar nemzeti kultúrát – kezdte szavait –, de különösen kettőnek denevérszárnya már csapkodja és fenyegeti.]* A vérveszteség alatt nemcsak a csatákat értem, amelyet igazában nem is veszítettünk el, hanem a megcsonkítást, azt a véres uszályt, melyet a kisantant rosszul szabott magára, mellyel magával hurcol közel 4 millió magyart. A rémes trianoni békét értem, mely sajtolja a magyar öröklődés vérét. Igen, ezt a veszedelmet valamiképpen le kell törni, vele diadalmasan szembe kell szállni a kormánynak, magyar politikának, magyar termelő munkásnak, újabb nemzedéknek. A társadalomnak meg kell emberelnie önmagát és adja Isten, hogy e megemberelésből új magyar megtestesülés legyen. A másik veszedelemről tárgyalni, inkább ez illet most minket. Kiszállni síkra e veszedelem ellen, vívni vele, legyőzni azt.

A pápai nuncius úr vigasztalva mondta, hogy a nemzetek nem halnak meg. Ma-napság nem láttunk nemzeteket meghalni, de régen sokan meghaltak közülök. De közel a halál, midőn vész belőlük az energia, életerő, bizalom. A magyar Himnuszban emlegetett jókedvet és bőséget nem is említhetem. Veszedelemben vannak, mikor megrokkannak lelkükben. Ilyen veszedelmek nem csak Magyarországon vannak, nemcsak ez jár lelki mankón, elsötétedésben, hanem az egész európai világ züllik, lefelé vágyik csigatekervényes úton a lemondás, reménytelenség, bizalmatlanság útján. *[Orvossága ennek a nagy lelki züllésnek az Istenben és az önmagunkban való hit és ha ezt a hitet a nagygyűlés csak egyetlen lépéssel viszi előre, akkor az alföldi katolikusok háromnapos kongresszusa a hit pünkösdi tűzkeresztsége lesz.]*

Mi a feladatunk ezzel szemben? Tudnunk kell, hogy hol vannak az erőforrások, hol táplálkozik öntudatunk; tudnunk kell, hogy milyen az ellenség jelleme, káinfoltja, gyöngéje, mi az ő bizalma, mi a mienk.

⁴²¹ A Gyulán, Békésvármegye székhelyén 1924. évi augusztus 15., 16. és 17. napjain végbement III. alföldi katolikus nagygyűlés emlékkönyve. Összeáll.: Apor Vilmos – Megyesy Ágoston. Gyulán, 1925. 110–115. p. A sajtóban más szövegváltozatok, más megfogalmazások is napvilágot láttak a beszéd közlésekor: *Nemzeti Újság*, 1924. augusztus 19. 5–6. p. (Ezt újra közölte, pontatlan hivatkozással: Rónay, 2012. 85–86. p.); *Új Nemzedék*, 1924. augusztus 19. 6. p.; *Magyarság*, 1924. augusztus 19. 3. p.; Prohászka Ottokár: Egyek legyetek! In: *A Magyar Asszony*, 1924. szeptember. 213–214. p. Csak az emlékkönyvben megjelenteket kiegészítő, attól tartalmilag eltérő szövegrészeket szűrtük a szövegbe, zárójelben, *dőlt* szedéssel.

A mi erőnk az, hogy ideális szellemvilágunk van, melyre ugyan kígyót-békát kiáltottak, bölcselet ostromolt, kétkedés leköpdösött, de mégis, mint az Alpok, mint a Kordillerák emelkedik elénk és mutatja az utat és mondja: emberek kétféle szellem uralkodik a világban. *[A mi erőnk forrása az az ideális szellemi világ, amely, mint az Alpések, az Appenninek és a Kordillerák sziklafensége emelkedik fölénk.]* Az egyik az Istenbe, a végtelenbe való kapaszkodás, belesrófolódás. A másik kételynek, bizalmatlanságnak szomorú lelkülete, mely lemondani tud, de hinni nem tud.

A mi szellemi világunk ereje a mi fölséges erkölcsi kódexünk. Ilyenből tudjuk, hogy mit kell tennünk, s mit szabad, mit nem szabad tennünk.

Ezt a kódexet a Szentlélek tűzzel írta az Egyház szívébe és ezért mi nem vagyunk erkölcstörvényhozók, hanem nekünk diktálnak, s mi azt megteesszük; hiszen mi fölöttünk hatalom van. *[Erkölcsei világunk törvénykönyvének mi nem kodifikátorai, hanem az abban foglalt parancsok végrehajtói vagyunk.]* Aki ebben kételkedik, az nézzen a csillagos égre, nézzen a muskátlí kelyhére, hallgassa meg ünnepélyes magányában a szívében zúgó vágyat és megismeri a Törvényhozót, aki fölséges erkölcsi kódexünket adta.

Ezzel szemben, ha elgondoljuk, hogy mijük van azoknak odaát, látjuk, hogy ők szegény ördögök, nagy pofával, de üres szívvel. Nagyképű emberek álarcával, mely mögött az élet undora, az élet megvetése van. Kérdelem tőlük, mitek van, mitől egyenesedik szolgálai gerincetek, mitől emelkedik föl fejetek? Hozzá is tehetem: az ürességtől, könnyűvérű elvektől.

Nekünk pedig utunk van, nem bazalttal, hanem a keresztfának árbócával, fölséges erejével aláírva. Királyi úton járok, melyen haladtak fönséges lelkek és a kétezeréves keresztény kultúra, melynek irányát Krisztus lábnyoma mutatta, keményítette, hogy ne járjunk kátyúban, ne zülljünk, ne süllyedjünk mindenféle mocsárba. Mikor a legfölségesebb tekintély kegyelméből élvezett szellemvilágot látom és megdobogatom a szirtet, melyen állok, és azután végignézek az utóbbi 3–4 évszázad szellemi fejlődésében s kérdelem, mit hozott ez rám: hozott óriási zűrzavart, a tekintélynek nem épp tagadását, hanem annak megrendítését, a kinyilatkoztatás kétségbevonását, egyháztekinctély, krisztusi tekintély megrendítését, s velük együtt a világi tekintély megrendítését, kultúrintézmények bomlasztását. *[Ez a kétezeréves kultúrának az alapja. Ennek köszönhető, hogy Európa nem jár kátyúban, nem züllik le mindenféle mocsárba. Ha végignézek az utolsó 300–400 év szellemi életének fejlődésén és kérdezem, mit hoztak nekünk ezek a századok, megállapíthatom, hogy óriási zűrzavart, a tekintély elvinek megrendülését, a kinyilatkoztatás kétségbevonását, Krisztus tekintélyének megrendítését, s aztán a világi tekintélyek lerombolását.]* Látják kegyetek, hogy mit csináltak a bolsevikik. Azok már nem csak Istent tagadták, hanem az egész társadalmi rendet, házasságot, hadsereget, nemzetet, egyes emberek legszentebb, legfölnyesebb viszonyát emberhez. Megrendül az egész társadalmi rend, mert a legbiztosabb alapokat vonták ki már előzőleg alóla.

Ha az ember látja az ellenség kétségbevonhatatlan gyöngeségét, akkor ez magában is hatalmas fönséges erő érzetét kelti föl bennünk.

Én azt látom, hogy zűrzavaros tapogatózó környezetben élünk, melyben épp az erős, biztos látást és erős, biztos utat, a teljesen biztos utat valamiképp elvesztettük.

E szellemi irányt előbb úgy hívták, liberalizmus járása. Nem a Kossuth Lajos liberalizmusát értjük, nem a szabadság méltányos haladással összekötött liberalizmusát, nem a tudószanatóriumokat felépítő és nemes emberszeretetet propagáló liberalizmust értjük, amely az igazságról lemondott. [*Küzdenünk kell a felforgató liberalizmus ellen. De nem Kossuthnak és Eötvösnek a liberalizmusát értjük ezalatt, hanem azt, amely az igazságról lemondott.*] Mely azt mondja, mindegy, hogy valaki pogány, keresztény, zsidó, katolikus, protestáns, unitárius, mert úgyse lehet az igazságot megtudni. Tetsszik látni, ez a liberalizmus lemondás, a gyökerében kétely s ezért dörgünk ellene. Ha a katolikus emberek mindezt tudnák, akkor bennülnének a nyeregben, hogy a paripa vigye őket ellenségeik ellen, mert a szellemvilág kétségbevonására, hitközöny keltésére való liberalizmust nem ismerhetjük el jogosnak. Az ilyen liberalizmussal szemben kell bizton verekedni, ügetni, nyíltan győzni, felkelteni a magyar temperamentumot és erre nevelni katolikus nagygyűléseken.

Nem gyűlölünk sem szabadkőműveseket, sem szocialistákat, embert nem gyűlölünk soha senkit se, de ezeket az elveket kárhozzatjuk, ez elvekkel szemben minden közösséget megtagadunk. Nem a szabadkőművesek és zsidók találták ki a német bölcseleteket, de tudjuk, hogy mindezeket a keresztényellenes tanokat, bölcseleti kohóban kovácsolt fegyvereket főleg az idegen szellem, idegen vér, idegen fajiság vette markába, hogy velük letörésünkre küzdjön. [*Tudjuk, kik gyűlölnek minket, a szabadkőművesek, a szociáldemokraták. A fajjudeizmus gyűlöl minket. Idegen hatalmak ezek.*]

Nekünk tudnunk kell, hogy bármint forduljon is a világ, Krisztus biztos útját, szent intézményeinket, házasságot, családot, nemzetet, iskolát, nevelést, védőintézményeket, alkotmányt, hadsereget, semmiféle farizeusi, semmiféle feminista magyarázatért fel nem adjuk. A magyarság itt áll Szent Istvántól megkeresztelve Szűz Mária lobogója alatt ezeréves kultúrában. Ezt az állást megvédjük, megtartjuk. [*Nekünk tudnunk kell, hogy bármint forduljon a világ, szent intézményeinket, a családot, a nemzetet, az iskolát, az alkotmányt, a hadsereget semmiféle frázisért, semmiféle interpretációért fel nem adjuk, Magyarország itt él Szűz Mária lábai előtt ezeréves kultúrával Krisztus kegyelméből. Ezt az állást megvédjük, megtartjuk. Erre a munkára kovácsoljanak fegyvert a katolikus gyűlések.*] A kereszténység által kijelölt úton megyünk, haladunk, és verekszünk, mert kell, hogy kegyetek mind harcosokká váljanak és a lelkeket fagyasztó lehelettel szemben fényesen megállják helyüket. Ezért kovácsoljunk fegyvert, és végezzük el rajta nemcsak a kovácsalakítás, hanem az ötvös finomító munkáját is. Így megy bennünk végbe a konstruktív munka, a minket ledörzsölő, szitáló destrukcióval szemben, melynek, ha nem állunk ellen, akkor mint a rossz levegő, belülről őrl meg az életerőt. Harcolnunk kell az erőszakkal szemben, mert nem csak azt hívjuk így, ha torkon ragad valaki és ellene rúgkapálunk, kalimpálunk, hanem erőszak a titkon, Borgia-recept⁴²² szerint adott méreg is. Nem erőszak-e az, ha a hadsereget folyton bántják, megadásra, pacifizmusra akarnak nevelni, mikor a magyar nemzet

⁴²² A 15–16. században hírhedt, pápákat is adó családból leginkább Lucrezia Borgia-t vádolták azzal, hogy méregkeverő volt, több embert is így téve el láb alól. Vö. 101. sz. dokumentum, 403. sz. jegyz.

öntudatát rendítik meg, amikor a magyar nemzet szeretetét bénítják meg Hunyadi, Rákóczi iránt. Ez mind erőszak és sötétebb, kegyetlenebb erőszak ennél nincs. Ezek után gratulálok a Népszava, Világ, Az Est [*a Pesti Napló*] olvasóinak, Magyarország olvasóinak, a finom méregcsöpögtetést szürcsölő ajkaknak, vágyaknak, lelkiütnék.

Ha az öntudatnak ezen minimális fokára nem jutunk, akkor Isten áldja meg magukat, akkor hordjuk el az egész vászontetőt. Az egész gyűlésezés nem ér semmit, ha radikális ellenkezés nem él lelkünkben a romboló eszmékkel szemben.

A rombolással szemben folytatott harcokban mindenkit szívesen látunk, aki hisz Krisztusban, hisz a megváltásban. Mindnyájan álljunk a küzdelembe és fogjunk kezét. Nem akarok ezzel a jól megfésült, megdolgozott, melegen kezelt indifferenzizmusnak ajtót nyitni, hanem hű alázatos katolikus ember vagyok, aki Krisztust szeretem, megváltásában hiszek és szívesen látom, hogy mellettem van egy protestáns, aki ugyanazt hiszi. Egymással istentiszteletet nem tartunk; ne keveredjünk, de a tiszta fölséges, minket egységesítő elveket tartsuk és küzdjük értük. [*Nekünk ezzel a veszedelemmel szemben, nekünk magyaroknak egynek kell lennünk. Én jó katolikus, én buzgó katolikus és az egyház legalázatosabb szolgája vagyok, de azt mondom és hirdetem, hogy a keresztény hitfelekezeteknek ebben a nagy és szent önvédelmi harcban egynek kell lenniük. Én nem hirdetek itt közömbösséget, én néni hirdetem itt azt, hogy ne legyünk szívvel-lélekkel katolikusok, én csak azt hirdetem, hogy ezzel az alattomos veszedelemmel szemben keresztény magyar ember és keresztény magyar ember között különbség nem lehet.*]

Szigetmonostoron az iskolaszék harangot öntetett. Elkészült a harang és az iskolaszék kijelentette, hogy kötelet nem vesz; ugyanezt mondta a plébános is, aki már nagy összeggel járult a harang készítéséhez. Hallván ezt egy protestáns gazda, azt mondta, hogy én veszem meg a kötelet. S azóta a katolikus harangot kálvinista⁴²³ kötéllel húzzák. Remélem, hogy ezen a vidéken ez nem történik. Kálvinisták harangozzatok velünk, harangozzátok a közös katolikus régi hitet Jézusban, Megváltóban, kegyelemben, örök életben.

Ezt katolikus haranggal, kálvinista kötéllel is lehet húzni. Húzzák csak a harangot ők is a keresztény család védelmére, az elválások ellen, ha nem hiszik is, hogy az szentség, de mert a házasság intézménye a magyar és európai keresztény kultúrának egyik alapköve, melyet mozgatni, megroppantani nem szabad. Amiket említettem, azokat közösen kell védeni és nem egymást kell taposnunk, hanem azt, aki mindkettőnk el akar taposni. Ennyi önszeretet, ennyi önbizalom, spontán életöszton meglesz mindnyájunkban, ottan is az atyafiak közt, és nálunk is a testvérek közt. Éppen a katolikus erős front bemutatásánál mondom ezt, mert ez nem gyöngít, akik rendületlen katolikusok vagyunk, de a hitetlenséggel, a romboló áradattal szemben úgy akarunk ellenállani. Ugyanakkor szeretni akarjuk az Anyaszentegyházat, e nagyszerű alkotást. Az egyetemi templomból kijövet beszélgettek a hívek s az egyik kérdi, no mit szoltok hozzá? Azt felelték, nem értettünk mindent, de éreztük, hogy az Anyaszentegyház nagy dolog.

⁴²³ A *Magyarság* tudósítása itt a „kálomista” szót használta.

Igen nagy dolog ez, isteni hegylánc, mely leheli a tiszta levegőt. Róla szakadnak az élet forrásai, tiszta vizek, melyekbe a gyáarak, kloákák vizei szakadnak, hogy lecsapolják őket. Tisztelni kell az Anyaszentegyházat, szeretni, ragaszkodni kell hozzá, mert nem mi csináltuk azt, hanem Isten műve az, mely megteremtette a kultúrát. Más kultúra nincs is, mert a kínai, hindu kultúra csak kisüstös berendezkedése az etikai üzemnek. A nagy tempót, nagy stílust nem bírják, el vannak keretezve. Az egyház nem fojt, hanem éltet: jogos, méltányos szabadságunkban nem akadályoz. Vagy ellene vagytok-e, hogy a hordón abroncs legyen, főleg, ha tele van a hordó? Vedd le az abroncsot a tele boroshordóról és a bor kiömlik, szabadságával, korlátlanságában, abroncsnélküliségében tönkrement. Az emberek szigorú erkölcsi szabályok nélkül mennek tönkre.

Az erkölcs abroncsa nem lánc, hanem korlát, erős, fölséges mérték, a mértékeknek isteni titka az Anyaszentegyház. Ne féljünk, hogy ez meg akar fojtani minket, még akkor se, ha egy kicsit ránk vág, menjünk bizvást olyankor is előre, tudván, hogy jó úton vagyunk.

Ha akarnak ebédelni, akkor nekem itt végezni kell. (Halljuk ...) Önök önzők, mert én akarok ebédelni.

Meg akarjuk tartani a nagy irányokat, melyeket Krisztus nemcsak mutatott, hanem fénysugarakban lövellt felénk. Az erőteljes, bátor tempóban küzdeni akaró lelkeket a híres Windhorst⁴²⁴ szavaival intem: Seid einig! Legyetek egységesek, akkor Krisztus győz bennetek, a magyar nemzet föllevenedik és megembereli magát újabb ezer évre!

A III. alföldi katolikus nagygyűlés utolsó mozzanatához elértünk. Azt akarom, hogy eloszolva innen, a nagy gondolatok testet öltsenek. Ne járjunk úgy, mint az ifjú, aki belenézett a tükörbe s meglátta képét, elfordult és el is felejtette. Isten áldása kísérje munkájukban, az Ő szent nevében.

Gyűlésünket bezárom.

108. Prohászka Ottokár: A budatétényi világítótorony! (1924. október.)⁴²⁵

Az 1875-ben alapított, elsősorban külföldi missziók végzésére létrehozott Isteni Ige Társasága (Societas Verbini Divini) tagjai 1924-ben nyitották első magyarországi Názáret nevű misszióházukat Budatétényben. Az esemény Prohászka számára is fontos volt, erre írt köszöntő cikke több lapban is megjelent különböző címekkel.

⁴²⁴ Ludwig Windhorst (1812–1891) német katolikus politikus, a Centrumpárt vezetője.

⁴²⁵ *Nemzeti Újság*, 1924. október 5. 10. p. (Újraközlése: Rónay, 2012. 93–94. p.); ugyanez megjelent más címmel: A budatétényi világító torony. In: *Magyarság*, 1924. október 5. 13. p.; *Budapesti Hírlap*, 1924. október 5. 7. p.; ill.: Térítsük meg a Turánt! In: *A Nép*, 1924. október 5. 1. p.

A véres háborút befejeztük volna, de a gazdasági harc a nemzetek közt tovább folyik, és az is vért iszik és annyi áldozata van, mint a véres háborúnak, mert nézzünk csak hazánkra, elszegényedésére, vérszegénységére, nyiszlett nemzedékére és életet fonnyasztó és pusztító gondjaira, nevezhetjük-e azt igazán életnek, vagy nem inkább haldoklásnak? Nem színezem ezt a rettenetes képet, mert a mai világ szégyenfoltja marad.

De mint van otthon? Mi minden kavarog és fortog a magyar üstben? Mily húrok és feszülések gyengítenek minket itt bent! Ha az ember így végignézi a nagy idegen és ellenséges világon, azután pedig a vigasztalan magyar földön, bizony édeskevés az öröm és nem különb lesz a reménysége.

És mégis történnék is minálunk is csodák, a feketeségben kigyúlnak nagy tüzes gondolatok és a lelketlenségben és lehangoltságban fakadnak új remények. s ezek közé sorolom azt a szinte mesés tüneményt, hogy a budatétényi lejtőkön a pogány népek megtérítésére szolgáló missziósház nyílik meg, a nagyérdemű missziós atyák alapítása.

Valami felséges vigasztaló és biztosító látvány ez!

A szegény Magyarország sokszor kérdezte már, van-e rokona, szereti-e valaki, nép, amelyet a vér köt hozzá? Körülnézett, számíthat-e valakinek a segítségére. A közelben nem volt fajrokona, de azt mondták neki, hogy ott a messze Ázsiában, Kínától és Tibettől nyugatra ott van a Turán, annak népei magyar vérrokonok. De nyomban feltámadt egy más gondolat, mely azon rágódik, hogy ha meg is van a vérrokonság, találunk-e majd ott lelkeket is, rokonlelket, mely úgy érez és gondolkodik, mint mi. És erre bizony az volt a felelet, hogy azok a népek pogányok, más zónában élnek, más viszonyokkal küszködnek, más történelmet, más sorsot teremtenek maguknak s következésképp, ha testvériséget s segítséget várunk tőlük, akkor először tegyük testvérivé a lelkünket és ojtuk beléjük eszményeinket, a keresztény hitet, – hozzuk őket közelebb Istenhez és akkor majd Krisztusban testvéreink lesznek azok, kik ezidőszert hideg idegenszerűséggel néznek ránk.

Íme az új turáni-magyar s katolikus gondolat: Térítsük meg Turánt! Sokat beszélnek a turáni átokról, cáfoljuk meg ezt a hagyományt: vigyünk átok és széthúzás helyett áldást és örök szeretetet a vérközösségbe! Hódítsuk meg azokat a rokonnépeket nem ellenséges, harcos haddal, hanem fogjuk meg Isten és nemzetünk számára a lelküket és szeretetüket a turáni misszióba beállított misszionáriusok által. És ez készül Budatétényben. Fölkorbácsolt szenvedélyek hullámai magasra tornyosulnak csonka országunk fölé és ugyanakkor mi, igazi kultúrfőlénnyel csordultig megtelt szívünkben krisztusi hitet és üdvözítő szeretetet akarunk árasztani a távoli Ázsiára és közelebb hozni azokat, kik most öntudatlanul rokonaink, későbbi tudatos, hálás, hű testvéreink lehetnek.

Ez a katolikus magyar gondolat világít most Budatétény felől Csonka-Magyarországba. Lelkesüljünk érte, mert oly időszerű, oly keresztény és magyar, és segítsük megvalósítani azt. Akinek kedve van misszionáriussá lenni, az tudakozódjék ott, aki pedig anyagilag teheti, az karolja fel a katolikus magyar kultúra e legújabb intézményét!

109. Beszéd a XVI. Országos Katolikus Nagygyűlésen. (1924. október.)⁴²⁶

Az 1924. évi nagygyűlés egyik legnagyobb visszhangot kiváltó szónoklatát október 12-én tartotta Prohászka, akinek beszéde középpontjába ekkor egyértelműen korának erkölcsi állapota állt, illetve az a gondolat, hogy a társadalom megújulása nem képzelhető el – a keresztény alapon értelmezett – erkölcsi értékek széles körű elterjedése nélkül, amelyben komoly felelősséget tulajdonított az egyéni felelősségvállalás mellett az államnak is.

A német ifjúság nyilvánosan megégette Spengler Oswald „Untergang des Abendlandes”⁴²⁷ című művét, mint oly hamis prófétáét, aki még néhány száz évet ad a nyugati kultúrának, és azt is csak haldoklásra. A német ifjúság élni akar és máglyára ítéli az élet-ügy harcriadóóját. Hogy kinek lesz igaza, azt nehéz megmondani, mert a kultúrhalál a kérdések és problémák egész erdejét jelenti, s azon eligazodni vajmi nehéz. Más azonban a helyzet, ha ideiglenes dekadenciáról és a sok züllés köztünk jelentkező szimptómáiról esik szó. Ezeket letagadni ugyancsak nem lehet.

E szimptómák is különfélék aszerint, hogy amint az erkölcsi élet más-más teréről valók. Ilyenek az élet ijesztő materializmusa, önzés, a pénzvágy, az auri sacre fames, magyarul az üzleti szellem, a bírvágy szenvedélye és tüze, mely minden ideált háttérbe szorít, és Istenem, törvényem, érzésem keresztül vágat. Ilyen a blázirtság és hitetlenség, valamint az az eszményeket éjszakába s feledésbe meríteni vágyó gyűlölet. Ilyen az a világvégi nyegleség, a génusz verbajossága, hányavetisége Ady Endre s más csörtető óriásban. Mindenekelőtt pedig a nagyvárosi kultúra hevenyfertőzöttsége a szexuális életben.⁴²⁸

⁴²⁶ A közlés alapszövegének tekintettük: Különb nemzedék, mely Istentől születik. In: *Nemzeti Újság*, 1924. október 14. 7. p. Az ebből hiányzó részeket az alábbi szövegközlésekből pótoltuk, a szövegben dőlt jelöléssel: „A mai Magyarország jellege, arculata, szimbóluma a szegény ember!” In: *A Nép*, 1924. október 14. 3. p.; Hatalmas tömegek a XVI. Országos Katolikus Nagygyűlésen. In: *Új Nemzedék*, 1924. október 14. 4. p.; A katolikusok kétnapos országos gyűlése. In: *Világ*, 1924. október 14. 8. p. Újraközlése, a szöveg keletkezésére vonatkozó ismeretekkel, háttér-összefoglalással: Fazekas, 2012/b. 169–173. p.; további újraközlés: Gianone–Klestenitz, 2016. 147–149. p.

⁴²⁷ Oswald Spengler (1880–1936) német filozófus, leghíresebb művének alcíme: *Umriss einer Morphologie der Weltgeschichte*, első kötete 1918-ban, második-harmadik 1922–1923-ban látott napvilágot. A cím magyar fordítása: *A Nyugat alkonya. A világtörténelem morfológiájának körvonalai*. Magyar kiadása pl.: Oswald Spengler: *A nyugat alkonya*. I–II. köt. Ford.: Juhász Anikó – Csejtei Dezső. Bp., 1994.

⁴²⁸ Eddig a pontig a szöveg első két bekezdése némiképp más (egymással ugyanakkor megegyező) szövegezéssel jelent meg az *Új Nemzedék*ben, illetve a *Fejérmegyei Napló*ban. Egy-egy új elem mellett, a gondolatok tartalmi párhuzama alapján azonban egyértelmű, hogy ugyanannak a beszédnek más lejegyzéssel történt megőrkítéséről van szó. Az első két bekezdés az említett lapokban:

„Mélyen tisztelt Katolikus Kongresszus! A német ifjúság ünnepies keretben vetette máglyára és égette el Spengler Oswald Untergang des Abendlandes című művét, mert herezist [= eretnekséget]

Ilyen jelenség a plutokráciának és a pauperizmusnak szikrázó uszítása. Ilyen jelző: munka rogyásig, élvezet rothadásig. Ilyen az élet kevésége, amely *Nietzschében, Ady Endrében s más hasonló* szertelen elmékben töri, zúzza az egész felsőes tradicionális világot. Gondoljunk arra a vándormocsárra, a nyilvános erkölcstelen-ségnek arra a rémséges, förtelmes szakadékára, amelyet csak így jelzek: a házassá-gi elválások, prostitúció, *nyilvánosházak, leánykereskedelem, fogantatást akadályozó szerek divatja, a házassági elválások förtelme, prostitúció* a művészetben, a táncban, a divatban. Mindenütt látni ezt a végzetes, örült szertelenséget.

Sok minden megmozdult ez ellen. Történetek tiszteletreméltó internacionális fellépé-sek. Ott van a *Leánykereskedelem Elleni Nemzetközi Egyesület*.⁴²⁹ Ott van a *pornográfia elleni küzdelem, ez is internacionális*. A gondolat az állami törvényhozásba is föl van véve. Ott van a *Verband Deutscher Ärzte für Sexualethik*,⁴³⁰ ott van a Grácból kiindult mozgalom⁴³¹ a nyilvános erkölcstelenségek ellen. De mindezek csak feljajdulások, holott valóságos rémkiáltássá kellene fokozódnok. Megremegések ezek, amelyeknek megren-düléssé kell növekednie. Nekünk katolikusoknak elsősorban kötelességünk, hogy mind e törekvésekből kivegyük részünket. Nekünk elsősorban feladatunk, hogy ezzel a rémséges nemzeti és emberi veszedelemmel szemben gátat emeljünk, annak az etikai, gazdasági és szociális okait kutassuk, hogy azután kezet fogva mindenkivel, képesek legyünk – nem mondom, letörni, de töltést, hatalmas bástyát építeni a végveszedelemmel szem-ben. Ezeknek a bajoknak a gyökerére és a mi teendőinkre akarok rámutatni.

Ennek az egész bajnak a gyökere a férfivilág féktelen, szertelen, brutális nemi élete, amely az Isten törvényével ellenkezik. De ellentétben áll a nemes értelemben vett kul-

lított benne a német nép, a német kultúra ellen. Spengler adott ennek a kultúrának még néhány száz évet a haldoklásra. A német ifúság fenséges, hatalmas manifesztaációval tiltakozott ez ellen a gondolat ellen. Mi sem hihetjük, hogy ennek a nyugat-európai kultúrának tönkre kellene menni.

Mindenesetre látjuk, hogy az európai kultúra sok tekintetben dekadens. Előttünk vannak a fel-oszlás jelenségei. Minők például az életnek rémséges materializmusa, az önzés, amely keresztülvág Istenen, törvényen, becsületen s csak egyet akar: több aranyat!”

⁴²⁹ Az említett egyesület magyar tagozata (Magyar Egyesület a Leánykereskedelem Ellen) 1909-ben ala-kult Prohászka Ottokár és Tisza István elnökletével, 1918 után értelemszerűen csak Prohászka látta el az elnöki teendőket. A szervezet a prostitúció elleni harc legfontosabb társadalmi intézménye lett, és a püspök elkötelezetten karolta fel valamennyi akcióját, részt vett a nemzetközi prostitúcióellenes mozgalomban.

⁴³⁰ 1916-ban alapított német orvosetikai szervezet, pontos elnevezése ekkor (1922–1927 között): *Deutscher Ärzte- und Volksbund für Sexualethik*, elnevezése többször változott. (1927 után: *Ethikbund*.)

⁴³¹ A célzás arra vonatkozik, hogy 1924 szeptemberében Grazban tartották a leány- és gyermekkereske-delem felszámolását hivatott világkongresszus hatodik ülését, melyen 24 állam képviseltette magát, Magyarországról Prohászka, mint a Magyar Egyesület a Leánykereskedelem Ellen elnöke is részt vett a tanácskozáson. Nagy beszédben mutatott rá a házasság intézményének („mint férfi és nő között az egyetlen törvényes közösség”) fontosságára, valamint arra, hogy „az átszellemült szexualitásra van szükség, csakis a szerelmi élet új etikája fogja az emberiséget a pusztulástól megóvni. Es az államha-talom részéről megtűri fajtalanágnak pusztulnia kell, tiszta szívvel, harcoss akarattal küzdenünk kell e fajtalanások ellen.” Ld. pl.: *Világ*, 1924. október 5. 20. p.

túrával is. Azt látjuk azonban, hogy egész kultúránk tehetetlen harcot vív. *Az ethosz és az erosz áll előttünk, mert az erosz az ethoszban is benne van. A kultúrát, a tudományt, a technikát, a gazdasági produktót tiszta szellemi világnak kell áthatni. Ugyanígy az ethoszt is, s ha van is benne erotika, legyen az ethikus, ha van benne szerelmi élet, legyen az tiszta, szent forrásból táplálkozó. Azt látjuk azonban, hogy egész kultúránk tehetetlen harcot vív.* Jóllehet a kereszténység is többször megmozdul, de ezzel a barbár hatalommal szemben nem boldogul. Pedig nekünk azt kell hinnünk, hogy minden égszakadás és földindulás ellenére mégis csak igaz, hogy csak a házasság keretében van megengedve a nemi élet. A katolikus fenséges hit szerint a házasság célja nem a kék, hanem a gyermek. Ezt a célt nem szabad semmiféle tekintetért háttérbe szorítani. A mi morálunk nem kétféle, hanem egyféle. Nem dobunk követ a perditára,⁴³² hogy bókoljunk a gavallérnak. Azt akarjuk, hogy a közös bűnért közösen lakoljanak, és ha a perditákat és a prostituáltakat bárcázzák, ellenőrzik, higiénikus felügyelet alatt tartják, mi lesz a férfiakkal? Ők szabadon terjeszthetik a vérbajt és a közösen elkövetett bűn terhét a férfikultúra valamilyen kultuszával csak az egyik félre tolhatják.

Én nem terjeszkedem itt ki – *igazán undorodnám tőle* – a statisztikára. Nem akarok beszélni arról, hogy a fővárosban mi van. Nagyra becsülöm azokat, akik az erkölcsrendészet ügyeit intézik, de ha azt kérdezem tőlük, hány perdita van, azt mondják, ne kérdezzem. Nem kétezer van itt, hanem százezer. *Ne kérdezzem, hogyan vannak ellenőrizve, mert az ellenőrzés nem ér semmit. Minden 8-9. ember vérbajos volt, vagy vérbajos. Ez a szomorú statisztika. Ezek beviszik az infekciót a házasságba is. A szifiliszben szenvedő asszonyok 70 százaléka holtgyermeket szül, vagy olyat, aki életének első évében elpusztul. A kórházak mutatják, hogy milyenek ezek a gyermekek. És ott a gyermekek nem is gyermeknek, hanem átoknak, szenvedésnek, nyomorúságnak születtek, akik szüleik bűneiért szenvednek.*

*Mit kell ezekkel az állapotokkal szemben tenni? Elsősorban mindnyájunknak az internacionális kongresszus álláspontjára kell helyezkedni. Ne legyenek nyilvános házak, ne legyen hatósági ellenőrzés.*⁴³³

Képzelnék el azt a rémséges farizeuskodást, hogy a hatóság elfogadja a keresztény morált, az eszmények kultuszát hirdeti s ugyanakkor megengedi, hogy 16-17 éves éretlen ifjak belemásszanak az általa engedélyezett pocsolyába. Mit gondoljon az a fiatalember a keresztény erkölcsi kultúra komolyságáról, az erkölcsi törvények tiszteletben tartásáról. *Ne hagyjuk magunkat megtéveszteni azzal, hogy mindez a higiénia miatt történik.* A bűnt hivatalos intézményekkel biztosítani nem szabad. Nekünk azok az állapotok kellenek, aminőket Hollandiában, Skandináviában és Angliában

⁴³² Perdita = itt, átvitt értelemben: kéjné, örömlány. (Egyébként Perdita eredetileg Shakespeare: *Téli rege* c. színművének szereplője.)

⁴³³ A mondat a *Zalai Közlöny* saját tudósítójának beszámolójában így szerepel: „Itt csakis egy álláspontra lehet helyezkedni: ne legyenek nyilvános házak, ne legyen hatósági ellenőrzés!” Ld.: A XVI. országos katolikus nagygyűlés. In: *Zalai Közlöny*, 1924. október 14. 3. p.

látunk. Az etikát illetőleg hagyjunk szabadkezet. *A szabadkéz pedig azt mondja: félre a nyilvános bűnre vezető alkalmakkal.*

Második feladatunk a barbár közvélemény fölsegítése, tisztább nemesebb gondolkodás meghonosítása. A mi kultúránk barbársága a szexuális élet nyomában fakad. *Ha a férfiak azt gondolják, hogy nem lehetnek tiszták, ez barbárság. A középkorban a kínpad használata, a mindenféle babona űzése, a házasságtörő asszonyok megkövezése, ez mind barbárság.* A mi korunknak is számtalan barbársága van, amelyek ellen küzdeni kötelességünk. Ezeknek egyike⁴³⁴ a szexuális barbárság, amely ellen legfőképpen kell küzdeni. Különben megvalósul az apokalipszisnek rémes látománya, hogy a tengerből kiemelkedik valami, amit mindenki imád.⁴³⁵ Ez az állat, amely letöri az akaratnak, a hitnek uralmát. Segítsünk azon, hogy a mai modern gazdasági, kulturális és irodalmi levegő ne legyen telítve hiperszexualitással. Segítsenek, hölgyeim, önök is, divatjuk megvetésével. A modern divat teljesen a szexualitás motívumán épül. Mikor látom a divatos hölgyeket, az a gondolatom, hogy ez merő rekláma a húsnek és a meztelen testnek. A nagyvárosi kultúra ugyanis sokféle tekintetben ingerli a nemi életet. Ott van a tömeglakás, s ott van minden, ami az ember feje, szeme, szíve fölött rajzik, a kirkat, a hirdetések, a pornografikus irodalom. Hölgyeim, az önök divatja korbácsolja fel a férfiak nemiségét. Hogy akarhatják akkor azoknak tisztaságát?

Nekünk főleg az etikai erők felszabadítására van szükségünk. Hinni és akarni. Hinni, hogy ezt lehet akarni, *mert lehet. Én nem hiszek azoknak a reformátoroknak, orvosoknak, szociálpedagógusoknak, akik azt mondják, hogy ezt nem lehet, hogy ez az ösztönnek szükséges és nélkülözhetetlen útja.* Én nem hiszem, hogy a kloakából kell a házasság szentélyébe menni.⁴³⁶ Akik azt mondják, nem lehet, azokkal szemben a kereszténység azt mondja, hogy nemcsak lehet, de kell, mert az emberiség nem maradhat a szexualitásnak azon a fokán, amely megtagadja az erkölcsöt, az eszményiséget, bepiszkolja a házat és nyomorékká teszi az új nemzedéket. *Lehetséges-e, hogy gazdasági és higiéniai szempontból örvénynek szaladjunk neki?*

Ha nem lehetséges másképpen, lépünk rá a katolikus keresztény erkölcstannak bazaltköves utcájára. Kérem a fiatalságot és itt a magyar cserkészmozgalomra gondolkodok, hogy higgyenek a tiszta ifjúságban. Lobogtassák meg ezt a szenvedő és rokkant közvélemény tengere fölött. Lobogtassák meg ezt a zászlót és higgyék, hogy lesz egy külön nemzedék, amely nem húsból, vérből, kevélységből, hanem Istentől születik, amely Pál apostollal azt mondja, hogy a Krisztus vére lüktet bennem,⁴³⁷ mert misztikus testének csodálatos életingereit érzem. Ha tenni készek vagyunk, meg lehet győződve, hogy győzni is fogunk.

⁴³⁴ A Népben és az Új Nemzedékben: „Egyike ezeknek”.

⁴³⁵ Utalás a Jelenések könyve 13. fejezetében írtakra.

⁴³⁶ A Nép csak eddig a pontig közölte a szöveget.

⁴³⁷ Nem tudjuk, Prohászka itt melyik bibliai helyre célozhatott, Krisztus vérével kapcsolatosan számos utalás található a páli levelekben. A szövegkörnyezetből fakadóan talán a korintusbelieknek írott 2. levél 5,14. verse is lehetett. („Krisztus szeretete ösztönöz minket”).

110. Beszéd a katolikus tanítókhoz. (1924. október.)⁴³⁸

A katolikus nagygyűléshez kapcsolódó rendezvényen, a Katholikus Tanítóegyesületek Országos Szövetségének október 13-i közgyűlésén a püspök nagy beszédet tartott a vallásos pedagógusok nemzeti, társadalmi küldetéséről.

Ha valaki kultúrát alakít, akkor annak ismernie kell azt az anyagot, amelyben dolgozik. Az aranyművesnek más a munkája, más a fogása, más a szerszáma, mint a kőfaragónak. Aki farag homokkővet, márványt, az megint másképp és másképp igazodik el. Nekünk ismernünk kell azt az anyagot, amelyben dolgozunk, számba kell venni azokat a nehézségeket, amelyekkel találkozunk, azokat a fogásokat, amelyekkel a szellemet, a formát, a szépséget az anyagba belevihetjük. Mi az anyag? Az ember, egy fiatal nemzedék. Milyen milióban, milyen levegőben, milyen ellenállásokban, milyen gyúrhatóságban milyen ütközésekben él ez a nemzedék, ez a nagy kérdés. Mert hiszen a gyermek is ezt a levegőt szívja, és nem a XVIII. vagy a XVI. század levegőjét, és ennek a nemzedéknek okvetlenül van valami funkciója. Ez a nemzedék függvénye azoknak a szellemi, kulturális, higiénikus tényezőknek, amelyek a mostani világot jellemzik.

Ha a mostani világot nézzük, annak a szellemét, a lelkét elsősorban is valami nagy fáradtság jellemzi. Valami olyan, amelyet úgy mondanék, hogy félig-meddig egy mármorból való ébredés. Ha a nagy kulturális lendületre tekintek, valami macskajaj-félét, valami nagy kijózanodást a nagy kiindulásokból, valamiféle nagy visszapattanást a lelkiütelekből tapasztalok. Fáradt az ember. Főleg az intelligencia határozottan dekadens, szellemében fáradt. Hogy ebből mi lesz, nem tudjuk, nem mi csináljuk. A történelemben az ember is egy kismiska. Sőt azt mondhatnám, hogy a legtöbb ember egy dummer August.⁴³⁹ Látszanak tenni, de a nagy tevéis olyan, mint egy nagy hullám, mely fejünk felett elmegy. Az igazi kiindulás, a nagy cselekvés, az valami világtörténelmi hatalom. De egy nagy elégedetlenséget is látunk. Valami láz, valami infekció, a valóságos bajra való reakció tapasztalható, amikor az ember nem találja bele magát a Prokrusztész-ágyakba, a történelmi keretekbe. Ez a világ folyása s úgy látszik, ez a világ törvénye, hogy az ember kinő a világból. Hiszen az egész szellemi rendnek ez a törvénye, hogy az ember nem fér bele a világba. Az egész világnak ez a bélyege, ami azonban nem szégyen. Hogy az ember többet akar, különbet akar, hogy ez a különb nem adatik meg mindjárt, hogy a látszólagos megadás néha visszaesést jelent, az egészen mellékes most.

⁴³⁸ Prohászka Ottokár beszéde a kath. tanítósághoz. In: *Nemzetnevelés (Népnevelő)*, 1924. 21. sz. (november 1.) 237–238. p. Ld. még röviden: *Új Nemzedék*, 1924. október 14. 8. p.; *Magyarország*, 1924. október 14. 3. p. Újraközlése (a keletkezésre vonatkozó ismeretek összefoglalásával): Fazekas, 2017/b. 410–413. p.

⁴³⁹ Dummer August: olyan bohóc közkeletű elnevezése volt, aki állandóan sürgött-forgott, minden munkába belekapott, de semmi eredményt nem ért el, vagy még nagyobb károkat okozott.

Azután a harmadik jelenség a nagy tömegretség. Amióta ember van, azóta mindig igaz, hogy igazán hinni, szeretni, áldozni, küzdeni és győzni, az nem közönséges eredmény, az valami tiszteletreméltó fölényesség. Ha a tanítószágban vannak rétegek, amelyek lusta természetűek, amelyek egyáltalában nem reagálnak, ne csodálkozzunk rajta, hiszen a kultúra az ő palástján mindig cipel nagy terheket. Minden testületben így van ez. A papságban is így van. Van mindig nagy megterheltetés. De azért, ha van ilyen teher, abból nem következik, hogy én is ilyen teher legyek. A szellemiekben nagy fáradtság, az anyagiakban, a társadalmiakban és a jogiakban belül van feszülés és ropogás, s egyik-másik oldalnak kifeszülése, erjedése. Ez a mi korunk szellemének jellege.

Mit állítsak bele a világba, amikor kultúrát akarok? Mit állítsak szembe a fáradtsággal, az elégedetlenség lázával, a régi világ ropogásával? Mi, akik Isten kegyelméből katolikusok vagyunk, mi, akik fenséges nagy kegyelmet nyertünk az égi fény világánál az élet útjain, akik kapcsolatban vagyunk a misztikus nagy krisztusi testtel, mi tudjuk, mi a mi kötelességünk. Kötelességünk, hogy azt a lelket, szellemet, azokat az életlűktetéseket, amelyek felfelé lűktetnek a mélységből, azokat megfogjuk, magunkévá tesszük, azokban a mi lelkünkben a meggyőződés fáklyáját meggyújtjuk. A mi agyunkra és sokszor elboruló kedélyünkre azokat a nagy fényes fáklyákat rá kell bocsátani. Ha minden tanító elhiszi magáról, érzi magáról, hogy ő egy nagy misszióban jár, akkor teljesítette kötelességét. Tudom nagyon jól, hogy nem lehet fényes missziót teljesíteni anyagi gondok mérséklése nélkül. Az anyagi nyomorúságot pénzzel kell fejelni, de ennél nem lehet megmaradni és a méltányosság, az egyenlőség törvényét kell követelni. Ezeket a törvényeket, ezeket a jogokat meg kell szerezni.

Ez még mindig csak kő, arany, bronz és márvány. Hol van a művész? Nem az a művész, akinek a zsebében ennyi és ennyi millió, nem mondom, hogy zörgő, de hát valamilyen papír van, hanem olyan emberek lesznek azok, akiknek finom, mélységes, alázatos hitük van, akik a szent missziót, mint valami sugallatot, folyton hallják szívükben: Ti küldöttek vagytok! Ti diakónusok vagytok! Ti vagytok az Anyaszentegyház szolgája! Ebben a fáradt világban mi kell egyéb, mint Krisztus nyomában, az Anyaszentegyház vezetése mellett a legfényesebb inspirációknak szószólója lenni. Ebben az erkölcstelen és anyagi befolyások alatt rángatózó világban, mi kell egyéb, mint ez a biztos fellépés, muzsikusszerű lelkek, szépen konstruált lelkek, az örök csillagok szférájába és mozgásába beállított lelkek.

Tanítók, tiszteletreméltó lelkek! Igen sokszor panaszkodtok, hogy nincsen meg a becsülésetek, hogy a jegyző, a pap, a főszolgabíró, a falusi intelligencia titeket nem vesz be. Tiszteletreméltó emberek vagytok, mert van bennetek öntudat, él bennetek a nagy misszió. Azt keresitek, hogy címetek legyen, hogy megbecsüljenek benneteket? Hiszen bennetek van megbecsülésnek a telje. Tudom nagyon jól, hogy a társadalomban egymást támogatni kell és nem egymást nyomni, terhelni kell.

Tudom, hogy a magyar társadalomnak is olyan kulturális fokon kell állnia, hogy a népnevelés apostolait, a nemzetnek igazán elsősorban napszámait megbecsülje. De ha nem becsüli meg, akkor is tudom, hogy megvan a hivatásom. Megyek az uta-

mon. Elmúltak azok az idők, amikor abban a veszedelemben forgott a tanító, hogy bármit tehetett, mégsem tudta megkapni az elismerést. Túl vagyunk már ezen. A régi fenséges hivatásnak felszítását, a nagy szent tűznek, amely bennetek él, lángos kicsapását – én csak ezt a missziót akarom. Én akarok tanítókat, akik katolikusok és akik teljesen magyar nemzeti érzéstől vannak áthatva. A nehéz időkben igazán leszakadt jólétnek, reménységnek támaszai, tanítói legyenek.

Tudják, mi a baj? Hogy mi sohasem voltunk egyek. De most nem a nemzetgyűlésre gondolok, hanem gondolok egyáltalában a népnek életére. Ez nem volt egységes, mert nagyon messze vagyunk egymástól. Amikor pedig nagyon messze vannak egymástól, akkor természetes, hogy a folytonosság nincs meg, hanem vannak szakadékok. Vegyünk csak azt, hogy népünk kultúrája milyen alacsony, s vegyünk, hogy a felső körök kultúrája milyen magas. vegyünk azt az óriási távolságot, amelyben az intelligens középosztály és a zsellér s kisgazdaosztály egymástól van. Lehet itt egységről szó? Az egy ideál volt, hogy azt mondtuk, hogy egyek voltunk a néppel. Egység nem lehet szellemi egység nélkül, szellemi érték nélkül. Azt mondom, hogy a magyar nép sohasem volt egységes. Kapisztrán szent János és Hunyadi János teljesen a népre támaszkodva mentek a török ellen. Egyetlen egy gróf, báró, nemes nem volt a zászló alatt. Az egység hiánya van ma is az egész vonalon. Az a széthúzás, amelyről annyit beszélnek. Itt nem lehet ember Magyarországon, akit követnénk. Hogy lehetne itt valaki, aki irányt adjon, aki azt mondaná: Maul halten⁴⁴⁰ és dolgozni. Ez az egység sohasem volt és manapság még kevésbé van meg. A paraszt idegenkedik az úrtól, nem bízik benne.

Hogy fogjuk megteremteni az igazi nemzeti érzést? Ha az egységet megteremtjük. Hogyan teremthetjük meg ezt az egységet? Ha emeljük a kulturális nívót. Mi ez az emeltyű? A tanítóság. Akarnak nemzeti érzést, akarnak egészséges érzést, adjanak tanítóságot, adjanak oktatás ügyet, kulturális irányt, hogy igazán emeljük a magyar népet. Ha igazán a magyar népet műveljük, akkor igazi nemzeti érdeket szolgálunk, a nemzeti egységnek vagyunk apostolai. És Magyarországon erre van nagy szükség, ezt kell megoldani.

Egység nincsen közösség nélkül. A közösség pedig a jogokban és javakban van. Nem kommunista közösséget értek itt, hanem egy méltányos részesedést kívánok, hogy a nép azt lássa, hogy igazán szolgáljuk az ő gazdasági érdekeit.

Itt van a magyar higiénia. Mikor ezt a szót kimondom, mindig a hideg kezd rázni. Rémséges állapotok vannak falun. Hogy a földreform milyen eredményt hozott, nem tudom.⁴⁴¹ De mit használ a föld, ha tulajdonosa nem ért hozzá, ha igazán nem tudja azt az aranyat, amely ott valamiféle oldatban le van fektetve, vagyis lappang, on-

⁴⁴⁰ Német szólás részlete: „Maul halten und weiter dienen!” = „Száját befogni és tovább szolgálni!”
Vagyis: Szó nélkül túrni és dolgozni.

⁴⁴¹ Célzás a Nagyatádi Szabó-féle, 1920. évi XXXVI. tc.-kel elfogadott földreform-törvényre, melynek következtében mintegy 400 ezer igénylő átlagosan egy hektár földhöz juthatott. Prohászka kissé szkeptikus megjegyzése is arra utalhatott, hogy elsősorban a nagybirtok ellenállása miatt a földtörvény kapcsán megfogalmazódott célok nem teljesülhettek.

nan kicsalni. A tanítóság és a papság azok, akik voltaképpen a magyar intelligencia, a vezető osztály és a nép között ezt a megfegyvelmezett egységet, közösséget megalapíthatja, előmozdíthatja. A tanítók, akik ezt a röneszánszt legjobban szolgálják. Ez nem frázis. Ez a valóság. De akkor legyünk urai az egész helyzetnek, hogy ezzel a megértésével a durva anyagnak, ellenálló anyagnak, a kultúrát befogadni akaró anyagnak az ismeretével állunk munkába. A lélek legyen meg, a szellem. A nagy inspiráció legyen meg. Látván magunk előtt a durva anyagot, ne veszítsük el fejünket. Gondoljunk arra, mi volt a tanító 50 év előtt? Mi volt az iskola és az első puszta iskola? És kérdezzük: mi lesz 50 év múlva? Hogy 50 év múlva a kultúra felülmúlja azt, ami volt, az önöktől függ. Vigyék magukkal a gondolatot: Én vagyok a jobb magyar jövő reménye, a jobb magyar jövő megvalósítása. Isten mondja ezt, aki a haladás nagy törvényeit szívekbe fektette, és kegyelmet adott ahhoz, hogy amit merek hinni, remélni, azt meg is valósítsam. Az alázatos krisztusi hit, a nagy misszió tudata, a szorgalmas munka és a folytonos kitartás, hogy aki megkezdte bennünk a jót, befejezze nagyon jóval, aki megkezdte bennünk a munkát, megkoronázza remekművel,⁴⁴² ez legyen meg bennünk. Ez nemcsak program, hanem valóságos lelki élet. Hagyják magukat vonzani! Menjenek a csillag után és biztosítom, hogy ez a csillag a szebb valóságot és – adja Isten – az integráns Magyarországot is hozza.

111. Beszéd Spenglerről és a „nyugat alkonyáról”. (1924. november.)⁴⁴³

Prohászka a Turán Szövetség és más jobboldali társadalmi egyesületek által működte-tett (leginkább ismeretterjesztő jellegű újságíróképzést jelentő) „sajtófőiskolán” tartott előadást a Magyar Hírlapírók Egyesületének felkérésére november 19-én. Előadásának címe: Reflexiók Spengler „Untergang des Abendlandes” című művéről. Spengler művének valóban óriási volt a hatása a kortársakra, Prohászka is élénken foglalkoztatták a gondolatai, amint erről a XVI. Országos Katolikus Nagygyűlésen elmondott beszéde is bizonyítja. (Vö. 109. sz. dokumentum.) Prohászka betegeskedve (halk, rekedtes hangon) kezdte előadását, de szóközi képességei hamar feledtették ezt a körülményt hall-

⁴⁴² Prohászka itt vélhetően bibliai utalást alkalmazott: „Meg lévén győződve arról, hogy aki elkezdette bennetek a jó dolgot, elvégezi a Krisztus Jézusnak napjáig.” (Pál levele a filippibeliekhez, 1.6.)

⁴⁴³ A közlés alapja: A nyugati kultúra alkonya. In: *Buda pesti Hírlap*, 1924. november 20. 7. p.; Más szövegközlésben, tartalmilag hasonlóan: A nyugati kultúra alkonya. In: *Szózat*, 1924. november 20. 1. p. (F.E.); Prohászka püspök előadása Spenglerről. In: *Az Újság*, 1924. november 20. 8. p. (Szokoly Endre) (Részletesebben foglalkozik a rendezvénynek helyet adó „sajtóakadémia” helyzetével.) A *dőlt* betűs, zárójeles kiegészítések ez utóbbiakból származnak. Ld. még röviden: Prohászka Ottokár püspök előadása Spenglerről. In: *Magyarország*, 1924. november 20. 13. p.; Nem vagyunk halálra és pusztulásra ítélve. In: *Nemzeti Újság*, 1924. november 20. 8. p. (említi: Rónay, 2012. 68–69. p.); Prohászka püspök angolkórosnak mondja Spengler filozófiáját. In: *Világ*, 1924. november 20. 4. p.;

gatóival. Az előadáson részt vett Habsburg József főherceg, Cholnoky Jenő, a Magyar Hírlapírók Egyesületének elnöke⁴⁴⁴ és más prominens személyiség is.

Karl Oswald Spengler – kezdte előadását – A nyugati kultúra alkonya (Der Untergang des Abendlandes) című művében azt a feladatot tűzte maga elé, hogy az emberiség történelmének egész menetét világítsa meg. Olyan tudáshoz akar segíteni bennünket, amelynek segítségével megjövendölhetjük az emberiség elkövetkező sorsát. Ezen a sorson nem változtathatunk és reánk mindössze csak az a szerep hárulhat, hogy ennek a végzetszerű haldoklásnak, elmúlásnak a tüneteit följegyezzük. Ugyanúgy vagyunk, mint az a híres Fischer doktor, aki egy alpesi kirándulás alkalmával a gleccser szakadékéba zuhant és tisztában volt vele, hogy ebből a szakadékból többé élve ki nem kerül. Akkor Fischer doktor elővette jegyzetkönyvét és a tudóshoz illő higadtsággal följegyezte elmúlásának kronologikus rendben egymást követő tüneteit.⁴⁴⁵ [Mentséget sehol sem látott s egészen bizonyosra vette halálát. De vigasztalan helyzetben nem jajokkal, nem átkokkal ostromolta az eget, hanem kivette óráját, írót fogott kezébe és följegyezte mindazt a tünetet, amit haláltusájában megfigyelt. A följegyzések pontosan követték egymást, de a biztos kézzel rótt vonalak mindig gyöngébbek lettek, míg a följegyző keze nem bírta többé kézbe fogni az írót.]

Én nem vagyok próféta: sem Jónás Ninive előtt, sem Dániel, aki a zsidó nép és Jeruzsálem rekonstrukcióját hirdette – folytatta emelt hangon a püspök. Nekem semmi érdekem nem fűződik ama kérdéshez, hogy a kultúra meghal-e vagy sem. Nekem az a feladatom, hogy igazoljam: a nyugat tényleg lehanyatlóban van-e, nem hogy általában igaz-e ez, hanem hogy igaz-e ez úgy, ahogy Spengler beállítja. [Általában ennek a kikerülhetetlen halálnak kérdése izgatja az embereket leginkább. De a spengleri filozófiában nem ez a fontos, a kérdés az: igaz, vagy nem igaz, amit a német filozófus tudományos rendszerének roppant konstrukciójával kíván bizonyítani. Mert maga a mű – a püspök-előadó szavaival élve – a germán erő fenséges zuhataga. Valóságos Niagara a képeknek, gondolatoknak, átfogó erejű és fantasztikus beállításoknak. A vele való foglalkozás kritikus hatású, amennyiben agyonüti a kritikai képességet. De hiszen a Niagara is agyonüti azt, aki alá áll, hogy zuhanyt vegyen vizében! Hatása fascinálo,⁴⁴⁶ gondolataiban bűbáj van. Nehéz megfogni ezeket a gondolatokat, mert ugyan ki is bírja megfogni a Niagara vízesést!]

Spengler műve felséges mű! Az embert gyönyörködteti, bámulatba ejti, öntudatát óriásra növeli, majd a saját kicsiségének érzetével törpévé teszi. Valami olyan gazdagsága a gondolatnak, hogy lenyűgöző hatása alól nehéz szabadulni.

Spengler művének az alapgondolata, a konstrukciója az, hogy a kultúra olyan, mint a fa. Kicsiny magból fakad, aztán erősödik, végül korhadni kezd, enyészetnek

⁴⁴⁴ Cholnoky Jenő (1870–1950) korának ismert földrajztudósa, a társadalmi életben is aktív szerepet játszott, például a turanizmus iránti elkötelezettsége folytán.

⁴⁴⁵ A megörökített történet eredete nem ismert.

⁴⁴⁶ Vö. 84. sz. dokumentum, 345. sz. jegyz.

indul. Az összes kultúrák, a babiloni, ninivei, egyiptomi, mexikói – mind ilyen fák. Virágoztak, elkorhadtak. Aztán új kultúrák jönnek. Meddig? Végtelenül. – Mi a céljuk? Nincs céljuk. – A fának sincs célja, mert az nem cél, hogy majd megjelenik az ember, aki kitermeli. Ez az ember célja, a fának nincs célja. A kultúrának sincs. A germán kultúra is ilyen fa. Ennek a kultúrának a Jónása Spengler, de nem az, aki penitenciát hirdet, hanem aki egyszerűen azt mondja: itt pusztulni kell. *[Alapos vizsgálódás kell ahhoz, hogy megtudjuk: mi is hát az az „Untergang des Abendlandes”. A spengleri mű tulajdonképpen gondolata az, hogy a „kultúrák” hasonlatosak a fákhöz: fakadnak, kihajtanak, virágznak és aztán halódnak, ledőlnek, hogy végül porrá legyenek. Ilyen volt a babiloni, az antik, az inka és a többi kultúra köve. Elpusztultak s támadt helyükön más kultúra. S ha azt kérdezzük: meddig tart ez így? A felelet: végtelenségig. Van itt cél? Nincs. Találunk-e benne gondolatot? Semmit. Az erdő a fára nézve semmi, de kultúrák erdeje a történelem is. Oka, célja pedig – nem tudni, micsoda.]*

Miért kell a kultúrának pusztulni? A kultúra más, mint a civilizáció. A kultúra az erő, a lendület. A civilizáció? – kultúra, de teremtvő lélek nélkül. Mi az a stádium, amelyben most vagyunk? A kultúra meghalt! Nincs meg már az a szellem, mely úgy tudott imádkozni és küzdeni. Nincsenek többé azok az emberek, akikről Montalembert⁴⁴⁷ azt mondotta, hogy szemérmesek, mint a novíciák, bátrak, mint az oroszslánok. *[A germán, vagyis európai kultúra is ilyen fa az őserdőben. De ma már korhadó fa. Tudnunk kell, hogy a kultúra teremt, de amint megvénül, meg is merevedik s ekkor támad a civilizáció. A kultúráról azt mondhatjuk: csiga a házával, a civilizációról: ház csiga nélkül. A kultúra szellem, erő és lélek. Ha ez meghal, megmarad az üres csigaház, az üres intézmények. A germán kultúra a civilizáció stádiumában van. Meghalt a germán kultúra szelleme: a középkori egekbe agaszkodó erő, a gótika, az a lélek, amelyik szemérmes volt, mint a kolostori leány és bátor, mint az apáca. A kultúra a bürokráciánál kezdte a dermedést és most a szocializmusban merevült meg.]*

Min venni észre, hogy Nyugat-Európában a kultúra meghalt? Azon, hogy úrrá lett a szocializmus. Az állami mindenhatóság, mely először a bürokráciában érvényesült, minden téren előrenyomul. Még nem vagyunk a végleges eredménynél, de ez a tendencia. Spengler konstruál egy szocializmust. Nem a Marx-félét, amelyet örületnek, torzszüleménynek bélyegez és amely szerinte lehetetlen, idegen elemekkel zavarja a kultúra menetét. Nála ez a szocializmus egyenlő a porossággal, az elporoszosodással, a porosz lélekkel. Ennek a borussziánizmusnak a hatása alatt van egész Németország. Spengler bizonyítása abból áll, hogy szerinte a kultúra helyébe betoppant a civilizáció. És a szocializmus hol van? – Spengler fejében! *[Csakhogy miféle szocializmus ez? Nem a marxizmus, amelyet Spengler mótelynek tart, Marx szocializmusa a nagyváros kultúrája elleni reakció. Spenglernél a civilizáció annyi, mint szocializmus, a szocializmus pedig annyi, mint prusszianizmus: a porosz bürokrácia. Már most, ha azt nézzük, hogy hol van Spengler szocializmusa, csak azt mondhatjuk: nem a valóságban, hanem egyedül]*

⁴⁴⁷ Charles de Montalembert (1810–1870) francia politikus közíró, történeti esszék szerzője.

Spengler fejében. Ez az első repedés, amelyet a spengleri konstrukció roppant építményében fölfedezünk. Itt hiányzik a bizonyítás, mert nincs rá jogunk, hogy a német pszichét azonosítsuk a prusszianizmussal. Ez vakítóan felépített gondolatsor tetetözése, de nem igaz. Spengler az atlétához hasonlít, aki golyókkal játszik. Látjuk, hogy a perdülő golyó ott van, ahol az atléta akarja, de nem tudjuk, miképp „sanzsírozta”⁴⁴⁸ oda.]

És az a konstrukció, hogy a civilizáció egyenlő a szocializmussal, ez ismét csak Spengler fejében van meg. Állami onnipotencia a bürokráciánál van, de hogy a gazdasági életben is meglenne, az nem áll. Megdőlt tehát az egész konstrukció, mely szerint a kultúra háza egyenlő a civilizációval, ez egyenlő szocializmussal, a szocializmus pedig nem más, mint a porosz szellem. [Szerinte Németországban már teljes győzelmet is aratott ez a rendszer és a porosz „Staats-omnipotenz” bürokratizmusa az állami életet teljesen szocialista-szerűen merevvé tette. Spengler szerint ez a tendencia mutatkozik a gazdasági életben is és ha ott is diadalt arat, Németországból áttérjed a többi nyugati államokba is, elpusztítva a nyugati országok egész szellemi életét.]

A katolicizmusról azt mondja Spengler, hogy – der Baum der spanischen Landschaft.⁴⁴⁹ Bizonyára Loyolai Szent Ignácra gondolt. De a kereszténységről kevés fogalma van. Mily módon lehet azonosítani a német szellemet, az erőt, áldozatkészséget, baráti hűséget a borusszianizmussal?

Vagy mit jelent az, hogy szerinte a szocializmus Wille zur Macht, vagy Du sollst, avagy Wirkung in die Ferne?⁴⁵⁰ A szocializmust mindenki érti. Nem más, mint a letiport, levetkeztetett szegény emberek kiáltása: legyen több igazság! De Spengler szerint a szocializmus nem azért van, mert az emberek szenvednek, hanem mert a fa (a kultúra) hervad és a német lélek megdermed a borusszianizmusban.

A szociáldemokráciáról azt mondja, hogy a manchesteri viszonyok⁴⁵¹ kifejezése és idegen, angol szellemet csempészett a németek közé. A német nép szerint ugyanis Jeder für alle és Alle für jeden, az angol szerint pedig Jeder für sich.⁴⁵² [Abban igaza van Spenglernek, hogy a szocializmusra nem haragszik és nem foglalkozik vele gyűlölettel, hanem csupán mint nagy félreértést kezeli, mert Marx egész teóriáját az angol viszonyokra alapozta és ezek a viszonyok merőben eltérnek például a német viszonyoktól, éppen úgy, mint az angol gondolkodás a némettől. Németországban az az elv él minden ember lelkében, hogy az egyes a mindenségért van és a mindenség az egyesért, míg Angliában mindenki csak magáért küzd. Marx szocializmusa a széles néprétegeknek, amelyek valóban rettenetes sorban élnek, a törekvése az emberhez méltó megélhetésért, míg Spengler ködös filozófiákra építi fel teóriáját a „porosz szocializmusról”. Vajon melyikünk nem helyesli lelkében Marx szocializmusát, hiszen a patkány- és féregsorban élő embereket is csak úgy

⁴⁴⁸ Sanzsíroz = eltüntet, elvarázsol.

⁴⁴⁹ „A spanyol vidék fája.”

⁴⁵⁰ „A hatalom akarása”, „neked kell”, „hatás a távolságban”.

⁴⁵¹ A „manchesterizmus” alatt a teljesen szabad versenyre alapuló gazdasági irányzatot értették.

⁴⁵² „Egy mindenkiért”, „mindenki egyért”, „mindenki magáért”.

megváltotta Jézus Krisztus, mint a gazdagokat. Ezért kell mindenkinek felháborodnia, ha azoknak szörnyű sorsára gondol, akik szenvednek, és azért kell mindenkinek arra törekednie, hogy ezek helyzetén segítsen.]

Ennek az idegen szellemnek a megnyilatkozása miatt Spengler torzszüleménynek [*Fehlgeburt*⁴⁵³] tartja a marxi szocializmust. Az én szocializmusom – mondja – a civilizáció, a tiétek lázadás. A kereszténység volt az első, amely több igazságot és több testvériséget akart teremteni De ez neki nem kell. A világ – mondja – a borusszianizmusban fog tönkremenni, mert a német léleknek ez a végzete. Hol látni ezt? Ismét csak Spengler fejében. [*Annak a konstrukciónak, amelyik láthatóan nem a valóságban van, hanem egy hatalmas gondolkodó elméjében, az a reális támasztéka, hogy van egy nagyszerű porosz szellem. Ez a szellem tette a filozófus Chamberlain-t*⁴⁵⁴ *némétte, amikor hetvenegyben látta a porosz hadat felvonulni. Kérdéses csak az: gerincét alkothatja ez a támaszték egy filozófiai rendszernek? Mert nem a báj, az alkat, a szépség fontos, hanem a gerinc, a csontváz, a reális támaszték. És Spengler igazsága, konstrukciójának csontváza: angolkóros. Amire épít, amit valóságnak vesz: a porosz szellem, nem lelhető fel bizonyíthatóan sehol.] [Ez a váza Spengler kétségkívül igen értékes munkájának, amelyről szívesen elismerem, hogy különösen részleteiben, valóban briliáns könyv. Csak éppen Spenglernek – az angolok nagy ellenségének – filozófiája – angolkóros. Nagyszerű és megkapó gondolatai olyanok, mint a rakéták: ha közelebbről akarjuk őket megvizsgálni, nem találunk semmi pozitívumot. Spengler dialektikája igen gyöngé, de nagyszerű retorikája és stílusa ezt eltakarja az olvasó előtt, aki meg se tudja érteni, hogyan jutott oda végül is, ahová Spengler vezetni akarta. Az ember az „Untergang des Abendlandes” nagyszerű szó-Niagaráját látja csak és közben nem veszi észre a Spengler filozófiájában csontvázának gyengeségét.]*

Azt mondja: a kocka el van vetve. Így lett volna a középkor és a kereszténység nélkül is. Aki ezt mondja, annak sejtelve sincs a kereszténységről és a középkorról. A szocializmus azzal áztatja az embereket, hogy már itt a földön paradicsomot terem. De közben maga is romantikát hirdet, amikor meg akar ajándékozni azzal a tudással, melynek segítségével előre láthatjuk a világ folyását és ahhoz igazodhatunk. [*A spengleri konstrukció másik repedését akkor fedezhetjük fel, amikor megnézzük harcát a romantika ellen. A liberalizmus romantikája: a szabadság. A marxi romantika: a hit a földi paradicsomban. De különös, hogy amíg Spengler minden efféle romantika ellen küzd, maga is romantikába téved, s azt állítja: ha megismerjük a világtörténelem morfológiáját, magunk igazgathatjuk a történelmet. Megtehetjük-e ezt?*]

Ha e hatalmas mű keletkezésének stimulánsait, okait keressük, meg kell állapítanunk, hogy csakugyan züllünk, pusztulunk. Világos, hogy a bolsevizmus a kultúra halála. A kapitalizmus garázdálkodik. Mi következik ebből? Csakugyan végérvényesen elpusztulunk? Ha az épület egyik szárnya rossz, le kell bontani az egész épületet?

⁴⁵³ Fehlgeburt = elvetélt, halva született.

⁴⁵⁴ Ld. 69. sz. dokumentum, 277. sz. jegyz.

Nem okosabb a megrongált szárnyat kijavítani? A kultúra gazdasági szárnya rossz. Mit kellene cselekednünk, nem tudom. Azt tudom, hogy a természetet nem lehet megváltoztatni, hogy az emberiség legmélyebben gyökerező ösztönei ellen kultúrát csinálni nem lehet. A legnagyobb bajunk éppen az, hogy nem tudjuk, mit kellene csinálnunk. Vannak félénk próbálkozásaink. A keresztényszocializmus is kiegyenlítésre törekszik, a munkások részesedését akarja. De in concreto⁴⁵⁵ nem tudjuk, mi a teendő. Igen, van hanyatlás, de nem a kultúra hanyatlik, hanem a gazdasági világ bizonyos jelenségei keltenek aggodalmat, főleg a tőke és a munka tarthatatlan viszonya. Ebben a mi nagy bajunkban nem ad világosságot Spengler. *[Spenglert munkájára az inspirálta, hogy valóban hanyatlik a kultúra bizonyos eleme, főleg a gazdasági rend. Ezt szélesítette ki, ezt általánosította aztán, míg egész konstrukciója felépült. De annyi bizonyos: hiába ismerjük s fogadjuk el Spengler oktatását, nemhogy a történelmen, de a hanyatló gazdasági renden sem bírunk változtatni. Furcsa ellentmondás ez olyan bölcselőtől, aki a „fátumot” mindenhatónak tartja. Spengler könyve nem foglalkozik realitásokkal, nem a valóság és lényeg alapján bizonyít, hanem önmagában beteg konstrukcióra aggatja költészetének legszebb virágait. Ez pedig nem történelem s még kevésbé a világtörténelem morfológiája.]* [Kétségtelen, hogy a mai nyugati kultúra és civilizáció körül bajok vannak, azonban Spengler túlságosan messze megy, amikor az egyes hibákból és bajokból már arra következtet, hogy az egész kultúra és civilizáció biztos pusztulás elé néz. Szerintem csak a mai gazdasági rend tarthatatlan, mert a kapitalizmus mai formájában már odáig fejlődött, hogy tovább ez így nem maradhat. Hogy mivel lehetne a kapitalista államrendet helyettesíteni, én nem tudom és az a baj, hogy a különböző kísérletek, mint például a keresztényszocializmus is, nem tudta megtalálni az új gazdasági formát. De a történelmi fejlődés bizonynyal le fogja csiszolni ennek a rendszernek a kinövéseit is és lassanként át fog alakulni valami olyan formává, amely azután életképes lesz. A kapitalista rend hullafoltjaival nem csupán a trösztök hazájában, Amerikában találkozunk, hanem mindenütt a világon és ilyen hullafolt például az is, hogy Budapesten egy lámpagyár működését a tőke szó nélkül beszüntette, mert üzleti érdeke ezt kívánta és az ott kenyeret találó ötszáz munkást kitette az utcára. De miként a kapitalizmus sem tarthatja fenn magát, éppen úgy pusztulni fog az orosz bolsevizmus is, amely a legnagyobb szabadság jeligéjét írta zászlajára és közben még a legkisebb szabadságoktól is megfosztotta az embereket. Spengler könyvét nem akarom részletesen bírálni, csupán annak fölépítésének hibáira akartam rámutatni, mert, ha az ember látja, hogy hibás a csontváz, úgy nem fogja egészségesnek mondani azt, ami különben szép és tetszetős volna is.] [Nem helyeslem azonban a keresztény szocializmust sem, mert bizonyos pontokban ez is találkozik a szocializmussal. A vagyoni igazságos elosztásáról beszélni nem krisztusi dolog, mert nem egyeztethető össze a krisztusi elvekkel. Add meg a császárnak, ami a császáré és az istennek, ami az istené – mondotta az Úr. Ez pedig annyit jelent, hogy a földi hatalmasságoknak is meg kell adni, ami az övék. Olyan tár-

⁴⁵⁵ In concreto = konkrétan.

sadalmat, amelyben nincs kapitalizmus, el sem lehet képzelni. És éppen így nem lehet kiirtani a vallást sem. Éppen így téved Spengler, amikor azt állítja, hogy a politikai áramlatok telítve vannak romantícizmussal. A romantika az irodalomé, a politikában elvek küzdenek. Végül pedig, hogy miért alkotta Spengler ezt a munkáját, ez a kérdés vetődik fel bennem. Spengler munkája tisztán elméleti és nem gyakorlati. Szobatudósok lelhetnek benne gyönyörűséget olvasás közben, de művelt emberek nem találnak semmi örömet benne. A katolikus igazságok megdönthetetlenek.]

112. Prohászka Ottokár: Életismeret, mely nem fecsegés. (1924. november.)⁴⁵⁶

A keresztényszocialista pártot és programját népszerűsítő kiadványba írt cikkének apropóját egy, a szociáldemokraták korábbi hasonló naptárában megjelent közlemény kritikája adta.⁴⁵⁷ Az emberi élet mibenlétével, céljával, megismerhetőségével kapcsolatosan Prohászka nyilvánvalóan szemben állt a materialista alapú értelmezéssel, ugyanakkor a kifogásolt cikk mondanivalóját alaposan kisarkítva adta vissza. (Az életmóddal kapcsolatos gyakorlatias tanácsai egyáltalán nem nélkülözték ugyanis a belső logikai konstrukciót.⁴⁵⁸)

A „Népszava” tavalyi naptárában olvastam egy cikket, mely „Életismeret” cím alatt kitanított arra, hogy az ember végre is állat, s hogy csak fokozatos különbség van közte s a majom közt, továbbá, hogy az ember végre is önmagának köszönheti, annak a sok millió éves haladásnak, hogy most nem jár négykézláb, hanem, ha telik, autón is, s hogy jobban, vagy legalábbis tartósabban tud szőni, mint a pók, végre: hogy becsülje meg magát, dolgozzék, mert az idő pénz; törekedjék önismeretre, szeresse otthonát s a kellemes családi életet; uralkodjék önmagán s alkalmazkodjék okosan, mert „az alkalmazkodás művészete az életbe igen sokat ér”. A hosszúlére eregetett filozofálás virága azután az, hogy „jóérzést kell biztosítani magunknak, ... hogy amíg élünk, változatlanul jól érezzük magunkat”.

⁴⁵⁶ Keresztényszocialisták naptára Krisztus urunk születése utáni 1925. esztendőre. Szerk.: Kóródi-Katona János – Szabó József. Bp., é.n. [1924.] 17–20. p.

⁴⁵⁷ Kelen József: Életismeret. In: Népszava naptár, 1924. Bp., 1923. 97–102. p. A szerzője Kelen József orvos (1866–?), a *Népszavában* rendszeresen megjelentek egészséges életmóddal, helyes táplálkozással stb. kapcsolatos tanácsadó és elmélkedő írásai, illetve előadásaira vonatkozó figyelemfelhívások, több önálló munkája is megjelent a témában. (Értelemszerűen nem azonos az ugyanilyen nevű kommunista politikussal, ld. 54. sz. dokumentum, 219. sz. jegyz.)

⁴⁵⁸ Megjegyezzük még, Prohászka cikke azért is érdekes, mert többször élesen kikelt az ellen, ha keresztény emberek olvassák, vagy egyáltalán csak figyelemre méltatják a baloldali vagy polgári liberális újságokat.

S ez minden, amit az a Kóhn úr, kit most nem úgy hívnak,⁴⁵⁹ mondani tud, mikor életismeretről elmélkedik. Mily szerény életismeret ez, mily koldusos és vérbajos!

Ha ilyesmit olvasok, eszembe jut a régi görög filozófia egyik sereghajtója, a bizánci Prokopius,⁴⁶⁰ aki azt mondja, hogy végleg elkeseredik, amikor végignézi azon a sok csacsogó, locsogó, fecsegő szofistán, kik tücsköt-bogarat összegereblyéztek s tételeket, elméleteket s rendszereket egybekalapáltak, hogy „felvilágosítsák” az embereket az „életismeretről”. Róluk is elmondhatta, hogy ötven filozóf s „életismerő” ötvenegyfélé, ahány életismerő, annyifelé indult, s mindegyik kihozta, hogy nagyon kíváncsi, hogy végre is jól érezze magát az ember! Prokopius barátunk aztán ezzel a sok mondvacsinált s agyonfecsegett „életismerettel” szemben több valóságot s igaz fölismerést keresett, s a vége az lett, hogy kapufélfánál hagyta a fecsegőket.

Prokopiusnak tagadhatatlanul jóízlése volt, de ezzel a világon ugyancsak nem változtatott, mert az „életismeret” azóta is gazba nőtt, s a nagyképűség, mellyel e legfontosabb dolgokról írnak, szerényebb ábrázatot nem öltött. A különbség a hatodik század Prokopiusa s a mai helyzet közt azonban az, hogy most Prokopiusoknak kellene lenniük azoknak az értelmes munkásembereknek, kik nem szóhabarékkal, hanem kővel, vassal, fával dolgoznak, tehát precíz munkához szokták s kik következőleg kell, hogy érezzék, hogy az emberi létnek s életnek is, mint nagy valóságnak, bizonyára törvényei vannak, s hogy életismeretre is csak az tehet szert, aki az életet nem materialista szakajtóba gyúrja bele, hanem saját maga lelkén és saját maga érzésein át akar eligazodni rajta.

Életismeretre végre is minden embernek szüksége van, mert élnie, mégpedig értelmesen s célszerűen mindenkinek élnie kell; de elhiszi-e azt a legutolsó munkásember is, hogy az életismeretnek sava-borsa s a kvintesszenciája éppen az, amit Kóhnék mondanak, nincs lélek, nincs Isten, nincs szabad akarat, nincs etikai törvény, s csak az az ember áll igazán jól a talpán, s nő bele a boldogság szivárványába, aki ezzel a materialista szakajttal borítja le fejét s egész látóhatárát? Munkás barátim! Elhiszik-e önök azt, hogy ez az igaz s csakis ez? S hogy ez a színarany igazság s csakis ez? S hogy az élet, mely nemcsak a filozófoké, hanem önöké is, éppen ezt s csakis ezt az „életismeretet” adja élénk?

Eszméljenek kicsit, hisz az eszmélés nem boszorkányság, s nem is a filozófok kiváltsága, s ha eszmélnek, megtalálják magukban is s a világban is azt, amit a materialista szakajtósok mindenáron a világból kidisputálni szeretnének s mit úgy hívnak: lélek, szellem, Isten.

Próbáljuk meg ezt a legtermészetesebb eszmélődést. Mi benne vagyunk a világban s születésünkől fogva a dolgoktól függünk. Ez az egyik nagy tény, de van egy másik, nem kevésbé nagy, s ez az, hogy míg az ember gyerek vagy gyereke, addig

⁴⁵⁹ A Prohászka által hivatkozott szerző nem Kohn-ról, hanem Klein-ről magyarosította a nevét 1888-ban.

⁴⁶⁰ Prokopius (Prokopiosz) (kb. 500 – kb. 562) bizánci történetíró, I. Justinianus császár korának és főleg háborúinak megörökítője.

a világtól nem különbözteti meg magát; addig a világ neki minden. Ő csak oly része a világnak, mint a gally a fának; benne s rajta van. Tudják azt jól a mamák s a dadák is, hogy mily nehéz s nagy lépés az, míg a Péterke vagy az Annácska ne a Péterkéről vagy az Annácskáról, hanem önmagáról beszéljen, s hogy szert tegyen arra a fogalom-ra, hogy „én”.

No hát – s tudom, hogy itt valami egészen váratlan kérdést vetek föl, mikor azt kérdelem – mi is az a lélek? S azt felelem, a lélek az, aminél fogva az ember, szemben a világgal, mint én, mint valaki, mint olyan, aki megkülönböztetett az egész világtól, s azt a nagyot állíthatja, hogy a világ és én.

Ennek az „én”-nek a világ nem minden, hanem csak valami, s ehhez a valamihez, ehhez a világhoz az ember egy más világot ad hozzá ... más eszményeket, más igazságokat, más törvényeket, más igényeket, más célokat. Goethe ezt úgy mondja: Von euch verlangt man eine Welt zur Welt; töltekek való, mert bennetek van az a másik, önálló, különb, felső világ. Az a világ, mely a körülöttünk való világhoz adódik, a lélek világa.

Hol van az a világ? Tudom s érzem, hogy bennem is van. Prokopiusszal kérdelem: kinek a kedvéért tagadjam ezt el?

Van egy más eszmélődésem.

Bármennyire haladjunk is a világ lefoglalásában, akármily fenenagy motorokat csináljunk, finom tűket hegyezzünk, csavarokat árkoljunk, bármennyire tegyük rab-szolgánkká a tengert, a levegőt s a rádióhullámokat, megérezzük azért azt mégis, hogy ez a babrálás, kalapálás, ügyeskedés, lombikozás és görebezés⁴⁶¹ a lelkünket meg nem elégíti, s világosabban állunk szemben a világgal, annál mélyebb az érzésünk s megbecsülhetetlenebb a meggyőződésünk, hogy ez nekünk nem elég, hogy valami mást, valami jobbat keresünk, ami lelkünknek jobban megfelel: igazságot, jóságot, szépséget, tisztaságot, harmóniát, boldogságot. Ezt keressük, s ezt igényeljük, de nemcsak mint gondolatot, hanem mint valóságot. Mindaz, ami ebből a világra ki van öntve, reális alapot s áradozó forrást föltételez. Ez az a szellemi világ, az Isten.

Kivált, ha az embert csapások érik, vagy oly korszakban él, melyben a kultúrimádás megcsappan, mert a megálmodott, bűbajos világ céda élvezetek rongyaival sem tarthatja el hiúságos voltát: akkor vannak igazi kinyilatkoztatásaink a világ hiúságáról, s csak kamomillateának nézhetjük az olyan jámbor jótanácsot, hogy „iparkodjunk magunkat jól érezni”, s hogy „nagyon fontos az, hogy amíg élünk, változatlanul jól érezzük magunkat”. Az igazán nagyon fontos, csak tudni kell azt megtenni. Gyakorlatilag pedig körülbelül annyit ér ez a jótanács, mintha a vaknak pápaszemet ajánlanánk.

A mi kifogásunk ez ellen a mondvacsínált szociáldemokrata „életismeret” éppen az, hogy nem reális, hanem fecsegés és locsogás. Mert honnan legyen az emberben az a „változatlan jóérzés”, ha az egész lét egy alaptalan, céltalan vergődés? Honnan legyen az emberben harmónia és biztosság és nyugalom és béke és öröm, ha éppen az emberi öntudat ez elemeinek, az öntudatunk e kincseinek nincs más alapja, mint a jó gyomor,

⁴⁶¹ Göreb = csöves lombik, laboratóriumi edény.

s a jó vérkeringés? Miért kell tisztességesnek s lelkiismeretesnek lenni az embernek? Miért kell kötelességeit pontosan teljesítenie? Miért kell önuralom s fegyelem az életben? Csak azért-e, mert ez mind hasznos? Tehát másért is s máskor is? De mi az a más? Ugye, ez a más a hasznosságtól különböző érték, melyet tisztességnek, becsületességnek s lelkiismeretességnek hívnak? Igen, csakhogy ezek szellemi értékek, melyeket nem a jó érzés s az azzal járó jó emésztés, hanem egy felsőbb rend hozott.

No, hát ez a felsőbb rend, ez a szellemi világ, ez az a lélek, az Isten, az erkölcsi törvény.

Ki hívhatná ezt előítéletnek s babonának? Mikor ez a belátás a gondolkozó embernek magától adódik, s szinte el nem kerülhetjük, hacsak készakarva nem akarjuk elkerülni.

S erről az egész nagy s csodálatos szellemi világról már csak méltán mondhatom, hogy az nem lóg a levegőben, mint ahogy a vasláncot nem akaszthatok a levegőbe. Ennek is valami kajmós⁴⁶² valóság, valami felsőbb támpont kell, s a mi szellemi világunkban ez a támpont, s ez a felsőbb valóság az Isten.

Ő az élet célja is, mert megint csak munkás, fát gyaluló, posztót s bőrt szabó, vasat kalapáló emberekhez szólok, s kérdelem, lehetséges-e gyaluval, tűvel, ollóval, kalapács-csal dolgozni, anélkül, hogy tudnók, mit csináljunk, mit készítsünk? Mindenhová valami vezető gondolat, valami cél kell. Ez a vezető gondolat előbb létezik, mint a cselekvés, s ugyanígy a vezető gondolat előbb van, mint minden véges lét. Így van a mi életünknek is célja, s igazán babonát s buta előítéletet hirdet az, aki azt mondja, hogy az éle célja az, hogy jól érezzük magunkat. Ily szörnyű filozófiáktól kapott csömört s tért aztán józanabb magához 1408 év előtt Prokopius, s küldte pokolba a sok idétlen s éretlen locsogást. Nem fogja-e ugyanezt tenni a magyar munkás? Vagy ellenkezőleg, azt hiszi-e, hogy mikor ily önkényes s irreáliselőítéletek poros pókhálóival fájdtja meg szemét, akkor lesz „szabadgondolkodóvá”? Csakhogy ez az úgynevezett „szabadság” csak az igazságtól, alaposságtól s a tárgyilagosságtól, no meg a logikától való megszabadulást jelenti, s az jóra sohasem vezethet.

„Az igazság szabadít meg titeket” – mondotta az Úr Jézus, s ugyancsak a szellemi világ alapjain álló „életismeret”, s a szellemi valóságok forrásaiból táplálkozó élet boldogíthat. Természetes, hogy ahhoz kell jobb s igazságosabb társadalmi s gazdasági rend is. Igen, ez is kell, s az is kell! S a keresztény életirányzat hívei teremtsék meg a jobb földi világot, hogy annál inkább biztosíthassák a szellemi világ s a tisztességes s harmonikus élet megvalósulását a földön.

⁴⁶² Kajmós = kampós (népnyelvi változat).

113. Beszéd az Egyesült Keresztény Nemzeti Ligában. (1924. december.)⁴⁶³

Az egyesület Budapest IX. kerületi szervezete december 10-én műsoros ünnepi estet szervezett a Ferencvárosi Keresztény Társaskör helyiségében, amelynek – kulturális műsorszámok, magyar dalok stb. mellett – Prohászka volt a szónoka.

Biztos vagyok felőle, hogy a nemzetek sem élnek örökké, addig is azonban ezeknek a nemzeteknek nagy kötelességeik vannak önmagukkal szemben, az eszményekből, nagy elvekből kikapcsolódni tehát nemcsak gyalázat, bűn, hanem a legbotorabb öngyilkosság is. A lelkes ember az éjszakában is felfelé néz és csillagokat lát, a lelketlen nappal is viaskodik. Mi büszkéek vagyunk a nemzeti élet igényeire, harcainkra, s ezt a kötelességérzetet lehetetlen, hogy dicsőséggel ne koronázza a történelem. S milyen jó tudni azt, hogy megütöttük a felelősségérzet isteni mértékét.

Tudjuk meg, hogy mi már nem vagyunk Turánban, hanem Magyarországon vagyunk, hogy ájtottunk, világok mentek el felettünk és minket Krisztussal oltottak be. Mi igenis véres realitások kellős közepén élünk és nekünk sziklákat lehordó, hegyeket tépő zsidó, szabad köműves, destruktív hatalmakkal kell megküzdenünk. Ám azért pillanatig sem szabad elveszíteni a hitet, hogy mi pozitív villamossággal vagyunk telve, nekünk pozitív magyar hitvallóknak kell lennünk, nekünk szeretnünk kell először is önmagunkat. A magyar nem lehet semmiség, ha a német, a francia nemzeti erő, mi is csakis az lehetünk. Tisztelt fiatal barátaim, mit akarnak önök táncolni, csárdást vagy Javat.⁴⁶⁴ De ha Javat akarunk, akkor miért nem megyünk Brazíliába, a braziliaiak bizonyára nem jönnek el Magyarországra, hogy csárdást lássanak. Én szeretem ezt a Magyarországot, mert noha idegen a nevem, én csak magyarul érzem jól magamat. Miért tartanak bennünket a túlsó oldalon kevésbé kultúrembereknek, mint amilyeneknek ők hiszik magukat? Talán azért, mert nem akarjuk leköpní a rögöt, amely nekünk a kenyeret adja?

Milyen újságot olvasnak önök, hölgyeim és uraim? Szomorúan látom a statisztikákból, hogy a keresztények közül is még a nagyobb százalék olvas zsidó újságot és csak a kisebb keresztényt. Az ellenségeink megesznek bennünket és önök ezt az ellenséget még mindig hajlandók pénzelni? Gratulálok az önök önfenntartási ösztönéhez. Azt mondhatná valaki, hogy én a keresztény pap, gyűlöletet hirdetek. De nem kell-e óvakodnom azoktól, akik engem fel akarnak habzsolni? Az önszeretet erény,

⁴⁶³ A közlés alapja: Prohászka püspök a csárdásról, a sajtóról és Hunyadi híveiről. In: *Új Nemzedék*, 1924. december 12. 3. p.; Ugyanez megjelent ugyanezzel a címmel: *Fejérmegyei Napló*, 1924. december 14. Vasárnapi melléklet. 1. p.

⁴⁶⁴ Az 1920-as években Európában is elterjedt társastánc, melyet gyakran kifogásoltak az erkölcsvédők, ennek ellenére különösen az éjszakai életben divattá vált. Ld. erről pl.: A verseket írta Heltai Jenő... In: *Színházi Élet*, 1924. 34. sz. 8. p.

becsület, én felelős vagyok önmagamért, s ez nem azt jelenti, hogy én mindenki mászt feltétlenül agyonüssék, hanem az, hogy aki engem agyonütni akar, annak a kezét lefogjam. Ezt a jogot semmiféle szabadság nem tagadhatja el tőlem. De figyelmeztetek arra, hogy mindenkinek így kell éreznie ebben az országban. Hunyadi János életrajzát olvastam nemrégiben, ezét a fölséges emberét, és megdöbben szívvel kellett újra éreznem, olvasnom, hogy emellett a csodálatos pozitívizmussal teli magyar mellett csupán szegény, lerongyolt, bocskoros magyarok voltak, sajnos egyetlen főnemes sem ismerte fel azt a kötelességét, hogy Hunyadi mellé álljon. Nos, én kétségbe volnék esve, ha ez a párhuzam, amit itt most csupán jeleztem, megismétlődne. Megyünk, állunk, küzdünk, vagyunk. Valamennyien egész emberekként, és higgyék el, akkor a világnak a túlsó partra éved egyensúlya úgy lendül vissza eredeti helyzetébe, ennek a hatmillió karnak a feszülése alatt, mint a hely.

114. Interjú aktuális politikai kérdésekről. (1924. december.)⁴⁶⁵

Az újságíró a karácsonyi ünnepekre tekintettel kereste fel a Budapesten tartózkodó püspököt. A cikk bevezetésében ecsetelte a 66 éves Prohászka korát meghazudtoló fiatalságát, energikusságát, azt, hogy a legzordabb időjárási körülmények ellenére átlagosan 10 naponta a fővárosba utazik, számos vidéki előadóutat vállal (ekkor éppen a miskolci sajtószékház-avatásra készült, ld. 116. sz. dokumentum), és a Horánszky utcai kongregációs otthon fűtetlen szobájában, télikabátban ülve „rója, rajzolja a legszebb, legmelegebb bölcsélet tüzes vonalait emberlelkek ezreibe”.

Aggodalmasan figyeli Prohászka Ottokár a kommunisták mind merészebbé váló hazazönlését, és itt a püspök kijelentette, hogy „tragikomikus az a vergődés, tétovázás, amelyet a kormány mutat szemben ezekkel a kártékony elemekkel. Nálunk már rendszerré válik az – úgymond Prohászka Ottokár –, hogy minden egyes intézkedés politikai exigenciák⁴⁶⁶ szerint történik, és nem a fajta, a nemzet létparancsai alapján.” A jelszó: tenni kell politikából vagy engedni kell politikából, ha valami nemzeti, faji értelmű fellépés, támogatás készül, előállnak a bankok, ha ezek nem, akkor a külföldi érdekeltségek.

– Ön a köztisztviselői kérdéstről tudakozódik nálam! – fordul felém a püspök. – Hát mondja meg nekem őszintén, vajon lehet ebben a dologban igazságot tenni, lehet itt valami megoldást találni, amikor az állami költségvetés ötvenöt százalékát ez a tétel emészti fel? Nincs kormányzó-talentum, aki kimenekülést nyisson... És ha

⁴⁶⁵ „Ne felejtjük el soha, hogy micsoda érték békében és háborúban a magyar föld népe...” Beszélgetés Prohászka Ottokárral. In: *A Nép*, 1924. december 25. 1. p. (Farkas Sándor riportja)

⁴⁶⁶ Exigencia = szükséglet, amit a pillanatnyi helyzet megkövetel.

nézzük azokat a szerencsétlen B-listákat,⁴⁶⁷ látjuk, hogy nem a nagyfizetésű, tehát az állam számára mégis súlyosabb terhet jelentő alkalmazottakat eresztik szélnek, hanem a sok szegény, tengő-lengő egzisztenciát, bűcsaládú apákat. (Ideje volna már ezt az utóbbi jó tulajdonságot is figyelembe venni!) Írja meg kérem, hogy a ... b-listázást a parlamenten kezdjék, pontosan feleannyi képviselő untilg elegendő volna az új törvények megalkotására, hiszen akkor sem volna kevesebb a szószátyárkodás, a hozzánemértés, a demagógia, az izgatás.

Megkérdeztük Prohászka Ottokárt, hogyan érti az idei katolikus nagygyűlésen mondott erkölcstelenség-ostorozó beszédének azt a követelését, hogy a nyilvánosházakat el kell törölni, hogyan értsük ennek gyakorlati végrehajtását illetve feleslegessé tételét.

– Legyen róla meggyőződve – hangzik a válasz –, hogy a következményeket is átgondoltam, ezeknek az intézményeknek az eltörlése az abolicionalizmusnak⁴⁶⁸ első feltétele. A közegészségügy nem nézhet soha sem jobbra, sem balra, hanem cselekedni kell, persze kapcsolatban nagyszerű, pompásan berendezett diszpanzerekkel,⁴⁶⁹ amelyeknek felállítása nem késhet soká. Tessék megnézni a hollandiai hasonló szervezeteket, ott a szenvedélynek ezt a szemétdombját már lehetetlenné tették. Tudom, hogy a mi állapotaink alig rosszabbak, mint például Angliáé, és hogy a vérbajok szörnyű terjedésének gazdasági kényszerűség is az oka: a házasodás lehetetlenné válása, lakásprobléma, keresetnélküliség és sok más efféle, amelyeken rendeletekkel csakugyan nem lehet segíteni. Megrendíti a józan embert annak látása, hogy az élet normális kieléje jóformán képtelenséggé vált. Az egyik oldalon a kereskedelem, a bank, a pénzhajhászat rettenetes túltengése (gondoljunk csak arra, hogy az amerikai Ford már néhány dollárért ad autót,⁴⁷⁰ a másik részen pedig a fizikai lét elemi formáinak ugyanennyire tökéletes kielégítetlensége. Ismétlem, nagyon is tisztában vagyunk az

⁴⁶⁷ A Horthy-korszak első éveiben súlyos költségvetési problémát jelentett a köztisztviselők, közalkalmazottak magas száma, amelyet irányított létszámleépítésekkel próbáltak orvosolni, ezt nevezték „b-listázásnak”. A Bethlen-kormány „a közszolgálatban álló tisztviselők és egyéb alkalmazottak létszámának csökkentéséről és egyes kapcsolatos intézkedésekről” szóló 1923. évi XXXV. tc. elfogadtatásával próbálta ezt elérni, amelyben igyekeztek ugyan szociális szempontokat is érvényesíteni, a közalkalmazottak részére ez súlyos megpróbáltatást jelentett, okot adott például az elbocsátásoknál antiszemita szempontok figyelembe vételére.

⁴⁶⁸ Abolicionalizmus vagy abolicionizmus = leginkább a rabszolgaság amerikai eltörlésére irányuló politikai mozgalmakat jelentette, tágabb értelemben valamely intézmény vagy jelenség teljes felszámolására irányuló törekvés.

⁴⁶⁹ Diszpanzér = egészségügyi ellátó központ, intézmény, általában: szakorvosi rendelő- vagy szociális gondozó intézet.

⁴⁷⁰ A híres T-modell ára valóban csökkent a felgyorsuló tömegtermelés (a futószalag alkalmazása, a munkásoknak juttatott 5 dolláros órabér stb.) következtében, de még az 1920-as évek közepén is hozzávetőlegesen 240 dollár volt egy gépkocsi ára. A csökkenés szembetűnő (1909-ben 825, 1914-ben még 440 dollárt kértek egy autóért, az 1920-as évek közepére csökkent az említett árszintre, azután újra emelkedett.)

akadályokkal, de katasztrofális járványok ellen nem küzdeni egyenlő volna az állati sors, a jövőnélkülvalóság helyesésével.

Nagyatádi Szabó Istvánra is kegyelettel emlékezik Prohászka Ottokár.⁴⁷¹ A magyar világra mégis csak tagadhatatlan veszteség az ő elhunyt, úgymond, ne felejtjük soha, hogy micsoda érték békében és háborúban a magyar föld népe, és ennek a föld népének Nagyatádi Szabó István olyan formán bírta bizalmát, hogy ezzel a bizalommal soha nem élt vissza. Igazat mondott koporsója felett a búcsúztató: „Nagyobb volt az erők megfékezésében, mint felidézésében.”⁴⁷² Jól tudta Nagyatádi Szabó István, hogy egészen nem lehet odadobni a kantárt, legalábbis tudta azt, hogy mindent nem lehet odavetni. Reméljük, hogy ez a józan felfogás, ez a lelkiület nem halt meg vele.

Felhozza a püspök, hogy művészi körökből mostanában sok panasz [...] magyar sajtó bizonyos [...] is amiatt, hogy ezek a konzervatív képzőművészet bizonyos eredendő idegenkedéssel, kicsinyléssel, hidegséggel nézik.

Nem tudom eleget mondani – mondja Prohászka Ottokár –, hogy a világnézeti konzervativizmus csak akkor éreztetheti egyensúlyozó hatását politikai, közgazdasági, társadalmi élet területén, ha a szellemiség néposztályaiban is biztos az összhang. A külső, fizikai élet és a belső, etikai élet esengése egy és ugyanaz; képtelenség a világot kizárólag valamely meghatározott területekre szorítani. Ahol – legalábbis hozzátartozólag – a keresztény és nemzeti irányzat él a politikában, ott nem lehet destruktív, rothadó, dezorganizált és nemzetellenes a művészet.

Ha itt az erkölcsöt, a fajiságot akarjuk érvényesíteni odakint, akkor nem becsülhetjük le azokat a benyomásokat, azt az esztétikai fascinációt,⁴⁷³ amely ezt a törekvést belülről kívánja megtámasztani. Elismerem, hogy az erkölcsöt, a fajiságot, a korrektséget nehéz definiálni a művészet keretein belül, még nehezebb értékesíteni és érvényesíteni, de azt sem tudom helyeselni, hogy akik – több-kevesebb sikerrel, az más kérdés – jót akarnak és talán viszonylagos értelemben jót és értelmeset is alkotnak, azok felé bizalmatlansággal forduljunk. Nem szabad rossz véleményeket jószándékú emberekre preokkupálni.⁴⁷⁴ Jó szemet, jó akaratot kérek, mert remélni csak ezen az úton lehet. Nagyon örvendek A NÉP akciójának, amellyel a konzervatív magyar művészetet önálló tanulmányokban igyekszik népszerűsíteni.

A közelgő fővárosi választások témája erősen foglalkoztatja Prohászka Ottokár püspököt. Éles szavakat mond arról a friss „fúrás-faragásról”, amely már eleve el akarja ütni a keresztény frontot a győzelemtől, s azt állítja, hogy a liberalizmus úgy értelmezendő: a liberalizmusnak minden szabad, még az erőszakoskodás is, pedig –

⁴⁷¹ Nagyatádi Szabó István 1924. október 31-én hunyt el.

⁴⁷² Nagyatádi temetésén a gyászszertartást végző Ravasz László református püspök többek között így fogalmazott: „Nagyobb az erők fegyelmezésében, mint felindításában.” *Szózat*, 1924. november 4. 6. p.

⁴⁷³ Vö. 84. sz. dokumentum, 345. sz. jegyz.

⁴⁷⁴ Preokkupálni = elfoglaltan ítélkezni.

veti ellene ennek a túloldali okoskodásnak az egyházfő – csakugyan egészséges, tehát csakugyan „liberális” választási küzdelemben alapfeltétel a harc szabadsága és nyilvánossága. Hogyan fejlődhetnek ki máskülönben – úgymond – az erők természetes dinamikája. Ha például a plakátharcot nem engedik – ez természetellenes állapot, a küzdelem elsekélyesítésére, elmérgezésére vezet.

A New York-i szabadkőműveseknek a genfi központtól való elszakadása, amely tudvalevően azért következett be, mert a genfiak nem voltak hajlandók elhagyni ateista irányzatukat, ez a nagy esemény valósággal fellelkesíti Prohászka Ottokárt. Tagadni nem lehet, hogy ez a tény a folyton munkálódó, föld alatt is ható, terjeszkedő keresztény gondolat újabb örömdetes sikere.⁴⁷⁵

– Egyetlen eszközt sem szabad lebecsülnünk a destrukció elleni küzdelemben. Hogyne kellene hát a sajtófőiskola is.⁴⁷⁶ Én a magam részéről végtelenül fontosnak érzem, hogy olyan sajtógárdát tudjunk kiállítani, amely mentől teljesebb fegyverzettel mehessen bele a jelen és a jövő rettentő világnézeti küzdelmeibe. Magától értetődik, hogy tehetséget a sajtófőiskola nem adhat, viszont diadalra készülő nemzedéket nem lehet félig-meddig felruházva harcba eresztetni, nekem sem közömbös, hogy ezek a fiatalok a sajtófőiskolán ne csak fogalmakat, hanem benyomásokat, megértéseket, illusztrációkat kapjanak nagy és nemes dolgokról.

115. Prohászka Ottokár: Betlehem s a mi kötelességünk. (1924. december.)⁴⁷⁷

Prohászka számos karácsonyi cikke közül ebben kifejezetten kora politikai kérdéseiről is kifejtette nézeteit, elsősorban a munkásokat igyekezett megszólítani a katolikus szociális tanítások, pontosabban azok sajátos értelmezése népszerűsítésével.

Egy osztrák városban a munkások nyilvános ünnep keretében tűzre dobták az Evangéliumot s a keresztet. Ezzel természetesen érzelmeiknek s nézeteiknek akartak tűzírásos kifejezést adni.

⁴⁷⁵ A Genfben alakult szabadkőműves páholynak más (angol, amerikai) szervezetekkel való konfliktusáról, mely a valláshoz való viszony megítélése kapcsán alakult ki, sokat cikkezett ekkoriban a jobboldali sajtó, pl.: *Új Nemzedék*, 1922. október 13. 3. p.; később a *Világ* és a *Nemzeti Újság* között még sajtópolémia is kialakult ennek kapcsán, pl.: *Új Nemzedék*, 1925. február 1. 5. p.

⁴⁷⁶ A Turán Szövetség keretében működő „sajtófőiskola” 1921-ben kezdte meg a jobboldali újságírók számára előadások, továbbképzések szervezését, melyet a kultusztárca is támogatott. Ld. pl.: Október elsején nyílik meg az újságíróiskola. In: *A Nép*, 1921. június 19. 6. p. Prohászka is részt vett az előadásokban, ld. pl. 111. sz. dokumentum.

⁴⁷⁷ *Fejérmegyei Napló*, 1924. december 25. 1–2. p.

Mikor a kereszténység ennek a barlangban született, s jászolba fektetett Úr Jézusnak szent karácsonyát üli, méltán kérdezheti azoktól a hasonlóan szegény, de ily betlehemi sorsra mégsem jutott munkásemberektől, hogy tulajdonképpen hát mit akartak azzal mondani, hogy az Üdvözítőnek, a betlehemi s názáreti s golgotai szegény embernek Evangéliumát s keresztjét tűzre dobták?

Azt-e, hogy a szegényt, a munkást akarják benne tűzre dobni? De hisz akkor egymást is, kik mind szegények – legalábbis azoknak tartják magukat – végig pörkölhettek! Vagy talán azért akarták megégetni, mert mint az írás mondja, „a szegényeknek jó híradást hirdeti”? De hisz akkor Marx Károlyt, s minden szervezeti titkárt is megforgathatnának legalábbis adventi reggeli tüzekben, mert ezek is azzal jönnek, hogy jó hírt hoznak, azt, hogy lesz szovjet és munkásdiktatúra és – hozzátehetjük – éhhalál. Vagy tán abból a mérhetetlen gyűlöletből cselekedtek úgy, mely nem lát, nem hall, s azt üti-vágja, akit ér, s így tűzre vetheti Megváltóját is? Bizonyára vannak köztük ily elfogultak is, de a nagy többségről ezt nem lehet állítani. Ez utóbbinál az ilyen nevetlen elvágódások csak tömegpsziché alacsony szenvedélyességének tudhatók be.

Azonban hagyjuk az Evangéliumot tűzredobó munkásokat, s szolgáljuk a karácsonyi békességet inkább saját lelkiismeretünk megvizsgálása, s az annak nyomában meginduló önmagunkba térésünk által. Tény, hogy sokan szakadnak el Krisztustól, s ugyan miért? Nem azért-e, mert farizeusi kereszténység takarózik az ő nevével? Lehet-e azt mondani, hogy mi Krisztussal tartunk, s igazán keresztények vagyunk, akik az Evangéliumot komolyba veszik? Nem zavarja-e meg a munkásokat a társadalomnak alakoskodása, mely ajkán hordozza az Evangéliumot, elméletben elismeri fönségét s annak parancsait, a valóságban pedig ebből az Evangéliumból csak karikatúrákat mutat be? Lehet-e akkor azon csodálkoznunk, hogy az ily szerencsétlenül interpretált s a vezető társadalom által kompromittált Evangéliumot a munkásság tűzre dobja?

Elképedünk a munkások dühén a gazdagok ellen, s gyűlöletükön a kereszténység ellen. De megvizsgáltuk-e azt, hogy mi e dühnek oka, s komolyan reflektáltunk-e a gyűlölet forrásai fölött? Nos, és ha ezt megtettük, nem képedtünk-e el akkor éppen úgy a düh s gyűlölet okain is? Mik azok az okok, s mik e források?

A társadalom mai bajai két gyökérből fakadnak: az egyik az erénynek és a lelki-ségnek a hiánya fönt éppen úgy, mint lent, minek következtében a züllés tért foglal, s az önzés s az élvezetvágy pusztítva szakítja át gátját. Piszkos áramok járnak mindenfelé, a vezető osztályokban éppen úgy, mint a munkás rétegekben. Ily lelkiület mellett jobb világról s megújhodásról szó nem lehet. Minden reformhoz lélek kell, s legyenek meggyőződve a t.[isztelt] munkások, hogy ha ők nem tesznek különbséget nagy hit s tiszta erkölcs, tehát az emberiséget tartó s mozgató ideális tartalmuk tekintetében, akkor alattuk is, az ő uralmuk alatt is éppen úgy kínlódik majd tovább s szégyenli el magát az emberiség, mint ahogy azt teszi most.

Fontolják azt meg a munkások, hogy az Evangélium tekintetében nem állnak-e ők is ott, ahol az általuk halálra ítélt társadalom áll, s ha ott állnak, akkor higgyék el, hogy Evangélium nélkül ők se fognak boldogulni. E részben a felek nem vethetnek egymás

szemére semmit, s egyikük sem lesz hivatottabb a világ vezetésére a másiknál. S mi a düh s gyűlölet másik forrása?

A modern gazdasági berendezkedés s a kapitalista termelés tűrhetetlen s képtelen állapota. A munka nem jut jogaihoz, s a szívtelen és kegyetlen pénzhatalom dirigálja a világot. Ezt nem lehet tűrni. Így néz ki a legbutább, mert személytelen „tyrannis” s a legkegyetlenebb „autokrata”, v.i.[vagyis] a zsarnokság s az egyeduralom legtűrhetlenebb formája! S mindez a mai világban, az individuális fejlett öntudat s a szabadság korszakában! Az emberiség a munka erejében bizonyos közjólétnek s az anyagi s szellemi javak élvezetének stádiumába remél eljuthatni. Örült is a haladásnak: de mikor már engedelmeskedtek neki tűz, víz, villám, gőzök, gázok, tengeráramlatok s levegő, akkor azon vette magát észre, hogy gazdasági rendszerében egy tűrhetetlen baromigát konstruált magának, s sorsa kocsisául s szenvedései ostorosául pedig kiválasztotta a legbutább, s magához méltatlan hatalmat, a pénzt.

Ez már csak nem Evangélium, s ehhez aztán igazán nincs köze Krisztusnak?! – Miért dobják hát mégis tűzre az Evangéliumot?! Ismétlem, hogy nem az Evangélium miatt, hanem az úgynevezett keresztény, tehát evangéliumos társadalomnak alávaló magaviselete miatt!

Aki Krisztus Urunkkal tart, az kövesse az ő példáját. Ő szánta a sereget, mikor éhezni látta, s adott neki kenyeret. Szánjuk-e mi is az emberiséget, mikor a munka igája alatt társadalmi rétegeket testben, lélekben, örömtelenségben, tuberkulózisban s alkoholizmusban tönkre menni látjuk? Vesszük-e észre, hogy az anyagi javak elosztása körül égbekiáltó az egyenlőtlenség, az aránytalanság és igazságtalanság, melyet Isten sohasem helyeselhet? Látjuk-e, hogy családok, sokgyermekes családok lyukakban laknak, honnan a szeretet és öröm számúzve, hol a szeretetnek nincs helye, s hol az embereknek tönkre kell menniök? Igazán, ezeknek csak az Úr Jézus lehet a bírójuk, és én nem dobok rájuk követ, ha minket gyűlölnek.

A vallási nyomorúság nem szűnik meg addig, míg a szociális bajokon nem segítünk. Ezeken a szociális bajokon lendíthetünk ugyan módjával mindnyájan abban a körben, melyben élünk, s ahol tőlünk telhetőleg jól tehetünk. De ez csak valami – azt mondanám, csepp a forró tűzhely vaslapjain.

Másképp kell itt segíteni. Nem a karitás, v.i. [vagyis] a szeretet révén – ez a kötelességünk azonban mindig megmarad –, hanem a justitia socialis, a társadalmi igazság s a társadalomnak új gazdasági struktúrája révén. A termelést kell másképp szervezni, s a tőke egyeduralmát számúzni.

Ez a jövőendő fejlődés és reformnak föladata, s aki a jászolban fekvő kis Jézussal egyet érez, az érzi meg igazán, hogy a kereszténységnek ez a jövő reform a nagy kötelessége, s hogy kötelessége mindnyájunknak ez irányban dolgoznunk.

Nincs annak krisztusi szíve, aki nem betegé millió és millió testvérei szenvedésének, s még kevésbé van meg a krisztusi fölvilágosodottság abban, aki azt mondaná, hogy ő keresztény, de nem embere s harcosa a szociális küzdelmeknek. Ha az ilyen embernek a háza düledézne, ugyancsak nem mondaná, hogy nem gondja a ház kija-

vítása: nos, az európai kultúra nagy házának gazdasági szárnya egészen rossz karban van, düledeznek s milliók szenvednek attól; s ezért hozzá kell látnunk, hogy azt fölépítsük, a társadalom új igényei szerint.

Ha így gondolkozunk s teszünk, akkor a munkások nem fogják tűzbe dobni az Evangéliumot, hanem krisztusi embereket látnak bennünk, kik szintén új s jobb világot akarunk, de olyat, melyben Jézus szíve, szeretete ég s világít.

Ez a karácsonyi tűz és fény világítson nekünk s hevítsen minket. Ettől a meleg s valóságos kereszténységtől lehül majd a félrevezetett s elkeseredett tömegek gyűlése is, s akkor velük együtt nemcsak azt fogjuk majd mondani, hogy „jöjjön el a Te országod”; hanem elszántan hozzá is látunk az ország fölépítéséhez.

Az itt formába öntött gondolatok egyébként foglalkoztathatták Prohászka, mert cikének gondolatai pontosan felismerhetők az 1924. december 21-én, a MÁV gépgyár keresztényszocialista munkásainak tartott A keresztény gondolat nemesítő ereje című előadásában.⁴⁷⁸ Például a kereszténység történetében Krisztus születése után a reneszánszt tartotta a második legfontosabb mérföldkőnek, mert akkor indult meg szerinte a keresztény kultúra „morzsolódása”, amelyhez minden későbbi irányzat hozzájárult. („Minden újabb eszmeáramlat iszapos hulláma a kereszténység szikláját szaggatja.”) Továbbá ugyanazokat a gondolatokat fogalmazta meg a munka jelenségének keresztény és marxista értelmezéséről, az egyik életszükséglet, a másik árucikk stb. Hasonlókat mondott továbbá az Ébredő Magyarok Egyesületének kongresszusán.⁴⁷⁹

116. Beszéd a Magyar Jövő székházának avatásán, Miskolcon. (1925. január.)⁴⁸⁰

Miskolcon jelent meg az egyik leginkább szélsőjobboldali vidéki napilap, a Magyar Jövő, melynek szerkesztősége 1925 elejére egy nagy sajtópalotába költözhetett. A „keresztény nemzeti” sajtó ügye iránt elkötelezettek nagy közéleti sikernek könyvelték el a székház január 18-i átadását, nem véletlen, hogy a „keresztény” sajtó fontosságát állandóan hangoztató Prohászka volt az esemény egyik fő szónoka, aki Hungarizmus és kultúra címmel tartott előadást a sajtóház megnyitásakor. A „hungarizmus”

⁴⁷⁸ Ld. röviden: *Új Nemzedék*, 1924. december 21. 8. p.; ill. *Nemzeti Újság*, 1924. december 23. 5. p.

⁴⁷⁹ POÖM. XXII. 331–337. p.

⁴⁸⁰ A székházavatás történéseit, Prohászka Ottokár beszédét elsősorban a *Magyar Jövő* és a *Magyarság* 1925. január 20-i lapszámának 1–6. oldalain megjelent részletes tudósítás alapján közöljük. Tartalmában többnyire hasonló, de kevésbé részletes beszámolók megjelentek még: *Fejérmegyei Napló*, 1925. január 21. 1–2. p.; *Nemzeti Újság*, 1920. január 20. 7. p.; *A Nép*, 1925. január 20. 7. p. (Farkas Sándor); *A magyar Miskolc ünnepe. Szózat*, 1925. január 20. 3–4. p. További forrásokra, a beszéd hátterére részletesen ld.: Fazekas, 2013. 290–292. p.

fogalmát Prohászka alkotta meg, a nemzeti elkötelezettség és a kereszténység sajátos – alapvetően zsidóellenes – ideológiájaként még az első világháború végén, később többször felelevenítette az általa definiált eszmerendszert.⁴⁸¹

Mélyen tisztelt Hölgyeim és Uraim!

A minap egy osztrák városban a szociáldemokraták ünnepélyes keretekben tűzbe dobták, tehát egy szociáldemokrata autodafé keretében megégették az evangéliumot, annak a Bethlehemben született, annak a gyaluforgácson járó mezítlábas szegény felséges Istenembernek az evangéliumát. Hogy ez az emberiségnek, tehát az igazi demokráciának a szempontjából micsoda bűn, miféle bornírtság, miféle elvakultság, azt itt felesleges magyaráznom. De hát ez megtörtént, és ez mint valami rikító, rettenetes világító sötétség ijeszti az emberiséget, méltán, mert hiszen ennek a szerencsétlen kultúrvégnek eltagadhatatlan szimptomája. S ahogy az a Spengler ír kultúrvégről,⁴⁸² hát hiszen nincs igaza a műnek koncepciójával, de ez a levegőben van: dül, hull, morzsolódik minden, Krisztus, kereszténység, vallás, erkölcs, és most a destrukció ott tart, hogy a legtermészetesebb fogalmakat természetalkotta, történelemalakította irányzatokat kezdi ki, és ezek a család és a nemzet. A családról most nem beszélek, hanem ezt a nemzetet, ezt a nemzeti egyéniséget, azt a nemzeti, történelmi nagy valóságot, amit mi hungarizmusnak hívunk, ezt szeretném így magunk elé idézni, és a mi kultúránknak, úgy mondanám, a liturgiájába beleállítani.

Hungarizmus! Mi ez? A hungarizmus a múlt, jelen, jövő, magyar sors. A hungarizmus vér, faj, történelem, öröm, bánat. Hungarizmus: a Mátyás király, Rákóczi, Bethlen, Bocskai, Kossuth lélekjárása. Hungarizmus: magyar élet, magyar lélek, magyar levegő, magyar sajátosság. Hungarizmus: Isten gondolata magyar kiadásban, hungarizmus: magyar kultúra! Vegyék csak, hasonlítsák csak össze, mi volt a nemzeti gondolat és érzés 1848-ban és mi volt 1918-ban! A nemzet: ideál, amiért vért, életet, mindent áldozni kellett, és amelynek nagysága előtt egy Kossuth Lajos és vele az egész Magyarország térdet hajtott, a nemzet magyarsága előtt.⁴⁸³ 1918-ban a nemzet: molyette kucsma, kopott gondolatok, a nemzet: igazán levegő, az az elhasznált történelmi levegő. 1848-ban a nemzet: a vér, egységes lelkesedés, hatalmas iramlás, bátorság, bizalom, 1918-ban: a nemzet igazán népkaloda, a nemzet valami olyan elvont gondolat, mely kolonca az igazi haladásnak, mely szégyene a demokráciának. A nemzet 1848-ban, amelyet a liberálizmus mindenféle új gondolataival meg kellett támogatni, hogy feljebb emeljük az égig. 1918-ban a nemzet valami halálra ítélt történelmi ala-

⁴⁸¹ Ld. erről pl.: Fazekas, 2015/a.

⁴⁸² Célzás Oswald Spengler *A Nyugat alkonya* című művére, ld. 109. sz. dokumentum, 427. sz. jegyz.; 111. sz. dokumentum.

⁴⁸³ Prohászka itt tévesen hivatkozott (vagy a beszéd leírója értette félre), Kossuth 1848. július 11-én elhangzott, szállóigévé vált mondása ugyanis: „Leborulok a nemzet nagysága előtt.”

kulás, amelyet aztán ki is kellett végezni azon a vörös posztóval elrútított Ország-téren, amellyel azután két olyan csámpás lábú hóhér, a nem-magyar demokrácia és a nem-magyar kommunizmus, ez végzett is.

És ez a destrukció, ez a nemzetellenes gondolkodás, érzés, tovább űzi játékait. Csak nézzék meg: ahol moccan valami, ami nemzeti egész Európában, ami nemzeti akar lenni, hogy pergőtűz alá veszi a zsidó sajtó! (Úgy van! Úgy van!) És varangyméreg fecskendezés alá veszi mindazt, ami nagy a nacionalizmus értelmében, legyen az akár Mussolini, akár Hitler, akár Ludendorff, legyen nálunk a magyar fajvédelem, ébredő magyarság, mindent lemángorolnak, lecsepülnek.⁴⁸⁴ Miért? Mert nagy érdekszövetségük érdekkörei ellen van! Hogyha a magyarságban megmozdul valami, akár szellemi, akár gazdasági felszabadulás érdekében, természetesen rögtön ott vannak azok az érdekeltségek, amelyeket bátran bankokráciának lehet nevezni,⁴⁸⁵ és ha ezek nem boldogulnak, ha a kormány nem bír velük, és erősebben lép fel ellenük, jönnek azok a külföldi érdekeltségek, ez pedig körülbelül a Rothschild, Kahn, Kohn és más efféle hatalmak.⁴⁸⁶

Nekünk ezt tudnunk kell, ez a végzetünk. Ez a harc ránk van kényszerítve, és ebben vagy megálljuk a helyünket vagy el kell pusztulnunk. Mi ezzel a nagy áramlattal szemben így állunk nemzeti szervezetlenségben, erkölcsi fegyelmezetlenségben, a nemzeti érzés éretlenségével. Ha meg akarjuk állani helyünket, akkor ebben a tekintetben egészen más felsőregisztráltakat kell kiküzdeni, főleg a nagy szervezkedésnek jegyében és irányzatában. Hiszen nekünk nem is volt időnk erős nemzetté lenni. Mikor még a nemzet szinte pihent a XV. századig, ránk jött a török, a német ránk tette a kezét. Voltunk valamik, de nemzeti értelemben semmik. Hogy lehetett akkor nemzeti érzés, nemzeti öntudat? Nekünk nem volt magyar történelmünk igazán! Az a magyar történelem lezáródott a vegyesházi királyokkal. Azután jött egy lehetetlenség, melyet Széchenyi István is szerencsétlen vegyes házasságnak mond,⁴⁸⁷ nemzeti tekintetben valami terméketlen három százados fejlődés. Pedig, ugye a nemzeti gondolat, ez valami oly természetes, mint ahogy természetes az egyed, a család. Aki tagadja a nemzetet, vagy jogosultságát kétségbe vonja, méltán tagadja a családot, de nem találja helyét az igazán nemes egyéniségekben sem. Az Isten gondolata az, amint Miltay barátunk is kifejezte, hogy az emberiség differenciálódjék, hogy a világtörténelem gazdagodjék, hogy az emberiség szelleme törjön ki, virágozzék ki az iste-

⁴⁸⁴ A *Nép* tudósításában a mondat vége: „[...] legyen az akár Mussolini, akár Hitler, akár Ludendorff, ázsiai, félvad vagy egész barbár lesz belőlük a zsidó sajtón keresztül, mert hiszen ezek a férfiak nagy érdekszövetségek ellen mennek.”

⁴⁸⁵ A *Fejérmegyei Napló* szerint ez utóbbi félmondat: „amelyek a bankokrácia járszalagján rángatóznak”.

⁴⁸⁶ A három név a zsidóság különböző társadalmi státusú, de egyformán elítélt típusaira is utalhat, a Rothschildok 18. századi eredetű bankárdinasztia, nevük a gazdagság szimbólumának számít, a Kohn-t inkább a zsidó kisember szinonimájaként használták.

⁴⁸⁷ Széchenyi a Magyar Királyság és a Habsburg Birodalom közötti közjogi kapcsolatra használta a vegyes házasság kifejezést.

ni gondolat az emberiség megfogalmazásában. Nekünk ezt az isteni gondolatot kell megfognunk, és azt mondanunk: magyar vagyok, magyarnak lenni kötelességem, a magyar gondolatot, a magyar konstrukciót felépíteni, annak lappangó erőit kifejleszteni, a magyar életet, ezt a fel nem használt terepet⁴⁸⁸ öntudattá fejleszteni és emelni: ez a mi kötelességünk! Ha a hungarizmusban ez a szenvedély feltámad, akkor beszélhetünk nemzetről, remélhetünk szebb, biztosabb és hozzánk méltóbb jövődőt.

Azt mondják, hogy a nemzeti és erkölcsi eszméket azzal a rettenetes áramlattal szemben, amely bennünket környékezik, meg kell mentenünk. Kérdezem: hogyan mentsük meg a nemzeti és erkölcsi eszméket? Hová akarjuk beleakasztani? Filozófiákba, absztrakt kulturáltságba? Hallgassanak a nagy Goethe szavaira:

Der Storm, in dem ich bade
Ist Überlieferung und Gnade.⁴⁸⁹

A természetnek felséges árama, amelyben az élet hatalommá lesz, vagy ha belőle ki- kapcsolódik, elszárad[nak] a nagy tradíciók, nagy hit és nagy fegyelem. Szemben állok kegyetekkel, nem volt még szerencsém kegyetekhez, fogadják tőlem azt a goethei szót: kegyetek vagy a Krisztushoz ragaszkodnak, akkor megmentik a nemzeti eszmét, vagy hátat fordítanak a Krisztusnak és akkor megnyílt az örvény és a pokolba zuhanak minden ideáлизmusukkal! A világ fáradt, rosszul kezeli a felséges eszméket, nem gondol arra, hogy a nagy valóságok az élet, a szenvedélyek, akarások, erkölcsök.

Ha akarják megmenteni az erkölcsi és nemzeti eszméket, akkor óvakodjanak, hogy ne inficiálódjanak. A sajtó, a zsidó sajtó az infekció hordozója, az, amelyből maláriás infekcióknak felhői emelkednek és szállnak a magyar nemzeti, keresztény gondolatnak, érzésnek világára. Mi legyen evvel? Ne infekciókban pusztuljunk el mindnyájan! Mindig restellem, ha egy pap vagy katonatiszt megveszi a Világot, az Az Estet, (lelkes éljenzés) és ezt tiszteletből a nemzeti hadsereg és a papság iránt mondom. Ennek nem szabad megtörténni, ez rossz példa, ez a lejtőre nemcsak lépés, hanem magávalrántás.

Nekünk meg kell győződünk, hogyan tegyük meg kötelességünket. Azt mondja egy nagy filozófus: Papucssal és papucsban nem törünk a felsőbb régiók hazájába. Küzdelem kell, ellenállás kell, megállapítás kell, a nagy igenlés, nagy állítás a nagy

⁴⁸⁸ Megjegyzés: a *Fejérmegyei Napló* itt a „telepet” kifejezést használja, valószínűbb, hogy ez volt Prohászka eredeti, pontos megfogalmazása.

⁴⁸⁹ Itt vagy Prohászka idézte pontatlanul Goethe *Gott, Gemüt und Welt* c. költeményét, vagy a krónikás öröközte meg rosszul, eredetiben ugyanis a hivatkozott versrészlet: „Ich wandle auf weiter, bunter Flur, / Ursprünglicher Natur; / Ein holder Born, in welchem ich bade, / Ist Überlieferung, ist Gnade.” Ld.: Johann Wolfgang von Goethe: Berliner Ausgabe. Poetische Werke. Band 1. Aufbau, Berlin, 1960. 423–431. Magyarul: „Az ős természet ligetén / Mint hímes réten járok én. / Szép forrás üdít szüntelen: / A hagyomány, a kegyelem.” (Dóczi Lajos fordítása.) Ld.: Isten, kedély és világ. In: Goethe költeményei. Ford.: Dóczi Lajos. Bp., 1905. (Dóczi Lajos munkái, X.) (Online: Magyar Elektronikus Könyvtár: mek.oszk.hu/07200/07217/ – 2019. április.)

tagadással és kétségbevonásával mindennek. Ezt kell tennünk! Ha ezt meg tesszük, akkor a hungarizmus nem frázis, akkor a magyar kultúra nem felhő, nem januári köd, mely tele van párával, de nem tud lehullatni egy csepp könnyet erre a földre.⁴⁹⁰ Meg kell győződünk: magyarnak születtem, ne teljek meg a kozmopolita infekcióval és elveszítsem a helyes orientációm. Ha ez a kötelességteljesítés rendszeres, következetes és hűséges, akkor azután imádkozhatunk, hogy Uram, adj hitet nekünk, hogy leszünk, hogy megmaradjunk, hogy majd úgy lesz, mint régen, hogy születik még egy nagy idő, lehet még azt izenni, hogy felvirrad, vergődésünkéből szárnyara kelünk, lehet, hogy leszünk még magyarok.⁴⁹¹

Hiszek Istenben! Ez az én természetfeletti nagy hitem. Hiszek magyarságban, magyar sorsban: ez az én nemzeti krédóm! Ezzel a két krédóval akarok élni, küzdeni testvéreimmel. Biztos, hogy a küzdelem után miénk a győzelem, a magyar hitnek új magyar mennyországban való megvalósítása. Az Isten segítsen minket erre.⁴⁹²

117. Beszéd a keresztényszocializmusról. (1925. január.)⁴⁹³

Az Országos Keresztényszocialista Párt⁴⁹⁴ budapesti központjában került sor január 21-én Prohászka előadására, melyet Szükség van-e ma Magyarországon a keresztény szocializmusra? címmel hirdettek. A püspök részletesen foglalkozott az általa is gyakran vallott politikai irányzat mibenlétével és aktuális helyzetével. A beszédet a Fejérmegyei Napló tudósítja, mint „fültanú” így örökítette meg:

Prohászka püspök azzal kezdte, hogy a 1897-i zürichi munkás kongresszuson Zürichben,⁴⁹⁵ Svájcban az angol munkásság Qualsh nevű kiküldöttje előadásában

⁴⁹⁰ A *Fejérmegyei Napló*ban ez utóbbi mondat: „Tanuljuk már meg egyszer, hogy nem a tagadások, nem a kétségeskedések visznek minket előbbre, hanem a nagy igenlések, a nagy állítások, különben a magyar kultúra januári köddé nehezuul, amely egyetlen termékenyítő vízcseppet sem tud aláhullatni a szegény, szikkadt földre.”

⁴⁹¹ A *Nép* tudósításában az utolsó mondat: „Uram, ne hagyjad, hogy kozmopolitizmussal teljek meg.”

⁴⁹² A beszéd vége a *Nemzeti Újság* tudósításában: „Hiszek az Istenben, hiszek a győzelmes magyar sorsban: ezért a két eredőért küzdök én. Küzdjetekek valamennyien és biztos, hogy miénk a győzelem.”

⁴⁹³ A közlés alapja: Dr. Prohászka püspök a magyar keresztény szocializmusról. In: *Fejérmegyei Napló*, 1925. február 1. Vasárnapi melléklet. 1–2. p. Ld. még: Prohászka Ottokár az igazság uralmáról. In: *Szózat*, 1925. január 22. 4. p.; A világnézetek harca két zászló között dől el. In: *A Nép*, 1925. január 23. 4. p.; Prohászka Ottokár püspök előadása a keresztényszocialistapártban. In: *Nemzeti Újság*, 1925. január 22. 2. p. (részletét újraközzölte: Rónay, 2012. 75–76. p.); Prohászka Ottokár püspök előadása a keresztényszocializmusról. In: *Új Nemzedék*, 1925. január 23. 5. p.; Prohászka Ottokár püspök a keresztényszocializmusról. In: *Budapesti Hírlap*, 1925. január 23. 7. p. A dőlt betűs kiegészítések és betoldások ez utóbbiakból származnak.

⁴⁹⁴ A párt ekkori tevékenységére, programjára, arculatára ld. részletesen: Gergely, 1994. 23–29. p.

⁴⁹⁵ A célzás az 1897. augusztus 23–27. közötti Zürichben, a munkavédelmi jogszabályokról tartott nemzetközi kongresszusra vonatkozik.

úgy lépett föl, hogy mindkét kezében egy könyvet lobogtatott. A jobb kezében volt az evangélium és a bal kezében Marx kommunista kiáltványa, és Qualsh azt mondta, hogy ez a könyv két zászlót képvisel, amelyek egyike alatt a világ munkásságának minden jóléti harcait meg kell harcolni, más irány nincs, mint ennek a két zászló egyikének az irányához kell csatlakozni az egész világon. És mit jelent a két zászló iránya? A jobb oldali zászló Krisztus zászlója, jelenti a valláshoz, nemzethez, ember-szeretethez való ragaszkodást, és jelenti a tisztességes munkát, mely az embert boldogulásához vezeti; a másik baloldali zászló jelenti a vallás és nemzet megtagadását; az ördögnek, Lucifernek zászlója, ki [fűt, fát, gazdagságot, dicsőséget ígér és ezt az emberek vakon követik, holott csak a komoly, szorgalmas munka az egyetlen út az emberiség jólétének megteremtéséhez] a szeretet helyett az önzést prédikálja, tegyen mindenki úgy, amint neki jólesik, s emellett gazdagságot, dicsőséget, minden jót ígér az embernek, munkanélküli földi paradicsomot. [A szociáldemokrácia amióta munkába fogott, az önzést hirdeti. De prófétájuk, Marx és Engels hirdette elveit megoldani, a nagy problémát nem tudták. Náluk rossz a szisztéma, de a mozgalom él és a tömegek elégtelenségével számol. A próféták elveit revízió alá vette Bernstein⁴⁹⁶ és azt mondotta, hogy ne csináljunk revolúciót, hanem csináljunk evolúciót.] Pedig ahol eddig ez a kommunista zászló uralomra jutott, ott, mint nálunk is, tapasztaltuk, az csak gerstli és üres tökfőzelék inségére vezetett. Mire visz a féktelen önzés? Olyanforma eredményre, mintha az önző görényt meg az önző csibét összezsuknánk, abból ugyan furcsa boldogság keletkezne. Az erősebb fizikumú önzés elpusztítja a gyöngébbet. Krisztus evangéliumának zászlója nem az önzés revolúciójára biztat, hanem az evolúcióra, a fejlődésre, mely a szeretetnek, egyéni jognak, az igazságosságnak fejlesztésével akarja a társadalmi bajokat meggyógyítani. [Azután párhuzamot vont XIII. Leó pápának *Rerum novarum*⁴⁹⁷ című enciklikája és Marxnak elmélete között. Rámutatott arra, hogy Marx, bár lángész volt, mégis tévedett, mert elméletét az önzésen, az anyagelvűségen és a munka értékének helytelen meghatározásán építette fel. Ezzel szemben XIII. Leó pápa enciklikája összhangba akarja hozni a gazdasági érdekeket a munkás érdekeivel. Nem ítéli el a kapitalizmust, mint olyat, mert hiszen míg valami újat nem állíthatunk a kapitalizmus helyébe, nem küszöbölhetjük ki a gazdasági életből.] Mert társadalmi bajok vannak a világon, az bizonyos. A túltengő kapitalizmus a munkást nem juttatja méltó jutalmához, pedig azok is megérdemlik a kultúrát, kényelmet, jólétet, mint akármelyik társadalmi osztály. Az igazságosság szellemével a munkást a tőke társtulajdonosává, részvénytulajdonossá kell tenni, mint azt Angliában némely

⁴⁹⁶ Eduard Bernstein (1850–1932) német szociáldemokrata politikus és ideológus, a marxizmusnak elsősorban az elkerülhetetlenül bekövetkező, ciklikusan visszatérő és a kapitalizmus végső pusztulását okozó gazdasági válságot hirdető tanait felülvizsgáló nézeteivel a „revizionizmus” irányzatának megalapozója. Híres mondása szerint: „Válságelméletre nem lehet értelmes munkásmozgalmat alapítani.”

⁴⁹⁷ XIII. Leó pápa nagy hatása, a munkások helyzetéről szóló, *Rerum novarum* kezdetű 1891-es szociális enciklikáját, a keresztényszocialista mozgalom egyik elméleti-ideológiai alapvetését Prohászka Ottokár fordította magyarra. Ld. még 122. sz. dokumentum.

vállalatnál már megkezdtek, s az ilyen munkás, mint maga is tőkés, a tőkének nem ellensége, hanem előmozdítója fog lenni. *[Sem a szociáldemokraták, sem a bolsevizmus, sem a mindenkit és mindeneket szakszervezetbe kényszerítő szindikalizmus a kérdést meg nem tudja oldani. És a keresztényszocializmus? – Ő sem. Hova tehát? Mi lesz ezután?]* *[Hogy mit hoz a jövő, azt nem lehet előre látni. Meg fog-e szűnni a kapitalizmus és mit állítanak helyébe, azt ma még nem tudjuk. Egy azonban bizonyos, hogy a jövő a szociális kérdés jegyében alakul. A jövő nagy társadalmi és gazdasági harcait a keresztényszocialista és a szocialista zászló alatt fogják megvívni.]* Igazságos, krisztusi szellemű törvényhozói munka kell ide, nem ördögi revolúció. *[Jó, egészséges törvényekkel lehet a mai állapotokat reorganizálni, a törvényhozó faktoroknak kötelessége tehát a bajokon segíteni.]* *[Végelemzésben a kommunisták sem szüntették és szüntethették meg a kapitalizmust. A keresztényszocializmus sem ellensége a kapitalizmusnak, mint olyanak, hanem az emberi természet helyes felismeréséből kiindulva, összhangot akart teremteni közte és a munkás között. A munkásnak, jobban mondva annak, aki munkája után él, joga van a jóléthez, a családi élet boldogságához, kulturális igényeinek kielégítéséhez, következően kötelessége a kapitalizmusnak, mely a munkás erejéből halmozódott fel, odatörekedni, hogy a munkás ezeket az igényeit kielégítse.]*

Hiszen a munkásságban is vannak egyes kiváló, kitűnő tulajdonokban bármely jeles társadalmi osztállyal versenyezni képes munkáscsoportok, mondhatnánk, magasabb rendű munkásosztályok. Pl. az én székesfehérvári híveim között – mondta Prohászka püspök – az ú.n. Búrtelepen lakó vasutas munkások alkotnak egy kitűnő munkásosztályt, akik nagy áldozatokat hoznak a vallásért, nemzetért, kultúráért; templomot, iskolát tartanak fenn, jó családfenntartók, a szórakozásaikban is a tisztességes, kifogástalan emberek példaképei. Az ilyenek méltán a munkásság arisztokráciájának volnának nevezhetők. Szociális, társadalmi javításokra szükség van, s erre egyedüli igaz útmutató Krisztus szelleme, az evangélium. *[A kapitalizmus ezt a kérdést egyoldalúan intézné el, a szocialista tanok – amint tapasztaltuk – szélsőségbe mennek. Csak egy út van, az evangéliumban és Hegyi Beszédben megjelölt út. Egyfelől a kapitalizmus, másfelől a munkásság erre az álláspontra helyezkedjék.]* Az igazi keresztényszocializmus nem más, mint az evangélium követése. Ahol az emberek mind át volnának hatva az evangélium szellemével, Krisztus hegyi beszédjének tanaival, az emberszeretettel, igazságossággal, ott se keresztényszocializmusra, se semmiféle más szocializmusra nem volna szükség, s a társadalom bajai eltűnnének. Az igazi keresztényszocializmus nem egyéb, mint az evangélium szelleme, annak követése. Ez volna a legjobb politika, mely igazságosságra, földi boldogulásra vezetne.

De nálunk, meg bárhol is, ki merné állítani, hogy a nemzet és népek át meg át vannak hatva az evangélium szellemével? Mivel pedig ez nincs így, azért be kell ismernünk, hogy igenis szükség van a keresztényszocializmusra, mely az egyetemes igazságosságot kereső evangéliumi szellemet akarja a politikában érvényre juttatni.

[Ma már nem tehet mindent karitással elintézni, ma a Justitia⁴⁹⁸ érvényesüljön. A társadalmi és állami életben szükség van pártokra, és így a keresztényszocialista pártra is, amelynek munkássága iránt elismeréssel van. A keresztényszocialista párt feladata az, hogy a Justitia szellemében alkotandó jó törvényekért küzdjön.]

Az előadást a szokásosnak mondható tomboló ünnepléssel fogadták a hallgatók, majd a keresztényszocialista párt díszvacsorát adott Prohászka, a „keresztény mozgalom lánglelkű harcosa” tiszteletére, amelyen mintegy 120-an vettek részt.⁴⁹⁹ Köszöntő beszédet mondott Bernolák Nándor,⁵⁰⁰ aki üdvözölte a püspököt, „mint annak a titáni harcnak vezérét, amely az elbizakodott, túlzó reakció és a forradalom elhárítására folyik”. Prohászka válaszában kifejtette: „látjuk, hogy éjszaka van, de már biztat a hajnal”, majd további kitartó munkára biztatta a keresztényszocialista pártot, amelyben maga részéről „kutyakötelességnek” tartotta a részvételt. Még 14 (!) köszöntés hangzott el különböző társadalmi és foglalkozási csoportok (vasutasok, iparosok, pedagógusok, tisztviselők, fiatal papság, nők stb.) képviselői részéről.

118. Beszéd a nagykanizsai Polgári Egyletben tartott kulturális esten. (1925. február.)⁵⁰¹

Prohászka február 8-án ismét eleget tett a nagykanizsai hívei meghívásának, akik ismét óriási várakozással tekintettek a látogatása elé. Az Úrleányok Mária Kongregációja és a Katolikus Férfiliga közös katolikus estjének szónokául nyerték meg a püspököt. Beszédének felvezetésében úgy fogalmaztak, hogy arra várnak: a püspök „kincsekben gazdag lelkének tárházából széjjel árássa az örök üdvösség tanait, a természetfölötti boldogság ígét s békét, vigaszt és balzsamot csepegtessen az 1925. év felzaklatott lelkű, támaszt kereső katolikus lelkekbe”. Prohászka próbált megfelelni a várakozásoknak, már a vasútállomásra való megérkezésekor azt mondta, hogy „karácsonyi hangulatot, karácsonyi ünnepet akar hozni Zrínyi városa katolikusainak”. Az előadóterem is zsúfolásig megtelt, sokan ki is szorultak. Hegedűs György szabadkozott a nagykanizsaiak kevésbé látványos politikai elszántsága miatt, pedig – mint mondta – a fehér és vörös zászlók közötti harcban erre van szükség, Prohászka pedig egy olyan nagy tűzkéve, „aki fényt ad nappalunkba és éjjelünkbe”, szaka-

⁴⁹⁸ Igazság és jog, vö. 89. sz. dokumentum, itt a jogalkotásra is utalhatott.

⁴⁹⁹ Szózat, 1925. január 23. 8. p.

⁵⁰⁰ Bernolák Nándor (1880–1951) jogász, egyetemi tanár, 1920 után több ciklusban nemzetgyűlési és országgyűlési képviselő, 1921–22-ben az első Bethlen-kormány munkaügyi és népjóléti minisztere, neve elsősorban akkor vált ismertté, amikor 1920-ban Prohászka Ottokárral együtt terjesztették a parlament elé a numerus claususra vonatkozó módosító indítványt.

⁵⁰¹ Zalai Közlöny, 1925. február 10. 1–2. p. Kivonatossal közölte ugyanezt: Megyéspüspökünk a tiszteletről. In: Fejérmegyei Napló, 1925. február 12. 2. p.

datlanul kitartásra és keresztény elszántságra buzdít, a „felzaklatott lelkű magyar katolikusok” számára nyújt szellemi táplálékot, s ahol jár, nyomában „Szent István, Mátyás és Zrínyi magyarjainak léptei kezdenek felrengeni és útjaink egyesülni”. Prohászka hosszú, mintegy egy órás beszédet tartott, amelyben patetikus hévvel, de nagy általánosságban beszélt a kultúráról és a kereszténységről. Beszédét „majdnem egész terjedelmében” így adta közre a helyi lap:

A magyarságnak, a magyar alkotmányos szellemnek, a magyar hazafiságnak talán sohasem volt olyan korszaka, mint a XVI. században, mikor az ország a török uralom alatt állt még, mikor az ország szintén ilyen csonka volt, mint most, de amikor a magyar tűz égett, s a véghelyekről sugárzott a magyar lélek. Az a korszak hamar tűnt le, csupán 80 évig élt. De a történelem megújul, és én úgy látom, hogy ez a mai kor is hasonlít valamiképpen ehhez a feldaraboláshoz, ehhez az idegen uralomhoz. Nagykanizsa is véghelye Csonkamagyarországnak, és ha mi azt akarjuk, hogy ugyanezek a véghelyeken a régi hazaszeretet életre keljen, és mindent a hazáért és a fölséges kereszténységért áldozó szellem sugározzon át – csak rajtunk fordul meg, és tőlünk függ. Ha van bennünk fogékonyság a fölség iránti tiszteletre, ha magyar lélek jár bennünk, amely a fölséges kereszténységre rezonál, és amely azokat a kapcsolatokat megérzi, amelyeket az emberiség megérzett a kultúra korszakában. Legyünk őszinték, az a kereszténység, amely nemcsak búcsút jár, de keresztes hadakat is indított – az nincs meg. A kereszténység nem formalitás, de kultúra, amelynek célja a világtörténelem alakítása. Kultúra, amely az intézményeket kiváltja magából, mely világot teremt, melynek lelke van. Ennek a kultúrának meghalnia nem szabad, és amennyiben igazán krisztusi magyarok vagyunk, ezt az igényt méltán támaszthatjuk vele szemben. Ezt a kultúrát, amely a letiport nemzetet újra a feltámadás felé vezeti, magunknak foglaljuk le. És akármilyen szegények lettünk, ezt az örökséget el nem veszíthetjük. De még óriási nehézségek között vagyunk, mely nehézségek, azt mondhatnám, kultúrnehézségek. Mi a dekadencia korszakában élünk, levegőnk tele van lázas bacilusokkal. Ez egy kultúrbetegség. Betegség, amelytől a fejek fáradtak lesznek.

Minden eszmény csak fogalom: maga a fogalom fáradt eszmék. Hogy nekünk nincsenek realitásaink? – eszményeink mind csigaházak, amelyeket az ember lábával tovább gördít, de nincs benne csiga: nincs benne élet.

Mi a kultúra és a civilizáció közötti különbség? A kultúra csigaház, amelyből a csiga kiveszett, kiveszett belőle a lélek.

A mai kereszténység szegény, mert hiányzik belőle a tűz, az ígézet, a varázs, a magnetizmus. Nagy dolog a kultúra! Olyan nagy, mint aminő a különbség a szép tavasz és a szibériai tél között van. Olyan a különbség, amilyen a festett tűz és az égő tűz között van. De ezt nem azért mondom, mélyen tisztelt Hölgyeim és Uraim, hogy magukra ráolvassam a haldoklás ítéletét, hanem hogy orientációt nyerjenek.

A magyarságnak is kellenek reális eszmék. Nem a jogrend, nem a törvény, hanem a magyar vér. (Úgy van! Éljen!) Nem akarom ezt a kérdést tovább fejtegetni, hiszen

mindnyájan megértjük és megérezzük, hogy mi az a kultúra, minő óriási, felséges, nagyszerű hatalom, és nekünk arra kell törekednünk, hogy az üres csigaházak az örömtelen szíveket szét ne forgácsolják.

Senkinek nincsenek mély, reális ideáljai, eszményei, mert nem tudnak felnézni, nem tudnak tisztelni. aki nem tud tisztelni, annak nincsenek ideáljai. A kultúra az egész emberiséget felemelő irány. Ezt azonban csak úgy lehet elérni, ha az ember tisztel. Tisztelni az Istent, a lelket, a megváltást – mert az embereknek megváltás kell. Tisztelni az Anyaszentegyházat, a keresztyáró lelket. Tisztelni annyit jelent, mint leborulni, mint a mélységekbe hatolni. Tisztelni egy olyan magnetizált érzékenységgel, amelyet felfogni nem lehet.

Ha bemész egy múzeumba, és látsz pld. [például] egy képet, ne kezdj kritizálni, hogy az rosszul van festve, mert ott neked hallgatnod kellene – hogy ő szóljon hozzád, és ne te szólj hozzá. Nem azért mégy oda, hogy kritikát mondj, hanem a fölséges képben el kellene merülnöd, és azt kellene mondanod: jaj, de bámulatos alkotmány.

Mondjanak nekem, Hölgyeim és Uraim, aki sok újságot olvas, nem veszi-e észre azt, hogy valami hiányzik belőlük? Hiányzik a tisztelet. Ha belenézek egy virágba, nem kell ahhoz nagyító üveg, hogy annak szépségét meglássam. Ha én egy leányt nézek és annak a szépségét – legyek a szépséget megtisztelő lélek, nekem azt a szépséget tisztelni kell. (Éljenzés.)

A blázirt embernek semmi sem nagy. A blázirtság egy modern betegség. Mélyen tisztelt Hölgyeim és Uraim, ha mi nem tudjuk Magyarországot és a mi nagy királyainkat tisztelni, és nagyrabecsülni és büszkék lenni rájuk, nem leszünk nagyok. Nagyon leszünk a tisztelet által. Magyarország is nagy lesz – nagy tisztelet által, amelyben önmagát hozza. Mi volt a nyugatnak a bűne? Hogy szégyenletette a magyar magát, hogy magyar. Ez azért van, mert tisztelni elfelejtett. De nekünk nemcsak tisztelni kell, de befogadóképesseéggel is kell rendelkezünk a felséges nyomások és a ránk áradó élettal szemben. Ha te a legnagyobbat befogadni tudod, ha te nem zárod be lelketet és kedélyedet a nagy benyomások elől – nem tudsz védekezni ellenük. Azt mondod, hogy neked nem árt a Világ, a Pesti Napló, a Népszava – azt a te lelked határozza és parancsolja meg és nem te. Hogy akarnak maláriás, miazmás levegőben élni? Benyomásokat ellensúlyozni? Nem bírják, hiszen nem is veszik észre.

Mindent hiszek, ami az evangéliumban van. Amit Krisztus mond. És én tudom, hogy a legjobb úton megyek. (Nagy helyeslés.) Kegyetek itt ülnek velem. Néznek és hallgatják szavaimat. Az embernek radikálisnak kell lennie. Legyenek radikálisai a felség tiszteletének. Legyenek radikálisak egy nagy lélek teljes odaadásával az iránt, aki magukat megvédelmezi. Én a hatalmainkat aszerint értelmezem, hogy Krisztus mit mond. Örülök, hogy a felséggel szemben nagy tisztelettel tartozunk.

Mi csodálkozunk, hogy a régiek faragtak maguknak bálvány isteneket? Mi mindnyájan csinálunk magunknak bálványokat. Én is bálványfaragó ember vagyok.

Mit gondoltok, ki az a Krisztus? Hogy is mondotta Péter? „Te Krisztus vagy, az élő Istennek fia.”⁵⁰² Ettől lett a legnagyobb hatalom, a nyugat-európai kultúra. A legnagyobb ember Jézus Krisztus. A mi képeink nem igaz isteneink, ezektől betegek leszünk, nem valók nekünk. Nem kapnak magnetikus életet, erőt. Pedig a kultúrához nagy erők kellenek.

Hogy mit értek az élet alatt? Nekem egy személyes viszonyom van mindahhoz, amit tisztetek. Személyes viszonyom van, és ragaszkodásom és szenvedélyem – ezt hívjuk életnek. Nekem ez megvan. Kegyeteknek is azt ajánlom, hogy ne csak nézzenek, hanem tiszteljenek. Hogy ez tőlem áldozatot kíván? Áldozat az, ahol nagy szeretet van? Kerül ez nekem valamibe? Kerülni annyit jelent, mint kincset adni másnak, amit megérzek, hogy másnak adok. Nekem ez nem kerül semmibe – a legnagyobb szívességgel adom. Ezt hívjuk vallásnak. A vallás egy személyes intim viszony a felséges Istennel. Éppen úgy vagyunk mi az élet intimitásaival, a felséggel szemben. Nem lehet csillagos ég alatt menni anélkül, hogy a felségesnek valami sugárzása meg ne érintené az embert. Vakondokok vagyunk mi mindnyájan a nagy Felséggel szemben.

Kegyetek velem éreznek. Én nem betanult beszédet mondok önöknek, hanem ami a szívemben ég és él, azt Kegyetekkel közöltem. Olyan ez, mint a magnetizáló sugár. Azért adom, hogy mi mindnyájan külön emberként menjünk ki innen, mint ahogy idejöttünk. Vegyék és vigyék át ezt a magnetizáló hatalmat, és sajátos beállítást a lelkekre, a nemzeti életre.

Bennünket sírba szeretnének tenni. Burkolózzunk be a nemzeti zászlóba és ebben a lelkületben éljünk, és az egész világ tisztelettel fog ránk tekinteni. És a magyar nemzet nagysága előtt mindenki meg fog akkor hajolni. Krisztus előtt pedig hódoljon meg az egész világ és hajoljon meg egész Nyugat-Európa.

119. Beszéd a Rákócziánium rendezvényén. (1925. március.)⁵⁰³

A Rákócziánium-nak is nevezett Rózsadombi Krisztus Király templomigazgatóság a Budapest-Országúti plébánia intézménye volt, templomuk építésére több társadalmi rendezvénnyel igyekeztek a forrásokat előteremteni. (A Krisztus király tiszteletére szentelt templom 1926-ban készült el.) A Rákócziánium „Templomépítő Hölgybizottsága” felkérésére Prohászka több műsoros estély szónoka is volt, például a március 3-i „böjti estélyen”.

A nevelés munkáját az iskola és az otthon együtt végzik – mondotta. – Az iskola az idealizmust plántálja a serdülő lélekbe, az otthon pedig az eleven hitet, az élet-

⁵⁰² János evangéliuma, 6,69.

⁵⁰³ Prohászka püspök előadása a Rákócziánium estéjén. In: *Budapesti Hírlap*, 1925. március 4. 5. p. Röviden: Prohászka püspök az ifjúság neveléséről. In: *Néptanítók Lapja*, 1925. március 16. 29. p.; Megyéspüspökünk az ifjúság neveléséről. In: *Fejérmegyei Napló*, 1925. március 8. Vasárnapi melléklet. 1–2. p.

be vitt tanokat, a gyakorlati kereszténységet. A primitív munkát végző zsákhordó is csak százalékos munkát tud végezni, hiszen számolnia kell azzal, hogy az általa kezelt lisztnek egy hányada elsikkad, eltűnik; a nevelőnek tehát, aki a legkomplikáltabb föladatot végzi, aki a fejlődő lelkeket formálja, szintén meg kell elégednie azzal, hogy munkája nem azzal az eszményi eredménnyel fog járni, mint szeretné. És hogy ha a tanári kar, amely a gyermeket az iskolában vezeti, keresztény és nemzeti, hogyha katolikus, hogyha idealista, akkor meg vagyok róla győződve, hogy munkája nem fog terméketlen talajra találni. Ha ilyen ifjúságot nevelünk, akkor és csakis akkor fogják az utánunk következők visszaállíthatni a régi, az új Magyarországot.

Hogy ezt megvilágítsam, elmondom, hogyan kerültem én erre a meglátásra. Elmondom, hogy összehasonlíthassák Önök a mi ideáljainkat a kereszténytelen neveléssel, amelynek nincs alapja, nincs semmiféle érve, hanem csupán egy rettenetes érdekszövetkezet áll mögötte, a szabadkőművesség, amely ellentétben van az európai keresztény kultúra minden eszméjével. Én néha megdöbbenve kérdelek magamtól, hogyan lehetséges az, hogy értelmes és hazájukat szerető emberek ennyire kikapcsolódjanak a legfölségesebb, a szellemi erőiben hatalmas európai kultúra kötelekeiből és csatlakozzanak egy álkultúra áleszméihez, amelynek nincs múltja, jelene silány, jövője kilátástalan. Mi igenis a keresztény katolikus kultúra mellett vagyunk. Miért? Azért, mert mint nevelő, vajon hol találom meg a legnagyobb szerű, megújodott és örökké izmos, friss szellemet, ha nem a kereszténységben?! Hol van az az eszme, irányzat, vagy akármi más, aminek ne javára lett volna az, hogy a keresztény lelkesülés inspirációjába került? Nézzük Michelangelot és az Egyház számtalan zsoldosát – művészt, irodalmi egyaránt – vajon nem merítették-e erőt a kereszténység éltető elemeiből?!

Kérdik, mit tett a kereszténység? Állam nem volt, kultúra nem volt, és ebben a káoszban teremtette meg a kereszténység azt a légkört, amely nemcsak a kultúrát teremtette meg, de annak minden igényét, szükségletét kielégítette. Nemcsak fakasztott szomjat a lelki szépségek, szellemi értékek iránt, de ki is elégítette azt. Ha a kereszténység alkotásain végigtekintünk, az ember nyelvkincse fölmondja a szolgálatot, mintha csak a Tátra vagy az Alpések örök nagyszerűsége előtt állnánk. A hegyek mélységei szépek, de szédül, aki belenéz. A gondolatok mélysége nagyobb, szebb és nem szédítő, hanem felemelő hatással van a szemlélőre. És ezt a gyönyörű, gazdag kultúrát mind a kereszténység hozta létre. Ha az ifjúságot ennek a kultúrának a bűvkörébe akarjuk állítani és meg akarjuk óvni a szabadkőműves eszméktől, amelyek csak nevökre eszmék, de tartalmukra nézve semmiféle rokonságban nincsenek a mi igaz kultúrával bíró eszméinkkel. A szabadkőművesség üres és igaztalan ideáljaitól távol kell tartanunk fiatalságunkat. Mert lehet-e múlt nélkül jelen? Lehet-e történelem nélkül nemzet? Lehet-e tradíció nélkül nagyság? Azt hiszitek, hogy az emberi szellem ott gyökerezhetik az aszfalton máról-holnapra? Nem, testvéreim, ennek sok évszázadban, kultúrában, szellemi alkotásokban kell gyökereznie. A tradíciók éltetik a jelent és adnak reményt a jövőnek. A millenáris tradíciók, eszmék itt lüktetnek ben-

nem és én nem akarok más levegőt! Ezt a levegőt, a kereszténység légkörét az Isten és a kultúra egysége adja. Ezen az alapon kell élnünk! Ez a mi Tátránk, Alpesünk, a mi szellemi hegyeink, Isten bérctmagas gondolatai.

Maradjanak meg ennél a nevelésnél. A keresztény nevelésnél mélyebbet, hatalmasabbat nem találunk. Ebben van tempó, van ritmus, zene, van törvény, szükség, örökkévalóság és soha meg nem szűnő szeretet, hit, amely a legnagyobb, a valójában igazi szabadságot váltja ki, mert kombinálja a szabadságot a szükségszerűséggel, amivel reálissá teszi azt. Hol van az a materializmus, demokrácia, liberalizmus, istentelen filozófia, amely ilyen nagy valóságokat tud világrahozni?! Bizony mondom, hogy a magyar kereszténység kultuszában kell iskoláinkat fölépítenünk. Az iskola azonban nem elég. Mellette a főszerepet a család viszi. Az iskola törtekkel dolgozik, eredményei nem maradéktalanok, azok kiegészítésénél szükség van a családi élet tisztaságára is. És amikor kereszténységet idézek a magyar otthonokba, nem a liberalizáló, cukorosvizes kereszténységet értem, hanem azt a kereszténységet, amely nem tan, hanem valóság. Minden tannak, teóriának kritériuma a valóság, amely a gondolatnak életet ad. Minap igen előkelő pesti asszonnyal találkoztam. Panaszkodott, hogy megnőttek a fiai, de jó volna, ha még kicsinyek volnának.

– És hogyan akarja ezt elérni – kérdeztem én –, mert panasza azt jelenti, hogy Asszonyom is fölfedezte, hogy mire nálunk Pesten felnő a fiú, nem kamasz lesz belőle, hanem kanász. Az ifjúság fejlődésében a szexualizmus az a zátony, amelyen a nevelés megakad – folytattam – és az ön családjában nem lehetnek az emberek teljesen keresztények, mert a liberális levegő a serdülő gyerek számára posvány.

Igen, ezt mondtam annak az anyának és neki éreznie kellett, hogy igazam van. De ez mind csak beszéd, és a beszéd mellékes dolog a cselekedetek mellett. A családi életben nem csak beszélni kell a kereszténységről, hanem gyakorolni kell azt, mert az a gyermek még nem tud eszmét megemésztetni, annak látnia, tapasztalnia kell a kereszténységet. Megfogható formában legyünk előttük keresztények! Jó példa erre Hermann Bahr memoárjai,⁵⁰⁴ melyeket éppen a napokban olvastam. Elmondja abban Bahr, hogy atyja, aki képviselő volt, liberalizáló létére mindig igaz keresztény maradt. Ebben a levegőben nőtt ő fel, de amikor idegen városba, egyetemre került, tele fejjel és üres szívvel tért onnan haza. Egy vakációjában apjával egy szobában aludt, és lefekvés előtt látja, hogy apja, a nagy darab, erős, hatalmas ember, leborul az ágya mellé és – imádkozik. És Bahr megrendülve írja, hogy őt, az üres, hitetlen embert annyira megragadta ez a látvány, hogy késő öregségében is csak melegséggel tud erre a jelenetre visszaemlékezni. Megjegyzi, hogy most már ő is vallásos és megtérésében nagy szerepe volt annak a fölemelő jelenetnek.

⁵⁰⁴ Megjegyzés: a *Budapesti Hírlap* tudósítása következetesen Herman Baar-ról ír (az azt átvevő közlések is), de bizonyos, hogy Prohászka Hermann Bahr-ra (1863–1934) hivatkozott, aki osztrák író, drámaíró és kritikus volt. Itt említett műve alighanem a *Selbstbildnis* címmel 1923-ban megjelent önéletrajza. (Herman Baar [1826–1904] német származású amerikai rabbi és pedagógus volt.)

Az ilyen szemléltető példa, mint örök benyomás vésődik bele a gyermek lelkületébe, hatalommá, intő szózáttá válik a gyermek emlékei közt. A fiúk és leányok ne csak hallják, hanem lássák, tapasztalják, éljék a kereszténységet. Ez az igazi kultúrprogram. Kombinálódjék az iskola idealizmusa az otthon tradícióival. Ha ez valóra válik, akkor megint biztatóan lengenek Rákóczi színei, a fekete és vérpiros; a fekete a magyar éjszaka, a vörös a hazafiak vére, amely megtermékenyíti a magyar éjszaka feketeségét.

Prohászka előadását a közönség nagy tetszéssel fogadta, nagy ünnepségben részesítették Székesfehérvár „aranyszájú püspökét”.

120. Prohászka Ottokár: [Előszó] (1925. március.)⁵⁰⁵

A püspök előszót írt Raics Károly volt katonatiszt négy kötetes részben emlékirat-, részben esszé-jellegű gondolataihoz, amelyek a nemzeti felemelkedés ügyét a honvédelmi neveléssel, a katonai erényekre való figyelemfelkeltéssel kapcsolta össze. Nézetei nagyon is közel álltak Prohászkaéhoz, különösen a társadalmi megújulás vallási és erkölcsi alapjaival kapcsolatosan.

Ehhez az ébresztő, a nemzetbe Krisztusi lelkületet, a hadseregbe pedig erkölcsi korrektséget, hűséget s áldozatkészséget nevelni akaró könyvhöz kellene előszót írnom.

Mi lehet ez az előszó más, mint kiáltó szó, – szó, mely világgá kiáltja: fogjátok, olvassátok ... nézzetek föl az eszményekhez, melyek itt kigyúlnak, s fogjatok tüzet tőlük!

Azzá kell lennünk, aminek e könyv akar, s amitől még oly messze esünk!

„Magyar nemzet” ez nagy szó, de e nagy szónak még nincs megfelelő realitása. Magyar nép, magyar néptörzs az régóta van, de magyar nemzet a nemzeti érzés kompakt s csengő egységében, az még nincs. Vagy, hogy el ne komolykodjunk, hát mondjuk, még nincs készen, csak útban vagyunk arra felé.

Valaki régi néptörzsnek, de új nemzetnek mondja Itáliát. Istenem, ha mi ott tartanánk, ahol az olaszok a nemzeti öntudat, a nemzeti érzés s lelkesülés, s a gazdasági erőknél nemzeti kezekben való összefogása tekintetében! De ha még nem tartunk ott, hát arra felé kell iparkodnunk, s ezt a nemzeti reális idealizmust ki kell magunkban nevelnünk.

Csak így lesz a magyar fajtából magyar nemzet.

Íme egy könyv, mely ez irányban sürget s indít, nevel és lelkesít. Katona írta, kinek ideálja a magyar keresztény kultúra, s kinek ambíciója a nemzeti hadseregnek erkölcsi s nemzeti heroizmusba való bele nevelése.

⁵⁰⁵ Raics Károly: A nemzeti feltámadás felé. I. köt. A nemzeti felemelkedés erkölcsi tényezői. Székesfehérvár, 1925. 3–4. p.

Nagy hitet hirdet, s nagy kötelességeket, – nagy hiányokra s hibákra, keserves megleckéztetésekre s tapasztalásokra mutat rá, de a megújulás s föltámadás reményében.

Nagy hitet úgy határozom meg, hogy higgyünk Istenben, s az ő kegyelmével önmagunkban, és senki másban. Sem Trianonban, sem Genfben, sem Népszövetségben, vagy angol, francia szimpátiákban, még a turáni távlatokban sem, hanem egyes egyedül önmagunkban, erőnkben s fiatalhoz illő – hiszen mint nemzet fiatalok vagyunk – lelkesülésünkben s élni akarásunkban.

A nagy kötelességet pedig, melyre e könyv utal, úgy határozom meg, hogy mindenki közülünk küzdjön a nemzeti fegyelmetlenség, társadalmi neveletlenség s szervezetlenség ellen, s működjék közre, hogy ha már túl soká tengődtünk, mint nép és tömeg, ébredjünk s támadjunk föl végre valahára fiatalosan, duzzadó karokkal; ébredjünk föl évszázados öntudatlanságunkból öntudatra; legyünk nemzet!

Ily nemzetnek bizonyára lesz oly hadserege is, amilyen az illusztris szerzőnek róla való álma s reménye, s adja Isten, hogy legyen nemsokára élménye is!

121. Beszéd a Szociális Missziótársulat böjti estélyén. (1925. március.)⁵⁰⁶

A Szociális Missziótársulat gyakran rendezett propagandaestélyeket a MOVE dísztermében, melyeket színes kulturális műsorokkal is egybekötöttek. Ezen a március 19-i estén például Jászai Mari, a híres színművésznő is fellépett, Petőfi verseket adott elő. Az estély szónoklatát Prohászka tartotta, aki abból indult ki, hogy a MOVE központi épülete 1920. május 14-ig a magyarországi szabadkőműves szervezeteket összefogó Magyarországi Symbolikus Nagypáholy székháza volt.⁵⁰⁷

Vannak szent helyek – mondta a püspök – melyeket megszentelt az Isten kegyelme; szentté tették kiváló emberek emlékei, nemzeti tradíciók, de vannak gonosz helyek is, melyeken a pokol árnyéka környezi az embert. Mi most egy ilyen átkozott, gonosz helyen vagyunk, de ennek a gonosz helynek, a tragédiájának, hogy íme, az isteni kegyelem arra ítélte ezt a helyiséget, hogy most a Krisztus szózatának hirdetője legyen.

S a továbbiakban lángoló szavakkal magyarázta a püspök, hogy a szabadkőművesség miként támadta a családot, a vallást, mint a nemzeti lét alapjait; hogy ezeket megdöntve, a nemzetet a gonosz zsidó szociáldemokrácia és végül a radikális, zsidó kommunizmus uralma alá hajtja.

⁵⁰⁶ Megyéspüspökünk böjti beszéde a MOVE-ban. In: *Fejérmegyei Napló*, 1925. április 5. 5. p.

⁵⁰⁷ Vö. erről 80. sz. dokumentum.

Valaha azt mondták – mondta a püspök –, hogy a szabadkőművesség központi uralma Párizsban van, de most már, mint az egy, nemrég nálunk járt francia tiszt beszélte, az Prágába költözött át, hol egy Benes nevű úriembernek a vezetése alatt dolgozik,⁵⁰⁸ mint jól tudjuk, a vallás és a Csehországba került nemzetek ellen. Pedig a nemzet isteni intézmény s az Isten alkotta előbb a családot, s abból a nemzetet, s a különböző nemzetek éppúgy önálló, Isten-alkotta egyéniségek, mint a különböző fák s egyéb természeti individuumok, s aki a családot és nemzetet meg akarja semmisíteni, az csak a gonosz sugallatában az isteni akarat ellen dolgozik. Nem politizálunk, de a józan meg nem rontott elmének be kell látnia, hogy az Isten egyetlen fiának, Jézus Krisztusnak feláldozásával a családot megszentelte, s csak az utcai romlott szociáldemokrácia törhet a család és nemzet szent intézménye ellen. Hát emberhez méltó az, hogy valaki a családját és nemzetét megtagadja? És vajon a zsidó Marx követői nem ezt cselekszik-e? Anyák – aposztrofálta a püspök hallgatóságát – családanyák! Engednétek-e, hogy csecsemőiteket a gonoszság elrabolja kebleitekről, mint azt a kommunizmus nálunk is akarta, és odadobja a szülőtlén, erkölcstelen kommunista állami nevelésnek? Az ördögi gonoszság már a múlt század utolsó negyede óta feltűnően dolgozik egyes országokban, azért a francia papság kérte XIII. Leó pápát, hogy a gonosz propagandája ellen rendeljen el egy egyetemes imát az egész világon.⁵⁰⁹ S ez az ekkor elrendelt ima az, melyet kis mise végén minden kat.[olikus] pap hangosan elimádkozik. Magyarországot is már egy időre a gonosz hatalmába kerítette, de mi az Isten kegyelmével megszabadultunk tőle; de ki merné tagadni, hogy Oroszország ez idő szerint az ottani zsidóság képében valósággal a gonosz uralma alatt áll? A gonosz a Regnum Dei és Regnum Christi (Isten uralma és Krisztus uralma) helyett az anyagnak, a pénznek csábító uralmát helyezi az emberiség elé, de nekünk nem elég a gazdagság, nekünk a jószág, igazság, a Krisztus oltára kell mindenekelőtt.

Nekem szent a magyar nemzet – fejezte be nagy emfázissal a püspök beszédjét – nekem szent a magyar föld, nekem szent a magyar kultúra, de nekem mindenek fölött szent a Krisztus imádása, az ő követése, mert csakis az ő szelleme fogja a mi összes tiszteletreméltó szent céljainkat megvalósítani s fenntartani!

⁵⁰⁸ A célzás Eduard Benešre (1884–1948) vonatkozik, aki az első csehszlovák köztársaság külügyminisztere, politikájának meghatározója volt, 1935-től 1938-ig, a müncheni paktumig, majd 1945-től 1948-ig a totális kommunista hatalomátvételig köztársasági elnök. A második világháború idején emigrációban élt. Szabadkőművesekkel való szimpátiájáról sokat írtak egykorúan a jobboldali sajtóban, mert beleillett Benešnek a kisantant létrehozásával, Magyarország-ellenes politikájával kapcsolatos koncepcióba.

⁵⁰⁹ XIII. Leó *Nobilissima Gallorum gens* kezdetű, a francia püspökökhöz a családokról és az állam keresztény kormányzásáról szóló 1884. februári enciklikáját Prohászka Ottokár fordította magyarra és látta el jegyzetekkel.

122. Prohászka Ottokár: Társadalmi feltámadás. (1925. április.)⁵¹⁰

Prohászka gyakran kapcsolta össze cikkeiben az egyházi eseményeket közéleti tartalommal. 1925 húsvétján is hasonló gondolatokat állított mondanivalója középpontjába, egyértelműen a társadalom megújulásába vetett bizalmával kapcsolatban.

Nekünk, akik a hitért és a kultúráért harcolunk, nemcsak a feltámadás nagy tényét kell hinnünk, hanem meg kell éreznünk annak temperamentumát is. Ez a temperamentum az életnek örök életté való fokozása, s az a bátor meggyőződés, hogy a feltámadt Krisztus nyomában számunkra is a lélek és az élet megújulásának őserői fakadnak. Nekünk az Úr Jézusról nemcsak hitünk van, hanem van vele való és belőle való életünk is; mert mi őt nemcsak embernek és erkölcsstanítónak s világreformátornak nézzük, hanem Istennek is valljuk és Üdvözítőnknek tartjuk. Aki így hisz s megfelelően él, az, ha meghal is, akkor is él,⁵¹¹ sőt az már itt kezd meg az isteni, a győzhetetlen életet. Ez volna a hívők húsvéti temperamentuma, s ezzel kell betelniük egyeseknek éppúgy, mint nemzeteknek és az egész emberiségnek.

Erre az életre állító, s élni akaró, bátor lelkültre főleg akkor van szükség, amikor a leromlás, a dekadencia, a kishitűség s a korrupció sírgödrei fölött kell meglengetnünk a húsvéti zászlót, – akkor, amikor a keresztény és a nemzeti öntudat letöréseivel szemben a keresztény-nemzeti öntudatot, életet kell fölfrissítenünk. E keresztény-nemzeti öntudatnak sok az ellensége, az ellenségektől kell nekünk megváltás.

Meg kell váltatnunk a tömegek tudatlanságától, a közönytől és fásultságtól, a betű és a frázis varázslatától, a hamis prófétáktól és a könnyenhiűségtől, a társadalmi széthúzástól, a tömeglélek járványaitól, s a minden jó kiindulásnak koloncától, a gazdasági nyomortól.

Mily óriási felszabadó munka az, mely a tömegeket, a nemzet derékhadát a tudatlanságtól, a megtévesztéstől s a félrevezetéstől akarná megváltani! Az emberek manapság, elgyötörve a gazdasági bajoktól úgy tapadnak a nagyképű, de lágyvelejű igékhez, mint a legyek a légyvesztőhöz. Nincs ellentálló erejük – legyek ők. Csodálatos dolog, hogy mennyire doktrinér a tömeglélek, s mily tyúkeszű a csillogó eszmék s a káprázatos ígérvények kivihetőségét és megvalósíthatóságát illetően. A szó, a frázis, a betű varázslata alatt állunk s nem érünk rá elgondolni, hogy azzal a rengeteg agitációval megteremthetjük-e azt a legszerényebb műveltségi garnitúrát, hogy népünk legelemibb kötelességeit teljesíteni tudja! Tudunk-e élni jogainkkal? Ránk bízhatja-e magát a nemzet géniusza, az ipara, a földművelése, hogy ne mondjam, a haladása s a boldogítása?

Ki fog minket továbbá megváltani a közönytől, a fásultságtól, attól az ázsiai fatalizmustól, mely rögzíti végzetét s várja, hogy mikor csap rá s nyeli el? Ki fog megvál-

⁵¹⁰ *Fejérmegyei Napló*, 1925. április 12. 1. p.

⁵¹¹ Bibliai utalás: János evangéliuma, 11,25.

tani attól a kiskorú nembánomságtól, mely dülleszti nagyon mellét, de másra hagyja a dolgok intézését és nincs felelősségérzete!

Ki fog végre megváltani a gazdasági bajok malomköveiből, melyek közt őrlődünk s hol ízzé-porrá tépődik a lelkünk, idegzetünk és kedvünk, s felgyülemlik bennünk az elkeseredés, az elégtelenség s a rombolási düh.

Íme, a tömeglélek betegségei, melyek most járványszerűen lépnek föl s inficiálnak nemzeteket – a győzőket éppen úgy, mint a legyőzötteket s valamiféle közkimerülésre mutatnak rá.

S mi mégis megváltásról s föltámadásról beszélünk! Igen, mégpedig nem frázis-keppen, hanem a valóságokat nézve s az eszményeket fontolgatva. Egy percig sem esünk kétségbe éppen azért, mert e bajokat betegségeknek nézzük s tudjuk, hogy a lelki járványoknak éppen úgy szakad végük, mint a testieknek, ha megragadjuk az alkalmas ellenszereket.

Ez ellenszerek máris hatnak: ébred a vallásos élet, éled a nemzeti öntudat s kereszük a gazdasági kavargások s katasztrófák közt a megszilárdulás egyensúlyát is. Bármerre néznek, egész Európában, az egy vértívó Szovjetet kivéve, mindenütt a konstruáló, az összefogó s állító erők kerekednek felül.

Mi is ott tartunk. Aki ötven év óta ismeri Magyarországot, annak azt kell mondanania, hogy keresztény hit s a vallásos élet tekintetében óriási a haladás, s hogy ezzel tart valamiképpen lépést a nemzeti öntudat. Nem beszélhetünk ugyan csodákról, de a haladás kétségbevonhatatlan.

Ezek a szellemi tisztulások észrevehetőek a szociáldemokrata munkásoknak műveltebb rétegében is. A marxi hevenyfertőzés enged, s az emberek gyógyulnak. Több derék s művelt munkás hirdeti velünk együtt, ha még nem a föltámadást, de bizonynyal a föltámadási készséget, s azt, amit náluk annyira becsülök, érvényesül bennük az az egészséges érzés, mely éppen a valósággal való érintkezésből való. Ez nem sokat filozofál, sőt megtöri a csinált bűbájt, s azt a mesterségesen túlhajtott s összevissza kavart mentalistát, mely egybekapcsolni semmit, de szétszaggatni mindent igen tud.

S végül, vagyishogy inkább elsősorban váltsuk meg az embereket a gazdasági rabságból, a nyomorból, az ágyrajáró nomádságból, a természetellenes otthontalanságból, ami nélkül sem társadalmi megújulás, sem föltámadás nem lesz soha. Hol tartunk még ez idő szerint az emberséges lét, élet, lakás és műveltség tekintetében?! Ezeket az igényeket kell kielégíteni, abban a meggyőződésben, hogy enélkül nem szolgálhatjuk sem a hitbeli, sem a nemzeti s társadalmi haladás ügyét. Ne ijedjünk meg ettől. Hisz ez a mi legsajátosabb programunk. Maga XIII. Leó pápa adta azt nekünk írásban „Rerum novarum” enciklikában.⁵¹²

Nos, drága keresztények, egyháziak s világiak egyaránt, hol tartunk a pápa indításaitól?! Vagy talán lemondunk tán a programról s átadtuk talán a népjólétet a szociáldemokratáknak? Rábízzuk talán a lakásépítést a bécsi vörösökre? Mert azok

⁵¹² Ld. 117. sz. dokumentum, 497. sz. jegyz.

építenek igazán!⁵¹³ Vagy tán kizárólag a szakszervezetekre vár a méltányosabb életföltételek kivívása? Valahogy úgy látszik, hogy így van, de helyesen van-e ez így?!

Tartsunk lelkiismeretvizsgálatot a föltámadás ünnepén! Nemzetről, annak egységesítéséről, a nemzettestnek kompakt kiépítéséről, a keresztény kultúráról, ami sokat szenvedett, s elgyötört magyar életünkről van szó. Szó van egy szép, fölséges múltnak, mint inspirációnak s erőnek fölkínálásáról a szomorú jelen számára, – nagy kiirthatatlan nemzeti vágyakról, melyek a jelen küzdelmein át a jobb jövőjének, a hősieen helyét megálló s kétségbeesni nem tudó s nem akaró magyar géniusznak cserfakoszorújába s pálmájába kíváncsoznak kifesleni. Sokszor volt, főleg a Montalembert szerint három vértanú nemzetnek, az írnek, a lengyelnek s a magyarnak egy-egy olyan történelmi korszaka, mely letarolt erdőhöz hasonlított, de erdő, mely fölött a föltámadás tavaszi szellői járnak s muzsikálnak. Ettől a muzsikától ébrednek a mélység erői, az a gyökérvilág, hová az élet visszavonult, nem azért, hogy kimúlják, hanem hogy bízzék s várjon s várja meg óráját, a szent órát, a nagy ünnepet, s föltámadt élet Húsvétját!

Ah, ez igazán hit is, valóság is – zenei is, remény is! S akikben ez a lélek van, azok igent mondanak, – igent a fáradtaknak vigaszul s igent a fiatal életnek, a bízóknak, kik nemcsak föltámadtak maguk, hanem föltámasztanak, mert lelkük van hozzá! Ilyen sok van most Magyarországon!

123. Beszéd Szent István napján. (1925. augusztus.)⁵¹⁴

Prohászka augusztus 20-i ünnepi szentbeszédét a Szociális Missziótársulat lapja közölte Kreisel Matild, a társulat nővére gyorsírással feljegyzése alapján.

Nyolcszázkilencven évvel ezelőtt halt meg Székesfehérvárott Szent István király. Hogyha én Szent István királyt említem, akkor az én lelkem előtt nem egy valaki áll, hanem egy felséges nagyszerű sor: daliás emberek, koronás lelkek, bátor vitézek, országokat alkotó szellemek. Itt nálunk Szent István, Ausztriában Szent Lipót, Csehországban Szent Vencel, Németországban Nagy Szent Károly, kit az Egyház a boldogok közt tisztel,⁵¹⁵ Dániában Szent Kanut, Svédországban Szent Olaf, Britanniában Szent Ede,⁵¹⁶ Galliában, a mai Franciaországban Szent Lajos, Spanyolországban Szent

⁵¹³ A célzás arra vonatkozik, hogy a két világháború között az osztrák fővárost stabilan a szociáldemokraták irányították (ezért nevezték „vörös Bécsnek”), és nagyszabású szociális bérlakás-építési programot valósítottak meg.

⁵¹⁴ *Keresztény Nő*, 1925. szeptember. 1. p.

⁵¹⁵ Nagy Károly (742–814) frank királyt, a Német-Római Birodalom császárárt nem avatták szentté, de ekként is tisztelték.

⁵¹⁶ Ismertebb nevén: Edvard.

Hermenegild, Sziciliában és Olaszországban mindenféle hatalmas emberek. Mit csináltak ezek? Országokat. – Miből? – Mindjárt megmondom!

Nyolcszázkilencven évvel ezelőtt ez a Magyarország, ahol mi lakunk, római tartomány volt és úgy hívták: Pannónia. Volt benne néhány város, azt maguk a magyarok feldúlták, romba döntötték. Néhány út volt: Budáról Albába vagyis Székesfehérvárra, Budáról a mai Komárom helyére, Ószőnybe, Fehérvárról a Bakonyon, Celldömölkön át Szombathelyre, Székesfehérvárról a Balaton zalai oldalán vezetett út s azután semmi. És mi volt túl a Dunán, csupa erdőség, ahogy akkor nevezték: sylva, Sylva Transdanubium. Pest felé a Sylva Avarorum, az erdőségen át folytak a folyók, de nem határozott mederben, hanem arra, amerre nekik tetszett, hol itt, hol ott. Olyan volt ez a magyar gyepű, mint a bástya, mint a kínai fal, mint a legerősebb sánc, nem lehetett azon átvutni. És Szent István teremt országot a romokból, a sylvá-ból, a gyepüből.

Nem Árpád teremtette, ő bevezette a Vereckei-szoroson a népet! Gyöngé összetartozás volt akkor a magyarok közt, dacára a vérszerződésnek. A törzsek nem Árpádnak engedelmességek, hanem a törzsfőnek. Nem volt város, nem volt út, nem volt közhatalom, nem volt trón, nem volt alkotmány. Ezt mind Szent István létesítette.

Ha valaki egy házat épít, nagy munkát teljesít, tisztelet, becsület neki. Ügyszintén, ha valaki egy várost épít vagy egyéb nagy dolgot létesít! De ha valaki vadonból, erdők közt, gyepük közt, romba dőlt római romokon egy országot épít!...

Szent István nem vézna, vérszegény, holdkóros, imádkozó ember! Nemcsak magát sanyargató, a szegényekhez álruhában, mezítláb eljáró ember! Ez is volt! De a fődolog ez a bátor, kitartó, teremtmő, alapító, trónt felállító, magát megkoronázó ember volt! Valóban kiérdemli mélységes tiszteletünket. Minekünk a nagy embereket tisztelni kell, semmi ember az, akit senki sem tisztel. A tisztelet egy fölséges ünnepi érzés.

Árpád a Vereckei-szoroson bevezette az ő népét, tisztelet, becsület neki! De gondoljatok az erdőre, gyepűre, a vad, pusztá földre! Itt teremtette Szent István Magyarországot.

Most rátérek arra, hogy voltaképpen mi ennek a méltó, trónt szerző, maga-magát megkoronázó embernek lelke, szelleme.

Az igazi kereszténység fűtve van halhatatlansággal, mint ahogy a gőzmozdony a gőzzel, a villamosgép villamossággal. Milyen volt ez a lélek? Milyen érzés villant át rajta? Mi dolgozott benne?

Az a középkori szent kereszténység! Bennem egy mélységes hódolat és tisztelet van, lehet, hogy ez másokban nincs úgy meg. A középkori kereszténység nekem mennyországi vízióm. Azok nem gondolatok voltak, hanem nagy tények! Milyen tények? Megtestesülés, megváltás, föltámadás. Nem a buddhizmus, nem spiritizmus, nem teozófia, hanem nagy tények!

Az embert nem a gondolatok tartják fenn. Az embert a gondolatok összezavarják! Hányféle filozófia, hányféle hit van, hányféle szekta. Ha az ember nem igazítja bele magát a tények sarkaiba, ha ezeket nem fogjuk, akkor mind csak pókhálósálak! A középkori kereszténység az az alázatos, a nagy tényeket készpénznek, valósnak

vevő fölséges odaadás. Ha nekem a hitem az, hogy a Krisztus után úgy megyek, olyan biztosan, mint az emberek az országúton. Ha a Krisztust úgy látom, mint a Gellérthyegyet vagy a hatalmat! Ez az egyik.

A másik a mélységes meggyőződés, hogy az ember gyöngé. Nemcsak gyöngé, hogy az ember bűnös és hogy a bűn egy olyan teher, hogy ahhoz isteni erő kell, hogy azt leemelje. Mélységes istentisztelet, hódolat, bensőség, alázat. Ezzel szemben a Megváltó nagy kegyelme a szent kereszt. Mai napság a mi szemeinken hályog van. Nem éppen egész érett. Ezt a hályogot csinálja az emberi elbizakodottság, az emberi kultúrában való túlságos bizakodás, a mi sikereinken való tovább nem látás, ez a hályog. A szent kereszt le van földve, le van takarva, a szent keresztet mintha köd borítaná. Hogyha én ezt a hályogot, amely szegény sorvadó kereszténységünkön van, ha én ezt a hályogot ki tudnám dörzsölni, ha én ezt a csúf utálatos takarót le tudnám venni az Úr keresztjéről. Az az öt seb, öt betű, melyben minden foglaltatik.

Egy egyszerű ferencendi testvér így töprengett magában: „Jaj, az a Bonaventura mester,⁵¹⁷ aki Párizsban tanít, milyen csodálatos ember, én pedig egy egyszerű kis csuhás vagyok és rám sem hederítenek.” Fráter, nem elég neked a Krisztus öt betűje, azaz sebe, ez az alfabetum sok mindent elmond, nem kell neked a 30 betű, a sok tudomány, hogy Istenhez emelkedjél. Egy nagy szeretetről kell meggyőződnöm, kegyelmes szeretetről, engem fölkaroló szeretetről! Igazad van Pater Bonaventura!

Nem akarom, hogy köztem és közted valami legyen, a keresztet le akarom leplezni!

Szent Istvánban nem volt hályog, a nagyszerű keresztet, mint egy hatalmas emelőrúdját látta a világnak, valóságban!

Szent István és a középkori kereszténység meg volt győződve, hogy ő nem győzi, pedig neki győznie kell, mert óriási céljai vannak! De ha ő nem győz, vele van az Isten.

Monforti Simon meg volt bízva Szent Lajostól és a pápától, hogy az albigensi eretnekeket legyőzze.⁵¹⁸ Volt 800 lovagja és vele szemben állt 10 000. Az egész Anyaszentegyház imádkozik értem, tehát utánam. S a 800 ember szétverte a 10 000 embert. Az a nagyszerű hit, hogy az Isten megsegít engem! Nem hogy meggyőzzem a csehet, az oláhot, a szerbet – adja Isten, hogy azt is megtehessem –, hanem hogy a világot győzzem, hogy magamat győzzem, hogy a lelkemet győzzem, hogy győzzem, erre megsegít az Isten. Magamban erő nincs, de Őbenne. Ezek nagyszerű örök súlyok. Ezek nem literek, nem mázsák, ezek világok. Haj, ha az emberben világok balancíroznak!⁵¹⁹ Ha az emberben világok ereje jár, akkor győzi.

⁵¹⁷ Szent Bonaventura (1218 k. – 1274) a ferences rend minorita ágához tartozó szerzetes, egyházi tanító, püspök.

⁵¹⁸ Simon de Monfort (1160 k. – 1218) Leicester grófa, részt vett a kereszties hadjáratokban, amiért Toulouse-ban szerzett hatalmas birtokokat. 1209-ben lett az albigensek elleni kereszties hadjárat kegyetlen, fanatikusan vallásos parancsnoka. Prohászka beállításával ellentétben a korabeli krónikák nemcsak elkötelezett katolicizmusát emelik ki, hanem mérszálcsait is, számos hitét feladni nem akaró „eretneket” végeztetett ki.

⁵¹⁹ Balanszíroz = egyensúlyoz.

Szent István, te mezítláb is jártál, éjjel szegényekhez áluhában. Kedved telt benne. Azok a mezítlábak Krisztus lábai, az az álruha Krisztus valóságos ruhája, azok az utak Krisztus útja. Te alázatos, hősies, bátor ember, nagylelkű ember, alamizsnát osztogató ember.

Nézd azt az aranyszívet, aranyelket, édes kedélyt, nézd, ő a keresztnek gyöngéd-ségét viszi mindenhova, ahova bírja, azután fölül a trónra, nem mezítláb, hanem ragyogó királyi palástban és a királyi palást alatt dobog a szív, amely a szent kereszt ígérete alatt áll!

Tiszteljük ezeket a nagyokat, örülünk, hogy ezek az oltáron állnak.

Egy hónappal ezelőtt Principnek, annak a szerbnek, aki megölte Ferenc Ferdinánd királyi herceget – a sírját megkoszorúzta a cseh követ!⁵²⁰ Az egész művelt világon egy borzalom futott végig. Hát lehet ezt megkoszorúzni? A Szovjet-Oroszország Júdásnak emel szobrot, Krisztus keresztjeit pedig ledöntögeti. – Hát a Nérók és más zsarnok császárok mit csináltak? Fejüket borostyánnal ékesítették és minden alávaló-ságnál förtelmesebbek voltak.

Mikor mi Szent Istvánt koszorúzzuk, mi nem csak emberi gondolatok és emberi piederstálra emeljük őt és úgy hódolunk; hanem hódolunk Isten oltárának, mert ő az oltáron áll. Szent István koronáját a szentség sugáröve veszi körül!

Szent István pora bele van keverve Székesfehérvár földjébe, nem tudjuk sírját. Néhány ereklyénk van tőle, fölséges jobbjá!

Édes, nagy király, fölséges király! Szegény, szomorú országocska vagyunk! Légy királyunk, segíts meg minket, hogy mi is szent keresztény izzásban legyünk. S azután nem lesz itt Sylva Romanorum, Sylva Csehorum, erdők, melyek a magyart nyomják, hanem lesz majd egyszer Nagyboldogasszony Országá. Az Úristen segítsen minket mielőbb rá.

124. Nyilatkozat a középiskolai tanárok helyzetéről és a magyar kultúráról. (1925. szeptember.)⁵²¹

A Középiskolai Tanáregyesületet fokozódó aggodalom töltötte el a középiskolai oktatás színvonalát, pályájuk jövőbeli kilátásait illetően. 1925-ben memorandumban fordultak a pénzügyminiszterhez, amelyben anyagi helyzetüket, s annak a magyar oktatásügy és kultúra jövőjével való szoros összefüggését ecsetelték, de a válasz elmaradása folytán meg kellett állapítaniuk, hogy „a meg nem értés, mellőzés, önér-

⁵²⁰ A magyar sajtó német tudósítások alapján számolt be arról, hogy 1925. június 28-án (a szarajevói merénylet évfordulóján) Csehszlovákia belgrádi követe megkoszorúzta Gavrilo Princip sírját. Pl.: *Nemzeti Újság*, 1925. július 30. 3. p.

⁵²¹ A középiskolai tanárság helyzete és a magyar kultúra jövője. In: *Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny*, 1925. 1. sz. 1–8. p., 2–3. p.

zettiprás hatása alatt veszni indul az a tanári idealizmus, amelynek megmentéséért a tanárság eddig önmagával küzdött, és mint magyar jövőt építő tőkét a legnehezebb esztendőök anyagi és erkölcsi válságaiból is kimentett”. Folyóiratukban körkérdest intéztek a kor ismert közéleti személyiségeihez (Prohászka mellett megszólalt Berzeviczy Albert, Raffay Sándor, Ravasz László, Wolff Károly, Rákosi Jenő és mások): „1. Minthogy a magasabb fokú magyar kultúra munkásai eddig nagyrészt a középiskolai tanárságból kerültek ki, elképzelhető-e a tanárság mai helyzetében, hogy ezt a hagyományos munkát a tanár a jelenben és jövőben minden készsége mellett is merő idealizmusból folytatni tudja? 2. Szolgálhatja-e elég eredményesen a kultúrfölényt a saját kulturális és materiális életfeltételeit is nélkülöző középiskolai tanárság?” Prohászka ezt a választ küldte:

Érthetetlen a magyar kormányok szűkkeblősége a középiskolai tanárok fizetését illetően, hogy mikor más alkalmazottaikat szemmel láthatólag emelik – ami ellen természetesen nem lehet kifogásunk –, ugyanakkor a középiskolai tanárokat nemhogy elhanyagolják, de szinte leszorítani vagy legalábbis háttérbe szorítani látszanak. Így aztán maga a pálya szintája csökken, s a tehetséges emberek másfelé orientálódnak. Igaz, hogy ez utóbbi jelenség okát másban kell keresnünk, t.i. korunk munkakerülő s a dolgok könnyebb végét fogó önzésében. A tanári pálya nehéz; ahhoz nemcsak ész, hanem áldozatkészség, munkakedv és szeretet, tehát hivatás is kell. A korszellem nem fog vonzódni az ily pálya felé. Annál finomabb megértés, elővigyázat s áldozatkészség kell az intéző hatalmakba, hogy az ily pályának útjáról elháríttassanak a nehézségek, s hogy a nehezebb munkának legalább gazdasági előnyöket biztosítsanak. Ha ezt nem tesszük, akkor a magyar kultúra emelkedő útját nehezítjük meg, s megfogy majd azoknak száma, kik a fokozott kultúrmunkába éppen a középiskolai tanárságból kerültek ki. Ez a hagyományos idealizmus sokat bír el; de bűn volna, ha azt az ínség s emésztő életgond sivár teherpróbájának vetnők alá.

A saját kulturális s materiális életfeltételeit nélkülöző középiskolai tanárság pedig nemhogy kultúrfölényt, de semmiféle kultúrérdeket nem szolgálhat. Erejét az elégedetlenség, kedvét a gond, lendületét a sivár szűkölködés törli meg. A szerzetes-tanárok óriási előnye éppen ebben áll, hogy materiális életigényeik biztosítva vannak, s így munkaerejük s munkakedvük is egészen a nagy keresztény nemzeti cél szolgálatában áll. Itt kellene, s így kellene azonban orientálódniuk a világi tanároknak is, mert hiszen föladataik s kötelességeik is ugyanazok; a mi kötelességünk pedig elvitáztatatlanul az, hogy az idealizmust hordozó anyagi alapot számukra megteremtsük. Magunkat s kultúránkat becsüljük s segítjük meg ezzel.

125. Interjú aktuális politikai kérdésekről. (1925. szeptember.)⁵²²

A tudósító ezúttal különösebb apropó nélkül kereste fel a püspököt, akinek szerény életmódját és munkabírását dicsérte, főleg szellemi-kulturális kérdésekről akart tájékozódni.

– Mi okozza excellenciád szerint a keresztény gondolat politikai hanyatlását az ellenforradalom után?

– Főleg a keresztény meggyőződés sekélyes volta! Az emberek akartak valamit, jobbat és keresztényesebbet, de hiányoztak az alapok a lélekben. Keresztény társadalmat és politikát felbuzdulással nem, hanem állandó buzgalommal, gyökeres meggyőződéssel, és főleg a sikerben való rendületlen hittel és kitartással lehet csinálni. Úgy látszik, ezek hiányoztak (a nemzetben) fent és lent! Következőleg a destrukció kételyeket és visszavonást keltő akciója érvényesült és az általános bizalmat legyőngítette az új kikezdéssel szemben. Másrészt sokan őszinteség híján álltak sorainkba, konjunktúrának tartották az eszmét, s vagy kompromittálták, vagy elhelyezkedésük után – elültek. Ezek az utóbbiak nem veszedelmesek, mert csendben emésztenek, de kár a helyiekért, melyek különben agilisabb erők pozíciói lehetnének.

– Mily kilátásai lehetnek excellenciád szerint a magyar fajtának a zsidóság és a magyarországi zsidó kapitalizmus elleni harcban?

– A mai kapitalizmus nem felekezeti, és ha mégis felekezetinek kell tartanunk, úgy a liberalizmus az ortodoxiája. És mik a kilátásaink az ellene folytatott harcban? Ez roppant mély perspektíva, de erős altruizmussal, keresztény, igazi keresztény speciális érzékkel, és elsősorban a keresztény felekezetek összetartásával, céltudatos munkájával lehetnek jó kilátásaink. E tekintetben azonban több munka kell, mert elhisszük, hogy a tűzveszéllynél az is szolgálatot tesz, ki tüzet kiabál, de mégis csak azok a hősök, kik serényen az oltáshoz látnak, mentenek, amit lehet, és lokalizálják a veszedelmet.

– Mi a véleménye excellenciádnak a zsidóság szellemi szupremáciáját illetően a zsidósággal és a kisantanttal való viszonylatban?

– Amint látjuk, a szellemi szupremáciáért való versengés sohasem volt olyan heves, mint manapság, pedig ez a kultúra fejlődését figyelemmel kísérők előtt régen el van döntve. A magyar faj eddigi szellemi felsőbbtségét mi sem bizonyítja jobban, hogy a politikában és általában a szellemi életben nagyobb, maradandóbbat, tehát

⁵²² A kapitalizmusnak a liberalizmus az ortodoxiája. Prohászka Ottokár a magyarság égető problémáiról. In: *Szózat*, 1925. szeptember 27. 3. p. (Cs.S.) (Csapody Sándor) Érdekes módon, mint „az Új Nemzedék kiküldött tudósítójától” származó interjú ugyanez – több ponton rövidítve, kérdések, Prohászka Ottokár szavai, illetve kommentárok elhagyásával – megjelent: Prohászka püspök nyilatkozik a magyarság aktuális problémáiról. In: *Új Nemzedék*, 1925. szeptember 27. 7. p.

jobbat és becsesebbet a magyar vérbeliek tudtak csak alkotni. Ezt a múlt tanulsága bizonyítja. A jelenben pedig, amely fajnak munkája értékesebbé válik a jövőre nézve, azé a felsőbbtség. A győzelem itt sem marad el, ha kultúránkat a magyar fajnak érdekei szerint irányítjuk. Ugyanez áll az úgynevezett kisantanttal viszonylatban, s itt csak azt kell megjegyeznünk, hogy hiába való erőlködés a túloldali történelemhamisítás, mert a népek és nemzetek fejlődését mások is figyelik és mérik, nemcsak önmaguk az érdekeltek.

– Mily eszközökkel lehetne excellenciád szerint megakadályozni azt az erkölcsi súlyledést, amely nemcsak a közéletben nyilatkozik meg korrupció formájában, hanem megmételje a családi erkölcsöt is?

– Elsősorban a hitélet fejlesztésével, a vallás erkölcsös neveléssel és minden jó irányú mozgalomnak – mint például a cserkészlet és a levente-szervezet – erősítésével, becsületes, lelkiismeretes vezetésével. És talán előbb helyen említettük volna: a szociális reformokkal. A tisztviselőknek, a munkásoknak és általában a dolgozóknak nyomorúságán kell segíteni, mert nyugalmas élet és rendezett szociális viszonyok a társadalmi jónak alapjait erősítik. A családban a vallásosságnak, a puritán tisztesség fogalmának életre hívása és különösen a társadalom vezetőinek a tekintetben kíváncsatos jó példái hatnának eredményesen – ha ebben általánosíthatnánk: nem volnának bajok.

– Hogyan látja excellenciád a keresztény magyar sajtó szerepét a zsidóság ellen való küzdelemben?

– Sokat várunk a keresztény sajtótól, mert ez egyik legerősebb fegyvere a keresztény magyar gondolatnak. Ha van e tekintetben kívánni valónk, úgy az: amilyen élénk a keresztény sajtó hangja, olyan élénk legyen az adminisztrációja, mert bizonyos aránytalanságot látunk az utóbbi rovására. Elhisszük, hogy az anyagiak hiánya is hatálytalanítja a derék keresztény magyar újságírás munkáját, de részben ez is a kolportázs szervezetlenségéből ered. A keresztény sajtó szerintünk akkor lesz erős és diadalmas, ha írói kitartanak az eszme mellett, de adminisztrációja is túlszárnyalja ötletességben és jóirányú élelmességben az ellenfelet. Mert tessék elhinni, nem mindig az ellenség a hibás, ha keresztény lapjaink bukdácsolnak. A hírlap ma olyan bevezetett háztartási cikk, mint a cikória. Ahol jobbat kínálnak, és ahol gyorsabban kapja, odamegy a gazdaasszony, s a márka ebben a vonatkozásban – sajnos – mellékes. Mindazonáltal kalapot emelünk a keresztény sajtó előtt.

– Kiket tart excellenciád a szellemi harc legkiélezettebb képviselőinek?

– A szellemi harc legkiélezettebb képviselői mindig azok, kik az első sorban harcolnak. Ez igazság a jelenre is. Neveket nem említünk, mert vannak elegendő, kik ezt a nyilvános elismerést nem vennék jónéven.

– Mi a véleménye excellenciádnak a modern irodalom, helyesebben arról az irodalmi hanyatlásról, amely a múlthoz viszonyítva nyilvánvalóan kimutatható?

– Meg vagyok győződve, hogy a magyar fajban a mostani dekadencia dacára most is sok tehetség lappang, vagy szunnyad. Egy része nem jut szóhoz, más része nem mer hangot adni, s ez az oka, hogy nem érvényesülnek. A legnagyobb hiba azonban, hogy a legjobb magyar tehetségek is a destruktív iránytól elrontott ízlést akarják kielégíteni, a ma népszerűségét hajszolják, s végre is belefutnak ebbe az ízlésbe. A legmagasztosabb eszméket sokszor a leghivatottabb írók profanizálják, mert udvarolnak az úgynevezett korszellemnek, hogy azonnal érvényesülni akarnak. Azonban ne essünk kétségbe, mert magyar íróink hála Istennek, vannak és teremnek folyton, s ha a legmagasztosabb eszméket meggyőződéssel kultiválják, soknak fizet majd halhatatlansággal a Gondviselés, no és talán a hálás utókor.

– Óhajt-e excellenciád a Magyar Jövő miatt ért személyes támadásokról nyilatkozni?

– Hm. A Magyar Jövő jelene – szomorú, de majd csak felvirrad ennek is!⁵²³

A riport hatására az újságíró úgy érezte, hogy „egy emberfölötti ember jár közöttünk, a modern apostol az egyre diadalmasabb világnézet profétája”.

126. Beszéd a Szociális Missziótársulat Prohászka-ünnepségén. (1925. október.)⁵²⁴

A Szociális Missziótársulat a katolikus nagygyűlés kapcsán külön ünnepséget rendezett a püspök beiktatásának 20. évfordulója alkalmából október 10-én. A rendezvényen illusztris vendégek is részt vettek, Horthy Miklós kormányzó, Klebelsberg Kunó, Csernoch János esztergomi érsek, Mészáros János prelátus, Ernst Sándor stb. Prohászka így köszönte meg a tiszteletére elmondott méltatásokat:

Életének legfeledhetetlenebb koszorúját fonta meg – hangoztatta – abból a virágesebből, amely reája hullt. Legelőször is köszönetet mondott a kormányzónak, majd József főhercegnek és a hercegprímásnak, aki kezdet óta ritka megértéstől vezetett

⁵²³ A Magyar Jövő Irodalmi Rt.-t 1920-ban hozták létre a magyar ifúság keresztény-nemzeti szellemiségű irodalommal való ellátására. Az elnöki teendőket Prohászka látta el, ezért rendkívül kellemetlen volt számára, amikor a könyvkiadó vállalat 1925-re csődbe ment, és a sajtó is foglalkozott azzal, hogy a vállalkozás szanálása még a székesfehérvári püspökség számára is komoly pénzügyi problémát jelenthetett volna. Végül Klebelsberg Kunó kultuszminiszter személyes beavatkozása mentette meg a püspököt a székelytől. Ld. erről: Gergely, 1994. 209–210. p.; több vonatkozó sajtócikk ismertetésével: Nyerges, 2007.

⁵²⁴ A közlés alapja: *Nemzeti Újság*, 1925. október 11. 24. p. Rövidebben: *Magyarság*, 1925. október 11. 5. p. (A dőlt betűs kiegészítés ebből származik.) Ill.: *Új Nemzedék*, 1925. október 13. 1. p.

jóindulattal viseltetett iránta. Ami a magasztalásokat illeti, arra vonatkozóan csak az a megjegyzése, hogy amennyiben ő mágnes volt, nem az a mágnes volt, amely a maga erejéből vonzotta az embereket, hanem az, amelynek az isteni kegyelem és a kereszténység energiaáramlata adott erőt.

Mindig arra törekedtem – folytatta –, hogy Magyarország egységes legyen a kereszténységben és ne ismerje az ellenségeskedést. *[felekezetieskedést]* Legyünk katolikusok a javából, de tiszteljük mások meggyőződését, mert összefogásra van szükség, talán nem is azért, hogy győzzünk, hanem hogy megálljuk helyünket.

Meggyőzően, költői lendülettel fejtette ki a szeretet szükségességét. Ha a magyar nép nemcsak féli, hanem szereti is a tekintélyt, a valláserkölcst és a kultúrát, akkor nem lesz többé quantité negligable.⁵²⁵

Ápoljuk a kereszténység lángját – fejezte be – a hitben, szeretetben és testvériségben.

127. Beszéd a Szociális Missziótársulat kültagjainak fogadalomtételén. (1925. október.)⁵²⁶

A Szociális Missziótársulatnak voltak beltagjai (missziós nővérek) és kültagok, akik csatlakoztak a szervezet munkájához. Az ilyen ünnepélyes alkalmakkor nemcsak az új tagok tettek fogadalmat (ekkor, október 12-én 50-en nyilvánították ki csatlakozási szándékukat Prohászka előtt), hanem a régiek is megújították azt.

A szeretet gyakorlását kötötte szívükre. A szociális érzés – mondotta – új kifejezés. A régi kifejezés: felebaráti szeretet. A kereszténység párája, lelke, szelleme, gőze, az az emelő erő, amely a kereszténységet nagyra teszi: a szent szeretet. Hogy ma úgy hívják: szociális érzés, az egészen mindegy. A világ csak akkor lesz boldog, ha *societas*, ha egység lesz. A szociális érzés a jobb középkorban, mint patriarchalizmus volt nevezetes és ismeretes. Ma nem élünk patriarchalizmust, de épp ezért kellene a szociális érzések, a szociális erény, a szociális kooperáció, az összefogás. A szociális testvériség sok szeretetet, megértést, figyelmet, előzékenységet, türelmet és mindenféle tehernek elviselését jelentik. Az élet sok tűszúrása közben a másnak szolgáló a legkitünőbb ellenszere minden ellenszenvnek.

⁵²⁵ Elhanyagolható, figyelmen kívül hagyható.

⁵²⁶ A közlés alapja: A közlés alapja: *Nemzeti Újság*, 1925. október 13. 21. p.; ugyanez: *Új Nemzedék*, 1925. október 13. 6. p. Röviden: *Szózat*, 1925. október 14. 3. p.

128. Beszéd a Szociális Missziótársulat matinéján. (1925. október.)⁵²⁷

A katolikus nagygyűléshez kapcsolódó rendezvények közül 1925-ben Prohászka a Szociális Missziótársulat rendezvényén tartotta legrészletesebb beszédét október 12-én. A társulat ezen kívül beszámolót, és Farkas Edith főnökösszonytól – Prohászka szellemiségének megfelelő – útmutatást is kapott a szociális munka területén. A püspök beszédét kivonatossan örökítette meg a sajtó.

Szent Ágoston egyik homíliájához fűzi szavait. Krisztus oldalából – úgymond – az Anyaszentegyház született. Ennek a mélyebb értelme abban van, hogy igen fontos dolog, hogy minden ember meg legyen váltva. De nagyon fontos dolog ennek a másik, a szociális jelentősége, a nagy testből, Krisztusból való kilépés, annak a nagy világtörténelmi hatalomnak a mondhatnám, megszületése, amelyet mi Anyaszentegyháznak hívunk. Az egyes dolgok is lehetnek mélyek, de a legmélyebb értelműek azok, amelyek az egészre, a nagy emberiségre vonatkoznak, így vagyunk a másik nagy dolognál, az Oltáriszentségnél. Ennél rendkívül fontos, hogy Krisztus testét vegyük, de miért húzza alá Szent Pál a másik, a szociális jelentőséget? Akik egy kenyeret esznek, azok kenyeres testvérek, egy nagy testületet képeznek. Senki sem lesz igazán krisztusi, akiben a nagy testület iránti érzés meg nem valósul. Senki sem vonulhat igazán Istenbe, ha nem vonul egy másik, nagy gravitációs erővel a nagy testületbe. Nem vagyok szentje Istennek, ha nem vagyok Krisztus eleven tagja. Krisztus eleven tagja pedig az, aki a nagy testületnek tagja.

A kereszténység – folytatta – nem lehet addig erős Szent Pál értelmében, míg nem egy. Gondoljanak arra: annyiban vagyok isteni, amennyiben meleg ember vagyok, amennyiben szeretem a társaimat, amennyiben lelkes szociális ember vagyok. Ez konkrét, azt mondanám, kikristályosodott, tehát, ami a fogalmakat illeti, átjegecesedett, átlátszó nagy valóság. Nem lehet senki igazán Istené, aki nem igazán a nagy emberiségé, a nagy testületé, Krisztusé. Mi is az Isten-szeretet felebaráti szeretet nélkül? Akiknél ez megvan, ezek szociális emberek, ezeknek szociális akarásuk van, isteni szeretettől átítatott lelkük van, ezek előtt nyílt meg a nagy lelki harctér. Én nem lelkesülök a mai kereszténységért. Az egész világ, amink van, az mind gyenge, háromszor gyenge, Krisztusnak nem hatványa, hanem harmadik gyök-kivonása. Csak egy példát mondok: Hol tart a mi népünk akár a műveltség tekintetében, vegyük az iskolákat, akár a lelki műveltséget? Hol van a testvériség, hol a szívbeli jóság? Mintha látnám a Dunát és rajta egy-két szalmaszálát úszni és azt mondanám, hogy ez a mi hajórajunk, amellyel megverjük a világot.

Ne haragudjanak a szociáldemokratákra! Haragudjanak azokra, akik tagadják és káromolják az Istent, haragudjanak az ostobákra, de különben ne haragudjanak.

⁵²⁷ A közlés alapja: *Nemzeti Újság*, 1925. október 13. 22. p.

Ne méltóztassanak itt a zsidóval megfejelt magyar szociáldemokráciát érteni, hanem a gondolatot. A szociális misszió nem lehet anélkül, hogy jobb világot ne akarjon, higiénia, jobb ipari törvényeket ne akarjon. Kereszténybe oltott szociális embereknek, a szociális intézményeket előmozdítani, a szociális törvényeket sürgetni tudó embereknek kell lennünk.

129. Interjú aktuális politikai kérdésekről. (1925. október.)⁵²⁸

Az 1925. évi katolikus nagygyűlésen Prohászka – a korábbi gyakorlattól eltérően – nem tartott nagy beszédet. Mégis személye a rendezvény középpontjába került, tekintettel püspöki kinevezésének 20. évfordulójára. A püspököknek kényelmetlen is lehetett a személyére irányuló ünneplés, egy alkalommal – értesülve a szimpátia megnyilvánulásokról – nem is jelent meg az október 11-i megnyitó ülésen. Ezért a Magyarság újságírója felkereste, hogy interjúban fejthesse ki aktuális gondolatait. Prohászka, mint az újságíró megállapította, „frissebb és inkább optimista, mint valaha”, kilábal a betegségéből, és „tele tervvel, tűzzel szolgálja tovább nagy álmát, a kereszténység egyesítését, s magyar földön való úrrátételét”.

Rendkívüli fontosságúnak tartom – úgymond –, hogy a katolikus nagygyűlés fő problémájául azt a „soron kívüli” gondolatot tűzte ki, hogyan lehetne a szocializmust kereszténységgel megreformálni. A kereszténység, igaz, nem ad gazdasági rendszert, s a materiális világ – ezt el kell ismerni – alapjában véve immanens⁵²⁹ törvények szerint fejlődik, mint bármely más életforma. Ugyanígy, a kapitalizmus is szükséges átlomása a gazdasági haladásnak. Nem közömbös dolog, nem részletkérdés azonban az, hogy hát milyen is az a kapitalizmus? Naivság volna azt állítani, hogy a zsidók csinálják a kapitalizmust, de hogy a mai kapitalizmus olyan, amilyen, hogy az emberszeretet, s más efféle „skrupulusok” alig befolyásolják ennek a kapitalizmusnak a kialakulását, abban a kíméletlen zsidó észjárás szomorú ösztönzést, példát mutatott minden rendű és rangú tőkének. Munka és tőke mégis kell, hogy találkozzanak, hiszen egymás nélkül egyik sem tud megenni, azt a feszült viszonyt tehát, amelyben ez a két pólus ma világszerte szemben áll, a kereszténység felséges erkölcsi pozitívumain keresztül kell enyhíteni és kiegyenlíteni. Ne jöjjenek itt a cinikusok rossz példákkal – lehetséges-e egyáltalán kikerülni az ilyen sajnálatos eseteket? – ha a problémát nem alulról nézzük, nem defetizmussal aknázzuk alá, hanem nagy szintézisekbe próbáljuk tömöríteni, akkor nincs ok csüggedésre.

⁵²⁸ A jubiláns Prohászka megcáfolja a visszavonulásáról terjesztett híreket. In: *Magyarság*, 1925. október 18. 5. p.

⁵²⁹ Immanens = bennmaradó, belsőleg hozzá tartozó.

– Szükséges, hogy a kapitalizmus túlkapásaival szemben, a szegénység, a szenvedés és az elhagyatottság enyhítésére mentől hamarabb, minél több intézményt, törvényt, biztosítékot hozzunk létre. Másrészt kell, hogy éppen a kereszténység siettesse az immanens erők vajúdo átmenetének minél gyorsabb lepergését. Mi cseppet sem lelkesülünk a mai állapotokért, sőt, egész szívünkben elítéljük azt. Az elkeseredést, a szenvedést éppen arra kell felhasználni, hogy fűtsük vele a kohót, amely majd – hiszem, hogy nemsokára – magasabb szolidaritásba olvasztja össze a világot. Ez volna a kor színvonalán álló „szociális műveltség”, ez volna a testvériesülés valódi szelleme, amelyet a francia forradalom is csupán megpendített, amelyet kiépíteni nem tudott. Ez lenne a tiszta, az igazi „új emberek” alliansza, ilyesmiről ír Szent Pál: „Ti egy kenyér, egy test, szellem vagytok...”⁵³⁰

– Ahogyan nincs például keresztény geológia, keresztény anatómia, úgy nincs csak keresztény gazdasági fejlődés, de az erkölcsök milyensége hatalmasan belejátszik, s ezek az átszínező elementumok roppant jelentőségűek. Bizonyos, hogy a krisztusi lélek motorjai sokkal többre képesek tőke és munka összeegyeztetésében, mint a szociáldemokrácia spekulatív doktrínája. A marxizmus: folyton folyvást száradó, keményedő, absztrahálódó elmélet, a kereszténység: szünet nélkül elevenülő valóság. A szociáldemokrácia szítja a szenvedést, hogy alantas célt: osztályharcot provokáljon, mi az igazságtalanságot – igazsággal akarjuk felcserélni.

– Természetes tehát, hogy a kiépítendő s megszervezendő keresztényszocializmus teljes sikerében bízunk, hiszen a szociáldemokráciának kisebb a célja, mint a keresztényszocializmusnak. Ne hangolja le az idealistákat, hogy az emberek ma – inkább a keserves jelen nyomása alatt – hogy úgy mondjam: optikai csalódásokra vannak beidegezve. Ettől a gondolatmenettől távol eső példa, de az előbb említettekre is jellemző: szeretik egyesek hangoztatni, hogy ez vagy az a liberális újság „jobban van szerkesztve”, mint a másik, keresztény lap. Bocsánatot kérek, nekem tökéletesen mellékes, hogy Mefisztó milyen fényes-bársonyos salaváriban⁵³¹ jelenik meg. Tudom róla, kivel állok szemben – s ez nekem elég...

– Hogyan vélekedem a nagyszakácsi csodáról?⁵³² – folytatja Prohászka Ottokár. – Kétségtelen, hogy ez az eset annak a misztikumnak a megnyilatkozása, amelynek látjuk, a

⁵³⁰ Utalás: Pál apostol 1. levele a korintusbeliekhez, 10,17.

⁵³¹ Salavári = térdig érő lovaglónadrág.

⁵³² A Somogy megyei Nagyszakácsi községben 1925 nyarán néhány gyerek állítólag látta megjelenni Szűz Máriát és a szenteket egy tó tükrében, illetve egy híd alatt, majd csodás eseményekről, gyógyulásokról szóló hírek kaptak szárnyra. Az egyházi és világi hatóságok egy ideig tehetetlennek bizonyultak, nem tudták eldönteni, hogy támogassák vagy inkább akadályozzák a csodák hírére kialakuló közhangulatot, például a községbe irányuló zárandoklatokat stb. Aztán egyértelműen a tiltás mellett foglaltak állást, a csodák sem nyertek egyházi igazolást, ennek ellenére tömeges zárandoklatokra került sor, melynek során még halálos áldozatot követelő csendőri fellépésre is sor került. Rott Nándor veszprémi püspök, illetve a hatóságok felvilágosítással próbálták leszerelni a tömeghangulatot. Ld. erről részletesen pl.: Récsei, 2009.

föld népén is rejtélyes hatalma van. Mit akar ez a miszteriózus erő? Ugyanazt, amit más formában, más eszközökkel a spiritizmus: megfogni a felfoghatatlant, a természetfölöttit, megtapasztalni egy jobb világot, hiszen ez a mostani olyan kimondhatatlanul zord, terhes... Egy a tragikuma mindkét törekvésnek: a hajó kormány nélkül jár zátonyok között, s természetesen megfeneklik. Az egyházi hatóságok elítélik ezt a tévelygést, s nagyon megértjük azt a felfogást, amely a papság feladatává teszi, hogy szeretetteljes módon ébressze fel a csodalátókat, ezeket a misztikus lelkű tévelygőket öntudatuknak visszaadja. „A kor sajnálatosan felzavart forrásai” mutatkoznak Nagyszakácsiban – de hát sok-sok indulat és sorscsapás zavarja ma a magyar psziché forrásait...

– Örvendetes, hogy a szentévi zarándoklatok tekintetében Magyarország az első helyen áll az összes nemzetek és országok között.⁵³³ Én eleinte – mondja a püspök – idegenkedtem tőle a magyar pénz külföldre vándorlása miatt, később megvigasztalódtam, amikor kiderült, hogy a szentévi zarándoklat összevéve negyedrészébe került annak az összegnek, amit Budapesten ez év első három hónapjában – narancsra költöttek. Ilyen címen a „boldog budapestiek” huszonhétmilliárdot adtak ki. Amikor pedig láttam, hogy a zarándokok – fizikai és szellemi foglalkozásúak – az őszinte vallásos gazdagodás mellett mennyi kulturális és esztétikai gyönyörűséget szereztek az olasz városokban, rájöttem, hogy ezek a tömeges felvonulások minden áldozatot megérnek.

Szóba hozzuk Prohászka Ottokár előtt, hogy legutóbb maga a hercegprímás találta szükségesnek az ifjúság figyelmét a papi pályára terelni.⁵³⁴

– A papnövendékek hiánya bizony fájdalmas valóság. Oka a jelenségnek, hogy napjainkban még a falu is tele van luxussal, érzékiséggel, a nemesebb élethivatás lebecsülésével. Szeretünk a prózaiság vizein megmaradni, s ez a szokás meglehetősen ragadós. Figyelembe kell venni, hogy a családtalan pap, az aszkéta-fogadalom sem

⁵³³ A katolikus egyházban a 14. századtól az évszázadok 25. éveit jubileumi éveknek tekintették, melyeket gyakran római zarándoklatokkal kötöttek össze. XI. Piusz pápa a 23. alkalommal hirdetett jubileumi évet 1926-ra is kiterjesztette, tekintettel Assisi Szent Ferenc halálának 700. évfordulójára. Magyarországon a püspöki kar megbízásából az Országos Katolikus Szövetség 7 nemzeti zarándoklatot is szervezett, melyen minden alkalommal több száz zarándok utazott Rómába egy-egy főpap vezetésével. Sokáig úgy volt, hogy Prohászka fogja vezetni az egyik, 1925 szeptemberében induló zarándoklatot, a püspök végül is nem utazott, Glattfelder Gyula csanádi püspök vezetésével indultak a zarándokok. Itt kifejtett, kissé tartózkodó véleményével szemben Prohászka több írásában is hangot adott a szentév jelentőségével kapcsolatos gondolatainak: Prohászka Ottokár: Az ezidei szentév. In: A Katolikus Népszövetség Naptára 1925-iki szent évre. Bp., 1925. 20–22. p.; Uő: A Szentév szelleme. In: *Magyar Kultúra*, 1925. 1. sz. 1–7. p. (= POÖM. XII. 14–21. p.); Uő: Az engesztelődés világünnepe. In: Szentévi magyar zarándoklatok. Visszaemlékezések a jubileumi év eseményeire. Olasz, francia és spanyol földön, Róma, Lourdes, Limpas, Szentföld. Szerk.: Paulovits Sándor. Bp., 1926. 13–14. p.

⁵³⁴ A célzás vélhetően Csernoch János esztergomi érsek XVII. Országos Katolikus Nagygyűlésen való szerepléseire utal.

vonz manapság. Érezzük, hogy a háború után általában drágább, óhajtottabb a gyermek, mint előbb volt, érthető bizonyos fokig, hogy a fiatalság erősebben vágyakozik a szabad élet, a család után. Hja, a természet betölti az űrt, amit a háború vágott az emberiség soraiban. És ami legfőbb: hedonista a világ, ez okozza a paphiányt is. Az olyan jelszavak, mint az „Ausleben, alles ausleben”⁵³⁵ – bizony legyengítik az ellenál-lási alapot, a gyengék úgy vannak vele, mint aki rossz levegőben él, mire észrevenné, maga is tönkre megy.

– Nevezetes dolog, hogy a stockholmi egyházi konferencia szintén a kereszténység harmóniába foglalását tartja szükségesnek.⁵³⁶ A közös platform, legalábbis a hitet-lenség és a pogányság elleni küzdelem tekintetében időszerű és elintézendő feladat. Konzonancia... a helyzet tudatára való ráébredés... „közös nevező...”, mindezek el-vont fogalmak, mégis a tennivalók lehető legreálisabb programja. Azt a Wischart-féle intelmet, hogy „együtt imádkozzunk”, jó lesz megfogadni.⁵³⁷

– És együtt is cselekedjünk. Tisztára ebből a szempontból fogom fel a legutóbb Budapesten rendezett nemzetközi antiszemita tanácskozást is.⁵³⁸ A zsidóság vala-mennyi európai és egyéb országból a nemzeti típust akarja száműzni. Következőleg helyesnek tartom, hogy a szemitizmust, mint „közös gyökérproblémát” ugyancsak az erők egyesítésével intézzék el. Megéri, hogy a szent cél jegyében más-más államok, fajták fiai találkozót adjanak egymásnak.

– Elszörnyedve hallottam, hogy a kormány mégis engedélyezni akarja az internacio-nális játékkaszinót.⁵³⁹ Kiváltképp azt tartom veszedelmesnek, ha ezt a „szerencseker-

⁵³⁵ „Megélni, mindent megélni.”

⁵³⁶ Ld. 135. sz. dokumentum, 563. sz. jegyz.

⁵³⁷ A célzás vélhetően George Wishart-ra (1513 k. – 1546), a skóciai reformáció fontos alakjára, vértá-nújára vonatkozik.

⁵³⁸ 1925. október 3–6. között Budapesten tartották a különböző országokból érkezett szélsőséges na-cionalisták a „nemzetközi antiszemita kongresszust”. A magyarországi résztvevők és szervezők az ébredők, illetve a fajvédők soraiból kerültek ki, akik külföldi elvbarátaikkal közös politikájuk és együttműködésük alapját az antiszemitizmusra, a zsidóság jogainak erőteljes és durva korlátozására, európai összehangolására építették. Prohászka szimpátia-megnyilatkozása azért is érdekes, mert az eseményből Magyarországon nagy belpolitikai botrány lett, mivel a rendezvényen részt vettek többek között az Alexandru C. Cuza (1857–1947) vezette román antiszemita is, akik durva nacionalizmus-sal támadták az erdélyi magyarságot. Ez pedig a rendezvényt még a magyarországi, antiszemitiz-mussal egybként szimpatizáló „keresztény-nemzeti” jobboldal számára is vállalhatatlanná tette. Ld. erről: Szinai, 1991.

⁵³⁹ A szerencsejátékkal foglalkozó intézmények gyakori közéleti vitatémát jelentettek ebben az időszak-ban, a kormány is többször foglakozott azok engedélyezésének kérdésével. Ld. pl.: Huszonegy en-gedélyt kértek eddig játékkaszinóra. In: *Világ*, 1925. március 7. 7. p. 1925 őszén sokat foglalkoztak azzal a hírrel, hogy megnyitja kapuit a már az első világháború előtt tervezett nemzetközi kaszinó Budapesten, a tervet erkölcsi és pénzügyi szempontból is sok kritika érte, kormánypárti és ellenzéki oldalról egyaránt. Ld. pl.: Játékbankot állítanak Budapesten. In: *Népszava*, 1925. október 1. 7. p. Stb.

gető” intézményt Budapesten állítanák fel. Gondolják meg az illetékesek, hogy elvég-re Budapest az ifjúság szempontjából egyetemi város, s hogy a nehezen ellenőrizhető fiatalabb nemzedék mennyire élne a züllés alkalmával. Nem, ezt az epidémius ingert nem szabad lelkiismeretes kormányának szabadjára bocsátani, hiszen világos, hogy a játékbárlang felállítása valóságos erkölcsi járványfészekké aljasítaná a magyar fővá-rost, ha az engedélyezést – ahogyan értesültem – elkerülni már nem lehet, tegyék a játékkaszinót valamelyik fürdőhelyre, mondjuk – Siófokra.

– Tessék megírni azt, hogy a „Magyar Jövő” kiadóvállalat financiáit igenis rendeztük, s hogy a vállalat megalapításának gondolata: az ifjúság „tisztá szellemi étellel” való ellátása, amelyet bizonyos körök oly dühvel néztek, nem fog elbukni. Ha talán más alapon is – a részvénytársasági forma felváltásával – de az eddigi irány és tartalom értelmében visszük tovább a „Magyar Jövő”-t.⁵⁴⁰

130. Beszéd a Rákócziánium rendezvényén. (1925. október.)⁵⁴¹

A Rákócziánium „Templomépítő Hölgybizottsága” újabb felkérésének tett eleget a püspök, ezúttal, október 27-én a dekadens kultúrát választotta témájául.

Mélyen tisztelt Hölgyeim és Uraim! Az ember beleépíti a maga világát a természetbe, a vadonba, a pusztába, az erdőbe, a tengerbe és ott úrrá lesz. De az ember nemcsak a természetbe építi bele a maga világát, hanem hogy oda beleépítsen, kell neki egy szellemi világ, amelyben önmagát találja meg, úgy, hogy eleven hatalommá folyó-síthassa minden energiáját a nagyvilággal szemben. Hogyha nézem ezt a szellemi világot, ennek is vannak vadonjai, pusztái, szakadékai. És főleg: vannak betegségei és kimerülései. Vannak nagy járványai, dekadenciái, aztán megint van fölsikoltó győzel-mes öntudata, hatalmas térfoglalása.

Most olyan világban élünk, amelynek legnagyobb baja nem a világháború, hanem a szellemi világnak nagy problémái, azt mondanám, a szellemi világnak az a nagy váltója, ahol megreszket és dökög a vonat, mert átmegy egy más sínparra. A mai világnak az a nagy baja, hogy egészségtelen miliőben él, elhasznált levegővel. A mai világnak nagy baja, hogy energiái gyorsan feldolgoztatnak, és hogy azokból fáradt gőz lesz. Nézzetek csak körül ebben a dekadens világban és mint mindenütt, feszülő energiák nagy teljesítménye után, itt is fáradt gőz telíti a levegőt. Én egy ilyen energiá-kat földolgozó, de az energiákat hamar pótolni tudó világban érzem magamat. A mai ember kifáradt, a mai ember voltaképpen olyan, hogy nem is tud örülni a maga vív-mányainak. Kevés öröm él benne, dacára az óriási munkának és a nagy haladásnak.

⁵⁴⁰ Ld. 125. sz. dokumentum, 523. sz. jegyz.

⁵⁴¹ A mai kor átka: a dekadens kultúra. In: *Budapesti Hírlap*, 1925. október 28. 5. p.

Hölgyeim és Uraim! Mi most ebben a teremben vagyunk, de ha órákig kellene itt ülnünk a legérdekesebb előadások mellett is, mindnyájan lankadtak lennénk. Tetszik tudni, miért lankadnánk el? Azért, mert nem lenne elég levegő. Az örömhöz atmoszféra kell, és ez sokkal fontosabb, mint az izomerő. Ha nincs friss szabad levegő, mindnyájan hervadunk, és még a babérkoszorúk is lekonyulnak.

Nos, a mai világnak nincs atmoszférája, úgy értem, hogy nincs meg a végtelenségnek fölséges távlata. A lélek ma egy ilyen fülledt levegőjű kultúrteremben él. Kevés a napsugár, amint Pesten is kevés a Dohány utcában és más utcákban, ahol nem kapnak napsugarat, nincs levegő, friss, szabad atmoszféra, mely meglükteti a vért. Ez pedig fontos és hatalmas dolog. Ez a mai világ elkopott világ. Kopik a kövezet, a ruha, kopik minden és ez mind, mint a por a levegőben, úszkál, rátapad az emberre és piszok lesz belőle. A mai világban nagyon sok az elhasznált, elkopott erejét vesztette dolog.

Mindezzel szemben óriási visszahatásra van szükség és kell, hogy legyünk, akik úgy érzik, hogy betegek lesznek ennek a fáradtságnak, akik újjáteremtő, konstruktív, pozitív villamossággal akarják telíteni a ma levegőjét. Kell, hogy legyen egy másik kultúra a budapesti kultúrával szemben, egy egészséges nemzeti keresztény kultúrirányzat. Ezt a kultúrát terjeszti az anyaszentegyház, az iskola, a templom és a misztikum, amely abban helyet foglal, és ez mind napsugarat, biztató meleget akar belevinni ebbe a nagy nihilizmusba. Ezért kell egész szívvel, sok akarattal és nagy áldozatkészséggel dolgozni minden templomért és minden új, építendő templomért.

Vannak emberek, akik távlatok, meglátások nélkül élnek, nem ismerik az emelkedett célokat, nem látják meg az élet igazi útjait és eltévednek a pusztában. Vagy pedig nagyon műveltek, van sok kétségük, sok problémájuk, kevés biztosságuk és ennek következtében nagyon egészségtelen a levegőjük. Ha itt rengne a föld és ha nem is történné semmi bajunk, mégis szörnyű volna, nem maga a remegés, hanem az általános bizonytalanság.

Ahogy a földünk be van állítva a naprendszerbe, úgy legyen az etika középpontja a szeretet. És vajon mi adja meg ezt nekünk, hol szerezzük ezt meg, tán a blazírt világban? Nem! Itt e falak és a templom falai között, az Anyaszentegyházról kaphatjuk meg ezt a lelki egyensúlyt. Carlyle mondja, hogy ha mindenkivel szemben szeretettel viseltetünk, az a magas kultúra. A legmagasabb kultúra az isteninek a megérzése. A nevelés legfőbb princípiuma az legyen, hogy ifjainkban erkölcsi gyökeret kapjon a tisztelet a nagy és nemes dolgok iránt. Neveljünk ilyen fiatalságot és akkor ismét nagy lesz Magyarország.

A beszédet színes irodalmi-művészeti műsor követte.

131. Beszéd a Keresztény Nők Szövetségének székesfehérvári közgyűlésén. (1925. október.)⁵⁴²

Prohászka szokásos évi megnyitójának a középpontjába október 30-án egyértelműen a szociális érzékenység gondolata került. Ekkori közszerepléseiben egyértelműen a „szociális érzés”, a másokkal való szolidaritás, a felebarátaink iránti érzékenység a központi gondolat, amelyet kora legfontosabb megvalósítandó szellemi áramlatának tekintett.

A keresztény női tábornak – mondotta – szerepe a szociális kötelesség teljesítése. A világ a szociális eszmék, törekvések áramában áll, nekünk kell a szociális törekvéseket transzformálnunk. Hiába van a villám, ha azt a tudomány nem szorítja bék[ly]óba. Mi is egy nagy világáram központjában állunk, nekünk ezt az áramot, a tudományt és a haladást transzformálnunk kell. Minden egylet egy ilyen transzformátor. A mai világ a szociális bajok járma alatt nyög. A kereszténységnek kötelessége hangoztatni, hogy szocializmus kell, a mai rendszerrel nem vagyunk megelégedve. Nem vádolok senkit, de restellem, hogy abszolutizmus, liberalizmus csepegteti mérgét a társadalom közé. Szükséges a restelkedés, amely a jobb utáni vágynak a jele és a jobb világ megvalósítására a kiindulás.

Vannak szociális bajok, lakásviszonyok, gyermekhalandóság, higiénikus szempontok. Szabadság, testvériség, egyenlőség elvének ellentéte a mai kor. A társadalom a kultúra rabszolgája és ebből fakad a tengernyi szenvedés. Nekünk is meg kell hallanunk a szociáldemokraták elkeseredett kifakadásait, keresnünk kell a baj indító okát, javítanunk kell ott, ahol tudunk, de nem az erőszak, elkeseredés, osztályuralom fegyverével, hanem a szeretettel, kölcsönös megértéssel. Azok a bajok, amelyeket a szociáldemokraták a világba kiáltanak, megvannak, égetik, mételyezik a társadalmat, ezeken a bajokon szociális megoldás segít, de amelyet a szent evangéliumi szeretet tudományos realitása hat át.

A szociális érzés a régi evangéliumi szeretet új meglátásban. Az én bajom, mások baja is legyen, a más baja pedig az enyém legyen. A szenvedések szent lelki tüzéből egy lélekbe olvadunk mindnyájan. A régi evangéliumi szeretetet az új meglátásokkal bővítsük. Az új meglátást a régi szellemmel töltjük meg. Legyen meg bennünk a hit, hogy majd egyszer lesz jobban is. Mi elpusztulunk, mint a villanypózna korhad, de a világ villanyárama megy tovább. Biztos hit, törtető vágy éljen bennünk, dolgozzunk egymásért, hogy a ránk nehezedő terheket bírni, emelni tudjuk. Szocializmus kell, a bajokon segíteni lehet. Egy arabs mondát idéz, amikor a megélhetés miatt sopánkodó háromtagú családnak az arab bölcs hetenként 3 embert hozott. A szűkölködésről panaszkodó arab 9 emberrel is meg tudta osztani kenyerét. Így kesergünk, nyögünk

⁵⁴² Megyéspüspökünk a szociális eszme mellett. In: *Fejérmegyei Napló*, 1925. október 31. 1. p.

mi is a szociális bajok alatt. Senki sem olyan szegény, hogy nálánál szegényebben ne segíthessen. A bajokat csak lassan lehet orvosolni. A rajongó eruptív nem tud reálishan gondolkodni, hirtelen változást akar. Pedig a hirtelen változás csak színpadon van, nekünk fokozatos, kitartó munkával kell törekednünk a jobb világ felé: Szent Pál gyönyörű hasonlatával – „Charitas pacies est”, a szeretet türelmes – fejezte be beszédét.

132. Beszéd a Magyar Tudományos Fajvédő Egyesületben. (1925. november.)⁵⁴³

Prohászka a „fajvédelmet” elemző társadalmi egyesületben tartott előadást a Mérnök- és Építész Egylet budapesti székházában november 20-án. Beszédére számos szélsőjobboldali közéleti személyiség is kíváncsi volt, megjelent Gömbös Gyula, Méhely Lajos, Endre László gödöllői főszolgabíró, Horthy István altábornagy.⁵⁴⁴ Prohászka beszédének a szokásosnál is nagyobb volt a sikere, a tudósító szerint állandóan tapsvihar szakította félbe a szónokot, s a felállva, ütemesen tapsoló hallgatóság reakciója „nem a szokványos ünnepeltetés kifejezője volt, hanem a lelkek mélységéből ösztönösen robbant elő, igazolva a fajvédő gondolat mindennél nagyobb, mindent elsöprő eleven erejét”.

Bevezető szavaiban abból a megállapításból indult ki az illusztris előadó, hogy a fajvédelmi eszme ma, bizonyos körökben nem szalonképes. Ezek azok a körök, amelyeket a tetszetős jelszavak könnyen elbódítanak, könnyen blazírttá, szkeptikussá tesznek, akik a fennen hangoztatott, „egyetemes emberi érdekek” fantomjáért olyan értékeket volnának képesek feláldozni, amelyeken egész társadalmi életünk, mint súlyos pilléreken, nyugszik. Ezek a család és a nemzet fogalmai. Az egyén, amely a családokat, a családok, amelyek a nemzetet alkotják, sohasem szerepelhetnek úgy, mint

⁵⁴³ Mit ér a jogrend, ha – belepusztulunk? In: *Szózat*, 1925. november 21. 2. p. A szövegbe dőlt betűvel zárójelbe illesztettük azokat a szövegrészeket és szövegváltozatokat, melyek a beszéd egy másik – jóval kivonatosabb – összefoglalásából származnak: Prohászka Ottokár a fajvédelemről. In: *Magyarság*, 1925. november 20. 8. p.

⁵⁴⁴ Méhely Lajos (1862–1953) zoológus, egyetemi tanár, a magyar turanizmus, illetve „fajvédelem” teoretikus képviselője, *A Cél* folyóirat szerkesztője. Szélsőjobboldali nézeteit „fajbiológiának” nevezte, Prohászka nagy tisztelettel viseltetett felé. (Ld. erről pl.: Ungváry, 2012. 340. p.; ill.: Gyurgyák, 2012. 87–101. p.) Endre László (1895–1946) 1919-től szolgabíró, majd 1923-tól 1938-ig főszolgabíró Gödöllőn, utána a német megszállásig Pest vármegye alispánja, számos szélsőjobboldali mozgalom tagja, illetve vezetője, elkötelezett antiszemita, az 1930-as években szélsőjobboldali politikus, a német megszállás után belügyi államtitkárként a zsidóüldözés egyik fő szervezője. Horthy István (1858–1937) katonatiszt, Horthy Miklós kormányzó bátyja, a Tanácsköztársaság idején részt vett Székesfehérváron ellenforradalmi szervezkedésben, később a Nemzeti Hadseregben lovassági felügyelő, 1921-től altábornagy.

egymás ellenségei, s azok a tanok, melyek az egyének korlátlan szabadsága kedvéért szét akarják törni a családi kereteket, az egyetemes, emberi egyesülés agyreméért el akarják pusztítani a nemzeti eszmét, egyaránt ellenségeink. *[A német nép – úgymond a püspök – a többi között, nem tűrheti s nem is viselné el, hogy Heinének, aki fájdalmasan belemart a nemzeti lélekbe, valaha is szobrot állítsanak. A nemzetietlenség ádáz haraggal tör minden érték, erény, szervezet vagy terület ellen, amelynek ideális jelentése, konstruáló ereje van. Sohasem juthatunk elég mélyre, hogy a destrukció a pusztulást megelégné. A fajvédelem legfőbb feladata, hogy az ember, a család s a nemzet közötti összhangot összes gyakorlati és eszményi vonatkozásaiban kiépítse. Nem tudok elképzelni még olyan nekikeseredett szocialistát, aki a család pozitív intézményét akárcsak papiroson is, mással legyen képes helyettesíteni. Az ember fejlődése, tökéletesedése fontosabb az emberiség fejlődésénél – értem ezalatt, hogy a kulturális és szociális boldogulás előbbrevaló, mint a civilizáció múló vívmányai.]*

Nincs és nem is lehet olyan ember, ha magát igaz kereszténynek vallja, aki ne lenne meggyőződve erről, hogy egész kultúránk a családi élet tisztaságából ered, a való élet és a történelem pedig csak azt igazolja, hogy a nemzeti eszme helyett sohasem lesz az egyetemes emberi célok hangoztatása a kultúra hajtóereje. Akik a nemzeti gondolat harcosait örülteknek nevezik, maguk sem tesznek egyebet, mint legsajátabb nemzeti faji céljaik védelmét munkálják. Hogy a fajok biológiai meghatározása mennyire lehetséges, azt nem tudja, de nem is keresi, mert az ő meggyőződése szerint a nyelv, a sors, a hagyományok, a történelem, a kultúra és a célok közössége, a közös öntudatos törekvések azok, amelyek a nemzetet egygé formálják. A Duna vize sok országon keresztülfolyik, de a magyar Duna a Vágból, Ipolyból, Garamból, Tiszából, Sióból tevődik össze, így a magyar lélek is sok, fajilag talán nem egészen homogén elemekből kovácsoltatott a közös sors, közös öntudat, közös célok és törekvések útján nemzeti lélekké.

Az egyén, ha nem turáni ősformájú is a koponyája és kissé tótos is az akcentusa (percekig tartó lelkes taps), ebben a közösségben olvad fel magyarrá. Minden, ami ennek a közösségnek még szorosabb egybekovácsolását elősegíti, fajvédelem, de mindenki fajvédő, aki ennek a közösségnek gyengítését gátolja. A nemzeti célok: hitvallás, amelynek ellenségei ellen harcolni az igazi fajvédelem. *[Katasztrófák és örömek egyformán megmutatják, hogy hát voltaképpen kik is azok, akik idetartoznak. Nem a beszéd akcentusa jelenti az ide- vagy odatartozást, Széchenyi se a szájával volt magyar... (A közönség ezekenél a szavaknál tapssal szakítja félbe és hosszan éljenzi Prohászka Ottokárt.) Mentől intelligensebb valaki, annál inkább érzi, hogy a nemzetköziség: veszedelem, – ez, higgyék meg, kizárólag a tiszta szem kérdése. Nem borzasztó-e, hogy tudnom kell: napról-napra kevesebb lesz a földem, az újságom, a házam? Itt már nem a faust-i harang cseng, ez a halál vészharangjának kongása.]*

A nacionalizmusnak is vannak kinövésai és ártalmas megnyilvánulásai. A cári abszolutizmus végeredményben éppoly nacionalizmus volt, mint a kisantant országok kíméletlen sovinizmusa, ezek egyike sem kívánatos, de a mi nacionalizmusunk,

amelyet itt benn oly sokan szeretnek túlzónak mondani, nem más, mint önvédelem a mi belső ellenségeink ellen. [*Én nem a tisztátalan és sötét orosz vagy szerb nacionalizmusért lelkesedem, hanem az ész és szív öntudatos harmóniájának faji diadaláért.*]

Mert a nyelvi közösség még nem minden és azok, akik bár magyar nyelven terjesztik a maguk legsajátabb faji eszméit, csinálnak „magyar” irodalmat, tudományt, sajtót, művészetet, nagyobb ellenségeink, mint más nemzetek, kik nyílt harcban állanak a mi nemzeti létünkkel. Ezek ellen harcolni szent kötelességünk. Nem azt jelenti a fajvédelem, hogy a zsidóságot egyénenként, mint ördögi rosszat kell tekintenünk és pusztítanunk, hanem azt, hogy a nemzeti öntudatot akkorára kell nevelnünk, hogy az kivesse magából a zsidó szellemet, mely nem képes a nemzeti szellemben felolvadni.

Másik fajvédelmi tevékenység pedig, ami inkább negatív irányú, az ellenállás minden olyan eszmével, ami a nemzeti lélek erejét gyengíti. A Tower foglya legyen mintaképünk, aki negyven esztendőn keresztül egy hajtűvel karcolta bele a börtön sziklafalába hitvallását: to resist... to resist... ellentállni... ellentállni...!

Ne engedjünk közel magunkhoz semmi olyat, ami gyengítheti bennünk a magyar lélek erejét, de halmozzunk fel mindent, ami a nemzeti kultúra erősítéséhez segít, tisztítsuk a nyelvet, gyűjtsük össze a magyar szellem kincseit, a dalt, a néplélek megnyilatkozásait, hogy az idegen rontás ne érjen el legnagyobb nemzeti kincseinkhez, és ne süllyeszthesse életünket még egyszer a nemzetietlenség mocsaras, bűzhödtt, békanyálás posványába.

Nálunk, Magyarországon szerfelett sokan vannak az ideológok, a kritikanélküli agyvelők, akik elvont fogalmakról szavalnak, de nem látják meg azt, hogy ezek a való életbe soha át nem plántálhatók. A villám sújt, rombol és éget, de ha az elektromos energiát kellően transzformáljuk, világít, gépet mozgat, hasznót és áldást hoz. A jogrend, a közszabadságok, az egyenlőség, testvériség mind szép és nemes fogalmak, de mit ér az a jogrend, amelybe belepusztul a nemzet, mit érnek azok a szabadságok, melyek elpusztítják az egészséges lélek életét?

Az elvont gondolatok, legyenek azok bármily tetszetős filozófiai produktumok, keresztül kell, hogy menjenek a reális és egészséges kritika transzformátorain, mert csak így válhatnak áldásthozó valósággá. Azok ellen az ideológok ellen, kik ezt nem látják be, küzdenünk kell, bármennyire szemünkre vetik is, hogy az evangéliumi alapról letérünk akkor, ha a szeretet helyébe a harcot helyezzük. Nem Pál apostol ellen harcolunk, hanem azok ellen, kik az apostol alól a gyékényt kirángatják! (Percekig tartó taps.) [*A fasizmus, úgymond Prohászka Ottokár, az én szememben nem pusztá jelszó, hanem az Italia Unita,*⁵⁴⁵ *az egy-vér, az egy-religió valósága... Nincs nagyobb veszedelem, mint hinni az elvont fogalmak mindenhatóságában: egyenlőség, demokrácia, szabadelvűség csak addig jó, amíg a fajta, a nemzet – s hozzá a magam fajtája,*

⁵⁴⁵ L'Unità d'Italia = az egységes Olaszország (II. Viktor Emmánuel király 1861-ben hirdette ki a hét régió egységéből létrejött új olasz államot), a célzás itt arra vonatkozhat, hogy a 19. században egységsülő olasz tartományok Prohászka szerint Mussolinivel érték el valódi, „nemzeti” céljukat.

a magam nemzete – látja hasznát. Nekem nem közömbös, hogy a tanszabadság védelme alatt kicsoda diákja tör a nemzet élére.]

Ha az ifúságra tekintünk, megnyugvás tölthet el bennünket, mert a bajtársi egyesületek, a leventék, cserkészek azok, akikben ez a mi gondolatunk eleven erővel lobog és ezek az ifjak lesznek azok, akik meggátolják a nemzeti eszme kősziklájának további rombolását. Ha rájuk nézünk, nem szükség éljen-t kiáltanunk a jövőre, mert bennük és általuk él Magyarország!

A tudósítások a beszámolójuk végén is fontosnak tartották rögzíteni, hogy miután Prohászka befejezte előadását „még percekig zúgott a fergeteges taps és az eltávozó főpáasztort messze kísérte a jelenlévők lelkes éljenzése”.

133. Beszéd a szegedi társadalmi egyesületek estélyén. (1925. november.)⁵⁴⁶

Szegeden, a Tisza szálló nagytermében tartott november 28-án előadást a szókásos külsőségek között a püspök (zsúfolt terem, közel másfél órás szenvedélyes beszéd, a hallgatóság ünneplése), újdonságnak legfeljebb az a sajtóhír számított, hogy az előadásra jelentősnek mondható belépődíjat szedtek, hírek szerint azért, mert Prohászka így próbált pénzt gyűjteni, a Magyar Jövő ügye miatt keletkezett anyagi gondjain enyhíteni.

Mint 16 éves ifjú, Zürichben jártam és a Politechnikum falain olvastam jeligéket: „cultura, fide idealismo, industria perseverata, inventione, labore realismo, sanguine patriotismo”⁵⁴⁷ ... sorban, amint a fal párkányára írva voltak. Nem gondoltam akkor, hogy ezekről a jeligékről vett hasonlattal lépek valamikor Szeged város közönsége elé, amely engem oly szívélyesen fogadott, amely szíves fogadtatásért előszűr is köszönetet mondok.

A magyar kultúra – és semmiféle kultúra – nem kész épület, amelyről ilyen jeligéket, ilyen szükségességeket, ilyen nagy igéket leolvasni lehetne. De azoknak a munkájáról, akik a magyar kultúrát építik, akik annak falait felhúzzák, akiknek a szelleméből villog, sugárzik felénk a megértés, a meglátás, a vasakarat, a kitartás, én is leolvasok ilyen fide idealismo, – laboré realismo, – sanguine patriotismo jeligéket. Nagy hittel: ez a mi idealizmusunk; erős kézzel: ez a mi realizmusunk; szent vér-szeretettel: ez a mi patriotizmusunk.

⁵⁴⁶ A közlés alapja: Széchenyi ideális–realizmusa és az új Magyarország. In: *Szegedi Új Nemzedék*, 1925. december 1. 1–2. p.; rövidebben: Prohászka Ottokár szegedi beszéde a „mocsárlázás destruktívok” ellen. In: *Világ*, 1925. november 29. 2. p. A *dölt* betűs kiegészítések ez utóbbiból származnak.

⁵⁴⁷ „Kultúra, idealizmus hite, tartósan fejlődő ipar, találmányok, realitás munkája, hazafiasság vére.”

Mélyen tisztelt Közönség! A novemberi éjből, ködből kibontakozik egy ember, aki hatalmas szerénységének markáns vonásaival bevilágította az egész magyar sötét éjszakát: az a nagy készségség, amely ebben az emberben el volt raktározva, az ő óriási energiája a tettekben, amely benne feszült. Honnan jött? Ki volt ez az ember? Költő, író, szónok, államférfi? Nem, ez mind kevés! Ez az ember felülről jött, ez az ember egy világot hordozott lelkében, mint minden ideális ember, ez az ember felséges irányelvekkel jött le a magyar életbe és avatkozott be a magyar sorsba. Ez a magyar sors micsoda? Török-tatár háború? Hisz Spanyolországban is dúltak a gallok, Németalföldön az alemannok és Franciaország is sok mindenféle háború fúriáit keresztülélte. De a magyar sors nem csupán a háború, nem csupán a szenvedés: a magyar sors a pusztaság, az avar, a parlag, a vályog-, a vertfal, a tunyaság, a maradiság, – valami nagy darab ázsiai fatalizmus. És ez az ember, mikor felülről jön, nagy ideálokkal megrakva, ráírja a magyar sorsnak fekete éjszakájára azokat a jelképeket, amelyeket mondtam. Nagy hit: idealizmus, bátor, teremtő erő: realizmus, izzó szeretete a vérnek, a nemzetségnek, a fajtának: patriotizmus.

Mi az a fides,⁵⁴⁸ az idealizmus? – Egy új világ az ember lelkében. Csak az az idős ember és csak az van hivatva teremteni, aki új világot hoz és azt bele tudja állítani ebbe az itteni világba. Csak az az ideális ember, akiben már valami él, ami körülötte még nincs, – akiben valami emelkedik fel az égig, mikor körülötte lapály van: – egy nagy tisztaság, mikor körülötte posvány, mocsár kerekedik, piszok, szemét terjed. Ezek a mi nagy embereink mind ilyen világgal jöttek önmagukban. Zrínyi Miklós, a költő egy új világgal jött, hogy állítsa lábra Magyarországot az akkori viszonyok között. Kossuth Lajos egy új világgal jött: az alkotmány, szabadság és testvériség szeretetével és lelkesedésével és Széchenyi István is egy új világgal jött: azzal a nagy hittel, amelyet úgy szokás idézni: „Magyarország nem volt, hanem lesz”, – de amelyet a valóságban szerényen csak így fejezett ki: „Szeretem hinni, hogy Magyarország nem volt, hanem lesz,”⁵⁴⁹ – ... Szeretem hinni... Aki nagy dolgokban hisz, az mindig önértékes, – aki a megsejtések távlatába néz, az mindig szinte félénk. Ennek a homloka körül valami felhők lebegnek, akiben van valami melankólia, amely gyötri. Ez a mi óriásunk, ez a mi nagy, kolosszális emberünk, Széchenyi is ilyen. Ő is szeretne valamit hinni, ami oly nehéz neki, de mégis nagyon szereti. Szeretné hinni, de nagyon nehéz, mert hiszen a magyar sors: a régi fatalizmus, a jobbagyság és uraság intézményei, örvénnyel köztük... Szeretnénk hinni, hogy Magyarország nem volt, hanem lesz. – Nem látják Önök, hogy mily alázatos, meglátó ez az ember? Nagy ellenséges érzelmű szerepel a szerbben és a románban, – látta a nagy szegénységet, látta a nagy maradiságot; jaj, de nehéz elhinni, hogy Magyarország nem volt, hanem lesz! De vágyta azt a jövőt, mely körül magyar hite tapogatózott és ez tette őt olyan alázatos, de mégis vágyódó

⁵⁴⁸ Fides = hit.

⁵⁴⁹ Széchenyi István 1830-ban megjelent, *Hitel* c. munkájának híres utolsó sora pontosan: „Sokan azt gondolják: Magyarország – volt; – én azt szeretem hinni: lesz!”

hívévé. Ő szeretné ezt hinni. Azután azt mondta, hogy nem látjuk a jövőt, de hogy nekünk ezt kell hinni, ezt kell akarni, hogy nekünk ezután kell vágyódni. Hála Istennek, hogy megtetted, Széchenyi István! Mi mindnyájan abban a helyzetben vagyunk, mint Te voltál, – olyan alázatosak is lettünk. Mi is szeretnénk hinni, hogy Magyarország nem volt, hanem lesz, de mi is látjuk, hogy ez inkább tapogatózás a sötétben, mint valami olyan prófétai meglátás, mert igaz, hogy a nemzetiségeket levágták rólunk, azok már teljesen idegeneknek lenni készülő elemek lettek, – de Magyarországon van más nagy idegenség is, amelyről a magyar embernek szenvedni kell.

Nincs bennem egy mákszemnyi gyűlölet sem, de mégis érzem a nagy idegenséget. Mi megszabadultunk nemzetiségünktől, de nem szabadultunk meg az idegenségtől. – Hogy ezt az idegenséget cionizmusnak akarják hívni, – nem ez a fő, hanem a szellem, a lélek, az érzés, a belsőség, az egységesség. [*Prohászka/ Nem látja benne /ti. a cionizmusban/ tanácsadóját, sem pedig jóakaróját.*] A magyar nép idegen az úri osztálytól, a magyar népnek az egész nivóját fel kellene emelni, hogy abban az „úr”-ban – hogy így nevezzem – lássa az ő elsőszülött testvérét, segítőtársát, vezetőjét, tanácsadóját. Ettől mi rendkívül messze vagyunk. Láttuk régen a történelemből, hogy mint szívódnak fel idegenek: a vaskos normandiai és a bretagnei Franciaországba: az egész sokféle hatalom, amely ráomlott Itáliára, hogy szítta azt – nem fel, hanem le – az olasz kultúrához. Ezen idegenségekből nem maradt semmi. De a mi idegenségünkből nem látok kiutat és nem látok megoldási lehetőséget. Sürgetni kell a haladást, fejlődést, népnevelést, de én csak azt mondom: Szeretem hinni, hogy a magyar psziché, a magyar érzés [*a magyar faj*] – jaj Istenem, szinte nem merem kimondani – felszívja magába ezt az idegenséget. Mégis csak ez a történelmi hatalmas folyam, – hisz Petőfi is azt mondja: Bár fölül a gálya és alatt a vizeknek árja, – mégis a víz az úr.⁵⁵⁰ A víz az úr, nem a gálya, amely fenn úszik. Lehet kultúra szemben a történelmi árfolyammal; lehet egy felépítmény, amely alatt, amely alól kivész a tő, – cölöpepítmény, amely réten áll.

Azon felséges szavakat után, amely most előttünk elhangzott, az ember szintén imába kezd és azt mondja: Uram, én is a Te alázatos híved vagyok, add meg nekem azt a nagy történelmi kegyelmet – valamikor győzedelmes adósságot –, hogy a magyar psziché felszívja magába azt a nagy idegenséget, amely most riasztja, amely most mint kísértés jár körülötte. Mindegy, ráesküszöm én is, s azt hiszem, hogy Kegyetek is, arra a nagy hitre, hogy Magyarországnak győznie kell, Magyarországnak kifejlődnie kell a régi határokon belül a bretagnei, a normann és gót példák után. Ha ezt valamikor megérjük, én is szívesen halok meg s a sírom fölött ez a nagy remény, mint egy nagy valóság, vigasztalólag és engesztelőleg suhog el, és meg vagyok győződve, hogy Kegyetek is velem együtt mindnyájan érezni fogják ezt.

Industria... realizmus... Jöttünk a nagy megsejtések magaslatáról és miért jöttünk? – Tisztán azért, hogy ide jöjjünk, az élet céljához. Mi az élet célja? – Az élet célja,

⁵⁵⁰ Utalás Petőfi Sándor *Föltámadott a tenger...* kezdetű, 1848. március végén írott versének utolsó soraira.

hogyan én „mű” legyek. Az az én életem célja, hogy magamat kialakítsam. Ha magamat kialakítottam, másoknak s az egész nemzetnek a serpenyőjébe, mint súly estem. Tenni, cselekedni, életet alkotni, életet teremteni, először egy szép életet és beleszőni minden nagy gazdasági, társadalmi, kulturális feladatot, – mert kultúra és civilizáció úgy hasonlik egymáshoz, mint a csigaház és a csiga: a kultúra a csiga, a ház a civilizációja. Amint a csiga kiverjétekezi a házát, úgy a szellem kiverjétekezi a civilizációját. A kultúra akkor kezdődik, mikor meghal a szellem, verejtékezése az alapító szelleme. Azért lehet, hogy van civilizáció kultúra nélkül. Kultúra az élő, eleven erő, egy belső világ, – amit pedig teszünk, alkotunk, alakítunk, teremtünk, – bármi legyen is az – a külvilág, az a mi házunk, a mi csigaházunk. A kultúra a selyemhernyó, s a selyemfonál az ő civilizációja. A kultúra a méh, s a civilizációja a méz. A kultúra a pók, a civilizációja a csodálatos pókháló.

Mélyen tisztelt hölgyeim és uraim! Ez a fölséges ember, akit Széchenyinek hívunk, idealista volt, de nem volt ideológus. Ő akarta azokat az eszméket és elveket megtisztítani és ez a fő dolog: mértékkel. – Az ideológus azt gondolja: vidd be a szabadságot, szabadítsd fel a népet, vidd be az egyenlőséget, hozd be a testvériséget, omoljanak egymás nyakába az emberek. Aki ideológus, az így gondolkozik. – A teremtmény idealista, az ideális realista ezeket mondja: Csak annyi szabadságot adni a népnek, amennyit elbírnak. Azt írja Széchenyi: Az az igazi szabadság, amelyet én magammal, véremmel szereztem. Nem adok szabadságot olyanoknak, akik lelkében nem tudják azt felszívni. Csak az bírja el a szabadságot, aki önmagát szabaddá tette. A sajtószabadság is nagyszerű vívmány, de gyilkos gyilkosnál és gyújtogató kanócnál veszedelmesebb, hogy ha nem értelmes, ideális ember, hanem rosszellemű ideológus kezében van. Kossuth azt mondta: Testvérekké tenni a népeket. Széchenyi azt mondta: Szabaddá nevelni a tömeget.

Mélyen tisztelt hölgyeim és uraim! Ez egy felséges ideális realizmus! Hogy aztán ezt a magyar népet az európai nagy nemzetek közé mint külön nemzetet beállítsa, csupa konkrét feladatot dolgozott ki: vizet szabályozott, lótenyésztést fejlesztett, hidat épített, Metternichkel levelezett és a magyar alkotmányt megbecsüléshez segítette. Ennek a Széchenyinek nemzet kell, amely nem arisztokrata abban a régi értelemben, hogy az úr deszpotész – a régi görög és pogány értelem szerint –, amit a születés ad, mert én az igazi nemzeti arisztokratizmus híve vagyok, de annak, amelynek a lelkében több jószág, igazság, erény és élni-alkalmatosság van. Panaszodik az akkori arisztokráciára és azt mondja: Hová menjek? – Talán oda, ahol fekete kenyeret esznek és csak vizet isznak? Európai felséges gondolatainak kivívására, megtisztítására ő látta, hogy neki egy nemzedéket nevelni kell, hogy az nincs készen, és igazán érdekes, hogy neki nincsenek e téren olyan nehézségei, mint például Deák Ferencnek, aki sópánkodik, hogy mi lesz, hogyha a Budapest–Szolnoki vasutat megépítik.⁵⁵¹ Éppen úgy

⁵⁵¹ A célzás nem világos, talán Deák Ferenc 1836. február 3-i beszédére utalhat, amelyben a vasútépítéssel kapcsolatos kisajátítások ügyéről beszélt. (A Pest–Szolnok közötti vasútvonalat egyébként 1847-ben adták át, 1854-ben érte el a vasútvonal Szegedet.) Deák beszédére: Deák Ferenc beszédei. Szerk.: Kónyi Manó. I. köt. Bp., 1882. (Online: Magyar Elektronikus Könyvtár: mek.oszk.hu/02200/02213/ – 2019. április.)

cselekedtek a dorozsmaiak is, akik nem engedték közel falujukhoz a vasutat, mondván, hogy mi lesz akkor a szegény fuvarosokkal, hogy fognak majd megélni? Megnyugtathatom Önöket, ezt a gondolatot nem a dorozsmaiak találták fel, – ez Deák Ferenc gondolata. Az ember bámul rajta, hisz nekünk nemcsak, hogy vasutak és utak kellenének, nekünk a tengerre is ki kell mennünk, hogy szabad mozgásunk legyen és európai nemzedékké váljunk.

A magyar kultúrára alkalmazzuk megint a mi napjainkban az ő ideális-realizmusát. Mindnyájan egy kicsit urak vagyunk, szükséges tehát, hogy érzéseinkben menjünk keresztül azon a tisztuláson, amit az ember nem tesz, hanem amit az ember megszenved, megél, megtapasztal, de végre is megüti a mértéket. Nevelni a népet az ideális-realizmusra. Nem is a népet értem, hanem a vezető-közönséget, az intelligenciát, iparosságot, ifjúságot, leventeséget, cserkészetet, hogy mi mindnyájan az iskolai idealizmusból kilépve, az élet realizmusában megálljuk helyünket. Ennek a magyar szociális elváltozás lesz a vége.

Fehérváron volt egy ünnep. A cisztercita iskolai-, ipariskolai, rokkant-intézeti, az inasiskolai cserkészcsapatok mind egy frontban álltak és senki se tudta, hogy a másik inas-e, vagy diák, mind együtt szavaltak, együtt énekeltek, színdarabot adtak elő. Ez realizmus és valóságos idealizmus. Ez egy új világ, ez egy új magyar világ és hogy Széchenyi száz év előtt élt ... hát Istenem, végre ránk hasadt az a felséges szociális hajnal, a szociális megérzések hajnala. Hogy ha ezen az úton megyünk, azt látom, hogy a magyar jövő: „labore realismo” – mint valóságos program szerepel.

Azután – ez talán a legjobban markol a szívembe – a nemzetnek a szeretete, a sanguis⁵⁵² ihlete, vagyis a vér lehelete, nem az, mint mondják: az Ázsiából jött magyarság, – hanem a történelmileg itt fejlett magyarság szeretete. Mert hiszen a Duna is úgy folyik, hogy van abban Vág, Nyitra, Zsitva, Garam, Ipoly, Hernád és a Sárrét vize és lejjebb beletorkollik még a Tisza is.⁵⁵³ Azt írja Széchenyi: Nagy veszély fenyegeti nyelvünket és nyelvünkben nemzetünket, melynél nagyobb kincsünk nincsen, mert a nyelvnek ápolása és kiművelése által lehet a felső fénykörbe emelkednünk és sok előnyt szereznünk. Azt írja: Mit tehet a nemzet, ha egyet érez, ha egyet hisz, ha egy nyelvet beszél a Mississippi-től a Coloradoig... Minden népcsalád, amely sajátosságában neki megfelelő légkörbe emelkedik, lépcső az Isten felé. Szeretni a magyar nyelvet, szeretni a magyar zenét, szeretni a magyar lelket, Széchenyinek aggódó és szerető szellemében.

Négy-öt nap előtt jött egy cisztercita rendi tanár Egerből és elmondta, hogy Verdunnél álltak a magyar csapatok. Voltak ott angolok is, és ezek az angolok hallgatták a magyar csapatoknak azt a szívliktető magyar dalait a legveszedelmesebb helyzetekben is. *[Az elmúlt napokban Székesfehérvárott előadást tartott egy cisztercita pap*

⁵⁵² Sanguis = vér.

⁵⁵³ Bizonyára csak a szónoklat hevében lett pontatlan a felsorolás, a Hernád ugyanis nem közvetlenül a Duna vízgyűjtő területéhez tartozik, hanem a Sajóba ömlik.

és elmesélte, hogy Verdun alatt, ahol a magyarok együtt harcoltak a németekkel a franciák és az angolok ellen, a németek egy alkalommal több angol tisztet ejtettek foglyul, akik lelkes elragadtatással beszéltek a magyar katonák hősiességéről, és fogásukban a magyar kultúra és a magyar nyelv tanulmányozásának adták magukat.]

Az egyik angol eljött Magyarországra és mikor a magyar éneknek, ennek a sajátos, bűvös bájos, minden más kultúrától eltérő zenéjétől elbűvölve kérte a kultuszminisztériumban, hogy ajánljanak neki egy magyar könyvet, amelyből a magyar Géniuszt megismerheti, – ajánlották neki – hála Istennek – nem Móricz Zsigmondot, nem is Szabó Dezsőt [*Móricz Zsigmond és Szabó Dezső destruktív írásait*], hanem Gárdonyi „Falu”-ját.⁵⁵⁴ Az angol megtanult magyarul és megkérte Gárdonyit, engedje meg neki, hogy ezt a művet angolra lefordítva kiadhassa Angliában. És Gárdonyi szívesen beleegyezett, nem is kért szerzői honoráriumot, mondván, hogy ha művével csak néhány angolt is meghódít a magyar eszmének, ez lesz az ő legnagyobb honorárium.

Szeretni kell a magyar pszichét! A magyar pszichét meg lehet mérgezni, a magyar nyelvet ki lehet forgatni. Tudom, hogy Cegléden, itt Szegeden, Kiskunhalason a magyar nyelvet más kiejtéssel beszélnek, de a budapesti kávéházakban, orfeumokban valami sajátos új jiddis-nyelvet kotyvasztanak össze, amely nagyon távol áll a magyar pszichétől. A magyar művészetet és a magyar irodalmat úgy kell szeretni, hogy ha az ember ilyenkor talán nevet is, de voltaképpen megborzad. Ezt nem szabad eltűrni, ezért mindent oda kell adni, nem szabad magunkat megmérgezni engedni az idegenségtől.

Ne olvassanak soha destruktív újságokat! Nekünk csak úgy lehet győzni, ha annak az áradó mocsárszellemnek az orra előtt becsapjuk az ajtót, de úgy, hogy azután szedi is magát mindenestől. [*Nagyon vigyázzunk, mi levert középosztálybeliek és ne hagyjuk magunkat megmérgezni a destrukciótól. Ne olvassunk destruktív újságokat és destruktív könyveket. Nekünk csak úgy lehet győznünk, ha becsapjuk az ajtót a mocsárlázás destruktívok előtt, de úgy kell becsapnunk az ajtót, hogy azok szedjék sátorfájukat és takarodjanak ki az országból.*] Tudom, hogy sokan azt mondják: engem nem ront, és jó, ha az ember más oldalról is látja megvilágítva a problémákat. Ezek helytelenül gondolkoznak, mert az ellenség erősítése a mi frontunk áttöréséhez vezethet. Nekünk azon kell lennünk, hogy a magyar érzést, a keresztény nemzeti érzést semmiféle beszűrődéssel elrontani ne engedjük. Ha Kegyetek ezt úgy tartják, mint egy szentséget, ha úgy vannak meggyőződve, hogy halálos bűn a nemzet élete ellen, hogy ha valaki folyton helyt ad a beszűrődésnek, amivel gyöngíti a keresztény és nemzeti érzést, akkor Szeged magyar város lesz, – ha azonban nem, akkor Szeged is annak a budapesti „kultúrának” a martaléka lesz. [*Ha vigyáznak önök, Szeged magyar város marad, úgy a bűnös Budapest nivójára süllyed.*]

– Fide idealismo, – labore realismo, – sanguine patriotismo! Mi ezt a hitet valljuk! Ez a mi hitvallásunk! Mi a hitvallás? Nem egyszerű fogalmak; az egy gyöngye gerendázat, – hanem az eszmének vért ivó fogalmai, kigyulladó fogalmak, nagy realitás.

⁵⁵⁴ A célzás alighanem Gárdonyi Géza 1898-ban megjelent *Az én falum* c. elbeszélésére vonatkozik, mely az idealizált népi élet egyik legjobban megformált megőrkítése.

Ki a keresztény ember? Akiben Krisztus él. Nem, aki a törvényt tudja, hanem aki-ben Krisztus él.

Ki a magyar ember? – Nem az, aki a magyar hitvallást pusztán énekli, hanem aki ezt az egész magyar életet, magyar bizalmat, magyar lelkesülést, patriotizmust magában, egyéniségében, életében kiváltja. Ez az igazi! Ha Kegyetek így fognak érezni, akkor az olasz Mazzini szavait fogják önmagukon tapasztalni: Itália nem tömeg, Itália nemcsak hagyomány, nemcsak egy flagitáció – Itália egy vallás.⁵⁵⁵ Ha én valamikor azt fogom mondhatni Kegyeteknek, hogy közvetítve látom ezeket a nagy, felséges dolgokat, – ha azt mondják, hogy Magyarország nem tömeg, nemcsak egy múlt és történelem, hanem élő valóság, – őszinte, igazi realizmussal és a magyar szívnek magyar véréből átítatott patriotizmus, – akkor hiszem, hogy Magyarország nem volt, hanem lesz!⁵⁵⁶

134. Beszéd Mackensen tábornok köszöntésére. (1925. december.)⁵⁵⁷

Székesfehérváron impozáns ünnepség keretében leplezték le december 10-én, a limanovai csata évfordulóján a 10-es honvédek emlékművét.⁵⁵⁸ A városi és a vármegyei előkelőségek, volt katonatisztek és katonák mellett megjelent és koszorúzott a kormányzó megbízásából Horthy István lovassági tábornok, s megjelent Johannes von Welczek gróf (1878–1972) diplomata, Németország magyarországi nagykövete is Mackensen képviselőjében. Prohászka pontifikálta a szentmisét, majd később beszédet is mondott – az ünnepségen személyesen részt nem vett – Mackensen tábornagy tiszteletére.⁵⁵⁹

⁵⁵⁵ Giuseppe Mazzini (1805–1872) 1831-ben hozta létre Ifjú Itália nevű szervezetét, az olasz egységért küzdő egyik legismertebb politikus volt. (Republikánus nézetei miatt az olasz királysággal nem szimpatizált.) Flagitáció = követelés, sürgető megintés.

⁵⁵⁶ Utalás Széchenyi István *Hitel* c. munkájának utolsó sorára.

⁵⁵⁷ A tízes honvédek szoborleleplezése. In: *Fejérmegyei Hírlap*, 1925. december 11. 1–2. p. A katonai felvonulásokból, koszorúzásokból álló ünnepségről készült híradó-beszámolóban Prohászka is feltűnik egy rövid időre: *Magyar Híradó*, 1925. december. 96. sz. – Online: filmhiradokonline.hu – 2019. április.

⁵⁵⁸ Limanova (Limanowa) galíciai település, 1914 november végén – december elején itt állították meg az osztrák-magyar hadsereg alakulatai az orosz előrenyomulást, s mivel a győzelem kivívásában döntő szerepe volt a magyar alakulatoknak (huszároknak), egyfajta nemzeti hadi sikerként vonult be a köztudatba a csata emléke.

⁵⁵⁹ Ludwig Friedrich August von Mackensen (1849–1945) német tábornok, az első világháborúban az orosz és a szerb fronton is sikeres tábornagy. Amikor Románia 1916-ban az antant oldalán belépett a háborúba, és betört Erdélybe, akkor a németek Mackensen irányítása alatt a Monarchia segítségére indultak és katonai vereséget mértek a románokra. Mackensen Bulgáriában bolgár, magyar, osztrák és német katonákból megszervezte a Dunai Hadsereget. A háború végén visszavonulás közben felajánlotta a magyar kormánynak, hogy szembefordul a románokkal, azonban a Károlyi-kormány a fegyverszüneti egyezmény értelmében leszereltette hadseregét, és a Magyarországon rendkívül nép-

Láthatatlan jelenléteket ünneplünk. A névtelen hősök megdicsőült önfeláldozásáért lerótt koszorúnkra fonódik egy imponáló név, Mackensen tábornagy neve, s lélekben és képviselőjében ő is jelen van ma körünkben s hőseinkkel együtt őt is ünnepeljük. Mert ha mi megbecsüljük örök emlékezéssel hőseinket, hálánkat is nyilvánítanunk kell az iránt, kinek nevét viselte ez a vitéz huszárezred, mely a magyar kitartásnak és erőfeszítésnek történeti jelentőséget adott a limanovai csatában.

Ezekből a gondolatokból üdvözlöm a nagy hadvezér méltó képviselőit, s különös megtiszteltetésnek veszem, hogy a magyar fajnak nagyrabecsülését és őszinte háláját előtűk kifejezhetem. Mert nagy hálával és köszönettel tartozik ez a nemzet a babérkoszorús német hősnek azért, mert ő volt, ki a világháborúban az országot s főleg kincses Erdélyünket felszabadította, a magyar kultúrát és otthont dúló oláh hordáktól. Másodszor is köszönettel tartozunk neki, mert a német alapossággal megtörte és az igazság lábaihoz kényszerítette a fejedelmi vezérünkre szomjas déli ellenfelünket. Ezenfelül csodálattal adózunk ennek a nagy stratégiai szellemnek, mely a világháború egyik legfényesebb fegyvertényében, a gorlicei győzelemben⁵⁶⁰ kulminált. Az ő katonai tudásának és akaratának ereje előtt nem állhattak meg a nagy északi kolosszusnak acélfalai.

Eszembe jut itt Chamberlain,⁵⁶¹ a nagy angol, ki a 70-es években egy német katonai mozgósítás láttára annyira megilletődött, hogy nemzetiségét is megtagadta, s maga vallomása szerint, hűséges fiává szegődött Németországnak.

Mi megmaradunk magyarnak, de ugyancsak zászlót hajtunk a német erő imponáló megnyilvánulása előtt, amelynek egyik legméltóbb képviselője Mackensen tábornagy. Vigyék ez az urak a nagy hadvezérnek ragaszkodásunk őszinte kifejezését és biztosítsák őt arról, hogy ami ezen tapasztalatai után, később, itt Magyarországon vele történt, az nem a magyar mentalitásból eredt. Egy idegen szellem destrukciója tombolt akkor e szegény ország felett, s amit vele tettek, azt nem vele tették, hanem a nemzettel tették, vagyis a magyar nemzetet alázták meg, a magyar lovagiasságot csúfolták meg, s éppen azért nekünk magyaroknak ez mindennél keserűbb sérelmünk, s csak egy a vigasztalásunk, hogy ezektől a jelenségektől a magyar mentalitás teljesen távol állott. A szomorú pedig az lenne, hogy a világháború véres küzdelmeiben elenyészett erőink nem tudták megfékezni ezt a belső betegséget, amely íme szeplőket hagyott nemzetünk történelmében. Midőn tehát a nagy hadvezért, annak jelenlévő képviselőit üdvözlöm, kívánom, hogy az Isten soká tartsa őt nemzetének dicsőségére, és érje meg a nagy Németország feltámadását, s szolgáljon ez a mi javunkra is.

szerű tisztelet átadta az antantnak. A weimari köztársaság rendszerével nem szimpatizált, a háborús vereség okát ő is a – „tördőfés” elméletét osztva – a hátországban zajlott „bomlasztásban” jelölte meg. A nácikkal ellentmondásos viszonya volt, bár tisztelet és megbecsülés övezte, elítélte a háborús erőszakot, és a nácik egyes üldözötteit is segítette.

⁵⁶⁰ A német és osztrák-magyar hadsereg 1915. május 2–5. között törte át az orosz frontot a galíciai Gorlicénél.

⁵⁶¹ Ld. 69. sz. dokumentum, 277. sz. jegyz.

135. Interjú a kereszténység aktuális kérdéseiről. (1925. december.)⁵⁶²

A Budapesti Hírlap tudósítója karácsony alkalmából kereste fel a Budapesten tartózkodó Prohászka Ottokár az ünnephez kapcsolódó általános üzeneteken kívül a püspök ezúttal is általános elméleti keretbe helyezte annak kérdését, hogy „lehet ünnepé tenni a hétköznapi világot”.

Felhívjuk a kegyelmes úr figyelmét mindenekelőtt arra, hogy a hercegprímás keresztény egységet propagáló felhívására érdekes válasz érkezett református részről. Egyik tekintélyes orgánus, a Kálvinista Szemle azt javasolja, hogy alakítsanak közös bizottságot, amely a hitetlenség, a defetizmus, általában a romboló irányok ellen közös keresztény frontot jelentene.⁵⁶³

A püspök elgondolkozik a Kálvinista Szemle javaslatán s így felel:

– Arról bajosan lehet szó, hogy csakis egyházi emberek vegyenek részt ebben a közös akcióban, tetszik tudni, vannak szempontok, amelyek mégis akadályokat gördítenek az ilyesmi elé. No nem bizalmatlanság, hanem hát a gondolat ui. [ugyanis] kicsit meglepő, nem szokhattunk még hozzá.

– De van egy indítványom. Ott a keresztény Nemzeti Liga, amely körülbelül ugyanazzal a programmal dolgozik, a Ligában valamennyi keresztény egyház is képviselteti magát, én is, mint eddig, szívesen állok rendelkezésre, talán így lehetne, a Liga keretén belül azt a közös bizottságot felállítani.

– A baj nem is az, hogy nincs szervezet (jól van igaza van, koncedálok,⁵⁶⁴ hogy ez is baj), de a lényeg, a főhibát ott látom. hogy – szervezettel vagy anélkül nincs elég reaktivitás, elég védekező, visszavágó erő bennünk. Több lendületet, leleményt, kitaratást szeretnék látni a romboló, nemzetellenes, vallásellenes irányzatokkal szemben. Ilyen kezdéseknek, mozgalmaknak s az elhatározások végig-állásának vagyunk híján. „Nem annyira gondolatok. emberek kellene” – mondtam már egyszer kegyednek s ezt megint hangoztatom.

– A szociáldemokraták legutóbbi háború- és egyházellenes támadása?⁵⁶⁵ Hát ezek kérem származásuk közhelyek, roncs elméletek, üres prédikációk, amelyeknek semmi

⁵⁶² Prohászka Ottokár az ünnepéről és a hétköznapi világról. In: *Budapesti Hírlap*, 1925. december 25. 3–4. p.

⁵⁶³ A célzás talán arra vonatkozik, hogy a stockholmi egyetemes keresztény világkongresszus fogalmazott meg általános felhívást egy „keresztény nemzetközi” létrehozására, mely közösen venné fel a küzdelmet a „hitetlenség (ateizmus) nemzetközi és világ-szervezettségével” szemben. Ld.: *Kálvinista Szemle*, 1925. október 24. 421. p.

⁵⁶⁴ Koncedál = elismer, megenged.

⁵⁶⁵ A célzás bizonyára a nemzetgyűlés 1925. december 18-i ülésére vonatkozik, amikor a rokkantellátási adóról szóló törvényjavaslat vitája során több szociáldemokrata képviselő szóvá tette az egyházak első világháborút támogató magatartását, különösen heves szócsata alakult ki: Az 1922. évi június hó 16-ára hirdetett nemzetgyűlés naplója. XXXVIII. köt. Bp., 1926. 247–261. p.

köze az élethez. A hiányos műveltség, az elfogult, gyermekded korlátoltság ellen nem tudunk mással küzdeni, mint tanítással. Ha kell, a fogalmak elemeire megyünk vissza, bár – Isten ments – vitatkozni csakugyan alig tartom érdemesnek. Csak a jó-hiszemű tapasztalatlanok kedvéért tessék kiírni egy-két észrevételt. Jóhiszeműség, jóhiszeműség a saját fajtánkkal szemben, létérdekeinkkel szemben! Kétségbeesnék, ha optimistának nem volnék teremtvé, hogy ilyesmi mellett még agitálni kell! Hogy „öngyilkos nemzet” vagyunk, ezt nem hiszem, mert nem akarom hinni. De hát egy-két megjegyzést ígértem.

– Mindenekelőtt jelentsük ki: a kereszténység nem tan, nem elmélet, hanem élet, valóság. Végre is a nagy eszmények: élet, a nagy törvények: a legreálisabb élet, nagy célok szerint orientálódni, ez nem időtöltés kedvéért történik, hanem hogy segítsünk magunkon, javítsunk az életünkön. Hogy azután kereszténység ellenére sok a szenvedés, az igazságtalanság, ez nem csődje a kereszténységnek, csak annak bizonyítéka, hogy ez a felséges eszme, ez a kolosszális program még nem tudott kiteljesedni, uralkodóvá, kormányzó hatalommá lenni az élet minden viszonylataiban. Ami késik, nem múlik. Különben sincs élet, amely csupán boldogsággal lenne tele, hiszen a boldogság is, a szenvedés is erősen egyéni és pszichikai affekció⁵⁶⁶ kérdése. Egyik ember szenvedve is boldog, a másik boldogságában is szenved.

– Hogy a kereszténység aktivitás, cselekvő, világformáló erő, nemzetek és glóbuszok sorsfordító árama, – ezt én nem tartom bűnnek és szégyennek, mert hasztalan is tartanám. Az a delejes áram nem tőlem függ, én – és a kritikusok – nem fékezhetem meg, esetleg csak izmosíthatom, még eredményesebb munkamezőkre vihetem.

– Az okoskodóknak, úgy látszik, éppen az nem tetszik, hogy a kereszténység több, mint a liturgiái és esztétikai jelenség, több mint ájtatosság, mint passzív lemondás és önmegadás a világgal és a kereszténytelen emberekkel szemben. Tévedés kérem, azt hinni, hogy a kereszténység csak arra jó, hogy védtelenné tegyük általa magunkat. Ez a szláv Krisztus-elmélet, amely az egész evangéliumból csakis a szenvedő, a nyögdecselő áldozat kötelességét olvassa ki, ami pozitív indítás van a szövegben, azt sehogy sem veszi észre. Sajnálom, ez csak negatív kereszténység, torz, csonka kereszténység, amely nem vesz tudomást a tüzes nyelvekről, a Szent Lélekről. A Szent Lélek a Szent Háromság kiegészítője, az igazságról már nemcsak halhatatlan példát ad, hanem az igazságot a világba, az életbe bevezetni, s ott rendszeresíteni akarja.

– Már most ne tessék az így értelmezett erőt összetévesztteni az erőszakkal. A mens agitat molem,⁵⁶⁷ a Szent Lélek nem erőszakol, inkább egyensúlyozó, élesztő energia, hősi princípium, hogy néha érteni kell – a lemondáshoz is. De ismétlem, hamis logika, amely azt hirdeti, hogy mert keresztény vagyok, tartsam oda az arcom jobbfelét is. Éppen azért, mert ez a téves beállítás néhol közhitté lesz, születhetett meg az októb-

⁵⁶⁶ Affekció = felindulás, erős érzelmi állapot.

⁵⁶⁷ „Az értelem mozgatja a tömeget”, vagyis a világon az ész uralkodik. A szállóige Vergilius: *Aeneis* c. művéből származik.

rizmus, az összeomlás és a bolsevizmus. S hogy a bolsevizmus éppen Oroszországban vert legmélyebb gyökeret, ebben része van a passzív, lemondó, nicsevo-ra⁵⁶⁸ épülő szláv, orosz Krisztus-képnek.

– Mert mi is a bolsevizmus? Testvériség, fraternitás – tekintély, autoritás nélkül! Tragikus dolog, hogy például a francia forradalom csak a fraternité – égalité – liberté⁵⁶⁹ jelszavát tűzte ki, s nem tett hozzá ilyeneket: autorité, discipline, honneur...⁵⁷⁰ stb. (Figyelje meg, nézzen utána, a XIII. század első felében, amikor a pszichikai okok majdnem ugyanazok voltak, mint ma, az albigensek, akik ellen III. Ince pápa kultúrharcot indított, veszedelmesen hasonlítottak a mai bolsevikiekre.⁵⁷¹)

– Tehát: Kereszténynek lenni = organizálni, bolsevistának lenni = dezorganizálni. Organizmus nemcsak annyit tesz, hogy sokadalom, hanem elsősorban szervezet-et jelent, nem tömeget, de főként társadalmat. Tömeg és társadalom úgy viszonyul egymáshoz, mint – bolsevizmus és kereszténység.

– A Hajdú-család tragédiájára terelődik a beszéd.⁵⁷² Borzasztó, jegyzi meg Prohászka Ottokár, hogy a társadalom egyik felében a kötelességek semmibevevését látjuk, sikkasztások, hamis bukások, pénzhamisítások seregét, a másik oldalon viszont a lelkiismeretnek a perverzitásig fokozását. Azt még megértem, hogy valaki a tisztességnek fanatikusa és megöli magát, de hogy a gyermekeit is megölje, ez már perverz elkeseredés. Végre is azokat a gyerekeket mi, a társadalom el fogjuk látni, hiszen ilyen esetekben valóban közrészvét fordul a szerencsétlen család felé, de hogy a közrészvétben egy-két gyermek erejéig se bízunk s elraboljuk tőlük legnagyobb kincsüket, az életet, a szemük világát! Ez úgy fest, hogy a családapa gyermekein akarta megboszszolni a társadalom, vagy a saját sorsa tévedéseit és bűneit!

– Nem vagyunk eléggé keresztények, mert íme, nem tudunk eléggé megvigasztalódni, bízni sorsunk jobbrafordulásában. Itt megint hiányzott az aktív kereszténység fenntartó ereje. Hiszen az, hogy keresztény vagyok, nem lehet számomra hátrány, sőt a bátorításnak, a bátorságnak forrása. Elvégre „az élet nem borraivaló, vagy felesleg, amelyet, ha úgy tetszik, kidobunk az utcára, elhajítunk a megsemmisülésbe”.⁵⁷³ Az élet feladat, amelyet – török szakad – meg kell oldani! Nem katasztrófákkal, hanem az akadályok legyőzésével!

⁵⁶⁸ Nicsevo = semmi.

⁵⁶⁹ Szabadság, egyenlőség, testvériség.

⁵⁷⁰ Tekintély, fegyelem, becsület.

⁵⁷¹ Prohászka itt meglehetősen elfogultan beszél az albigensekről, a 12–13. századi Dél-Franciaországban működött, eretneknek minősített mozgalom fellépése koránt sem volt olyan erőszakos, ellentétben a felszámolásukra a pápa által indított keresztes hadjáratokkal. (Utóbbit is erős túlzás „kultúrharcnak” nevezni.)

⁵⁷² Egy budapesti ny. csendőrszázados egy 15 millió koronás feljelentés miatti elkeseredésében lelőtte három gyermekét, majd öngyilkos lett, felesége az emeletről vetette le magát és szörnyethalt. A családi tragédia nagy visszhangot keltett akkoriban, ld. pl.: *Budapesti Hírlap*, 1925. december 13. 17–18. p.

⁵⁷³ Az idézet forrása nem megállapítható.

– Küszöböljük ki a magyar pszichéből ezt a hazug és gyáva gyengeséget. Nem igaz, hogy az eredendő hiba lenne. A kor hibája, de képtelenség egy fajtanak magát nyomorult átmenetek hídján feláldozni. Kevesebbet skrupulizálni, többet áldozni realitásoknak. Tagadom, hogy a Kant-i kategorikus imperatívusz megfellebbezhetetlen volna...

– Még valami szép karácsonyt? – fejezte be előadását, ezt a gyönyörűséges „szent-beszédet” Prohászka Ottokár; elmondom kegyednek, amit tegnapelőtt a Szociális Missziótársulatnak fejtegettem.

– A legmélyebb, a legfelségesebb kinyilatkoztatása Istennek nem egy látomás, egy prófétai vízió, vagy valami szemkápráztató tanítás, hanem a legékesszólóbb ige, a testté vált ige, – a Gyermekké vált Ige.

Tehát nekünk Istent – gyermekszemekkel kell néznünk, s a végtelent, kötelességeinket, küzdelmünket a gyermeki psziché lágy, felengesztelő sugárzásába kell állítanunk. Ez a milió: bensőség, jóság, közvetlenség, irgalom, jóindulat, humanitás. Ránk nézve nem az a fontos, hogy az Isten önmagában, valóságos ábrázolatban milyen, mert ezt úgy sem érthetjük meg, s nem vigasztaló, hogy az Ember önmagában mennyire gyarló, mennyire véges. Hanem az a nagyszerű, az a lényeges, hogy az Isten – ember, vagyis, hogy az ember, amennyiben isteni akar lenni, milyen vonásokba öltözködjek? A goethe-i mondást, hogy, „Alles Vergängliche ist nur ein Gleichlich”⁵⁷⁴ a karácsonyi titokra könnyű alkalmazni.

Az Isten gyermek lett, hogy az Isteni Ember nevelje ki, váltsa ki önmagában az Isten és az ember ideálját. Ne azt mondjuk: „Das ewig Weibliche zieht uns hinan”,⁵⁷⁵ hanem ezt:

„Das kindlich Göttliche zieht uns hinan...”⁵⁷⁶

136. Prohászka Ottokár: A tűrő és kitartó szeretet. (1925. december.)⁵⁷⁷

Az Angyalföld-Lipótváros-Lőportárdűlői Szent Vince Egyesület szegények segítségével, jótékonykodással foglalkozott, ennek megörökítésére adtak ki egy kis füzetet, melyben számos egyházi és világi közéleti személyiség (az előszót jegyző Csernoch János esztergomi érsek, Zadravec István, Csávossy Elemér, Huszár Károly, Homon-

⁵⁷⁴ Goethe *Faust* c. művének utolsó részéből származó idézet, helyesen: „Alles Vergängliche / Ist nur ein Gleichnis”. „Ami tűnékeny, / Csupán hasonlító”. (Márton László fordítása, ld. 2000, 2015. 7. sz. Online: ketezer.hu – 2019. április.)

⁵⁷⁵ „Az örök Nőiség / Vonz bennünket az égig.” (Uo.)

⁵⁷⁶ „A gyermeki Isten vonz bennünket az égig.”

⁵⁷⁷ Egy darabka kenyérért... Bp., 1926. 4–5. p.

nay Tivadar⁵⁷⁸ stb.) fogalmazta meg gondolatait az egyházi szegénygondozás kapcsán, köztük Prohászka is:

Mi a szent szeretet szolgálatában állunk. E szeretetnek jellemvonása, hogy reális és gyakorlati akar lenni, nem pedig rajongó és elméleti.

A rajongó szeretet szintén szeretne tenni; szeretne valami nagy s fölséges tettben kivirágozni, hanem azt minél előbb s végérvényesen s úgy, hogy mintegy kilehelje abban a tettben vagy áldozatban a lelkét. Lehet ebben lendület s édes vigasz, s mint lelki tartalom bizonyára értékes, mert jóindulatról s készségről tesz tanúságot. Van azonban benne valami, ami színpadias, mert azt a jót gyorsan akarja, s rövidesen, mint ahogy színpadon szokás, élni, de gyorsan; küzdeni s győzni, vagy ha meghalni is kellene, hát azt is, de gyorsan. Ennek a lelkületnek nincs kitartó, túrni a várni tudó lélekzete.

Ezzel szemben az a reális s gyakorlati szeretet szinte keménynek s valamiképp érzéstelennek látszik, mert ez a szeretet dolgozni, túrni és várni tud. Nem puska-por, nem tűzijáték, hanem mélységes s következetes odaadás és hűség. Tudja, hogy a nyomorúságot nem lehet egy nagystíliú gesztussal a világból száműzni; tudja, hogy az emberek lelkülete, magatartása s az életkörülményei egykönnyen meg nem változtathatók; tudja, hogy némely baj, például betegség, rokkantság, rossz házasság hosszú évekre terjedhet, s azon egy hősiektus nem segít; tudja, hogy vannak bajok s keservek, melyekkel el kell készülnünk, s melyek alá kell állnunk, s keresztjüket halálunkig vinnünk; de mindezen nem ütközik meg, mert tudja, hogy a szeretet nemcsak érzelmes, hanem türelmes, s hogy Szent Pál a szent szeretet dicséretében első helyen azt említi, hogy „caritas patiens est”,⁵⁷⁹ vagyis, hogy a szeretet várni s kitartani s túrni tud.

Ez a reális s gyakorlati szeretet.

Mi ennek szolgálatában állunk. Mi nem sokat okoskodunk, hogy lesz-e jobb világ vagy nem lesz; soká tart-e ez a nyomorúság, ez a baj vagy nem; hanem mi dolgozunk s kitartunk, szeretünk és segítünk!

Ilyen nem számító, határozatot nem csináló s bízó szeretetre van szüksége mindnyájunknak. Ilyenre van szüksége a Szent Vince-egyleti tagnak, s ha nem is hoz sokat a tarisznyában, de vigye el magával mindenhol ezt a gyakorlati szeretetet. Ezzel kitart majd munkájában, s végzi mindennap, s ha kell, éveken át a tűró s kitartó szeretetnek istentiszteletét.

⁵⁷⁸ Csávossy Elemér SJ (1883–1972) jezsuita szerzetes, a magyarországi rendtartomány főnöke. Homonnay Tivadar (1888–1964) keresztényszocialista politikus, nemzetgyűlési, majd országgyűlési képviselő, 1942–1944 között Budapest főpolgármestere. Zadravecz István OFM (1884–1965) ferences szerzetes, tábori püspök, a közéletben is aktív szerepet játszott, például az 1925-ös frankhamisítás ügyében. (Ld. 139. sz. dokumentum.)

⁵⁷⁹ „A szeretet hosszútűró”, Pál apostol 1. levele a korintusbeliekhez, 13,4.

137. Beszéd a tiszteletére rendezett ünnepségen. (1926. január.)⁵⁸⁰

1926. január 20–21-én nagy ünnepségeket tartottak Székesfehérváron Prohászka tiszteletére, püspöki beiktatásának 20. évfordulója alkalmából. Minden fontosabb közéleti személyiség, minden társadalmi egyesület képviselője megfogalmazta köszöntő gondolatait. A részére rendezett ünnepségek második napján Prohászka így köszöntö meg a tiszteletnek ezt a széles körű megnyilatkozás-sorozatát:

Méltóságos Elnök Úr, mélyen tisztelt Díszközgyűlés!

Kegyetek nekem egy jubileumi, felejthetetlen jubileumi ünnepet, mélységes érzésekkel átjárt jubileumot varázsoltak. Nem járok én jégmezőkön, amelyek kint vannak, nem is megyek, csak virágzó réteken, hanem azt mondanám, koszorú számára letarolt réteken. Kegyetek nekem sokszoros életet készítettek, mert Seneca azt mondja, kétszer él, akinek öröme van. [*Kétszer él, aki jól él.*] Kegyetek a szónoklatokban rámutattak arra, hogy mi minden lehet nekem örömöm. Nekem ez a kétszeres öröm nem elég, azt akarom, hogy háromszoros legyen. Háromszoros élet, amikor az embert az Önökéhez hasonló meleg, szívből jövő emlékekért egy felséges életakarás hullámba állították bele. Kegyetek tegnap nekem egy óriási glóriás vigíliát varázsoltak, Kegyetek, nekem az áldozati Krisztusból való részvétellel egy nagy hitnek, áldozatos szeretetnek bizonyágát, velem való közösséget állították eléem.

Szívből köszönöm Önöknek szeretetük megnyilvánulását (ezután a karzat felé fordulva) Önöknek is m.t. [mélyen tisztelt] Hölgyeim, köszönetemmel adózom. Jól tudják Önök, hogy kik nekem s kik a társadalomnak. A morális életnek a nő egyik őrangyala, és a mélységes lelki életnek nemcsak csipkébe, de az életbe hímzői.

A szónok urak mindenféle rámutattak, és nekem ezt el kell fogadnom, nem a dicséretet. A dicséretet nagyon köszönöm, és azt valamiképp eltávolítani, magamtól távol tartani szeretném, mert tetszik tudni, annak, aki ilyen misszióba jár, az majd ott, az átértékelés küszöbén, a nagy valorizálás portája alatt – amelyet majd az Örök Bíró hajt végre –, ott fogja megtudni, hogy mennyit ér és mit ér.

Én, ha az egész életemet nézem, akkor is csak azt mondom, hogy te pedig Uram, könyörülj rajtam, mert nagy misszióba jártam.

Minden élet tulajdonképpen misszió, minden élet elküldetés, hivatás. Én azt a missziót, amely nekem részül jutott, elfogadtam.

Az igaz, mint ahogy mondja a kedves Igazgató úr,⁵⁸¹ én nem vagyok folyam, nem vagyok csobogó víz [*hanem vízesés, nem várnak tőlem csendes mondásokat*], hanem

⁵⁸⁰ A *Fejérmegyei Hírlap*, 1926. január 22-i száma nyolc oldalon számolt be a Prohászka-ünnepségekről, s a beszámoló még a másnapi lapszámban is folytatódott. A közlés alapjául szolgáló beszéd: *Fejérmegyei Hírlap*, 1926. január 22. 8. p.; rövidebben: Főpásztorát ünnepelte az ős koronázó város. In: *Fejérmegyei Napló*, 1926. január 22. 5. p. (A *dőlt* betűs kiegészítések utóbbiból valók.)

⁵⁸¹ Mátray (Mátrai) Rudolf (1870–1935) ciszterci szerzetes, igazgató köszöntő szavaira való utalás.

inkább a vulkánoknak lávakiömlése. Én ezt elfogadom. Én a hegyekről jövök. Én hegyi lakos vagyok. Az én hegyeim az én nagy eszméim, az én hegyeim az én nagy hitem, az én hegyeim óriási súlyok, az örökkévalóságnak súlyai; ahol azok a súlyok érvényesülnek, ott, ha nem is csendes fényű csillag, de vulkán is lehet, ott új világok támadnak, és ha mi ezeket az életbe, a magyar közéletbe, az európai közéletbe beállítjuk, akkor nem járunk lapályon, és azok a gravitációk, amelyek a kereszténységben megvannak, azok felemelkedést hoznak. A kereszténység, amely nem fér a világba, a lelke egy áldozatos, őket mindenáron szerető, misztikus valaki, egy őszinte ideál után sóvárognak, aki feláldozza magát, hogy megmentse őket. *[A kereszténységet világ fölé helyezem. Lelkek, akik bolygó hollandiak hollandusai, akiknek kellenek olyanok, akik értük feláldozzák magukat.]*

Az én misszióm és mindnyájunké az, hogy ezt az életbe beállítsuk, hogy a szabadság és a lélek, az anyag és az érték között a szintéziseket megteremtjük *[Az én misszióm, gondoltam, a nagy szintéziseknek megépítése]*, mert a mai világ rom, vannak ott falak, de az azokat egybefogó fölséges ívelés hiányzik. Az egész szellemi világ egy romnak készült épület, aki ebbe a világba az ideált meg tudja valósítani, hogy az emberek önmagukra találjanak, hogy az emberek önmagukon belül legyenek, hogy azt a miszticizmust megtalálják, mint megtalálja az ezüst fürdő a lemezt, melyben megvan minden szépség. Éppen úgy megvan ez minden ember lelki világában, amely néha-néha fel-felrobban, az állandó kitermeléshez csak az előhívó fürdő kell.

Mélyen tisztelt Díszközgyűlés, ez az én misszióm, ezen dolgoztam egy életen keresztül, de a másik missziót is szívesen fogadom. *[A másik missziót a nagy Magyarországi felépítését láttam feladatommak.]*

Tudjuk mindnyájan, hogy megy Magyarország, megy az egész világ, pusztában vagyunk, ahol keserű források fakadnak, ahol az aranyborjú imádása folyik. *[Éreztem és láttam, hogy a társadalom tévutakon jár. Jól tudom, hogy pusztában járunk és nálunk aranyborjú-imádat van, hogy fásultság, közöny van. De ha én egy jobb, boldogabb világot akarok teremteni, ehhez nekem egy hangot kell hallanom, amely szívemben él, amely diktálja a jobb irányt.]*

De az a prófétai felséges alak, aki a boldogság földjét megmutassa, előteremtse, ezt a közönyt valamiféleképp felébressze – az még nem jött el. A magyar intelligencia és az egész világ intelligenciája hasonló ahhoz a szent városhoz *[Sziám határában van egy szent város]*, ahol a boncok felmennek a hegyre, és hirdetik a régi felséges igazságokat olyan nyelven, amelyet már a közönséges emberek nem értenek meg. Hogy ha az ember ilyen utakon jár, megteszi szíves-örömet, megteszi szenvedélyesen, az áldozatok hozásának szent hevében mindazt, amit képességei szerint megtehet. Miért? Mert missziója van neki, vonzza őt a felség, eligazítja a nagy szenvedés, a nagy szükség. Hogy én egyszersmind beleálltam a magyar kultúrának, a magyar nemzeti egyéniségnek a kialakításába, – már ez is hivatás, ez is egy szép, felséges misszió. *[Hogy én bele álltam a magyar nemzet hivatásának kiépítésébe, ez is misszió.]* Tettem ezt azért, mert láttam, hogy van itt egy nemzet, amely nem kész, van itt egy nemzet,

amelyből lehetne valami, mert láttam itt egy kultúrát, amely még nagyon gyöngé, amelynek még nagyon is kellenek az indítások és útmutatások, hogy az útról el ne távolodjék. [*Láttam erőlködéseiket, amelynek kellett orientáció.*] Meg voltam mindig arról győződve, hogy ha keresztények vagyunk, legyünk magyarok is, és ha magyarok vagyunk, legyünk keresztények is.

Ez is egy szintézis, amely még ránk vár, amely még nem kész, amelyet még Magyarország számára ki kell építenünk.

Mélyen tisztelt Közgyűlés! Ismétlem, ezek voltak céljaim, s az ezekért való munkában kötelességet teljesítettem, Kegyeteknek az elismerése csak valamiféle ráadás, melyre, ha nem is számítottam, rendkívül nagy köszönettel és szeretettel veszem.

Kegyetek olyan napot varázsoltak, amelyről soha sem álmodtam, és mert soha sem álmodtam, reális idealizmusom legerősebb bizonyítéka. Soha semmit magamért, mindent Istenemért, kötelességtudó munkásság fejében tettem. Hogy ha valami sikerem lesz, azt is a köz ügyének javára szentelem, vagyis örülök, hogy ha majd a magyar nemzetnek olyan öntudata lesz, olyan nemzeti szellem él benne, mint Mascagni öntudata,⁵⁸² aki jóllehet szabadkőműves volt, kijelentette, hogy Itália nem egy nép, Itália vallás, az egész olasz nemzet a vallásával egybeforrt. [*Ha Magyarország egyszer olyan öntudatos lesz, mint Itália példájából láttuk, akkor a célt el is érjük.*]

A hazát vallásosan kell szeretnem, a hazát vallásos hevületté fokozott szeretettel kell átkarolnom.

Mélyen tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Ha majd ott tartunk, hogy ezekre a missziókra nagy megelégedéssel tekinthetünk vissza, akkor meglesz a mi jutalmunk, addig is csak fel a fejet, előre, hogy mikor tartunk ott, az mellékes. Nekünk arra kell menni, és arra fogunk menni.

Mindent ezen nagy és szent célok érdekében, mindent ennek a nagy szent kultusz szolgálatának, mindent ennek a magyar kultúrának a pártolásába. Minden intézményünket fel kell használnunk, minden erőnket odakoncentrálunk, hogy itt egy jobb világ legyen. [*Tartsunk össze, fogjunk össze mindnyájan, mint egy férfi küzdjünk és dolgozzunk bátran hivatással a szent cél felé, hogy egyszer itt jobb világ legyen.*] Miért ne állhatna itt a magyar nemzeti öntudatnak, Hungáriának, Pannóniának a dómja? [*Egyszer Németországban járva a kölni dóm fenségét csodáltam, pedig nem volt más, mint a művészi templom és alatta folyó Rajna. Egy ilyen csodás fenséges kölni dómot állítsunk mi is fel lelkünkben, kölni dóm álljon a síkságon és a hegyen.*] Teremtsük azt meg, tőlünk függ, rajtunk áll, legyen bennünk az a nagy hit, hogy itt egy más világnak kell kialakulnia. Ebből nem engedünk, erre fogadkozunk, ezért mindent áldozunk.

Mélyen tisztelt Közgyűlés! Ez az én célom, ez az én krédóm, ez az én hálás visszatekintésem a múltra, ez az én bízó, remélő életcélom. Akárhová nézek, egy felséges akkord emeli az én lelkemet, nagy hit, nagy bizalom.

⁵⁸² Vagy Prohászka eltévesztette a nevet, vagy a lejegyző félrehallása, bizonyosan Mazzinit akart mondani (vö. 133. sz. dokumentum, 555. sz. jegyz.), Pietro Mascagni (1863–1945) világhírű olasz zeneszerző és karmester.

Köszönöm az Önök meleg ünneplését, ez az életemnek kedves emléke marad, azt a jégvirágot, amelyet a közöny, a meg nem értés okozhatott nekem, azt a tavaszi nap-sugár felolvasztotta.

Bokrétát kötöttem mezei virágokból, kegyetek érzelmeiből, melyeket szónokaik itt beszédeikben feltártak. Magammal viszem ezt a fehérvári püspöki palotába, amely ugyan nem stílusos hozzám, de azért nem is nádfedeles viskóba. *[Ezt a bokrétát elviszem magammal nemcsak a palotámba, de elteszem azt lelkem szentélyébe.]*

Kegyetek szeretete, hálája és köszönete az az én koszorúm, azt az én szívembe teszem el, és csak azt várom, hogy azok, akik kötötték, az ígét a nemzeti kultúra szolgálatában testté változtassák. *[Szülessen meg az öntudat és az akarat, hogy itt ezen a földön a haza földjén élni, halni, dolgozni akarnak, és akkor én is azt mondom, elvégeztem missziómat, eleget láttam.]* Akkor én is mondom: Bocsásd el, Uram, a te szolgádat, mert látták szemeim az üdvözítőt.⁵⁸³

138. Beszéd a tiszteletére rendezett ünnepségen. (1926. január.)⁵⁸⁴

A Prohászka püspöki jubileuma tiszteletére rendezett ünnepségek sorozatában nagyszabású színházi ünnepélyre is sor került, ahol Székesfehérvár számos oktatási intézményének diákjai adtak elő zenei vagy színpadi produkciókat, a püspök tiszteletére írt verset stb. Prohászka így szólt az egybegyűltekhez:

Mélyen tisztelt közönség!

Mielőtt e helyről elindulnék, úgy a magam – mint azt hiszem – az Önök nevében is köszönetet kell mondanom azokért a felemelő érzésekért, amelyek az ifjúság imént lefolyt ünnepségéből felénk áradtak.

Mi felnőttek, öregek, mikor az életnek, ennek a nagy cserjésnek a bozótjai között járunk, érezzük, hogy a mi napjaink már meg vannak számlálva: mi inkább a múlt-hoz kapcsoljuk gondolatainkat, mintsem előre tekintünk.

Nekem mindig kedves az az erő, legyen az testi, lelki vagy erkölcsi, amely az ifjúságban megnyilvánul. Bármilyen legyen az erő, meg tudom becsülni, ha ennek a szegény, meggyötört magyar nemzetnek győzedelmét segíti elő.

Mi tehát várakozással, reménységgel nézzük azt az ünnepelni tudó ifjúságot. Nekünk nincs más reménységünk, mint a nemzet eszményekért hevülő ifjúsága.

A tölgy, bármilyen erős, mohlepte törzse bármilyen büszkén dacol az idővel, magárahagyatott árva, ha nincsenek új hajtásai, új sarjadásai.

⁵⁸³ Utalás Simeon szavaira, akinek megjósolta a Szent Lélek, hogy nem hal meg addig, amíg nem látja Krisztust, vö. Lukács evangéliuma, 2,29.

⁵⁸⁴ Ünnepély a színházban. Megyéspüspökünk beszéde. In: *Fejérmegyei Napló*, 1926. január 22. 5. p.

Örölnénk neki, ha ifjúságunk koronázó városunk teljes épségben megőrzött bástyafalai alatt játszhatná labdajátékait, ha a Magyarok Nagyasszonya hatalmas templomának tornyaiban akadna meg sárkánya; de, hogy ez nem így van, azon már nem segíthetünk.

Reméljük azonban, hogy ifjúságunk a múltak szeretetétől átítatott szívvel, a dicső hagyományokhoz ragaszkodó lélekkel áll bele az életbe, mert akkor bizonyos, hogy újra nagy és boldog lesz Magyarország.

Adja Isten, hogy ez az ifjúság a következő 20 évben valósítsa meg a mi reménységeinket, és ha akkor a mai napra visszatekint, ugyanazoktól a nagy és nemes eszményektől dobogjon a szíve, mint amilyeneknek ezen az ünnepségen felemelő tanújelét adta.

139. Beszéd a Fejér vármegyei Törvényhatósági Bizottságban. (1926. február.)⁵⁸⁵

Prohászka tagja volt a megyei Törvényhatósági Bizottságnak, melynek február 1-én tartott közgyűlése a püspök ünneplésével kezdődött. Többen megemlékeztek 20 éves püspöki jubileumáról, amit hálásan megköszönt, mondván: „A vármegye köszöntése nekem nem jégvirág, nem is kerti, melegházi virág, hanem az üde, harmatos mezők vadvirágának felséges koszorúja.” Prohászka azonban gyorsan túllépett a kissé terjengős hódolatnyilvánításon, és politikai nyilatkozat tételét indítványozta, a nem sokkal korábban kirobbant frankhamisítási ügy⁵⁸⁶ kapcsán: „Fejérvármegye közönsége mélységes megbotránkozással s komoly hazafias aggodalommal szemléli a nem-

⁵⁸⁵ A közlés alapja: Magyar Nemzeti Levéltár Fejér Megyei Levéltára, IV.402.a. (= Törvényhatósági Bizottság iratai. Jegyzőkönyvek.) 1926. február 1. 6–10. p. Kisebbszöveges kiegészítések találhatóak egykorú sajtótudósításokban, ezeket dőlt betűs betoldások formájában jeleztük: Megyéspüspökünk a politikai helyzetről. In: *Fejérmegyei Napló*, 1926. február 2. 1. p.; Prohászka püspök szerint a frankhamisítást a zsidó sajtó provokálta. In: *Reggeli Hírlap*, 1926. február 2. 2. p.; „Az országot nem a külső, hanem a belső ellenség teszi tönkre”. Prohászka Ottokár hatalmas vádbeszéde a zsidó sajtó és a frank-ügy hazaárulói ellen. In: *Szózat*, 1926. február 4. 5. p. Röviden említi: Dobrossy, 2004. 394. p.; a közgyűlésről röviden: Farkas, 1980. 85. p.

⁵⁸⁶ A frankhamisítási botrány szálai korábbra nyúlnak vissza, de 1925 decemberében robbant ki, amikor egy magyar katonatisztet és társát hamisított francia bankjegyek terjesztése miatt letartóztattak Hollandiában. Hamarosan más európai országokban is feltűntek a hamis pénzek. Előállítói így próbálták megingatni a trianoni békéért elsősorban felelősnek tartott Franciaország gazdaságát, továbbá segíteni Magyarország revíziós propagandáját. A lebukást követően perbe fogottak (Windischgraetz Lajos, Nádosy Imre országos rendőrfőkapitány stb.) feltűnően enyhe ítéleteket kaptak, s a frankügy szálai a legmagasabb politikai körökig (Bethlen István, Teleki Pál) vezettek, belekeveredett a legyártott hamis bankkötetet egyházi áldásban részesítő Zadravec István táborig püspök stb. A jobboldali magyar közvélemény többnyire nemzeti lelkesedéssel, megértéssel fogadta az ügy kipattanását, külföldön viszont komoly károkat okozott a gazdasági konszolidáción munkálkodó magyar kormány szavahihe-tőségének. Ld. részletesen pl.: Ablonczy, 2008.

zetgyűlésen lejátszódó botrányokat, melyeket annak a nemzeti eszmét s jogrendet támadó, felelősségérzet nélküli elemei provokálnak. Ugyancsak fölháborodva elítéli azokat a lelkiismeretlen üzemeket, melyekkel egy neveletlen s féktelen sajtó Magyarország belső rendjét felborítani, a jó hírnevét tönkretenni igyekszik. A szomorú körülmények közt Fejérmegye közönsége mai közgyűléséből annál nagyobb tisztelettel üdvözli a kormányelnököt a féktelen, hazaáruló elemek elleni bátor, kitartó s hál' Istennek sikeres harcában, neki a nagy nemzetnevelő küzdelemben eddig elért sikereihez szerencsét kíván, s őt a nemzet érdekeit védő, s Magyarország fennállását biztosító munkájában bizalmáról s támogatásáról s lelkes közreműködéséről biztosítja." Prohászka nagy beszédet is tartott, amelyben átmenetileg feladva a kormány intézkedéseit gyakran szélsőjobbról, illetve keresztényszocialista alapon bíráló magatartását, kiállt Bethlen mellett, a frankhamisítók iránt inkább megértő álláspontot foglalt el, az ügy kirobantóit, a hamis pénzeket gyártókat elítélő politikusokat és közszereplőket (főleg az ezúttal is „zsidónak” nevezett sajtót) pedig súlyos szavakkal illette, és az ő tevékenységüket tartotta Magyarországra nézve igazán veszélyesnek:

Méltóságos Főispán Úr! Mélyen tisztelt Közgyűlés!

Bátor vagyok ezt az indítványomat elfogadásra ajánlani. Mikor Kossuth Lajos megtartotta azt a híres beszédet, ahol százezer újonc megszavazását kérte az akkori országgyűléstől, azt mondják a híres 48-as idők történetének taglalói, nem volt szüksége arra a felséges ékesszólásra, amely az ő szónoklataiból mindig kisugárzott, mert az országgyűlés meggyőződésből, hazafias kilépéssel állt a magyar juss, a magyar alkotmány mellé.⁵⁸⁷ Ami bennünk a hazafias meggyőződés volt, az jobban fogadtatta el Kossuth indítványát, mint Kossuth szónoki képessége.

Amit indítványomban kifejezésre juttattam, az nem az én nagy akarásom, hanem az én, az Önök és mindnyájunk meggyőződése. Én hiszem, erős az én meggyőződésem, hogy kegyetek ezen kérdésben mind egy sorban állanak mellettem.

Az egész frankhamisítás körül egy kaotikus kánkántáncot látunk, amelyet a zsidó sajtó provokál. Ez annak a magyar sorsnak valamiképpen az új kiadása, amely abból áll, hogy az országot nem a külső, hanem a belső ellenség teszi tönkre, azok az elemek, amelyek mindig találkoztak, ha a hazát árnyékba, ha a haza becsületét kockára és veszélybe kell taszítani. Mikor már a keresztény nemzeti irány, ez a nagyon is hamar, és nem dicsőségesen levitézlett keresztény kurzus elbukott, akkor az ember azt gondolta, hogy lesz megértés, lesz talán a közmunkásságnak olyan kooperációja,

⁵⁸⁷ Utalás Kossuth Lajos 1848. július 11-én a népképviselői országgyűlésben elmondott ún. megajánlási beszédére, melyben 200.000 (és nem százezer) újonc, valamint 42 millió forint rendkívüli hadiadó megszavazását kérte. Beszédét be sem fejezhette, a képviselők Nyáry Pál példáját követve, felugrottak a helyükről és azt kiáltották, hogy „megadjuk”. Ekkor mondta Kossuth azt, hogy: „Önök felállottak és én leborulok a nemzet nagysága előtt!”

olyan értékelése, hogy nem hagyjuk magunkat uszítani, nem hagyunk a szemünkbe port hinteni, hanem állunk egy férfi, egy magyar akarat, egy magyar erő gyanánt az igazi, a keresztény kurzustól inkább csak megpendített és meg nem valósított elvek megtestesítésének szolgálatába. [*Az utóbbi esztendőök tengernyi bajt zúdíttak a nemzetre, amelyet a forradalmi és zsidó sajtó termel ki.*] A sok baj után, ismétlem, itt van a frankhamisítás. Hogy ez nem közönséges bűnügy, arról meg vagyok győződve, hogy itt egy politikai kaland rejlik, azt mélységesen hiszem. Mélyen tisztelt közgyűlés! Mi mindnyájan elítéljük, senki közülünk nem védi ezt a hazánkra csaknem végveszedelmet hozott kalandot. [*Mondják, hogy Pitt angol miniszterelnök is hamisított idegen pénzeket. De ő is, mint Clemenceau is, nyugodtan számíthatott cselekedetében hazája népére.*] Hiába mondjuk, hogy Clemenceau azt mondta, hogy háborúban vagyunk, küzdünk, ilyenkor minden eszközt felhasználhatunk. Clemenceaunak nem volt ilyen hazaáruló társasága Párizs közepén, mint itt nálunk Budapesten, annak nem voltak emigránsai, és nem küzdött ellene egy sajtó [*nem volt zsidó sajtója*], és ott nem telefonáltak Bukarestbe, Belgrádba, Prágába azokat a mozzanatokat, amelyek kompromittálók, amelyeket szégyenleni kellett volna. Ott a francia francia volt, az angol angol volt, megállt, mert tudta, hogy egy egységes közvélemény, egy egységes nemzeti érzés áll mögötte. Ismétlem, nem akarom a frankhamisítást védeni. Bár azok az elemek, akik itthon és külföldön a bajt csinálják, azok a frankhamisítást támadnák! De nálunk a fő cél felborítani a helyzetet, Bethlent elkergetni a kormányelnöki székről, a nemzeti egységet elfojtani és azt a másik gondolkozást nyeregbe segíteni. Ezt a szerencsétlen üzemet végzi a szociáldemokrata párt és a radikális párt, vele együtt az egész zsidó sajtó. Hogy a szociáldemokrata párt mit akar, az tiszta előttünk. Zavart akarnak csinálni, és ezt azután minden eszközzel. Még a nyilvánosság megszentelt helyén, a parlamentben is terjeszti a tisztességtelenségnek, a betyárságnak, a rágalmazásnak, a magyar nép lelke eldurvításának a propagandáját.⁵⁸⁸

Mit csinálnak ezek? Játékot, kockajátékot, melyen a tét a magyar nemzet becsülete. Nekik az a jó, ha felfordulást csinálhatnak, ha felfordíthatják a magyar helyzetet. Mikor én ezt az indítványt teszem, én nem nagy lelkesüléssel vagyok a kormány iránt, nem mondom, hogy meg vagyok hatva azokért a kompromisszumokért, paktumokért, amelyeket kötött, és amelyek folyton és mindig a kormányra vernek vissza, amikor arról van szó, hogy számítanak a lepaktáltak ígéretének teljesítésére.

Fejér vármegye az ő tradícióinak szolgálatában, nemzeti érzésében és felhevülésében ezekre vág, pellengérre teszi, és ezt mondjuk: Nézzétek a hazaáruló elemeket, ők vindikálják maguknak a demokráciát, amely nem a nemzet, hanem az utca uralma akar lenni. [*Ezt nem tűrjük! Pellengérre kell állítani a hazaáruló elemeket, amelyek a „demos”-t, az utca uralmát akarják, és se Istent, se hazát nem ismernek.*] Gondol-

⁵⁸⁸ Ellenzéki követelésre a parlamentben vizsgáló bizottság is alakult, a szociáldemokraták, illetve Vázsonyi Vilmos liberális képviselő valóban tiltakoztak az állami szintre emelt pénzhamisítás politikája ellen, utóbbi Bethlen lemondását is követelte.

hatjuk, hogy mit várhatunk az ilyen demokráciának az uralmától? Hogy pedig ez tisztán a nemzeti gondolat ellen van, annak leghívebb bizonyítéka Vázsonyinak legutóbbi cikke a *Neue Freie Presse*-ben,⁵⁸⁹ amelyben nyilvánosan kimondta, hogy Bethlen bűnpalástoló, és igazat adott a franciáknak, akik a magyar nemzet szuverenitását lábbal akarják tiporni. *[Ennek az irányzatnak az interpretálója Vázsonyi Vilmos, aki a Neue Freie Presse-ben cikkezzve, a franciáknak ad igazat, s azt harsogja ellenségünk fülébe, hogy addig nem lesz rend, amíg csak zsidó uralom nem lesz Magyarországon!]*

E cikk vádlevelé a keresztény magyarság, a keresztény gondolat ellen.

Mélyen tisztelt közgyűlés! A zsidó sajtónak szégyenletes szereplésére nem akarok sok szót vesztegetni. Egy szó a találó: Szégyen, gyalázat! Szégyen, gyalázat! Egy magyar sajtó, amely így ír, amely Magyarország bűneit nem leplezi, de leleplezi, amelynek első dolga a külföld előtt azoknak a bűnöknek a feltárása, beharangozása, amelyet csak pirulva emlegethetünk, és amelyek kockára teszik az egész magyar jövőt, megbotránkoztató, hogy ez a sajtó irányítja a magyar közvéleményt.

De nem. Nem folytatom. Meg vagyok róla győződve, hogy ezek az újságok nekünk, Önöknek, nem kellenek.

Ilyen újságkirályok, mint Sauerwein *[galíciánerből lett párizsi újságíró]* és Eisemann,⁵⁹⁰ kik valóságos konjunktúrát csináltak, a magyar közvéleményt nem tolmácsolhatják. *[Bizonyára sajnálja gróf Károlyi József is, hogy hazája ellenségének, ócsárlójának interjút adott,⁵⁹¹ amelyet az a vele rokonérzésű zsidósajtó módjára, a magyar nemzet ellen, kifordítva adott vissza.]*

Itt nem arról van szó, mélyen tisztelt közgyűlés, hogy az ember mindenestől szankcionálja a kormány ténykedéseit. *[Nem vagyok meghatva a kormány ígéreteitől és egész működésétől, mert sokat paklizik, amivel nem értek egyet.]* De azért

⁵⁸⁹ Vázsonyi, Vilmos: Was ist in der fälscheraffäre noch aufzuklären? Der parlamentarische Untersuchungsausschuss und die Opposition. In: *Neue Freie Presse*, 24. Januar, 1–2. p. Vázsonyi kormányt bíráló *(Mit kell még tisztázni a hamisítás ügyében? A parlamenti vizsgálóbizottság és az ellenzék című)* cikke a sajtóban nagy visszhangot váltott ki, ld. pl.: *Nemzeti Újság*, 1926. január 26. 2. p. Maga Vázsonyi visszautasította Prohászka öt ért kritikáját, és arra emlékeztetett, hogy 1918-ban a püspök kiegészített Károlyi Mihály forradalmával. Ld.: *Újság*, 1926. február 7. 8. p.

⁵⁹⁰ A célzás vélhetően Louis Eisenmann-ra vonatkozik (1869–1937): francia történész, a Sorbonne professzora, az Osztrák-Magyar Monarchiáról írt nagy szabású művet, az első világháború idején Svájcban a francia hírszerzés szolgálatában Magyarország-ellenes propagandát szervezett.

⁵⁹¹ Jules Sauerwein (1880–1967) korábban ismert és tekintélyes francia újságíró, a *Le Matin* c. lap külpolitikai szerkesztőjeként járt Magyarországon, részletes cikkeken számolt be a frankhamisítás ügyéről. Interjút közölt Károlyi Józseffel, amelyről később Károlyi azt állította, hogy meghamisította – a pénzhamisítást elítélő, a bűnösök megbüntetését szorgalmazó – szavait. Sauerwein bár tiszteletét fejezte ki Károlyi iránt, ragaszkodott ahhoz, hogy riportalányának szavait foglalta írásba. A magyar jobboldali sajtóban az ügyet a külföldi sajtó eszközökben nem válogató magyarellenességének bizonyítékaként tárgyalta. Ld. pl.: *Új Nemzedék*, 1926. január 27. 2. p.; A francia sajtó Magyarország ellen. In: *Nemzeti Újság*, 1926. január 28. 4. p.; Hogy ferdítette el Sauerwein Károlyi József gróf szavait? In: *Uo.*, 1926. január 30. 5. p. Még az a hír is elterjedt, hogy Sauerwein mögött Károlyi Mihály szervezkedése áll: *Új Nemzedék*, 1926. január 29. 1. p.

a magatartásért, amelyet Bethlen kifejtett az egész világ előtt, azért megérdemli a mi üdvözetünket, s akkor pedig méltán vágunk rá [*korbácsolunk rá*] arra a szóval eléggé meg nem bélyegezhető akcióra, amellyel a szociáldemokrácia, radikális párt, és a vele egyesült zsidó sajtó Magyarországon történt olyan híreket leplez le magyar számára, amelyekről a kormány nem tehet. [*Ha Ulain ellen az ügyészség bűnpártolás miatt eljárást indíthatott,*⁵⁹² *úgy most ez a hazaárulókkal szemben sokszoros kötelesség.*]

Mélyen tisztelt közgyűlés! Álljunk a meggyőződés erejével a magyar nemzeti gondolat tiszteletében a nemzeti eszme védelméért küzdő táborba. Kérem, ezt adják hozzá a koszorúhoz, amellyel engem jubileumom alkalmával részesítettek.

*A közgyűlés az indítványt egyhangúlag elfogadta, megküldték Bethlen miniszterelnök számára, aki később külön megköszönte Fejér vármegye kormány melletti kiállítását.*⁵⁹³

140. Beszéd a székesfehérvári Urak Mária Kongregációjában. (1926. február.)⁵⁹⁴

Prohászka feszített programjaira jellemző volt, hogy Budapestről éppen csak megérkezett a kongregáció február 8-i közgyűlésére, amelyen beszédet is mondott:

Nagy örömmel jelent meg – úgymond – a kongreganista testvérek között, mert bennük a krisztusi élet kipróbált katonáit látja.

A kongregáció célját fejtegetvén rámutatott arra, hogy a kongreganistáknak legszébb hivatása a vallással kapcsolatos fogalmakba tartalmat önteni.

Krisztus – egy fogalom. Van fogalma Krisztusról a zsidóknak is, a szociáldemokratáknak is, az Istentagadóknak is. Ezek a fogalmak az ész szétszedő, összetörő, a belső valóságtól azonban mindenképp elvonatkozható meghatározások. A fogalom mindig elvont valami. Nem maga az élet. A holdfény sugaraiból alkotott szövet. A holdvilág fénye hideg, ettől nem szökken csírába egyetlen búzaszem, nem emeli fejét a magasságok felé egyetlen virág sem.

Nekünk melegítő, életre serkentő, életet adó napsugárra van szükségünk.

⁵⁹² Ulain Ferenc (1881–?) ügyvéd, 1919 után aktív szélsőjobboldali közéleti személyiség, 1922–1926 között először az Egységes Párt, majd átlépése után a fajvédő párt nemzetgyűlési képviselője. Szerepet vállalt az ÉME-ben, kapcsolatot teremtett a bajor és a magyar radikális nacionalista mozgalmak között. Ügyvédként vállalta a frankhamisítás egyes vádlottainak védelmét, ennek során „hazafias cselekedetnek” minősítette a pénzhamisítók tetteit, ezért az ügyészség ellene – valamint hasonló okokból Eckhardt Tibor és a Szózat szerkesztősége ellen – „büntett feldicsérésének vétsége” gyanújával indított eljárást. Ld. erről pl.: *Pesti Hírlap*, 1926. január 16. 13. p.

⁵⁹³ *Fejérmegyei Napló*, 1926. február 21. 1. p.

⁵⁹⁴ Megyéspüspökünk a kongregációban. In: *Fejérmegyei Napló*, 1926. február 10. 2. p.

Mi a tudomány? Világító mécses. Jaj, Istenem, hát a mécses gyenge fényével akarjuk megvilágítani a végtelen sötétség beláthatatlan távlatát? A tudomány lámpa, istállólámpa. Poros, sokszor piszkos, pókhálós üvegfalakkal. Istállólámpával akarjuk végigjárni a létnek örök homályba burkolt végtelenségeit?

A tudomány fogalmakat alkot, elvonja a valóságtól az ismertető jegyeket. A fogalom, a racionális valami, a csillogó, a szépen köszörült szervíz, amelyből hiányzik a tartalom. Mit ér ez a szervíz, ha üres?

A fogalom akkor lesz hatalommá, ha irracionális fluidummal⁵⁹⁵ töltjük meg. Lehet a poharakba tokajit is, de fanyar bort is tölteni. A kongreganisták minden bizonnyal a tokajit öntögetik belé.

A kongregációknak éppen ez a céljuk, hogy a szépen csiszolt értékes szervízbe a legfölségesebb italt, a krisztusi érzések lángoló italát töltögessék. A katekizmus szerint: hinni annyit tesz, mint igaznak tartani, amit más mond... Mi ez? Fogalom; logikus, ésszerű, kifogástalan meghatározás; szervíz, amelybe tartalmat nekünk kell öntenünk.

Mi hát a hit? Belekapcsolódás a mindenütt jelenlévő Végtelenbe; feltétlen magodaadás a világ Alkotójának; leborulás a Mindenható akarat előtt.

Mi az imádság? Belekapaszkodás a Végtelen Jóságba; beletekintés a végtelen mélységbe; belémeredő tekintet a végtelen távlatokba, a fiúi önmagát feláldozni kész szeretet lángjának fölemelkedése a végtelen magasságok felé.

Ez – ugyebár – már nem [...],⁵⁹⁶ nem holdfényből szőtt fátyol, tartalom nélkül való szervíz?

Hogy mit töltünk a poharunkba, az tőlünk függ ugyan, de tagadhatatlan, hogy külső befolyások is hatással vannak reánk. A miliő hatását senki el nem kerüli.

Amely családban csak tisztelettel beszélnek a papról, az Egyházzól, a vallásról, abban a légkörben egészen más érzések fakadnak, mint ott, ahol csak farizeusokról, kizsákmányoló társaságról, népbutítókról hallani – az természetes.

A mai világ a maga erkölcstelenségében annyi fertőző kór baktériumát és bacilusát hordja magában, hogy azok romboló hatásától még a kongreganisták sem szabadulhatnak. Ebben a miliőben, ebben a légkörben szilárdan megállni, emberül cselekedni, krisztusi módon szeretni és elmélyedni a legfölségesebb kongreganista cselekedet.

A Mindenható Isten adjon erőt és kitartást a kongreganista testvéreknek az ilyen életre, amely tartalmat önt a hideg fogalmakba, éltető napsugárrá varázsolja a sápadt holdfényt, megneemesíti az eldurvult világot és boldog jövőt ígér ennek a szegény, meggyötört nemzetnek.

⁵⁹⁵ Fluidum = folyadék.

⁵⁹⁶ Nem értelmezhető, feltehetően nyomdahibás szó.

141. Beszéd a Szociális Missziótársulat közgyűlésének megnyitó ülésén. (1926. február.)⁵⁹⁷

Prohászka rendszeresen fellépett a szervezet különböző rendezvényein, előadásait, megnyitóit mindig aktuális közéleti útmutatásnak is tekintették a szervezet tagjai. Február 18-i beszéde a sajtóban rövid, kivonatos formában érhető el.

A visszasságok elsimítására jogra és törvényre van szükségünk – mondotta. – A szociális politikának több összetevője van. Az első a politika a maga szigorúságával, amely a törvény parancsszavai szerint a munka minden problémáját a helyes útra tereli és intézi. A második a népjóléti törekvés, amely intézményeket állít, de nem hat törvényerővel. A harmadik a karitás, amely az egyént karolja fel a törvény parancsa és intézmény nélkül is. Szociális akcióra kell törekednünk, mert ez egészséges teszi nemcsak közéleti tevékenységünket, nemcsak társadalmi életünket, hanem egészségünket is, és jövőre nézve rendkívül nagy fontossággal bír. A szociális politikának kell megteremteni azt a demokráciát, amely a népnek jogot ad, amely a népnek belső és külső konstrukcióját előmozdítja, ha szükség van rá, megváltoztatja, de mindenesetre fejleszti és végül a népet az élet javaiban részesíti. Ennek a politikának a nyomán emberséges elbánásban részesül a nép és ezt nevezzük mi egészséges demokráciának. Vannak bizonyos epidemiás járványok, amelyek sok helyütt káros hatást gyakorolnak. Ezek ellen oly módon védekezhetünk, hogy a magyarság kiváló tulajdonságait, tehetségeit ápoljuk és fejlesztjük. Ha megmentjük a magyar nemzetet a káros külbehatásoktól, akkor ezzel hasznos politikai nevelést is adunk az ifjú nemzedéknek.

142. Nyilatkozat a „hadúr”-kérdésről. (1926. augusztus.)⁵⁹⁸

Prohászka augusztus 20-i szentbeszédében elítélően szólt az ún. „hadúr”-szertartásokról, vagyis az ősmagyar pogány hagyományok felélesztésére tett kísérletekről, így fogalmazott: „Szent Istvánnak és a régi magyaroknak semmi közük nem volt hadúrhoz. Ezt a nevet a svéd mitológiából vették át a későbbi nemzedékek. A magyar történelem nem ismeri hadúrt. Most már azt is tervbe vették nálunk, hogy fehér lovat fognak áldozni Gödöllőn hadúr tiszteletére. Természetesen ez tiszta ostobaság, s éppen ezért fel kell világosítani mindenkit, hogy a magyar népnek nincs mit kérnie hadúrtól, hanem egyedül csak Istentől kérhet valamit.”⁵⁹⁹ Határozott álláspontja

⁵⁹⁷ Az egészséges demokrácia. In: *Fejérmegyei Napló*, 1926. február 20. 5. p.

⁵⁹⁸ Prohászka püspök elmondja A Reggel-nek [...] In: *A Reggel*, 1926. augusztus 23. 3. p. (Lukácsovich Lajos riportja.) Rövidítve újraközölte: *Fejérmegyei Napló*, 1926. augusztus 24. 1. p.

⁵⁹⁹ Prohászka Ottokár állást foglal a hadúr-szertartásokkal szemben. In: *Magyarság*, 1926. augusztus 22. 2. p. A székesfehérvári Szent István-napi megemlékezésekről szóló ismertetés kiemelte, hogy a

azért volt különösen érdekes, mert köztudottan feltétlen tisztelője és támogatója volt Horthynak már 1919 ősze óta, a „hadúr” szóhasználatával és jelenséggel kapcsolatos észrevétele ezért a kormányzó személye és – ekkor még kevésbé jelentkező – kultusza⁶⁰⁰ elleni burkolt kritikaként is feltűnhetett. Alighanem arról lehetett szó, hogy Prohászka feltétlenül elismerte Horthy pozícióját, a hadsereg főparancsnokaként a „hadúr” megszólítást önmagában talán elfogadhatónak tartotta (maga is használta ezt a kifejezést a kormányzóra, ld. 49. sz. dokumentum), viszont a szóhasználat-hoz tapadó, pogány vallást idéző tartalmat kifogásolta.⁶⁰¹

A Reggel c. lap úgy vélte, Prohászka álláspontja hátterében a magyar püspöki kar valamiféle közös véleménye mutatható ki, ezért felkeresték Székesfehérváron, ahol nemcsak ebben az ügyben fejtette ki álláspontját, hanem általában kereszténység és az ősi, nemzeti vallások kapcsolatáról, aktuális kérdésekről (1926. évi parlamenti választásokról, felsőházról stb.) is.

– Készséggel elbeszélgetek – mondja közvetlen hangon Prohászka, majd ismert, kifejező gesztusainak kíséretében minden szót átgondolva válaszol:

– A fölvetődött kérdés személyi részét illetően azzal oszlathatom el a különböző föltevéseket, ha röviden regisztrálom az István-napi szentbeszédemben elmondottakat. Arról beszéltem, hogy Szent István a magyar nemzetbe beleoltotta a kereszténység oltó ágát, és nem kell megbánnunk, hogy ezt megtette, bármennyire is lelkesüljünk régi nagyságunk szellemi tartalmaért és emlékeiért. Szent István cselekedete a „magyarok istenétől” Krisztushoz vezetett, és ez a körülmény nagy fejlődést és haladást jelentett, mint ahogy haladás volt Rómában Jupitertől, Hellaszban Zeustól, Germániában Votantól, Egyiptomban Ozirisztől és Írisztől Krisztushoz fordulni. Minden nemzeti psziché voltaképpen tapogatózik a vallásban, a több és mélyebb fölértés s a lelki életnek teljesebb kifejezése és kifejlődése után. Ezek a régi formák valami igazságot tartal-

püspök szavai feltűnést keltettek a hívők, különösen a helyőrség tisztjei körében, utóbbiak teljes létszámban részt vettek az ünnepi istentiszteleten. Egyes interpretációk szerint Prohászka szavai kifejezetten a Horthy által tartott vitézavatások koreográfiája ellen irányult. (Ld. alább.) Nyári politika. In: *Budapesti Hírlap*, 1926. augusztus 24. 1. p. Volt olyan sajtócommentár, ami ironikusan kifogásolta, hogy Prohászka csak 1926-ban „vette észre” a hadúr-szertartások és a kereszténység ellentmondásait. *Népszava*, 1926. augusztus 24. 9. p.

⁶⁰⁰ Ld. erről pl.: Turbucz, 2015.

⁶⁰¹ Megjegyezzük, a vitézzé avatások szertartásainál például Horthy ezeket a szavakat használta: „A Hadúr nevében vitézzé avatlak.” Ld. pl.: Ld. pl.: *Friss Újság*, 1925. június 23. 6. p.; *Esti Kurír*, 1925. június 23. 9. p. Prohászka többször is szembesülhetett azzal, hogy a „hadúr” nem pusztán a hadsereg főparancsnokának megjelölésére, hanem a magyar hadakat (tágabb értelemben a magyarságot) vezető szellemi tényezőre vonatkozott, amelynek a keresztény istenképpel össze nem egyeztethető pogány tartalma egyre szélesebb népszerűsége tette szert, különösen szélsőjobboldali körökben. Például 1924 decemberében az Ébredő Magyarok Egyesületének kongresszusán, ahol Prohászka volt az egyik legfontosabb szónok, Eckhardt Tibor (1888–1972), ekkor az egyesület elnöke így beszélt: „Lehet, hogy ma még kevesen vagyunk, de a Hadúr velünk van.” Ld. pl.: *Magyar Hírlap*, 1924. december 23. 3. p.

maztak, de sok ferdeséggel és tévedéssel párosítva. Az istenadta forma a krisztusi volt, s ezért egy nemzeti psziché sem gondolhatja, hogy vesztett rajta, amikor az önalkotata, de téves eszménytől az istenadott eszményhez tért. A magyarok vallását illetően ez a fölfogás még nagyobb súlyt nyer, azért, mert a Hadúr alakja, sőt szava nem is az ősi magyarságnak alakítása, hanem egészen újkeletű, és sem hagyományainkkal, sem a magyar nép történetével nincs függésben. Legjobb tudósaink fölfogása szerint a „Hadúr” szó Székely Sándornak „Székelyek Erdélyben” című eposzában fordul elő először, és amint bizonyítják, a svéd „Hadör”-ből származik. A Hadör szó alakja nagyon jó alkalmul szolgál a Hadúr szó kialakítására.⁶⁰² A tudósok véleménye szerint tehát úgy állunk ebben a kérdésben, hogy az igazi ősmagyarok eszerint nem ismerték a Hadúr szót és nem értették volna meg, miről van szó, ha Hadúrról beszélünk volna velük. Éppen ezért kifejeződött véleményem, hogy a magyar nemzetnek semmi köze ehhez a bizonyos Hadúrhoz, tehát ne eskessük föl a vitézeket Hadúrra, hanem a magyarok istene mindig a Krisztus legyen.

Még sajnálatosabb, sőt sértőbb némely túlzónak törekvése, amely az Isten tisztelében, a kereszténység megvetésével, és a magyar történelem és fejlődés teljes félreismerésével fehér lovak áldozásáról beszél. Ez teljes anakronizmus és minden áhítatos érzésünknek sérelmét jelentené. Némely extravagáns embertől hallottunk ilyenekről beszélni, azonban talán mondanom sem kell, hogy az ilyenféle szándék komoly viszszzhangot nem talál a magyar népben.

Az úgynevezett Hadúr-szertartásokról beszélünk ezután. Megkérdezem Prohászkaót, hogy Mikes János gróf szombathelyi megyéspüspök ismeretes pásztorlevele összefügg-e ezzel a kérdéssel, és igaz-e, hogy ő is hasonló főpásztori rendelet kiadására készül.⁶⁰³

⁶⁰² Prohászkaót a „hadúr” szóval kapcsolatos eszmefuttatása pontosan megfelel a későbbi tudományos elemzéseknek, ld. pl.: Pál, 2012. Egyébként egykorán is ez volt a témában kialakult álláspont, ld. pl.: Hegedűs Lóránt: Hadúr, Csongor, Tünde és társaik. In: *Pesti Hírlap*, 1926. szeptember 30. 3–4. p.

⁶⁰³ A kérdés aktualitásának megértéséhez fontos körülmény, hogy a püspöki kar 1926. március 17-i ülésén megjelent Cesare Orsenigo, 1925 júliusa óta magyarországi nuncius, aki kifogásolta a magyar katolikusok „túlságos és veszedelmes közösködését a más vallásúakkal”, vagyis például – a vegyes házasságok nagy száma mellett – azt, hogy egyházi jellegű vagy vonatkozású ünnepségeken más vallásúak, azok vezetői is részt vesznek. „Helytelen politikai megnyilatkozásokat és gyűléseket egyházi szertartásokkal összekötni, politikai ízű énekeket énekelni a templomban” – szögezte le, és felszólította a magyar püspököket, hogy tegyenek ellenlépéseket. A püspökök elfogadták a nuncius kritikáját, de nem osztották a jelenség súlyával kapcsolatos aggodalmait, nem tapasztalták, hogy „veszedelmes közösködés vagy kifogásolható politizálás” lenne a katolikus egyházban. Ld. Beke, 1992. 171–172. p. Prohászka egyébként nem vett részt ezen a tanácskozáson, ahogy betegsége miatt Csernoch János esztergomi érsek sem, helyette Szemcsányi Lajos egri érsek látta el az elnöki teendőket. A püspöki kar értekezlete után 1926 nyarán Mikes János szombathelyi püspök pásztorlevelet intézett egyházmegyéje papságához, amelyben a megtiltotta a „fogalmak összezavarására” vezető közös istentiszteleteket és zászlószenéléseket. Ld. pl. *Nemzeti Újság*, 1926. július 31. 7. p. Bár a protestáns egyházak igyekeztek ezt katolikus belügyként kezelni, a dologból jelentős visszzhangot kiváltó esemény lett. Ld. pl. részletesebben: *Magyarország*, 1926. július 31. 3. p. Az evangélikus körében megfogalmazódott aggodalmakra: *Pesti Hírlap*, 1926. november 11. 5. p. Az 1926. évi katolikus nagygyűlés pedig éles felekezeti polémiát, a protestánsok tiltakozásait váltotta ki. Ld. erről pl.: Gianone-Klestenitz, 2017. 259–260. p.

– Nem ismerem a részleteket – válaszol –, amelyek a sajtóban szellőztetett Hadúr-szertartásokra vonatkoznak. Én magam, mindenesetre a keresztényi s katolikus elveket óvom s sürgetem minden szertartásban. És ha e részben nem akarok elegyítést még a keresztény felekezetek között sem, annál inkább távol áll tőlem, hogy valamely hadúri velleitásokkal kacérkodjam. Ami Mikes püspök úr pásztorlevelének kérdését illeti, ez a püspöki konferencián kialakult vélemény következménye volt, s ennek értelmében rövid időn belül én és a többi megyéspüspök is ki fogjuk adni a rendeletet a szombathelyi püspök pásztorleveléhez hasonló tartalommal. E rendeletekben természetesen nem akarunk senki ellen állást foglalni, de az a meggyőződésünk, hogy az elegyedés erősen tompítja a vallásos meggyőződéseket.

Ezután politikára terelem a szót. Elmondja Prohászka, hogy nem akar még egyszer képviselő lenni, elég volt belőle. Az új választójogi s főrendi törvényt nem ismeri, de nem is érdekli. Egyet tud csak, hogy nagy kár hamarosan választani, mert a vidéki közvélemény tudatában van az elkövetett hibáknak. Ezzel véget ért az interjú.

– Gratias! – mondja búcsúzóul Prohászka püspök, és derűs mosollyal vonult vissza dolgozószobájába.

143. Prohászka Ottokár: Van tisztességes színház is. (1926. augusztus.)⁶⁰⁴

Alapi Nándor (1885–?) színész, színházi rendező az első világháború után Székesfehérváron volt rövid ideig a Székesfehérvári Újság szerkesztője, a helyi színház igazgatója, majd 1923-ban hozta létre Országos Kamaraszínház néven azt a vándortársulatot, mellyel az ország számos városában tartott előadásokat, elsősorban klasszikus darabokból válogatva.⁶⁰⁵ Az 1000. előadás tiszteletére kiadott gyűjteményes kötetben megjelent Prohászka 1926. augusztus 29-én kelt köszöntő levele, melyben a színház feladatáról és aktuális helyzetéről fogalmazta meg gondolatait. (A társulat későbbi történetét Alapi további két kötetben is megörökítette.)

A színház a legbeszédesebb s a leghódítóbb, s éppen azért amilyen fölséges a célja, oly rémületes a felelőssége. Ezt a célt nem lehet elhomályosítani, s a felelősséget nem lehet tagadásba venni; de mindkettő ellen lehet vétkezni, mikor a művészetet degradálják, s azt az erkölcstelenség terjesztőjévé teszik, tisztára üzleti érdekből.

A mai színház üzlet a vállalkozónak s erkölcstelenség habzsolása a közönségnek. A mai színház nem szolgál ideált, hanem alacsonyságot s lelki mételyt, nem szolgál se művészetet, se kultúrát, se irodalmat, hanem ellenkezőleg, destruálja mindezeket.

⁶⁰⁴ Alapi Nándor: Vándorlásunk. 1. Emlékkönyv az Országos Kamaraszínház ezredik előadására. Bp., 1926. 196–198. p.

⁶⁰⁵ Személyére és Prohászkaival való viszonyára ld. pl.: Horváth, 2009. 576. sz.

A mai színháznak még ennél is nagyobb a bűne, mert hivatása volna tömegeket vezetni, szépre és nemesre, s vezeti is azokat, de nem föl, hanem lefelé, s folyton alkalmat ad arra, hogy a tömeglélek valósággal tobzódjék az erkölcstelenségek s az alávalóságok habzsolásában.

Ha már most a színművészetnek számkivetett Múzsája valahogy visszatérne körünkbe, s tiszta, szép, mélyenlátó szemével végignézne a romlason s a művészet csődjén; ha hallaná a vádakát, melyeket emelünk s nyomosításukra a színpadot pokolba kívánjuk: nem szólalna-e föl ez a Múza, s nem vághatná-e szemünk közé, hogy a színház olyan, amilyen a közönsége, mely jó darabokat nem néz meg?! Nem állíthatná-e méltán, hogy a színház lecsuszamlásáért a közönség is annyira felelős, mint a profitvadász vállalkozó, hiszen a színészek nem tudnának megélni, ha csupa tisztességes darabot játszanának.

Igen, a Múza bátran szólhatna így s neki is félig igaza volna; félig, mondom, mert annak, aki vezet, aki emelni s világitani hivatott, annak nem lehet alkalmazkodnia az alacsonyさhoz, hanem küzdenie kell ellene!

Már most kinek lesz végre is s a szó legteljesebb értelmében igaza a féligazságok és szemrehányások e csetepatéjában?! Annak, aki nem beszél, hanem tesz, annak, aki e téren is küzd, küzd a dekadencia s infekció ellen, de ismétlem, aki küzd, nem szavakkal, hanem tettekkel, annak, aki az ideált szolgálja azzal, hogy becsületes színházat ad, s aki a magyar génuszt azzal a kimutatással tiszteli, s a magyarságot azzal az értesítéssel vigasztalja meg, hogy van még Magyarországon a tisztességes színháznak is közönsége.

Nagy tett s édes vigasz!

Ezt nyújtja Alapi Nándor ezredik előadásával s jelen művével!

144. Interjú aktuális kérdésekről. (1926. október.)⁶⁰⁶

A vonaton Budapestre utazó Prohászka Ottokár kért interjút a Magyar Újság újságírója, akinek beszélt magánéletéről is (Csobánkán töltötte a nyarat, egészségi állapota mellett ez egyfajta szellemi feltöltődést is jelentett), de néhány szóban reflektált aktuális politikai kérdésekre is.

– Rendkívül jó hatással volt reám – mondja – az a pár heti pihenés, melyet Csobánkán töltöttem, s ennek a „kultúrmentes helynek” a csendje újra visszaadta egy évre egészségemet és munkakedvemet. Távoltartottam magam mindentől, hisz egyedül csak a pihenés volt célja ott-tartózkodásomnak.

⁶⁰⁶ Prohászka Ottokár örül a keresztény Budapest győzelmének. In: *Magyar Újság*, 1926. október 10. 2. p. (Csapody Sándor riportja)

– Vasárnap délelőtt a katolikus nagygyűlésen fogok beszédet mondani.⁶⁰⁷ Itt fogok foglalkozni azzal, hogy milyen orientációra van szüksége a katolikus felfogásnak az intellektuel tudományos problémákkal, a tömeg-aposztáziával és a kultúrával szemben. Remélem, hogy a katolikus nagygyűlés sikere impozáns lesz.

Ezzel a sikerrel kapcsolatban a katolikus nagygyűlések erkölcsi hatásáról is szó esik és többek közt a mai féktelen divatról a következőket jegyzi meg:

– Az egyik keresztény napilapban Kray báró felhívása a mai erkölcstelen divat el-
leni kérdésről⁶⁰⁸ sajnos csak pusztába kiáltó szó volt. Véleményem szerint igen csekély
jelentőségűek az ilyen felszólalások, akár ha megyéspüspökök szájából hangzanak is.
Az igazi magyar nőknek kell ezt a mozgalmat megindítani, hogy némiképp is ellen-
súlyozzák a divat határozottan erkölcstelen kinövéseit.

– Nagy szolgálatot tehet ennek a kérdésnek állandó felszínen tartásában a keresz-
tény sajtó is, amelynek a közvéleményre való hatása – hála Istennek – most már kezd
láthatóan megnyilvánulni. Itt van például a polgármesterválasztás.⁶⁰⁹ A harcos keresz-
tény sajtó kitartó munkája, s a mindjobban megnyilvánuló, már nem hangos, de annál
mélyebb megnyilvánulása, íme, máris meghozta gyümölcsét. Csak így tovább is!

– Mi a legközelebbi munkaprogramja Excellenciádnak – kérdeztük.

– Amennyiben nagy elfoglaltságom engedi, rövidesen hozzákezek egy nagy te-
ológiai munka megírásához, amelyről azonban részletesebben még korai volna a be-
szélgetés. Mostanában lesz még a Kisfaludy Társaságban a székfoglalóm, amelyre már
nyaralásom alatt is gondoltam, s a pilisi hegyek közt szerzett benyomásaim adtak
impulzust egy „Pilis” címmel megírandó, főleg egyháztörténeti jellegű dolgozatra.⁶¹⁰
Székfoglalómat a Kisfaludy Társaság januári ülésén olvasom fel, amelyre – mivel kü-
lönös, mai és aktuális szempontokat tárgyalok – Cholnoky Jenő dr. egyetemi tanárt
is meghívtam.

⁶⁰⁷ *Időszerű katolikus konstrukciók* címmel megjelent: POÖM. XIII. 280–292. p.; Gianone–Klestenitz, 2016. 216–221. p.

⁶⁰⁸ Kray István (1887–1967) báró, 1926-ban és 1931-ben a zalaegerszegi kerület országgyűlési képviselő-jévé választották, legitimista, a kormányzó Egységes Párt, illetve az azt támogató keresztény párt híve. A „magyar anyákhoz” írt nyílt levelet, amelyben erőteljesen kikelt a modern, erkölcstelen táncokkal szemben, később a bárókban a jazz együttesek korlátozását is ilyen okokból szorgalmazta, kezde-ményezései visszhangra találtak a „keresztény” jobboldalon, de tényleges eredményt valóban nem nagyon értek el. Említett nyílt levelét ld.: *Nemzeti Újság*, 1926. február 21. 3. p. A Prohászka elnökle-tével működő Magyar Egyesület a Leánykereskedelem Ellen szintén felkarolta kezdeményezéseit: *Új Nemzedék*, 1926. február 23. 5. p.

⁶⁰⁹ Az 1926 őszén tartott helyhatósági választásokon a liberálisok és a baloldal által is támogatott Bárczy Istvánnal (1866–1943) szemben alig néhány szavazattal ismét a jobboldal által indított Sipőcz Jenő (1878–1937) lett Budapest főpolgármestere.

⁶¹⁰ A Kisfaludy Társaság tagjává választott Prohászka 1927. február 6-án tartotta székfoglalóját *A Pilis hegyén* címmel, ld. erről és forrásairól: Fazekas, 2019. 253–255. p.

145. Beszéd a Keresztény Nők Szövetségének közgyűlésén. (1926. október.)⁶¹¹

Prohászkanak az egyesületben elmondott megnyitó szavait hívei rendszeresen „igazgyöngyöket szóró beszédeknek” minősítették, ezúttal, október 23-án sem fukarkodtak a jelzőkkel a helyi Szent István teremben tartott szónoklata kapcsán.

A szociális szótól általában véve igen félnek az emberek, mert nem értik át annak jelentőségét. Mindjárt a szociáldemokráciára gondolnak.

Ha megkérdeznének, hogy mit jelent e szó, hiába mondanám: társadalmi, nincs ebben az az igazi tartalom, amit alatta értenünk kell.

Szociális: érzés, érzék az egész társadalom jogos igényei, kívánságai, bajai iránt. Belebotolás az emberiség törekvéseibe, összefogás az egész javára, törekvés a közös érzések fejlesztésére.

Az emberi lélek nemcsak tehetségek nüanszaiból áll, hanem vágyak, érzések is alkotó részei.

Ha a történelmi folyamatot szemléljük, rátalálunk, miként szunnyad, fakad, virágzik egyik érzés a másik után.

Ha Nagy Károly idejében azt mondotta volna valaki, hogy milyen nagy művészet, jótétemény a régi kódexek írása, hogy amilyen nagy áldás az olvasni tudás, szinte vakmerő merényletnek találták volna az akkori társadalmi rend ellen.

Az akkori korban ez iránt – hogy úgy mondjam – nem volt meg a kellő érzék.

Nagy Károly lehetett nagy ember, hatalmas vitéz, de ő akkor nem értette volna meg, hogy mit jelent, ha mindenki tud írni-olvasni, hogy már az apró gyermekeket erre kell tanítani, hogy a legutolsó napszámosnak is jogos igénye az írni-olvasni tudás.

Akkor nem értették volna meg, hogy a legszegényebb jobbágnak is igénye lehet arra, hogy a köz az ő egészségével törődjék.

Századok múltak el, míg ezeknek a gondolatoknak, érzéseknek elérkezett a pirkadása, amíg a jogos igények formába öntődtek.

Ma tudjuk, hogy a köznek a baja az én bajom is.

Ebben az egyesületben, meg vagyok győződve, ezek az érzések mélységek, ami alapjában véve kulturáltságot jelent.

Teljes tisztelettel adózom a karitatív egyesületek működéséért, de itt most többről van szó.

Mi hát a különbség? Egy példával világítom meg:

Egy alkoholista felesége kínlódik, vergődik, gyermekei nyomorognak. A szerencsétlen családot a szomszédok, rokonok megszánják, kenyérrel, cipővel, ruhával segítik. Ez a karitás.

⁶¹¹ A Keresztény Nők Szövetségének közgyűlése. In: *Fejérmegyei Napló*, 1926. október 24. 1. p. A beszéd kivonatos közlése: *Uo.*, 1926. október 26. 3. p.

Van, aki azt mondja, nemcsak egy kórhely van a világon. Kell egy intézmény, kórház, szanatórium ezek gyógyításra, menhely, szegényház a család megmentésére. Ez már intézményes segítés, szociális gondolat.

A miniszter viszont azt mondja, törvényes intézkedésekkel meg kell előzni a bajt. Ez már szociálpolitika.

Szóval: a karitás egyedeket ment meg, a népjóléti intézmények csoportokat emelnek föl, a szociálpolitika pedig az egész beteg társadalmat gyógyítgatja.

Az írni-olvasni tudás nem a barátok szociális kötelessége volt, az Istenről nevezett Szent János, aki Granadában a hátán hordta össze a betegeket a gyógyításra, tulajdonképpen nem a szentségének a megnyilatkozásaként tette azt, hanem a societas iránt érzett kötelességének tudatában.

Akkor ez a cselekedet különös jelentőséggel bírt, mert a társadalom még nem volt elég érett.

Az emberiség érzései éppen úgy megérnek, mint a gyümölcs. Az emberiség folyton emelkedik a régmúlt barbarizmusából. (Barbarizmus alatt azonban nem vadságot értek.) Ha a 8. század szokásait, intézményeit akár a 11., 16. századéval összehasonlítjuk, vagy ezeket a maiakkal állítjuk párhuzamba, a régmúlt kor barbarizmusából való felemelkedésünket világosan látjuk.

Ez a kor már sok szociális gondolatra és érzésre megérett. Nekünk ebben kooperálnunk kell: cselekvési készségünket fokoznunk, eszményeinket virágbaszökkentennünk kell; irányt kell mutatnunk azoknak, akik még erre meg nem értek.

Mit akar ez az egyesület? A magyar társadalmat jobban, tömörebben csoportosítani, közelebb hozni az embereket egymáshoz, felkelteni az érdeklődést a társadalmi bajok iránt, beleoltani a lelkekbe, hogy a köznek baja az én bajom is, hogy vannak igen fontos társadalmi kötelességeink.

Teljesen tisztában vagyunk azzal, hogy a Szövetség nem tudja a társadalmi bajokat intézményesen megoldani. De nem is feladata. A lakáskérdést, szanatóriumok, kórházak, népházak építését bizzuk arra, akinek milliárdjai vannak: a minisztériumokra. A mi feladatunk a garázda élet által megrontott társadalom pusztító forrásait betömni.

Ez az egyesület nagy missziót teljesített a szervezetek kiépítése terén, a bajban lévő emberek eligazítása, helyes irányba vezetése által, ezért minden elismerést és hálát megérdemel.

Erre a szövetségre igen is nagy, még a kongregációk és harmad rendek mellett is, bár ezek működését, érdemeit kellően méltányolni talán nem is tudjuk. Szükség van a társadalom minden rétegének szociális vezetésére.

Dolgozzunk valamennyien ebben a tudatban, ezekkel az érzésekkel, s akkor a keresztény társadalom megújul, több tartalommal telik meg, s ekként a magyar jövőt szebbé, boldogabbá tenni mi is segítjük.

146. Beszéd a székesfehérvári Iparoskörben. (1927. január.)⁶¹²

A székesfehérvári kiskereskedőket, kézműveseket stb. tömörítő Iparoskör 1927 elején kulturális programsorozatot indított, minden második vasárnapra hirdettek ismeretterjesztő előadásokat. Az első felkért előadó január 16-án Prohászka volt, beszédében kora technológiai újításait, a műszaki fejlődést és következményeit állította középpontba, s próbálta értelmezéssel ellátni – nem minden ponton következetesen – a helyi kisiparosokat.

Örömmel ragadom meg az alkalmat, hogy az iparosság törekvései iránt elismerésemet és tiszteletemet nyilvánítsam, másrészt pedig közreműködjek azoknak a társadalmi kapcsolatoknak a megerősítésében és annak a társadalmi rétegnek emelkedésében és felsegélyezésében, amelyet ma az iparosság mutat.

Nagyon fontos dolog, hogy ilyen nehéz időkben, mint amilyent a most uralkodó gazdasági depresszió ránk hozott, bizalommal nézzünk a jövőbe. Mai előadásomban én figyelmet akarok ébreszteni azok iránt az objektív, tárgyilagos elemek és tényezők iránt, amelyek a mi jövőben való hitünket nem káprázatba akarják beállítani, hanem igaz meglátás világosságába.

Ez nekünk jogunk, indítókunk arra, hogy mint erőteljes társadalmi réteg, ki-tartsunk, bízzunk a jövőben és ne adjuk fel ezt a nehéz terepet. Ne adjuk fel pedig azért, mert vannak nagy történelmi indító okok, melyekből egész biztosan következ-tethetjük, hogy az ipar és a magyar ipar okvetlen felvirágozik és hogy a mai gazdasági depresszió után okvetlen jön egy korszak, amelynek egét nem a sötét gondok felhői takarják, hanem amikor a biztató hajnal sugarai festik rózsaszínűre jövőnket.

Ha nézzük az emberi munka történetét, valami olyan sajátságos, küzdelmes erő-feszítést látunk, amely folyton azt a jelleget viselte magán, hogy egyik kor a másik vállára lép, így folyamatosan emelkedik, halad felfelé, a fejlődés útján.

A mi kispolgári felfogásunkban állandóan él az a panasz, hogy jaj a tőke, jaj, a gép, jaj, a gyáripár megöl bennünket! Különösen állt ez a felfogás 50 évvel ezelőtt, amikor a munka és a tőke, a munkás és a gyáros nyílt harcban álltak egymással és mint kutya a macskát, állandóan egymást támadták.

Ez átmeneti zsörtölődés, egy gazdasági rossz érzésnek, szenvedésnek a megnyilat-kozása, de semmi más, következőleg inkább érzés, indulat, mint valami objektív tár-gyilagos helyzetenergia. Nekünk az a felfogásunk volt, hogy a kapitalizmus elnyomja a kisebb embert és hogy a gép és a gyár, tehát a nagyipar úgy kidobja, kiveri a kardot saját kezünkől, megfoszt bennünket szerszámainktól, a tűt, ollót, gyalut kiveszi ke-zünkől, és minket fegyvertelenül, dob oda az ipari fejlődés malomkerekei közé.

Kedves testvéreim, az olló nagyszerű gép, a kis gép, a tű, a gyalu, a gyalupad, az esztergapad, csupa gép. Ha az ember haragszik a nagyiparra, nagytőkére, alaposabb

⁶¹² *Fejérmegyei Hírlap*, 1927. január 18. 1–2. p. Elemzésére ld.: Fazekas, 2019. 238–240. p.

gondolkozás után be kell látnia, hogy éppen úgy haragudott régebben egy alacsonyabb társadalom a türe, gyalura, hiszen ezek mind gépek. Ostobaság lett volna a türe, ollóra haragudni, és azt mondani, hogy menjetek vissza, van nektek tíz körmötök, erős kezetek, maradjatok csak annál, és tilos minden eszköz használata, amely ezeknek a munkáját megkönnyíti.

Én emlékszem, hogy mint fiú olvastam, hogy a kapitalizmussal szemben nekünk ki kell mondanunk, hogy egymillió forintnál több tőkéje senkinek sem szabad, hogy legyen. Komoly formában szó volt arról is, hogy meghatározzák a gyáraknál, hogy például ennyi orsót, ennyi szövőszéket szabad felállítani egy gyárban.

Most mi ezen nevetünk, s nyugodtan mondjuk, hogy ez képtelenség, lehetetlen-ség, mert nem lehet a haladást megakadályozni azáltal, hogy ne legyen ész, ne legyen törekvés, ne legyen iparkodás.

Ez oktalanság volna, mert nem abban van a baj, hogy van tőke, hogy vannak gépek, hanem a baj a rendszerben van. A baj a szívtelenségben, az embernek a degradálásában, a munkásnak marhaszámba vételésében van; a baj forrása az, hogy a nagy vállalkozók közül igen soknak mindegy a kerék kenésére használt kulimász és az emberi agyvelő, s nem tesz különbséget a sár és az emberi vér között.

Nekünk a bajt egészen másban kell megakadályoznunk. Annak a felfogásnak, társadalmi rendszernek a kiküszöbölésére kell törekednünk, amely a munkás embert csak gépnek nézi, s benne csak a profitot, a nagyobb kamatot, az uzsorát tekinti, s az emberek véréből is anyagot akar préselni.

Rá kell venni a társadalmat arra, hogy a gőz, villany, motorok mellett szellem, lélek is van.

Ma még barbárok, kannibálok vagyunk. Ha más alakban is, embervért isznak szép, gyönyörű irodák, üzletek asztalain. Azonban bízzunk abban, hogy az emberek szívében ott van az isteni szikra.

Szívünk még nem egyszer jégverem, lebuj, kannibálok tanyája, azonban bízzunk abban, amit a történelmi fejlődés is igazol, hogy mindig jobb és jobb lesz. Istenem, hány ember betört hátán vonszolódik a történelem diadalmas szekere! Mennyi gond, lélek, test, ideg, eszme elszáradásából keletkezik mai kultúránk! Mindezek után jön a munkástisztelet, de ehhez a munkások részéről nem csak szív, hanem kemény akarat is kell.

A magyar ipar ma egészen más, mint ötven esztendővel ezelőtt, ez már óriási elváltozása a műveltségnek.

A szocializmus egyoldalúvá teszi az embert, az igazság azonban nem egyoldalú, hanem éppen ellenkezőleg, az igazság sokoldalú. Nekünk a tényeket sok mindenféle oldalról kell néznünk, hogy igazán megállhassuk a helyünket. Voltam egy hónappal ezelőtt Komáromban, a Fiedler-gyárban. Elhiszem, hogy ahol a lent szárítják, törlik, tilolják, fésülik, a levegő tele van rémséges, finom, apró szösz szálakkal, hiába minden szívó, szellőztető és egyéb higiénikus készülék. Az, hogy tiszta inget hordhatunk, mind emberek szenvedésébe kerül, s ha az ember ezt elgondolja, nem lehet nyugodt egy pillanatig sem.

Mennyi tudóvész emléke fűződik minden egyes ruhadarabunkhoz, s ha elgondoljuk, hogy a mindennapi élet mennyire tele van rettenetes, rémséges gondokkal, szenvedésekkel, feketeségekkel, éjszakákkal.

Mentem tovább a gyárban, s látta ma pergő orsókat. Az igazgató, az én kedves barátom, mondta, hogy egy ilyen orsó egy nap alatt annyit dolgozik, mintha 273 aszszonyt ültetnének munkához. Nem bolond dolog volna megtiltani a géperővel működő orsók üzembentartását, hogy asszonyokat ültethessünk újra munkához.

Nekünk másféle megoldást kell keresnünk. A megoldás az erkölcs, a lovagias, tiszta nézetek, az emberséges szándék érvényesülése lehet csak. Ne az arany, hanem az ember legyen a súly. Gondoskodjunk úgy, hogy az első gond a munkás, az ember, az egészség legyen. Ford, az amerikai autókirály mondja, hogy náluk a vezető gondolat a munkás. A munkaadó azt úgy gondozza, műveli, s ezzel oly kedvet ad neki, hogy ennek révén sokszorosan megtérül neki, amit másutt nyereszkeskedő gondolattal próbálnak kiszívni a munkásból.

Az ember a legnagyobb gyárak vargabetűjén át oda jut, amit az evangélium hirdet, hogy a világ legnagyobb értéke az ember, azt lenyomni semmiféle érték nem tudja. Én máshol is mondtam, hogy ha önök például felszállnak egy konfliskocsira, melyek itt sorban állnak, s bizonyára szívesen állnának rendelkezésre, míg a laikus emberek, de különösen a szakmabeliek sok hibát találnának azon. Talán a rugók, talán a bélés nem kifogástalan, de azt mégis leszögezhetem, hogy egy római császár sem ment ilyen kocsin, ilyen kényelemben, holott ma minden ember igazán kis áldozattal megengedheti magának azt a kényelmet, amit például még a római császárok is nélkülöztek. Ugyanitt rámutathatok arra is, hogy a középkori királyleányok staffirungja legfeljebb két ingből állt, ez akkor óriási gazdagság volt, az akkori életstandardot figyelembe véve. Nagy Károly nagyszerű császár volt, de írni, olvasni nem tudott. Aláírása helyett kardja markolatát használta pecsétnyomóul, s ha annak azt mondták volna, hogy ezer esztendő múlva minden tanyai, pusztai gyermek tud írni, olvasni, alig hitte volna el, pedig megvalósult.

Mi azért mindezek mellett is barbárok vagyunk. Erkölcsös barbárok. Barbárság például az, hogy bort iszunk, szivarozunk. Szabadalmakkal, engedélyekkel, bárcákkal bíró barbárságok uralkodnak közöttünk. Mindezek idővel okvetlenül másképp lesznek, boldog ember az, akinek ilyen távlatai vannak, aki előtt a távoli napsugár érezteti fényét.

Át akarok térni most a kisipar néhány feladatára, néhány szükséges reformra, és néhány nyomorúság megjelölésére.

Hogy nagy pénztelenség uralkodik, azon nem lehet egykönnyen segíteni. Segíteni lehet azonban a tanoncoktatáson. Tudom, hogy a minisztérium ezt az elsőrendű megoldásra váró problémák közé sorozta, akár a tanoncnevelést.

Nagy haladás történt már ezen a téren minálunk. A múlt század 50-60-as éveiben semmi, egy teljesen magára hagyatott kisegyzisztencia volt a tanonc, nevelésben majdnem egyáltalán nem részesült, s természetes, hogy semmit sem várhattunk tőle.

A társadalomban s a vezető körökben azonban mind jobban felébred az új nemzedék nevelésének s kiképzésének gondolata. Itt Fehérváron a derék Zavaros István⁶¹³ igazgató fáradozása, buzgótsága, nevelési készsége nyomán az ember szinte látja, hogy hogy emelkedik az iparos ifjúság nivója, gyakorlati és elméleti tudása. Ezekből egész más emberek lesznek, a tanoncnevelés annyiival is fontosabb, mert Csonka-Magyarországon a kisipar egy óriási társadalmi réteg, a legmegbízhatóbb osztály, amely a régi erkölcsösségnek, vallásosságnak a hordozója, s így nagy tényezőjét képezi a régi rendnek.

Az ő védelmük, s az ifjúság megfelelő nevelése állami feladat, s azért ne féljenek, hogy érdekeiket elhanyagolják. A régi liberális éra megbukott, azt nem hozza vissza semmi, a magyar államnak pedig társadalmi érdeke, hogy ezt a hatalmas réteget ne bízsa holmi profitvadászok lelkiismeretére. Mi ezt okvetlenül meg akarjuk fogni, s a benne rejlő erő kifejtéseket győzedelmessé tenni.

Hogyha mi az iparosságot másképp nézzük, továbbá az iparjogosultságot a szó szoros értelmében képesítéshez kötjük, hogy ha a kontármunkát nemcsak oly léhán kezeljük, mint a közigazgatás, hanem megfojtjuk és távol tartjuk, egész más közszellemet, bizalmat érdemlünk és szerzünk. Okvetlenül meg akarjuk valósítani az aggkori biztosítást. A kisiparos nyugdíjkérdésének rendezése elsőrangú érdek, természetesen ahhoz magának a kisiparosnak is hozzá kell járulnia, mert milyen más dolog, ha a kisiparos öreg napjaira nem vigasztalan helyzet elé néz, hanem azt látja, hogy biztosítva van jövője minden eshetőséggel szemben. Egészen más társadalmi helyzet vonul fel, ha mi tudjuk azt biztosítani, hogy az agg iparos az életnek ajándékát, a bátor munka jutalmát megkapja, és nem azzal a gondolattal válik meg öregségére munkaszerszámaitól, hogy lenyúzták bőrömet, csontjaimat idedobták, sajnos a lelkemet meg nem fojtották, kényszerülve vagyok élni.

Ezek azok a nagy gondolatok, amelyek a kisipar első teendői.

A magyar kormány nagylelkű, a tanyai iskolák felállítása, az iskolaügy előmozdítása tekintetében, s ezért a kultusztárca eddig dagadozott a milliárdoktól, amelyeket a magyar műveltség részére adományozott. Most egy másik tárca, a népjóléti s munkaügyi tárca lesz megspékelve a magyar küzdelem, a magyar vér értékeivel, ahonnan minden arany bugyog, ahol minden állami erő terem. Ezeket az erőforrásokat teszi most a kormányzat életképessé és hatalmas tényezőkké. Vele együtt mi magunk is mentsük meg, élesszük, neveljük az igazi társadalmi erőket.

Most már, miután a kultúrproblémáért oly sokat tettünk, nagyon fontos korszak következik a népjólét terén, és akkor azt hiszem, hogy a kisiparos is nagyot lélegzik, s akkor nemcsak reményből hanem biztos kilátásból él, élni fog megtapasztalásokból, mely hivatva lesz megoldani a tanoncnevelés kérdését és az iparosok nyugdíjügyét, hogy éeltünk estéjén ne a gond réme, hanem a megnyugodott élet kellemei töltsék

⁶¹³ Zavaros István (1881–?) népiskolai tanító, megyei iskolai felügyelő, tagja a megyei Törvényhatósági Bizottságnak, Zavaros Aladár székesfehérvári polgármester testvére.

el lelkünket. Ha ezek áthatnak bennünket, meglesz az is, hogy bízni tudunk, a nehéz sorsot is megálljuk, s bízni tudunk, hogy nemcsak kivívjuk, hanem megérjük, s a magunk számára is biztosítjuk a jobb jövőt.

Ilyen boldog újévet kívánok én a magyar kisiparosságnak, főleg a székesfehérvári iparos családoknak.

147. Beszéd a Szociális Missziótársulat zalaegerszegi rendezvényén. (1927. február.)⁶¹⁴

A Szociális Missziótársulat zalaegerszegi intézménye 1927. február 13-án ünnepelte 10 éves fennállását. Az évfordulóra nagy ünnepségeket szerveztek, elsősorban Pehm József⁶¹⁵ apátplébános részvételével. Délelőtt Prohászka a közgyűlésen arról beszélt, hogy a Szociális Missziótársulat a szegények, elesettek segélyezésével állami, önkormányzati feladatokat vesz át, s a zalaegerszegiek ezt megértették. A „szociális gondolat” lényegét fejtegette, s rámutatott: „A város vezetősége ily szociális áramlatban van.” Meggyőződését fejezte ki, hogy a levágott erdővel azonosított Magyarország újjáépülése, a területi revízió csak ilyen szociális alapon történhet meg. Este a helyi Katolikus Házban tartott kulturális esten, komolyzenei hangversenyt követően beszédet is tartott:

– Régen volt, ötvenkét éve – kezdte beszédét –, hogy mint nyolcadik osztályt végzett ifjú, a zürichi polytechnikum körül jártam. Azzal az áhítattal, tisztelettel, amely az embert meglepi, mikor szent földön jár. Hát Zürich szent föld? – kérdehetjük. Igen, szent föld. Nem abban az értelemben, hogy vallásilag nagy; szent föld abban az értelemben, hogy nagy szellemi erők és szent munka színhelye. A falakra nézve, e szavakat láttam latinul írva: Istennel, szorgalommal, iparkodással, munkával, feltalálással, sugallással.⁶¹⁶

– Nincs nagyság a világon e jelszavak mögött rejlő erők nélkül; ez, ami az embert fűti, a lelket feszíti. Én – diákmódra – feltettem a kérdést: mit írnál te a még nem kész, de épülő magyar falakra? A magyar falakra mit írnál? – Nem vállalkoztam rá,

⁶¹⁴ *Zalamegyei Újság*, 1927. február 15. 1. p. Kivonatossan: *Keresztény Nő*, 1927. március. 65–66. p. Röviden: *Nemzeti Újság*, 1927. február 15. 9. p.; *Zalai Közlöny*, 1927. február 16. 4. p.; *MTI. Napi hírek*, 1927. február 14. 17. p. (= Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K 428.) A beszédre és körülmenyeire: Fazekas, 2019. 250–251. p.

⁶¹⁵ Pehm (1942-től: Mindszenty) József (1892–1975) katolikus pap, 1919 októberétől zalaegerszegi plébános, 1923-tól apát, 1937-től pápai prelátus, a két világháború között Zala közéletének meghatározó személyisége, meggyőződéses legitimista közszereplő. 1944–1945-ben veszprémi püspök, 1945-től esztergomi érsek, a kommunista fordulat elkötelezett ellenfele, 1949-ben koholt vádakkal börtönbe zárták, 1956-ban kiszabadult és az Egyesült Államok budapesti nagykövetségére menekült, 1971-ben elhagyta Magyarországot.

⁶¹⁶ Prohászka visszatérő szónoklati elemére ld. 133. sz. dokumentum.

hogy feleljek. Azt nagyobbak teszik: a nagy szenvedések és a harcok teszik. Ötven év előtt volt valaki, aki a magyar eresz alá odaírta, hogy mi kell a magyarnak. Hogy ki volt ez a valaki? Széchenyi István volt. Azt írta a magyar kultúra eresze alá: munka, szorgalom, iparkodás. Ezzel a küldetéssel jött ő, mint ahogy a nagyok mind küldetéssel jönnek. Maguk nem tudják, miért jönnek? Jönniük kell. Belépett Széchenyi is a magyar sorsba.

– Mi a magyar sors? Magyar sors a parlag, a nyomor, az úttalanság, a magyar falu, a vályog, a tömött fal, a közegészségügy hiánya, a nagy halandóság. Ez többet pusztít töröknél, tatárnál, ez levét a kultúra létrájáról. Nem az a magyar sors, mikor az ember vért veszít. Magyar sors, mikor lelket veszít, mikor meg nem találja magát, mikor nem érzi meg küldetését. A magyar sors sivárságába eljött mint a nap és ébresztett és vonzott Széchenyi. Elérte célját, felírta a magyar ereszre: munka, szorgalom, iparkodás.

– Megint csak ötven, és nézem: mi az az új elv Magyarországon a második fél században? Milyen lángoló betűkkel verődött ki az az új elv? Bátran állítom: a tettek lángoló szavával van ráírva a magyar kultúrára: Amore, socialis sensu, charitate. Szeretet, szociális érzés, a néphez való közeledés: a magyar szociálpolitika! E szociális szellemet az igazságszolgáltatásba, a törvényhozásba, a gazdasági életbe, a közéletbe bevenni, ez van odaírva a magyar kultúra új ötven évének kiinduló pontjánál.

– Mi most Zalaegerszezen ilyen ünnepet ülünk, a Szociális Missziótársulat tízéves jubileumát. Eljöttem ide zárandokolni, tisztelni, hódolni, örülni, énekelni; eljöttem a magyar sorsot jobb színekbe öltöztetve megvilágítani. Mi impregnálva vagyunk a szociális szükségletekkel, minket a szociális munka öltöztet, minket a szociális baj ijeszt. Ha e deszkákon állok, úgy érzem, hogy vérpadon állok, mert vérbe került ez a deszka.

– Igaz ez, mert a kultúra vért és agyvelőt eszik. Kegyetlen a kultúra szekere. Mi mások kegyelméből élünk, hogy itt vagyok, nemcsak szüleimnek köszönhetem, de a társadalomnak, mely vérrel gyúrja az életet, a tudományt. Ti áldozatnak vagytok a teremtményei. Teher az a gond, hogy mivel tartozunk másnak. Ez a szociális megismerés adja a nagy szociális gondolatot. Nem bírunk élni anélkül, hogy ennek jogara alatt meg ne hajoljunk. Meg vagyok győződve, hogy száz-kétszáz év múlva nemcsak adósság lesz, hanem kifizetett adósság.

– Örülök, ha ezt a felelősséget felébreszthetem a lelkekben, ha a magyar társadalom ezt megérti. Mert ha nem építünk a nélkülözőknek lakást, építünk magunknak börtönt, építünk magunknak sírt. Ez minden szociális mozgalomnak rettenetes hatalma, mozgató ereje. Azért érezzük át ezt, hogy legyen szociális társadalom, legyen demokrácia. Nem az a demokrácia, hogy egyenlő birtokok legyenek, hanem hogy mindenkinek tisztességes élete legyen. Adjunk nekik jogokat, lakást, adjunk gyermekeket, akik nem a koporsóba, hanem a bölcsőbe szánvák.

– Hogy mint lesz ez, nem tudom, de tudom, hogy ez a távlat meg van nyitva: szociális gondolat, szociális érzés. Mikor a királyok építenek, akkor a talyigások nyögnek. E királyi épület áldozatba kerül, de fel kell építeni. Széchenyi elvégezte a parlag megművelését, mert volt benne szociális hit, szociális kötelesség. Ha Széchenyi hitt,

hitte, hogy Magyarországból lesz valami, ezt nagyon alázatosan hitte, mert minden nagy ember alázatos. Széchenyi nem azt mondotta: „Magyarország nem volt, hanem lesz.” Ő azt mondta: „Szeretem hinni, hogy Magyarország nem volt, hanem lesz.” Én nem bírom a szociális világot megteremteni, de szeretem hinni, hogy nem lesz Magyarországon vérvívó és emberevő kultúrtársadalom, hanem jobb, mint most.

Ha Magyarországnak szolgálni akarunk, akkor a szociális gondolatot kell érvényesíteni minél szélesebb körben. Magyarországot szociális érzésből teremtsük meg, a szociális invencióval nemesítsük, a magyar társadalmat szociális intézményekkel segítsük. Az egész, a nagy Magyarországot csak ezen az úton teremthetjük meg.

148. Nyilatkozat a válások és az öngyilkosságok okairól. (1927. február.)⁶¹⁷

A Magyar Statisztikai Társaság Bernát István (1854–1942) vitaindító tanulmánya alapján kétnapos ankéton foglalkozott két súlyos társadalmi problémával, a válásokkal és az öngyilkosságokkal. Prohászka nem tudott személyesen eleget tenni a február 17-i vitauülésre való meghívásnak („gyengélkedése” miatt), de a témával foglalkozó levelét felolvasták:

Ami az elválások kérdését illeti, ezeknek egyre fokozódó száma mutatja leginkább a komoly erkölcsi gondolkozás és érzület hiányát, s azt az oktalan blazírtságot, mely magával hozza a társadalom legfontosabb értékei és érdekeivel szemben a tompa megadást. Nézik a pusztulást, s konstatálják, hogy igen, már benne vagyunk nyakig. Erről, hogy benne vagyunk, nem kell ankétezni, de arról igen, hogy hogyan akadályozzuk a züllés terjedését. Erre nézve a következőképp gondolkozom.

Fel kell emelni a házasságot, mint nagy, tiszteletreméltó intézményt, mint szentséget – a protestánsok is szentnek nézik –, s nem szabad „szabad kezét” adni a szentség körül fiatalos önkénynek, szeszélynek vagy erőszakos s hűtlen szenvedélynek.

Az erkölcsi világ egyik legfontosabb intézményét komolyan és keményen kell néznie és fognia a törvénynek s a társadalomnak, a sajtónak, a színészetnek, az irodalomnak, a mozinak. Ez nem marhacsapás, hanem a kultúra s az erkölcs zárt kertje. S e részben az egyént, s annak felfogását és magatartását körül kell bátyáznunk komoly erkölccsel és törvényekkel. Ezt meg kell tennie úgy a hatóságnak – az elsőnek is, a törvényhozásnak –, mint a közérzésnek. Eddig az ellenkezőjét tették. A liberalizmus, éppen úgy, mint a felszabadult élvhajhászás, az egyházpolitikai törvények,

⁶¹⁷ Az elválások és az öngyilkosságok okai és leküzdésüknek eszközei. A Magyar Statisztikai Társaság értekezlete 1927. február hó 14. és 17-én. Szerk.: Laky Dezső. Debrecen, 1927. (A Magyar Statisztikai Társaság kiadványai, 3.) 37–39. p. Elemzésére ld.: Fazekas, 2019. 256–257. p.

a sajtó és az irodalom. Ezek mind letörték a polgári erkölcsök bástyáját, melyekkel az élet, s a nemzeti erő titka körül volt véve.

Szabadságra, bárkinek éretlenségére lett bízva a legnagyobb, a legszentebb érdek. A liberálisizmus behozta a polgári házasságot, a házassági elválást, meggyöngítette a felelősségérzetet, s nemcsak nem fejlesztette ki, hanem meggyöngítette az erkölcsi erőket. A sajtó és az irodalom nevelte a lelkiismeretlenséget, s letörte a felelősségérzetet, s minden gyöngeség indiszkrét kipányvázásával rávilágított a lefelé tartó, sikamlós utakra, melyeken, ha már annyian mentek – ez mintegy a néma kommentár, melyet az olvasó fűz a közleményekhez –, mehet a többi is. Meg is látszik az elválások számán, hogy a mérgezésnek van foganatja.

E részben ugyanezt kell mondanom az öngyilkosságokról is. Van azoknak számos okuk, s biztos, hogy az egyik a vallástalanság, aminek következtében hiányzanak a hit s a törvény gátló pszichikai tényezői, melyek óvást emelnének, ha volnának, az élet önkényes pusztítása ellen; de az öngyilkosok nagy számának egyik főokát a sajtónak abban az esztelen szabadosságában látom, mely világgá kürtöli az öngyilkosságokat, szinte kitanít rá, hogy hogyan kell azokat sikeresen végezni; eltompítja az erkölcsi borzalmat a nagy bűn iránt, s egy olyan gondolkozást s érzést teremt, mely Istentávolba esván, semmit sem tisztelt é semmit sem szeret.

Az erkölcsi züllésnek úgy az elválások, mint az öngyilkosságok terén útját kell vágni törvények segítségével. Változtassa meg a törvényhozás az egyházpolitikai törvényeket, s ismerje el a templomban kötött házasságot érvényes házasságnak s kezelje azt a házasfelek hitelvei szerint. Ne ismerje el a vallásváltoztatást elválással kapcsolatban, v.i. [vagyis] hogy valaki vallást változtasson azért, hogy könnyebben elválhassék. Ezzel óriási gátat emel a házasság intézményének védelmére.

Ami a sajtót illeti, tiltsa meg a törvényhozás a közerkölcsiségnek azt a gyöngítését, melyet a sajtó szolgál, mikor minden házassági s elválasztási botrányt, s minden gyilkosságot s öngyilkosságot arcátlanul kipányváz, csakhogy szenzációkban utazzék, s az éretlen emberek fantáziáját felkavarja. Ne féltsék a sajtó szabadságát attól, hogy nem szennyez, és nem mérgez szabadon. s hogy az igazság és jólneveltség terjesztése helyett nem hazudik és nem ront szabadon. A jó érzelmű embereknek nem lesz nehézségük abban, hogy elfogadják a híres berlini tanárnak, Harnacknak szavát: „Wahrheit geht vor Freiheit”.⁶¹⁸ Szabadságnak nincs helye az igazság s a jószág, az erkölcs s az élet feltételeivel s követelményeivel szemben.

⁶¹⁸ Vö. 79. sz. dokumentum, 315. sz. jegyz.

149. Beszéd a Szociális Missziótársulat pécsi kultúrestjén. (1927. március.)⁶¹⁹

1927 márciusában Vargha Damján⁶²⁰ meghívására Prohászka több napos lelkigyakorlatot tartott Pécsen egyetemisták részére. Utolsó nap, március 25-én nagyszabású kulturális estélyt rendezett a Szociális Missziótársulat helyi szervezete a belvárosi Katolikus Körben, melynek a püspök szónoklata volt a központi eseménye.

Ezer év előtt, amikor a frank és germán kultúra még mélységesen aludt – mondotta Prohászka püspök –, a Pireneusok kerítésén túl a mór kultúra nemcsak sziporkázott, hanem csóvákat dobott át és mélységes megvetéssel nézett az ébredező frankra, germánra, az olaszra pedig mint epigonra, amely már eljátszotta kisded játékait. Cordovában tanult II. Szilveszter pápa is, aki nekünk a magyar koronát küldte, mert Cordova akkor annyi volt, mint később Párizs. De itt már akkor nem teremtettek újat, csak féltek és amikor Cordova odadobta a kesztyűt a frank és germán kereszténységnek, ez mondta, hogy ha kell felveszi a harcot és akkor lett Párizs, lett a skolasztika, és lett az elhanyagolt vidékből nemcsak aranykalászt termő róna, hanem az új kultúra középpontja.

A feudális kor után jöttek új eszmék, de ezek mind inficiálva voltak a kereszténységgel, még a francia forradalom is a szabadság, testvériség, egyenlőség eszméit Betlehemből hozta a barlangból. Az evangéliumban előbb olvastuk őket, ezt nem lehet tagadni. Az európai társadalom vajúadásában ma ott tartunk, hogy a szociáldemokrata főtitkár Genfben az egyik kezében XIII. Leó enciklikáját, a másikban Marx könyvét tartotta és kiadta a jelszót, vagy az, vagy ez. A döntés a világ dolga, de érezzük a malomköveket, amelyek közt emberi sorsok, emberi fájdalmak zúzódnak és látjuk a rémséges távlatot, amelyet nekünk a szociális kérdés nyit. Nem tudjuk, hogy van a dolog, de érezzük, hogy a tőkének és a vele szemben álló szociális elemnek nincs rendben a szénája, és okvetlenül kell valamit tenni, ha mindjárt in concreto nem is tudjuk, hogy mit. *[Minden történelmi időt nagy alapeszmék mozgatnak. Jelenleg érezzük a történelmi idők hatalmas malomkerekeinek csikorgását, amelyekben emberszívek és embersorsok zúzódnak. Hogy ennek a történelmi átalakulásnak mi lesz az alapeszméje, azt még nem lehet tudni. Mindenesetre több kereszténység, több szociális érzés teremti meg majd az új orientációt. A szociális érzés kétféleképp nyilvánulhat: meglátásban és megérzésben. A meglátásra két példa kínálkozik: Széchenyi István és Ady Endre. Széchenyi égő szemekkel, lelkesedéssel és rajongással nézi a ma-*

⁶¹⁹ A közlés alapja: Prohászka püspök előadása a szociális megérzésről. In: *Dunántúl*, 1927. március 27. 4. p. Rövidebb közlések: A Szociális Missziótársulat kultúrestélye. In: *Pécsi Napló*, 1927. március 27. 6. p.; A pécsi Szociális Missziótársulat kultúrestje. In: *Új Nemzedék*, 1927. március 27. 2. p. (Utóbbi közlésből vett szövegrészeket *dőlt* betűvel jelöltük.) Elemzésére ld.: Fazekas, 2019. 263–264. p.

⁶²⁰ Vargha Damján (1873–1956) ciszterci szerzetes, irodalomtörténész, egyetemi tanár.

gyar ugart, a nyugatosok, Ady Endre csak sápítoznak és szitkozódnak. Az egyiknek a szeméből lelkes fény, a másikéből sötét fénysugár ragyog.]

Az az új orientáció, amellyel ezt a kérdést, ha megoldani nem is, de megközelíteni lehet, a szociális érzés, ami a régi felebaráti szeretetnek új regisztere, egy új megglátás, egy új szenzórium,⁶²¹ amellyel Szent Bernát rájött, hogy segíteni kell az Alpesen keresztül utazóknak és kutyákat tanított be és kolostort épített fenn a hegyen. Az arabok spanyolországi uralma alatt a keresztényeket rabszolgáknak adták el, amiért sokan mohamedánokká lettek, hogy a rabszolgaságot elkerüljék. Ekkor is voltak, akik megéreztek, hogyan kell segíteni ezeken a szerencsétleneken. Pénzt gyűjtöttek kiváltásukra és ha az nem volt elég, saját maguk álltak be rabnak a kiszabadított helyett. Ennek a rendnek, amelyről a civilek alig hallottak valamit, 500 év alatt 7000 vértanúja volt, köztük Sz.[ent] Rajmund, akinek még a vérpadon is lakatot veretett a mozlím az ajkára, mert ott is a kereszténységben való kitartásra buzdított.⁶²²

Ilyen megglátás volt, amikor Istenes Sz.[ent] János Granadában megalapította az első kórházat, amikor Kalazanti Sz.[ent] József iskolába gyűjtötte maga köré a gyerekeket.⁶²³ Ezt hívom én szociális érzéknek. Már a modern államok is ebben az irányban haladnak és Magyarország nem az utolsó, mert a magyar gyermekvédelem, a fiataikorúak bírósága olyan tiszteletre méltó szociális érzés fakadásai és megvalósításai, hogy a világ hozzánk jár tanulni, még Japánból is, és az olasz berendezkedés a magyar mintát is figyelembe vette.

Ettől a szociális érzéstől várok és egy új reneszánszot, rekonstrukcióját a társadalom fenyegető érzésének és meg vagyok győződve, hogy e részben Magyarország nem fog elmaradni és ahogy megtette kötelességét eddig és járt babérkoszorúsan, még Japán előtt is, úgy lesz ezután is. Ha Csonkamagyarország nem is bír mindent megtenni, majd megteszi később a nagy integer Magyarország. (Lelkes taps.) [*A társadalom problémáinak megérzése, igazi szociális megérzés, ez az a jövődő eszme, amelyen az új állam felépülhet, ez hozza majd el Magyarország reneszánszát.*]

Az ilyen munkában az első tényező a nő, mert nem fogalmakkal dolgozik, hanem érzésekkel. [*Ez a szociális érzés a legjobban az intuitív nőben váltódik ki.*] Ennek a munkának a megindulását ezelőtt 25 évvel Farkas Editnek lehet köszönni, aki megtalálta, hogy van itt egy tér és nemcsak a fejből, a szívéből vette a bátorságot, hogy tenni kell valamit szociális téren. Amikor a Fortuna-utcában az első patronázst megnyitotta, olyan szépen tündökölt a napsugár szőke haján. Amikor aztán itt Pécsen volt

⁶²¹ Szenzórium = itt: érzékelés helye.

⁶²² Clairvaux-i Szent Bernát (1090 k. – 1153) ciszterci szerzetes, apát, korának egyik legnagyobb egyházi személyisége. Születetlen Szent Rajmund (1204 k. – 1240) szerzetes, Észak-Afrikában keresztény rabokat váltott ki a mórok fogságából, többeket keresztény hitre térített, ezért súlyos kínzásoknak vetették alá.

⁶²³ Istenes Szent János (1495–1550) Spanyolországban tevékenykedő szerzetes, betegeket, elesetteket ápolt, követői alapították az irgalmas rendet. Kalazanci Szent József (1557–1648) spanyol szerzetes, iskolák alapításával, szegény gyermekek oktatásával foglalkozott, a piarista rend megalapítója.

a rabgondozó kongresszus 1907-ben, akkor tűnt ki Farkas Edit és került a magyar minisztérium kegyébe.

Hogy a szociális misszió így kifejlődött, annak két arkangyala volt, a katolikus Pálffy Pál gróf és a református Tisza István gróf,⁶²⁴ aki annyira becsülte a szociális missziót, hogy nem nézte katolikus vagy protestáns-e az intézmény, hanem azt, hogy szükség van rá. Mintha valami providenciális⁶²⁵ intézkedés volna az, hogy onnan is kap az ember valamit, ahonnan nem is várna.

Ha Pécs város közönsége is megérti az idők jelét, akkor a szociális missziót is először szimpátiájával és érdeklődésével, másodsor kooperációjával tünteti ki. Ezért köszönetet mond mint ennek a szervezetnek a püspök, a pécsi szoc.[iális] misszió elnökének és egész vezérkarának, hogy olyan szívvel élték bele magukat a munkába. Kapcsolódják be a misszió az egyházközségek szervezeteibe. Arra kell súlyt fektetni, hogy tömörüljünk a plébánia körül, hogy ez minden irányban angazsált szövetség legyen. Ebbe a keretbe kell beállítani a szociális munkát is. Ha ezt megteesszük, olyan szervezetünk és szervezetségünk lesz, amely részletekben is behatol és kitűnően van megkonstruálva. Köszöni Pécs közönségének is az eddigi támogatást és azt kívánja, hogy amint az oázisokat is a pálmák mennyiségétől számítják, olyan pálmás lelkek szerint ítélhessék meg a városokat és kultúrájukat. Mélyítsék ki ezt a meglevő szociális érzést – fejezte be szavait –, és akkor önmaguknak adnak bizonyítványt arról, hogy nemcsak jó szívük van, hanem értik a világ nagy problémáit és hogy segítsük ezt a bomló társadalmat egy szebb, boldogítóbb jövőre.

150. Interjú aktuális politikai kérdésekről.

(1927. március vége – április eleje)⁶²⁶

A március végén tartott nagybőjti konferencia-sorozata közben fogadta a püspök régi újságíró-ismerősét, a Szózat megszűnte után újraindult radikális lap tudósítóját. A püspökkel készült utolsó interjú azonban már csak abban a lapszámban jelent meg, amelyben Prohászka április 2-án bekövetkezett halálának híre is, ezért joggal tekintettek úgy nyilatkozatára, mint egyfajta „politikai végrendeletre”.

⁶²⁴ A katolikus nőmozgalom szervezésében Pálffy Pál gróf felesége, sz. Károlyi Geraldine (1836–1915) játszott meghatározó szerepet. Ő alapította az első katolikus nőegyletet, melyből később az Országos Katolikus Nővédő Egyesület fejlődött ki, az ő szalonjában tartotta Prohászka első konferencia-beszédeit, Farkas Edith törekvéseit határozottan felkarolta. Tisza István és kormányának igazságügyminisztere, Balogh Jenő (1864–1953) valóban reformátusok voltak, de határozottan támogatták a Szociális Missziótársulat tevékenységét.

⁶²⁵ Providenciális = gondviselészerű.

⁶²⁶ Prohászka püspök politikai végrendelete. A legnagyobb magyar püspök utolsó interjúja a Magyar Újság számára. In: *Magyar Újság*, 1927. április 3. 1–2. p. (Farkas Sándor riportja.) Elemzésére ld.: Fazekas, 2019. 266–272. p.

A felsőház munkájának megindulására, várható eredményeire nézve tettünk előbb kérdést. Prohászka Ottokár így felelt:

– Érdemes, dicsérendő gondolat volt jobb „felsőtáblá”-t alkotni az előzőnél, hiszen a törvényhozás arra való, hogy a nemzeti akarat mentől teljesebb, mélyebb kizengését adja. Igen helyes a „demokratikus” tagozódás, a társadalom valóban manapság annyira sokréttű, száz és száz színe, sokféle „kristálytörése” van, kívánatos ezeket méltó szintézisbe foglalni.

– Ami az egyházaknak a felsőházban való együttes, „közös munkáját” illeti, önként értetődően helyeselném, hogy a hitetlenséggel, a szerteágazó, roppant aposztáziával szemben egységes front alakuljon. A részletekről – ezen az általános megállapításon és az óhajon túlmenő részletekről – világos, hogy nem beszélhetek, mert nem tudom, milyen események, ügyek adódnak majd elő. Egyelőre örömet fejezem ki a felsőház sikerült összeállítása felett, és remélem, hogy az így kiegészített törvényhozás még hasznosabb útbaigazítással fog szolgálni az országnak, hiszen a törvény nemcsak rideg parancs, hanem jótékony irányítás, segítsége az állampolgároknak.

A továbbiakban Prohászka püspök nagy lelkesedéssel és megbecsüléssel beszélt az olasz politikai éledés ragyogó teljesítményeiről.

– Akik ezt a *rinascimento*-t⁶²⁷ nem értékelik kellőképpen, azok vagy elfogultak, vagy tájékozatlanok. Tudni kell, hogy Olaszország azelőtt nem volt valami klasszikus hazája a rendnek, a magasabb értelemben vett konszolidációnak. Az olasz állam, geográfiai helyzetéhez stílusosan, többnyire „vulkanikus talajon” nyugodott. Nos, ilyen körülmények között még nagyobb, még történelmibb érdeme Mussolininak, hogy ezen az ingatag alapon szilárd és eszmei irányzatot tudott diadalra juttatni, egy óriási, fenséges felszabadulást – éspedig olyan erővel és az élet veszedelmeinek olyan heroikus semmibebevételével, ami kell, hogy bámulatunkat kivívja. A nemzeti öntudat hatalmas akkordjai szólaltak meg a „Giovinezza”-ban.⁶²⁸

– A diktatúra természetesen nem az az államforma, mely az államok rendes életének szükségleteit hosszabb időn, mondjuk évszázadokon keresztül, zavartalanul elégeíthetné ki, a diktatúra nem tartozik a *sine fine*⁶²⁹ intézmények közé, valamint eruptív, pillanatnyi szükségesség hozza létre, amely valósággá válik, a világ elé dobban s azt mondja: itt vagyok, és addig építetek, amíg nyugodtabb rendszernek adhatom át a gyeplőt. Így is – az olasz példa lélekemelő tűzpróbáját tekintve – tisztelet, becsület adassék ennek az „átmeneti” államformának. Hogy a mussolinizmus – „cészarománia”?⁶³⁰ Istenem, ha az, úgy nyilván a Pál apostol cészaromániája az, amely azonban, mint tudjuk, egyik leghatalmasabb jelensége volt az emberi kultúrának. Hogy még nem illik bele a nyugati intellektualizmus fogalmai kataszterébe és egyelőre csupán, mint az

⁶²⁷ Rinascimento = reneszánsz.

⁶²⁸ Ld. 84. sz. dokumentum, 348. sz. jegyz.

⁶²⁹ Sine fine = vég nélkül, az örökkévalóságig.

⁶³⁰ Cezaromania = a hatalom kisajátítására, önkényeskedésre irányuló beteges hajlam.

államerkölcs új formája, meglepő vetülete jelentkezik, és virágzik, ez végeredményben nem mond semmit, mert hiszen a világ örökös változásoknak van alávetve, és sohasem a forma, hanem a lényeg dönti el, milyen szemmel nézzük a meglepetéseket.

– Az olasz fasizmus rendbehozta Olaszországot világnézetileg éppen úgy, mint az egyes állampolgárok egzisztenciáját illetően, a közéleti bajokat úgyszólván teljesen kiküszöbölte, a közéleti és világnézeti erkölcstelenség hidrájának nyakára hágott. Meg vagyok róla győződve, ha Mussolini szabadkőműves volna, vagy Mazzini-féle Unita Italia-jelszavakkal lépett volna fel, még több lenne a híve.⁶³¹ De hát korunknak az a bűne, hogy csupán a szabadkőműveseknek szabad – cezaromániákusnak, megalomániásnak lenni.

– Szívemből örülök Klebelsberg Kunó gróf vallás- és közoktatásügyi miniszter olaszországi sikereinek is.⁶³² Nem közönséges dolog, amikor egy ilyen kicsiny, összetört ország számára, mint amilyen Csonka-Magyarország, nagy kultúrnemzetek rokonszenvét sikerül megszerezni, hiszen még ma is az a helyzet, hogy a külföld úgyszólván alig tud rólunk valamit.

– „Áldott kultúrdiplomácia” ez, melynek hatásai nem maradhatnak el. Hála Istennek – kiált fel Prohászka Ottokár –, hogy már ide is eljutottunk. Klebelsberg útját nemcsak úgy nézem, mint külpolitikai szenzációt, tüntetést, nagysúlyú és vérbeli nemzetsegítés az ilyen és a magyar nép általa legjobb oldaláról, kulturális arculatával mutatkozik be.

– Általában hálával kell a magyar kultúrpolitika utolsó négy-öt esztendejének munkája, sikerei felé fordulnunk. Letagadhatatlan értékeket látunk az egész vonalon, s azt különösen kiemelem, hogy éppen olyan téren mutatkozik javulás, amelyet eddig meglehetősen elhanyagoltak, értem a tanyai iskolák szélesebb körű szervezését, felépítését és az egyetemek működésének nagyobb arányokban való lehetővé tételét. Kétségtelen, hogy Klebelsberg a felsőbb oktatás fejlesztése dolgában talán „többet” tett, szemben az alsóbb tagozatokkal, mivel a nehéz pénzügyi helyzetben kellett volna, de az is méltányolandó szempont, hogy egyszerre egyelőre a dolgok egyik csoportjának járjunk végére. Ha magasztalóan említjük az elődök, így Trefort Ágoston nevét – jegyzi meg mosollyal Prohászka Ottokár –, akkor Klebelsberg legalábbis „plüfort”!⁶³³

– A tanyai iskolák, önként értetődőleg ugyanennyire égető kérdést jelentenek, itt azonban főképp a közigazgatásnak és a kereskedelmi minisztériumnak kell segítségül jönnie, mert hasztalan az iskola, hiába jutottunk el oda, hogy most már két-három ki-

⁶³¹ Mazzinire ld. 133. sz. dokumentum, 555. sz. jegyz. Unita Italia = Egyesült Olaszország.

⁶³² Klebelsberg 1927. március 15–18. között tartózkodott Olaszországban, melynek során tárgyalásokat folytatott a római Collegium Hungaricum beindításáról és előkészítette Bethlen István miniszterelnök római útját, melynek legfontosabb eredménye az április 5-én aláírt barátsági szerződés volt.

⁶³³ Trefort Ágoston (1817–1888) korának egyik legfontosabb kultúrpolitikusa, 1872-től haláláig vallás- és közoktatásügyi miniszter, 1885-től az MTA elnöke. Plüfort (plus fort, francia) = erősebb. Klebelsberg átfogó oktatáspolitikai reformjairól beszél Prohászka, melyek a tanyai iskoláktól a felsőoktatásig terjedtek. E reformokról ld. pl.: Ujváry, 2014. 106–111., 138–146. p.

lométeres körzetben épül egy-egy új tanyai iskola, ha az utak annyira rossz állapotban vannak, hogy a nagycsizmás tanyai apróságok a térdig érő sárban nem tudnak az iskoláig jutni. Meg kell tehát javítani az utakat. Gondoljon a kormány arra, hogy a római kultúrának is egyik legkülönb létesítménye az úthálózat kiépítése volt. Tudja meg végre a jobb kéz, hogy mit csinál a bal és viszont. Ne értsenek félre, a kormány munkássága iránt szintén elismeréssel vagyok, végre is tényekkel kell számolni, tények állanak előttünk, olyan programpontok, amelyeknek egy része máris beváltásra került.

Prohászka püspök felháborodással szólt ezután azokról a merényletekről, amelyeket különböző budapesti gyárakban szociáldemokraták követtek el keresztényszocialistákkal szemben. Amikor megtörtént évekkel ezelőtt – úgymond a püspök –, hogy egy vitézzé avatott munkást dobtak ki munkahelyéről, az egész közvélemény felzúdult, alig egy hét alatt azonban újból elcsöndesedtek a felizgatott szenvedélyek. Ez bizony szociálpolitikánk legelhanyagoltabb pontja és csodálkozni kell, hogy amikor a közigazgatás ereje egyes területeken szinte fölös odaadással dolgozik, éppen itt, ahol a munkaszabadságnak egyszerű törvénybeiktatásával az egész ügyet meg lehetne oldani, az állam szinte semmit sem tesz. Hiszen itt nemcsak munkások anyagi érdekeiről, egzisztenciájának megvédéséről, hanem nagy nemzeti és nemzettársadalmi kulturális értékek védelméről van szó. Tagadhatatlanul nagyobb szigorúsággal és intézményes lépésekkel kellene fellépni a vörös anarchia ellen. Messzebbmenőleg a munkásréteget társadalmilag is nevelni kellene jobb belátásra, magasabb önérdekre, a felebarát tiszteletének érzetére.

Beszélgetésünk végén Prohászka Ottokár az orosz szovjet újabb erőfeszítéseiről nyilatkozott.

– Ma is állom azt a régi meggyőződésemet – hangoztatta –, hogy az oroszországi kommunizmus hosszú életének legfőbb oka, hogy az orosz muzsik nagyon meggyűlölte az orosz urakat. Attól azonban nem aggódom, hogy a bolsevisták Kínában és Japánban tartósan megvethessék a lábukat. A sárga fajok annyira igénytelenek és a nemzeti felfogás ott annyira az emberek vérében van, hogy osztályharcos izgatásokkal, nézetem szerint, tisztára lehetetlenség azon a földrészen eredményt elérni. A szenvedésnek egészen más formái élnek Kínában és Japánban, mint nálunk, az úgynevezett nyugat-európai demokrácia viszonylatai ott majdnem teljesen ismeretlenek.

A KÖTETBEN EMLÍTETT FONTOSABB EGYESÜLETEK ÉS POLITIKAI PÁRTOK

Társadalmi, közéleti, egyházi és kulturális egyesületek:

Egyesült Keresztény Nemzeti Liga: 1919. december 28-án létrejött jobboldali társadalmi szervezet. Egyfajta reprezentatív, széles körű mozgalomként alakították meg, amely a különböző keresztény felekezetek politikai együttműködését volt hivatott szolgálni, a „keresztény nemzeti” ideológiát elterjeszteni. Több osztálya, vidéki szervezete is aktívan működött. Első ügyvezető igazgatója Wolff Károly, első elnöke Teleki Pál lett, a társelnökök között volt Prohászka Ottokár, de Bethlen István, Tormay Cecile és mások is.

Ébredő Magyarok Egyesülete (ÉME): 1918 őszén létrejött szélsőjobboldali társadalmi egyesület, mely elsősorban antiszemita propagandával akarta befolyásolni a közéletet. Számos demonstratív akciót, plakátkampányt szerveztek, de tagjaikhoz garázda események, merényletek, zavarkeltések is kötődtek. Az egyesület célja volt a „keresztény magyarság” mozgósítása a zsidósággal szemben. 1923 után tényleges akcióik radikalizmusa csökkent, hangvételük és a demonstratív fellépés iránti igényük nem. Prohászka Ottokárt a székesfehérvári szervezetük díszelnökké választotta, a püspök többször részt vett rendezvényükön, illetve nyilatkozott támogatóan a tevékenységükről. Az „ébredők” gyakran hangoztatták, hogy szellemi iránymutatónak tekintik Prohászkát. Az egyesület meghatározó személyiségei közé tartozott Eckhardt Tibor, Kiss Menyhért, Lendvai István, Budaváry László, Héjjas Iván stb. is. Tevékenységükről d.: Zinner, 1989.

Falu Szövetség (hivatalosan: A Falu Országos Szövetség): 1920-ban létrejött társadalmi egyesület, célja, hogy a kistelepülések (falvak) élhetőségét anyagi és kulturális fejlesztésekkel előmozdítsa. A falusi lakosság egészségügyi ellátása, erkölcsnevelése, szórakozása (például sajtótermékekkel, mozival való ellátás stb.) egyaránt vállalt tevékenységi körébe tartozott. Számos előadást, kiállítást, propaganda-eseményt szervezett, külön szakosztályai is működtek, a közművelődési szakosztálynak Prohászka volt az elnöke.

Galilei Kör: Szabadgondolkodó egyetemi hallgatók egyesülete 1908–1919 között. A liberális szabadságjogok kiterjesztéséért, szociális reformokért, demokráciáért küzdöttek, az egyházak akkori társadalmi és politikai szerepvállalását elutasítva az

állam-egyház elválasztását propagálták, antiklerikálisok voltak. Előadásaik nagy népszerűsége tette szert, polgári radikálisokhoz közel álló magatartásuk miatt a Horthy-rendszerben általában az őszirózsás forradalom, az azzal összefüggésbe hozott összeomlás előidézőjeként kezelték a „galileistákat”, Prohászka is ilyen értelemben hivatkozott rájuk számos alkalommal. Tevékenységükről: Csunderlik, 2017.

Katolikus Írók és Hírlapírók Országos Pázmány Egyesülete: 1898-ban hozták létre, elsősorban a katolikus újságírók érdekvédelmi szervezeteként. Prohászka Ottokár 1906-tól haláláig betöltötte az elnöki posztot, ebben az időszakban az egyesület is a sajtó útján történő „keresztény”, jobboldali tudatformálást propagálta. 1945 után megszűnt.

Keresztény Nők Szövetsége: Székesfehérváron működő, kezdetben a női jogokért (különösen a választójogért) harcoló, feminista jellegű egyesület, később elsősorban a karitatív akciók szervezése állt a középpontjában, szervezettségére jellemző, hogy több önálló szakosztálya is volt. Prohászka fontosnak tartotta, hogy folyamatosan támogassa a szervezetet, közgyűlésein szinte mindenkor megjelent, és iránymutató beszédet tartott a szociális munka terén. Fejér megyében több helyi szervezete is létrejött. Ld. pl.: Horváth, 2009. 455. sz.

Központi Sajtóvállalat Rt. (KSV): 1918 júniusában alapított, igazán csak 1919 őszétől működő médiavállalkozás, létrehozása elsősorban a „sajtóapostolnak” is nevezett Bangha Béla SJ tevékenységéhez kötődik. A keresztény (katolikus) szellemiségű politikai lapok és más periodikák kiadásával igyekezett közvéleményt teremteni a „keresztény-nemzeti” szellemiség mellett, kiadásában jelent meg például az *Új Nemzedék*, a *Nemzeti Újság*, az *Új Lap* stb. Tevékenységéről ld.: Klestenitz, 2009/b.

Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége: 1918 novemberében létrejött, a kereszténynemzeti ideológiát valló és propagáló női szövetség, az 1920-as évek elején a trianoni béke igazságtalanságára igyekezett felhívni a figyelmet, a Horthy nevével fémjelzett új politikai rendszer iránti elkötelezett támogatásáról volt ismert. Vezetője Tormay Cecile volt. Prohászka a székesfehérvári szervezetükkel szoros kapcsolatban állt, ld. erről pl.: Horváth, 2009. 920. sz.

Magyar Egyesület a Leánykereskedelem Ellen: 1909-ben alakult társadalmi egyesület Tisza István és Prohászka Ottokár elnökletével, mely a prostitúció elleni szigorú hatósági fellépésért, azt korlátozó jogszabályok alkotásáért, valamint a nők prostitúcióra kényszerítése, külföldre vitele ellen fejtette ki tevékenységét.

Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Szövetsége (MEFHOSz): 1920 februárjában létrejött országos diákszövetség, a különböző hallgatói szervezetek ösz-

szefogásával alakult meg. Diákjóléti intézkedések szorgalmazása, a hallgatói érdekvédelem mellett aktív közéleti szerepet is játszottak, a „keresztény-nemzeti” ideológia melletti elkötelezettség jegyében harcoltak a numerus claususért, illetve annak következetes fenntartásáért, a zsidó diákok helyett a keresztények érdekeinek érvényesítéséért. Prohászka nagy szimpátiával kísérte és támogatta a tevékenységüket, velük való együttműködésből alakult ki a numerus claususnak az a koncepciója, amelyet a püspök a parlamentben képviselt és törvényalkotását előmozdította. Tevékenységükről ld. pl.: Ladányi, 1979.

Magyar Jövő Ifjúsági Irodalmi Rt.: 1920-ban létrejött vállalkozás, mely olcsón és nagy tömegben közzétett, ezért a fiatalok számára elérhető, „keresztény-nemzeti” ideológiai szempontból elfogadható, erkölcsös szépirodalom kiadásával és terjesztésével kívánta elérni, hogy a diákkorban lévő ifjúságot megkíméljék a „káros” eszmei befolyásoktól. Prohászka Ottokár elnöke volt a vállalkozásnak, amely rossz gazdálkodása miatt 1925-ben súlyos pénzzavarba került, csak kormányzati beavatkozással mentették meg a csődtől a céget, illetve a püspököt a botránytól. Ugyanezen a néven (Magyar Jövő Szövetség), szintén Prohászka elnökletével működött egy társadalmi egyesület is, a könyvkiadó vállalkozással együtt.

Magyar Királyság Pártja (Royalista Párt): 1919 augusztusától szerveződő, hivatalosan 1920 márciusában létrejött, a választásokon nem induló, kizárólag a monarchikus államforma népszerűsítéséért küzdő párt, például olyan kérdésekben, mint a korona visszahelyezése a magyar címerre, a közintézményeknél a „m.kir.” jelölés használata stb. A királypuccsok idején került az állásfoglalást, leginkább a „közjogi jogfolytonosság elvét” és az országgyűlés felelősségét hangoztatta. Prohászka a párt első öt főből álló elnökségének tagja volt.

Magyar Országos Véderő Egylet (MOVE): Gömbös Gyula vezetésével, főleg korábbi katonatisztek közül 1918 őszén alakult radikális szélsőjobboldali egyesület. Prohászka szimpatizált a tevékenységükkel, a MOVE ún. elnöki tanácsába is beválasztották.

Magyar Tudományos Fajvédő Egyesület: A jobboldali radiálisok körében hangoztatott „fajvédelem” népszerűsítésére és elemzésére 1920 szeptemberében létrehozott egyesület, mely a rendszerint antiszemita alapon értelmezett „magyar faj” erényeinek méltatását és „idegen” befolyástól való megóvását célozta. Eszméit előadásokban, kiadványokban népszerűsítette. Az egyesület fedőszerve volt az Etelközi Szövetség nevű titkos társaságnak. A „tudományos” fajvédelem egyik meghatározó alakja ebben az időszakban Méhelÿ Lajos volt.

Országos Gyermekvédő Liga: 1906-ban létrehozott, elsősorban a gyermeknyomor enyhítésére, az intézményes gyermekvédelem megszervezésére létrehozott egyesület,

minden évben gyermeknapon nagy gyűjtést szervezett, amelyből nevelőintézetek, árvaházak, anya- és csecsemőotthonok fenntartását, a gyermeküdültetést stb. támogatták. Prohászka Ottokár gyakran látta el az elnöki teendőket a szervezet éves közgyűlésein, egyébként is határozottan támogatta szociális tevékenységüket.

Petőfi Társaság: 1876–1944 között működő kulturális egyesület, mely Petőfi Sándor emlékének ápolásán túl a nemzeti szellemiségű szépirodalom pártolását tekintette feladatának. Prohászka Ottokár tiszteletbeli tagja volt az egyesületnek.

Szociális Missziótársulat: Női szerzetesi intézmény, kongregáció, egyházi szociális munkások egyik legfontosabb szervezete. 1908-ban Farkas Edith hozta léte, Prohászka Ottokár kezdettől elkötelezett támogatója, egyfajta szellemi vezetője volt a női szerzetesi közösségnek, mely főleg karitatív akciókat folytatott, szegények, nélkülözők, bántalmazottak, árvák stb. irányába. Az 1920-as években egyre bővülő országos intézményhálózat tartozott a szervezethez, melynek beltagjai (missziós nővérei) és kültagjai egyaránt voltak. 1950-ben feloszlatták, 1989 óta újra működik. Tevékenységükről és Prohászka-val való kapcsolatáról: Belláné, 1998.

Turul Szövetség: Egyetemi és főiskolai hallgatók által alapított jobboldali radikális diákszervezet. Szervezettségével, különösen az 1920-as évek elején az egyetemi életre gyakorolt befolyásával gyakran szerepelt a közéletben. Tevékenységükről: Kerepeszki, 2012.

* * *

Pártok:⁶³⁴

Keresztény pártok:

Keresztény Szocialista Párt: radikális keresztényszocialista csoport, 1919. augusztus 7–25. között működött, a püspöki kar szorgalmazására fuzionált a Huszár Károly vezette Egyesült Keresztény Gazdasági Párttal, felvette a Keresztény Szociális Gazdasági Párt elnevezést.

Keresztény Szociális Gazdasági Párt (KSzGP): 1919. augusztus 25. – október 25. között működött, rövid időre megvalósította a különböző keresztény irányzatok integrációját.

⁶³⁴ A pártok történetével kapcsolatos adatok forrása: Gergely, 1977.; Gergely, 1994.; Spannenberger, 2009.; Vida, 2011.

Keresztény Szociális Gazdasági Párt: A KNEP létrehozása után, 1919. októberétől 1922-ig Giesswein Sándor önálló, mérsékelt keresztényszocialista pártja.

Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja (KNEP): 1919 októberében a KSzGP fuzionált a Friedrich István vezette Keresztény Nemzeti Párttal, létrehozva ezáltal az 1920-as választások egyik sikeres formációját. Több személy, illetve csoport is kivált, önálló alakulatokkal kísérleteztek. A KNEP egyik bázisa lett továbbá az 1920. július – 1921. február közötti egységes kormánypártnak. 1921. február 10-én újjáalakult, legnagyobb pártszakadása 1922. március 7-én történt: a párt egyes csoportjai az Egységes Párthoz csatlakoztak, nagyobb (kormánytámogató, konzervatív, legitimista) része megtartotta a KNEP elnevezését, és kívülről támogatta a Bethlen-kabinetet, a kisebbik (keresztényszocialista) csoport ellenzéki pozíciót vett fel, 1923-ban létrehozták az önálló keresztényszocialista pártot.

Országos Keresztényszocialista Párt: Az 1922–1923-as kisebbségi KNEP pártból (Keresztény Szocialista Párt) 1923-ban Haller István vezetésével önálló keresztényszocialista pártot szerveztek, mely rendszerint a Bethlen-kormányt bíráló, ellenzéki álláspontot foglalt el.

Keresztény Nemzeti Gazdasági Párt: Az 1922–1923-as többségi KNEP pártból 1923-ban elősorban Wolff Károly bábáskodásával létrehozott, a Bethlen-kormányt kívülről támogató, konzervatív párt.

Keresztény Gazdasági és Szociális Párt: 1926-ban a fenti két párt fúziójából létrehozott, a kormányt kívülről támogató, integratív keresztény politikai szövetség, melyből ugyan történtek kiválások, de egészen 1937-ig működött.

Keresztény Községi Párt: 1920-ban létrehozott, egészen 1939-ig működő konzervatív, jobboldali párt, mely a fővárosban szerveződött, nagy tekintélyű vezetője Wolff Károly volt.

Egyesült kormánypártok:

Egyesült Keresztény Nemzeti Kisgazda és Földműves Párt: 1920. július 12-én alakították meg a kisgazdapárt, a KNEP és az ún. „disszidensek” fúziójából. A párt elnökévé Prohászka Ottokárt választották. A pártot 1920 végén súlyos belső törésvonalak jellemezték, egysége egyre inkább fikció volt, 1921. február 10-én felbomlott.

Keresztény-Keresztyén Kisgazda-, Földműves és Polgári Párt („Egységes Párt”): Bethlen István sikeresen valósította meg a kisgazdapárt és a KNEP egyes csoportjai

(valamint további kisebb formációk) fúziójával a tekintélyes parlamenti támogatottságú kormánypártot. Formális létrejötte 1922. február 22-én történt, megszűnésére (átalakulására) 1932 októberében került sor.

Kisgazdapártok:

Országos Kisgazda- és Földmíves Párt: Az 1919 augusztusa után alakult kisgazda szervezetek közül Nagyatádi Szabó István tudott jelentős pártot létrehozni, elsősorban azáltal, hogy 1919 novemberében fuzionált az Egyesült Kisgazda- és Földmívespárttal (1919–1920).

Keresztény Kisgazda és Földmíves Párt: Az egységes kormánypárt 1921. februári felbomlása után létrejött, legnagyobb támogatottságú kisgazdapárt, melybe később belépett Bethlen István miniszterelnök is, ennek alapján hozták létre az Egységes Párt nevű kormánypártot.

További párt:

Magyar Nemzeti Függetlenségi Párt („Fajvédő Párt”): Hosszas előkészületek után a Bethlen-kormánnyal szembe forduló szélsőjobb oldali politikusok Gömbös Gyula vezetésével hozták létre 1924-ben, kifejezetten radikális („fajvédő”) ellenzéki programmal. Az 1926. évi választásokon az előzetes várakozásokhoz képest rosszul szerepeltek, különösen Bethlen Egységes Pártjához képest, ezért 1928-ban Gömbös visszalépett a kormánypártba, ezzel a „fajvédő” párt felbomlását is előidézte.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Rövidítések:

POÖM. – Prohászka Ottokár Összegyűjtött Munkái.

PT. – Prohászka-tanulmányok. [...] A Székesfehérvári Egyházmegye Prohászka-konferenciáinak előadásai. Szerk.: Mózessy Gergely.

- Ablonczy, 2008. – Ablonczy Balázs: A frankhamisítás. Hálók, személyek, döntések. In: *Múltunk*, 2008. 1. sz. 29–56. p.
- B.Müller, 2016. – B.Müller Tamás: Vörösteror az országházban, 1919. Bp., 2016.
- Balassa, 2014. – Balassa Zoltán: A cenzúra története Csehszlovákiában, 1918–1992. A magyar sajtószabadság lehetőségei. In: A határon túli magyar sajtó Trianontól a XX. század végéig. Fejezetek a magyar sajtószabadság történetéből. Szerk.: Apró István – Paál Vince. Bp., 2014. (Médiatudományi könyvtár, 14.) 11–53. p.
- Balogh, 1998. – Balogh Margit: Örökbérlet vagy verkli? (Prohászka Ottokár örökbérlet-javaslat.) In: Prohászka ébresztése II. Szerk.: Szabó Ferenc S.J. Bp., 1998. 110–126. p.
- Barlay, 2003. – Barlay Ö. Szabolcs: Hitvédelem és hazaszeretet, avagy antiszemita volt-e Prohászka? Székesfehérvár, 2003. (Írások Prohászkaról, 2.)
- Barlay-Kiss, 2006. – Prohászka Ottokár parlamenti beszédei. Szerk.: Barlay Ö. Szabolcs – Kiss Antal. Székesfehérvár, 2006. (Írások Prohászkaról, 4.) Online: Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár: ppek.hu – 2019. január. 478. sz.
- Bárdi-Pándi, 2000. – Forráskiadási szabályzatok. Szerk.: Bárdi Nándor – Pándi Lajos. Szeged, 2000. (Stúdium füzetek, 5.)
- Beke, 1992. – A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1919–1944 között. Szerk.: Beke Margit. Bp., 1992. (Dissertationes hungaricae ex historia Ecclesiae, XII–XIII.)
- Bertényi, 2009. – Bertényi Iván, ifj.: A századelő politikai irányzatai és Tisza István. In: A magyar jobboldali hagyomány, 1900–1948. Szerk.: Romsics Ignác. Bp., 2009. 34–72. p.
- Belláné, 1998. – Bella Lászlóné: Prohászka és a Szociális Misszió Társulat. In: Prohászka ébresztése II. Szerk.: Szabó Ferenc S.J. Bp., 1998. 42–68. p.
- Bethlen-beszédek, 1933. – Bethlen István gróf beszédei és írásai. I. köt. Válogatott beszédei. Bp., 1933.
- Bethlen-beszédek, 2000. – Bethlen István: Válogatott politikai írások és beszédek. Szerk.: Romsics Ignác. Bp., 2000. (Millenniumi magyar történelem. Politikai gondolkodók.)
- Csányi, 1991. – Csányi László: Küldetés és szerep. (Prohászka Ottokár, 1858–1927.) In: *Tekintet*, 1991. 1. sz. 85–92. p.
- Csunderlik, 2017. – Csunderlik Péter: Radikálisok, szabadgondolkodók, ateisták. A Galilei Kör története. (1908–1919) Bp., 2017.
- Csunderlik, 2019. – Csunderlik Péter: A „vörös farsangtól” a „vörös tatárjárásig”. A Tanácsköztársaság a korai Horthy-korszak pamflet- és visszaemlékezés-irodalmában. Bp. 2019.
- Dobrossy, 2004. – Dobrossy István: Miskolc politikai arculatának alakulása az 1920–1939 közötti országgyűlési képviselő-választások tükrében. In: A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, XLIII. Szerk.: Veres László – Viga Gyula. Miskolc, 2004. 387–418. p.

- Farkas, 1972. – Farkas Gábor: Politikai mozgalmak Székesfehérváron a két világháború közötti időben. In: Fejér Megyei Történeti Évkönyv, 6. Szerk.: Farkas Gábor. Székesfehérvár, 1972. 151–163. p.
- Farkas, 1980. – Farkas Gábor: Politikai viszonyok Fejér megyében, 1919–1945. Bp., 1980.
- Fazekas, 2012/a. – Fazekas Csaba: Prohászka Ottokár a XIII. Országos Katolikus Nagygyűlésen, 1920. október. In: A történettudomány szolgálatában. Tanulmányok a 70 éves Geccsényi Lajos tiszteletére. Szerk.: Baráth Magdolna – Molnár Antal. Bp., 2012. 417–430. p.
- Fazekas, 2012/b. – Fazekas Csaba: Prohászka Ottokár a XVI. Országos Katolikus Nagygyűlésen, 1924. október. In: PT. 2009–2012. 153–174. p.
- Fazekas, 2012/c. – Fazekas Csaba: Egy epizód Prohászka Ottokár közéleti pályafutásából. In: Zsidóság: tradicionalitás és modernitás. Tisztelgő kötet Karády Viktor 75. születésnapja alkalmából. Szerk.: Bíró Zsuzsanna Hanna – Nagy Péter Tibor. Bp., 2012. 255–265. p.
- Fazekas, 2012/d. – Fazekas Csaba: „Numerus clausus represents a strong national ideology”. Bishop Ottokár Prohászka and the closed number law in Hungary. In: The numerus clausus in Hungary. Studies on the First Anti-Jewish Law and Academic Anti-Semitism in Modern Central Europe. Ed.: Karady, Victor – Nagy, Peter Tibor. Bp., 2012. 165–175. p.
- Fazekas, 2013. – Fazekas Csaba: Prohászka Ottokár és a Magyar Jövő székházavatása Miskolcon. (1925) In: A Herman Ottó Múzeum évkönyve, LII. Szerk.: Pusztai Tamás. Miskolc, 2013. 277–293. p.
- Fazekas, 2014. – Fazekas Csaba: A főpapok, a keresztények és az antiszemiták. In: Sík Sándor eszmekörei. Szerk.: Miklós Péter. Szeged, 2014. 159–170. p.
- Fazekas, 2015/a. – Fazekas Csaba: Prohászka Ottokár és a „hungarizmus” fogalmának genezise. In: *Múltunk*, 2015. 2. sz. 4–34. p.
- Fazekas, 2015/b. – Fazekas Csaba: Adalékok Prohászka Ottokár és a numerus clausus kapcsolatához. In: Zsidók és keresztények az évszázadok sodrában. Interpretációk egy témára. Szerk.: Horváth Zita – Sz. Halász Dorottya. Miskolc, 2015. 241–252. p.
- Fazekas, 2016/a. – Fazekas Csaba: Főpapok és antiszemiták az 1920-as években. Prohászka Ottokár beszéde tükrében. In: A nagypolitikától a hétköznapokig. A magyar holokauszt 70 év távlatából. Tanulmányok. Szerk.: Molnár Judit. Bp., 2016. 107–123. p.
- Fazekas, 2016/b. – Fazekas Csaba: Adalékok Prohászka Ottokár Ady-kritikájához. In: *Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Philosophica*, 2016. 1. sz. 69–89. p.
- Fazekas, 2017/a. – Fazekas Csaba: Prohászka Ottokár életrajzának problémái. In: Személyiség és történelem. A történelmi személyiség. A történeti életrajz módszertani kérdései. Szerk.: Vonyó József – Csukovits Enikő – Gyarmati György. Pécs–Bp., 2017. 330–340. p.
- Fazekas, 2017/b. – Fazekas Csaba: Prohászka Ottokár a katolikus tanítók feladatairól 1924-ben. In: PT. 2015–2017. 406–413. p.
- Fazekas, 2019. – Fazekas Csaba: Keresztény kultúra és közszereplés Prohászka Ottokár „hatyúdaláiban”. In: Tudomány, oktatás, kultúra a két világháború közötti Magyarországon. Szerk.: M. Pelesz Nelli. Szeged, 2019. 228–277. p.
- Forrai, 2000. – Forrai Márta: Balázs Benedicta élete és munkássága. In: Népi vallásosság a Kárpát-medencében. III. Szerk.: L. Imre Márta. Pécs, 2000. Dunántúli dolgozatok. Néprajzi sorozat, 3.) 149–159. p.
- Gárdonyi, 2005. – Gárdonyi Máté: Az antiszemitizmus funkciója Prohászka Ottokár és Bangha Béla társadalom- és egyházképében. In: A holokauszt Magyarországon európai perspektívában. Szerk.: Molnár Judit. Bp., 2005. 193–204. p.

- Gergely, 1977. – Gergely Jenő: A keresztényszocializmus Magyarországon, 1903–1923. Bp., 1977.
- Gergely, 1993. – Gergely Jenő: A keresztényszocializmus Magyarországon, 1924–1944. Bp., 1993.
- Gergely, 1994. – Gergely Jenő: Prohászka Ottokár, „a napbaöltözött ember”. Bp., 1994.
- Gergely, 1996. – Gergely Jenő: Prohászka Ottokár közéleti működése. In: Prohászka ébresztése. I. Szerk.: Szabó Ferenc SJ. Bp., 1996. 109–124. p.
- Gergely, 2010. – Gergely Jenő: A Keresztény Községi (Wolff) Párt. (1920–1939) Bp., 2010. (Pártok és politika)
- Gianone–Klestenitz, 2016. – Az országos katolikus nagygyűlések Magyarországon, 1920–1932. Válogatott beszédek és tudósítások. Vál., jegyz., bev.: Gianone András – Klestenitz Tibor. Bp., 2016. (Magyar történelmi emlékek. Okmánytárak. Egyháztörténeti források.)
- Gianone–Klestenitz, 2017. – Gianone András – Klestenitz Tibor: Katolikus nagygyűlések Magyarországon. Bp., 2017. (Magyar történelmi emlékek. Értekezések.)
- Godinek, 2014. – Godinek Ibolya: Fajvédő eszme A Cél című folyóiratban. In: *Valóság*, 2014. 2. sz. 40–58. p.
- Gyurgyák, 2001. – Gyurgyák János: A zsidókérdés Magyarországon. Politikai eszmetörténet. Bp., 2001.
- Gyurgyák, 2012. – Gyurgyák János: Magyar fajvédők. Eszmetörténeti tanulmány. Bp., 2012.
- Horváth, 2009. – Horváth Kálmán: Prohászka a szívekben. Magyar Fioretti. I–II. köt. Székesfehérvár, 2009. (Prohászka Ottokár jubileumi sorozat, 2–3.) Online: Online: Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár: ppek.hu – 2019. január. 550. sz.
- Horváth, 2012. – Horváth László: Lelkigyakorlat és közéleti szereplés. Prohászka Ottokár és a pécsi egyházmegye kapcsolata. In: PT. 2009–2012. 187–203. p.
- Ignácz, 2007. – Ignácz Károly: Fővárosi választások és a törvényhatósági bizottság közgyűlése Budapesten, 1920–1945. In: Urbs. Magyar várostörténeti évkönyv. II. Főszerk.: Á. Varga László. Bp., 2007. 201–226. p.
- Karsai, 2009. – Karsai László: Görények a tyúkólban. Prohászka Ottokár szélsőjobb recepciója, 1927–1944. In: *Élet és Irodalom*, 2009. április 30. 17. p.
- Karsai, 2016. – Karsai László: Holokauszt, antiszemitizmus, politika, emlékezetpolitika. In: *Mozgó Világ*, 2016. 7–8. sz. 3–21. p.
- Kerepeszki, 2012. – Kerepeszki Róbert: A Turul Szövetség, 1919–1945. Egyetemi ifjúság és jobboldali radikalizmus a Horthy-korszakban. Máriabesnyő, 2012.
- Klestenitz, 2009/a. – Klestenitz Tibor: Prohászka Ottokár sajtószervező tevékenysége. In: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 2009. 1–4. sz. 209–226. p.
- Klestenitz, 2009/b. – Klestenitz Tibor: Sajtó, felekezet, politika. A Központi Sajtóvállalat első évei. (1919–1922) In: *Múltunk*, 2009. 3. sz. 171–201. p.
- Klestenitz, 2010. – Klestenitz Tibor: A tördőfés és az újságírók. Sajtóellenesség a kereszténymozgalmi kurzus éveiben, 1919–1922. In: *Médiakutató*, 2010. nyár. Online: mediakutato.hu – 2019. április.
- Klestenitz, 2014. – Klestenitz Tibor: Az első alföldi katolikus nagygyűlések – egy új rendezvénytípus megszületése. In: *Modern Magyarország*, 2014. 3. sz. 63–88. p.
- Klestenitz, 2015/a. – Klestenitz Tibor: Mellékszerepben. Prohászka Ottokár fellépése a katolikus nagygyűlések szakosztályi és egyesületi ülésein. In: PT. 2012–2015. 121–139. p.
- Klestenitz, 2015/b. – Klestenitz Tibor: Prohászka Ottokár az 1921-es német katolikus nagygyűlésen. In: PT. 2012–2015. 144–166. p.

- Kovács M., 2009. – Kovács M. Mária: Szavak és tettek. Prohászka Ottokár, a numerus clausus és a zsidótörvények. In: *Élet és Irodalom*, 2009. június 19.
- Kovács M., 2012. – Kovács M. Mária: Törvénytől sújtva. A numerus clausus Magyarországon, 1920–1945. Bp., 2012.
- Kurimay, 2016. – Kurimay Anita: A Tormay-affér mentalitástörténeti tanulságai. In: *Aetas*, 2016. 2. sz. 70–86. p.
- Ladányi, 1979. – Ladányi Andor: Az egyetemi ifjúság az ellenforradalom első éveiben. (1919–1921) Bp., 1979. (Értekezések a történeti tudományok köréből, 88.)
- Luttor, 1925. – Luttor Ferenc: Prohászka Ottokár. In: Vidéki írók. Írói arcképek, cikkek, szemlék. I. füz. Szerk.: Váth János. Veszprém, 1925. 4–16. p.
- Markó, 2006. – Markó Csaba: Prohászka Ottokár politikai és közéleti szerepvállalása 1920 és 1922 között. In: Prohászka Ottokár. Püspök az emberért. Szerk.: Mózessy Gergely. Bp.–Székesfehérvár, 2006. 71–84. p.
- Markó, 2012. – Markó Csaba: A liberalizmus ellen. Prohászka Ottokár közéleti szerepvállalása. In: PT. 2009–2012. 24–28. p.
- Miklós, 2010. – Miklós Péter: Ideológiai és politikai tendenciák egy vidéki hírlap hasábjain a Horthy-korszakban. A Kecskeméti Lapok a két világháború között. In: Újragondolt negyedszázad. Tanulmányok a Horthy-korszakról. Szerk.: Miklós Péter. Szeged, 2010. 255–272. p.
- Mona, 1997. – Mona Ilona: Slachta Margit. Bp., 1997. Online: Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár: ppek.hu – 2019. január. 418. sz.
- Monori, 2003. – Monori Áron: A numerus clausus és a magyar katolikus sajtó. In: *Médiakutató*, 2003. nyár. Online: mediakutato.hu – 2019. április.
- Mózessy, 2015. – Mózessy Gergely: Prohászka Ottokár a katolikus nagygyűléseken. In: PT. 2012–2015. 84–120. p.
- Nyerges, 2007. – Nyerges András: Színrebotás. Magyar Jövő, kilóra. In: *Élet és Irodalom*, 2007. április 23.
- Orvos, 2006. – Orvos Levente: Prohászka Ottokár és a zsidókérdés. In: Prohászka Ottokár. Püspök az emberért. Szerk.: Mózessy Gergely. Székesfehérvár–Bp., 2006. 135–220. p.
- Orvos, 2009. – Orvos Levente: A „közéleti kereszténység” eszmei tartalma Prohászka Ottokárnál. In: PT. 2007–2009. 13–22. p.
- Paksa, 2010. – Paksa Rudolf: Háttéranyag a numerus clausus-kiállításához. H.n. [Bp.], 2010. április 30. Online: academia.edu – 2019. április
- Paksy, 2006. – Politikai küzdelmek Zala megyében. I. 1918–1931. Szerk.: Paksy Zoltán. Zalaegerszeg, 2006. (Zalai Gyűjtemény, 62.)
- Paksy, 2013. – Paksy Zoltán: A zsidóság bűnbakká válása és az antiszemita hisztéria kezdete Magyarországon az első világháború végén. In: Bűnbak minden időben. Bűnbakok a magyar és az egyetemes történelemben. Szerk.: Gyarmati György – Lengvári István – Pók Attila – Vonyó József. Pécs–Bp., 2013. 285–297. p.
- Pál, 2012. – Pál Ferenc: „Hadúr” szavunk nyomában. In: *PoLiSz*, 2012. november. 16–21. p.
- Pintér, 1941. – Pintér Jenő magyar irodalomtörténete. Tudományos rendszerezés. A magyar irodalom a huszadik század első harmadában. VIII/I–II. köt. Bp., 1941.
- Püski, 2019. – Püski Levente: Végjáték és kezdet. Az első nemzetgyűlés pártstruktúrája 1922 első felében. In: *Századok*, 2019. 2. sz. 379–402. p.
- POÖM. V. – Prohászka Ottokár: A diadalmas világnézet. [1903] Szerk.: Schütz Antal. Bp., 1927. (POÖM. V.)

- POÖM. VIII. – Prohászka Ottokár: Magasságok felé. Szerk.: Schütz Antal. Bp., 1928. (POÖM. VIII.)
- POÖM. IX. – Prohászka Ottokár: Világosság a sötétségben. Pásztorlevelek. Szerk.: Schütz Antal. Bp., 1928. (POÖM. IX.)
- POÖM. XI. – Prohászka Ottokár: Kultúra és terror. A társadalmi kérdés. [1918] Szerk.: Schütz Antal. Bp., 1928. (POÖM. XI.)
- POÖM. XII. – Prohászka Ottokár: Ünnepek. Emlékezések. Szerk.: Schütz Antal. Bp., 1928. (POÖM. XII.)
- POÖM XIII. – Prohászka Ottokár: Élet igéi. I. Beszédek. Szerk.: Schütz Antal. Bp., 1928. (POÖM. XIII.)
- POÖM XVIII. – Prohászka Ottokár: Élet igéi. III. Beszédek. Szerk.: Schütz Antal. Bp., 1929. (POÖM. XVIII.)
- POÖM. XX. – Prohászka Ottokár: Az Úr házáért. Szerk.: Schütz Antal. Bp., 1929. (POÖM. XX.)
- POÖM. XXII. – Prohászka Ottokár: Iránytű. Szerk.: Schütz Antal. Bp., 1929. (POÖM. XXII.)
- POÖM. XXV. – Prohászka Ottokár: Sion hegyén. Szerk.: Schütz Antal. Bp., 1929. (POÖM. XXV.)
- Prohászka-napló, 2013. – Prohászka Ottokár: Napló. III. 1919–1927. Szerk.: Felsővályi Ákos. Székesfehérvár, 2013. (Jubileumi sorozat, 8.) Online: Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár: ppek.hu – 2019. január. 800. sz.
- Récsei, 2009. – Récsei Balázs: Egy „csodahely” kialakulása es annak hatósági kezelése. Az 1925-ös nagyszakácsi látomások és következményei. In: Somogy megye múltjából. Szerk.: Bószé Sándor. Kaposvár, 2009. (Levéltári évkönyv, 39.) 115–128. p.
- Rónay, 2012. – Rónay László: Egyenes gerinccel. A magyar katolicizmus Trianontól a világválságig. Bp., 2012.
- Sipos, 2000. – Sipos Péter: A XX. századi forráskiadás problémái és ajánlás a forráskiadás szabályzatára. In: *Fons*, 2000. 1. sz. 171–184. p.
- Spannenberger, 2009. – Spannenberger Norbert: A politikai katolicizmus. In: A magyar jobboldali hagyomány, 1900–1948. Szerk.: Romsics Ignác. Bp., 2009. 186–213. p.
- Szabó, 2007. – Szabó Ferenc SJ.: Prohászka Ottokár élete és műve. (1858–1927) Bp., 2007.
- Szabó, 2015. – Szabó Ferenc SJ.: Prohászka Ottokár és a keresztényszocializmus. In: PT. 2012–2015. 189–198. p.
- Szalay, 2017. – Szalay László: Prohászka Ottokár és a cionizmus. In: PT. 2015–2017. 212–266. p.
- Szinai, 1991. – Szinai Miklós: Antiszemita internacionálé. Az „első” nemzetközi antiszemita kongresszus Budapesten. (1925) In: *Múlt és Jövő*, 1991. 3. sz. 14–23. p.
- Szűcs, 2000. – Szűcs László: Korreferátum Sipos Péter előadásához. In: *Fons*, 2000. 1. sz. 185–189. p.
- Turbucz, 2015. – Turbucz Dávid: Átpolitizált vallásosság a Horthy-korszakban. Horthy Miklós vezérkultusza. In: A médiatörténet és az egyháztörténet metszéspontjai. Tanulmányok. Szerk.: Klestenitz Tibor. Bp., 2015. (Mediatudományi könyvek.) 115–128. p.
- Ujváry, 2014. – Ujváry Gábor: „Egy európai formátumú államférfi”. Klebelsberg Kuno. (1875–1932) Pécs–Bp., 2014. (Sziluett)
- Ungváry, 2012. – Ungváry Krisztián: A Horthy-rendszer mérlege. Diszkrimináció, szociálpolitika és antiszemitizmus Magyarországon, 1919–1944. Pécs–Bp., 2012.

- Vajda, 2007. – A XX. század magyar beszédei. Főszerk.: Vajda Barnabás. Bp., 2007.
- Varga, 2019. – Varga Krisztián: A tett propagandájától a vörös inkvizícióig. Korvin Ottó és az erőszak metamorfózisa. In: *Terror, 1918–1919. Forradalmárok, ellenforradalmárok, meg szállók*. Szerk.: Müller Rolf – Takács Tibor – Tulipán Éva. Bp., 2019.
- Valentyik, 2016. – Valentyik Ferenc: Száz éve nyitotta meg kapuit az Első Magyar Hadiárva-ház. In: *Honismeret*, 2016. 4. sz. 5–10. p.
- Veszprémy, 2017. – Veszprémy László Bernát: Prohászka Ottokár és a keresztény cionizmus kérdései. In: *Egyháztörténeti Szemle*, 2017. 2. sz. 93–109. p.
- Vida, 2011. – Magyarországi politikai pártok lexikona. (1846–2010) I. köt. Parlamenti választásokon jelöltet állító pártok. Főszerk.: Vida István. Bp., 2011.
- Vita, 2000. – Vita a XIX. század végi és a XX. századi források kiadásának módszertani kérdéseiről. In: *Fons*, 2000. 1. sz. 191–193. p.
- Z. Szalai, 2005. – Halhatatlan csillagok. In memoriam Gárdonyi Géza. Szerk.: Z. Szalai Sándor. Bp., 2005. (In memoriam.)
- Zinner, 1989. – Zinner Tibor: Az ébredők fénykora, 1919–1923. Bp., 1989. (Értekezések a történeti tudományok köréből, 110.)

(További irodalmat és hivatkozásokat ld. a jegyzetekben.)

NÉVMUTATÓ

- Ablonczy Balázs 362, 397
 Ady Endre 108, 119, 262, 264, 266, 283–284, 384–385, 398
 Alapi Nándor 371–372
 Andersen, Hans Christian 225
 Andrassy Gyula 167
 Apor Vilmos 275, 277
 Apponyi Albert 144–146, 221, 249
 Apró István 397
 Arany János 118
 Altenburger Gyula 21
 Assisi Szent Ferenc ld.: Szent Ferenc
 Avarffy Elek 206
 Á. Varga László 399
 Ábrahám 88
 Árpád 136, 326
 Ábrányi Emil 35
 B. Müller Tamás 88, 397
 Baar, Herman 319
 Bahr, Hermann 319
 Bajcsy-Zsilinszky Endre 140, 267
 Balassa Zoltán 23, 397
 Balázs Benedicta 224, 398
 Balfour, Arthur James 62
 Balogh Jenő 386
 Balogh Margit 51, 397
 Baltazár Dezső 232
 Bangha Béla SJ 12, 219, 392, 398
 Barabás Artúr 159
 Baráth Magdolna 398
 Barlay Ö. Szabolcs 16, 24, 46, 104, 397
 Bartók Béla 119
 Bánffy Dezső 69, 79
 Bánffy Miklós 176
 Bárczy István 373
 Bárdi Nándor 23, 397
 Bárdos Remig 120
 Beatrix királyné 247
 Bebel, Ferdinand August 67
 Beke Margit 370, 397
 Bella Lászlóné 394, 397
 Bellaagh Aladár 119
 Benárd Ágoston 146
 Beneš, Eduard 322
 Berkes Róbert 250
 Bernát István 382
 Bernolák Nándor 314
 Bernstein, Eduard 312
 Bertényi Iván 69, 397
 Berzeviczy Albert 221, 329
 Bethlen Gábor 91, 308
 Bethlen István 12, 15, 26, 64, 66, 92, 123, 150, 168, 179, 187, 190, 221, 237, 258, 302, 314, 362–366, 388, 391, 395–397
 Bethlen Istvánné 221
 Beaumarchais, Pierre-Augustin Caron de 197
 Bedy-Schwimmer Rózsa 48–49
 Béla, III. 246
 Bibó István, id. 257
 Bihari Ákos 250
 Bíró Zsuzsanna Hanna 398
 Bocskai István 308
 Boldog Özséb 120, 236
 Bonitz Ferenc 181
 Borgia, Lucrezia 265, 279
 Bosnyák Zoltán 46
 Bödök Gergely 30, 102
 Böhm Vilmos 49–50, 52, 57
 Bőle Kornél OP 237
 Bősze Sándor 401
 Brennus 66
 Bródy Sándor 147
 Budaváry László 149, 163, 204, 391
 Buday Barna 131
 Caligula 228
 Caraffa, Antonio 249
 Carlyle, Thomas 254, 340
 Castle, William B. 112
 Chamberlain, Houston Stewart 188, 294, 352
 Cholnoky Jenő 291, 373
 Clemenceau, Georges 28, 131, 135, 164, 194, 364

- Comte, Auguste 85
 Corneille, Pierre 212
 Cuza, Alexandru C. 338
 Czapik Gyula 224
 Czettler Jenő 173, 237, 264
 Czetz Balázs 29
 Czike Imre 21
 Csapody Sándor 330, 372
 Csányi László 25, 397
 Csávossy Elemér SJ 356–357
 Csejte Dezső 283
 Csernoch János 22, 144, 267, 332, 337, 356, 370
 Cserny József 66, 159
 Csöppenszky Mihály 70
 Csukovits Enikő 398
 Csunderlik Péter 97, 102, 392, 397
 Darányi Ignác 51
 Darwin, Charles 100
 Dániel próféta 291
 Dávid király 59
 Deák Ferenc 348–349
 Deutsch, Julius 63
 Deutsch Manó 246
 Dirnfeld Izidor 102
 Dobrossy István 362, 397
 Dóczi Lajos 310
 Dózsa György 101
 Drózd Győző 102
 Eckhardt Tibor 366, 369, 391
 Eisenmann, Louis 365
 Elizeus próféta 141
 Endre László 342
 Engels, Friedrich 67, 104, 312
 Eötvös József 55, 101, 279
 Epikurosz 105
 Ereky Károly 53
 Ernszt Sándor 219, 332
 Esterházy Miklós Móric 219
 Ezékiel próféta 7
 Farkas Edith 275, 334, 385–386, 394
 Farkas Gábor 14, 31, 70, 177, 362
 Farkas Sándor 185, 194, 213, 269, 301, 307, 386, 398
 Fazekas Csaba 5, 7, 10, 21–22, 30, 117, 123, 143, 162, 175, 185, 204, 208, 211, 283, 287, 307–308, 373, 376, 380, 382, 384, 386, 398
 Fazekasné Seri Katalin 30, 231
 Felsővályi Ákos 401
 Fenyő Miksa 97
 Fényes László 22, 43–45
 Ferenc Ferdinánd ld.: Habsburg Ferenc Ferdinánd
 Ferrari, Andrea Carlo 160
 Fiala Ferenc 102
 Fiedler János 377
 Fischer doktor 291
 Foerster, Friedrich Wilhelm 89, 104
 Ford, Henry 302
 Forrai Márta 224, 398
 Fráter György 91
 Friedrich István 36, 53, 94, 140, 395
 Frühwirth Mátyás 219
 Galilei, Galileo 91
 Gábor Andor 102
 Gárdonyi Géza 35, 118, 147, 350, 402
 Gárdonyi Máté 16, 398
 Geccsényi Lajos 398
 Gergely Jenő 9–10, 12, 15, 311, 332, 394, 399
 Gertrúd magyar királyné 120
 Giesswein Sándor 94, 395
 Gesztelyiné Darab Ágnes 30, 174
 Gianone András 26, 29, 117, 120, 146, 197, 236, 283, 370, 373, 399
 Glattfelder Gyula 208, 275, 337
 Godinek Ibolya 226, 399
 Goethe, Johann Wolfgang von 157, 222, 275, 298, 310, 356
 Gömbös Gyula 64, 66, 342, 393, 396
 Görres, Johann Joseph 271
 Graholy Éva 29
 Grieger Miklós 56
 Grünwald Béla 55
 Gyarmati György 398, 400
 Györki Imre 211
 Gyurgyák János 12–13, 16–17, 64, 204, 226, 342, 399

Habsburg Ferenc Ferdinánd 328
 Habsburg József 254, 332
 Hadik János 70
 Haeckel, Ernst 228
 Hajdú Gyula 355
 Hajós József 35–36
 Haller István 175, 395
 Hamburger Jenő 49–50, 52, 57, 102
 Hannibál 110
 Harnack, Adolf von 216, 383
 Hegedűs György 163, 314
 Hegedűs Lóránt 150, 370
 Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 98–100, 103, 156
 Heine, Heinrich 343
 Heltai Jenő 118, 300
 Herczeg Ferenc 35, 118, 176
 Héjjas Iván 204–205, 391
 Hir György 149
 Hitler, Adolf 6, 188, 249, 262, 309
 Hock János 48
 Homonnay Tivadar 356–357
 Horatius 63
 Horthy István 342, 351
 Horthy Miklós 5–6, 9–10, 12–13, 15, 17–18, 22, 35–37, 47–48, 64, 78, 82, 90, 97, 115, 119–120, 143–144, 146, 159, 168, 186, 202, 215, 221, 248, 254, 302, 332, 342, 351, 369, 392, 401
 Horthy Miklósné 64, 254–255
 Horváth Kálmán 19, 70, 371, 392, 399
 Horváth László 10, 399
 Hörbiger, Hanns 250
 Hugó 201
 Hunyadi János 35, 42, 64, 112, 136, 202, 280, 289, 300–301
 Hunyadi Mátyás 101, 123, 247, 308, 315
 Huszár Károly 36, 94, 97, 154, 219, 356, 394
 Ignác Károly 268, 399
 Illés próféta 141
 Imrédy Béla 64
 Ince, III. 355
 Istóczy Győző 56
 Iványi Béla 129
 János evangélista ld.: Szent János
 Jármay József 149
 Jászai Mari 321
 Jászi Oszkár 119, 153, 249
 Jónás próféta 291–292
 József főherceg ld.: Habsburg József
 Juhász Anikó 283
 Julius Caesar 128
 Kacsóh Pongrácz 169
 Kant, Immanuel 86, 104, 192, 265–266, 356
 Kapisztrán János 35, 213, 289
 Karády Viktor 398
 Karsai László 5–7, 16–17, 30, 173, 399
 Kádár Lehel 181
 Károly, IV. 6, 164, 166, 168, 211
 Károlyi Imre 219
 Károlyi József 36, 78, 177–178, 365
 Károlyi Mihály 7, 36, 47–51, 55, 58, 60, 82, 107, 153, 351, 365
 Kelen József 296–297
 Kelen József 159, 296
 Kellner Irén 140
 Kemal Atatürk, Mustafa 240
 Kerepeszki Róbert 394, 399
 Ketskés Elek 70
 Királymezey Tibor 223, 226
 Kiss Antal 24, 397
 Kiss Menyhért 13, 162, 190, 391
 Klebelsberg Kunó 184, 221, 332, 388
 Klestenitz Tibor 17, 19, 26, 29, 46, 60, 117, 120, 123, 146, 154–155, 160, 197, 236–237, 283, 370, 373, 392, 399, 401
 Kmoskó Mihály 162–163
 Komáromi János 33
 Kontra Aladár 149
 Korányi Frigyes 97
 Korvin Ottó 159
 Kossuth Lajos 92, 101, 138, 279, 308, 346, 348, 363
 Kosztolányi Dezső 35
 Kovács Alajos 206, 257
 Kovács J. István 94
 Kovács M. Mária 16–17, 94, 206, 211, 258, 400

Kónyi Manó 348
 Kóródi-Katona János 296
 Kőhalmi Béla 250
 Kőmíves Kolos 104
 Kray István 373
 Kreisel Matild 325
 Kun Béla 34, 37, 48, 49, 50, 57, 63, 66, 75,
 107, 153, 159, 186
 Kunfi Zsigmond 58, 102
 Kurimay Anita 221, 400
 L.Imre Márta 398
 Lacordaire, Jean-Baptiste-Henri OP 232
 Ladányi Andor 393, 400
 Lajos, I. 101
 Lajos, IX. ld. Szent Lajos
 Lajos, XV. 108
 Laky Dezső 382
 Lamartine, Alphonse de 122
 Landler Jenő 34, 50, 57, 102
 Lázárné Kasztner Janka 221
 Lengvári István 400
 Lenin, Vlagyimir Iljics 237
 Leó, XIII. 312, 322, 324, 384
 Liebknecht, Karl 156
 Lienhard, Friedrich 126
 Linder Béla 82
 Lendvai István 181, 204, 391
 Lengyel Menyhért 119
 Liszt Nándor 116, 125
 Loyolai Szent Ignác ld.: Szent Ignác
 Ludendorff, Erich 249, 309
 Lukács evangélista ld.: Szent Lukács
 Lukácsovich Lajos 368
 Luttor Ferenc 25, 400
 Luxemburg, Rosa 156
 M.Pelesz Nelli 398
 Mackensen, Ludwig Friedrich August von
 351–352
 Madách Imre 194–195
 Mailáth Gusztáv 254
 Markó Csaba 10, 400
 Maron István 37
 Marosi Arnold 182
 Mascagni, Pietro 360
 Marx, Karl 31, 49, 67, 102, 104, 214, 237, 240,
 272, 292–294, 305, 312, 322, 324, 384
 Mazzini, Giuseppe 351, 360, 388
 Márk evangélista ld.: Szent Márk
 Márton László 356
 Máté evangélista ld.: Szent Máté
 Mátray Rudolf 358
 Mátyás király ld.: Hunyadi Mátyás
 Mecsei Zita 29
 Megyesy Ágoston 275, 277
 Meskó Pál 131
 Méhely Lajos 342, 393
 Mészáros János 332
 Michelangelo Buonarroti 202, 318
 Mikes János 370–371
 Miklós Péter 226, 398, 400
 Milotay István 34–35, 64, 309
 Mindszenty József ld.: Pehm József
 Mirabeau 108
 Molnár Antal 398
 Molnár Ferenc 118
 Molnár Judit 398
 Mona Ilona 80, 120, 400
 Monfort, Simon de 327
 Monori Áron 17, 400
 Montalembert, Charles de 292, 325
 Móricz Zsigmond 350
 Mózessy Gergely 29, 397, 400
 Mussolini, Benito 6, 15, 217, 240, 249, 255,
 262, 271, 309, 344, 387–388
 Müller Rolf 402
 Nagy Ignác 69–70
 Nagy Iván 190
 Nagy József 23
 Nagy Lajos király ld.: Lajos, I.
 Nagy Péter Tibor 398
 Nagy (Szent) Károly 325, 374, 378
 Nagyatádi Szabó István 72, 92, 289, 303, 396
 Nádosy Imre 362
 Néró 328
 Nietzsche, Friedrich 86, 284
 Noske, Gustav 156
 Nyáry Pál 363
 Nyerges András 332, 400

Orsenigo, Cesare 370
 Orvos Levente 14, 16, 400
 Paál Vince 397
 Paksa Rudolf 43, 400
 Paksy Zoltán 16, 19, 60, 135, 400
 Paulovits Béla 70
 Paulovits Sándor 337
 Pál apostol ld.: Szent Pál
 Pál Ferenc 370, 400
 Pálffy Pál 386
 Pálffy Pálné Károlyi Geraldine 386
 Pándi Lajos 23, 397
 Pázmány Péter 91, 119, 123–124
 Pehm József 380
 Pekár Gyula 35
 Periklész 212
 Petőfi Sándor 87, 118, 154, 169, 194–195,
 210–211, 246, 321, 347, 394
 Pethő Sándor 97
 Pezenhoffer Antal 257
 Pintér Jenő 9, 400
 Pitt, William 364
 Piusz, IX. 28, 157, 230
 Piusz, XI. 6, 249, 337
 Platón 85
 Pogány Frigyes 273
 Pogány József 34, 49–50, 75, 102
 Pompeius Magnus 65, 183
 Pók Attila 400
 Praznovszky Iván 96
 Princip, Gavriló 328
 Prohászka Angéla 21
 Prokopius 297–299
 Propertius 213
 Puskás Jenő 125
 Pusztai Tamás 398
 Püski Levente 149, 400
 Qualsh 311–312
 Raffay Sándor 16, 83, 173, 176, 197, 221, 267,
 329
 Raffay Sándorné 221
 Raics Károly 320
 Rakáts Lajos 262
 Rakovszky István 167, 211
 Rakovszky Iván 221, 248
 Ravasz László 221, 257, 267, 303, 329
 Ráday Gedeon 176
 Rákóczi Ferenc, II. 35, 37, 101, 191, 280, 308,
 320
 Rákóczi György, I. 35, 119
 Rákosi Jenő 35, 130, 329
 Renner, Karl 63
 Récsei Balázs 336, 401
 Ritoók Zsigmond 257
 Romsics Ignác 397, 401
 Rott Nándor 336
 Rónai Petra 122
 Rónay László 19, 208, 254, 277, 281, 290,
 311, 401
 Rubinek Gyula 92
 Rupert Rezső 140
 Sass Irén ld.: Kellner Irén
 Sauerwein, Jules 365
 Sándor, VI. 265
 Schandl Károly 131
 Schioppa, Lorenzo 254, 277
 Schönerer, Georg 254
 Schütz Antal 5, 9–11, 16, 18–20, 24, 26, 104,
 182, 400–401
 Scipio, Publius Cornelius Africanus 183
 Scitovszky Béla 187
 Ségur, Louis Gaston de 157
 Shakespeare, William 118, 285
 Sienkiewicz, Henryk 184
 Simeon 361
 Sipos Péter 23, 401
 Sipőcz Jenő 173, 221, 373
 Sík Sándor 398
 Slachta Margit 80, 149, 224, 400
 Sokorópátkai Szabó István 92
 Sombart, Werner 214
 Spannenberger Norbert 15, 401
 Spengler, Oswald 21, 283–284, 290–296, 308
 Sréter István 115
 Sréter Istvánné 70, 115
 Staël, Madame de 86
 Stegerwald, Adam 197
 Sz. Halász Dorottya 398

Szabolcska Mihály 35
 Szabó Dezső 35, 350
 Szabó Ferenc SJ 9–10, 12, 16, 397, 399, 401
 Szabó József 296
 Szabó László 102
 Szalay László 19, 140, 401
 Szamuely Tibor 34, 50, 57, 102, 159
 Szálasi Ferenc 7, 149
 Szekfű Gyula 12
 Szent Ágoston 20, 334
 Szent Bernát, Clairvaux-i 385
 Szent Bonaventura 327
 Szent Domokos 121
 Szent Ede (Edvard) 325
 Szent Erzsébet 120, 127
 Szent Ferenc, Assisi 121, 127, 147, 337, 342
 Szent Hermenegild 325–326
 Szent Ignác, Loyolai 124, 293
 Szent István 35, 42, 65, 91, 101, 128, 152–154,
 213, 279, 315, 325–328, 368–369
 Szent János 216, 223, 252, 258, 317, 323
 Szent János, Istenes 375, 385
 Szent Jolán(ta) 120
 Szent József, Kalazanci 385
 Szent Kanut 325
 Szent Károly ld. Nagy Károly
 Szent Kinga 120
 Szent Lajos, IX. 42, 325, 327
 Szent László 65, 91, 101
 Szent Lipót 325
 Szent Lukács 252, 361
 Szent Margit 120
 Szent Márk 274
 Szent Máté 114, 128
 Szent Olaf 325
 Szent Özséb ld.: Boldog Özséb
 Szent Pál 201, 218, 226, 245, 286, 334, 336,
 344, 357, 387
 Szent Rajmund, Születetlen 385
 Szent Vencel 325
 Széchenyi István 55–56, 101, 138, 309, 343,
 345–349, 351, 381–382, 384
 Széchenyi Aladár 71
 Széchenyi Viktor 36
 Székely Sándor 370
 Széll Kálmán 230
 Szilassy Gyula 50
 Szilágyi Dezső 230
 Szilveszter, II. 384
 Szinai Miklós 338, 401
 Szkander bég 42
 Szmrecsányi Lajos 370
 Szokoly Endre 290
 Szomaházy István 147
 Szomory Dezső 118
 Sztálin, Joszif Visszarionovics 34, 159
 Szűcs László 23, 401
 Takács Tibor 402
 Tamás Viktor 70
 Teleki Pál 14, 115, 123, 150, 175, 362, 391
 Thököly Imre 136
 Tisza István 43, 47, 51, 182, 284, 386, 392
 Tisza Kálmán 230
 Tomori Pál 96
 Tompa Kálmán 190
 Tormay Cecile 221, 257, 391–392
 Tóth László 250
 Tóth Tihamér 21
 Trefort Ágoston 388
 Tulipán Éva 402
 Turbucz Dávid 369, 401
 Turgenyev, Ivan Szergejevics 275
 Turi Béla 34, 97, 154
 Ujváry Gábor 388, 401
 Ulain Ferenc 366
 Ungváry Krisztián 16, 206, 342, 401
 Zimándy Ignác 56
 Vajda Barnabás 24, 26, 402
 Valentyik Ferenc 51, 402
 Vargha Damján 384
 Varga Krisztián 159, 402
 Vass József 123, 175, 208, 221
 Váth János 400
 Vázsonyi Vilmos 143, 364–365
 Veres László 397
 Vergilius 354
 Veszprémy László Bernát 19, 140, 402
 Vida István 394, 402

Viga Gyula 397	Wolkenberg Alajos 208
Viktor Emmánuel, II. 344	Z. Szalai Sándor 147, 402
Vilmos, II. 183	Zadravecz István 356–357, 362
Vonyó József 398, 400	Zavaros Aladár 220, 379
Vörösmarty Mihály 65, 118, 223, 250	Zavaros István 379
Wagner, Richard 231	Zeidler Miklós 30, 96
Weisz Samu 102	Zichy Aladár 219–220
Wekerle Sándor 28, 70, 193, 220, 230, 260	Zichy Antal 56
Welczek, Johannes von 351	Zichy János 197, 208
Weltner Jakab 273, 276	Zichy Nándor 79, 220
Wilson, Woodrow 63	Zichy Rafael 221
Windhorst, Ludwig 281	Zichy Rafaelné sz. Pallavicini Eduardina 221
Windischgraetz Lajos 362	Zinner Tibor 116, 181, 391, 402
Wishart, George 338	Zirzen Janka 221
Wolff Károly 173, 219, 264, 267, 329, 391, 395	Zrínyi Miklós 64, 91, 314–315, 346

TARTALOM

Előszó (<i>Karsai László</i>)	5
Bevezetés	9
Dokumentumok	31
1. Prohászka Ottokár: Zászlóbontásra (1919. szeptember.)	31
2. Interjú a zsidókérdésről. (1919. október.)	33
3. Beszéd a Nemzeti Hadsereg zászlájának felszentelésekor. (1919. október.)	35
4. Pohárköszöntő a Nemzeti Hadsereg tisztikarára. (1919. október.)	36
5. Beszéd a Keresztény Nők Szövetségének székesfehérvári közgyűlésén. (1919. október.)	37
6. Prohászka Ottokár: Életföltételeink. (1919. október.).....	41
7. Interjú a zsidókérdésről. 1919. október.).....	43
8. Prohászka Ottokár: Magyarország sorsa. (1919. november.).....	46
9. Nyilatkozat a szükséges politikai reformokról. (1919. november.)	52
10. Felhívás a gabonabeszolgáltatással kapcsolatosan. (1919. november.)	53
11. Beszéd a Fejér megyei egyetemisták egyesületében. (1919. november.)	55
12. Prohászka Ottokár: Magyarország éledése. (1919. december.).....	57
13. Prohászka Ottokár: A zsidókérdés Magyarországon. (A probléma: Nyugat-Magyarország.) (1919. december.)	60
14. Beszéd az <i>Új Nemzedék</i> matinéján. (1919. december.)	64
15. Beszéd a MOVE székesfehérvári díszközgyűlésén. (1919. december.).....	66
16. Prohászka Ottokár: A magyar békeség. (1919. december.)	67
17. Beszéd képviselővé jelölésekor. (1920. január.)	69
18. Interjú a parlamenti képviselővé jelölésekor. (1920. január.)	70
19. Szózat a magyar nemzethez. (1920. január.).....	72
20. Választási programbeszéd. (1920. január.).....	73
21. Választási beszéd nőknek. (1920. január.).....	79
22. Beszéd nemzetgyűlési képviselővé történt „megválasztásakor”. (1920. január.).....	80
23. Beszéd a Nemzeti Hadsereg tisztjei számára rendezett „védelmi tanfolyamon”. (1920. február.)	82
24. Beszéd Horthy Miklóshoz kormányzóvá választásakor. (1920. március.).....	90
25. Beszéd a fiatalok ünnepségén. (1920. március.).....	91
26. Beszéd a Kossuth Lajos halálára emlékező rendezvényen. (1920. március.).....	92
27. Prohászka Ottokár: Szenvedtünk sokat, de bízunk nagyon. (1920. március.).....	93

28. Nyilatkozat a keresztény politikáról. (1920. április.)	94
29. Prohászka Ottokár: Aranyat a haza oltárára. (1920. április.)	95
30. Prohászka Ottokár: A marxizmus csődje a tények világánál. (1920. március–április.)	97
31. Prohászka Ottokár: Az új honfoglalókhoz. (1920. május.)	104
32. Prohászka Ottokár: Segítsük az ébredező magyar öntudatot. (1920. június–július.)	107
33. Beszéd a székesfehérvári keresztényszocialista sajtónapon. (1920. augusztus.)	109
34. Prohászka Ottokár: Ami kell Zalának s Magyarországnak. (1920. augusztus.)	110
35. Üzenet az egyházmegyei papsághoz a „keresztény” sajtó támogatására. (1920. szeptember.)	112
36. Beszéd a Keresztény Nők Szövetségének székesfehérvári közgyűlésén. (1920. október.)	113
37. Prohászka Ottokár: Az Ébredőkhöz! (1920. szeptember–október.)	116
38. Beszéd a XIII. Országos Katolikus Nagygyűlésen. (1920. október.)	117
39. Beszéd a Szociális Missziótársulat kongresszusán. (1920. október.)	120
40. Beszéd Pázmány Péter születésének évfordulóján. (1920. október.)	123
41. Beszéd Debrecenben, a Katolikus Népszövetségi Otthon rendezvényén. (1920. november.)	125
42. Prohászka Ottokár: Lelket s szívet mindenbe! (1920. november– december.)	131
43. Beszéd Nagykanizsán a keresztény világnézetéről. (1920. december.)	132
44. Beszéd a nagykanizsai egyesületek vezetői előtt. (1920. december.)	135
45. Prohászka Ottokár: Tündér és karácsonyi angyal a faluban. (1920. december.)	137
46. Beszéd a székesfehérvári Iparoskörben. (1921. január.)	139
47. Nyilatkozat a cionizmusról. (1921. február.)	140
48. Interjú az országgyűlésbe való visszatéréséről. (1921. március.)	142
49. Beszéd Apponyi Albert 75. születésnapján. (1921. május.)	144
50. Beszéd a KNEP budapesti II. választókerületi gyűlésén. (1921. június.)	146
51. Interjú aktuális politikai kérdésekről. (1921. július.)	149
52. Prohászka Ottokár: Keresztény felekezetek együttműködése. (1921. július.) ..	151
53. Prohászka Ottokár: Szent István nemzedéke. (1921. augusztus.)	152
54. Beszéd a frankfurti német katolikus nagygyűlésen. (1921. augusztus.)	154
55. Beszéd az Ébredő Magyarok Egyesületének kultúrestjén. (1921. október.)	160
56. Beszéd az Ébredő Magyarok Egyesülete szegedi gyűlésén. (1921. november.)	162
57. Interjú aktuális politikai kérdésekről. (1921. november.)	164
58. Interjú aktuális politikai kérdésekről. (1921. november.)	166

59. Beszéd a „Falu” Szövetség közművelődési szakosztályában. (1921. december.).....	169
60. Prohászka Ottokár: Adjunk ... ne kérjünk! (1921. december.)	170
61. Felhívás a papsághoz a hadsereggel kapcsolatban. (1922. január.)	171
62. Beszéd az Egyesült Keresztény Nemzeti Liga balassagyarmati nagygyűlésén. (1922. január.).....	173
63. Nyilatkozat a numerus claususról. (1922. február.)	175
64. Megnyitó beszéd a Magyar Királyság Pártja közgyűlésén. (1922. február.)	176
65. Beszéd a képviselőjelöltség ügyében alakult delegációnak. (1922. március.)...	177
66. Interjú a „visszavonulásának” okairól. (1922. április.).....	179
67. Beszéd az Ébredő Magyarok Egyesülete székesfehérvári díszközgyűlésén. (1922. április.).....	181
68. Prohászka Ottokár: A divatförtelemről. (1922. május.).....	184
69. Interjú általános politikai kérdésekről. (1922. augusztus.)	185
70. Beszéd az egyetemi és főiskolai hallgatók emlékünnepén. (1922. október.)	190
71. Interjú aktuális politikai kérdésekről. (1922. október.).....	194
72. Beszéd a Keresztény Nők Szövetségének közgyűlésén. (1922. október.)	198
73. Beszéd Székesfehérvár és az ország történelméről. (1922. november.).....	202
74. Beszéd az Ébredő Magyarok Egyesülete ceglédi nagygyűlésén. (1922. november.)	204
75. Prohászka Ottokár: Pro juventute catholica! (1922. november.)	208
76. Prohászka Ottokár: Imádság Petőfi születésének centenáriumán. (1922. december.).....	210
77. Nyilatkozat a numerus claususról. (1923. január.).....	211
78. Beszéd a székesfehérvári cserkészünnepségen. (1923. február.).....	212
79. Interjú aktuális politikai kérdésekről. (1923. március.)	213
80. Prohászka Ottokár: Keresztény nemzeti föltámadás. (1923. április.).....	217
81. Beszéd a székesfehérvári katolikus napon. (1923. május.)	219
82. Beszéd az Erzsébet Nőiskola jubileumi ünnepségén. (1923. május.)	220
83. Beszéd a II. Alföldi Katolikus Nagygyűlésen, Kecskeméten. (1923. szeptember.).....	223
84. Beszéd a II. Alföldi Katolikus Nagygyűlésen, Kecskeméten. (1923. szeptember.).....	226
85. Prohászka Ottokár: Eligazítás a szociális munka körül. (1923. szeptember.) ..	233
86. Köszöntő beszéd a XV. Országos Katolikus Nagygyűlésen. (1923. október.)...	236
87. Beszéd a Katolikus Népszövetség rendezvényén. (1923. október.).....	237
88. Interjú aktuális politikai kérdésekről. (1923. október.).....	239
89. Prohászka Ottokár: A szociális munka, mint szervezet. (1923. október.)	242
90. Beszéd a Keresztény Nők Szövetségének közgyűlésén. (1923. október.)	244
91. Beszéd a székesfehérvári helyőrség népfőiskolai tanfolyamának megnyitóján. (1923. október.)	246

92.	Beszéd az Egyesült Keresztény Nemzeti Liga kultúrestjén. (1923. november.)	247
93.	Beszéd a székesfehérvári „sajtódélutánon”. (1923. november 23.)	250
94.	Beszéd a Regnum Marianum ünnepségén. (1923. december.)	254
95.	Prohászka Ottokár: Karácsonyi hit és remény. (1923. december.)	255
96.	Az egykezés okairól és ellenszereiről. (1924. január.)	257
97.	Prohászka Ottokár: A numerus clausus. (1924. február.)	258
98.	Prohászka Ottokár: Magyar nő – magyar hivatás. (1924. április.)	260
99.	Nyilatkozat a keresztény közéleti mozgalmak helyzetéről. (1924. április.)	262
100.	Beszéd az Országos Gyermekekvédő Liga közgyűlésén. (1924. május.)	263
101.	Beszéd az Egyesült Keresztény Nemzeti Ligában. (1924. május.)	264
102.	Interjú aktuális politikai kérdésekről. (1924. június.)	266
103.	Interjú aktuális politikai kérdésekről. (1924. június.)	269
104.	Prohászka Ottokár: Amit mi akarunk. (1924. augusztus.)	271
105.	Beszéd a kiskunfélegyházi népművelési előadói tanfolyam befejezésekor. (1924. július.)	273
106.	Beszéd a III. Alföldi Katolikus Nagygyűlésen, Gyulán. (1924. augusztus.) ...	275
107.	Beszéd a III. Alföldi Katolikus Nagygyűlésen, Gyulán. (1924. augusztus.) ...	277
108.	Prohászka Ottokár: A budatétényi világítótorony! (1924. október.)	281
109.	Beszéd a XVI. Országos Katolikus Nagygyűlésen. (1924. október.)	283
110.	Beszéd a katolikus tanítókhoz. (1924. október.)	287
111.	Beszéd Spenglerről és a „nyugat alkonyáról”. (1924. november.)	290
112.	Prohászka Ottokár: Életismeret, mely nem fecsegés. (1924. november.)	296
113.	Beszéd az Egyesült Keresztény Nemzeti Ligában. (1924. december.)	300
114.	Interjú aktuális politikai kérdésekről. (1924. december.)	301
115.	Prohászka Ottokár: Betlehem s a mi kötelességünk. (1924. december.)	304
116.	Beszéd a <i>Magyar Jövő</i> székházának avatásán, Miskolcon. (1925. január.)	307
117.	Beszéd a keresztényszocializmusról. (1925. január.)	311
118.	Beszéd a nagykanizsai Polgári Egyletben tartott kulturális esten. (1925. február.)	314
119.	Beszéd a Rákócziánium rendezvényén. (1925. március.)	317
120.	Prohászka Ottokár: [Előszó] (1925. március.)	320
121.	Beszéd a Szociális Missziótársulat böjti estélyén. (1925. március.)	321
122.	Prohászka Ottokár: Társadalmi feltámadás. (1925. április.)	323
123.	Beszéd Szent István napján. (1925. augusztus.)	325
124.	Nyilatkozat a középiskolai tanárok helyzetéről és a magyar kultúráról. (1925. szeptember.)	328
125.	Interjú aktuális politikai kérdésekről. (1925. szeptember.)	330
126.	Beszéd a Szociális Missziótársulat Prohászka-ünnepségén. (1925. október.)	332

127. Beszéd a Szociális Missziótársulat kültagjainak fogadalomtételén. (1925. október.)	333
128. Beszéd a Szociális Missziótársulat matinén. (1925. október.)	334
129. Interjú aktuális politikai kérdésekről. (1925. október.)	335
130. Beszéd a Rákócziánium rendezvényén. (1925. október.)	339
131. Beszéd a Keresztény Nők Szövetségének székesfehérvári közgyűlésén. (1925. október.)	341
132. Beszéd a Magyar Tudományos Fajvédő Egyesületben. (1925. november.)	342
133. Beszéd a szegedi társadalmi egyesületek estélyén. (1925. november.)	345
134. Beszéd Mackensen tábornok köszöntésére. (1925. december.)	351
135. Interjú a kereszténység aktuális kérdéseiről. (1925. december.)	353
136. Prohászka Ottokár: A tűrő és kitartó szeretet. (1925. december.)	356
137. Beszéd a tiszteletére rendezett ünnepségen. (1926. január.)	358
138. Beszéd a tiszteletére rendezett ünnepségen. (1926. január.)	361
139. Beszéd a Fejér vármegyei Törvényhatósági Bizottságban. (1926. február.)	362
140. Beszéd a székesfehérvári Urak Mária Kongregációjában. (1926. február.)	366
141. Beszéd a Szociális Missziótársulat közgyűlésének megnyitó ülésén. (1926. február.)	368
142. Nyilatkozat a „hadúr”-kérdésről. (1926. augusztus.)	368
143. Prohászka Ottokár: Van tisztességes színház is. (1926. augusztus.)	371
144. Interjú aktuális kérdésekről. (1926. október.)	372
145. Beszéd a Keresztény Nők Szövetségének közgyűlésén. (1926. október.)	374
146. Beszéd a székesfehérvári Iparoskörben. (1927. január.)	376
147. Beszéd a Szociális Missziótársulat zalaegerszegi rendezvényén. (1927. február.)	380
148. Nyilatkozat a válások és az öngyilkosságok okairól. (1927. február.)	382
149. Beszéd a Szociális Missziótársulat pécsi kultúrestjén. (1927. március.)	384
150. Interjú aktuális politikai kérdésekről. (1927. március vége – április eleje)	386
A kötetben említett fontosabb egyesületek és politikai pártok.....	391
Felhasznált irodalom.....	397
Névmutató	403

